

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ
Ч.АЙТМАТОВ АТЫНДАГЫ ТИЛ ЖАНА АДАБИЯТ ИНСТИТУТУ

КЛАССИКАЛЫК ИЗИЛДӨӨЛӨР ЖАНА ТЕКСТТЕР

САГЫМБАЙ ОРОЗБАКОВ

«МАНАС»

IV ТОМ

Академик Абдылдажан Акматалиевдин
жалпы редакциясынын астында

Түзгөндөр

Самар МУСАЕВ

Абдылдажан АКМАТАЛИЕВ

Мээрим КӨЛБАЕВА

Бишкек
«ПРИНТ-ЭКСПРЕСС» – 2018

УДК
ББК
К

Кыргыз Республикасынын 2014–2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн улуттук программасы боюнча Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгы (2014-ж. 2-июнь, №119) жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Токтомунун (2015-ж. 6-апрель, №151-б.) негизинде жарык көрдү.

Басмага Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун Окумуштуулар ҢКеңеши тарабынан сунуш кылынды.

Редколлегия:

Акматалиев А. А.
Байгазиев С. О.
Жайнакова А. Ж.
Маразыков Т.

Мусаев С. Ж.
Садыков Т.
Токтоналиев К. Т.
Эркебаев А. Э.

К **Классикалык изилдөөлөр жана тексттер:** Сагымбай Орозбаков. «Манас». IV том / Түзгөндөр: [С. Мусаев], А. Акматалиев, М. Көлбаева. – Бишкек: «Принт-экспресс», 2018. – 516 б.

ISBN

«Классикалык изилдөөлөр жана тексттер» сериясынын бул томуна залкар манасчы Сагымбай Орозбаковдун айтуусундагы «Манас» эпосунун варианты берилди.

Китеп фольклористика, манастануу адистиги боюнча эмгектенген окумуштууларга, жогорку окуу жайлардын филология факультеттеринин студенттерине, аспиранттарга жана элдик маданий мурастарга кызыккан жалпы окурмандарга сунуш кылынат.

УДК
ББК

К

ISBN

© КРУИАнын Ч. Айтматов атындагы
Тил жана адабият институту, 2018

© Принт-экспресс, 2018

«МАНАС» ЭПОСУ

Ага-ининин баласы,
Аркы түбү Угуз кан,
Атагы Кыругуз баласы,
Ааламды алган Манасы,
Айбан тууган кылган соң
Ашкере качты карачы.
Кылчайбай кыраан жөнөлдү,
Коржоңбоз менен артынан
Көкчөкөз кууп өмөлдү.
Канча душман, канча дөө,
Ат минбеген нечен жөө,
Бил, керик минген балбандан
Биринен качып калбаган,
Качты Көкчөр наадандан,
Туугандын жаман душманы,
Азыр Арпа-Ара түз,
Аны беттеп туштады.
Артынан келген Көкчөкөз
Андагы аты Көмүр-Таш,
Азыркы атын Сөөк – дейт,
Татаал жолго салайын,
Тар капчыгай жолдордон
Адаштырып арамды,
Кутулуп кетип калайын.
Муну ойлонуп бу Манас
Ашты кайкаң белине,
Анжиян, Кашкар арасы,
Адыры калың, тоосу тик,
Ала кар жатып ар качан
Ала-Жууку атагы,
Арстанга түштү ушундай

Агасы кылган чатагы.
Көрбөгөнбүз, угабыз,
Көңүлгө кудай бергенин
Көбүңө айтып турабыз,
Билбей, укпай жүргөнүн
Минткенби – деп, тууганы
Бир-биринден сураңыз.
Уругу кыргыз улуу журт
Укпаганың калбаган,
Көзкаманча кылды – деп,
Көп адамдар зарлаган.
Артынан кууп ат менен
Күнчүлүк жерге жетиптир,
Шашкан бойдон баатырың
Шаты койгон бир жолго
Барып кирип кетиптир.
Арымы узун, чаты кең
Нардай болгон чоң Кула ат
Кең жолго өскөн кесилгир,
Чоң жолдо өскөн союлгур,
Шаты койгон тар жолго,
Шашканынан баатырың
Тарта албастан оң-солго,
Кыяга кирип калыптыр.
Аккула аягы чүрүштөп,
Арбын баспас бүрүштөп,
Үстү жагын караса
Үч миң кулач бийиги,
Ушу бүгүн болуптур
Урматтуу Манас баатырың
Улуу тоонун кийиги.

Асты жагын караса
Алты миң кулач зоо болгон,
Четиндүү кыя тоо болгон.
Аягы батпай калдактап,
Арстаның Манас далдактап,
Келбети башка чоң Кула ат
Кеңири басып кете албай,
Аягы батпай бүрүштөп,
Аккула буту чүрүштөп,
Жарактан неме жок болуп,
Салыша албай токтолуп,
Айбалтасы дагы жок,
Айкожо берген кылычы,
Напси айдап арак бир жуткан
Аңкап өлүп баратып,
Ал экен акка кылмышы,
Андай күйгө түшүргөн
Ак тааланын кылышы,
Аккелте болсо жондо жок,
Найза болсо колдо жок,
Соот, кыяк деги жок,
Душман жетип кол салса
Соо калуучу жери жок,
Баары калган кошунда
Соот, калкан, кыягы
Азыр адам кол салса
Аман болбос сыягы.
Кыяда аты кысылып,
Кыраан эр иши бузулуп,
Аккула менен алчактап,
Армандуу кыя шайтандан
Аягы тайып тайактап,
Буйдалып баатыр калыптыр,
Коржоңбоз менен койгулап
Көтүнөн Көкчөр барыптыр.
Асты бийик аска таш,
Үстү да таш көз учкан,
Камалган экен туюкка.

«Кандай да болсо соём – деп,
Канын ичип тоём» – деп,
Каапыр Көкчө барыптыр,
Капортолоп эр Манас
Шатыга кирип калыптыр.
Асынганы жондогу
Арстан Манас баатырдын
Аккелтеси колдогу.
Шаты деген шар кыя,
Далай жаман тар кыя.
Ат менен барып болбоюн,
Аскада бара жатканда
Аккелте менен ондоюн.
Аны ойлонуп Көкчөкөз,
Атынан түштү ошол кез.
Милтеси келген чоктолуп,
Мылтыгы келген октолуп,
Кире бериш кыяга
Көкчөкөз калды токтолуп.
Ары карап баратыр
Арстан Манас бу баатыр.
«Бир башында миң жаны
Болсо да аман калбас – деп,
Мынча жеткен Көкчөкөз
Аман коюп салбас – деп,
Кемердин өөдө чети – деп,
Арасы эки далынын,
Арканын анык бети» – деп,
Кароолго көзү илинди,
Калабалуу Көкчөкөз
Соо койбосу билинди.
Машааны ирмеп ийгени,
Чоргодой болгон кызыл чок
Казанчыкка киргени.
Аккелтеден ок жетип,
Көк милтеден чок жетип,
Өпкөнүн өөдө жагынан
Колконун өтүп жанынан,

Оң тарабы далыдан,
Акыректин астынан,
Оң эмчектин үстүнөн
Огу тешип чыгыптыр,
Аккула менен Манасын
Көкчөкөз атып жыгыптыр.
Оён Манас баатырдын
От чагылды көзүнө,
Ок жаңылды өзүнө,
Адам айран калгандай
Оболку элдин сөзүнө.
Абунасыр пири бар,
Аты Кызыр дегендин
Атагынан билип ал,
Азыр болду ал жерде.
Аккелтенин түтүнү
Асман жакка булады,
Аккула таштан кулады,
Куру мал эмес бу дагы,
Аккелтеден ок тийип
Арстаның Манас сулады.
Аманатын сактоого
Абунасыр замани,
Аты Кызыр байгамбар
Алладан жардам сурады.
Ок тийген соң баатырга,
Олордон калган бу жалган
Адамга бүткөн айыптан:
«Бердим – деп, тилегиңерди»
Добуш келди кайыптан.
Айтып жаткан Сагымбай
Алла салган көңүлгө,
Эгер андай болбосо
Айтпас беле барча жан.
Аккелтеден ок тийип,
Алыс кетип эр Манас
Аска таштын боорунда
Аз болгондо үйдөй арчадан,

Алыс кетип кулады,
Аты кулап, өзү да
Айтылып келген тыйылбай
Атпай кырда угуздар
Атаңардын сөзү да,
Алдоо акбар! – деп, коюп,
Аты Кызыр байгамбар
Кайып болду өзү да
Абунасыр пири экен,
Алиги күндө тирүү экен,
Колдой колу кармады.
Кокту кеткен капчыгай,
Куланып кетти баатыр ай,
Азыр да көргөн адамдар
Ал жерден адам куласа
Сөөгү да калбас капырай.
Артынан кууп жеттим – деп,
Ат-маты менен канкорду
Анык жутуп кеттим – деп,
Аты калбай, өзү өлүп,
Атын ала жатты го
Качып жүрүп көжөлүп.
Жарактын баары менде – деп,
Жанынан Көкчөр камын жеп,
Мүлктүн баары менде – деп,
Бүлк эткен болсо алашка
Бүлүк салам элге – деп,
Күлүктүн баары менде – деп,
Күйгөнү болсо Манаска
Күчүмдү салам элге – деп,
Көңүлгө муну алыптыр,
Көт жагынан Чагалдай
Чапкылап кирип барыптыр.
«Мылтык атып салдың–деп,
Бычактай болгон бир кырга
Не олтуруп алдың – деп,
Кууган кишиңнетти? – деп,
Куру калыш эппи? – деп,

Кутулуп кайда кетти?» – деп,
Чаркын сурайт Чагалдай,
Чаап кеткен Манастын
Эч карасын таба албай.
Көкчөкөз айтты: «Көмдүм – деп,
Кыянын орто жеринен
Кызыталакты көрдүм – деп,
Аккелте менен бир атып,
Арстан эрди кыйратып,
Асманга түтүн булаттым,
Аккелте менен сулаттым,
Четиндүү кыя көк зоока
Арчадан алыс кулаттым,
Күлдүрөгөн боюнча
Күм-жам болуп кетти – деп,
Күркүрөйт эле бу канкор
Ажалы бизден жетти – деп,
Экөөбүз мында келген соң
Анда калган үчөө бар,
Агалдайды нетти? – деп,
Бегалдай да бери ургур
Беркилерге кетти – деп,
Бир кишиге бир киши,
Жаралууга сак киши
Кууп алып кетти – деп,
Мен чапкан соң Манаска
Сен келишиң эппи – деп,
Көкчөрүм кетти – деп, койбой,
Көт жагымдан чапкылап
Сенделишиң эппи?» – деп,
Ашыгып атка минишип,
Кайтып жолго киришип:
«Не болсо да канкордун
Эчтемеси калган жок.
Күпсөрдө калган дарысы,
Өз боюнда кийимден
Күбүлүп болду баарысы.
Талкаланды ээри – деп,

Олжо издеп ойрон Манаска
Калган жок барар жери – деп,
Токолдой менен Дөрбөлдөй
Манасты тууган деди – деп,
Алар койбой эмдиге
Агалдайды жеди» – деп,
Ал сөздү эске алышып,
Атына ылдам минишип,
Ашыгып жолго киришип,
Арстанды атып өлтүрүп,
Аккула кулап өлгөнгө
Абыдан кейип өкүнүп
Кайта турсун Көкчөкөз,
Калпы-чыны өлчөөсүз
Кадимкиден калган сөз.
Акылдан танып мас болгон,
Агасы Көкчөр кас болгон,
Уулап калган көй баатыр,
Узарып кол, аягы
Сулап калган көй баатыр.
Кырк чилтен анда калыптыр:
«Кырылгырлар тургун!» – деп,
Кыйкырып добуш салыптыр.
Ачылыптыр көздөрү,
Акылына жай алып
Анча-мынча эстери,
Көтөрүп башын алыптыр,
Көрсө Манас мында жок,
Тебетейи бөлүнгөн,
Керемет менен чилтендин
Жерде жаткан тебетей
Баатырынын буларга
Башы болуп көрүнгөн,
Денеси жок, баш жатыр,
Башты көрдү көй баатыр.
Айрылдык – деп, арстандан
Агып көзү жаштанган,
Алар анткен кезинде

Беxуш кылып баарысын,
Кере күндүк бир жерге
Чилтендер атып таштаган.
Башты көрдү көздөрү,
Мына ошондой айтылган
Баштагы элдин сөздөрү,
Барча баары мас болуп,
Уу берген Көкчөр кас болуп,
Беxуш кылып кырк чилтен,
Бербердигер буйругу
Ката билбе мунуму,
Кара кыргыз уругу
Как шолордун куйругу,
Жети жыл жесир калмагы
Кадыр Алла буйругу.
Андагы элге күндүк жол,
Аткан жери Ат-Башы,
Азыркы бизге үч күндүк,
Түшкөн жери кыйла мол.
Жан барбаган улуу суу,
Жайын уксаң сөзү бу.
Тогуз-Того башында
Ак-Шыйрак тоо тушунда,
Азыр да бар ошондо,
Дөдөмөл – дейт, Көңдүк – дейт,
Төгүн, чынын ким билет,
Көп адамдар көрдүк – дейт.
Асты дайра улуу суу,
Алардын түшкөн жери бу.
Үстү кашат курбу – дейт,
Ушу жерге кырк баатыр
Жесир болуп, мас болуп
Жети жылы турду – дейт.
Үстү Көңдүк улуу жол,
Ушу күндө чөбү мол.
Асты бийик курбу – дейт,
Азыр болуп арстандар
Алты жыл ашык турду – дейт.

Бербердигер кудурет
Берген кубат олорго,
Белги бар – деп, угамын
Кырк эки кызыл долоно.
Башында кызыл кайың – дейт,
Баргандар көрөт дайын – дейт.
Алмамбеттин ордунда
Аяк жагы ак кайың,
Азыр барган жан көрөт
Азыр турат дапдайын,
Атаңардын сөзү экен
Атын атап айтайын.
Калган экен белгиси,
Каран жалган дүйнөнүн
Эки жоктур келгиси.
Басып кетер кези жок,
Мас болгон бойдон эси жок,
Ат-маты менен эрендер,
Атылганы күндүк жер,
Атандан калган икая
Ашыкпастан тыңдай бер.
Алар жатсын жай алып,
Көңдүк тоого таянып.
Арстан Сыргак, эр Серек
Аң уулап кеткен кийикке,
Алардан азыр кеп келет,
Ат өргүтүп эр Манас
Жаткандыр Манас – деп, келет.
Тоодон түшүп оюна,
Орто бөксө боюна,
Келген элдин четине,
Керген төштүн бетине.
Келип булар караса
Тебетейин алышып,
Телпилдеп чаап калышып,
Демигип жүргөн андан көп.
Баарысы өлчү немедей
Мал жыйнаган андан көп.

Кыйкырыгы баш жарып,
Кырда жүргөн андан көп,
Сарамжалдын камын жеп
Сайда жүргөн андан көп.
Жылкы айдаган балага,
Айбатынан Сыргактын
Салам айтты аларга,
Алик алып, кеп сурап:
«Арбан-дарбан немеңе,
Айтчы балам?» – деп, сурап,
Сырттан Сыргак, эр Серек
Сурап калды баладан.
Бейкут жүрүш не керек,
Бала сөзүн баштады,
Баянын айтып таштады:
«Көзкаман уулу Көкчөкөз
Көп жаман болду корс сөз,
Өлтүрүп Манас баатырды,
Кырк жигиттен түк койбой
Кырып салып акыры.
Манастын барган жерине,
Баашалык курган элине
Бармак болуп калыптыр,
Баары журтум көчсүн – деп,
Элге кабар салыптыр,
Бүлүнүп жаткан бул эл» – деп,
Жылкы айдап бала айтты кеп.
Билгич Серек, эр Сыргак
Ызаланып болду мак.
Жылкычыдан кеп сурап:
«Чын бекен сөзү?» – деп, сурап,
Кайтарып сурайт кан Серек:
«Манастын башын кесиппи?
Башкасынан бир неме
Кутулуп акыр кетиппи?
Анык айтчы, балам – деп,
Ачып айтчы, иним – деп,
Ал сөзүн кайдан билдиң?» – деп,

Сурап Серек калганы.
«Кырк жигиттин баарысын,
Кыргыз баштык карысын
Кырып акыр салыптыр,
Кыраан Манас дегени
Кыбылага бет алып,
Качып Манас калыптыр,
Аккула минип алыптыр,
Астына качып калыптыр.
Коржоңбоз менен көтүнөн
Көкчөр баатыр салыптыр.
Угуп алып токтолбой
Масабыл өлгөн белинен
Ары жагы Ара-Түз,
Байкап изин чалыптыр.
Аккула изи арадай,
Чарпылып түшкөн топосу
Чачындысы чарадай.
Артынан түшүп алыптыр:
«Кууп ажал келсе – деп,
Куу көздү кудай берсе» – деп,
Сыргак баатыр, Сереги
Зыркырап күйүп келгени.
Кара кайкаң белестен
Караса изи төрт болду,
Эр Сыргактын ар ишти
Эстесе ичи өрт болду.
Ар жакка кеткен үч из бар,
Кайтып кеткен эки изи.
Анык болду арстандын
Качып анда барганы.
Алласына наалышып,
Аккула изин таанышып:
«Жолугуп калса Көкчөкөз
Жонунан кайыш алсам – деп,
Кезигип калса Көкчөкөз
Келдесин кесип салсам» – деп,
Кейип-жобоп эр Сыргак,

Шашып жолго салыптыр,
Шаша жүрүп эр Сыргак
Шатыга кирип барыптыр.
Аккула салган изине,
Айран-азыр таң болуп
Арстан эрдин ишине,
Шатылаган кыяда,
Шашпаган Сыргак пияда,
Жол ортолоп барыптыр,
Сыргак атын жетелеп
Өтүп кетип калыптыр.
Артынан келип эр Серек,
Анчалыгы болбосо
Серектиги не керек,
Атылган жерде арчадан
Канды көрүп калыптыр.
«Катүгүн, Сыргак, бери кел!» – деп,

Айгайды Серек салыптыр.
«Ал немеңе көрдүн?» – деп,
Сыргак чуркап калыптыр.
«Арстан Манас баатырдын
Аман койбойт жанын – деп,
Аңдасам, Сыргак, алат күн
Арчада турат, канын» – деп,
Айтып Серек салганы.
Аны көрүп эр Сыргак
Арчасына таянып,
Асты жагын караса
Көз учкан бийик зоосунда,
Капчыгай кара коосунда
Калың бадал чери бар,
Тар капчыгай оозунда
Анда-санда чөп үзүп,
Аккула турат оңкоюп,
Баш жагында Кула аттын
Арстан эр жатыр болкоюп.
Аны көрө салганы:

Аккула турат булайып,
Аттын жогор жагында
Арстан эр жатыр сулайып,
Көрүп алып эр Сыргак,
Кайра басты муңайып.
«Бурулуп көзүң салдың – деп,
Муңайып Сыргак калдың» – деп
Көрбөстөн Серек билиптир.
«Өлөрдөн өлбөй, төрөм» – деп,
Өксөп ыйлап ийиптир.
Ыйлады Серек өкүрүп,
Аракка кетип өкүнүп,
Сыргактын көргөн жеринен,
Үйдөй арча черинен
Серек да көрүп алыптыр,
Селдей жашы төгүлүп,
Көргөндөн айгай салыптыр.
«Кайгырбачы каапыр – деп,
Катын белең акыр – деп,
Майышпачы баатыр – деп,
Бала белең акыр – деп,
Баатыр Сыргак айтып кеп.
«Журту калып талаага,
Жутолду жалгыз төрөбүз.
Каңгып калып төрөдөн,
Кара кыргыз уругу
Кай жакшылык көрөбүз?
Капилет өлдү төрөбүз,
Уругу кыргыз эл эле,
Дүйнөдөн өткөн бу Манас
Түрк уулунун бели эле.
Маңгулга болгон баш эле,
Кара кыргыз алашка
Кара кылды как жарган
Касиеттүү казы эле».
Айтып Серек бу сөздү –
Аргасы жок куу сөздү,
Аттарын жөө жетелеп,

Арстанын көздөй энтелеп,
Капчыгай менен, сай менен,
Кандай кыйын жай менен
Төрөнүн келди кашына,
Коюндары толүшүп
Төгүлгөн көздүн жашына.
Көкчөкөзгө аттырган:
«Кулап таштан өлөт» – деп,
Учуруп, Кызыр байгамбар
Узунунан жаткырган.
Аягы ылдый, башы өөдө,
Аңдабай арак ичкенден
Азап көрдү бөпбөөдө,
Жатыптыр төрө жалдырап,
Акылдан танып алдырап,
Жаны кейип коркурап.
Жаткан жерге чарадай
Кан уюган шоркурап.
Ирмелип араң кирпиги,
Издеп келген экөөнү
Көкчөкөз – деп, билдиби,
Кайратты кыла салганы,
Кармашмакты ойго алып,
Кайратын жыйып бойго алып,
Каргып тура калганы,
Карап алып Сыргакты,
Кайра эсинен танганы.
Эреркебей неткени,
Эси ооп төрө кеткени.
Жыгыларда шылк этип
Сыргак чуркап жеткени.
Жөлөп калды төрөнү:
«Жөнү кандай жарасы,
Келгин Серек, көрөлү».
Жөлөгөн Сыргак артынан,
Жарадар болгон баатырың
Бир азиздин дартынан.
Астынан Серек барыптыр,

Көрмөк үчүн жарасын
Көөдөнүн ача салыптыр.
Көрүп Серек акырды,
Көзүн жаштап бакырды.
Тийген жагы чарадай,
Чыккан жагы араадай,
Жүрүп турат жүрөгү
Тегирмендин барадай.
Айнытып ийди көңүлүн
Арстан Манас баатырды:
«Эки чором келди» – деп,
Эс ала түшүп, эреркеп
Элдиреген баатырды
Элебей туруп эр Серек
Эчкирип жаман бакырды.
Эстен танып шалдайып,
Кетирди шайын баатырды.
«Калбалуу Серек түгөнгүр
Как бу жерге сен кел» – деп,
Жөлөп турган баатырды
Мен да карап жарасын,
Байкайын – деп, акыры»-
Ачууланып Серегин,
Келер ишти билүүчү,
Айтпай турган сөздү айтып,
Ар бир жерде бу Серек
Адилдик кылып ийүүчү.
Көркүн көрсө жоо кайткан,
Көрүнгөн сөзүн туура айткан
Аңдабай Серек айтыптыр,
«Ант ургур, бери келгин» – деп,
Серекти Сыргак тартыптыр.
Артынан келип Серегин
Арстан эрди жөлөдү.
Аркасын жөлөп калганы,
Аста басып эр Сыргак
Маңдайына барганы.
Көрсө жараат эң жаман,

Көзүн кысып Серекке,
Кайда болсо көрөрсүз
Кайрат жарайт керекке,
Кысып коюп көзүнү,
Серекке айтып сөзүнү,
Эринин тиштеп, кеп айтып:
«Эсерсиң Серек» – деп, айтып.
«Ачып көрбөй көзүңдү,
Ар качандан, бир качан
Андап айт деймин сөзүңдү,
Адаштырдын көңүлүн
Арстан эрдин өзүнү.
Кыргызда мылтык көп бараң,
Кызыталак калмакта
Чагалдайдын чөп бараң,
Чапкылап кууп жеткен го,
Шатыга кире бергенде
Аткан болуп кеткен го.
Оң далыдан тийиптир,
Омууроого кириптир,
Чыга берер жеринен
Азыраак бүркүп ийиптир.
Бала да өлбөс бу жара,
Баатырым кантип майышсын,
Катын өлбөс бу жара,
Канкорум кантип кайышсын?»
Серегин Сыргак жемелеп:
«Сен киши болбой калгын – деп,
Сестейтип мени салдың – деп,
Эңкейип, Серек, кара – деп,
Эшилген жара кана – деп,
Темир үшкү киргендей
Эсер-мусар жара» – деп,
Эр Сыргак айтып салыптыр.
Уккан экен кулагы,
Улук Манас баатыры
Көзүн ачып алыптыр,
Аз-маз жара дегенге

Абыдан тыңып калыптыр.
«Суу барбы, султан Сыргак?» –
деп,

Бир ооз сөзгө тил келип,
Эңкейгенде оозунан
Кан аралаш зил келип.
Алтын кесе жам алып,
Аң уулаган сандалып,
Арстан Сыргак барганы,
Агып жаткан кашка суу,
Тунуктугу башка суу,
Чыкканы чылгый таштан суу
Сыргак сузуп алды бу.
Нуржемил улук дары экен,
Жанчыгында Серектин
Жарым байса бар экен,
Аябай сууга салганы,
Арстан эрге жуткун – деп,
Алып келип калганы.
Аткый жутуп эр Манас,
Ачылып көзү калганы.
Өлө жаздап, уу ичип,
Үшүн жыйып үшкүрдү
Дары кошкон суу ичип.
Эндирей түшүп, эс алып,
Эки жакка көз салып,
Не болгомун мага? – деп,
Эр Сыргакка сөз салып.
Серек турду кеп айтып,
Сезгенген ашты көп айтып:
«Мас болгонсуз – деп, айтып,
Эсириктен эсиң ооп,
Азыр болду сага сооп,
Ар качандан, бир качан
Ичпегин – деп, иришем
Арак деген ашыңды,
Асылгандан аракка
Арак жуткан башыңды.

Болбойсуң да, ичесиң
Бозо деген тамакты,
Коржондойсуң кой десе
Болбой турган талакты.
Чарачыктан бозо ичип,
Чачама дары кошо ичип,
Күрөөкөдөн бозо ичип,
Күйдүрмө дары кошо ичип,
Абыдан анда уулапсың,
Чөөлүгүп качып чөл жакка,
Чөп бараң тийип сулапсың.
Замбирек тийген немедей
Сабыркапсың, калыпсың,
Жазайыл тийген немедей
Жалпайып жатып алыпсың,
Башыңды көтөр, баатыр – деп,
Баладан бетер алсырап
Канетесиң акыр» – деп,
Арстан Серек айтып кеп,
Ачууланган баштанып,
Араң турат алсырап
Серектин көзү жаштанып,
Сыр алдырбай зыңкыйып,
Сыргак турду кымпыйып.
«Кандай жайлар бу? – деди,
Жана мага бергениң
Кандай башка суу?» – деди.
«Таза суу бердик сизге – деп,
Таарынба, баатыр, бизге – деп,
Сырттан Сыргак билдирбей,
Батыра айтып жарасын
Баатырдын көөнүн бүлдүрбөй:
«Эч дале жараат эмес» – деп,
Эр Сыргак айтып мындай кеп,
Кожурашып жатыптыр,
Эртеңки таң атыптыр.
Уусу тарап алыптыр,
Күмүя берген күн бата,

Октун заары калыптыр.
Кулап түшкөн бу жерге
Обого көзүн салыптыр.
«Адам келбес бу жерге,
Айланып кайдан келгемин
Аркар жүрбөс куу жерге,
Киши жүрбөс бу жерге,
Кирип кайдан келгемин
Кийик жүрбөс куу жерге?»
Муну айтып Манас таңданып,
Кечээгиден бүгүнгө
Кейпине келип жанданып:
«Санаам санга бөлүнөт, Сыргак,
Жараатым жаман көрүнөт,
Сыргак,
Көңүлүм көпкө бөлүнөт, Сыргак,
Көчүгүм оор көрүнөт, Сыргак,
Акылым турат айланып, Сыргак,
Азыраак турсам токтолуп,
Сыргак,
Айтуудан тилим байланып,
Сыргак,
Көңүлүм кетип айланып, Сыргак.
Көшүсөм тилим байланып,
Сыргак,
Бейсаадат бенде дебенең, Сыргак,
Бу жерге тура бербенең, Сыргак,
Жараатым жаман ойлонсом,
Сыргак,
Жаным чыгат толгонсом, Сыргак,
Адисибиз ашкандан, Сыргак,
Акылыбыз шашкандан, Сыргак,
Нак ошондой иш көрдүм, Сыргак,
Албарсты анык баскандан,
Сыргак.
Тобобуздан жаңылып, Сыргак,
Тозоку жайга кабылып, Сыргак,
Аллабызга жаңылып, Сыргак,

Азаптуу ишке кабылып, Сыргак,
Анык өлмөк экемин,
Акылдашым, Сыргагым,
Артымдан келип табылып,
Айтканым бар го кудайга,
Анык өлөр бир жерде
Акылман Серек табылып,
Арстаным Сыргак кабылып,
Аманат жандан бир үмүт
Азыр кылып турамын,
Ага-иниден өлтүртмөк
Амыры ушул кудаанын,
Ичиме кетер айтылбай
Иттерге айтар мудаамдын,
Итчилигин көрүпмүн
Иришип жүргөн булардын.
Адамдын болсун сабыры,
Нак ушундай иш болмок
Ак тааланын амыры.
Бүтүп болуп, сөгүлүп,
Соолуп барып, токтолуп,
Толуп-ташып төгүлүп,
Тобо кылсын акка – деп,
Азаптын асты көрүнүп,
Мээнет белден илинип,
Бербердигер кудаага
Жазгандыгың билинип,
Акылыңдан адашып,
Азгандыгың билинип,
Кадам коюп күнөөгө
Баскандыгың билинип,
Душмандан дабаа жок деген,
Тушунда кудай кылышы
Туугандан келип ок жеген.
Капырдан дабаа жок деген,
Кадыр Алла буйругу
Карындаштан ок жеген.
Кырылбай, аман кырк баатыр,

Кырк чилтен жардам бергендир,
Бир кызыктуу жерге келгендир.
Кырк чилтен кагып аткандыр,
Алар бир кыяптуу жерде
жаткандыр.

Ажал-азап жогунан,
Аман кудай сактаптыр
Алма баш мылтык огуна.
Кийик издеп, аңуулап
Тоого чыгып алыпсың
Кара тоону кадуулап
Тозоктон аман калыпсың
Кашымдагы кырк баатыр
Он үч жашар жашы да,
Айнакул бар башында,
Даарыган Кызыр жолугуп,
Артыкча көрүп жамандык,
Кырк чорону издеп оолугуп
Айылга барып албаңар,
Айылга барам – деп, барып
Арамдарга жолугуп,
Арманда өлүп калбаңар.
Эл издеп эгер барбаңар,
Элиме барам – деп, барып
Эмгекке түшүп калбаңар.
Айлантип акыл санаңар,
Аңдабай түшүп тузакка
Армандуу болуп калбаңар.
Бул ишти алып оюңа,
Муңканып ыйлап тобо кыл
Мурунку кылган ойнуңа,
Мусаапырлык, карыптык
Бакырлыкты алып мойнуңа,
Жакшылык көрсөң тең көргөн,
Жамандык көрсөң бир көргөн,
Жазууң бүтүп, күн бүтүп
Өлөр болсоң бир өлгөн
Сайып куруш кырк баатыр

Сиздерге Манас кеп айтты
Бирин өлүм үстүндө,
Бирин барам дебегин
Элдин-журттун жүзүнө,
Карагын иштин түрүнө.
Букаралык бойго алып,
Мусаапырчылык ойго алып,
Кулак уккус, көз көргүз
Куп алыска барыңар,
Колдо жок дүйнө малыңар,
Калаалуу жерде кар болбос,
Көөкарлуу жерге барыңар.
Кой, жылкы, төө малы бар,
Айбан бүткөн баары бар,
Боз туурдук эл байы үйү бар,
Топ башында бийи бар,
Элети болсо эли бай,
Эркин болсун мал-жайы,
Ошондой жерге барыңар,
Мусаапырчылык белгисин,
Букаралык үлгүсүн
Ошондой жерден күтүнөр,
Жыртыгың шондой бүтөнөр.
Сабырды артык кылыңар,
Чачылбасын сырыңар.
Азыр бизди нас баскан,
Азып келген калмактар
Ан үчүн бизге басташкан.
Как ушунун баарысы
Кадыр Алла буйругу,
Үзүлө элек туугандан
Каапырлыктын куйругу.
Как ошондой болбосо
Катылар Көкчөр көтүбү,
Жарылар Манас өтүбү.
Акылыбыз шашкандыр,
Адисибиз ашкандыр,
Тууган да болсо Көкчөкөз

Боору кара таштандыр,
Болжолу жок бадирек
Адисинен ашкандыр,
Аны да кара баскандыр.
Көрөр күнү, ичер суу
Аныкы да аз болор,
Арамга тамыр бир деген,
Жалгыз тамыр мына бу.
Алалда тамыр миң деген,
Андабас адам билбеген,
Ар бир, ар бир байлар бар
Айдаган жылкы миңдеген,
Ар бир сонун ат жүрөт
Адам кармап минбеген.
Ошо жылкы көп экен,
Ошонун оокат кылганы
Ой-тоодогу чөп экен.
Ээси да эркин, биле албайт
Жакшы менен жаманын,
Баары менин малым – деп,
Багып жүрөт тамамын,
Жоргосу бар, күлүк бар,
Баш-башында ол малдын
Ал-алынча түлүк бар.
Алла – деп, жүрөт ар бирөө,
Ал алынча сүлүк бар.
Ошо жылкы ээсиндей
Эл көздөгөн биз дагы,
Жылкычынын бирисиз
Сырттан Сыргак сиз дагы,
Айланса акыр заманда
Акыры жеңер иш агы.
Эки киши талашты:
Бири айтат иштин агы – деп,
Жана бирөө сүйлөдү
Ак да болсо жеңбейби
Азамат эрдин багы – деп,
Манас болдум жашымда,

Бак берген кудай башында.
Багым десем багым бар,
Жазыгым жок иттерге,
Кызматымда агым бар.
Кылдым кыйла кызматты,
Баашалык орун алгын – деп,
Байкуштардын дилине
Малгун шайтан кысталды.
Бир аз күнү көбүшөр,
Бербердигер кечирсе,
Мээнеттен Манас кутулуп,
Барганымды көрүшөр,
Баянсыз дүйнө шум жалган,
Маа катышпай өлүшөр.
Өлбөй тирүү өзүмө
Көрүнөр болсо көзүмө,
Улуктуктун урматы
Дагы берип өзүнө,
Абыдан журтка шар кылып,
Көргөзөр элем көзүнө.
Бир адам кылса жамандык,
Билбей кылса наадандык
Ага кылгын жакшылык.
Жамандык кууп кектесек,
Жанга турбай кет десек
Анда биз да ошобуз,
Наадандарга кошобуз,
Эгер адам биз болсок
Жамандык кылган ким болсо
Жакшылык менен тособуз,
Так ошону кылсак озобуз.
Андап көргүн эр Сыргак,
Акылман Серек ойлоп бак,
Бу жерге тура бербенер,
Мени дагы чоролор
Бейсаадат бенде дебенер.
Жолборстон болор жолдошум,
Коркпостон болор колдошум,

Жолборстон жолдош келүүчү,
Жот дары алып берүүчү.
Бөрүдөн бөлө келүүчү,
Искеме дары берүүчү.
Аюудан ага келүүчү,
Ак дары казып берүүчү.
Өлөт – деп, жүрсүн оюңар,
Өкүнчүндү коюңар.
Кылып кызмат актаңар,
Кырк чоро бири-биринден
Каталык өтсө кокустан
Кыяматка сактаңар.
Менин кайыптан болор кабарым,
Түлкүдөн болор чабарым,
Кадыр Алла бир билер
Кандай күйгө саларын.
Арстан Сыргак, эр Серек
Сиздерден менин аларым
Ак талдан комуз чабыңар,
Арчадан капкак жабыңар,
Чарасын терең оюңар,
Тепкегин бийик коюңар,
Туу аркар кылын тагыңар,
Туурасынан кагыңар,
Алып келип бериңер,
Акыры барар жериңер
Айганды чаап келдиңер,
Айганды көздөй кайта бар,
Өлдү биздин төрө – деп,
Өкүнүч кылып айта бар.
Аманат жандын эрмеги
Дүңгүрөтө кагайын,
Дүйнөгө жанды багайын,
Ушундайда таппасам
Кырк чилтендин пайдасын
Жалганда кайдан табайын?
Канча жыл болор мээнетти
Таалайымдан көрөйүн,

Арылбаса ал мээнет
Так Мекеге жөнөйүн.
Барар болсоң Айганга
Тетири ээр токунар,
Жерге коюп чокунар
Намазды наалып окунар,
Аңтарып чапан кийиңер,
Аралап элин кириңер,
Тебетейиң оодарып
Аңтарып алып кийиңер,
Аралап журтка кириңер.
Найзаны кармап учунан,
Асили жандай ушундан,
Тетири кылыч байланып,
Калаасын каршы айланып,
Өлдү Манас төрөм – деп,
Нурады бийик дөбөм – деп,
Жети күндө бир келип
Жер өлчөөсүн чалыңар,
Эмне болуп жатканын
Элес көрүп алыңар.
Жети күндө келбесең
Жети айда келип калыңар,
Жетип кабар алыңар.
Жети айдан калсаң узардың,
Жети жылга тим бардың.
Аңдап анык угуңар
Армандуу ичте бугум бар,
Каапырдын журту кайрыкер,
Калмактын журту боорукер,
Канынан калган карып – деп,
Калганы калкка канык дээр.
Төрөсү өлгөн төмөн – деп,
Төгүлгөн жаш көргүн – деп,
Беги өлгөн бейпай бакыр – деп,
Мээнетке калган акыр – деп,
Медери жоктон келди го
Бел байлап бизге такыр – деп,

Баашасы өлгөн бастыр – деп,
Баатырынын барында
Баары дөөлөт таксыр – деп,
Бадышасы өткөн соң
Баары ушинтип азды – деп,
Калкы менен кайышар,
Баары кейип майышар,
Каапырга барып экөөңөр
Карасын коюп, кан сакта,
Каралашып жан сакта.
Жетсек жети күндө кел,
Күндүз коюп, түндө кел,
Мен калдым мээнет бир жайда,
Жетпесең келгин жети айда,
Андан калсаң жети жыл,
Жети жылдан калган соң
Түңүлгөнүң Манастан
Түпкү оокатың өзүң кыл».
Ал сөздү айтып буркурап,
Бир бадыша, эки кан
Билген болор айран-таң.
«Аман бол!» –дешип, чуркурап,
Айрылмак болду бир тоодо,
Аска бийик бир зоодо,
Аңырайган капчыгай
Сайы терең бир коодо.
Сырттан Сыргак, Сереге
Айтканындай комузун
Азыр кылып бергени,
Амандашып, коштошуп,
Айрылып нардай боздошуп,
Тулпарга камчы салышып,
Тура албай жүрүп калышып,
Экөө кетти бөлүнүп,
Эгилип жашы төгүлүп,
Көрүп аны эр Манас
Көңүлү түрлүү сөгүлүп,
Кала берди канкору

Кайда арылды көп шору,
Жараткандын жазылган
Түшүрдү мээнет чоң тору.
Калды баатыр кайгырып,
Кара кыргыз элинен
Качпай миңге тийүүчү,
Кээ бири миңге кирүүчү
Себилдүүсү сексен төрт,
Серп салган жагы кызыл өрт,
Капчыгайда каңгырап,
Эки жагы бийик зоо,
Калды төрөң аңгырап.
Эрмек кылып комузун,
Конгуратып добушун,
Эр Манас элким калыптыр.
Кайгырган жерде кашында
Кайып эрен кырк чилтен
Каралды болуп башына,
Жашыган жерде жанында,
Муңканган жерде муңдашы,
Буудан Манас көк жалдын
Мурункусун санаса
Бурчактап агып көз жашы,
Мындай кордук көрбөгөн
Буудан эрдин өз башы,
Муңканып ыйлап болкулдап,
Мууну бошоп солкулдап,
Кырк чоросу баары жок,
Кырааны Бакай кары жок,
Кыймылдаарга шайы жок,
Кылар ишке жайы жок,
Кара ногой эли жок,
Кара кыргыз теги жок,
Кайгырбаска эби жок.
«Кадыр Алла өзүң – деп,
Катаа эмес айткан сөзүң – деп,
Кастык жетип туугандан
Кашайды кара көзүм – деп,

Кайрат бер Аллам, өзүң – деп,
Төрт миң төрт жүз байгамбар
Төгүн жайдан чын жайга
Төгүп жашын баргандар,
Төөдөй боздоп төрөңүз,
Дөбөдөн чоң арман бар.
Жетим жүрүп чоңойгон,
Жетилип ишиң оңолгон
Ак байгамбар Мукамбет
Алсырап калдым үмөтүң
Асман замин муздакта,
Алым куруп бу жакта,
Арбагың-рухуң,
Алсырадым курудум,
Наалышым угуп, кучакта,
Казылыктан аздымбы,
Армандуу калдым бу чакта.
Туяксыз өтүп дүйнөдөн,
Тутулуп тилим сүйлөөдөн,
Баласыз өтүп дүйнөдөн,
Байланып тилим сүйлөөдөн,
Балаа түштү башыма,
Ыйлап сизге сыйынам,
Ырахым эткин жашыма.
Ак сакал жар ыйыксың,
Аасы жапы үмөткө
Азелден жардам кылыпсың,
Асмандап чыккан ак терек
Балта тийбей сыныпмын,
Балаа баскан нас күнү
Баштанып казат чыгыпмын.
Алың келсе жөлө – деп,
Ак калпактуу кыргызга
Атагым чыккан төрө – деп,
Нурадым улук дөбө» – деп,
Убайым менен айтып кеп.
«Улук ракым колдо – деп,
Экинчи болгон жарысың

Ысламга кубаткер
Күч-кайраты барысың,
Жүдөгөндү таштабас
Жүк көтөрчү нарысың,
Жүрөр бекен наалышым.
Үчүнчү жар Осмонсун,
Катка салып куранды
Катмы кылып кошконсун,
Кайгылуу мендей карыпты
Кайрат берип тозгойсун,
Арапстан журтунан
Аят жазып озгонсун,
Наалыш кылдым сиздерге
Арбактарың козголсун.
Атың дулдул мустапа
Аасы жапы мен кулга,
Азыр жетти чоң жапаа.
Ээси болгон эр элен
Зулпукор менен Дулдулдун,
Шайманы кетип шалдайган,
Бере көргүн чоң кубат
Мээнет басып курудум,
Жардам тилеп жаныма
Безеленип турумун.
Шайык бурку дубана
Жардам тилейм жан үчүн
Боло көр – деп, бир паана!»
Боздоп баатыр коңгурап
Баабединдин баарына.
Жаратканга жалынып,
Заманасы тарылып,
Наалып ыйлап ал жерде
Арбактарга зарылып,
Жатканында сабылып
Кырк чилтендин бирөөбү
Жанына келди баатырдын
Жолборс болуп табылып.
Келди тоодон жолборсу,

Тооруп келип баатырдын
Жолборс болду жолдошу.
Жолборстон жолдош келгени,
Айтканындай өзүнүн
Жот дары алып бергени,
«Жолобонуз» дегени,
Жолборс берген дарысын
Токтолбой төрө жегени.
Илбирстен ини келгени,
Искеме дары бергени.
Искеп алып үшкүрүп,
Эсине келди чүчкүрүп,
Аюудан ага келгени,
Айтканындай өзүнүн
Ак дары казып бергени,
«Наалыбагын» дегени.
Баары ушунун кырк чилтен,
Дарысын тамам жегени,
«Тагдыр актан» дегени.
Төрт жары бар кашында,
Төө жүнү селде башында,
Абунасыр замани
Астына аны салганы.
«Ой, кулунум неттиң? – деп,
Аршка наалаң жеткен – деп,
Кайгырбагын үмөтүм,
Калкта сенин милдетиң!
Шариятка чындан – деп,
Так ушуну көрмөккө
Жараткан тагдыр кылган – деп,
Жазыларсың мындан» – деп,
Руху учуп барганы,
Уу! – дегенде оозунан
Узакка оту жанганы,
Шайык бурку дубана
Азыр жетип калганы,
Асасы менен бир салып:
«Азыр тургун, тентек» – деп,

Жоорунунан кармады,
Баркырап жалын оозунан,
Байгамбарга карады.
«Зарлык кылган үмөтүн
Салды бизге милдетин,
Жараатынан жазгын – деп,
Алың ага келбесе
Тап жайыңды, баскын» – деп,
Октун тийген ордуна
Оозу жакын барганы:
«Жазыл ылдам жара!» – деп,
Жалын үйлөп салганы.
Жалын тийди барылдап,
Жаткан баатыр карылдап,
Айнектей көзү ачылып,
Азыр туруп эр Манас,
Ордунан туруп чачылып,
Кадамын жерге салыптыр,
Касиети буруктун
Кар түшмөгү кем болуп,
Кара болуп калыптыр.
Сабыр кыл – деп, балаага,
Жалыңгын – деп, Алдага
Кайып болду байгамбар.
Актан болуп буйругу,
Азирет менен баргандар
Сакчысың – деп, дүйнөгө
Тапшырып чилтен сүйлөөгө
Руху кетти байгамбар,
Урмат кылып баргандар.
Шайык бурку дубана
Шашып барган бу жайга,
Анык эрке кудайга,
Ачууланып барыптыр,
Артык үйлөп салыптыр.
Бели сынып буралып,
Бек баса албай чубалып,
Тоодой болгон чоң Кула ат

Тору айгыр болуп калыптыр,
Баатырың калды март болуп,
Жарасы бүтүп карт болуп,
Басып кетти баатырың
Бир бакчайган кара сарт болуп.
Өз огу тийип өзүнө,
Өрт күйүп эки көзүнө,
Өңкөй кыргыз кулак сал
Өткөндөрдүн сөзүнө.
Мурунтадан кыргыздар
Айтып келген макалды,
Куйругундай котоздун
Дорбо кара сакалдуу
Тору айгыр минген сарт калды.
Мээнети качан бүтүшүн
Бербердигер бир билет,
Бендеден муну ким билет,
Абунасыр замани
Арстанга болгон пир билет,
Миң жашаган Жаангер,
Билеригиң кылды – деп,
Жааңгерге салып чоң милдет.
Жайын билет Жаангер,
Жалынып жалгыз Аллага,
Жараткан бербей уруксат,
Манас болуп кара сарт,
Өпкөнүн башын ок жулуп,
Өлө турган жаман дарт,
Жазылып жаны калыптыр,
Шайык бурку дем салып,
Ажалын актан алыптыр,
Азабы бойго калыптыр.
Көзү көрбөй, көр болуп,
Көңүлү кара кир болуп,
Эки кулак тең укпай,
Кеп укпаган кез болуп,
Акылдын көбүн алыптыр,
Эсер-мусар эс менен,

Эстен танган кез менен,
Ооруган осол жери жок,
Оюнда акыл теги жок,
Ушу жалган дүйнөдө
Эчтемеден кээри жок,
Наары кайдан болгонун
Анык экен ойлоону,
Ырыскы кайдан болгонун
Эч ким билбес койгонун.
Ачка өлүш келбейт акылга,
Акыл келбейт баатырга.
Эчтеме келбейт эсине,
Эркин дүйнө жалган жай
Эч көрүнбөйт көзүнө,
Эрлер болсоң кулак сал
Эртеги атаң сөзүнө.
Жаратканга жалбаруу
Жана келбейт оюна,
Жан сактоону түк кылбайт
Бүтүндүк тилеп боюна.
Жалган дүйнө тирлиги,
Тирүү болуп турмагың
Жараткандын бирлиги,
Барбы-жокпу кудай – деп,
Көп адамдын чыкпай жүр
Көнүлүнүн кирлиги.
Адам айран калгандай
Ал күндө жүргөн жоюна,
Табактай алтын табылса
Тартар эмес боюна.
Жан кадырын сыйлоочу,
Жалынып акка ыйлоочу,
Мындайды билер башы жок,
Таткан наар ашы жок,
Ачпаган анын карыны,
Көкчөкөз берген заарыны,
Көп тамактын баарыны,
Кайышпаган карыны,

Как ошол күнкү калыбы.
Акылы кетип, аз болгон,
Ала денгил мас болгон,
Тарттырбай тамак карлыгын,
Тамак издеп тарттырбай
Дүнүйөнүн тарлыгын,
Жарандар шондон билиңер
Жараткандын барлыгын.
Капарында катын жок,
Кадыр Алла жалбарган
Жалгыз ооз даты жок,
Санаасында бала жок,
Ала-Тоонун башында,
Жакынында калаа жок.
Аты да болуп өзүндөй,
Ашкере дүйнө көрө албай,
Күүгүм чалып күндүзү,
Күндүзгү үкү көзүндөй.
Өзү да болуп атындай,
Ар түрлүү душман жолукса
Айбатынан батынбай,
Кала турсун каныңыз,
Кара кыргыз уругу
Кабарын угуп алыңыз.
Өзүбек экен өздөрү,
Өзү берген кудурет,
Өкүнчү жок угунар
Өткөнүндүн сөздөрү.
Азамат намыс талаштын,
Арбагын айттык алаштын,
Арбагына дуба кыл
Акырет кеткен Манастын.
Санирабийга зайыбы бар,
Сандыргалуу төрөнүн
Сапарга кеткен жайы бар.
Ары акылман, ары аяр,
Алган зайыбы Каныкей
Ар түрлүккө дапдаяр.

Кейип-Букар жерде окуп
Аалимдилик жайы бар,
Кыйба, барсы элде окуп
Билимдүүлүк жайы бар.
Бир түн жатып түш көрдү:
Көөдөнү кара, боз кочкор
Короодон тура калганы,
Кой санаган баатырды
Көрө сала качырды.
Качырып кочкор бир сүздү,
Кабылан Манас баатырдын
Эки тизе бүгүлдү,
Жыгылып барып, оңолуп,
Кетпеди кочкор толгонуп.
Кырк беш кызыл таш турду,
Чогуусу менен ташты алып,
Ал кочкорду башка урду.
Кочкордун башы бөлүндү,
Таш тийген жерден кан чыгып,
Кан чыккан жерден жан чыгып,
Аяк жагы ал кочкор
Чымайыл болуп көрүндү.
Мүйүзү тийип кочкордун
Жамбашы кашка жиликтин
Кылтасы тайып козголгон,
Аксап, баатыр, короодо
Баса албастан токтолгон.
Кайдан келди жан билгис
Кашында турат бөлөк журт
Санирабийга кеп сурайт:
«Саныңооруп калдыбы?
Саа не болду?» – деп, сурайт.
«Ооруп калды саным – деп,
Осол турат жаным» – деп,
Оозунан чыгат андай кеп.
Короого басат Каныкей
Колунан кармап алсам – деп,
Көтөрүп колун мойнума,

Коштоп үйгө барсам – деп,
Койбоймун бул иш арзан – деп,
Каныкей басып калыптыр.
Короодо турат көпчүлүк,
Башка журт эмес, көп түрк.
«Барууга сага буйрук жок!»
Багып турат ушу топ.
«Уруксат жок сизге – деп,
Үйүмө алып кетем – деп,
Умтулбаңыз бизге – деп,
Бу келишиң уят» – деп.
Каныш анда сурады:
«Кочкор сүзгөн короого
Кооп кантип турады?
Үйүнө киргизмек үчүн
Умтулганым ол – деди.
Үйгө кирүүгө уруксат –
Берсеңиздер жол» – деди.
Анда ал адам кеп айтат:
«Анда келин – деп, айтат –
Короодо турат баатырың,
Үйгө кире коёт – деп,
Козголбосун акылың.
Кирбеген менен нетти – деп,
Кинээлебе кепти – деп,
Баатырың үйгө кирерге
Маалы болор жети» – деп,
Көрүп тур Каныш көзмө-көз,
Айтып жети деген сөз:
«Жетиликке беки» – деп,
Жана да айтты жети – деп,
Үч айтылды жетиси,
Каныкей чоочуп ойгонуп,
Төшөктөн тура кетиши.
Алаң-булаң караган,
Акыл ойлоп санаган,
Бир жетиси жети күн,
Кайгырды Каныш ошо түн,

Бир жетиси жети ай – деп,
Жетмегиңиз далай – деп,
Бар кудай өзүң паана кыл,
Бир жетиси жети жыл,
Тириликте керемет
Түш көрсөңүз табгир кыл.
Башка келген балаага
Бар күчүнчө сабыр кыл,
Ар канча душман болсо да
Андап туруп жабыр кыл.
Андабаптыр Көкчөкөз,
Акыр заман журтуна
Айтууга болду дастан сөз.
Бадышалык өкүмөт
Манас өлөт, алам – деп,
Өлтүрүп өзүн салам – деп,
Өзгөчө кыйын аалам – деп,
Жалгыз ойлоп Манасты,
Бир атадан жетимин,
Женемин – деп, экини.
Манас эки, ал жети,
Көбөш анда кичине,
Көмөк болбойт кишиге,
Айран болом алаштар
Атаңардын ишине.
Кылган муну Көкчөкөз,
Көп ичинде нашкурдур
Көзкаманча деген сөз.
Кабылан Манас катыны
Каныкей – дедик атыны,
Капилет каран түшүнөн
Чочуп алып акыры,
Андасаңар эл ага
Алтын берип садага,
Каныкей турду Таласта,
Кандыгы түшүп талашка,
Ок жаңылып Манаска,
Оболку түрктүн уругу

Ойлонсоң сонун тамаша.
Жуушанын келген Доңунан,
Көкчөрдүн келген соңунан,
Келгенден бери бай болуп,
Иши келген онунан,
Баары да алаш эли – деп,
Барбадым сыртка теги – деп,
Кыргыз чалдын кыркында,
Калган экен ыркында,
Көкчөкөз чоң болсо – деп,
Ойлоп жүрүп ичинде,
Манасты мактайт сыртында,
Байынгүү деген чал экен,
Ал чалдын азыр үйүндө
Үч баласы бар экен.
Бир баласы дарттанып,
Дары сурап алсам – деп,
Үйүнөн чыгып аттанып,
Жышаанын жарды салмакка
Жаман тон кийди үстүнө,
Түштү жолдун түзүнө,
Бечаралык борумун
Сыпат кылып боюна,
Султаным Көкчөр кан болсо,
Өлүп Манас нан болсо
Улуктун бири болом – деп,
Ушуну алып оюна,
Аярга чалыш мүнөзү,
Ар качандан, бир качан
Алмаштыра сүйлөшү,
Алиги адам барыптыр,
Атынан түшө калыптыр,
Манастын ити бу чалдын
Балтырын үзүп алыптыр,
Байынгүү чал бакырып,
Чагалалап калыптыр.
«Каникей балам таптың–деп,
Кан ордосу болгон соң

Кандай ит жаман бактын» – деп,
Байынгүү чал айтты кеп.
Жооп берди Каныш жеңеңиз,
Шону да куру дебеңиз.
«Тонду жаман кийгенди
Тосуп итим капсын – деп,
Ичи жаман жүргөндү
Жараткан кудай тапсын» – деп
Как ошондон бер жакка
Казак, кыргыз баарына
Калган ушул накыл кеп.
«Эң аман жүргөндөй
Не үчүн киши каптың – деп,
Магдырап үйгө жаттың – деп,
Баатырыңды тапкын – деп,
Какыс кылды дөбөттү,
Кашына кара болгун – деп,
Күр дөбөттү жөнөттү.
Жанында турган эмедей
Жанын үрөп күр дөбөт,
Үч күндүк жолду бир күнү
Ээнди билсең жүр дөбөт,
Ээсин жоктоп эңгиреп,
Желип-жортуп кеңгиреп,
Пайда болду бир түнү
Капчыгайдын ташында,
Кара жылга башына.
Бузукучулук ишин көр,
Эмгек тартып ээси үчүн
Мурдагы элдин итин көр,
Итче да опо кыла албайт
Бул замандын кишин көр!
Көк дөбөт жүрөт көтүндө,
Көк жалың турсун акыры,
Астындагы Аккула
Тору айгыр кылып атыны.
Көрүүгө ачык көз да жок,
Көкүрөктө эс да жок,

Көк жал Манас баатырдын
Кулагы угар кез да жок.
Өлбөгөн жан тириктир,
Өөдөгө бөркүн түрүптүр,
Өлүмгө катар жүрүптүр.
Угар бекен теги – деп,
Көрөр бекен мени – деп,
Арсылдап келип күр дөбөт
Башында жатып үрүптүр.
Үргөнүн укпайт кулагы,
Урматы үчүн бу дагы
Үстүнөн кетпей турганы.
Аккула менен даңкайып,
Аста жүрүп шалкайып,
Ашып эки, бир кырды,
Ашкере билбейт бир сырды.
Беш убак окуп намазын,
Андан бөлөк эч ишке
Келтирбеген чамасын,
Заар окуйт багымдат,
Залкайып минген чоң Кула ат.
Атым тору болду – деп,
Аны дагы көзгө албайт,
Адам көрүп кыйкырса
Кебин угуп, сөзгө албайт.
Жалгыз жүрөт кеңгиреп,
Жатып, туруп зеңгиреп,
Жүрө турсун баатырың,
Адам укса таң калар
Каныкейдин акылын.
«Жети-жети, үч жети
Кай жетисин билейин,
Кадыр Алла кудайдан
Амандыгын тилейин».
Каныкей муну ойлонуп,
Астына кармап нар берип,
Алтын баалап, зар берип,
Азар түмөн мал берип,

Сактанып жеңең канчадан,
Жети балбан, ичте арман,
Кызматкер алып калчадан,
Чаткалдын келген учунан,
Чаначтын келген тушунан
Кургак жылга өрдөтүп,
Таш түбүнөн көөлөтүп,
Төрт тарабын тең кылып,
Төрт жүз кулач ичи бар,
Баргандан бери Каныкей
Эки жылга карк толгон,
Кылып жаткан иши бар,
Кызматында киши бар,
Айланасы баары таш,
Асты да жер, үстү жер,
Апаңардын сөзү экен
Аңгемесин тыңдай бер,
Азамат болсоң түрк уулу
Азат боюң чыңдай бер,
Каздырган жерден казына,
Карк алтын берип, бай кылып,
Касийде окуп, дем салып
Калчалардын башына,
Кайсы жерди казганын,
Казган түгүл, түк билбейт
Өздөрү кайда басканын,
Маңги кылып баарысын –
Жаш, ортосу, карысын,
Акыры убал болор – деп,
Аябай берип аларга
Алтын, күмүш баарысын,
Жети жылда адашат,
Белендеп коюп Каныкей
Бере турган дарысын,
Айганды көздөй бет алып,
Кеткен күндөн аттанып
Кызматкер алып баладан,
Кылганын билбейт ар адам,

Күн сайын да кырк нардан
Жүгү чыгып тараган.
Кыйбат баа дүйнөнү
Кызганып жеңең сүйрөдү,
Кылайып колдо жүрбөдү,
Дейилде, кымкап, дооланды
Чексиз жыйган олорду
Буулум, дүрдүн буларды,
Торгун менен тубарды,
Тоодой кылып үңкүргө
Каткан экен карк кылып
Дүйнөдө жок буларды,
Алтын менен күмүштү,
Аңдаган апаң бул ишти.
Кара жер алдын ойдурган
Казыналап койдурган,
Кайып жин деген бирөө бар,
Ак төбөл алты кара кой
Апсун окуп, сойдурган,
Каңдап койгон эшигин,
Кайып ээлеп калган соң
Адам таппайт тешигин,
Көрсө дагы кире албайт
Ачылса да эшигин,
Ким кирүүгө баш койсо
Жин жедирет кешигин.
Алты кара кой көшүн
Жин кайыбы ээлеген,
Атактап атын билбесе
Ээсине да бербеген,
Аларында өзү да
Апсун окуп алгыдай,
Кыйыктанса жиндери
Кыяматка кеткенче
Бербей кетип калгандай.
Алты койдун көшүнө,
Апсундун келип сөзүнө,
Касийдага бек байлап,

Көргөзөр экен көзүнө.
Аманат багып берүүгө
Кылат экен убада,
Кылдырып касам албаса,
Кыйла болот убара.
Бир кара кой соёт,
Бара турган жолуна
Канын чачып да коёт.
Кадам басса ал канга
Баскан адам нез болуп,
Өзү калар куп таңга.
Жеңең кылган Каныкей
Жеткиргени көп амал,
Жети кара кою бар,
Жер алдына дүйнөсүн
Сактамакка ою бар.
Баштатан баштап салыптыр,
Кыйбаттары калганда
Абасы Бакай барыптыр.
Кырк төөгө жүктөтүп
Абасы Бакай барыптыр,
Каныкейдин өзү бар,
Кайып жинге сүйлөшкөн
Касийда менен сөзү бар.
Кийрип болду мүлктү,
Абакеңиз эр Бакай
А да тартар түлүктү.
Казынанын ичинде,
Калайык айран калгандай
Кадыр Алла ишине,
Үңкүрдө Бакай калганын
Аңдабай Каныш калыптыр,
Кайып жиндин дубасын
Каныкей окуп салыптыр.
Казына оозу бекилип,
Бакайдын ичте калганын
Байкуш катын шекшинип,
Кайтарар каруу болбоду,

Бир окулса окустан,
Бир чыкса колдон кокустан
Бери жагы жети күн,
Орто жери жети айга
Жетет экен далайга.
Ары чети жети жыл,
Калат экен шончолук,
Каныкей болсоң кайрат кыл.
Калды Бакай абаңыз
Казынанын ичине,
Калайык айран калгандай
Кайып жиндин ишине.
Ал казына ичинде
Канча сонун дары бар,
Мыскалын салса оозго
Бир ай тамак жебеген
Сонун жемиш дагы бар.
Кайсы жактан келгенин
Карыясы эр Бакай
Билбей калган чагы бар.
Айланасы таш коргон,
Абаң Бакай таң болгон,
Асты да жер, үстү жер,
Айлык, жылдык дары жеп
Арстан Бакай жата бер.
Каныкей какшап тышында,
Касийда окуп ушунда.
Жети күн анда асылды,
Сегизинин түнүндө
Казына оозу ачылды.
Адаштырып кайып жин
Алып кетип калыптыр,
Абакең баатыр Бакайды.
Жолдошунун баарына,
Жолдош-жоро, жарына,
Түшкөн жапаа жанына,
Жигит түгүл көрдүңүз
Ок жаңылган өзүнө

Оён Манас канына,
Башчы-сакчы чилтендер
Байлатып алып жиндерге,
Барып кошуп коюптур
Жолдошунун жанына.
«Абам кылды жакшылык,
Жакшылык кылар туугандан
Жалпы айрылып какшылык.
Казынага жык толгон
Канча асыл таш баары бар,
Оозго салса ойгонбос
Уктатуучу дары бар.
Жадаганда Каныкей
Тогуз күнү толгонуп,
Толгон санаа ойлонуп:
«Аманатсың акка» – деп,
Кете берген чагы бар.
Алиги көргөн Көкчөкөз
Көчүрүп алып элини,
Көмдүм – деп, Манас бегини,
Көбүнө айтып кебини,
Көрө элек элем мен мурда
Көтөлөк-Талас жерини,
Алты конуп арага,
Азыр кирип барыптыр,
Андап көргүн алардын
Көп аңгеме кебини.
Барган күндөн булардын
Үстүн-астын сөздөрү,
Үрпөндөй келди өздөрү.
Каяша айтар кандар жок,
Кантесиң дээр жандан жок,
Кырк баатырдын баары жок,
Кыргыл сындуу кары жок,
Казына жүктөйм – деп, жүрүп
Кабылан Бакай дагы жок.
Кимсиң дээр киши жок,
Киши менен иши жок,

Кантесиң дээр кан да жок,
Каяша айтар жан да жок.
Өзөнгө жигит чыгарып,
Өз малындай ыйгарып,
Өрүштөн айдап жылкы алып,
Өткүр Манас баатырдын
Өз малына кол салып,
Калктын жыйды баарысын.
Карап көргүн алардын
Кашкая чыккан наадандын,
Карындашы Кардыгач
Чакыртып алып ушунда,
Кардыгач келген тушунда,
Кара дөңдүн карт Манас
Кай кеткени билинбей,
Казатка кеткен ушунда,
Керкөкүл алтын көкүлдү,
Алар менен чогулуп
Алыска кеткен шекилди,
Кардыгач келген үйүндө,
Кара кыргыз уругу
Кайнап жаткан Чүйүндө,
Анжиян, Кокон, Букарда,
Атпай угуз булар да,
Ар тарапта кыргыздан
Анча-мынча чакырып,
Бир жүз ат жыйып чаптырып,
Жыйылып келген букара,
Өлдү Манас баатыр – деп,
Өкүрүңөр такыр – деп,
Мазаке деген бир чалы:
«Өлгөн Манас төрөм – деп,
Төрөмдү кайдан көрөм?» – деп,
Айгайын арбын салыптыр.
Аягына чыгып элинин
Акырып жүрөт Мазаке:
«Арстаным Манас өлбөй кал!»
Ал сөздү айтып ар топко

Бакырып жүрөт Мазаке.
Мазакеге түшкөн көп түлүк:
«Манас өлмөк кайда!» – деп,
Байкабады көпчүлүк.
Башына чыгып элинин
Бакырып жүрөт Мазаке.
«Манас баатыр өлдү – деп,
Баарыбыздын көзүбүз,
Көрдүк анык өзүбүз».
Көк жал Манас төрөгө
Өкүнүчтүү болор эли – деп,
Ушуну айтып акырып:
«Өлдү Манас көрдүк – деп,
Өзүбүз жарга көмдүк» – деп,
Кыйкырып өтүп калганы.
Кыйыкбай деген бир кыргыз:
«Кызыталак кандай немесиң
Кыраан Манас өлдү – деп,
Кыйкырып айта бересиң!
Кыйналган кандай немесиң?
Кыргызга болду балаа – деп,
Кыраан Манас өлсө да,
Кырк баатыры кана?» – деп,
Кыйыкбай сурап калганы.
«Кырк жигити кырылды,
Көкчөкөз сурайт кылымды,
Көргөзүп айтам сырымды,
Көбүңө айтам чынымды.
Ногойдон – деп, уругу,
Ушунчанын баарынын
Көкчөкөз – деп, улугу».
Кыйкырып жүрүп кыргызга
Мазаке бөөдө куруду.
«Кырк баатырдын баарысы,
Кыргыз, Бакай карысы,
Кай күнкү келген Бакайды
Кайдан өлө калды?» – деп,
Калайык дуу – деп, калышты.

Бакай мында тирүү эле,
Мал бактырып, эл жыйнап,
Балан күнү жүрү эле.
Баарысы өлдү – деп, турган
Кайдан чыккан береги
Мазаке деген бери урган?
Өлбөгөндү өлдү – деп,
Өрттөнүп кеткен Көкчөкөз
Өз билген богун жеди» – деп,
Өкүрмөк түгүл күлүшүп,
Өлбөгөнүн билишип,
Таркап тобу калганы.
Үч жылкысы Көкчөкөз
Чыгым болуп алганы:
«Ат чапкан биздин байгебиз,
Алган биздин пайдабыз».
Аны менен кара журт
Тарап кетип калыптыр,
Шылдың кылса бирөөнү
«Мазаке» – демек, калжың сөз
Так ушундан калыптыр.
«Катыны кара кийсин – деп,
Кара кийип жети айга,
Так өзүмө тийсин» – деп,
Арага киши салыптыр.
«Баашасы болдум бул элдин,
Башына нокто бир салып,
Баса барып минермин,
Баш булгаган жан болсо
Баркын шондо билермин,
Кан болгомун бул элге,
Кайыштан нокто илермин,
Кайкалата минермин,
Каяша кылган жан болсо
Капталдан кайыш тилермин,
Тик ылдый кылып башыны,
Тирсегинен илермин».
Айтканын угуп Каныкей:

«Акылына бали! – деп,
Алам десе мен даяр,
Турамын туура али – деп,
Өлсө кечээ эр Манас
Кара ногой каны – деп,
Бүгүн эрге мен тийсем,
Азыр келип урбайбы
Арбактын болсо жаны – деп,
Адет күтөм жети айга,
Үзүлө суктук болуштан
Адам таппайт эч пайда,
Айтпасын азыр мындайда».
Бул сөз менен Мазаке
Көкчөкөзгө барганы,
Келиниң мындай деди – деп,
Кебин айтып салганы.
Төгүнү жок төрт айда
Аламын го аны – деп,
Көңүлү тынып калганы.
Агалдай деген бири бар,
Аңгемесин билип ал.
«Акылай мага тийсин – деп,
Айтканыма кирсин – деп,
Байбиче кылам – баш катын,
Болбос менден убада,
Убадам өтүп калган соң
Өлүмгө да баш байлап,
Өзүм болом убара.
Тиерин тике айтсын – деп,
Барган киши Мазаке,
Жообун угуп кайтсын» – деп,
Агалдай айтып салганы.
Ага да барды Мазаке:
«Үдөтүм бүтсүн, тием» – деп,
Акылай сүйлөп калганы.
«Тиймек болду сага – деп,
Өкүмөтүн Ташкенттин
Өткөрө көр мага – деп,

Мазаке сүйлөп барганы.
Төрт ай болуп төрт жылдай,
Азыркы болгон азапка
Агалдай агаң калганы,
Алда билер бу сөздү
Артыгы, чыны, жалганы.
Кайыптын кызы Карабөрк,
Катында болбос андай көрк,
Арбалдай менен Дөрбөлдөй
Манаска кастык ким кылса
Барсылдашып өлгөндөй,
Кенжеси бар Токолдой:
«Манас өлдү» – деп, угуп,
Басып жүрөт токтолбой.
Үчөөнө жок бергиси
Калыска калган Бегелдай.
Алтынай ашык сулуу экен,
Ага кыйып бере албай:
«Карабөрктү алсын» – деп,
Бегелдайга салганы.
Кырк жашаган катынды
Не кылам – деп, акыры,
Албаймын» – деп, койгону,
Ал дегенге болбоду.
Агалдайдан түнүлүп:
«Карабөрктү атам алсын» – деп,
Мазакени жиберди.
Акылы жетип түк билбейт
Катын кандай тиерди,
Атасы түгүл өзүнө
Байкасачы бери ургур
Башына жаба сиерди.
Көзкаманга барыптыр,
Көргөн менен укканын
Көргөзүп айтып салыптыр.
«Акылай деген катынын
Алмак болду Агалдай,
Бегелдай деген уулуңуз

Карабөрктү ал десе
Качып берди бара албай,
Атемир кызы Каныкей
Ак сакал болсо мейли – деп,
Амыр ушу дейли – деп,
Көкчөкөзгө беттеди.
Карабөрк деген катынын
Карыса да алса – деп,
Балдарың сизге эптеди».
Мазакенин бу сөзүн
Байкап укту Көзкаман,
Балдарынын кылганы
Байкап көрсө эң жаман.
«Мазакем, сүйлөй бергин – деп,
Олтурду угуп Үсөнбай,
Абыдан канып жайма-жай,
Ушундай ишти кылганын
Укпаган экен мурунтан,
Айдап алып көчкөндө
Атасы болгон айран-таң,
Жеткире укту жайма-жай,
Намангенге бет алып
Тетири көчкөн Меңдибай.
Агалдай менен Чагалдай
Акылын дурус таба албай,
Ак сакалы Көкчөкөз,
Адам уккус бу бир сөз,
Үчөө жүрөт сүйлөшүп,
Жерге кирсин кесек ит
Жетөө бүтүн боло албай.
Кабылан Манас баатырдын
Катынынын сыртынан
Куру жүрөт үлөшүп,
Карыса да Көзкаман,
Алардан да өтүптүр
Каран калган бу жалган,
Мазакеге кеп айтып:
«Айтканын туура мен кылам,

Айтканымды бил – деди,
Ылдам жолго кир – деди,
Агалдай менен Чагалдай,
Аксакалы Көкчөкөз
Айтып кабар бер – деди,
Белдүүсүнгөн Бегелдай,
Мен чакырдым, тез келсин.
Калыс болуп чыгыптыр
Ага-иниси алтоонун
Урушканын кек албай,
Арбалдай бар, Дөрбөлдөй,
Арбыткан ишти жөн өлбөй».
Ал сөздү айтып салганы:
«Токолдойду чакыр» – деп,
Көзкаман сүйлөп калганы.
Түштө кеткен Мазаке,
Жакшыларын чакырып,
Актан көөнү чачылып,
Көзкамандын үйүнө
Жыйылды баары куптанда,
Улуу сөз болду укканга.
Манас берген үч миң үй
Баспаган экен оңуна,
Барча кыргыз ага-ини
Байкагын сөздүн соңуна,
Баарысы кетип жолобой,
Мазакеден бөлөгү
Кирбеген экен тобуна,
Тийбеген экен колуна.
Бай Үсөндүн үйүнө
Баарысы кирип үйүлө:
«Не чакырттың абыгый?» – деп,
Ит Көкчөкөз баш болуп,
Эми кебин сурады.
Карыясы Көзкаман
Карашы көзү эң жаман.
Көкчөкөздөн кеп сурайт:
«Көңүлүң тынык көрүнөт,

Көтөрүңкү – деп, сурайт.
Жуушадан келдиң тууганга,
Он жыл бүтүн ашкан жок
Тууганга келип турганга,
Ар түрдүү ажал табылар
Биздей кудай урганга.
Ысыкты көрсүн абам – деп,
Ысыкка көнсүн балаң – деп,
Кокондун койду чөлүнө.
Жарабайт мунуң деген соң
Саяң-Жайлоо, Ара-Түз
Салкындын койду береги
Чатырга окшош көлүнө.
Жуушадан келдиң журт үчүн,
Тукумуң бузук чыгат – деп,
Журтумдан аздым ушу үчүн.
Балдарың тентек эң жаман
Мынабу – деп, Көзкаман,
Көзкаман атка конгонум,
Көт жагым эгер оңбодум.
Үсөнбай ким, Жакып ким?
Өлтүрдүк – деп, Манасты
Өзүң өлдүң, өлүм тим.
Куп тууган – деп, сактоочу,
Ага окшогон жалгыздын
Кудайым ишин актоочу,
Куйрук майын куюлтуп,
Темир шиш менен очокко
Шыркыратып кактоочу.
Жакшылыктын азабын,
Далай тарткан бу Манас
Жалгыздыктын мазагын.
Тентиген бизди көргөндө
Жетишкендей сүйүндү,
Келген күндөн Манаска
Башыңа дүйнө үйүлдү.
Салкындан алып, жер билдиң,
Куранды кыргыз эл билдиң,

Тумшугу жок балдарым,
Жуушада жүрүп не билдиң?
Тозоктун тартып баарыны,
Тогуз ай басып карыны,
Ар качан көрдүк ал жерде
Арбын жаткан карыны,
Азаптын тартып баарыны.
Уругуң кыргыз, түрксүң,
Доң элинде жүргөндө
Кайсы түрлүү жол менен
Аман, тим анда жүрүпсүң?!
Кыйын болсоң элинде,
Кыраан төрө Манастай
Кытайда турган жеринде
Калбаны катуу салсаңчы,
Каралдым жалгыз Манаска
Катылбай өлө калсаңчы!
Өлтүрдүм – депсиң, Манасты,
Өөдө-ылдыйдан жыйдыңбы
Өзүм деген алашты,
Өкүнүңү көтөрүп
Турары канча көрүндү,
Өзүңө жарак жалтанбай
Урары канча көрүндү?
Кырк чоро деген атагы,
Кылымга тийген чатагы.
Душман болсо миң киши,
Туура келбейт бирине,
Бири тосот миң киши.
Аны өлтүрдүк экен – деп,
Алактаба бепбекер,
Ажал-өлүм артындан
Аял кылбай кууп жетер.
Манас күткөн кырк кашка,
Калыбы калктан бир башка.
Оңой көрүп ойнопсуң,
Ойлоп турсам балдарым,
Ойронун чыгып сойлопсуң!

Арбак урган Агалдай
Азыр жаман көрөсүң
Аңтарылтып көзүңдү,
Жаман көрүп өзүмдү,
Алыпсың го Манастан
Атаңдан калган өчүңдү!
Өлтүрдүк деген Манасың
Таңда жарар өтүңдү,
Көрөрмүн, балдар, өзүңдү!
Орто Азия жердеген
Ойрон болгон Манасты
Сайып куруш эр деген!
Көргөндө билдим көк жалды,
А деген жерде Манастын
Арстандыгын билгемин,
Баш кошкон жерде Манастын
Баатырлыгын билгемин,
Каарланса түк койбос
Каапырлыгын билгемин!
Кылганы журтка эм болгон,
Кырк чилтен кайып дем болгон,
Кыргыз эмес, сарт эмес,
Кылымдын баары жем болгон.
Жараткан Алла жар болгон,
Аттанса жолу шар болгон,
Аскери алты сан болгон,
Алаштын журту жам болгон,
Аллам берип бактысын,
Алты кылым журт алып,
Атагы айкөл кан болгон.
Айтканы журтка дүң болгон,
Аттанууга ылайык
Аскери токсон миң болгон,
Араптан өткөн мурунку
Азирет Аалы пир болгон,
Өгүз болсо өзгө журт,
Өткүр Манас бил болгон.
Манастын тилеп өлүмүн,

Катындын кылып бөлүмүн,
Карыганда Көзкаман
Карабөркүн алсын – деп,
Мазаке кулду салыпсың,
Баракелде балдарым,
Атаны жакшы багууга
Аракет кылып калыпсың,
Өлтүрүп салып Манасты,
Өчүңдү жакшы алыпсың.
Келгенден Манас не иш кылды?
Ичигиңди киш кылды,
Ит аягың мис кылды,
Келинге тайлак байлатты,
Кемпирге куйрук чайнатты,
Кедейге миң кой айдатты,
Ала-Тоонун салкынын
Саяң-Жайлоо жайлатты.
Күрөөкөң кийбей дат болду,
Күндө чаап мингениң
Күлүк буудан ат болду.
Торпокко жетпес башыңар
Жоргону минбей аштыңар,
Танага жетпес башыңар
Тап буудан минбей качтыңар.
Жакшы иш кылып коюпсуз,
Манасты жакшы союпсуз.
Өлдү – деп, келдиң Манасты,
Манасты өлдү ким десе
Өз эсинен адашты!
Акыретке бет алып
Кетти – деп, келдиң Манасты,
Кеткенди айткан ким болсо
Кеңешинен адашты!
Мен көргөн Манас бар болсо,
Жаздым болбойт жакында
Жаратканы жар болсо.
Түгөнөт десе түтөгөн
Түптүүнүн бири көрүңгөн,

Алып адам түгөткүс
Түктүүнүн бири көрүнгөн.
Өлөт десе өөрчүгөн
Өткүрдүн бири көрүнгөн,
Өзүн Кызыр ээрчиген
Жеткирдин бири көрүнгөн.
Суу ордуна кан төккөн
Канкордун бири көрүнгөн,
Калайыкка чаң салчу
Анкордун бири көрүнгөн.
Өлгөндүгү жалгандыр,
Өлбөстөн Манас талгандыр,
Өлдү – деп, келсең, балдарым,
Өткүр Манас бу күндө
Өлө турган силерге
Көрүндү камдап салгандыр!
Арзан өлчү Манас жок,
Ат чаптырып, эл жыйып,
Айтып элге угузсаң
А – деп, койгон алаш жок.
Өлбөй тирүүлүгүнө
Көздөрү жетип алгандыр,
Көп жерден өлдү – деп, жүрүп,
Көнүк болуп калгандыр,
Өзгө журт менен өчтөшкөн,
Өчтөшкөн жерин өрттөгөн,
Башка журт менен басташкан,
Баашалар кыйла касташкан,
Басташканы байланган,
Баашалар канча жайланган,
Каарын көргөн душмандын
Сийдиги булут айланган
Тууганың Манас баатырга
Тил алсаң балдар, катылба!
Катылсаңанык өлүмүң,
Кайдан болсун өнүмүң!
Айттым, уккун сөзүмдү,
Наадан элең балдарым,

Ала өлөрсүң өзүмдү».
Көзкаман аны сөздөдү,
Сөз артынан Токолдой
Айтар сөзүн көздөдү:
«Урган кудай бизди – деп,
Угузбай урган сизди – деп,
Кырк баатырдын баарысын,
Кыргызл баштык карысын
Кырам – деди, уу берип,
Өчмөндүү качан болдуң – деп,
Өзүм айттым туура кеп,
Өткүр уулуң Көкчөкөз
Өзү жүрөт күүлөнүп
Өкүм ээси менмин – деп,
Арбалдай калды алдырап,
Мал баккандан бөлөккө
Башынан шыгы жок эле
Дөрбөлдөй жүрөт жалдырап,
Бизге жакын шайтансың,
Жаңкы Манас канкорго
Жан тарткан сөздү айтасың,
Өлтүрөм – деп, сени – деп,
Өкүм алчу үч уулуң
Өмдөп кирди мени – деп,
Мүнөзүн көрүп, бүлк этпей,
Кыялын көрүп, кыңк этпей,
Жаалдансаң тигине –
Жакыбын баштап сойгун – деп,
Эми, жанымды тирүү койгун – деп,

Кеңешине тутулдум,
Акырында корктум да,
Араң качып кутулдум.
Абыгый сөзүм ушу – деп,
Аким болуп, эл билип,
Агалдай менен Чагалдай,
Аксакалы Көкчөкөз
Араандаган тушу» – деп,

Токолдой айтып токтолду.
Чоң камчысын колго алып,
Ачууланып Көкчөкөз
Токолдой көздөй октолду.
«Манас болсо, Манас – деп,
Кара кыргыз, казагы
Азелден тууган алаш – деп,
Канкорду союп абалы,
Каныкейин бергин – деп,
Башында кылдың талаш – деп,
Манаска душман болду – деп,
Азаланып каласың,
Аралашкан эмесмин
Абалтан бери сизге – деп,
Тазаланып каласың,
Манас өлдү дегенге
Атаң экөөң кайгырып,
Назаланып каласың,
Баштан-аяк аман го
Кара кыргыз, алашың,
Төркүнүнөн катындын
Алып келген эл беле
Төбөндөн тийген Манасың,
Кеткен өлүп Манаска
Керээленип каласың!
Керээленсең келчү эмес,
Өлүм деген бир болот,
Келип-кетип жүргөндөй
Арачы келген элчи эмес.
Өлдү Манас, тирилбейт,
Өзүбүз ала болгон соң
Өзгө журт тарап бириндейт.
Кеткен Манас тирилбейт,
Кейпибиз ушул болгон соң
Келген журт кайта бириндейт.
Кырк чоро деген немеден
Кыпын неме койбоду,
Кылыксынган балаңыз

Кылычтап жүрүп сойгону.
Башы денеден бөлүндү,
Бар кудай берди өлүмдү,
Баарысынын башы жок,
Денеси жерден көрүндү.
Жети уулуң бирдей өмөлдү,
Жергесинен түк калбай,
Баары өлүмгө жөнөлдү.
Ошондо да бул үчөө
Ортодо кылды калаба,
Каралап калсам мен ага,
Аман турган Манасы
Аккула ат менен салганы,
Биз менен барган үч миң үй,
Артыкчасы алты бий
Алардын баары барганы.
Акылдан танып, аз болуп,
Кырк баатыр кыйрап, мас болуп,
Кол тийбей койсок биз дагы
Козголгус болуп уу ичкен,
Тык тартпасак биз дагы
Тыйпыл баары кырылмак,
Катылбай койсок биз дагы
Калбай баары кырылмак.
Үч миң үй барган элибиз,
Элибизде бар экен
Нечен күйөр эрибиз,
Коркконунан Манаска
Кошомат кылган бар экен,
Кол салышты андан көр,
Жалтангандан Манаска
Жандап жүргөн бар экен,
Жаргандарды андан көр.
Кыйратып кырып жатканда,
Кыйын деген кырк чороң
Кызыл канга батканда
Атпай койсом ууга өлмөк,
Кечемин десе сууга өлмөк.

Аккула минип жөнөлдү,
Арстан деген Манасың
Абыгыйым не дейин,
Артыгыраак мактайсың
Ант урган Жакып баласын,
Качты Манас бетке алып
Анжиян, Кашкар арасын,
Лаңги-Төбө жеринин
Күн батыш жакы салаасын.
Жабдыгын жалпы алганбыз,
Сиздин үйдөн чыккан соң
Жайлап алып барганбыз,
Күлдү баарын чечинтип –
Күрөөкө, соот, кыягын,
Күүлөп алып барганбыз
Күйөөдөй кылып сыягын.
Чарачыктан бозо ичкен,
Чачама дары кошо ичкен,
Күрөөкөдөн бозо ичкен,
Күйдүрмө дары кошо ичкен,
Өлөрүн өзүм билгемин,
Өзүмдүн атым Коржоңбоз
Аккуладан кандай – деп,
Артынан жолго киргемин,
Азган экен канкоруң,
Ааламды бузган анткоруң,
Анжиян менен Кашкардын
Арасы тоо туюкка,
Аккан суусу суюкка,
Таш-Көмүр белин ашканда,
Бакырдын аты Коржоңбоз
Таманынан чыгарбай,
Так түйүлүп басканда,
Аккуладай мал жок – деп,
Айтуучу эле ар качан,
Аккуладан Коржоңбоз
Абурагы ашканда,
Аргасыз кылып мактаган

Манасыңар шашканда,
Өзүм жеттим өзүнө,
Көзү жетти Манастын
Көкчөрдөн өлөр кезине.
Атым жетип атына,
Айткан менен ким угат
Манастын айткан датына,
Ажал жеткен кези экен
Аксым Манас баатырга,
Атсак дешип ушуну
Ага-инимдин баарысы
Аккелтени күсөшүп,
Аккелте кыйын түз – дешип,
Макталуу эле башынан,
Чотала менин мылтыгым
Чоң үйгө кечээ асылган,
Аа барганча бекер – деп,
Аккула артык тулпар – дейт,
Кокусунан Коржоңбоз
Жетпей калар бекен – деп,
Манасыңдын мылтыгы
Аккелтесин алгамын,
Аркасынан салгамын,
Калайыктын каргышы
Өтүп кеткен анткоруң,
Шашканынан канкоруң,
Артынан бакыр жеткени,
Шатыга кирип кеткени,
Өлөм деген кирбесе,
Өзгө адам кирчү шаты эмес,
Ажалы жеткен кирбесе,
Адам кирер шаты эмес!
Коркпойт дейсиң Манасты,
Колум менен апарып,
Коё койгон менминби?
Баатыр дейсиң Манасты,
Манасыңар жаңкы эле
Бай Жакыптын баласы,

Марал баспас шатыга
Баштап барган менминби?
Качкан Манас, кууган мен,
Канкорундан кемминби?
Өз мылтыгы Аккелте,
Өлчөп туруп бир аттым,
Ак түтүн көккө булаттым,
Таш боорунан кулаттым,
Ойго барган жеринде
Оёнунду сулаттым.
Кулап кетти куу канкор
Көз учкан бийик зоо менен,
Асман замин тоо менен.
Аты менен өзүнөн,
Калбагандыр бүтүнү
Бир мыскалча көшүнөн.
Ичегисинин баарысын
Илип четин калыптыр,
Ар бир жерде жыгачта
Аяктай эти калыптыр.
Талкаланып зоосуна,
Күм-жам болуп жыгылды
Шатынын капчал коосуна.
Адам барар жер эмес,
Бармак түгүл адамзат
Байкап караар эме эмес.
Куп көрдүм кулап кеткенин,
Шашып кирип шатыга,
Аккелтеден ок тийип,
Ажалдын анык жеткенин,
Андап көрүп турайын,
Манас эмес кулаган
Балакет өзү болсо да
Тирилип туруп кеткенин.
Бул өлүмдөн калды де,
Бул өлүмдөн калган соң,
Кыяматка кылчайбай
Тирүү бойдон барды де.

Атаң экөөң Токолдой
Анык көзүң жеткендей
Айтуу менен кыласың
Ал Манасты тирүүгө!
Аман калса бу жолдон
Абыдан анык мен кепил
Арасатта суракка
Манасыңар баш тартпай
Тирүү бойдон кирүүгө!»
Бу сөздү айтып Көкчөкөз,
Башкасына бир жөндүү,
Көзкаманга жаман сөз.
Мойнун салып шылкыйып,
Бою катып зыңкыйып:
«Көрөрмүн, балдар, артың – деп,
Көрүп калар бекенбиз
Көк жал эрдин дартын – деп,
Көтөрүлүп олтурган
Көкчөкөз баштап салтыңды,
Андаармын, балдар, артыңды,
Каратканың калкыңды,
Калыс кудай бир күнү
Чачылтабы – деп, ойлойм,
Чакчарылган чаркыңды».
Бу сөздү айтып салганы,
Бузулуп алып жыйындан
Үсөн бай кетип калганы.
Агасынып Көкчөкөз
Алтооно эми кеп айтып:
«Абышка деген күл коргооч,
Ордун басып Манастын
Оңолуп кетип баратсак
Ой! – деп, айтар дейсиңби,
Коркутсак казак, кыргызды
Кой – деп, айтар дейсиңби?!
Кокустан Манас тирилип,
Өлбөй келсе бу жерге
Өз балдарым мынакей,

Өчүндү алып, баарысын
Сой – деп, айтар дейсинби.
Карылык айткан кеби – деп,
Канкор өлүп болгон соң
Калган кара кыргыздын
Табылып калар эби – деп,
Көзкамандын жети уулу
Ала болбой, көк болуп,
Туралыкчы теги» – деп,
Көкчөкөз баштап кеп айтат:
«Көбүңөр уккун – деп, айтат.
Манасты таштап коюңар,
Бай дегендин ушунда
Көк ала сакал уулу бар,
Көргөн жерде союңар.
Манас да тең, а да тең,
Башканын кеби кеп эмес,
Бакайыңдын сөзүнөн
Манасы чыгар неме эмес,
Бакай деген немеси
Кара кыргыз улугун,
Кара ногой уругун
Манаска теңээр кем эмес.
Өгүнү бизден өтүптүр,
Олжосун алып ойрондун
Ушу жакка кетиптир,
Таласка Бакай жетиптир,
Ушу кезде көрүнбөйт,
Кызыталак кыйды чал
Дагы кайда кетиптир?
Табылган жерден тутуңар,
Так ошонун башын жутуңар.
Көрүнгөн жерден тутуңар,
Ошондой көзөмдүн башын
жутуңар.

Калкыбыздын атагы
Кара кыргыз уругу,
Кадимден бери белгилүү

Кара ногой балдары
Кандык жери тунугу.
Урунуп кыргыз алуучу,
Убара болуп бир күндө
Улугубуз Көкчөр – деп,
Убай-чубай басышып,
Өзү келип калуучу.
Бакай чалы нетти экен,
Бадирек кайда кетти экен?
Мына ошону өлтүрсөк
Марыбай турган кеп бекен.
Алты шаар уйгурду,
Алтын менен күмүшүн
Асты менен койбостон,
Алсыратып кургурду,
Түгүн койбой алыптыр,
Түп Бээжинге жеткенче
Дүмөктү кыйла салыптыр.
Арбын экен алганы,
Алыш жактан бадирек
Калбаган экен арманы,
Билдиңерби үкөлөр
Бири да буюрбай өзүнө,
Бизге карап калганы,
Калганы менен ишим жок,
Кашыңарда агаң Көкчөкөз
Каныкейдин кардалы.
Угуп койгун баарың – деп,
Улуу-кичүү карың – деп,
Таңда күнү талашып
Салышпаңар калбаны.
Ногойдон берки жол калды,
Ок өтпөгөн тон калды,
Орчун дүйнө чоң калды.
Аректей күлүк ат калды,
Атпай алаш калк калды,
Башкы атаң аты Бабыр кан
Бадышалык нарк калды.

Оймок ооз, калем каш
Сулуудан калды катыны,
Көзүң көрүп турасың
Көй күлүк тулпар атыны.
Көз жетер жерде кара жок,
Көмүлгөн соң Бакай чал
Андан калган көп алаш
Кимге айтар экен датыны.
Биз болорбуз датчысы,
Кыргыздын кыйла башчысы.
Инилерим жакшы бол,
Жакшы болду – деп, ойлойм
Жуушадан келип биздин жол.
Манастын баары катыны,
Башынан корккон эмеспи
Өлгөнүн билбей баатыры,
Өрөкүп жүрөр акыры.
Асты барар алты жыл,
Аркасы чыдап эки жыл,
Сый тонун сыйлап кийүүчү,
Ашкере түнүлгөндөн соң
Албайм десең болбостон,
Асылып келип тийүүчү.
Андап көргүн үкөлөр
Ак сарай болгон үй калды,
Айыл башчы бий калды.
Бадышалык өкүмөт
Бас экен – деп, ойлобо,
Атагы түрктүн уругун
Аз экен – деп, ойлобо.
Аңкарып айткан сөзүмдү,
Ачыңар жакшы көзүңдү!»
Ал сөздү айтты Көкчөкөз,
Нарк нускалуу кыйла сөз.
Ал сөздү таштап салыңар,
Сырттан Сыргак, Серектин
Айганга кеткен кабарын
Андап угуп алыңар.

Кулачын жерге салыптыр,
Баягы жаткан жеринен
Баш көтөрбөй калыптыр.
Өкүм ээси кудурет,
Өзүнөн бөлөк ким билет.
Кудурет, демек, баары күч,
Маанисине баарың түш.
Чын ажал ага жетпеген,
Чыгып жаны кетпеген,
Акыл менен кайратын
Алла Таала алыптыр,
Алиги жердеги адамдар
Эч бир акыл ойлонбой,
Эс-мас бойдон калыптыр.
Ачка кылбас наарды
Сакчы болгон дүйнөгө
Чилтендер алып барыптыр.
Оозуна бир салса,
Отуз күнү ач болбос
Ошондой даам татканы,
Оёндордун баарысы
Орун алып жатканы.
Алардын акыл-эси жок,
Адам болуп ордунан
Туруп кетер кези жок.
Сыргак, Серек, Манасы,
Кашындагы Кесенди
Кара кыргыз баласы.
Төрөсү баштап төрт баатыр
Дөңдөн-ойдон карашып,
Төмөндөшүп баратыр.
Дарыя Суңшоо бою экен,
Дабандуу тоонун ою экен,
Тоосу токой чер экен,
Сууга жакын бир тектир
Тактадай таза жер экен,
Чөбү төшөк пакталай,
Түс курбусу тактадай,

Токой калың тоосунда,
Токтолгон экен ушунда.
Аттары кеткен, өзү бар,
Азыркыга бакканда
Аңгемелүү сөзү бар,
Кыдырата жанаша
Кырк эки булак көзү бар.
Кызыр келип, көз салып
Жардам берген олорго,
Кырк эки кызыл долоно,
Каны тамган жеринен
Учу кеткен обого.
Кырк долоно өзү бар,
Кырк чоро жаткан орду – деп,
Кыргыздар айткан сөзү бар.
Суусу тунук таптаза,
Кырк булактын көзү бар,
Башында кызыл кайыңы,
Байкагандын баарына
Мына ушундай лайыны.
Аягында ак кайың,
Анын да жөнүн айтайын.
Алмамбет деген жаткан – дейт,
Алланын казынасынан
Арстандар даам таткан – дейт.
Кызыл кайың Кыргыз – деп,
Кыйлага маалим ушу кеп.
Башында аты Көңдүктүр,
Дөдөмөлдөп жүрүшүп,
Көңдүктөн барып ушулар
Көй төрөнү көрүптүр.
Үстү жайык көк дөбө,
Шо жерде жаткан көй төрө.
Баатырлар таап алыптыр,
Көңдүк аты мурунку
Дөдөмөлдөп тапкандан
Дөдөмөл атка калыптыр.
Ошо жердин атагын

Дөдөмөл – деп, Көңдүк – деп,
Кайып болгон кырк баатыр
Айткан экен атаңар
Как ошо жерден көрдүк – деп,
Жоо бөрүсү эр Манас
Жолдошун таап алыптыр,
Жаткан жери дат болуп,
Так ушу күн болгончо
Тамга түшүп калыптыр.
Кырк баатырдын баарысы,
Кыргыз баштык карысы
Канча болду жан билбейт
Как ушу жерде калышы.
Кай бирөө айткан эки жыл,
Кай бирөө айткан жети жыл,
Кай бирөө айткан жети айды,
Жердеген – деди, бу жайды.
Кай бирөө айткан жети күн,
Окуп көргөн оёндор
Ойлонуп турсун оюңар,
Өздөрүң өлчөп коюңар.
Кырк чоро кызык табылды,
Акылы жок, өзү бар,
Адам уулу мурунтан
Аңгемелүү сөзү бар,
Эч бир нерсе биле албай
Эс-акылга кире албай,
Ачык көзү жалдырап,
Айтса сөзү балдырап,
Акылы жок алдырап,
Тура албай мууну шалдырап,
Олтуруп алар калыптыр,
Билсеңиздер ушулар
Миң жыл болгон калыктыр,
Не кыларын биле албай
Эр Манас айран калыптыр.
Эс-акылын алардын
Эгем Таала алыптыр,

Элдиреп алар турганда
Эки баштуу кызыл куш
Энди келип калыптыр.
Канатын сууга салыптыр,
Кырк чоронун башына
Кыдырып учуп калыптыр.
Суу чачылды этине,
Султандар келди эсине.
Көөдөнгө кирди акылы,
Көрдү Манас баатырды,
Көзүн ачып акыры,
Көргөн жерден көй төрө
Баашасын көрүп бакырды,
Арстанын көрүп акырды,
Сагынышкан сай төрө,
Кошулган жери кош дөбө,
Кошогун тапты көй төрө.
Өлүп, көрдө жок болдук,
Өкүмөтү Алланын
Эс-мас, эсер мас болуп,
Эче жылы токтолдук,
Кенжутка бардык урушка,
Келе жатып туугандан
Кез болдук мындай жумушка.
Элге келдик сагынып,
Эрчип бизди келиптир
Эмгектин баары жабылып.
Айылга келдик сагынып,
Артыбыздан келиптир
Азаптын баары жабылып.
Көкчөр бизге тууган – деп,
Көңүлү жакын турган – деп,
Тамак – деп, ичип уусуну,
Тааныбай ичип ушуну,
Аш – деп, ичип заарыны,
Аңдабаппыз баарыны,
Азапка мынча чалынып,
Алланын калып каарына,

Көкчөкөз кандай жүргөнүн
Көргөн адам бар бекен,
Өкүмүнө калмактын
Көнгөн адам бар бекен?
Айтканын кылып, амырын
Туткан адам бар бекен,
Атышып алаш кыргызын
Уткан адам бар бекен,
Арстандар кайып болду – деп,
Уккан адам бар бекен?
Көкчөкөз өкүм кылды – деп,
Көнгөн адам бар бекен,
Обурагын айбандын
Көмгөн адам бар бекен,
Өкүмгө көнбөй турушуп,
Өжөрлөнүп урушуп,
Өлгөн адам бар бекен?
Айрылбаган уругун,
Азыр кылып улугун,
Атпай алаш журтунан
Бөлгөн адам бар бекен,
Ачуусуна чыдабай
Атыша кетип, калмактан
Өлгөн адам бар бекен?
Көтөрсө кудай өкүмүн
Көрбөй кантип коёбуз,
Ал десе кудай өчүндү
Арамдын жарып өтүнү,
Козудан мурун соёбуз!
Куруп калган кырк чоро
Кужулдашып жыйылып,
Кудайына сыйынып,
Кобурашып сүйлөшүп,
Коркпой жумуш кылууга
Бирин бири күүлөшүп,
Кырк баатыр кыркка олтурду.
Кырк чоро жаткан бир көрдө,
Кырк буудан кеткен бир төргө.

Манастын аты Аккула
Барыптыр жыты мурдуна,
Кырк чоронун жары бар,
Кыргыз чалдын Бозайгыр,
Үкү жүндүү Сарала,
Макмал жүндүү Карала,
Ажыбайдын Карала,
Алмамбеттин Сарала,
Эр Чубактын Көктеке,
Эрменбайдын Акбакай,
Бозжигиттин Чабдары,
Бошуубайдын Көгала,
Ырчынын аты Телкүрөң,
Божокөйдун Салкара –
Казатка минген көй буудан,
Аягы менен тик тууган,
Суңшоо, Бойгут арасы,
Тоонун бийик дарасы,
Ат жайлоо деген бир жери,
Аяк-башы ат чабым
Узун өзөн бир кери,
Өзөнү жайык, суусу жок,
Өзү жалаң жер экен,
Кырк чоро жаткан жеринен
Кыям төмөн жагында
Сары жайык суусу бар,
Алиги көргөн сай күлүк
Чубап келип ар качан
Суу ичет экен ушулар.
Суу ичерге жакындап,
Туягы жерге тарсылдап,
Аттары келип калыптыр,
Ал тушунда кырк баатыр
Адам болуп алыптыр.
Октой болгон чоң Кула ат
Окуранып калыптыр,
Окуранган доошу
Оолак жерге барыптыр.

Буудандын баары буркурап,
Кишенеди чуркурап,
Жер көчүрүп күңгүрөп,
Окуранып дүңгүрөп,
Арстан Манас баатырдын
Атактуу аты Аккула,
Алмамбеттин Сарала,
Абыкенин Көктелки,
Эр Көбөштүн Суртелки
Эгей-Шыгай көй күлүк
Эми келди жүгүрүп,
Эликтей бели бүгүлүп.
Аттын көрүп пайдасын,
Артынан көрдү майдасын.
«А, жаныбар көй буудан
Азыркы күндө кайдасың?»
Кутубий айтып салганы:
«Тилиңди айбан билеби
Тим айткан куру кебиң» – деп
Кырк чоронун кыйласы
Каткырып күлүп калганы.
Аңгыраган кишенеп
Аккула менен Көктеке,
Серектин аты Көкказык,
Көп жылкыдан как чеке,
Белдерин тартып мекчейип,
Кош кулагы коёндой
Чокусунда чекчейип,
Соорулары даңкайып,
Жаялары жалкайып,
Тоо кайыптай шаңкайып,
Туягы жерге сайылып,
Жибектей жалы жайылып,
Бакбаягы малынып,
Маралдай төшү салынып,
Куюшкандык узарып,
Кулжадай көзү кызарып,
Төрт аякты тик салып,

Кыя тартып дүргүшүп,
Кый сүбөөгө жик салып
Аттар келди үстүнө,
Азыр бакты кырк чоро
Бир-биринин түсүнө.
Мурункудай калыбы
Бурулбаган түстөрү,
Буйругу актын ушу – деп,
Кубанышып өздөрү,
Каткырыгы баш жарып,
Катуу күлүп алышып,
Канча күн болгон бизге – деп,
Кай бирөө айтып салышып,
Эсен-түгөл табылып,
«Элибиз кетип калыптыр,
Эр Көкчөргө чабылып.
Түздөн чыккан дөбөбүз,
Түрктөн чыккан төрөбүз,
Төрөбүз аман табылды,
Атасынын көрү калмактын,
Арзан кантип өлөбүз!
Калбаны катуу саларбыз,
Кармалашып каапырдан
Кайтарып калкты аларбыз».
Бу сөздү айтып кырк баатыр,
Бууданга минди таптакыр.
Бадышалык салтанат
Баштагы кийген жарагын,
Арстан Манас айылына
Барарын байкап карагын.
Накери бутта чойкоюп,
Найзасы колдо койкоюп,
Кылычтар белде кыңгырап,
Айбалта жанда шыңгырап,
Албарс миздүү найзалар
Карыга салса зыңгырап,
Кырк чоросу дүркүрөп,
Кыргыл чалы күркүрөп,

Кесендени айда – деп,
Келипсиң айыл кайда? – деп,
Таластын башы жети төр,
Байкаймын десең барып көр,
Жети төрдүн оюна,
Талды-Суунун боюна,
Бетегеси тайкы экен,
Чаткалдан келген жолу бар,
Аз белесче кайкы экен,
Чаап алган олжолоп
Чактап-чактап бөлүшүп,
Катын алчу кай бирөөн
Чамасын чактап көрүшүп,
Агалдай ээлеп бирини,
Чагалдай ээлеп бирини,
Олжого бөлүп малыны,
Озондотуп баарыны,
Бегалдай алмак Карабөрк,
Белдин ары жагына
Бөлүп барып кондурган,
Бейбактардын баарысын
Бет-бетинен болтурган,
Үйдө калган Каныкей,
Ошо күнү жөө келип
Ордого кирип олтурган.
Көкчөкөздүн катыны
Кашайба – деп, атыны,
Калмактан келген каапыры,
Каныкейдин мүлкүнөн
Караламан кыргызга
Казыгын бербей акыры,
Алыптыр жыйып баарысын,
Ачкалыктан аргасыз
Калайык боо не дейсиң
Каныкейдин барышын?!
Кашайба көрдү Канышты:
«Эриме тиет экен» – деп,
Эси чыгып жүргөн күн:

«Тамак берип алайын,
Азыр ылдам кеткин – деп,
Айдап жолго салайын».
Аны ойлонуп Кашайба
Аяк алды колуна,
Алар да тарткан карчылык
Аңдагын сөздүн соңуна,
Кашайба туруп бийлеген
Каныкейдин кымызын,
Катын да болсо кан эле,
Караңыз кудай кылышын.
Өз кымызы өзүнө
Шарабан, тоор окшоду,
Бар дүйнөсүн Каныштын
Калмактар алып копшоду,
Келгенден кийин чай кайнам
Каныкей карып токтолду,
Үшкүрүгү баш жарып,
Ушул үйдө токтоду.
Кашайба кымыз бергени,
Каныкей байкап көргөнү,
Жутканда кымыз жылп этип,
Кашайба күлдү шыңк этип,
Жылас болгон Каныкей
Жыгылды жерге шылк этип.
Өзөгүнө аш барып,
Өңүрүнө жаш барып,
Курсагына аш барып,
Жакасына жаш барып,
Элдирей түшүп, эс алып,
Эки жакка көз салып,
Жети күн наар татпаган,
Жер таянып жатпаган,
Алты күн наар татпаган,
Аяк сунуп жатпаган,
Ажалынын жогунан
Алла Таала сактаган,
Аташкандын тузу – деп,

Анты-шертим ушу – деп,
Алганынын арбагын
Нак ушундай сактаган,
Каныкей аттуу жеңеңиз
Арстандын тузун актаган.
Түндүгү күмүш, боосу жез
Дүйнөдөн чыккан ак сарай,
Кашайба кирер үй беле?
Калмак түгүл, калкынан
Качан кирип жүрдү эле?
Үйүн көрүп Каныкей
Үшкүрүккө кирди эми.
«Кашайба саа нетти – деп,
Каның кайда кетти?» – деп,
Айчакы деген катыны,
Агалдайдын айылынан
Келген экен акыры,
Сурап сөзүн салганы.
Айчакыга Кашайба
Айтып жайын калганы,
Карып болгон Каныкей
Калмактар сөзүн аңдады.
Атасынын үйүндө:
«Азыр бүгүн көп жыйын,
Арты жаман, иш кыйын,
Кеңешин бүгүн бүтүрөт,
Кездешкен элин бүлдүрөт,
Акылын бүгүн бүтүрөт,
Алышкан элин бүлдүрөт,
Канкордун калган мүлүгүн,
Кашкая чыккан күлүгүн,
Канаттуу болсо шумкарын,
Кара мал болсо тулпарын,
Асылдан болсо алтынын,
Аңдап көрүп ар сынын,
Катындан болсо өңдүүсүн,
Калкынан болсо жөндүүсүн,
Мылтыктан болсо түзүнөн,

Мыктынын билип сөзүнөн,
Кара кыргыз журтунун
Кайраты бардын өзүнөн,
Жаманын бөлүп жаманга,
Нааданын чаап таманга,
Жакшысын бөлүп жакшыга,
Көзкаман уулу болгонун
Келбей калып кокустан
Олжодон калып какшыба,
Пактадан алып чигитин,
Бактуусун алып жигитин,
Атасынын үйүнө
Атпай журт жыйып алыптыр,
Жакканын алып коёт – деп,
Жадоосунун баарысын
Жалпы кырып, соёт» – деп,
Айчакы сурап калганы,
Кашайба айтып салганы,
Кебин угуп Каныкей,
Кенгиреп токтоп калганы.
Карап туруп таңыркайт,
Канды карып кылышын,
Каары катуу элдерди
Түк билдирбей кырышын,
Бекти бейпай кылышын,
Бекзааданын баарысын
Бет алдырбай кырышын,
Арстан жеңбес кырк баатыр
Аш кайнамда жок кылган,
Бенде жеңбес кырк баатыр
Бет алдырбай жок кылган
Бербердигер өкүмүн,
Бенделиктен биле албай
Далай жумуш өтүлдүң.
Аны ойлонуп Каныкей
Айран болуп калганы.
Ар не кылсаң сенден – деп,
Алласына жалбарды.

Ал токтосун ал жерде,
Алар анткен кезекте
Айкөлүң Манас барганы,
Айгандын кызы Алтынай
Айылы калбай колуна,
Мазарлуунун оюнда,
Баатырдын келер жолунда,
Бадышалык өкүмөт
Калмактардын колунда.
Өкүмөт ээси болуптур,
Өзгөчө сонун ак үйүн
Өзөнгө тигип коюптур.
Атасынын аты Көзкаман,
Түрлүү адам болсоң да
Артыңда наалат сөз жаман,
Уулунун аты Көкчөкөз,
Укумга маалым ушу сөз.
«Өзүм деген адамың
Өзгөчө жакшы куунаарсың,
Өзүм дебей калганың
Өкүнүп жүрүп куураарсың.
Кытайдан келдик кыргызга,
Кыжылдаган кыргызча,
Калмактан келдик кыргызга,
Каада билбес кыргызча,
Бурканы жок чокунар,
Буртагы жок окунар,
Бу кыргызда бар экен
Булдурлаган сопулар.
Азыр экен шайтаны,
Аламдуу экен айтканы.
Мен калкын жыйып алууга,
Калмак дини көкөгө
Кайтарып жолго салууга
Бекиген бейлим ошондой,
Бел байласын өнөрүм
Төмөнкү кары Кошойдой.
Өкүмүмдү экөө дегендер

Өзүнө кылып балааны,
Мойнуң түшөр боолукка
Өмүрүнчө бошонбой.
Чын болсо менин барлыгым,
Жалган болбос жарлыгым,
Жарты ийнедей кыйшайсам
Жарабасын кандыгым.
Экөө болбос өкүмүм,
Өңкөй кыргыз баласы
Өзүңөрдөн өтүндүм.
Жалпы олтурган кара журт
Жамандык бизге кылар – деп,
Санаасына албасын,
Жалпы баарың угунар
Жакып уулу болгондон
Жалгызы тирүү калбасын» .
Ал сөздү айтып Көкчөкөз,
Ой жетпеген узун кеп
Оболкудан калган сөз,
Көкчөкөз турду күүлөнүп,
Көп сөз айтып сүйлөнүп,
Артынан турду Агалдай:
«Арстан Манас – деп, жүрүп
Адамын жакшы кылуунун
Акыл-эсин таба албай,
Манас, Манас – деп, жүрүп,
Байгур, уйгур баарысын
Баш көтөртпөй жеп жүрүп,
Баштатан элин башкарбай
Басып жүргөн экен го
Башаламан жиберип,
Башчысы жаңы табылды
Баарын жыяр имерип.
Байданы билбей залал – деп,
Макоодон жаман кыргыздар,
Мал жакшысын союп жеп.
Көмүлдү өлүп көй баатыр,
Малга тозот болуучу

Пайдалуу жандар көп жатыр.
Көрөсөн бар, какай бар,
Көрсөң далай сонун бар.
Арбын жүрөт аюусу,
Аңдап турсам кыргыздын
Айбанга окшойт баарысы.
Кашкулак бар, суур бар,
Карсак да бар, бөрү бар,
Алардын этин жей берип,
Малга бычак урбаса
Бай болуунун жөнү бар.
Эттен артык эти бар,
Адамга окшош бети бар,
Аңкуштаган сөзү бар,
Ар мүнөзүн карасаң
Адамга окшош өзү бар.
Болжолсуз борсук көп экен,
Баарын эттен каңтарган
Манастын кылган кеби экен.
Орто Азия жер экен,
Кашкулагы, борсугу
Орногон кен экен,
Оңолбогон куу канкор,
Ушулардын баарысын
Не үчүн жебе деди экен?!
Малдын билбей пайдасын,
Кетирген экен Манасың
Кеңири борсук эт жебей
Кедейлердин айласын.
Жалдырап карап турбаңар,
Жалпы баарың дуулаңар,
Жайылып жүрөт борсугу,
Жабыла чыгып уулаңар.
Майынан туруп баса албай,
Жакшылап жерин каза албай,
Эркеги каман болуптур,
Доңузу тоого толуптур,
Ал эле деп ойлобо

Аюусу жүрөт аксайып,
Үңкүрдүн оозу кур эмес
Үкүсү жүрөт саксайып.
Адам болбой куруп кет,
Анын баары жапжакшы эт,
Эртеңден баштап казып жеп,
Дүңкүрчөккө асып жеп,
Ыгын жегин жыргаштын,
Ыркыңарга жолотпой
Ыраак качкын чырбаштан.
Эт жактын болсун пайдасы,
Эрки менен жыргасын
Эл ичинде майдасы».
Агалдай айтып салганы.
Айбандардан бир экөө:
«Атайы жакшы болду» – деп,
Кошомат айтып калганы.
Арбалдай турду ордуна:
«Арбак ургур кандай жан?
Өлгөндөрдүн кыйласын
Арам-арам – дейт экен,
Ырысы жок кыргыздар,
Ыпым канын койбостон
Агызып ийип каныны,
Анан кийин жейт экен.
Эт жейт экен күчү жок,
Эгине саайт, сүтү жок,
Мал күткөнү баркы жок,
Андап турсам кыргыздын
Адам болоор наркы жок».
Ал сөзгө келип калганы,
Ал аңгыча карасаң
Аккула минип заңкайып,
Арстаның Манас даңкайып,
Кырк чоросу дүркүрөп,
Кыргыз чалы күркүрөп,
Кыйгактуу найза доолдоп,
Кырк баатыры шоолдоп,

Ааламды алган арбагы,
Айчылык кеткен зардабы,
Кырк баатыр жолго салыптыр,
Кыйкырып кыраан Бакай кан
Кыядан чыгып калыптыр.
Алтынайдын ордого,
Тигилген жолдун боюна,
Тааныган бойдон дабырап:
«Алтынай мында бекен» – деп,
Баарысы түштү жабырап.
Акылдан танып Алтынай,
Олтуруп калды жалдырап.
Арасы жакын жерде экен
Бер жактан көрүп Бегелдай,
Безелентип чапкылап,
Этек, жеңи далпылдап,
Чагалалап киргени:
«Кырк чоро, Манас баарысы,
Кыйкырып келди кыр ылдый,
Кыйкырып келди чапкылап
Кыраан Бакай карысы.
Айбалта, кылыч эгешип,
Алмамбет, Манас кеңешип,
Тосуп барып көрүштү
Дозоктой Бакай карысын,
Көрүп келдим чыпачын
Көк жалдардын баарысын!»
Ал сөздү айтып салганы,
Ачуусу келген Көкчөкөз,
Кыйын тийди өзүнө,
Кылыч шилтеп калганы.
Бегелдай берен өлсүн – деп,
Бекерче кыргыз көрсүн – деп,
Өз инисин сойду – деп,
Жүрөгү журттун өлсүн – деп,
Жүрүшүмө көнсүн – деп,
Көкчөкөз кылыч уруптур,
Бегелдай өлүп куруптур.

Чакчарылган Чагалдай
Кырк алтыда жашы бар,
Кыл чыккан айдар башы бар,
Кара айгырдын куйруктай
Бит өрүгөн мойну бар,
Сок билектей чачы бар,
Чагалдай келген ачуусу,
Кышкы кирген буурадай
Чакырлады азуусу:
«Оёндун ордун алган го,
Оңуна келсе ушул иш
Оңдурбас болуп калган го.
Кутургандай көздөнүп,
Кудай уруп салган го.
Бегалдайдан безиптир,
Байкабастан баш кесмек
Бадышаларга кесиптир.
Баш кургаган тезектир,
Мас боло калсам бир күнү
Мага да келер кезектир.
Айлантар акыл кези жок,
Арак ичип мас болгон,
Айла кылар эси жок.
Эси ордунда турбады,
Мыктылык мында экен – деп,
Бөлөгү жаман, бекер – деп,
Көргөндөр мени көрсүн – деп,
Көп жүрөгү өлсүн – деп,
Канжар, бычак алганы,
Качырып барып Көкчөрдү
Карынга коюп калганы.
Карыны карыш жарылды,
Каза-ажал жетип табылды,
Карындагы тамагы
Кара жерге жабылды.
Карыясы Көзкаман,
Калнактын бейли эң жаман,
Колуна таяк алганы,

Шак дедире качырып,
Чагалдайды салганы.
Башына таяк ойноду,
Чагалдай жерге сойлоду.
«Манас келди дегенге
Көтөрүлө калды – деп,
Чагалдайды өлтүрүп,
Көмө чаап салды – деп,
Элдин баарын өлтүрүп,
Өзү билген жүргөн го
Өрүштөгү малды – деп,
Качантан бери какшанып,
Өлтүрбө – деп, Манасты,
Өзөлөнүп калды» – деп,
Жаалданып Агалдай,
Жана тура калыптыр,
Өз атасы Үсөндү
Жара тартып салыптыр.
Эшиктен келди Токолдой,
Ээликкен бойдон токтолбой:
«Көчмөндүү көрдүк алашты,
Көрбөй жүргөн Манаспы,
Манас келди дегенге
Баарыңар неге кырылдың,
Байкаганга жапжаман
Мамындай ишти кылымың!
Канкорду келди дегенге
Кара баскан баарыңар,
Карпайып турса Көзкаман
Касиеттүү карыңар,
Калбайт беле жаныңар!
Ары жагы бирге баталаш,
Көзкаман, Жакып аталаш,
Кайран Жакып тирүүдө
Кыят беле Үсөндү?
Кыйшык иш кылдың башынан
Аягы кайдан түзөлдү?!
Күнөөлүүнү сойдук – деп,

Бейкүнөөсүз бекерди
Мейлиңизге койдук – деп,
Кылмыштуусун сойдук – деп,
Айтпайт белек Манаска,
Арманы жок арыз кылып
Атпай кыргыз алашка,
Аксакалды өлтүрүп
Ааламга болдук тамаша.
Жайыбыз биздин калбады
Жакшылык көрөр кишиден,
Жамандык чыкты ичиңден,
Азабын тартам булардын,
Арбактын билбей урарын,
Атасын союп турганын
Агалдай деген урганың».
Токолдой турду күүлөнүп,
Токтобостон сүйлөнүп,
Кылыч алды колуна,
Кылганын кара соңунда,
Агалдай канжар алганы,
Атасынын үстүнө
Аны дагы сойсом – деп,
Качырып эми калганы,
Тосуп туруп Токолдой,
Канжар туткан колунун
Как ийинге салганы.
Канжар колдон жарк этип,
Оң далысы шалк этип,
Шо жерге түшүп калганы.
Көт жакта көрбөй калыптыр,
Дөрбөлдөй жетип барыптыр:
«Сен Токолдой, неттиң – деп,
Тобу менен кыйратып,
Шамдагай болуп кеттиң» – деп,
Бөйрөктөн бычак салыптыр,
Ары карап турганда
Аркадан бычак урганда,
Бүлкүлдөктөн жарылды,

Бүлүнчүлүк табылды.
Артынан кирди Арбалдай,
Ак өкүмү ар кандай,
Арбалдай алган бычагын,
Арасына экөөнүн
Меңдибай жазды кучагын.
«Кой-койлоп»-колун жазыптыр,
Аксакалдуу Меңдибай,
Аны, абыдан кара басыптыр,
Баспаганда неткени,
Арбалдай сайып артынан,
Улук Манас баатырга
Уу бердирген дартынан,
Дөрбөлдөй сайып боорунан,
Аш кайнамда сап болду
Алты жыл жүргөн доорунан.
Арбалдай менен Дөрбөлдөй,
Абалын билип жөн жүрбөй,
Башында кылды баатырлык,
Аягында андаңыз
Башы өлүмгө чатылып,
Арбалдайдын жаасы
Дөрбөлдөйгө атылып,
Дөрбөлдөй бычак салыптыр
Арбалдайга асылып.
Токолдой экен кенжеси
Токолдойдун үйүнө
Топ жыйылып келбеспи,
Карыя Үсөн үйү – деп,
Калк жыюуну сүйдү – деп,
Барган экен баарысы,
Меңдибай баштап карысы,
Кеңеште турган жеринде
Келип Манас калышы
Келжиреген калмакка
Кесепет минтип жабышты,
Акылга жыйган кезинде
Арстандын келип калышы,

Абыраган калмакка
Ажал жетип жабышты.
Аюу, суур, кашкулак,
Алардын кылган кеңешин
Акылмандар ойлоп бак,
Мадыл, мышык, түлкүсү,
Байкап көргөн адамдын
Келе турган күлкүсү,
Элине адал кылууга
Эшек, бөрү, доңузду,
Баарын адал кылууга
Бака, жылан, коңузду,
Масилеттин үстүндө
Манастын келип калышы,
Бакылдаган иттерге
Балакет минтип жабышты.
Жабышпаса не болду,
Жалгызы калбай жоголду.
Соғумга доңуз союуга,
Адалын аман коюуга
Масилет кылган кезинде,
«Манас тирүү келет» – деп,
Бир албаган эсине,
Ачып көздү жумганча,
Акыры жалган дүнүйө,
Ажал болуп көрүндү
Айбандардын көзүнө,
Атпай кыргыз баласы
Адам айран калгандай
Атаңардын сөзүнө.
Айтып жазган Сагымбай,
Атаңардын жомогу,
Айбан чалыш тууганың
Аны менен жоголду.
Аларды таштап салыңар,
Айкөл Манас каныңар,
Алда эмне кеби бар
Кабарын угуп алыңар.

Алтынайдын үйүнө
Арстандар түшүп калыптыр,
Ары-бери жүргөндөр
Атына көзүн салыптыр.
Багалчагы малынган,
Маралдай төшү салынган,
Куюшкандык узарган,
Кулжадай көзү кызарган,
Төрт аякты тик салган,
Тоодой болгон көй тулпар
Кый сүбөөгө жик салган,
Казатка барган боюнча
Кара бою капталуу,
Каңдагайга чапталуу,
Тула бою күймөлүү,
Туягынан бөлөгү
Сары алтындан түймөлүү.
Сомдогон болот туяктуу,
Тоо кайыптай сыяктуу
Аттарды көрүп алышып,
Аркы-берки жүргөндөр
Айран-азыр калышып,
Улук болгон Көкчөкөз
Ушуну көздөй салышып,
Тышкылар жөнөп алыптыр,
Жыйынын көздөй барыптыр,
Жылас болуп жыйыны,
Тарап качып калыптыр.
Жыйындын баары бузулган,
Айтар сөзгө апкаарып,
Адамдын баары кысылган.
Улуктан өлүп тогузу,
Узакка кетти доошу,
Акимден өлүп тогузу,
Алыска кетти доошу.
Кан жарлыгын укмакка,
Кандай сөз айтса тутмакка,
Ата уулунан түк калбай

Акимине барышып,
Улук – дешип, барганы
Кырылып калды жарышып.
Ойротко таарып кылчу – деп,
Көзкаман – деп, атагын,
Олуя экен, сынчы – деп,
Мына ушу болгон жумушту
Баарыга таарып кылчу – деп,
Башында айткан каман – деп,
Тим эле баабедин экен, сынчы –
деп,

Малын айдап малынан
Бөлүп жүргөн дагы бар,
Айылын бөлүп айылынан
Өрүп жүргөн дагы бар.
Койчу, кантип антсин – деп,
Айткан сөзгө ынанбай,
Азыр келип өлүгүн
Көрүп жаткан дагы бар,
Токолдой үйү өлүккө
Толуп жаткан чагы бар.
Кыйылган кызыл өңгөчтөй,
Кыйраганы дөңгөчтөй,
Аркы-терки жыгылып,
Бир-биринин чатына
Биринин башы тыгылып,
Үмүттөрүн үзүшүп
Үстү орундуу көлүктөн,
Үрөйлөрү учушуп
Үйгө толгон өлүктөн,
Арамзаада калмактын
Адиси калган ашышып,
Ажалдын каны ташышып,
Ал мүнөзүн көргөн соң
Акылга келген адамдар
Аттанганча шашышып,
Кылчайбай кырга чапкылап,
Аты баспай калчылдап,

Аттарын жөө жетелеп,
Ашыгышып энтелеп,
Өзү сайган эмедей
Өрөпкүгөн андан көп,
Капталдан атын каргытып,
Кара чаңды баргытып
Шашып жүргөн сандан көп.
Кокту ылдый качып койгулап,
Жүрбөгөн атын соорулап,
Жүдөп жүргөн андан көп.
Тобунан качып токтолбой,
«Чү» дегени сандан көп.
Атын отко коюшуп,
Насыят укмак болушуп,
Келип калган кээ бири
«Оттогу атка жетсек – деп,-
Оолагыраак кетсек» – деп,
Жөөлөп жүргөн андан көп,
«Калбага калбай кетсек» – деп,
Качып алып бу жерден
Жөнөгөнү сандан көп.
Кыргыз калкы тарашып,
Качып алып кеткени,
Кара диндүү калмактын
Казасы кармап жеткени.
Жетпегенде неткени,
Акылмандын баарысы
Тобуна келген жыйылып,
Тогуз угуз болгондон
Токсону чыкпайт жырылып,
Топ башкарчуу тозокуң
Тогузу кеткен кырылып,
Кырк уругу кыргыздын
Кыйыны келген жыйылып,
Кылган иши жамандык
Кыңк этпейт бири жырылып,
Кытайдан келген кызталак
Кыраан Манас келгенде

Кыйрынан калбай кырылып,
Бекерден өлдү баарысы,
Мендибай, Үсөн карысы.
Кызмат кылган малайы,
Кыпкызыл канды көргөн соң
Кылчайып токтоп тура албай
Кыйрына качты далайы.
Мал башкарган малчысы,
Баары кыргын болгон соң
Байкабай качты жалчысы.
Көрүлбөй калды көлүгү,
Көмүлбөй калды өлүгү.
Эки, бир жашта балдары
Эсен-аман калганы,
Энелери дагы бар,
Катындын баары бейкайгы
Жата берген чагы бар.
Чагалдайдын катыны
Тайып калмак кызы экен,
Шакаба койгон атыны,
Эри калып кечигип,
Эркин өзү бездигип,
Топтон келет Балкыбай,
Тосуп катын турады,
Балкыбайдан сурады:
«Топко кеткен эрибиз,
Тоого, кырга чапкылап
Тозуп жүрөт элибиз,
Көп күндөн бери көрө элек
Көк жылгада морунду,
Тору айгыр үйрү баш болуп,
Тоодон алган орунду.
Малың ээн дечи – деп,
Маалаң жакын Балкыбай,
Барып айтып келчи» – деп,
Шакаба сүйлөп калганы.
Карап туруп Балкыбай
Какшык айтып салганы:

«Бар боюнду түздөйсүн,
Балакеттүү катынсың,
Мал – деп, не үчүн издейсиң?
Эстеген малың не болду,
Айгыр болду Чагалдай,
Элдин баары бээ болду.
Айгыр болбой неткени,
Чакырган экен кайним – деп,
Алмак болуп Чагалдай
Аруукеге кеткени.
Алмамбеттин Арууке,
Сулуулугун, сымбатын,
Арзан менен кымбатын
Адам өлчөп билбеген,
Бейбагыңдын үстүнө
Бейжооп адам кирбеген,
Алганы кетти аны – деп,
Азыркы эриң Чагалдай
Ааламдын болду каны – деп,
Какшыктап айтып кетиптир.
Кайтып келип үйүнө
Шакаба катын нетиптир?
Сый тонун сырттан кийинип,
Көк коргошун куту бар,
Байлап койгон төрүнө
Башы чоюн, буту бар,
Чокунду бутка жалынып,
Чоң үн салып сабылып.
Алдырба – деп, катынын
Айгайлай берсин каапырың.
Аны таштап салыңар,
Көкчөкөздүн катыны
Алда кандай сөзү бар,
Кабарын угуп алыңар.
Барып калган бирөөнөн
Байкабастан кеп угуп,
Көкчөкөздү Чагалдай
Жарып салды – деп, угуп,

Көкчөкөздүн катыны,
Кашайба койгон атыны,
Ашып-шашып бараткан,
Жарынышып калмактар
Жалпы журтту тараткан.
Көп кыргыз топко барды – деп,
Көкчөкөздү Чагалдай
Жара тартып салды – деп,
Көргөндөр айтып барыптыр,
Баашалардын баашасы,
Баш келбей жаан башкасы,
Улуктардын улугу,
Үлкөн дайра тунугу
Манасты сойгон эримди,
Башкартпастан элимди,
Эркеги сойсо эримди
Кантип кылбай коёюн,
Катынын барып соёюн.
Муну ойлонуп Кашайба,
Азелде болгон жазууга
Айтып, айтпай не пайда,
Кыңырак бычак кынга чак
Кашайба катын алыптыр,
Чагалдайдын катыны
Бутуна карап буркурап:
«Эрим катын алат – деп,
Не болуп жаным калат» – деп,
Кулагы тунуп чуркурап,
Кашайба менен иши жок,
Өлтүрөт – деп, Кашайба
Өлчөөсүн билген киши жок,
Бутуна карап калыптыр,
Артынан келип Кашайба
Жүрөккө бычак салыптыр.
Өпкөгө бычак тыгылды,
Эр талашкан Шакаба
Эчкирип барып жыгылды.
Шакабанын тууганы,

Каралашып канчадан
Кызматында турганы
Аты Бообек дегени,
Азыр кирип келгени,
Шакабаны көргөнү.
Бообекти көрүп Кашайба
Качайын – деп, калыптыр,
Шакабаны көргөн соң
Жаны күйүп Бообектин
Кашайбаны качырып,
Жара тартып салыптыр.
Урайын десе кудайың
Уулуң да душман жудайың.
Кылгысы келсе кудайың
Кызың да душман жудайың.
Келиниң чыгат кер айтып,
Кемпириң жыгат сырайтып,
Дат айтууга дабаң жок
Жатасың бутуң тырайтып,
Жамбы берген жар-жорон
Жакшылык кылбайт кылайтып,
Бендеде болбойт медериң,
Өзүңдөн душман табылса
Өзгөгө барбы не дээриң!
Көкчөкөздүн жумушун,
Көрдүңөр кылып турушун.
Жакшылык кылган Манаска,
Жаңыдан келген алашка,
Алаш – деп, арзып келди – деп,
Аянбай күткөн Манаска
Душмандык кылып, уу берип,
Кырк баатырдын баарысы
Андабай ичип, дуу берип,
Кыргызды салып бөлүмгө,
Кыраан Манас баатырды
Кыйган экен өлүмгө.
Өлүмгө кыйган кишин көр,
Өрттөнүп кеткен кытайлар

Өзүнө кылган ишин көр!
Ажалга кыйган кишин көр,
Арбак урган кытайлар
Арамдык кылган ишин көр,
Өзүнө тийди арамы,
Өткөрө кылган залалы.
Башына тийди арамы,
Баштатан кылган залалы.
Көзкаман уулу болгондон,
Көлдөй дөөлөт толгондон
Төрт ургаачы, үч эркек
Баласынан калганы,
Башкасынын баарысы
Өзүн өзү жарышып,
Өлүм болуп алганы.
Катындан бешөө калыптыр,
Каалагандар алыптыр,
Кара кыргыз уругу
Кадимден сонун калыктыр.
Алтынайдын үйүнө
Арстаның Манас барыптыр,
Манастын бүгүн келгенин
Каныкей билип алыптыр.
Жылаңач таштап Канышты,
Жыпжылас тоноп алышты.
Өжөрлүк менен Каныкей
Өтүгүн бербей тим калган,
Өлчөп көргүн калайык
Өлбөй акыр ким калган,
Карадан кара кементай
Жол боюнан табылган,
Жонуна Каныш жамынган.
Бектердин көргөн жаңжалын,
Бейжайлык кылып Каныкей
Белендеп алып канжарын,
Бербеген экен дамбалын,
Жоолугун бербей жылаңбаш,
Тонунан бербей жылаңач,

Көшөгүн алып жылаңбаш,
Көйнөгүн алып жылаңач
Кор болгондо келер – деп,
Коюп кеткен талаага,
Бекер ачка өлбөскө
Бел байлаган балаага,
Үркүн көчтүн сүрдөөнү,
Сүрдөөнү менен жүргөнү,
Көчтөн калган кементай
Көкүрөгүн жапкансып,
Көкчөкөздүн үйүнө
Аш бышымдай жаткансып,
Көзү илинип калыптыр,
Көзү илинген кезекте
Көк жалың Манас барыптыр,
Каныкей Манас жесири
Кабылан Манас баатырдын
Кантип койсун кесири.
Көзкаман баштап карысын,
Көкчөкөз баштап баарысын
Кусуру уруп кеткени,
Урганын билип Каныкей
«Курган жалгыз келди!» – деп,
Кашайбанын үйүнө
Кайра басып жеткени.
Кийимдин баарын кийинип,
Чүлүктөй бели ийилип,
Сарпактай кашы чийилип,
Каныкей кирди Манаска,
Карасаң кыйла тамаша,
Кашындагы кырк баатыр
Олтурган экен жанаша.
Олтурган менен оёндор
Жердин даты өтүптүр,
Баштагы бардаш кетиптир,
Кыйшайышып алышып,
Кымызга кысып калышып,
Жантайышып калышып,

Тамактанып алышып,
Олтурган экен оёндор,
Ордонун ээси Алтынай,
Оолактан келген Карабөрк
Келди – деп, угуп баатырды
Азыр келген жүгүрүп
Акылай деген катыны.
Шооруктун кызы Акылай
Шоодурайт эле каапырай,
Адам кьер тон эмес,
Көкчөкөздүн кылганы
Душман да кылар жол эмес,
Катынды талап алышы,
Тозокко тирүү салышы,
Жакшылык эмес билгенге
Каралуу жүргөн катынды
Тоноп кетип калышы,
Арамдык кайдан узарсын
Алты күн өтпөй арадан
Арстан Манас барышы,
Күндөр кийбес кийимин,
Күйшөп коюп ийинин,
Мусаапыр болуп муңайып,
Бурулган чачы булайып,
Бечара болуп мелтирөп,
Катындар карап токтолду,
Кабылан Манас буларга
Айтар сөзү жок болду.
Артында кирди Каныкей
Ак кочкордой маңкайып,
Ак маралдай шаңкайып,
Аткан таңдай чаңкайып,
Чылк жибекке чырмалып,
Жыгылчудай ыргалып,
Ортосу алтын оромол
Оң чекеде кырданып,
Каныкей кирип калыптыр,
Кан иччүдөй сурданып,

Карады Манас буралып.
«Катындын иши катын» – деп,
Жамандык кылса бир-бирин
Карашпайт экен акыр – деп,
Каныкей сенин жаныңда
Карабөрк баштап бул үчөө
Карыпчылык көп тарткан,
Болгон экен бакыр – деп,
Калмактарга сөз берип,
Калгансың белем каапыр – деп,
Талапкер сенден болгон го,
Талабай сени койгон го,
Токтомдуу сөзүң болгон го,
Тонобой сени койгон го.
Үч эжеңе карашып
Үч чапан берсең неттиң – деп,
Үр кызындай кийинип,
Ушу жерге жеттиң – деп,
Армандууга карашпай
Адам болбой кеткин!» – деп,
Эр Манас айтып салыптыр,
Эжелери эчкирип,
Катуу күлүп калыптыр.
«Күйүмдүү тапкан тууганың,
Жамандык кылат ушу – деп,
Жайын айтсам ар качан
Жаратпай мени урганың.
Караша турган тууганың,
Калмагың түрү бузук – деп,
Каяша айтып турганым,
Кардымдан кетпейт бүгүнчө
Карсылдатып урганың.
Кейидиң катыныңызга,
Кеп айтууга тил кыска,
Болоюн сизге күнөөкөр
Мойнума түшкөн кылмышка,
Карашсам катындарыңа,
Кара менин көркүмдү

Тууганың кылган арыма.
Жамандык алдың нээтиңе,
Карадың менин бетиме,
Көбүрөөк күйүп майыштың
Көзкаман өңдүү төркүндү,
Көргүн – деп, менин көркүмдү,
Угат экен кулагың
Катындардын ыйыны,
Карап көрсөң болбойбу
Канышка кылган сыйыны!»
Кийимин чечип таштады,
Каныкей өнөр баштады.
Ар тарабы бөлүнгөн,
Алакандай эттери
Ар жеринен көрүнгөн.
Жакасы кыска, жеңи жок,
Жабынарга эби жок
Башында кийген бөркүнү
Кытайлар талап алганда
Кызык болгон көркүнү.
Алабыз деген дамбалың,
Ал себептен Каныкей
Аябай салган жаңжалын,
Адам көрсө үрккөндөй
Токсуп адам жолукса
Бетине бакпай бүрккөндөй.
Журттан кийген кементай.
Чечинип алып, баатырга
Көргөзгөнү жайма-жай.
Көк жалың көрүп буларды:
«Көп кылган экен душмандык
Көмүлүп калган кубары!»
Ага-ининин баласы
Ачууланды Манасы:
«Арам сиңген арамдар
Айткан тилге көнсөчү,
Катынга кылбай душмандык,
Кара басып өлсөчү.

Деген бир сөзгө көнсөчү,
Жер майланган кытайлар
Жергеме келбей өлсөчү!»
Бул сөздү айтып күүлөнүп,
Буурканып сүйлөнүп:
«Камандарга барам – деп,
Карындарын жарам – деп,
Акылдуусун алып калам – деп,
Айбандарды жарам – деп,
Эстүүсүн алып калдым – деп,
Эсерлерди жарам» – деп,
Ачуусу келип күүлөнүп,
Айбатын салып сүйлөнүп.
«Ар түрдүү жандар аманат,
Алыстан келген тууганын
Бейкүнөө кырып салды – деп,
Айтууга болор жаман ат.
Канетсем болор буларды,
Каңгайдан келген кууларды.
Не кылсам болот буларды,
Эски-Муздук кулдарды.
Айткан тилди билбеген
Айбандан жаман көрүнөт,
Табылганды жей берген
Тайгандан жаман көрүнөт.
Атасы бөлөк өскөн соң
Атасынын көрү туугандын,
Элинен бөлөк өскөн соң
Энеси талак туугандын!
Манасты союп салды – деп,
Баатыр болуп калды – деп,
Баргандыр кыргыз ошого
Кыркына кыргын салды – деп,
Кыйын болуп калды – деп,
Кызыккандыр букара,
Кылымда жок иш кылып
Көргөзөйүн буларга».
Ушуну айтып оолугуп,

Оёнуң Манас туруптур.
Ал аңгыча болбоду,
Карабөрк менен Акылай
Оолжуп тышка чыгыптыр,
Ойрондун келип калганын
Орчун кыргыз угуптур.
Ар тараптан карасаң
Адамдар келет самсыган,
Алынып калган кара журт
Ач бүркүттөй шаңшыган.
«Аман бекен төрөбүз,
Алтын купа-дөбөбүз!
Көрөр күн барбы төрөнү,
Көөкардан бүткөн дөбөнү!
Ээсиз калса эл курсун,
Эл курбаса, не курсун.
Кансыз калган калк курсун,
Ар кайсысы бир билип,
Аяктабай калган нарк курсун,
Төрөсүз калган эл курсун,
Эл курбаса, не курсун.
Дөбөсүз калган жер курсун,
Жер курбаса, не курсун.
Башыбыз курсун баашасыз,
Мал тынчыбас кашаасыз,
Мырдарлык кылып арбакка,
Букара болдук калмакка.
Каршылык кылып арбакка,
Карадык, турдук калмакка.
Орду менен сурак жок,
Ойротто биздей чунак жок,
Озуп барып айтарга
Ойронум турган убак жок.
Адалдык менен сурак жок,
Ааламда биздей чунак жок,
Арыз өтүнүп айтарга
Арстаным турган убак жок.
Бйлоодон кетти көзүбүз,

Эсерден болдук өзүбүз.
Канынын билбей кадырын,
Ыраатын билбей жанынын,
Урматын билбей улугун,
Кара басып, көз ачпай,
Кара кыргыз уругун,
Кайып болуп, жоголуп,
Кайтканбы аман улугум.
Ат өлтүрө жетишип,
Арстандардын баарына
Амандашып кетишип,
Азыркы күткөн мал-жандан
Аларды көрүп кечишип,
Көкчөкөз өлдү куланың,
Көп кыргыз калды кубанып.
Көкчөкөз түштү тагынан,
Көнүк сурак табылган
Көп кыргыздын багынан.
Көбөш менен Абыке
Көзкаманга чабылган,
Кочкорго келген үркүнү,
Козголуп кыргыз дүргүдү,
Жаман тууган дартынан
Жайдары Манас мүргүдү.
Манастын аман келгенин
Бай Жакып угуп дегдеген,
Туучунак атты бер деген,
Ой-Кайынды бел деген,
Ошончолук дегдеген,
Көбөш менен Абыке
Көрүшмөккө типтике,
Медет, Седет баарысы
Беренди көздөй барышты.
Амандашып сурашып,
Айгайлашып чуулашып,
Камандын кылган кордугун,
Качып кетип токтолбой
Калкынын кылган жоругун,

Канчадан бери Камандын
Өткөрө кылган зордугун
Оюна алып ой-бойлоп,
Болгонун ойлоп бойбойлоп,
Көргөнүн алып көңүлгө,
Көтөрдү кудай көңүлдү,
Сүйүнгөн бир, корккон бир,
Көзүнүн жашы төгүлдү.
Аккан жашы бурчактап,
Арстандардын баарысын
Амандашты кучактап.
Көй төрө түшүп калыптыр,
Көзкамандын кылганын
Көөнүнө Көбөш алыптыр,
Алардан ары ат чабым
Көзкаман, Көкчөр айылы экен,
Барчу жолу айры экен,
Манасты көрүп күүлөнүп,
Баатырлык кебин сүйлөнүп:
«Көкчөкөз кулду соём – деп,
Болушканы ким болсо
Боорун кактап тоём» – деп,
Суртелки менен суналып
Эр Көбөш жөнөп калыптыр.
Андап туруп Абдылда:
«Баатыр Көбөш, токто – деп,
Мылтыкты мыктап окто – деп,
Мыкты Көбөш, токто – деп,
Желигип эми жеткенсиз,
Жети жылдан бер жакка
Кайсы жакка кеткенсиз?
Кайып болуп биз келдик,
Калкыбыз эле бир жерлик
Каякта жүрүп сен келдиң,
Кан өлтүрчү каркыбар
Качантан бери сенделдиң?
Көзкаман башчы карысы,
Көкчөкөз баштап баарысы

Туу көтөрүп алды – деп,
Тупатуура биз жакка
Беттеп чыгып калды» – деп,
Ажакең айтып салыптыр.
Ажыбайдын куу сөзү,
Ааламга маалим бу сөзү.
Айтканын угуп кырк чоро
Аңгеме кылып калыптыр.
Алты-беши ары жактан
Ат жарышып алыптыр,
Атырылып, булкунуп,
Ачууланып, жулкунуп,
Көтөрүлгөн Көбөшүң:
«Көкчөкөздөр экен» – деп,
Көңүлү жаман шашыптыр,
Көбүнө кире качыптыр.
«Кыргызга кылган чырыңыз,
Кыйратарың билинди,
Кыйын экен сырыңыз».
Ал сөздү айтып Ажакең
Аңгемесин салыптыр,
Адамдардан кеп угуп,
Алиги жүргөн Мазеке
Манас менен кырк чоро
Баары келди – деп, угуп,
Көкчөкөзгө айтууга,
Баягындай кыргын – деп,
Күүлөп коюп кайтууга
Мазеке жолго салыптыр,
Көкчөкөз – деп, бакырды,
Эки-үч кайра чакырды.
Барбы, жокпу билмекке,
Башын салып кирмекке,
Эшик, тышта бир жан жок,
Кыңк этип койгон тири жан жок.
«Коңшусу жок, үйү жок,
Кокоюп калган кандай?» – деп,
Кокус башын салыптыр,

Жалгыз неме таба албай,
Коржондой басып калыптыр,
Чагалдайдын үйүнө
Чапчаң кирип барыптыр.
Эки катын, бир эркек
Эбак өлүп калыптыр.
Байбичеси өлгөнү,
Мазеке байкап көргөнү,
Башынан учуп акылы,
Токолдой жакка жөнөдү.
Мырзасы экен Токолдой,
Мында келди токтолбой.
Токолдойго айтууга,
Кабар берип кайтууга
Басып үйгө кириптир,
Байкуш болгон Мазеке
Башта кайдан билиптир,
Билбестиктен кириптир.
Эшикте турган беш күлүк,
Үйдүн ичин караса
Үйүлүп жаткан жык өлүк –
Кандары аккан шоркурап,
Жаткан экен Чагалдай,
Жан бере албай коркурап.
Мазеке көрүп алыптыр,
Мазекенин үстүнө
Балакет жетип калыптыр.
Балакет чукул жеткени,
Басуудан калды аягы,
Жүрөгү чыгып кеткени,
Жүдөбөсө неткени,
Жүгүрүк өлүм жеткени,
Ары-бери жүргөндөн
Агасын Жакып угуптур,
Айран болуп туруптур.
Арамзаада жүргөндү
Арбак антип уруптур.
Казаттын барып жолуна,

Кайтып үйдү көрбөстөн
Кайып болуп жоголуп,
Кадыр Алла жар берип,
Араң жатып оңолуп,
Бак-дөөлөт конду башына,
Баатырлардын баарысы
Аман келген кашына.
Көзкаман уулу өлгөнү,
Өлгөнүн булар көргөнү,
Агасы үчүн Бай Жакып
Үсөндүн сөөгүн көмгөнү.
Калмакча динин каалаган,
Маңгулдун динин баалаган,
Калмактын дини десин – деп,
Карышкыр, түлкү жесин – деп,
Көмгөн менен жер албай,
Көтөрүп кайра салыптыр,
Көргөзүп туруп элине
Көкжалдар кетип калыптыр.
Ит жеп калды эттерин,
Алла Таала бир билер
Акыретте неткенин!
Көк бөрү сүйрөп көшүнү,
Көккажыр чукуп көзүнү,
Көмүлбөй калды сөөгү
Көрдүнөрбү көй кашка
Көкчөкөздүн өзүнү,
Такалды жомок аягы,
Тамам кылдык. сөзүнү,
Айткан акын Сагымбай,
Алсырады бир далай.
Ыбырайым молдосу,
Ыңгыранды жолдошу.
Абдыраман атабыз,
Окугандар сөкпөнөр
Каттан калса катабыз.
Айтып жаткан Сагымбай,
Акылга салган бир кудай,

Айтат экен ар сөздү
Акындардын өктөмү,
Бир миң сексен жыл болду
Арстан Манас өткөнү.
Абалында башында
Алтайда кыргыз турганы.
Айтса чыгат таарыптан
Ал кезекте тутканы.
Алтайдын жери кеңири,
Атпай кыргыз баласын
Насып кылбай кудурет
Амур, Оркун дайрасын,
Энесай, Эртиш сууларын
Көлтөкө, Башмак булагын,

Ит-Ичпес, Байкал көлдөрүн,
Самандас, Кайык чөлдөрүн,
Лама, Талас жери бар,
Ошолорду жердеген
Акең кыргыз эли бар,
Арам өлгөн Көкчөкөз
Айта берсе көп экен,
Албан түрлүү кеби бар.
Алысын жакын көргөздүк,
Атпай кыргыз болгону
Акымды берсе эби бар.
Мээнетти бекем көп тарттык,
Бейуда кыйла сөздү айттык.

«КӨКӨТӨЙДҮН АШЫ»

КӨКӨТӨЙ ООРУП, ӨЛӨРҮНДӨ АЙТКАН КЕРЭЭЗИ

Атам аты Орозбак,
Акылмандар ойлоп бак,
Калат экен кандардан
Касиеттүү алтын так.
Эски сөзгө эзилип,
Эсим ооду ушул чак.
Атым молдо Сагымбай,
Алыскы сөз баарысы
Аа десем калбайт табылбай.
Туйгун Манас баатырга
Тууганы кылган жамандык
Тургузду кудай өзүнү
Жанына берип амандык.
Жакынга кылсаң жамандык
Жаныңа болбос амандык,
Жакшылыктан күдөр үз,
Санаабыз бир миң тогуз жүз
Артылганы жыйырма беш,
Адабият жолунан

Аңдасаң чыгат чоң кеңеш,
Алыскынын сөздөрүн
Көңүлүнө салбаган
Адам да эмес, жан да эмес.
Кетиргенде чамамы,
Адаа болуп аягы
Кеби болсун тамамы.
Сыямун, Алтай жеринде,
Кырк уруу кыргыз элинде
Бабур кан, Буура кан,
Төбөй кан, Көгөй кан,
Көгөйдөн болгон үч бала,
Улуусунун аты – Ногойдур,
Ортончусу – Шыгайдыр,
Кенжесинин аты – Чыйыр экен.
Угуз кандан бөлүнгөн
Кара кыргыз кыйыры экен.
Алтайдын жеринде,
Кыргыздын элинде

Башкы атасы Кара кан,
Кара кандан тараган,
Андан ары Карач кан,
Өкүмүнө караган
Өңкөй кыргыз канча жан.
Ногойдун уулу Жакыптыр,
Ушу жалган дүйнөдө
Олор да өлүп жатыптыр.
Жакыптын уулу Манастыр,
Так ушунун тушунда
Жам болгон кыргыз алачтыр.
Шыгайдын уулу Жапактыр,
Ал Жапактын баласын
Чынокжо – деп, атаптыр.
Манастын жалгыз баласы,
Аламын – деп, катынын
Чынокжо чындап талашты.
Урушкан жери алардын
Шаар Үргөнч калаасы.
Эр Манастын тушунда
Эчен түрдүү калбаны
Душманга салган ушунда
Калмакты канап,
Каңгайды талап.
Шашкелиги Ымалай,
Күйшөгөн журтту бир далай.
Кыям жагы Ындыстан,
Өткөн душман кыйласы
Өкүмөт көргөн кыргыздан,
Оң кол жагы Каракум,
Жаткан жайы мына бул.
Аягы Багдат, Кейиптир,
Балык менен Бадакшан
Башында кыргыз жеридир.
Олуя-Ата, Чоң Ташкен,
Оргун Кокон, Маргалаң,
Оргон шаар, Жазыйра,
Ала-Тоодо Ысык-Көл,

Илебинин чети Көл,
Башы Алтай, Амуру,
Энесай дайра, Кош-Мүрү,
Эртиш, Уркун эки суу –
Кыргыздын жатар жери бу.
Ары жагы Кумул чөл,
Ит-Ичпестин Ала-Көл,
Бар-Көл, Тур-Көл, Кер-Көлү,
Батпай жаткан шондо да
Баштагы кыргыз көп эли.
Алтайдан Манас чыкканда,
Асылышкан душмандын
Ар жерден туусун жыкканда
Тил алган кирип динине,
Тил албаган каапырды
Башын кесип, акыры
Башын тыгып таштаган
Кардындагы жинине.
Калмакты алып –Текести,
Ойрон кылып Оргону,
Чуудан алып Тулусту
Анжиянда Алооке
Заарына чыдабай,
Салалбай качты урушту.
Кара кыргыз бу дагы,
Как Ташкенде турганы
Жанадил уулу Көкөтөй,
Өкүмөтү мунун кытайда,
Өздөрү турган бир жайда.
Панус экен улугу,
Он эки капка Ташкендин
Ортосу экен туругу.
Бери чети беш жылда
Бээжинге өтөт сурагы,
Эсен кан өкүмөтүнө
Карайт экен бу дагы,
Алтыжылда, беш жылда
Араң бир келет сурагы.

Ошентип турганчагында
Панус кан минип тагына
Алтайдан Манас чыгып,
Алышкан жоосун жыгып,
Түмөн кыргыз элим – деп,
Түркстан менин жерим – деп,
Чүйдөн ылдый салыптыр.
Эки жүз миң адамын
Эр Көкөтөй алыптыр,
Өз тууганым келет – деп,
Калаага карап олтурбайт,
Баары көчмөн элет – деп,
Манасты тосуп чыгыптыр,
Баркын мурун угуптур.
Баашасы Панус кан болгон,
Карабастан Көкөтөй,
Манасты тосуп кеткенге
Капаланып таң болгон.
Өзүн өзү билип,
Кол баштап, жолго кирип,
Өзү бек болду – деп,
Өзүнө кылып койду – деп,
Акыры аман койбос,
Өкүмөт муну сойду – деп,
Бадышасы Панус айтып
салыптыр.

Жалпы кыргыз тукуму
Заңытынын бир аты
Өзүбек атка калыптыр.
Манасты баштап,
Өз канын таштап,
Ташкенди алды.
Панус кытай койгон каны,
Ал да мусулман болуп калды.
Баш койбогондун башын кесип
салды,
Тууган – деп, тосуп келгенине
Манас ыраазы болуп калды.

Арбын келген алачы,
Ыраазы болуп Манасы,
Көкөтөй экен карысы,
Көп ыраазы болушуп
Көңкү кыргыз баарысы.
Ыраазы болгондуктан,
Көңүлү толгондуктан
Көкөтөй агасына,
Көп жашаган бабасына
Мал берсем – деп, ойлосо,
Байкап Манас болжосо,
Байлыгына бенде жеткис,
Байкаса дөөлөтү кеткис,
Малы бар, булу бар,
Сатып алып коё берген
Жети жүз отуз беш кулу бар.
Жери да арбын,
Эли да арбын.
Тосуп келген кызматына
Ыраазы болуп,
Көк жал Манастын көңүлү толуп,
Кылымдан тандап кыз
алып берейин десе
Сексен төрт жашта,
Катынга каруусу келбейт,
Кантерин Манас баатыр билбейт,
Ошондо туруп оюна бир иш

түшөт:

Бул дүйнөдө мал керек,
Акыретте ыйман керек,
Көкөтөй карыган экен,
Көп жашка барган экен.
Акыры ажалы менден мурун
жетсе,
Өлбөй тирүү турганымда
Көкөтөй өлүп кетсе
Кыргыз тукумун бүлдүрүп,
Ушу кылган кызматы үчүн

Дүнүйө жүзүнө билдирип,
Кудайы кылып, мол кылып,
Элден ашык жол кылып,
Канча дүйнө карыштап,
Канчалык өнөр баштап,
Калгандардын баарына
Үлгү кылып таштап,
Көкөтөйдүн ашы дедирип,
Көңкү кыргыздын малын
Көрүнгөнгө жедирип,
Мусулманды, каапырды
Бир чогултуп акыры,
Кызыгын адам айтып алгандай,
Кыяматка калгандай
Өнөрдү кылсам – деп,
Өз көңүлүм ошентип тынсам –
деп,

Ойлогон Манас башында,
Кезеги келди жомоктун
Көкөтөйдүн ашына.
Казак, кыргыз аш берген,
Аш бербей калганды
Адам эмес деген.
Атасына аш бермек үчүн
Чыгарып малдан күчүн
Бар малын берип салган да бар,
Намыс үчүн
Олтуруп журтта калган да бар.
Не себептен
Тууганым – деп, ызат кылып,
Көкөтөй тосуп чыккан,
Ан үчүн Манас чыгарды
Ашка күчүн.
Казак, кыргыз калкы бүтүн,
Аш берүүгө наркы бүтүн,
Өзүбектин өзү бар,
Өлгөндү урматтагын – деп,
Шарияттын сөзү бар.

Тукуму Ташкенде,
Туюнтпады башка элге,
Манас – Манас болгондо,
Дөөлөтү көлдөй толгондо,
Жакыптан тууп,
Кайнаган кытайды
Каканга кууп,
Белди бекем бууп,
Турган чагында,
Дүкөндү курган табында,
Көкөтөй ооруп,
Ажал тооруп,
Кабыргадан кагынып,
Каса ажалы табылып,
Акылынан жаңылып,
Как төбөдөн сезгенип,
Шайманы кетип,
Ажалы жетип,
Өлөөрүндө,
Өтүрүк дүйнөдөн
Чын дүйнөгө жөнөөрүндө
Бай дегени тууганы бар,
Башынан биргелешип турганы
бар,

Баймырза деген баласы,
Айтканын ордуна келтирген
Акылынын даанасы бар,
Баймырза байдын баласы,
Баарынын Ташкен калаасы,
Чакыртып кашына алды,
Жаткан Көкөтөй
Жаздыгын башына алды,
Керээз кылып кебин салды:
«Ажалым жеткен окшоду,
Аманат жанды копшоду.
Балам жаш калды,
Малым бош калды.
Амбар толгон алтын калды,

Айымкүлдөй катын калды,
Атпай кыргыз калкым калды.
Ат коюудан кызганып,
Алла кандай болот – деп,
Аманат жаным кысталып,
Мурдунан чыгып чимкирик,
Бала койбой чимкирип,
Эркелетип эл жүрүп,
Элге кошо мен жүрүп,
Бокмурун болуп атагы,
Атын жакшы койбогон
Атасынын чатагы.
Өлгөнүмдү элге билдирбей,
Өз малымды бүлдүрбөй,
Келген келин тоюндай,
Мени көмсүн
Жаш балдар кылган оюндай.
Кемпирдин ашы кылсын,
Кедейдин башы кылсын.
Өлгөнүм, тирилигим билинбесин,
Өз журтум бүлүнбөсүн.
Эки, үчтөп кара союңар,
Элүү, кырк чапан кийит кылып,
Эптеп мени коюңар.
Өзөңгө бүтөр байтерек,
Өлгөңгө да мал керек,
Өтүрүк чачып не керек.
Тиккенден өнөр байтерек,
Тириге да мал керек,
Ат семирсе жал керек,
Атасы өлгөн балага
Ар иш кылса мал керек.
Тогуз миң токсон жылкым бар,
Токсон миң беш жүз коюм бар,
Ошончо малды окустан
Жалгыз балам Бокмурун
Чачабы деген оюм бар.
Эки миң, үч жүз төө бар,

Он бир жерге кыз бердим,
Ойроттон он бир күйөө бар,
Алты миң сексен сыйыр бар,
Адам уулу мал бакмак
Атабыз салган чыйыр бар.
Эшekten бар эки миң,
Ажал жеткен окшоду,
Аманат жандан шекидим.
Топозум тогуз миң болгон,
Чондугум журтка дүң болгон.
Амбарга жыйган алтын бар,
Алты ата кыргыз калкым бар,
Көкөтөй деген көп бай – деп,
Ааламга кеткен даңкым бар.
Эки там толгон күмүш бар,
Алтымыш сарай карк толгон
Актатып койгон күрүч бар.
Көөхар таштан миңи бар,
Зумуруттан токсон бар,
Көрүп баарын билип ал.
Лагыл, жакут, мариат
Эки тамда бу да бар,
Кулак уккан, көз көргөн
Сонундардан жуда бар.
Буулум да бар, бута бар,
Дейилдеден сексен миң,
Кызылдан кымкап жуда бар,
Зерисабар бу да бар.
Жалгыз балам Бокмурун,
Башынан билем шоктугун,
Баламда акыл жоктугун.
Жашы быйыл он беште,
Жалгыз жанды албай кеңешке,
Ооганда Акун, Түлкү – дейт,
Анын да арбын мүлкү – дейт,
Түлкүнүн кызы Канышай
Самаганы, санаасы
Оюн менен күлкү – дейт,

Ошого балам кетиптир,
Ошондон кайтып келгиче
Оңбогон ажал жетиптир.
Көрбөй кеттим баламды,
Балам кетип алыска
Көңүлгө салды алаңды,
Өкүмү күчтүү бир кудай
Өлбөс кылып койсочу
Өрттөнүп кеткен адамды!
Сайылган бойдон тал калды,
Жайылган бойдон мал калды.
Жыйылган бойдон пул калды,
Алганым жесир тул калды,
Далай дүйнө малды ээлеп,
Тарсадан алган кул калды.
Мал берди кудай, башым аз,
Жалгыз балам Бокмурун
Жөнүн билбейт, дөөлөт мас.
Козусун союп салбасын,
Энеси маарап калбасын!
Энесин союп салбасын,
Козусу жетим калбасын!
Чачпасын дүйнө буюмду,
Мөөрөтүп таштап уюмду,
Торпогун союп салбасын,
Тозокко жаным калбасын!
Боздотпосун төөмдү,
Кишинетип бээмди,
Кызырак тайдан сойбосун,
Кишинетип койбосун,
Акылды терең ойлосун,
Ар дүнүйө мүлүк бар,
Ааламга чачып койбосун!
Ат Мааникер күлүк бар,
Алты там толгон мүлк бар,
Казынам оозун ачпасын,
Каапыр менен мусулман
Калайыктын баарына

Карк алтынды чачпасын!
Алты өзөн толгон жылкы бар,
Арбын малдын мүлкү бар,
Талатып молдо, кожого,
Назарын салбай ошого,
Казынам оозун ачпасын,
Карк алтын, кара малымды
Каапыр менен мусулман
Калайыкка чачпасын!
Келинге кете кийгизип,
Кете тондун этегин
Керилтип жерге тийгизип,
Кыздарга кызыл кийгизип,
Кызыл кымкап этегин
Кыйгачтап жерге тийгизип,
Бүлүнтпөсүн мүлкүмдү,
Бүлдүрбөсүн жылкымды.
Кара ашка токсон сойдуруп,
Казган жерин аземдеп
Казыналап койдуруп,
Азууларын аркайтып,
Астыңкы ээрдин шалпайтып,
Эки өркөчүн коркойтуп,
Өрдөктөй мойнун койкойтуп
Дооранга үч жүз төө байлап,
Тогуз жүз кысыр бээ байлап,
Үч миңдеп уйдан байлатып,
Арасына ал уйдун
Аркагай мүйүз өгүздөн
Алты жүзүн айдатып,
Ааламдын көөнүн жайлатып,
Аябай- койдон кырбасын,
Андай түйшүк кылбасын!
Орчун дүйнө бош калды,
Он беште балам жаш калды,
Жамбыдан санап миң кылып,
Бай Көкөтөй өлдү – деп,
Жалпы журтка дүң кылып,

Дилдени санап сан кылып,
Бай Көкөтөй өлдү – деп,
Дүнүйөгө даң кылып,
Жети кылым эл жыйып,
Жердин жүзүн чаң кылып,
Коросон оттук чактырып,
Каапыр менен мусулман
Койбой баарын чакырып,
Дүнүйөмдү минтип сап кылып,
Астыма алтын так кылып,
Ак ыстампулга оротуп,
Асемдеп өлүк жаткырып,
Акырет кеткен мен үчүн
Арбын дүйнө зарп кылып,
Кылыч менен кырдырып,
Кымыз менен жуудуруп,
Аяк менен башымды
Кымкап менен буудуруп,
Сай төрөгө карматып,
Сарбап менен буудуруп,
Замзам менен жуудуруп,
Чарайнага чаптатып,
Шайиңгиге каптатып,
Ырчыларга мактатып,
Ыжыктарга сактатып,
Таратып дүйнө көбүмдү,
Таштап коюп сөөгүмдү,
Чындай кылып төгүндү,
Чыгарбай таштап сөөгүмдү,
Мааникер атты мингизип,
Бадана тонду кийгизип,
Жалган дүйнө жүзүнө
Баары журтка билгизип,
Бай Көкөтөй өлдү – деп,
Бааны дүйнө, чын жайды
Барып акыр көрдү – деп.
Кыздарынын чачтарын
Беш көкүлдөп өрдү – деп,

Көкөтөйдүн дүйнөсү
Көктөмдө чөптөй өндү – деп,
Салыңар – деп, топурак,
Санды түмөн журт келип,
Аскер түшүп топурап,
Андай түйшүк кылбасын,
Жалгыз балам Бокмурун
Насыятым тыңдасын!
Күн алдына барбасын,
Күбөйгө кабар салбасын,
Күлдү журтка кылганы
Үлгү болуп калбасын!
Ай алдына барбасын,
Абайга кабар салбасын,
Адамдын баары жыйылып
Ашыма келип калбасын,
Атпай кыргыз журтуна
Азапты кылып салбасын,
Алына балам карасын.
Жердин-суунун желпиниш,
Желпиништен жай алган,
Жазыйра чөлүн таянган
Доңгоктун уулу Чоюн алп,
Чондугунда эсеп жок,
Дөөдөн болгон бу бир калк,
Кайчы кулак Каман алп,
Жажуч-мажуч жаман калк,
Четине кабар салбасын.
Киндиги темир китен журт,
Көптүгүн көрсөң кара курт,
Дөөдөн эмес, периден,
Көйкап тоонун кериден,
Жин менен бар алаткак,
Аларда бар алтын так,
Алтынды жерден өндүргөн,
Арып менен көндүргөн,
Сагыранын сайы бар,
Сай перинин жайы бар.

Мааникер атын мингизип,
Бар дүнүйө жүзүнө
Баянымды айтып билгизип,
Кара дугул дөөсүнө
Кабарымды киргизип,
Кайра тартып калбасын,
Какандын шаарын каралап,
Каз моюл журтун аралап,
Жетиген жакка барбасын.
Жетим мурук журту бар,
Желмогуздай ушулар:
Бир кулагы жамынчы,
Жоо дегенде камынчу,
Бир кулагы төшөнчү,
Айбаты бар ошончо,
Маңдайда бар көздөрү,
Басып жүргөн айбандай
Макоодон жаман өздөрү,
Байкап адам түшүнгүз
Балдырлаган сөздөрү.
Адам десең айбандай,
Ар бирөөнүн мүйүзү
Найзадан мурун сайгандай,
Алла Таала кудурет
Жан жараткан ар кандай!
Күшөндү деген улугу,
Дөө менен перинин,
Арасынан уругу,
Капылет барып бендеси
Көрүнүп калса куруду,
Көйкаптын чети туругу.
Айтып кабар салбасын,
Калкы адам уулунун
Каргышына калбасын!
Күн батышта кызыл дөө,
Мал минбеген баары жөө,
Буттары бар мунардай,
Колдору бар чынардай,

Жүз кулач жерди бир басат,
Жер топосун жем кылат,
Жүрсө, турса жер казат.
Андайга кабар салбасын,
Атпай кыргыз уулунун
Убалына калбасын!
Күн батыш журтун сыдырып,
Күн жүрүш жагын кыдырып,
Канаты алты, аягы төрт,
Туягы тийген жерлери
Тутанып күйгөн кызыл өрт,
Булуттуу көктүн астынан,
Буралган шибер үстүнөн
Жүгүргөнү, учканы
Түк адамга билинбей,
Даңканы тийген таштары
Шашкелик жерге бир түшүп,
Эчтемеге илинбей,
Мааникер тулпар атым бар,
Байдын уулу Баймырза
Балама айтар датым бар:
Мен өлгөн соң окустан,
Жалгыз балам Бокмурун
Келип калып кокустан
Өңкөй баатыр жолдошу,
Бай Жакыптан туулган
Баатыр Манас жолборсу
Адамдан чыккан арстандыр,
Айбаты журттту баскандыр,
Атам өлдү, келгин – деп,
Айтып кабар салбасын,
Кырк уруу кыргыз балдары
Кыйкырып келип калбасын!
Өкүрүп келген адамга,
Өкүмүм жетсин ааламга,
Туугандыгым билгизем,
Тубардан сарпай кийгизем,
Атакемди жоктосо,

Айкыра түшүп токтосо,
Атакемди сыйласа,
Айгайлаган доошу
Ай-ааламга сыйбаса
Сыйлаармын андай адамды,
Эч болбосо берермин
Бай болгун – деп, батамды,
Бу сөздү айтып салбасын,
Курчтук кылып куу бала
Кумулдун журтун албасын.
Олуя-Ата, Ташкенди,
Оолактан жыйып көп элди,
Орчун Кокон, Маргалаң,
Ойдогу шаар Самаркан,
Оро-Төбө, Кожонттон,
Койнотто шаар Котондон,
Козголоң салып ошо элден
Жетимиш шаар Жеркентти,
Барып Багдат журтуна,
Бадакшан, Балык ошого,
Кырым менен Балыкка,
Кыдырып жүрүп айтпасын
Кытай, орус калыкка.
Атакемдин өлүгүн
Киргизем – деп, барыкка,
Кабар салып барбасын
Караңгы менен жарыкка!
Желпиниш деген жери бар,
Жетимиш урук эли бар,
Араптын журту чөлдө бар,
Аяттын журту көлдө бар,
Эргежээли, итаалы,
Катыны адам, эркеги ит,
Кабарын уктум мен аны,
Аларга кабар салбасын,
Мисир, Кудус калаасын,
Зор мээнетке койбосун
Кара кыргыз баласын!

Казак, кыргыз, катаган,
Жедигер, нойгут, думара
Баарыбыз бир атадан.
Калмак жатыр канча жан,
Баарыбыз бир маңгулдан.
Маңгулга тууган татар бар,
Бар болгон соң бир өлүм,
Баары жанга катар бар.
Кара калпак, үйшүн бар,
Каңыры, тейит, багышы,
Канча журтка угулган
Кара кыргыз дабышы.
Калмактан тыргоот, шибээн бар,
Жегени бака, жылан – мар.
Кыргызга калба салбасын,
Кыжылдап жаткан кытайды
Чакырып ашка албасын!
Коросон шаар Ындыстан
Коркуусу арбын кыргыздан,
Өкүм менен чакырып,
Өткөрөм – деп, кылычтан.
Лоп дарыя, Шор дайра,
Ар түрдүү журт бар ол жайда.
Көчүгү балык, башы адам,
Миң жылга бири жашаган,
Кутурук деген жандар бар
Отуз кулач жаянды
Оп тартып бир-бир ашаган.
Аягы адамдай бөлүнгөн,
Башы балык көрүнгөн
Баяндас деген бири бар,
Дагы суунун адамы
Жетелек деген жини бар.
Дарыянын ичинде
Кырк канаттуу кушу бар,
Кыйла сонун ушу бар,
Биринин сексен башы бар,
Зумурут таштан ашы бар,

Ар бирөөнүн жана да
Алты миң, беш миң жашы бар.
Кетечек деген аюу бар,
Алты кулач, беш кулач
Аргамжыдай чачы бар.
Кургакта канча жандар бар,
Кургакта жүргөн жандардан
Арбын жандар анда бар,
Кабылан, жолборс, шер да бар,
Суу жолборсун камаган
Суу айыс, сурук эл да бар:
Кээ бирөөндө эки баш,
Кээ бирөөндө жети баш,
Тырмагы кылыч, көзү таш,
Киндиги темир, тиши албарс,
Ал жандардын баарысы
Чээнге кирбес кышы, жаз.
Дарыя бар, көл да көп,
Дарыя суунун ичинде
Жан жүргүсүз чөл да көп.
Дарыя ичинде тоо да көп,
Көрсө жуткан бири-бирин
Эче түрдүү жоо да көп.
Андайга кабар салбасын,
Атпай кара кыргыздын
Убалына калбасын!
Менин көзүм өткөн соң,
Бу дүйнөдөн көчкөн соң,
Жан чырагым өчкөн соң
Жети суу толо мал калды,
Жети таш жерге тигилген
Жетимиш уруу тал калды,
Жети үйдө алтын-зар калды,
Жети миң беш жүз нар калды,
Үч миң айры төө калды.
Кошунам Кошой дөө калды.
Чарбактагы жемишим,
Андап уккун Баймырза,

Телегейи тегизим,
Алма, жаңгак, мейизим.
Айтканда журтум түшүндү,
Алты таш жерге толтурдум
Албан түрлүү жүзүмдү.
Кыргыздар үлгү албасын,
Кылган, бүткөн өнөрү
Кыяматка калбасын.
Сары башыл койдон сан кылып,
Аш берем – деп, атама
Санатын журтка даң кылып,
Жылкыдан он бир миң кылып,
Кабарын калкка дүң кылып,
Төөдөн төрт миң кылдырып,
Кара малдан канча айдап
Байгенин башын жылдырып,
Төөдө болуп төөчүсү,
Кишиден барып төрт жүзү,
Жылкыга барып жылкычы,
Байлаганы бээ болуп,
Ошол төрт жүз кишиден
Он экиси ээ болуп,
Уй деген бар улук мал,
Урматтуу сөзүм угуп ал,
Эки миңдеп айдатып,
Алиги төрт жүз адамдан
Элүүсүн ага шайлатып,
Отуз катын, жыйырма эркек
Ошого ээ болбосун,
Ордодогу мүлкүмдү
Кара журтка көргөзүп
Калкайтып жыйып койбосун!
Зумурут, көөкар, зерзабар,
Лагыл, жакут таштар бар,
Көргөзүп тулга койбосун,
Көөдөнү тетик уулум бар,
Көп дүйнөмдү жойбосун!
Инжи, маржан шурумду,

Жарыя кылып мунумду,
Калкка нуска калбасын,
Капкайдагы асылды
Калдайтып тулга салбасын.
Калктын көзү түшпөсүн
Ар түрдүү сонун булума,
Алган жарым Гүлканыш
Олтурбасын тулума!
Буулум, бута, дүрүйө,
Бу бир жалган дүнүйө,
Эртели-кечти үн салып
Калкымдагы катындар
Какшабасын күнүнө.
Келин-кызым жоктошуп,
Бадыша атам кетти – деп,
Мактап айтып токтошуп,
Байлыгымды дайындап,
Байкабаган кай бирөө
Мактап куру айтты – деп,
Башын чайкап айындап,
Эртели-кечти жоктотуп,
Эт бышым айтып токтотуп,
Ар маалда жоктотуп,
Аш бышым айтып токтотуп,
Өлүктү кылып шаанилүү,
Өзөк сөз айтып маанилүү,
Ташкендин бою кең Арал,
Талаада толгон биздин мал,
Тозондун бою кең Арал,
Тоодо толгон биздин мал,
Түндүгүнө бээ союп,
Түштүгүнө тай союп,
Жагынага кой союп,
Аябастан малымды,
Ченебестен алымды,
Кыргызга кылган кандыгым,
Кырк кез темир сандыгым,
Ачкычы тогуз, тили жүз,

Акылын таап ачпасын,
Кызыл дилде, ак жамбым
Кылымга бүтүн чачпасын!
Кара ашын токсон сойдуруп,
Конок ашын жүз кылып,
Кадырлап келген адамды
Кардын сыйлап тойдуруп,
Каталга мүрзө ойдуруп,
Казыналап койдуруп,
Казгандарга ыйгарып,
Казынанан оозун
Оң кол жактан чыгарып,
Кыбыла кылып бетимди,
Насыят акыл бериңер
Бокмурун бала жетимди,
Сарбап менен буудуруп,
Токсон кишээ карматып,
Замзам менен жуундуруп,
Кыябын кымкап буудуруп,
Буугучунун баарысын
Кымыз менен жуудуруп,
Чарайнага чаптатып,
Шайиңгиге каптатып,
Ыжыктарга сактатып,
Ырчыларга мактатып,
Азиздерге сактатып,
Акындарга мактатып,
Бадакшандан, Балыктан,
Баштатан болгон мусулман
Баштагы арап калыктан,
Мисир менен Кабылдан,
Билими артык элинен
Келе молдо куранды
Кетирбеген колунан,
Молдолуу жердин молунан,
Ак төөдөн токсон байлатып,
Азиздин тосуп жолунан,
Буурул айгыр, тору айгыр

Бурак атка токутуп,
Бу дүйнөлүк аалымга
Үч ай куран окутуп,
Келе молдо келтирип,
Кемигенин жеткирип,
Абу замзам суусунан
Кепиниме септирип,
Тогуз миң дооран сур байлап,
Баарысын семиз кур байлап,
Көкөтөй өлгөн экен – деп,
Көрмөккө келген адамдын
Көнүлүн басып, куп жайлап,
Өз дүнүйөм бүлүнсүн,
Өлгөнүм журтка билинсин!
Дүнүйөнү жыйнаган
Чабалдын баары өкүнүп,
Кайырым тийген калк бар,
Кадимден өлүк нарк бар,
Байдам тийген маала бар,
Бабасы өлгөн бала бар,
Өткөнүмө өкүнтүп
Жан келгендин баарысын
Жарым таш жерден өкүртүп,
Арбагымды сыйлатып,
Ак жоолукчан айымды
Айттырып менин жайымды,
Аталатып ыйлатып,
Калганга болсун бир нуска.
Жалгыз балам Бокмурун
Ашык экен бир кызга.
Ашык жарын алганча,
Асты мени койбоңор
Балам топо салганча.
Барганда байкап билермин
Баламдын салган топосун,
Баштатадан билгемин
Бадирек дүйнө опосун.
Жалган дүйнө опосуз,

Жаткырбанар топосуз!
Бар Кудай жаңгыз кыларын,
Байбичеси туумак жок,
Туулган менен бендеси
Өлбөй тирүү турмак жок,
Жыйганы калган талаага
Адамдан артык курган жок.
Азыс кылган адамды,
Адам тосот ар жанды.
Кабылан бар, жолборсу,
Андап көрсөң ага-ини
Аяктууда бар бекен
Адамга банди болбосу?
Арыстан бар, шери бар,
Айбандын түрдүү эри бар,
Жабырбаян бир жандар
Жай алып турар жери бар,
Адамдан ал да кутулбас,
Амири менен Алланын
Кырк чилтен колго тутулбас,
Айбанаттан да бирөө
Кетелик деген бири бар,
Кутулас, булан, били бар,
Анын баарын айланткан,
Арыптап колго байланткан
Адам уулу билип ал!
Илбирс, аюу, бөрү бар,
Баары коркот адамдан,
Адам көрбөсө экен – деп,
Алардын да көөнү бар,
Баарысынан адам зор,
Напсини берген кудурет,
Напси ичке кирген соң
Арылбаган биздин шор,
Ажал деген кетирбес
Айлана турган темир тор.
Торго бүгүн түшүпмүн,
Жалган дүйнө чиркинден

Жаман күдөр үзүпмүн!
Адырмак тоолор болбосо
Талаанын билбес кадырын,
Адамдан жаман болбосо
Жакшынын билбес кадырын,
Айбанаттар жай алар
Ак чаңгыл тоонун адырын.
Башы кара, буту ийри
Байкап көргүн буларды,
Андасаң анын баарысы,
Адамдан туулган кубаары,
Акыры жалган дүйнөгө
Адамдын жоктур турары,
Турамын десем койбоду
Туюктап ажал кубаары.
Көрүнбөй туруп көзүңө,
Көктүн-жердин ээси
Кошо жүрөт өзүңө.
Кубат экен, күч экен,
Тамырда экен – үч экен,
Бейилиңе жараша
Бере турган ушу экен.
Өзүң кылып жамандык,
Өзүңө жана тилейсиң
Жаныма бер – деп, амандык.
Аралаш жүргөн өзү бар,
Жамандык кылып жатканда
Андап көрүп, билип ал.
Өлбөй турган бир душман
Өзүңдө кошо тири бар,
Ачуу деген бири бар,
Ал ачуунун өзүңдө
Азезилдин тили бар.
Напси менен ачуунун
Тозоктон келген зили бар.
Бир душманың текебер,
Текеберлик каяктан-
Азезилден жеткендир,

Чоң душманың азезил,
Чоң-кичүү муну баарың бил.
Сенин жакын тууганың,
Жардам берип турганың
Акыл, нысап, сабырың.
Ал үчөөнү жар көрсөн
Акыр түбү тартпайсың
Акыреттин жабырын.
Жаныңдын болсун аманы,
Бар душмандын жаманы
Эң кыйыны эринчээк,
Эрине берсең ар ишке
Калдың өзүң жалгыз тек.
Жанадилдин Көкөтөй
Баймырзага айткан кеп,
Көңүлүм жакын киши элең,
Ашыкпагың иним деп.
Сексен төрт келген жашымда
Жеткен өлүм башыма,
Керээз-кебим укпады
Бокмурун туруп кашымда!
Жыл маалына толтуруп,
Жыл он эки ай болтуруп,
Канышай жарым Гүлайым
Кара кийип отуруп,
Карадан кымкап жамынып,
Карк алтындан гүлдөгөн
Карадан жоолук салынып,
Казынага бул салып,
Албан түрдүү сонундан
Ак сарай үйгө тул салып,
Өзүмө кылып сыйларын,
Өксөп тыйбай ыйларын,
Олтуруп акыр калбасын,
Ойротко кабар салбасын!
Мааникер атты мингизип,
Бадана тонду кийгизип,
Баянсыз жалган дүйнөнүн

Баарына кабар тийгизип,
Адамдан бери бөлүнгөн,
Жатындашын өзү алып,
Атага жаман көрүнгөн.
Аның үчүн бөлүнгөн,
Кара нээт кытайга
Кабар айтып ар жайга,
Бүлүнүштө не пайда!
Мал семизин сойдуруп,
Байгеден бөлүп койдуруп,
Кызыл чоктуу көп ойрот,
Кытайдын журту дини кар,
Кыйла сонун чоңдор бар:
Кырмустан уулу Мурадил
Кылжейрен атың байла – деп,
Кысабы жок байге бар,
Атың оссо аласың,
Андай дүйнө кайда бар,
Ал сөздү айтып кетпесин,
Кызыл чоктуу Незкара
Кытайдын зор бир улугу,
Чабдарыңды байла – деп,
Чабууга көңүл жайла – деп,
Мындай байге кайда – деп,
Кара кыргыз калкынан
Көкөтөй өттү бирөө – деп,
Тоотору сакта сүрөө – деп,
Жетимиш түрдүү тил билген,
Дин дегенде дилгирген,
Жетиминен жетилген,
Жеген-ичкен ырыскын
Жер-суудан Кудай келтирген,
Жаш Айдар андан өтпөсүн,
Кара жалдуу Бороончу
Кабар айтып кетпесин,
Кылымда мындай кайда – деп,
Кылкүрөң атың байла – деп,
Чабарга бала шайла – деп,

Ашыгып андан өтпөсүн,
Оюктун боюн жердеген,
Ойроттон киши жеңбеген,
Оронгуга жетпесин.
Оронгу деген катындыр,
Орою суук каапырдыр,
Он эки таман бети бар,
Карт кокодой эти бар,
Алты таман көтү бар,
Кула бээнди байла – деп,
Мындай өнөр кайда – деп,
Көкөтөй деген бай өттү,
Кең Түркстан жайда – деп.
Сыйкын деген журту бар,
Сукан аттуу дөөсү бар,
Өмүрүнчө ат көрбөс,
Журтунун кыйла жөөсү бар,
Сыйкылыктын калкы бар,
Беш жүз кулач бойлору,
Бенденин ишин кылбаган
Эчен түрдүү алпы бар,
Дайралардын жаянын
Тамак кылган салты бар,
Салкашка атың байла – деп,
Чабышка көңүл жайла – деп.
Толгоно тартып түштүккө,
Солоондордун Алооке
Акбөйрөк атты байла – деп,
Чабууга бала шайла – деп,
Кабар берип өтпөсүн,
Калмак Ушаң дегенге
Кабар айтып жетпесин:
Салкулаңды байла – деп,
Санатта мындай кайда – деп,
Байгеге саяр малдарын,
Маалым кылып баарыга
Бай Көкөтөй алдарын,
Андан ары өтпөсүн,

Атасында бата жок,
Айтканында ката жок
Алп Жолойго жетпесин.
Энесинде нике жок,
Элде мындай бөкө жок,
Ачбуудан атың байла – деп,
Акылман бала шайла – деп.
Токшукер деген уругу,
Чоюнчаңда туругу,
Бозкертикке барбасын.
Боору жазы, мойну узун,
Боз дөбөдөй заңкайтып
Бозчаңгыл аттын, зоорусун
Күлүгүң болсо байла – деп,
Көкөтөй деген бай өткөн
Түркстан деген жайда – деп,
Чабарга бала тапкын – деп,
Чаңгылбозду чапкын – деп,
Кабар салып өтпөсүн!
Солобонун Соорондук
Чоң Бээжиндин баатыры,
Согушканын соо койбос
Чоң улук эле акыры,
Телкүрөнүн байла – деп,
Ат чабыш деген өнөр бар,
Көнүлүңдү жайла – деп.
Андан өтүп албасын,
Эмилдин эки суусу бар,
Эл сонуну ушу бар.
Айткан сөзгө бир макал,
Азыркы күндө аксакал,
Кытайдын барган кыйырына,
Жерге кадам салбаган
Кыргыздын баскан чыйырына,
Калмактын барган калкына,
Кайрылып токтоп тура албай
Кара кыргыз наркына,
Кан Алооке кары бар,

Адамын арбын баштаган,
Анжиян жерин таштаган,
Атышар жоодон шашпаган,
Алоокенин кыйыны
Коңурбайга барып айт,
Коопсуз кабар салып айт,
Алгара атын байласын,
Аты чыккан эр көрөт
Бай Көкөтөй байдасын.
Баргандардын баарына,
Жашы менен карыга,
Жүк көтөрчү нарына
Таштабай айтсын өнөрүн,
Талапкер эрдин баарысы
Акыры калбай токтолуп,
Намыс үчүн жөнөөрүн.
Темирдүү найза алышкан,
Мелтиретип беттешип,
Коркпой найза салышкан
Баатырдан эме калтырбай,
Багалектен тутушкан,
Басташканын жутушкан
Билеги жоон балбандан,
Миңди бири алгандан
Балбандан эме калбасын!
Бай Көкөтөй деген ким,
Барбай жатан үйгө тим,
Мына шондой кеп айтып
Атакемдин ашына,
Калың кыргыз уулунун
Келбей койсо кашына,
Өтүрүк жок, чыным шул
Өлүм жетер башына,
Өкүмөт айткан сырым шул!
Уругу кытай журтунан
Узап өтүп ушундан,
Эргежээли, итаалы
Кабар салып кайтпасын,

Кан Көкөтөй өлдү – деп,
Эргежээли уругу
Чакчайышка айтпасын.
Катыны адам, эркеги ит,
Кадыр Алла буйругу,
Сууга салса күн жааган
Иттеринин куйругу,
Аккан суу жок, баары көл,
Жаккан отгон дагы ысык
Жел жүрбөгөн баары чөл,
Анда болор малдан төл.
Аралап акыр өтпөсүн,
Күсайшын деген уругу,
Кабар берип кетпесин!
Тоосунда бугу, марал бар,
Түрмө-Карыш арал бар,
Бери жагы Лоптун дайра бар,
Албан түрдүү жайлар бар,
Күн жүрүшү пери бар,
Беш айлык дайра көлү бар,
Кубайыстын чөлү бар,
Чоюнкулук алпы бар,
Чоң тараң деген калкы бар,
Чокунуп өскөн салты бар,
Чоңала атың байла – деп,
Чабарга бала шайла – деп,
Издегениң дүнүйө
Түркстан биздин жайда – деп,
Бараңга кабар салбасын,
Басылбаган дуу болуп,
Баары кыргыз балдары
Балакетке калбасын!
Күн батыш жакка бет алып,
Күчүнө аттын салбасын,
Күүсүнө келип Мааникер
Күркүрөп учуп албасын,
Байгамбар десе тилдеген,
Бадышадан башкасын

Баянын айтса билбеген,
Баштан-аяк кеп айтат,
Бадышабыз жараткан,
Андан бөлөк биздерди
Жаратпаган – деп, айтат.
Каапырдын жаман каапыры,
Кабар салып акыры,
Кашалак деген зору бар,
Как өзүнө караган
Жети жүз миң чору бар.
Бериште менен шайтанды,
Ушу түрдүү жан бар – деп,
Аял кылбай өлтүрөт
Андай кепти айтканды.
Канынын аты Кашалак,
Каапырдан каапыр санталак.
Шалкыкер деген аты бар,
Бендеден башка заты бар,
Шалкыкериң байла – деп,
Күн батышка кетпесин,
Желпинишке жетпесин.
Күркүрөп болгон шамал бар,
Аманат жанга жаман бар,
Учуруп кетсе шамалы
Куурулар эрдин амалы,
Башы таштан болсо да
Түшөр акыр заманы.
Өлүмдөн бөлөк даба жок,
Эгер учса шамалга
Атаң да болсо сага жок.
Андан өтүп албасын,
Оң колдун аяк жагына
Чакырчусу барбасын,
Периси жок, дөөсү бар,
Бетинде сере көөсү бар,
Курчанып белин буубаган,
Миңге жашы жетсе да
Бир күнү бетин жуубаган,

Тырмагы өссө албаган,
Өмүрүнүн ичинде
Боюн сууга салбаган,
Жылаңайлак, жылаңбаш,
Түктөрү бар сыртында,
Басып жүрөт жылаңач,
Даш казандай баштары,
Комдонгон кара дөбөттөй
Көз үстүндө каштары,
Узун кара чылбырдай
Бир-бир жалгыз чачтары,
Ооздору аттын башындай,
Тиштери зоонун ташындай,
Кулактары салбайып
Бадачынын тумактай,
Мурунунун чимкирик
Муздактан аккан булактай.
Уругун уксаң көшөңгүр,
Периден эмес, жин эмес,
Бендеге окшош бир эмес,
Атагын уксаң дөө деген,
Айбанга окшош чөп жеген.
Бир кулагы жамынчы,
Бир кулагы төшөнчү,
Жайылдыгы ошончо:
Таш дагы анын оруну,
Суу дагы анын оруну,
Айбанга окшош боруму,
Жабуу, төшөк кулагы,
Жазыйра, Кап турагы,
Төшөлүк дөөдөн бу дагы.
Эсепсиз калың калкы бар,
Элинин жинди наркы бар,
Дөө менен перинин
Арасында алардын
Алда канча баркы бар.
Биринин аты – Акдөө,
Билимдүүсү, улугу.

Биринин аты – Көкдөө,
Кап, Жазыйра турагы,
Адамга жакын бу дагы.
Көйкапка барса көнбөгөн,
Ар бирөөсү айбандын
Көп жашаса өлбөгөн
Ургаачысы дагы бар,
Жан сактоо кылып, үй тикпей,
Жалаңда жүргөн чагы бар.
Элинен азып бөлүнсө,
Эгер бизге көрүнсө,
Жеринен азып бөлүнсө,
Жетип бизге көрүнсө,
Эң сулуусу кызыны,
Эсиңе алгын ушуну,
Кыргыздын уулу көргөндөй,
Жүргөнүн көрсө кокустан
Жүрөгү чыгып өлгөндөй.
Көкдөөгө кабар салбасын,
Көңкү кыргыз уулунун
Убалына калбасын!
Медине, Меке жерине,
Беш дүркүм арап элине,
Бир дүркүмү курайыш,
Кудурет кылган бул бир иш,
Байгамбардын оолаты,
Мазабыл кары өз аты,
Төрөсүнө барбасын,
Көкөтөй деген бай өттү,
Урматын көргүн жүрүп – деп,
Айтып кабар бербесин,
Андан өтүп келбесин.
Оролдун ою конуш бар,
Он эки тайпа орус бар.
Баатыры да, балбаны
Бар ишин колго алганы,
Басташып келген душмандын
Баарынын чыгат далдалы.

Айтып кабар салбасын,
Атпай кыргыз уулунун
Азабына калбасын!
Басып өтүп келбесин
Бадакшан менен Балыкты,
Башкы атасы бир бөтөн
Баары тажик калыкты.
Абдылкадыр каны бар,
Аскери жүз миң саны бар.
Качыркерди байла – деп,
Кан Көкөтөй өлүптүр,
Кадиксиз көңүл жайла – деп,
Атың кокус бир чыкса
Ааламда жок байда – деп,
Айтып кабар бербесин,
Азабы журтка келбесин!
Мындан өтүп Айдарың,
Атганып калса кокустан
Билет менин көңүлүм
Бирин койбой айтарын,
Букарай шарып ары жагы,
Бузулган чамбыл бери жагы,
Орто Чаткал жердеген,
Ойротко тизгин бербеген,
Ок өтпөстөн тон кийген,
Буудайык уулу Музбурчак
Музкаранды байла – деп,
Көкөтөй сындуу бай өлдү,
Бузбай көңүл жайла – деп.
Андан өтүп албасын,
Күн жүрүшкө салбасын.
Татым кыйын, тузу арзан,
Жайы кыйын, кышы арзан,
Кыпчактардын кыйыны,
Кыйырынан кетпейт жыйыны,
Элеман деген байы бар,
Козголбос Котон жайы бар,
Ургаачысы кийгени

Торгун, тубар, шайы бар,
Эр Төштүккө барбасын,
Эртелеп кабар салбасын,
Чалкуйрук атын байлатып,
Керме тоого жайлатып,
Бай Көкөтөй өлдү – деп,
Байгеге малын бөлдү – деп,
Аты озгон адам алат – деп,
Күлүгү жоктун баарысы
Күйүп-бышып калат – деп,
Кабар берип өтпөсүн,
Самарканда Санчы бар,
Кабар айтып кетпесин!
Кең Таласты жердеген,
Каары катуу эр деген,
Кармашып душман жеңбеген,
Нурку жери Таласка,
Улук баатыр Манаска
Кан Көкөтөй өлдү – деп,
Кадыр Алла Куданын
Өкүмүнө көндү – деп,
Касиеттеп көмдү – деп,
Айтып кабар бердирип,
Ашын бийлеп сен бер – деп,
Алып мында келтирип,
Азганакай журтума
Азапты арбын жеткирип,
Ар ким кылар аалимдик,
Адам уулу болгондо
Арбын экен залымдик,
Албан түрдүү душмандын
Ачуу айткан угуп сөздөрүн,
Алекке салып өздөрүн,
Ачпастан жумуп көздөрүн,
Аманат жанын кыйнаса,
Арбын дүйнө жыйнаса,
Арбып кетип айбаны
Жер жүзүнө сыйбаса,

Алганы туубай токтолсо,
Артында бала жок болсо,
Калса малы талаага,
Бербесе бөлдүр балага,
Мал жайында турганы,
Баарын бөлүп, олжо – дейт,
Аталаш кыйыр тууганы,
Залимдиктин жолу – деп,
Боштон калган малдардан
Душмандын кетпейт колу – деп,
Тууганы талап алат – деп,
Тумшугу жок өлгөн жан
Беш мүрүчө байда- жок
Бекерге жатып калат – деп,
Эр Манаска айтып кеп,
Акыры кылган кудайы
Акыретте байда – деп,
Арстанга айтып андай кеп,
Мааникер атты чаалытып,
Баатырды минтип наалытып,
Кабарын айтып өтпөсүн,
Көңүлү жакын эр эле
Көптүрбөсүн өпкөсүн,
Андан бери өтпөсүн.
Кылымга чечен үлгүсү
Кыпчактардын Үрбүсү.
Таздын уулу Үрбүнүн
Эгиз кара ат байлатып,
Элин сыртка жайлатып,
Көкөтөйдүн ашы – деп,
Көрүүгө сонун ушу – деп,
Көңкү каапыр, мусулман
Кудайы ашка жыйылып,
Кубанар кези ушу – деп,
Баатырлар жүрөк салышып,
Балбандар билек алышып,
Чечендер сөздөн жеңишип,
Атка болгон чабандес

Ат үстүнөн эңишип,
Мергендер мылтык атышып,
Аш болду – деп, жатышып,
Ар түрдүү даам татышып,
Билимдүүлөр иш бүтүп,
Бир-бирине катышып,
Күлүктөр алып байгесин,
Күлдү журт көрүп байдасын,
Балбан күрөш, төө чечиш,
Көсөмдөр ойноп көл кечиш,
Билдерге сынап жүк артыш,
Билмекке күчүн ит тартыш,
Тартынбай шарга түшүшүп,
Таз жеңишип сүзүшүп,
Көп билип бенде өлөрүн,
Көрсүн – деп, журтка айттырып,
Көкөтөйдүн өнөрүн,
Бу да кыргыз баласы
Аш башкарчу болот – деп,
Бай Жакыптын Манасы,
Чакырчууну андан өтпөсүн,
Такаат кылып токтобой,
Мааникер менен кетпесин.
Сары-Арканы жайлаган,
Сан казагын айдаган,
Салышкан жоодон тайбаган,
Көгала атын байлаган,
Алтындан наал, жез өкчө,
Айдаркан уулу эр Көкчө
Угуздун ушу балдары,
Убайым көрөт бардары,
Убайым тартат жоктору,
Кайнап жаткан бир душман
Калмак, кытай чоктору,
Кыпкызылдай өрт экен
Калмак, кытай балдары,
Кан Көкөтөй ашы – деп,
Каалап келер бар даары,

Чакырдык ашка келгин – деп,
Казактын Көкчө зардары,
Кабар салар казакка,
Калтырар журтумду азапка,
Жайын айтып билдирер,
Жапаны маа илдирер.
Жардылыкты жеткирер
Жайнаган кыргыз элине,
Жанымдагы Баймырзам,
Салдыңбы кулак кебиме?!
Аттансам ушу дүйнөдөн,
Акыры жаным чыкканча
Ашыкпайын сүйлөөдөн,
Ким жүрөр тирүү жалганга,
Менден калган бир нуска
Үлгү болсун калганга,
Болгон сөздүн баарын айт
Бокмурун деген балама.
Козусун саабай, түрк кылсын,
Кочкорду бычып, ирик кылсын,
Айгырды бычып, ат кылсын,
Бирок балага айтарым:
Миң бир аты Алланын
Бирин койбой жат кылсын,
Үйрөнүп актын аттары,
Урматтап күтүп калктарын,
Ынтымагын бузбасын
Өңкөй адам баласы
Өлүмдүн билип барктарын,
Ыраакы менен жакынын.
Мурункулар айткан кеп:
Бир адамдын ырыскы
Бирөөгө ырыс болбойт – деп,
Баштагылар айткан кеп:
Башка адамдын дүйнөсү
Башкага дүйнө болбойт – деп.
Алтын, күмүш зар калды,
Аңдабай күттүм жалганды,

Айры менен нар калды,
Азар түмөн мал калды,
Айганыш, Күлжар жар калды.
Ак ислам дини экен
Асманга тийген учу бар,
Аалымдарда ушу бар,
Ак шарыят бай терек,
Өлүк-тирик экөөнө
Ар кандай болсо мал керек.
Мээнетти тарттым жашымда,
Бербердигер кудурет
Берди дөөлөт башыма.
Кайыптан күттүм баланы,
Балага айтса жетеби
Атанын айткан саламы.
Уругу кыргыз – улуу журт,
Көпчүлүгү кара курт,
Олуя-Ата, чоң Ташкен,
Оро-Төбө, Самаркан,
Орчун Кокон, Маргалаң,
Ошончо журт караган,
Каадабыз калмак дининде,
Калмак бойдон калалбас
Кара кыргыз зилинде,
Арзымды балам жеткирсин
Арстан Манас иниме!»
Бул сөздү айтып Көкөтөй
Көк түтүнү бур этти,
Көкүрөктөн жан кетти,
Көз алдында тургандар
Көпчүлүгү чур этти.
Өткөндөргө өкүнүш,
Олордон калды өкүрүш.
Өттү дешти өкүнүп,
Өбөктөштү өкүрүп.
Өтүрүк дүйнө жалганы,
Өңкөй кыргыз уулуна
Өкүрүк андан калганы.

Алып койгон заманда
Эр Бокмурун баласы
Эми жетип барганы.
Түлкүнүн кызы Канышай
Кайын атасы өткөнгө
Кайгырып ыйлап жайма-жай,
Наалып айкай салыптыр.
Келиндин аягынан – деп,
Койчунун таягынан – деп,
Андан нуска калыптыр.
Бокмурун келди өкүрүп,
Көрбөй көчүп кеткенге
Боздоп ыйлап өкүнүп:
«Мамыкка салып бөлөткөн,
Майышкан жерде жөлөткөн,
Ыйлаганда соороткон,
Ак кадек менен ороткон,
Таттыдан тандап бал берген,
Майдан тандап жал берген,
Жоргодон тандап тай берген,
Торкодон тандап шайы берген,
Күлкүм чыкса сүйүнгөн,
Ыйым чыкса күйүнгөн,
Сары башыл коюнан
Садагага чаптырган,
Көрүнбөй калсам чакырган,
Жедирип дүйнө жемишин,
Жеке мага бийлеткен
Дүнүйөнүн тегизин,
Акырет атам кеттиңби?
Айланып мени бир көрбөй
Арманда бойдон өттүңбү?
Укпадым урмат кебинди,
Узактан барып келгенче
Уу өлүм тапты эбинди.
Айттырбай керээз сөзүңдү,
Ажал торгоп өзүңдү,
Тириликте көрбөдүм

Атакем сенин көзүңдү!»
Ал сөздү айтып акырып,
Айгай салып бакырып,
Бокмурун ыйлап болкулдап,
Сууга салган чыбыктай
Тула бою солкулдап.
Кеңгиреди кары-жаш
Кең Ташкендин калаасы,
Кейибеген киши жок
Өңкөй кыргыз баласы:
«Жөө болгонго ат эле,
Залимдерден жат эле.
Ач болгонго аш эле,
Өзүбүзгө көп күйгөн,
Кыргыздын анык башы эле!
Кейиште төккөн жашыбыз,
Кеттиби кыргыз башыбыз!
Журттаң алым алмагы
Мурункунун жолу эле,
Үшүгөнгө тон эле,
Ушу жалган дүйнөдө,
Дүнүйөсү мол эле.
Мүлүшкөр болсо куш эле,
Бүлүнсө кыргыз балдары
Качыраганы куткарбас
Карчыга кара куш эле,
Кан заадабыз ушу эле.
Текөөрү болот темирим,
Текөөрү болот шумкарга
Жеткирген ажал теңирим,
Серпкени өлгөн себилим.
Карагай болсо денеси
Катар-катар чайыры бар,
Калың кыргыз уулуна
Канча түрлүү кайыры бар».
Өткөнүн көрүп өкүнгөн,
Өбөктөп ыйлап өкүргөн,
Кеткенин көрүп кейиген,

Кейибеген жан калбай
Кең дөөлөт кыргыз элинен.
Бу сөздү айтып буркурап,
Албан түрдүү кара журт
Айгай салып чуркурап.
Кой дээрге бенде жок болуп,
Жыбырап жылдыз толгондо,
Түн жарымысы болгондо
Күлдү журту басылып,
Күнгүрөнүп токтолуп.
Калайык карап тек турса
Кара сакал Баймырза
Бакырган үнүн басылтып,
Баланын жашын чачылтып,
Жетелеп чыгып эшикке,
Эки жакта жан жокпу,
Салып көзүн тешикке,
Олтургузуп баланы,
Ойдогу сөзүн салганы:
«Келиндин кыл – деп, тоюндай,
Кемпирдин кыл – деп, ойнундай,
Атакеңдин өзү – деп,
Айткан мага сөзү – деп,
Керээз айткан кеби – деп,
Кыргыз менин өз журтум,
Бүлдүрбөсүн теги – деп.
Бүлдүргөн менен өлүктүн
Тирилип келмек наркы жок,
Зөөкүрлүк кылбай тим көмсүн,
Сөөгүмдү көмсүн баркы жок.
Калайлуу капка дарбаза,
Калкыма кылып каргаша,
Ачкычтап кулпун ачпасын,
Агар алтын, ак күмүш
Дүнүйөнү чачпасын.
Атаң керээз кеп айтты,
Акыры калган дүйнөдөн
Азар түмөн эл айтты.

Атагын угуп билбеген,
Адам болуп зилдеген
Адамдын уулун койбоду,
Ажал жетип өлөрдө
Ар түрдүү кеңеш ойлоду.
Эти жаман ачынып
Элиргенин билбедим,
Эче түрдүү журт угуп,
Уругун анын ким – дедим.
Жеткенин билип ажалы
Желиккенин билбедим,
Эки-үч күнү жатканга
Эриккенин билбедим.
Жалган дүйнө жүзүнөн
Жалгыз бир жерди койбоду,
Жатып алып атаңыз
Далай акыл ойлоду.
Кара жаны кыйналып,
Каз ажалы жетип жыйналып
Ойлогонун билбедим,
Же кара күчкө шоок кылып
Ойногонун билбедим.
Өтүп кетсем окустан,
Өлүп кетсем кокустан
Мааникер атты кыйна – деп,
Күн чыгыштан – күн батыш
Күлдү баарын жыйна – деп,
Кылымга тийбес салмагым,
Дүнүйөм арбын кыйла – деп,
Бар журтка кабар салып – деп,
Жердин жүзү жыйылар,
Кара кыргыз калык – деп,
Калкыма салба салык – деп,
Каражат канча кылса да
Толуп жаткан дүнүйөм бар,
Тосулбасы анык – деп,
Адам атын укпаган,
Асилин колго тутпаган

Ар бир түрдүү эл айтты,
Адам уулу болгондон
Асты койбо – деп, айтты.
Адам турсун бу жакка,
Айтып кабар бер – деди,
Дөө, бери тьякка.
Кабар сал – деди, калыкка,
Баарына даам бергин – деп,
Дайрада жаян балыкка.
Атакең айткан керээзи
Адам укпас кеп экен,
Кургактагы жүргөндөн
Дайрада жандар көп экен.
Байлыгым журттан башка – деп,
Баарын чакыр ашка – деп,
Он эки айга толтуруп,
Ушу жерден былк этпей,
Бир жыл бүтүн олтуруп,
Жыл он эки ай болгондо,
Жыл маалына толгондо
Сакчыларды койсун – деп,
Ташкендеги коргонго.
Такыядай Ташкенден,
Жар-жоро кошпой башка элден,
Айылым көчүп чыксын – деп,
Аш кудайы деген сөз
Атпай журт кабар уксун – деп,
Чымыгенттин чыбырга
Чыбырата кулун байлатып,
Жатакчыдан бөлөгүн
Жан таштабай айдатып,
Астында көчкөн айылымды
Сары-Арка чыга жайлатып,
Козу-Башы, Копого
Кой көктөтүп ошого,
Алматынын Боролдой,
Жайытта малың семирбес
Жайы-кышына оролбой.

Алтыбайдын бөксөгө
Ат семиртип өтсүн – деп,
Аземденип көчсүн – деп,
Кер жорго аттан минсин – деп,
Кериге туяк тийсин – деп,
Келиним кете кийсин – деп,
Кызылдан жорго минсин – деп,
Кырчынга туяк тийсин – деп
Кыздарым кызыл кийсин – деп,
Уландар урум атсын – деп,
Урматка журтум батсын – деп,
Балдарым бараң октосун,
Бабабыз өлгөн экен – деп,
Баары кыргыз жоктосун.
Төөгө буйла тактырбай,
Жөн жайлуу киши бастырбай,
Уйга тагып мурунтук,
Баласын байлап, сыйыр саап
Баданы жүрбөй курутуп,
Кочкорго белдик байлабай,
Козголтуп көчкө айдабай,
Койчуга өкүм кылдырып,
Бир жерге эки кондурбай,
Койчулар айдап жылдырып,
Малды кыл – деп, туусары,
Айтып жатып атаңыз,
Абыдан аңкап суусады.
Үч-Каркыра жайлатып,
Мааникер атты байлатып,
Эсебин үч жыл айлантып,
Элимди ашка шайлантып,
Үч-Каркыра боюна,
Үч-Булактын оюна
Үйүн тигип жайлантып,
Өз элимди бүлдүртүп,
Өлгөнүмдү билдиртип,
Атакең айтты буларды,
Акылман киши – деп, жүрсөм,

Аныктап арбак урарбы,
Аш берип акыр зарп кыл – деп,
Адам кылбас кумарды,
Күлүк сынап, ат чап – деп,
Күйгүзүп айтты кыйла кеп.
Көк желектүү көк тууну,
Өлсө дагы атакең
Көңүлүнө алды көп чууну,
Көтөрүп тууну чыксын – деп,
Көкөтөйдүн ашы – деп,
Көп адамдар уксун – деп,
Артта калган көп журтум,
Мурас кылып тутсун – деп,
Астына озгон күлүгү,
Ар качантан бир качан
Аңдыган угуз балдарын
Ант урган кытай бүрүгү,
Байгесин күлүк алсын – деп,
Байдасын көрүп калсын – деп.
Ал эле болсо немеңе,
Сайышка киши салсын – деп,
Кагышса каапыр, мусулман
Кай жыкканы алсын – деп,
Күрөшкө балбан чыксын – деп,
Күчү артыгы жыксын – деп,
Чабандес эңиш эңсин – деп,
Дүнүйөдө өнөрпоз
Түк калбай баары келсин – деп,
Түгөтүп журтуң жесин – деп,
Өчмөндүү журтту чакыр – деп,
Өз журтумду чаптыр – деп,
Атаң сенин Көкөтөй
Айбандан жаман айтты кеп.
Бура – деп, айтты моюнду,
Бирин да кылбай койбо – деп,
Бул дүйнөдө оюнду.
Кайнардын суун кечтир – деп,
Катын, эркек аралаш

Байлатып, төөнү чечтир – деп,
Какшыгы, чыны билбеймин,
Кан Көкөтөй айткан кеп,
Калганга үлгү болсун – деп.
Баймырза сөзүн баштады,
Бокмурун көзүн жаштады:
«Кызык жалган дүйнөдөн
Кыяматка кайтканы,
Кылсын – деп, аны айтканы!
Баймырза досу сен элең,
Баласы бакыр мен элем.
Кылалыкпы, жокпу? – деп,
Кыяматтык досусуң,
Сен айтчы мага жоопту – деп,
Бербердигер бир билер
Берсе күнөө-соопту» – деп,
Бокмурун кайра сурады.
Башын чайкап Баймырза
Кылбасак – деп, турады.
«Кары-куру бээлерден.
Каткан чүрүш мээлерден,
Какчеке болгон тайлардан,
Анча-мынча мал жыйнап
Айылы жакын байлардан,
Кемпирдин кылып ашындай,
Келиндин кылып тоюндай,
Айтканына көнсөк – деп,
Атакеңди көмсөк» – деп,
Айтып турду Баймырза.
Айтканын бала угуптур,
Аңкаарып карап туруптур:
«Ишенген кишим сен болсоң,
Иш кылары мен болсом!»
Ал сөздү айтып Бокмурун
Алаканын уруптур.
«Анан кандай болот?» – деп,
Алиги турган Баймырза
Аңырайып туруптур.

«Баймырза как баш сен белең,
Баладан бозой мен белем,
Атакем айткан керээзин
Кылбай коёр кем белем?
Кылба – деп, айтып салыптыр,
Кыямат кетип калыптыр.
Кыямат кеткен өзү экен,
Кыл – деп, айткан сөзү экен!
Акырет кеткен өзү экен,
Артындагы калганга
Аш бер деген сөзү экен!
Аш бермек бизге карыз экен,
Атамдын айткан арзы экен,
Уругу угуз баласы
Акыр бир нуска чыгарып,
Аш бердирмек дарты экен.
Бадыша болгон алачка
Бабам айтып кетиптир
Башкача сонун тамаша,
Барайын – деди – Манаска.
Алтайдан Манас чыкканда,
Кабарын канык укканда
Карабай каны Пануска
Тозгон экен атам – деп,
Кабарсыз коюп баатырды
Кантип үйгө жатам – деп,
Кылымдын баары жем болгон,
Кылганы журтка эм болгон,
Кыйшайып иши баратса
Кырк чилтен кайып дем болгон,
Жараткан Алла жар болгон,
Ар кылган иши шар болгон,
Аскери алты сан болгон,
Алачтын журту жам болгон,
Атанып айкөл кан болгон,
Айтканы журтка дүң болгон,
Аскери токсон миң болгон,
Асирет Аалы пир болгон

Алганы назик нур болгон,
Жери Талас күр болгон,
Жемиши көктөп гүл болгон,
Ченине келген эр болгон,
Эр болбосо не болгон,
Сүзүшүүчү душмандын
Жүрөгүнө чер болгон
Арстан Манас баатырга,
Айтканын алып акылга,
Эр Манаска барайын,
Атакемдин баянын
Эртелеп кабар салайын!
Эп алганын билейин,
Же не – деп, айткан кебиң – деп,
Кек алганын билейин.
Кызматын билсе атамдын
Кылууга болор санаасы,
Атам дагы, а дагы
Кызырдуу кыргыз баласы,
Байкайын – деп, Манасты,
Эртеси жок, кечинде,
Күн эңкейген кезинде
Айбандын зору Мааникер,
Он бешинде жашында
Ошондойду ойлогон
Бокмурун деген кандай эр!
Мааникер минип алганы,
Манасты көздөй бет алып
Кечинде жолго салганы.
Алла билер бул сөздүн
Чыны канча, жалганы.
Эмдиги элдин атына
Эче күндүк жол экен,
Шамда кирип барганы.
Учту десе баскандай,
Жер жүйөсүн чыгарып,
Жебенин огун аткандай
Ал кырга барып бир тийип,

Сом туягы жер чийип,
Созулуп жаанын огундай,
Бу кырга барып бир тийип,
Кулагын шамдай көтөрүп,
Куйругун жерге чөгөрүп,
Тар колтуктан суу чыгып,
Таноосунан буу чыгып,
Тери чыгып сызылып,
Деми чыгып кысылып,
Даңканы тийген таштары
Талкаланып бузулуп,
Октой белин байлаган,

Оттой көзү жайнаган,
Эрлик белги дагы бар
Эрдин кесе чайнаган,
Эр Бокмурун барганы
Эртеси жок, кечинде,
Жылдыздар чыккан кезинде.
Мааникерин кындыйтып,
Бадана тонун зымпыйтып
Барып калды Бокмурун.
Дөбөдөн жыйын тараптыр,
Төрө Манас бет алып
Үй жагына караптыр.

КӨКӨТӨЙ ӨЛГӨНДӨ УУЛУ БОКМУРУН МАНАСКА КЕҢЕШКЕ БАРГАНЫ

Салам берип баатырга,
Баатыр көзүн салыптыр
Атасы өлгөн бакырга.
«Атыңды айт, бала, кимсиң? – деп,
Ачылбаган кабагың,
Айтчу датың бар өңдүү
Наалыштуу ичин кирсиң» – деп,
Көз байланган караңгы,
Көңүлүн сурайт баланын.
Көк жал эр сурап калганда
Көзүн жаштап алганы,
Көшүлүп ыйлап Бокмурун
Эр Манаска карады:
Кыргыз болуп атагым,
Өткөрүп ийип атамды
Өзүмчө кыйла чатагым!
Кыргыз болгон уругум,
Өткөрүп ийип атамды
Өзүңө келип турумун.
Жанадил уулу Көкөтөй
Жаандан, баатыр, көчкөнү,
Жарыктуу шамым өчкөнү!

Атым менин Бокмурун,
Атам өлгөн кезинде
Айылымда менин жоктугум!
Үч айлык жолго мен барып,
Үргөнчкө кетип мен калып,
Алган жаңы колуктум,
Айылыма келген кезимде
Армандуу күнгө жолуктум.
Ооганда жүрүп сенделдим,
О дүйнө атам кеткенде
Бир замат өтпөй мен келдим.
Келсем атам өтүптүр,
Келбес жайга көчүптүр,
Күйгөн шамым өчүптүр,
Күйдүргү жайга көчүптүр.
Барса-келбес барыптыр,
Башкы атабыз Угуздан
Кыргыз атка калыптыр,
Башында бизди сураган
Бадырек кытай калыктыр,
Баатыр өзүң келгенде
Баашасын таштап, астындан

Бабам тосуп барыптыр.
Кайнымдан кайтып келгенче,
Кайтпаган жолго салыптыр,
Баймырза деген досуна
Бар сөзүн айтып калыптыр.
Айткан сөзүн аңдасам
Тапшырыптыр сизге – деп,
Тарчылык түштү бизге – деп,
Акыретке жөнөөрдө
Айткан экен атакем
Эр Манас сизди изде – деп!
Көп сөздө болсо катам – деп,
Көмүлө элек атам – деп,
Кейиште калган жаш башым,
Кеңешиң угуп кайтам – деп,
Кас тулпарда жал калды,
Канчалык дүйнө мал калды,
Бактырып жерден өстүргөн
Канчалык кайың, тал калды.
Алма, жаңгак жемиши,
Атпай журтка белгилүү
Ар дүнүйө тегизи.
Кыргыздын кыйла улугу,
Ыйлоого кылып уруксат,
Сизге айтылсын биздин дат,
Катындар какшап куруду.
Дүйнө малы түткүсүз,
Кыргыздын өзү мен түгүл
Кытай уруу күткүсүз,
Байкап турсам айтканын
Маңгулдун баары түткүсүз.
Кабар айт – дептир, калкына,
Дөө менен бериге,
Жалпы кабар айт – дептир,
Дарыянын элине.
Баткан күндүн чыкканын,
Баарын айтып кетиптир
Укпаган менен укканын.

Намыз үчүн баш бер – деп,
Алты суу толгон малым бар,
Аябастан аш бер – деп.
Най үмүт адам калбасын,
Артык дүйнө, күткөн мал
Азапка мени салбасын,
Топуракка көмөрдө
Токсон миң дооран байласын.
Төрт түлүктүү малымдан,
Дөбөдөй алтын зарымдан,
Зумурут, көөр таштардан,
Өнөр көрсүн жаштардан,
Өткөрсүн дүйнө аштардан.
Мындайын мурун жудайын,
Берсин – деп, аш кудайын,
Эл кылбаган ишти айтып,
Атам кетти акырет
Жан көрбөгөн түштү айтып.
Акылын табар сиз – дедим,
Наристе бала биз – дедим,
Аргамды таппай алдырап,
Анан сизди издедим».
Ыйлоодон бала токтолду,
Ыңгыранып эр Манас
Ышкы ичине чок болду.
Көмүлүп калсам кокустан,
Көчүп кетсем дүйнөдөн
Ажал жетип окустан,
Кара кыргыз нуркуна,
Калың кара журтуна
Кайраты болор бекен – деп,
Болуп калса мажилис
Кашкайтып айтып далай кеп,
Арбын ойлоп жүрчү элем
Адам болор бекен – деп!
Киши-миши болбодуң,
Көңүлүмө толбодуң!
Уркун суусу, Ташкенге,

Улуктук кылган өңдөнүп
Учулук жүргөн башка элге,
Көкөтөй атам өттү – деп,
Көздөгөн ажал жетти – деп,
Көнүлүнө түшүрсүн
Мен жиберген кепти – деп,
Жигиттен кабар салсаңчы,
Жигинди жанга билдирбей
Өкүмөт сүйлөп калсаңчы!
Биздин кылар иш эле,
Кызматына карасам
Кызыр чалган Көкөтөй
Атамдан жакын киши эле.
Байгамбарлар жолу – деп,
Башараты болду – деп,
Биринин дини Мусада,
Биринин дини Ыйсада,
Бирөөнүн көөнү жиликте,
Бирөөнүн көөнү учада,
Агала сакал Айкожо,
Аз заманда биз кирдик
Исламдын динине.
Нарк нускасы чыккан жок
Калың алып, үй тигиш
Калың кыргыз зилине.
Калмактын журту бөлүндү,
Каапырлык жолго көрүндү,
Казак, кыргыз, думара
Кайсындай наркты кыларын
Билалбай болду убара.
Катын алмак, кыз бермек
Калкка болду чоң эрмек,
Өлүмдүн наркы чыга элек,
Өнөрүн калк уга элек.
Карыябыз Көкөтөй
Кандык туусун аштагын,
Каркап кырк күн болгончо
Көмбөй үйгө таштагын!

Кан атакем өлдү – деп,
Калкка кабар салдырып,
Катуу, катуу кеп менен
Кабардап мени алдырып,
Келбесе кесем башын – деп,
Сапардан санайм жашын – деп,
Опуза менен айттырып,
Ортодо жүргөн кишини
Оң сүйлөбөй кайттырып,
Ойрот журттун баарысын
Ошентип жүрөк майтарып,
Жесетин жерге токтотуп,
Ак жоолуктун баарына
Атакелеп жоктотуп,
Нарк болсун кийинки өлгөнгө,
Айтуу болсун көргөнгө,
Аянбайлык Бокмурун
Атаңды жакшы көмгөнгө!
Кыяматка кыйла бар,
Кылганың калсын бир үлгү,
Кылымга болсун сөзүң шар,
Кыла бер өнөр аянбай,
Кызматында мен да бар!
Түк токтолбой кеткин – деп,
Түн боюнча жеткин – деп,
Өзүңдү өзүң дөө кылып,
Өчмөндүүнү жөө кылып,
Өзүңдү өзүң чоң кылып,
Өнөрү артык жол кылып
Жата бергин бала – деп,
Жаным чыгып кеткенче
Жардамчымын сага – деп,
Жалган дүйнө мал үчүн
Табылып калар даба – деп,
Кызмат кылып, жол тосуп
Кайрат берген мага – деп,
Кан Көкөтөй аба» – деп,
Көөнүнө койбой аланы,

Көтөрмөлөп баланы,
Суусун берип жандырып,
Айтып сөзгө кандырып:
«Улама бар, молдо бар,
Берсеңдүйнө колдо бар,
Акыреттин камы үчүн
Ажылык кылган жолдо бар,
Дубана бар, эшен бар,
Тилге жүйрүк чечен бар,
Бечара-карып нечен бар
Жеткенче берип алгын – деп,
Жетпей калса дүнүйөң
Жеке өзүмө салгын!» – деп,
Акырет кеткен бабасы,
Айтып берип Манасы,
Кедей-байы бөлүнсүн
Кең Ташкендин калаасы,
Жолго баатыр салыптыр,

Жоодураган Бокмурун
Жообун угуп алыптыр.
Учкан куштай Мааникер
Ушу түндө барыптыр,
Бокмурун антип жүрүшүн
Болжолун билбей калыптыр.
Акыл үчүн барыптыр,
Айтып кабар салыптыр,
Андай иште жүргөнүн
Адамдар билбей калыптыр.
Өкүмүмө көнсүн – деп,
Өнөрүмдү көрсүн – деп,
Токмок жалдуу тору айгыр,
Айбанаттан зор айгыр –
Ат күлүгүн мингизип,
Алтындуу тондон кийгизип,
Айланасы алты айлык
Айдарды жолго киргизип,

БОКМУРУНДУН ЭЛГЕ КАБАР ЖИБЕРГЕНИ

Көкөтөйдү койгону
Ашым урук четине
Айтып кабар тийгизип.
Аягы Ысар, Көлөптү,
Башы Жазык, Жөлөктү,
Кабар берип баарысын
Каапырлардан бөлөктү,
Бадакшан менен Балыкты,
Багдатта кара калыкты,
Олуя-Ата, Ташкенди,
Көмгөнүндө жыйбады
Мусулмандан башка элди.
Кабар берди Кашкарды,
Калк жыйылган саны жок,
Карыя Кошой башкарды.
Жердеген жери Талас – деп,
Топурак салсын атама

Токтолбой келип Манас – деп,
Айдаркан уулу Көкчөнү,
Кызматын кылым көптөдү,
Кылган зыйнат – коюшун
Кылымда мындан өтпөдү.
Кабарды калкка салыптыр,
Казактан Көкчө барыптыр.
Көкмөктүн уулу Керкөкүл,
Көчпөс байдын Жанайын,
Көкөтөйдү койгондо
Чакырган дүйнө далайын,
Аземин элге көргөзүп
Алтындап салып сарайын.
Атама көңүл айтат – деп,
Атама көңүл айткандар
Кантип куру кайтат – деп,
Аалимдер олжо алар – деп,

Акымдер куру калар – деп,
Улама олжо алар – деп,
Улуктар куру калар – деп,
Өнөрлүү олжо алар – деп,
Өкүмөт куру калар – деп,
Кан баласы Бокмурун
Канчалык журттун камын жеп,
Коколору көнөктөй
Конгуроолуу кара нар,
Жалаң жыйган жамбысы
Кош дөбөгө барабар,
Алтынына үй толгон,
Жайыттагы малына
Анжыян менен Чүй толгон,
Байлыгы башка мол үчүн,
Баатыр Манас баш болуп
Баары кирген ол үчүн,
Акырет кеткен адамдын
Артында калмак жол үчүн
Алтын берген аябай,
Мал көзүнө карабай.
Шылтоолоп дүйнө алсын – деп,
Ат күлүгүн салсын – деп,
Ат күлүгүн чапсын – деп,
Аты чыгып кай бирөө
Арбын дүйнө тапсын – деп,
Аалимдер куран айтсын – деп,
Агер келген адамдар
Най үмүт болбой кайтсын – деп.
Кылганым калсын бир өнөр
Кыяматтын калкына,
Айтуу болсун акыры
Кара кыргыз наркына.
Нарк башталсын ушунда,
Аземи калсын нуркуна,
Айтуу калсын басылбай
Акыр заман журтуна.
Бай экен өткөн Карынбай,

Кашыкка сузуп суу бербей,
Калды малы жайма-жай.
Бакылдыгы башкача
Айып болуп калыптыр,
Малынын баары байдасыз
Кайып болуп калыптыр.
Булунун баары таш болуп,
Дүнүйөсү жер толуп,
Опосуз ошо жалган – деп,
Эчен-эчен жан өтүп,
Ээн малы калган – деп,
Өлүү эмеспиз, тирүүбүз,
Өлгөн жандын бирибиз.
Ойлонуп аны Бокмурун
Ойроттун баарын чакырып,
Озгон күлүк кыйласын
Көрканага чаптырып,
Өлгөн жандар тирилбес,
Өрттөнгөн жыгач тигилбес,
Өкүрбөгөн жан келбес,
Келгендин баарын өкүртүп,
Кейишке салып өкүнтүп,
Жүргөндүн баарын өкүртүп,
Дүнүйө үчүн өкүнтүп.
Айгайды мен да салбай – деп,
Ак теңге булдан албай – деп.
Казынасын ачтырып,
Кара кыргыз уулуна
Канча дүйнө чачтырып,
Карып-мискин бакырды
Дүнүйө берип шаштырып.
Азоодон кармап ат берип,
Албаска кайра дүйнөдө,
Ага ишентип ант берип.
Нокто, жүгөн таба албай,
Ойрону чыгып бир далай,
Мойнуна курун салышып,
Кай бирөө колдон чыгарып,

Бозоршуп калышып:
Макоосу экен малдын – деп,
Байдан мүчө алдым – деп,
Башына катар жүгөн жок,
Мойнуна курум салдым – деп,
Курумду ага жулдуруп,
Куру кол болуп калдым – деп,
Жөө жүргөнү дагы бар,
Кайсы бирин кубалап
Кармап келген чагы бар.
Кайсы бирин минем – деп,
Алчайтып аяк салышып,
Үстүнө мине калышып,
Жакшы жылкы экен – деп,
Тегеректеп туруптур,
Бастырам десе баш бербей,
Көтөрүп жерге уруптур.
Алган аттан жыгылып,
Кулап жүргөн дагы бар,
Астынан тосо көргүн – деп,
Аркасынан кубалап,
Чуулап жүргөн дагы бар,
Немене үчүн берди – деп,
Сурап жүргөн дагы бар.
Жылкынын ыгын билгендер
Башына жүгөн салышып,
Байлап минип алышып,
Ээр-токум камдашып,
Эр көңүлүн жамдашып,
Дуулап жүргөн дагы бар.
Баланча бакыр келбей – деп,
Ал баш көтөрбөй кедей – деп,
Байдан мүчө албай – деп,
Баш көтөрбөй үйүнө
Жатышы мунун кандай?! – деп,
Жемелеген андан көп.
Жакшы жылкы болот – деп,
Жебелеген сандан көп,

Кай бирөөнө караса
Азуулары аркайган,
Астыңкы эрди шалпайган,
Өркөчтөрү коркойгон,
Өрдөктөй мойну
койкойгон
Жандоого басса теңселген,
Чуудалары сеңселген
Атан төөдөн алышып,
Адам болуп калдым – деп,
Бай Көкөтөй өлгөн соң
Мамындайын алдым – деп,
Жетелеп жүргөн чагы бар.
Баланча бакыр келбептир,
Бат алып бачым келгин – деп,
Энтелеп жүргөн дагы бар.
Үйүндө калган жардыга
Ат жетелеп чаптырып,
Айылы жакын кай бирөөн
Айгай салып чакырып,
Оонобой жатып алдың – деп,
Ойрон болгур тез келгин,
Олжодон куру калдың – деп,
Учкаштыра чабышып,
Ушуну алып берсең – деп,
Бири-бирине жабышып,
Минтип жүргөн дагы бар.
Тар санаалуу залымдер
Эски тамын оодарып,
Не да болсо алсам – деп,
Тинтип жүргөн дагы бар.
Музоо, торпок мөөрөтүп,
Сааса сүтүн көлдөтүп,
Бакырдын чыгып кыйырынан,
Байлатып алып сыйырынан,
Бакыры барып бай болуп
Көкөтөйдүн сыйынан,
Ондон-бештен кой алып,

Ушуну мындай баксам – деп,
Убайымды ойлонуп,
Коюнун куру калдым – деп,
Эчки деген эптүү мал,
Эми ушуну алдым – деп,
Ондон-бештен айдашып,
Ойлонуп көңүл жайлашып.
Кан Көкөтөй өлдү – деп,
Калкка малын бөлдү – деп,
Катар-катар нар калган,
Канча дүйнө мал калган,
Казынада зар калган,
Калкы кыргыз, өзүбек
Алда кандай жумуш – деп,
Акылын таппай сандалган.
Өспөсө куурап калбайбы
Өзөңгө бүткөн байтерек,
Өлүк менен тириктин
Экөөнө да мал керек.
Өткөнү жума түн болду,
Бай Көкөтөй өткөнү
Отуз алты күн болду,
Ойлоп көрсөң өлгөндөн
Ойротто мындай ким болду?!
Келген журттун баарына,
Жашы менен карыга
Түштүгүнө бээ союп,
Түндүгүнө тай союп,
Кызматкери кыйлача,
Кыдырата чай коюп,
Ар даамды бүт берип,
Киш-миш чайкап, сүт берип,
Эриккенче эт берип,
Бакырдан эми калтырбай,
Байкап туруп жеткирип.
Жаткан өлүп бир чалы
Жаандан ашкан бай экен,
Ар тарапта көп малы.

Алайда жүз миң кою бар,
Калтырбаска жалгыз кой
Бокмурундун ою бар.
Кара-Кулжа тар экен,
Анда да жүз миң бар экен,
Анын баарын жыйнаган
Бай Көкөтөй бай экен,
Төрт түлүгү шай экен.
Баш жагына зар экен.
Ташкендин үстү тоо экен,
Там салынбай зоо экен.
Наманген, Ташкен арасы
Айкымдын сары талаасы,
Кымыз кылчу сабасы,
Кышында кирип там үйгө,
Жайында кирип кыргызча
Асемдеген ак үйгө,
Кайыңдан түндүк ийдирген,
Каалга, таяк босого,
Канча түрдөп чийдирген,
Ууктарын нылдаган,
Каалга менен кереге
Канча түрдөп сырдаган,
Чийин жибек чырмаган,
Асемдеген ак сарай,
Салтанаты бир далай,
Коргондон оолак көтөртүп,
Өкүрүп келген кишини
Аркы-терки тиккен үй
Арасынан өткөртүп,
Көкөтөйдүн кызыл туу,
Көтөрүлгөн мынабу,
Айчыгы көктө жаркылдап,
Асабасы жибектен,
Шамал тийсе жалпылдап,
Ойлоп көрсөң ушуну,
Тууга сайган жыгачы
Отуз кулач узуну.

Алыстан көрдү белгини,
Арстан Манас дүңгүрлөп,
Ат чабым жакын келгени.
Келе жатыр баатыр – деп,
Каңкоруң келе жатыр – деп,
Астынан барды кабары,
Аламан деген чабары.
Кырк уруу кыргыз балдарын,
Кыйырында кошо бардаарын,
Аз болгондо алты миң
Баланы жыйып кашына,
Кызылдан селде чалдырып
Баарысынын башына,
Башына селде чалдырып,
Инжирден таяк алдырып,
Атакелеп өкүр – деп,
Акыретке ким кетсе
Алла кылган өкүм – деп,
Бай баласы Бокмурун
Өзү турду башына,
Өбөктөп ыйлап өкүрүп,
Өңүрүн жууп жашына:
«Эрбейип атка минбедим,
Эл кадырын билбедим!
Какайып атка минбедим,
Калк кадырын билбедим!
Жуулбастан кирдедим,
Журт кадырын билбедим!
Эркелик менен жаш жүрүп,
Эчтеме туйбас мас жүрүп,
Элкимдик менен аз жүрүп,
Атакем өтүп дүйнөдөн,
Андабастан жүрүпмүн,
Арманда калган өзүм бар,
Наалыштуу калган сөзүм бар!
Ар ишке көнбөй башынан,
Акыры бала калбасын,
Атасынан жашынан!

Жаткан атам сен болдуң,
Жаш айрылган мен болдум,
Тагдыры актын ушу экен,
Жар-жородон кем болдум.
Он бешке жашым жеткени,
О дүйнөгө бет алып,
Оёнуу атам кеткени,
Ойронум чыгып Бокмурун,
Өксөбөсө неткени!
Кагылтып атка мингизбей,
Калк кадырын билгизбей,
Кайып болдуң атам – деп,
Жалгыздыктын зарпынан
Караңгы түнгө батам – деп,
Карасам кара жолдош жок,
Кайгыда минтип жатам!» – деп,
Өткөнүн көрүп өкүнүп,
Өбөктөп ыйлап өкүрүп,
Бокмурун боздоп буркурап,
Кара кыргыз уругу
Келди Манас чуркурап.
Кырк нөкөрү мунун бар,
Манас күткөн кырк баатыр
Жүк көтөрчү нары бар,
Ак сакал менен сеңселип,
Боз жорго менен теңселип,
Башчысы Бакай, Кыргыз чал,
Баатырларды карап ал!
Сексен миң адам күркүрөп,
Жер көчүрүп дүңгүрөп,
Чаң обого буркурап,
Чапкылашып чуркурап
Манас келип калыптыр,
Баары журт айгай салыптыр,
Казак, кыргыз калкына
Өкүрүктүн адаты
Өткөндөрдөн калыптыр.
Жүргөн адам жүз миңче,

Кызмат кылган кырк миң бар.
Кызматкер атын алыптыр,
Он беште бала Бокмурун
Аларды жайлап салыптыр:
Кермеге атын байлатып,
Келгендин көөнүн жайлантып,
Керилтип орун жайлатып.
Өкүмөт кылып четине,
Коногуна көндүрүп,
Жайланып жаңы турганы,
Айдаркан уулу эр Көкчө
Артынан келди бу дагы.
Отуз миң киши жолдошу,
Оён Көкчө жолборсу.
Элин бөлүп болгончо,
Элеман келди күңгүрлөп,
Эки миңдей кол менен,
Эриш-аркак жол менен,
Өкүргөнүн көрүшүп,
Айтканына көнүшүп,
Адамдын баарын сыйлайт – деп,
Айылына жакын барганда
Аябай үнүн айкырып,
Айгай салып ыйлайт – деп,
Акылы терең тунугу,
Эштектердин улугу:
«Булардын кандай наркы – деп,
Ушунун кандай калкы – деп,
Карап биз да турбайлык:
Как өзүндөй чуулайлык,
Өткөн экен карысы,
Өбөктөшүп ыйлашкан
Өңкөй кыргыз баарысы».
Жамгырчы келди буркурап,
Кыргыздын кандай наркы – деп,
Кыйгылашып чуркурап.
Кызматкер атын алганы,
Келгендердин алдына

Кырмызы килем салганы.
Айтып оозун жыйганча,
Аны-муну кылганча
Үрбү келди үч миң кол,
Келгендерди көрүшүп,
Өкүргөнгө көнүшүп,
Дарыя боюн жердеген,
Тамандашкан душманга
Талашып намыс бербеген,
Балыктын башы Көмөктөн
Бактысы ашык бөлөктөн,
Кыргыз уулу бу дагы
Улугу Багыш жедигер,
Жедигердин Багышы
Уруудан чыккан бу бир эр.
Эки миң жарым кол алып,
Сарколдон ашып жол алып,
Дагы келип калганы,
Өлүккө келген адамды
Таратып конок алганы.
Улуу Чатка жайлаган,
Урматтап күлүк байлаган
Карыя Шыгай бу келди,
Кара жер көчкөн чуу келди,
Кайнап жаткан калың журт
Конокко бөлдү бул элди.
Эртеңки күнү кечинде,
Түш эңкейген кезинде
Ордо шайы, көк жеке,
Орчун Кокон, Маргалаң,
Оро-Төбө, Самаркан,
Аягы Асы, Жөлөктөн,
Туурасы Ысар, Көлөптөн
Саалай Датка, Сынчыбек,
Сарттан келди токсон миң.
Мындан да кыйын бай өлөт,
Өлгөнүн анын ким көрөт,
Өлгөнүнө чакырса

Өкүмүнө ким көнөт.
Маютка келген эл толду
Кең Ташкендин талаага,
Талаада, үйдө орун жок
Далайы кирди калаага.
Атасы үчүн зарп кылган,
Эсеп жеткис дүйнөсүн
Не десе болор акыры
Эр Бокмурун балага!
Түндүгүнө бээ союп,
Түштүгүнө тай союп,
Жагынага кой союп,
Өлгөн кишиге той союп,
Эче түрдөп нан коюп,
Сары аякка бал коюп,
Казы керттип, жал коюп,
Жүз миң өгүз мал союп,
Жүдөгөндөр карк тоюп,
Ак байгамбар мустапа
Айтып кеткен шарыят
Чачкан экен бу жакка
Агала сакал Айкожо,
Башына алып дагы аны,
Аалимдин баарын жыйдырып,
Шарыятка сыйдырып,
Кетте, кичик ыйгарып,
Кеперетин чыгарып,
Эки жүз миң кой айдап,
Токсон миң кара мал байлап,
Бурак атын токутуп,
Жаназасын окутуп,
Кырк бир экен молдосу,
Кыйла келген жолдошу,
Табытка салып көтөрүп,
Бидиясын өткөрүп,
Салооту намаз жаназа,
Сап-сап болуп жанаша,
Караган менен көз жетпейт,

Кыйкырып айтса сөз жетпейт.
Окуп намаз болушуп,
Текбирин айтып коюшуп,
Сажидесиз намаз окушуп,
Чоңтору деген күлүгүн
Бурак атка токушуп,
Бай Көкөтөй бабандын
Коюлганы шо болду,
Дубалап салган топурак
Бир дөбөдөй тоо болду.
Андан бери карата
Көп дүйнө өтгү далайы,
Ушу күндө дагы бар
Көкөтөй бабаң сарайы.
Молдолор дүнүйө бөлүшүп,
Ошондо да талашып,
Мушташып жүрүп өлүшүп.
Бери чети шарыят,
Андан өөдө акыйкат,
Андан өөдө тарыйкат,
Башы болор марипат.
Билгени чандан билер – деп,
Атка ышкылуу кай бирөө
Өлүк өлдү – деп, укса
Напсиси айдап кирер – деп,
Тогуз миң кара мал байлап,
Байлаган малы гүл жайнап:
Он беш миңи төө болду,
Төө деген малга дөө болду.
Жыйырма беш миңи жылкы экен,
Кыргыз уулу болгонго
Урматы артык мүлк экен.
Отуз миң сыйыр байлатып,
Уйга кошуп топостон
Белгилеп беш миң айдатып,
Баш байгеси ал болуп,
Бирден кийин байгеси
Ошонун жармы мал болуп,

Аяк аттын байгеси,
Ала турган байдасы
Тогуз кара, токсон кой,
Көкөтөй деген бай өтүп,
Ойротко болду кыйла той.
Отуз атта байге бар,
Ондой өнөр кайда бар?!
Най үмүт адам калбасын,
Аттарды даек кармасын,
Атпай кыргыз көрүптүр
Ал күнү абаң байдасын.
Атты төмөн айдасын,
Кокондон коё берсин – деп,
Кыябына келген ат
Коёндой чуркап келсин – деп,
Атты айдатып ийиптир,
Атпай журттун баарысы
Аңгемеге кириптир.
Ырамандын Ырчы уул,
Ычкырыгы бапик кырк муун,
Тебетейи чоктуу кул,
Айтар оозу шоктуу кул
Көк жал Манас келгенде
Көкөтөйдү жоктогон,
Азыраак айтып токтогон:
«Кудай кылган кутман бай,
Дүйнөнүн малын туткан бай,
Кабыргасы карыш май,
Кара кыргыз журтуна
Кадыры жеткен жайма-жай.
Кыздары кийген кызыл шай,
Балдары минген жорго тай».
Бу сөзүн айтып бу барган,
Артынан алты туу барган,
Айгайлаган чуу барган,
Алиги айткан сөзүнө
Эр Бокмурун кубанган.
Жоргодон тогуз байлатып,

Торкодон токсон шайлатып,
Миң дилделик дейилде
Тогузун катар кийгизип,
Какылдаган ырчысын
Кадыр түнгө киргизип,
Көп ичинде жайнатып,
Ат чаба турган жеринде
Көчөгө салып айдатып,
Казактар талап алганы,
Карасаң дүйнө жалганы,
Өлгөндөргө ырчы айтмак
Андан мурас калганы.
Атты түндө айдаган,
Адамдар көңүл жайлаган,
Кыйласы турат дегдешип,
Кындыйтып күлүк байлаган.
Кыбыла жакка карашып,
Кылымдын баары жардашып,
Ат келет – деп, аңдашып,
Сүрөөнү алар билбеген,
Сүрдүгүп жолго кирбеген.
Күлүктөрдү айдап салыптыр,
Атты сүрөп чыгармак
Ашында болуп калыптыр:
Аккула аттын артынан
Ачбуудан кысып алыптыр,
Аның үчүн эр Манас
Кырылдыңбы кырк жигит,
Аккуланы сүрө! – деп,
Айгайды бийик салыптыр,
Ат сүрөмөк аңгеме
Андан чыгып калыптыр,
Азыркысын сүрөө жок,
Атка минген бирөө жок.
Жалча-жалча дөбө бар,
Жалпы чыккан төрө бар.
Кай бирөөнө караса,
Ат көрмөктү кааласа

Кашатка чыгып калышып,
Калдайган кара талаага
Карап көзүн салышып.
Кечээ айдаган кечинде,
Бүгүнкү бешим кезинде
Кокондун жогор жагынан
Коюу чаңы бөлүндү,
Кеңди-Бадаң келгенде
Бириндеп аттар көрүндү.
Анжиян күңгөй тоосунан
Чыкканы озуп бөлүндү.
Багыштын аты Суркийик
Анда-санда бир тийип,
Чаң артында буркурап,
Жедигер журту жер жарып,
Кыйкырып берди чуркурап.
Тизгинге бала асылып,
Кара болот суулугу
Жерди көздөй басылып,
Туяк тийген жерлери
Жер очоктой казылып.
Ушу да кыргыз балдары,
Ошолордун баарысы
Кыйкырыкты салганы.
Тулпардын бири ал экен,
Бирден кийин келгени
Элемандын малы экен,
Телтору деген ал экен.
Үчүнчүсү эр Көкчө
Көп жылкынын кимиси,
Көгала аттын иниси
Кара төбөл Жармаңдай,
Кара сыны тайгандай.
Төртүнчүсүн караса
Төрөңдүн аты Телтору,
Бешинчиси Мээнеткөк,
Сынчыбектин малы экен.
Алтынчысы Аргымак

Музбурчакта бар экен.
Жетинчиси Желкайып
Акбай, Мамбет дээр экен,
А да күлүк неме экен,
Сегизинчи болгону
Бакайдын аты Малтору,
Тогузунчу көрүндү,
Тозоңу тоодой бөлүндү
Сейиттин аты Желкара.
Онунчусу Оркызыл,
Жүгөрүнүн малы экен,
Ал заманда калайык
Жүйрүктүн баары бар экен.
Көр байгенин атыны
Көбүн айтып нетели,
Отуз атка байге бар,
Ондой өнөр кайда бар,
Кыйкырып күлүк чапмагы
Кырдагы элет жайда бар.
Байгесин бар журт алыптыр,
Аты күлүк адамдар
Байдалуу болуп калыптыр.
«Аскер келген топурап,
Атама салган топурак.
Пай үмүт адам калбасын,
Ат чапкан эрлер албасын,
Атамды Алла жалгасын».
Ал сөздү айтып Бокмурун:
«Келген канча көпчүлүк,
Атам өлүп калган соң,
Башыма түшкөн көп түлүк.
Жашынан жанын кыйнаган
Жаандын малын жыйнаган.
Байкабай койсом бекер – деп,
Акырет жайы кыйындыр,
Байдасы болор бекен» – деп,
Барыптыр үйгө тепеңдеп.
Алты там толгон теңгесин,

Ачтырбастан өңгөсүн,
Эки там ачып салыптыр,
Эки тамда теңгеден
Немесин койбой алыптыр.
Бокмурун амыр кылгандыр,
Андагы теңге дирамдыр,
Адамдарга үйрөтүп,
Алты араба күмүшүн
Алып чыгып сүйрөтүп,
Капкасын бүтүн ачтырды,
Кара журтка чачтырды.
Дыйкандар буудай салгандай,
Этекке салып алгандай,
Кол менен берсе шаа жетпейт,
Комсонуп куру жан кетпейт,
Жеткениң жерден алгын – деп,
Кайдан алам дегениң
Караган бойдон калгын – деп,
Улук-кичик алгын – деп,
Убара болом дегениң
Ушу бойдон калгын – деп,
Улактырып ыргытып,
Асмандан түшкөн буурчактай
Ак теңге чачып өткөнү,
Кайсы бирөө жыгылды
Кара жерди кучактай.
Асмандан түшкөн мөндүрдөй,
Көмүлгөнү көрүнбөй,
Топуракка аралаш
Уучташып жүргөн дагы бар,
Мен алчууну алдың – деп,
Мушташып жүргөн дагы бар.
Чачылган жерден термелеп,
Жармашып жүргөн дагы бар.
Мен алгыча алдың – деп,
Кармашып жүргөн дагы бар.
Көмүлдү топуракка – деп,
Издеп жүргөн дагы бар,

Үчтөн, төрттөн мушташып,
Иштеп жүргөн дагы бар,
Бирин бири байлашып,
Тиздеп жүргөн дагы бар,
Так кырк күндө эл тарап,
Кайта турган чагы бар.
Карматкан токсон кишиге,
Калайык айран калгандай
Ал замандын ишине,
Тогуз кабар торкодон
Токсон сарпай кийгизди,
Бай баласы Бокмурун
Тойгондугун билгизди.
Түшүрсүн келе молдо – деп,
Атакемдин арбагы
Алың келсе колдо – деп,
Кырк миң молдо токтолуп,
Окторултуп октолтуп,
Кырк аргымак токутуп,
Кырк күн куран окутуп.
Кылмак болду кырк ашын
Кырдагы кыргыз тукумун
Жыйып, жыйнап эл башын.
Катагандын баарысы,
Кошой баштык карысы,
Жедигердин Багышы,
Жеткир чалдын Агышы,
Эл башчылар барышты.
Көкөтөйдүн санаты,
Көп жылга калган дабышы.
Алымсейит, Айдаркан
Атпай алач журтуна
Атагы чыккан бу бир жан,
Баштатан жери Бадакшан,
Башкарганы Чегиш кан.
Ат чабат экен дагы – деп,
Жүйрүк күлүк аттардын
Жүгүрүүчү чагы – деп,

Аты чыгып да келер
Ачылган эрдин багы – деп,
Аш бергенде ат чапкан
Кыргыздын кызык заңы – деп,
Ой жагында тарса бар,
Ондон бери парсы бар,
Парсы деген хажик тил,
«Манас» алган молдолор
Байкап көрүп сөзүн бил,
Каптал жакта калча бар,
Олжо берген аларга
Кыргыз уулу канча бар,
Кетелик, Дөгүш эр келди,
Эче түрдүү эл келди,
Казак, кыргыз мол болуп,
Каптаган кара сел келди.
Оогандан Акун кан келди,
Ойроттон далай жан келди.
Белдери тыкыс мекчейип,
Кош кулагы коёндой
Чокусунда чекчейип,
Соорулары даңкайып,
Тоо кайыптай шаңкайып,
Мойну зымга тарткандай,
Болжогонго шайтандай,
Көркүн көргөн адамдар
Айбандан мындай туубайт – деп,
Ар бир жерде айткандай,
Чаткаягы Чаткалдай,
Чатына тана баткандай,
Туягы чулу темирдей,
Чакмак эти сеңирдей
Күлүктөр келди туш-туштан,
Жер басканы болбосо,
Жүгүргөнү кем эмес
Кара кузгун бу куштан.
Учкурлугу кузгундай,
Туягынын чулусу

Туюк ташты бузгундай.
Күлүктүн баары жыйналган,
Күлдү журттту жыйнаган
Бокмурун деген кандай жан?!
Акырет кеткен Көкүм кан,
Наалып калган канча жан,
Ат келиптир төмөнкү
Жөөт менен тарсадан,
Каратегин, калчадан,
Кабар угуп да келди
Кадимки баатыр Манас кан.
Катагандан кан Кошой,
Казактардын Көкчөсү,
Кыпчактан келди Элеман,
Эштектен келген Жамгырчы –
Бас журтунда бу бир кан,
Кара жаак эр Үрбү,
Кандын жээни Жүгөрү,
Көгүш уулу Керкөкүл,
Көчпөс байдын Жанайы,
Кырк ашына жыйылган
Кылым журттун далайы.
Анжыянда Сынчыбек,
Агала сакал Музбурчак,
Анын баары жыйылып,
Аш – деп, келди ушул чак.
Кан Көкөтөй жоктолду,
Калайык үч күн токтолду.
Кызыл чок ойрот, кытайдан
Кыркында киши жок болду,
Калк үч күнү токтолду.
Жер очогун ойдуруп,
Жети жүз бээ сойдуруп,
Жээк-жергенин баарысын
Аппак майга тойдуруп,
Аземин элден арттырып,
Алты күн табак тарттырып,
Байгесин башка бөлдүрүп,

Барган сайын дүнүйөнү
Бокмурун алып өндүрүп.
Ар кайсы малдан бир жүздөн
Даярдатып салдырып,
Жамбыдан жүзүн алдырып,
Аты шаңшуур жамбынын,
Бокмурун баарын кам кылган.
Он миң санап дилдени,
Ордодо баккан чорунан
Отузу атка мингени.
Он беши эркек эр болду,
Он беши аял болгондо
Санаты чогуу не болду?
Бирөө катын, бирөө эр,
Башта сатып, малга алгын,
Атагын анын эмне дээр?
Катыны күң, эри кул,
Кадимкиңдин сөзү бул.
Көкөтөй зайыбы болгон тул,
Өлгөндөргө кылганы,
Өңкөй кыргыз балдары
Өткөнүндүн сөзү шул.
Байгенин башы ал болду,
Экинчи аттын байгеси
Башына сайган байгенин
Жартысындай мал болду.
Кылымга кылды байданы,
Кырк атка сайды байгени.
Он беш эркек, ургаачы,
Оболу сатып алган соң
Байгеге багып турбасын,
Тогуз атка бөлүндү,
Онунчу ат болгон жеринде
Бир ургаачы, бир эркек
Эки киши көрүндү.
Кырк атка байге сайганы,
Кылып кетип андай иш
Кыргызга калба салганы.

Башкарып байге шайлады,
Баатырлар көңүл жайлады.
Жеткен буудан туш-туштан,
Жети жүз атты айдады.
Түшүрдү түшкөн кыядан,
Аяк жагы Ташкендин
Адамдын көзү жетпеген
Аңкаган чөл-биябан.
Ат айдаган жүз киши,
Канга ылайык тыңынан,
Калп айтпаган чынынан
Калыс барды үч киши.
Атты кечке айдады,
Бейсарамжал балдардын
Бекерге шору кайнады.
Барганы деңиз Кара-Көл,
Мага ишенбей барып көр.
Токтотуп атын тонотуп,
Тонпоюп уктап балдары,
Таң атканда баргандар
Ойготуп жүрүп жүдөдү.
Оозунан суулук алдырып,
Ат бүткөндүн баарысын
Ары-бери чалдырып,
Ооздугун чыгарып,
Ошо суудан сугарып.
Камышы көп жер экен,
Кара деңиз дээр экен,
Камышы үйдөн жоон экен,
Кайтарар жери шол экен.
Күндүн мурду чалганда,
Жаңы чыгып калганда
Кылкылдатып балдарды,
Кырка коюп салганы
Ат айдаган зардалы.
Башкарып атты салууга
Баймырза кошо барганы.
Алдоо акбар, баргын! – деп,

Жооп берип калганы.
Жолго балдар салганы,
Кай бирөөнү караса
Көзгө илинбей калганы.
Шамалдайын дыркырап,
Жаа огундай зыркырап,
Тарткан саадак огундай,
Кай бирөөнү карасаң
Жазайыл мылтык тобундай.
Төрт аяктап тик түшүп,
Даңканы тийген жерине
Жан-жагына жик түшүп.
Башкача буудан тулпарлар,
Байлоодо катып тургандар
Багалчагы малынып,
Маралдай төшү салынып,
Бар кудай колдой көргүн! – деп,
Балдардын көбү сабылып.
Адырмакты көргөндө
Ач күсөндөй бүгүлүп,
Ай-талааны көргөндө
Ач аркардай жүгүрүп,
Чаң обого буркурап,
Чапкан балдар чуркурап,
Жүгүргөн буудан зымылдап,
Ат чапкан балдар чыңылдап.
Эртеси жок кечинде,
Кечки салкын бешимде,
Келсе экен – деп, көпчүлүк
Карап турган кезинде
Кош-Аралдын боюнан
Коюу чаңы бөлүнүп,
Закымдын кара дөбөдөн
Самсаалап аттар көрүнүп.
Атагы жери Ак-Дөбө,
Алда кантер экен – деп,
Аңдап турган көй төрө.
Асты жагын карасаң:

Кадимден элде үлгүсү,
Кештелүү кыпчак журтунун
Кара жаак Үрбүсү
Эгизкара дегени
Эң алдында келгени.
Аркасында Керкашка,
Арышы малдан бир башка,
Керкөкүлдүн аты экен,
Айбандан артык заты экен,
Кыркына чаап салыптыр,
Бир күндүк тери калыптыр,
Арман менен жаныбар
Бирдин соңу барыптыр.
Үчүнчүсү Карткүрөң,
Ажынын аты киргени,
Төртүнчүсү Таркызыл,
Сейиттин аты жүргөнү.
Бешинчиси Акборчук,
Кыргыздын аты киргени,
Алтынчысы акырып,
Ураанын узун чакырып,
Калчанын аты кириптир,
Сегизинчи Желкызыл,
Тейиштин аты жүрүптүр.
Тогузунчу караса
Токотойдун Тоотору,
Онунчусу Оркызыл,
Сарттан алган мал экен,
Сынчыбеги бар экен.
Бирден-бирден чубашып,
Минген балдар чуулашып,
Тааныбаган көпчүлүк
Бир-биринен сурашып.
Кырк атка саны толуптур,
Андан кийин барганын
Кысып тыйып коюптур.
Көкүм абаң өлгөнү
Көп тамаша болуптур.

Баатырың Манас башында,
Бабаң Кошой кашында,
Байгесин берди ирээттеп,
Баланча аттын байгесин
Бастанча киши билет – деп.
Көргөн-билген жерлерде
Көп дүнүйө калганы,
Эң аяккы аттарга
Тогуздап берип салганы.
Кырк ашын антип өткөрдү,
Өткөргөнүн көз көрдү.
Эл жайына тарады,
Бет-бетине карады.
Өзгө журт кетти, өз калды,
Өткөндөрдүн баарынан
Өөдө-төмөн сөз калды.
Өткүр бала Бокмурун
Өз журтуна сөз салды:
«Шарыят туура, ак дини,
Шашпайлык эми ага-ини.
Бакардын сүтү көлдөсүн,
Малдын баары төлдөсүн.
Быйылдан бөлөк эки жыл,
Үчүнчү жылда аш берсек
Ага-ини, журтум амал кыл –
Кочкорду баккын, түрк болсун,
Козуну баккын, ирик болсун,
Тайлакты баккын, төө болсун,
Ат бакпаган жөө болсун.
Бадачы баксын сыйырыны,
Байытса кудай кыйырымы,
Бадачы баксын уюну,
Арбысын үйдүн буюму,
Бузбаса кудай куюму
Кылым журт олжо алгандай,
Кызык бир сонун аш болсун
Кыяматка калгандай.
Айгырды бычкын, ат болсун,

Асты-үстүнө дүйнөнүн
Ар тарапка кат болсун,
Айдатып шалы, күрүчкө
Алты миң үйлүү сарт болсун.
Ага чейин кара журт
Бириңэмес, баарыңук,
Жашыңменен карыңук,
Көкөтөй деген бай экен,
Көп дүйнөсү бар экен,
Жайыттагы малынан,
Жалган дүйнө баарынан
Өлүү малы көп экен,
Өзүнө муну зарп кылып
Өткөрүүчү кеп экен.
Жазуудан артык жан өлбөйт,
Так үстүндө кан өлбөйт,
Жерде жатса дан өлбөйт,
Ырыскы берчү кудайым,
Атпай угуз уругу
Жаратканың жалгыздан
Ынтымак тиле жудайын.
Өлүккө кылсак бир санат
Өчтөшкөн душман арданат!
Ким жүрөт тирүү жалганга,
Үлгү болсун калганга!
Караган ага-туугандар,
Канча там толгон дүнүйө бар,
Арттырып бокчо катпаңар!
Жалпы кыргыз баласы,
Жайнап турат жаныңда
Анжыян, Ташкен калаасы,
Жалгыз улак сатпаңар,
Буулум да бар, бута бар,
Мынча дүйнө жуда бар,
Угарманга сөз да бар,
Кадек да бар, бөз да бар,
Комуз тили шайы бар,
Кол жеткендин баары бар,

Торгун, тубар дагы бар,
Ошончонун баарысы
Толуп жаткан чагы бар.
Соолан да бар, дүрдүн бар,
Дагы бириң кокустан
Малдан сатып жүрбөнөр,
Алчын байыр, атилес,
Аларыңдын баары бар,
Азат деген дагы бар,
Көйнөгүң тозсо көйнөк ал,
Көтөрүлүп өссүн мал.
Чапаның тозсо аныңды ал,
Семире берсин баккан мал.
Күрмө кийсең баалап ал,
Күлдү сонун баары бар.
Аягың азса булгаары,
Казынамда бу баары,
Кара кыргыз тукуму
Жалгыз мал сатпа кубаары.
Жайкыңа кийсең калпак бар,
Салынам десең талпак бар.
Кышыңа кийсең көрпө бар,
Жүк артарга кара нар.
Көкөтөйдөн көп калган
Көп сарай толгон мүлкү бар,
Бөркүңө суусар, түлкү бар.
Эсебин алып жоктоңор,
Мал сатуудан токтоңор!
Жүз элүү миң түтүнүң,
Жыртылбай турсаң бүтүнүң,
Калайык сага сөзүм бул
Аш берүүгө күтүңгүн!
Күтүнүп турсаң ашыңа
Күлдү журт келер кашыңа.
Жердин өзү дөңгөлөк,
Жеткен жан келер жөрмөлөп.
Алдыңкы баскан жериндин,
Аялың менен эриндин

Санатын санап билермин,
Забарың менен зериндин
Жер астында эрлер бар,
Эчен түрдүү элдер бар,
Дөө менен бери бар,
Шыба менен Чери бар,
Алаткак бар, чыңыроон,
Адамноо деген жандар бар
Бирөөнүн бели билден жоон.
Саяса деген жандар бар,
Убара чаркөө заңгар бар.
Эргежээл, итаалы,
Не түрдүү жандар бар баары.
Мусулман, каапыр бу да бар,
Бул дүнүйө жалганда
Көйөктүн журту жуда бар.
Көйөктүн журту көп болот,
Жегени кыткыл чөп болот.
Чакырсак ашка баарысын
Кемитип койсок дүйнөнү
Кетирер кыргыз намысын!»
Ал сөздү айтып салганы,
Анда турган көпчүлүк
Акыл ушу сөзү – деп,
Айтканын кабыл алганы.
Жалгыз улак мал сатпай,
Жалгыз табак дан сатпай,
Көкөтөй жыйган көп дүйнө
Көйнөгүн андан алышып,
Тозулуп кетсе кийими
Сарайды көздөй салышып,
Бакканы бар башында,
Баачысы бар кашында,
Өтүккө берип булгаары,
Өзү бакты буларды.
Сойбой, сатпай мал сактап,
Үч жыл өтү жан сактап.
Басырыкты көрбөдү,

Малдары өсүп жөнөдү.
Жаманчылык көрбөдү,
Жандыктар өсүп жөнөдү.
Элдин баары туусары,
Эрке өскөрдү буларды.
Эр Бокмурун башкарган,
Эгем өзү бир билер
Эми мындай тууларды.
Ат семирди, жык толду,
Ашты качан берет – деп,
Адамдын баары бук болду.
Эр семирп эрикти,
Кыйындар келсе көрсөк – деп,
Кыз-келиндер желикти.
Кышында буура: күркүрөп,
Кыргыздын журту дүркүрөп,
Жазында бука өкүрүп,
Жаандагы жүргөндөр
Аш бербейт – деп, өкүнүп,
Айгырдын баары кишинеп,
Акырып теке титиреп,
Кочкордун баары сүзүшүп,
Козунун баары түрк болуп,
Калчаңгир болуп түшүшүп,
Жаткандан малдар тура албай,
Букалар моюн бура албай,
Котосу толуп койнотко,
Кан Көкөтөй өлгөнү
Кабары тийип ойротко.
Баашалыкка бактырган,
Байкаган күчүн жактырган,
Териси калың айбандан
Алты чаюш били бар,
Эки керик дагы бар,
Эр Көкөтөй мурунтан
Баарын жыйган чагы бар.
Жолборстон баккан үчү бар,
Кызыл чаар арыстан,

Бир-биринде жолборстун
Кырк кишилик күчү бар.
Илбирстен баккан беши бар,
Өзүнчө жаткан ойношуп,
Бир-бирине эши бар.
Аюудан алты машы бар,
Кабылан деген жандардан
Багылган эки жашы бар,
Катылет деген жандар бар,
Аягы жаңгыз, колу үчөө,
Адамга душман заңгар бар.
Тыкшы маймыл деген бар
Албан түрдүү бийлеген,
Тогуз түрдүү тоту бар,
Адамдын тилин сүйлөгөн.
Кабары жок башка элдин,
Калаасында Ташкендин,
Бай Көкөтөй башында
Сарамжалы жанда жок,
Баарын баккан жашында.
Качыры эки миң болгон,
Кара кыргыз журтунун
Калкында мындай

ким болгон?!

Камданып ашка турганы,
Аш кудайы берүүгө
Ойлонуп дүкөн курганы
Үргүлүп үч жыл болуптур,
Үйү-сырты баарысы
Дүнүйөгө толуптур.
Аттары үркүп куландай,
Кулундарын караса
Үч жашаган кунандай,
Бээлерине караса
Беш байса салган дубалдай,
Кызыктырып желигип,
Эр тандачу жубандай,
Катыны кийген кара киш,

Кара кыргыз журтунан
Кадимден чыккан сонун иш.
Ат мойнуна жал күтүп,
Адамынын баарысы
Албан түрдүү мал күтүп.
Суусамырды, Алайды,
Журту жайлап далайды,
Ак-Сай, Арпа, Соң-Көлдү,
Аны да жайлап көп эли.
Уй бакканы Ак-Дөбө,
Ушу түрдүү көй төрө,
Койлору Ысар, Көлөптө,
Ат коюп Арсы, Жөлөккө.
Сыр боюна төө коюп,
Чымгент менен Сайрамда,

Төө жаткан ушу жайларда.
Каркап үч жыл толгондо,
Убадасы тосулуп,
Убакты күнү болгондо
Туу көтөрүп, үй тикти
Бадышалык коргонго.
Кадырлайт экен ошону,
Катагандын Кошою,
Казактардан Көкчөнү,
Агыш менен Кожошту,
Акпай, Үмөт, Мамбетти,
Эр Көккөөн султанды,
Эми жыйды буларды.
Оогандан алды Акунду,
Көп элден көңүл жакынды.

БОКМУРУН КӨКӨТӨЙГӨ АШ БЕРҮҮ ҮЧҮН ЭЛДИ ЧОГУЛТУП, КЕҢЕШ КЫЛГАНЫ

Эр Бокмурун кеп айтат,
Эй, агайын – деп, айтат,
Азыркы турган кезимде,
Ар бир жумуш эсимде,
Атам өлүп калганы,
Акыры дүйнө жалганы.
Кайыныма кетип кашайып,
Өз оозунан укпадым,
Өкүнчү болду тутканым.
Атамдын тирүү чагында
Эркелик менен ар качан
Эртеден-кечке уктадым.
Атамдын ашын бермекке
Абаке, азыр сурасан
Ар түрдүү дүйнө чуктадым.
Аманат койгон дүйнөгө
Наадандар кылат кыянат,
Акыры жалган сөз эмес
Артында болот кыямат.

Кыргыздан болду бул иш – деп,
Кылым журт айтып салгандай,
Кыямат кайым болгончо
Артына айтуу калгандай,
Кудайы кылып, аш кылып,
Курган Манас канкорду
Ушу ашына баш кылып,
Көмүктөн алтын ачууга
Көңүлүм турат калайык
Көп дүнүйө чачууга.
Айтууга калсын сөз үчүн,
Күткөнүн күбүп зарп кылсам
Атакемдин өзү үчүн,
Айткан керээз сөзү үчүн.
Байкап кебин туттум – деп,
Баштан-аяк айтканын
Баймырзадан уктум – деп,
Баяндап кебин тында – деп,
Баймырза азыр мында – деп,

Эр Бокмурун кеп айтат,
Ээ, калайык – деп, айтат.
Аксакалсыз баарыңар,
Сиздерден кантип мен өтөм,
Атам айткан сөз үчүн,
Нарк чыгарсак бир бүтүн
Кара кыргыз иши үчүн,
Кайып болгон атакем
Карып калган киши үчүн.
Аябай атам нүлүгүн,
Айылым тартар түлүгүн,
Аттын сынап күлүгүн,
Азыр түмөн кеп ойлойм,
Ат чапсамбы – деп, ойлойм,
Абаке Кошой, бу кандай?
Акыры кыргыз уулусуң,
Ар качандан бейлибиз
Аталаш бирге туугандай.
Темирдүү найза алышып,
Сезгенбестен салышып,
Мусулмандан, каапырдан
Эр сайышып эки жан
Мындай өнөр кылсам – дейм,
Атакемдин ашыны
Арбыта берип тынсам – дейм.
Алптан күчтүү дөө салып,
Эки балбан жөө салып,
Күрөшүн күлдү журт көрсүн,
Балбандыгын куп көрсүн.
Эки журттан эки адам
Эңишип оюн салса – деп,
Эркеги жеңип алса – деп,
Артында калган адамга,
Ашка келген ар жанга
Үлгү болуп калсын – деп,
Мындай акыл оюмда,
Талыкпайм – деп, дүйнөдөн
Кайратым кара боюмда.

Жаркыраса башы – деп,
Эки журттан сүзүшүп,
Эки киши тазы – деп,
Атамдан калган дүнүйө
Билинсин көбү, азы – деп,
Жамбаштан жерди ойсок – деп,
Казык кагып, төө байлап,
Жыпжылана чечинип,
Чечип ал – деп, койсок – деп,
Как жыгачтан сулатып,
Карагайдан бир жүзүн
Асманды карай улатып,
Алтындан жамбы тактырып,
Мергениң атып алгын – деп,
Мергендерге аттырып,
Мындай оюн чыкса – деп,
Дүнүйөнүн жүзүндө
Жүргөн адам уулунун
Андиси атып жыкса – деп,
Ал жумуш бар оюмда,
Аянгым жок, абаке,
Атакемдин тоюнда!
Куп көрөм элдин келгенин,
Айтууга калбай, тим болду
Кудайы кылып бергеним.
Акыры кылар ишимдин
Акыл салар кишимсиң».
Абакеңиз Кошойго,
Бокмурун айтат ошого.
Болкулдап күлдү Кошой дөө:
«Кыларыңкыйын иш экен,
Кыямат кеткен атаңыз
Арманы жок киши экен!
Кандардан калат алтын так,
Аллаң берген артык бак,
Уругу угуз балдары
Толгон кезиң ушул чак.
Мынча оозанып алган соң,

Оюңа түшүп калган соң,
Кылсаң балам, кылып бак!
Төгүлгөн жерде жин калат,
Төгүн жалган дүйнөгө
Өлбөй тирүү ким калат?
Жуулган жерде кир калат,
Акыры жалган дүнүйө,
Ажал келме бир калат.
Танаптуу жерде бөз калат,
Андай ишти бир кылсаң,
Кыяматтын журтуна
Кыйла сонун сөз калат!
Акыры бенде өлөрдө
Ажал жетти – деп, калат,
Атыштуу жерде чеп калат,
Андай кылсаң кой дебейм,
Акыр заман журтуна
Айтууга жакшы кеп калат!
Көкөтөйдүн ашы – деп,
Көпчүлүккө дүң болор,
Душмандын көөнү кир болор,
Кыяматтын журтуна
Кызык жумуш бир болор!
Кылсаң кылгын, балам – деп,
Карыя Кошой абаң – деп,
Мен да жардам саган» – деп,
Эр Кошой сүйлөп салыптыр.
Не кыйындын баарысы
Болсо болсун, болсун! – деп,
Чуркурашып калыптыр.
Бокмурундун көңүлүн
Көтөрүшүп алганы,
Көк жал бала Бокмурун
Көңүлү тынып калганы.
«ДабыртыңкETER башка элге,
Такыядай Ташкенге,
Аз күндөн бери эледим,
Ашты кандай беремин?

Кылып алган камы көп,
Кыжылдаган тамы көп,
Не түрдүү жыгач баары бар,
Жаңгак, өрүк, талы көп.
Кыргыздан улай Ооган бар,
Капталы татар көп жандар,
Туура жакта калча бар,
Андан ары карата
Түрдүү душман канча бар,
Шаарга кирсе кокустан
Дыйкандарга кол салар.
Күн батыштын жагында
Кызылбаш бар, тарса бар.
Кызылбаш койгон эренди,
Каталдык кылса эр Манас
Кыйратып иер дегени.
Ашка келсе анса көп,
Алакандай Анжыян
Ага туруш кандай кеп?
Абаке Кошой, сүйлө – деп,
Аш берер жерди бийле» – деп,
Бокмурун айтты мындай кеп.
Ак сакал бар, көк сакал,
Мурункудан калган сөз,
Айтканда чыгар көп макал.
Бабасы Кошой олтуруп,
Акылын ойлоп болтуруп,
Баланын сөзүн байкады,
Башын Кошой чайкады:
«Күн батыш жакта көл да көп,
Суу жүрбөгөн чөл да көп».
Саймалуу калпак, сары шым,
Шалдыркан кисе, бото кур,
Алтындан наал, жез өкчө
Айдаркан уулу эр Көкчө
Ал жыйынга кеп айтат:
«Абаке Кошой,– деп, айтат.
Сары-Арка деген жер көрдүм,

Алтайдын туура как тушу,
Салтанатын кең көрдүм.
Адыры жайык, жери кең,
Айып жери – суусу кем».
Ал сөздөн Көкчө басылды,
Акундун оозу ачылды:
«Эми көчүп бу жерден
Жетиген жакка кетеби?
Күн батышта күлдү журт
Жети ай көчсө жетеби?
Айттың Көкчө жолборс – деп,
Адамга керек жолдош – деп,
Ал жерге барып болбос» – деп.
Жанган көзү чырактай,
Жайдардын уулу эр Акбай:
«Кеңдиги кыйла далай бар,
Каратегин башында
Атактуу жайлоо Алай бар,
Суусу тунук, чөп – деди,
Арбын жери көп» – деди.
Анда Мамбет кеп айтат:
«Алайың болбойт – деп, айтат.
Арбын түшөр бизге топ,
Көпчүлүк иши тарткан ок,
Отундан жутап аларбыз,
Осол болуп каларбыз».
Бокмурун эми кеп сүйлөп,
«Болбодуңар – деп, сүйлөп,-
Журт жыйылып кеңешкен
Зулжалалдан бир амыр,
Күн чыгышта Суусамыр,
Аш берсек кантет ага – деп,
Аксакал Кошой аба» – деп,
Бокмурун сүйлөп салганы.
Кожош балбан кеп айтат:
«Куюңар аны – деп, айтат,
Тоосу бийик, жери тар,
Токою арбын кыйла бар».

Ар кайсысы бирди айтып,
Аш берер жерин тандады,
Абаң Кошой токто – деп,
Көбүнө сүйлөп калганы:
«Баарыңарга эп болсо,
Бабанар айткан кеп болсо,
Күн батыш жагы Ысык-Көл,
Текестин жери Терс-Сууну,
Жетиген жагы дагы чөл,
Ар тарабы бирдей тең,
Иледен ылдый айдаса
Ат чабуучу жери кең,
Ашка ылайык ушу бар,
Ар тараптан сандалып,
Аккан булак суусу бар,
Кең Каркыра атагы,
Сиркедей шакел чыкпаган
Кайнатып алма тузу бар.
Карагай, кайың, тереги,
Канчалык жагып жатсаң да
Отунга тиер кереги.
Ат чабылар жери мол,
Ашка ылайык жер ошол».
Абаң айтып болгону,
Баары улуктар чогулуп,
Мына шу жерге бармакка
Бата кылып койгону.
Бата кылып тарады,
Өлчөөсүн аштын карады.
Жай чилдеси оогондо,
Мал семирип толгондо,
Күз эсепке болгондо,
Дыйкандар эгиң салганда,
Самаркандык, Кокондук
Кайрактын алдын алганда
Конмок болду баарысы,
Кошой баштык карысы.
Эми көргүн неткенин,

Кеңешке келген кесек дөө
Тарап алып кеткенин.
Саратан өткөн кезинде,

Жай эңкейип күзүндө,
Калк жыйылып аш бермек
Каркыранын түзүндө.

БОКМУРУН КӨКӨТӨЙДҮН АШЫН БЕРҮҮГӨ ЭЛИН ЖАЛПЫ КӨЧҮРҮП, КАРКЫРАГА БАРГАНЫ

Эл таратып Бокмурун,
Эсебин элдин алдырды,
Эми орто бай кылды
Эчтемеси жокторун.
Анжыяндан, Жызактан,
Азирет Айып жеринен,
Ашуулуу Көк-Арт белинен,
Андан канча үй алып
Атагы кыргыз элинен,
Сайрам, Чымкентинен,
Санатып казак элинен,
Өзүбектин өзүнөн,
Өткөндөрдөн сөз кылып,
Өргүлтүп алып Бокмурун
Үч жүз миң үйлүү кишини,
Үлгүсү калган биздерге
Үлкөндөрдүн ишини,
Койбоду беле семиртип
Кочкорду бычып, ирик кылып,
Козуну саабай, түрк кылып,
Куп оңдоптур элдерин
Куржуну толо мүлк кылып,
Айгырды бычып, ат кылып,
Кызматкери кырк миңче
Кызыл аяк сарт кылып.
Эң жардынын көчүнө
Кырмызы килем жаптырып,
Он жаштан озгон кыздарга
Кош коңгуроо тактырып,
Келинге кете кийгизип,
Керегин журтка тийгизип,

Кызга кызыл кийгизип,
Кызматын журтка тийгизип,
Кызыр чалган экенин
Кылым журтка билгизип,
Кемпирге куйрук чайнатып,
Кедейге миң кой айдатып,
Кең Ташкендин кыргызын
Керини көздөй жайлатып,
Катынга камка кийгизип,
Кара журттун баарысын
Кадыр түнгө киргизип,
Жетегинин баарысы
Желмаяндан төө болуп,
Түгү жок кедей түгөнгүр
Байлаганы башкарып
Он-он бештен бээ болуп,
Уйдун баарын мөөрөтүп,
Ушинтип элин жөнөтүп,
Койдун баарын мааратып,
Башка элден көргөн адамды
Таңыркатып каратып,
Жылкынын баары кишинеп,
Байкабаган башка журт
Баарысы бай киши – деп,
Акылмандар билишип
Манастын кылган иши – деп,
Төөнүн баарын боздотуп,
Жөн жарагын окшотуп,
Найзанын баарын копшотуп,
Азаматын окшотуп,
Коколору көнөктөй

Жүк артканы баарысы
Конгуроолуу кара нар,
Кол менен көчү барабар,
Боз үйлүү кыргыз тукумун
Кылган иши караңар!
Намыс үчүн баш бердик,
Жакшы болду бу дээрге
Жакын жерге аш бердик.
Жаткырып төө комдошуп,
Жарактын баарын оңдошуп,
Жебилгеси жер чийип,
Жекесан үнү баш жарып,
Көкөтөйдүн көк туусун
Көтөрүлтүп калкылдап,
Асабасы жалпылдап,
Алтындан кылган айчыгы
Ай тийгендей жаркылдап,
Көркү бүтүн азамат
Көчтү жандап шалкылдап,
Баяндап айтсаң сөз жетпей,
Баш-аягы көз жетпей,
Алды-арты үч күндүк,
Чубаса бирден жүз күндүк,
Жылдыртып жылкы айдашып,
Жылмайтып күлүк байлашып,
Сызылтып казы чайнашып,
Үй кондуруп жанаша,
Кылганы күлкү тамаша,
Арада жүрүп төрт күнү,
Акең кыргыз түркүнү
Олуя-Ата, Чымкент,
Сай жакасы Сайрамы,
Самсып көчү жайнады.
Түмөндөгөн көпчүлүк
Дүңгүрөтүп жылкы айдады.
Желеге кулун байлашып,
Жети күн конуп жайлашып,
Андан көчүп алышып,

Аңгеме оюн салышып,
Козу-Башы, Копого,
Ара жолго бир конуп,
Азыр келди ошого.
Кой семирип алсын – деп,
Конок болгон адамдар
Май жей албай калсын – деп,
Жылдырып көчүп алыптыр,
Жыйырма күн өтүп ал жерде
Алматыга барыптыр.
Алты күн анда өргүтүп,
Ат сергитип алыптыр.
Эшик менен Түргөндү
Эгин салган жери экен,
Эртелеп элин сүргөнү.
Чабдарды ашып чаң кылып,
Көкөтөй ашы болот – деп,
Көп адамга даңк кылып,
Үч-Каркыра боюна,
Үч-Булактын оюна,
Көңкү кыргыз камданып
Көкөтөйдүн тоюна,
Толо конуп калың журт
Каркыранын боюна.
Токсон миң жигит
жыйдырып,
Тоодон отун кыйдырып,
Арча, четин, карагай,
Алашем жашын карабай,
Куу дөңгөчтөн кыйдырып,
Кең өтөккө жыйдырып,
Алтын айчык кызыл туу
Асмандатып аштады,
Ашты бүгүн баштады.
Жетим уул, тул катын
Не кылсаң өзүң билгин – деп,
Эт кайтартып таштады.
Суктар колун сунбасын,

Аштын бышкан этине,
Ар кандай жандар болсо да
Акимсинген адамдын
Карабагын бетине,
Кармап алган кишиндин
Казык как – деп, көтүнө,
Кол сукпасын бөөдө – деп,
Көкөтөйдүн ашына,
Чоң сунгандын бирөөсүн
Жолотпо – деп, кашыңа
Өлөрмөндөн, бакырдан
Өзгөн, Кокон, Маргалаң
Май жебеген жакырдан
Корукчу коюп салыптыр.
Кара кыргыз тукуму
Миңден, жүздөн бир күндө
Күчөп келип артынан
Үй тигилген көп экен,
Каркыранын талаасы
Үзөңгүдөн чөп экен.
Бетеге белде булаган,
Элиги ээн сулаган,
Бадалынын баарында
Марал, бугу чураган.

Эми келген өзүбек
Эмне деген жер бу – деп,
Бир-биринен сураган.
Жер жарашты ашка – деп,
Эр Бокмурун сүйлөдү
Акылым менин башка – деп,
Мааникер тулпар байлалуу,
Баштатадан тапталуу,
Калкка кабар берүүгө
Качантан бери сакталуу.
Калкка кабар салалык,
Карыздын зору бу болду,
Кутулалык, калалык.
Бул сөздү айтып Бокмурун
Кашымбек деген карысын,
Кашына жыйды баарысын:
Абдыкадыр, Дагулук,
Чакырганда Бокмурун
Адамы келди жабылып.
Мырза Байыз, Нуркабыл,
Мыктынын баары жыйылды.
Кабарын калкка салыптыр,
Кашымдын уулу Баймырза
Баарысын жыйып алыптыр.

БОКМУРУН МААНИКЕРДИ МИНГИЗИП, АЙДАРГА ЭЛ ЧАКЫРТКАНЫ

«Көкөтөй ашы болот – деп,
Кыйла адамдар изденди,
Кыябына иш келди,
Ат семирп жык болду,
Адамдын баары бук болду,
Атакемдин өткөнү
Үч жылга быйыл жык толду.
Кабарды кандай кылабыз,
Калкты канча жыябыз?
Ашты мыктың бийле – деп,

Акылмандар сүйлө» – деп,
Сурап калды Бокмурун.
Баймырза кепти баштады,
Баарысы сөзүн коштоду:
«Анжыянды, Коконду –
Айтып сөзүн которду,
Чакырып ашка калалык,
Кара калмак журтуна
Чактап кабар салалык,
Бир чакырсак билимдүү,

Бадышалык илимдүү
Манасты гана алалык.
Казак, кыргыз, калмакты,
Кадырлайлык арбакты.
Ашка кошор март келсин,
Анча-мынча сарт келсин.
Өткөрүп атам ашыны
Калың кыргыз тукумун
Катырбайлык башыны».
Баймырза сөздү баштады,
Болжоп көрүп бейилин,
Бокмурун көзүн жаштады:
«Байдын уулу Баймырза, как баш,
Ичкениң кара чай мырза,
 как баш,
Минерге таппай тай мырза,
 как баш,
Билгенинди макул дээр
Нааданга чалыш кай мырза,
 как баш?
Өкүмөт койдум, башыңды,
 как баш,
Өзүңдүн билгин ашыңды, как баш!
Алып берген мен элем
Айылыңды Саргыл бөлгөндө,
Ашыңды мыктап берип ал,
 как баш,
Атаң Кашым өлгөндө, как баш,
Түпкүлүктү ойлоймун,
Түгөнүшүм болжоймун,
Дүнүйөнүн жүзүнөн
Типти неме койбоймун, как баш!
Мусулманды, каапырды
Мунун баарын бир жыям
Буюрса кудай акыры,
Мынча бакыл болгонуң,
Ким айткан сага акылды?
Адам түгүл, ар жакта

Бери дөө калкты,
Бери түгүл, бу жерде
Дайрадан жыям балыкты.
Жесең, ичсең тойбойсуң,
Ар качандан, бир качан
Жезиттигиң койбойсуң,
Баркыңды өзүң биле албай
Бакылдыкты ойлойсуң,
Эки айтсаң ушу сөзүңдү,
Эртелеп өлүп сойлойсуң!
Ээрчишкениң беш киши,
Мурунтадан ар качан
Бузуктуку ойлойсуң!
Салынарга киш болсун,
Заман акыр журтуна
Санат болор иш болсун!
Өнөр мурун башта жок,
Өлгөндөр жаткан аш да жок,
Аш кудайы ачмакка,
Ааламга дүйнө чачмакка,
Урууга кабар салууга,
Акыр заман журтуна
Нуска болуп калууга
Кылып турган ишим бул,
Арбын кеңеш табар – деп,
Акылдашкан кишим бул?!
Атам менин Көкөтөй
Арбын дүйнө жыйыптыр,
Жыйган менен дүнүйө
Ажалы туура жеткенде
Апыны кайда кылыптыр,
Көкүрөктөн көк түтүн
Чыгып, анан тыныптыр.
Кай бир кие, карасаң,
Чырпыгында сыныптыр,
Кадыр актын өкүмү,
Кай бирин чынар кылыптыр.
Кай бир жанда ата жок,

Капыз кылар жаныңды,
Өлмөк анык катаа жок.
Кай бирөөнү карасаң,
Атасы жүрөт, бото жок,
Боору терең кара жер
Көмүлбөй турган жото жок.
Кай бирөөнү карасаң,
Энеси жок, кыз калган,
Не кылбаган бу жалган!
Кай бирөөнү карасаң,
Эне жүрөт, бала жок,
Эгем өкүм кылган соң
Эч бир кылар дабаа жок.
Сапарда самсып жол жүрсөң
Чаппай жүрүп, жылып өт,
Бендеге келет бир кезек,
Заманыңда кылып өт,
Душмандык кылса кумурска
Санап туруп, кырып өт,
Нөөмөт эрге бир тиер,
Өнөрүңдү кылып өт.
Каапырда калган канча кек,
Кашыңда турат канча бек,
Ата уулунун баарысы,
Атаң Кашым карысы,
Абдыкадыр, Дагулук.
Чакырганда Бокмурун
Баарың келдиң жабылып.
Мырза Байыз, Нуркабыл
Аш берүүгө бир кайрат
Мыктылар кылдың быйыл жыл.
Түгөттү – деп, Бокмурун
Ушагыңды узун кыл!
Аянбаймын мал күчүн,
Дүйнө жүзүн чакырам
Намыс деген иш үчүн,
Асты капа болбоңор
Ашка келген киши үчүн.

Атам жыйган дүнүйө,
Аңдап аны карасам
Арбып турат күнүгө.
Бакырың калбай бай болдуң,
Балдарыңдын мингени
Ар түрдүү жорго тай болдуң,
Кыз-келиниң кийгени
Кызыл-тазыл шай болдуң,
Баары атамдын дөөлөтү,
Акыр заман журтуна
Айтылсын жомок сөөмөтү.
Канча конок келерин
Кадыр Алла бир билер,
Өкүмөтүн кудаанын
Өзүнөн бөлөк ким билер.
Көөнүмө түштү көп кыял,
Көп кыялды ким тыяр,
Көп сүйлөбө жакшылар.
Ар жумушка дилгирген,
Алтымыш түрдүү тил билген,
Ары тилмеч, ары акын,
Ар жакшыга көп жакын,
Ыраакы, жакын иш кылсак
Ыкчылдыгы бар эле,
Жалпы кыргыз журтунда
Жакшы болчу бала эле.
Жаман, жакшы сөз келсе
Жатык жооп кайтарган
Тыңчылдыгы бар эле,
Усталарга кошулса
Сырчылдыгы бар эле,
Узактан сөздү көп айткан
Ырчылыгы бар эле,
Жалпы кыргыз бектери,
Өзгөң ишке катышпай
Өзүмө койгун!» – дегени.
Өзүбүзгө жакшы эле,
Өкүмөт колдо турса – деп,

Өзүң билгин мырза – деп,
Абдыкадыр, Дагулук,
Акылдашып сабылып,
Олтуруп алар калганы,
Бокмуруну чакырып
Жаш Айдарды алганы.
Кашына келди жаш Айдар,
Бокмурун ага кеп айтар,
Жаш Айдар тыңда – деп, айтар,
Баасына жете албай
Балыктын журту сынган – деп,
Бабылдык соода кылган – деп,
Баасын уксаң карандын
Миң асый атка тынган – деп,
Баркын тондун бил – деди,
Алтындан кылган соот экен,
Бадананы кий – деди,
Мааникер атты мин – деди,
Бастырып жолго кир – деди.
Үлкөн тулпар Мааникер,
Өнөрүн акыр барып көр:
Кара байыр казанат
Калбыр өпкө, жез канат,
Камыш кулак, жез билек,
Коё берсең тушабас,
Мээ кайнаган ысыкка,
Кырылышкан кызыкка
Кырк күн чапса суусабас,
Чөл-биябан жазыкка,
Бок кайнаган сасыкка,
Кырк күнү чапса кыйналбас,
Ошондой чөлдө жүрсө да
Оозуна ууртап суу албас,
Сүрөтүн жылкы зымпыйган,
Териси кошо жыйылып,
Капталга катып зыңкыйган.
Канчалык күнү чапса да
Кардыкпай турган адаты,

Оң жагында кырк чалгын,
Сол жагында кырк чалгын
Туу кара кыл канаты.
Бир жумадан бир жума
Жүгүргөндө жупжуда,
Анан кийин кызыган
Нак өзүнүн адаты.
Энеси аркар жел кайып.
Атасы тулпар чөл кайып.
Сексен күнү чуркаса,
Желпиндиси, даңканы
Сегиз таш жерге бураса
Күчөй турган мал эле,
Айлансаң дүйнө жүзүнө
Арыктабас жан эле,
Артык өнөр бар эле.
Алтымыш күндүк дайрадан
Аттап өтөр жан эле,
Токсон күндүк тоолордон,
Эчки жүрбөс зоолордон
Басып өтөр мал эле,
Бар өнөр мында бар эле.
Кастык кылса кай душман
Карматпасаң кокустан,
Алдоого кирип акыры,
Алдырбасаң окустан
Кечип чапса чок өтпөс,
Кездеп атса өк өтпөс,
Жазайыл менен топ жетпес,
Жанаша атса ок жетпес
Мааникер буудан миниңиз,
Байкап сөзүм билиңиз,
Кыбыланы бет алып
Кылчайбай жолго кириңиз.
Эң бери чети элиндин,
Эсебин уккун кебимдин,
Букарай шарып ары жагы,
Бузулган Чамбыл бери жагы

Орто-Чаткал жердеген,
Ойротко тизгин бербеген,
Жарагы болот бир кучак,
Буудайык уулу Музбурчак.
Аттан түшпөй туруп айт,
Амандык сурап, ылдам кайт.
Көңүлгө көп иш толду де,
Көкөтөй ашы болду де,
Чеңгелдинин четине,
Каркыранын бетине
Кара кыргыз конду де,
Аяк-башы айчылык
Айылы шондо толду де.
Баш булгачу жаны жок,
Байге саят саны жок,
Кулак уккан, көз көргөн
Өнөрдүн баары бар дегин,
Байгенин башын сураса,
Тогуз миң кызыл нар дегин.
Уй, жылкысы аралаш,
Токсон миң кара бар дегин,
Жүз миң саяр кой дегин,
Көкөтөй үчүн ушундай
Көпчүлүк берет той дегин.
Эң аягы байгенин
Тогуз кара, токсон кой,
Айтканда билер акыл ой.
Бокмурун кылар иши де,
Эркек, ургаачысы бар
Эки даана киши де.
Алышса душман жат болот,
Байге алаары аттардын
Алтымыш бир ат болот,
Алтымыш атка байге де,
Алгандарга байда де,
Акыры жалган дүйнөдө
Мындай өнөр кайда де.
Телкүрөң атың байла де,

Аскериң арбын айда де.
Бул ашыма келгин де,
Бул ашыма келбесен
Бузулдум – деп, билгин де!
Залал эмес, байдага
Чакырып келдим биз дегин,
Эгер ашка келбесен
Чабылдың де, сиз дегин!
Чапканга келбес Телкүрөң,
Кабар айтып мен жүрөм,
Кармап ылоо минем де,
Салкында жаткан жылкыңды
Сайга салып тием де,
Ок өтпөс олпок күбөнү
Тоноп алып кием де.
Босогоңду кыйратып,
Боз уланың ыйлатып,
Боордон бээң туйлатып,
Керегенди кыйратып,
Кериден байтал туйлатып,
Келин-кызың ыйлатып,
Там коргонун талкалап,
Кум коргонун куйкалап,
Тап кушундай мырзанды
Таманга басып жүн кылып,
Тал чыбыктай кыздарың
Даңкайтып кара күң кылып,
Маараган коюң топтотуп,
Бакыр кылып элинди
Мал жагынан копшотуп,
Мөөрөгөн уюң байлатып,
Бөлөк өлүү дүйнөндү
Бөлүккө салып жайнатып,
Төө малыңды боздотуп,
Жылмайган күлүк жылкыңды
Жылжылас кылып коштотуп
Билген ишин кылат де,
Биринди койбой кырат де!

Андан ары сен барсаң
Бадакшан, Балык жери бар,
Албан түрдүү эли бар,
Маамытсултан каны бар,
Так өзүнө караган
Дагы канча жаны бар,
Аскерге чыгар адамы
Алты жүз миң саны бар.
Кан Көкөтөй өлдү де,
Кайта келбес акырет
Караңгы жайды көрдү де.
Көкөтөй ашын берүүгө
Бокмурун деген баласы,
Бу күндө барып конду де.
Каркыранын түзүнө
Бүтүн Ташкен калаасы.
Аш деген бир кудайың,
Кудайы үчүн чакырдым,
Келсин дегин жудайын.
Аргымагын байласын,
Аскерин арбын шайласын,
Өзүнүн кылсын байдасын.
Келсин дегин ашыма,
Эгер ашка келбесең,
Кесир дегин башыңа!
Көрүнбөсүн көзүмө,
Таарынбасын өзүмө!
Тополоңду салат де,
Тоо да болсоң томкоруп
Алма оордуна алат де.
Беш көкүлдүү кыздарын,
Бейпай кылып өздөрүн,
Оёт дегин көздөрүн.
Ойлонсун дегин – сөзүмдү,
Оңой киши экен – деп,
Ойлонбосун өзүмдү!
Там коргонун талкалап,
Айыра албас адам баласы

Так ошондо өзүңдү
Азыр менден калкалап.
Кум коргонуң куйкалап,
Кыргынды кызык салам де,
Кырмызы кийген кыздарың
Кызмат үчүн алам де.
Чапканым журтка дүң кылып,
Чатыраган сулуусун
Салпылдаган күң кылып,
Булгаарысын көң кылып,
Ийрисин түзөп, жөн кылып,
Билгенимди кылам де,
Бириң койбой кырам де!
Андан өтүп сен барсаң,
Мысыр менен Көпө бар,
Миң сан кирген көчө бар.
Мысыр журтун бийлеген,
Бетине даңкан тийбеген
Сейиттин уулу Кемел бар,
Серпишкен жоосун женер бар.
Кан Көкөтөй өлдү де,
Капылет жайды көрдү де,
Кадыр Алла кудаанын
Өкүмүнө көндү де.
Ашын көргүн жүрүп де
Ашына барбай калганды
Катаасы жок өлдү де,
Кара кыргыз уулунун,
Кадыр Алла кулунун
Бере турган ашы де,
Токсон миң кара, жүз миң кой
Байгесинин башы де.
Дагы өнөрү бар дегин,
Баш байгеде тогуз миң
Кызыл куйрук нар дегин.
Ал малына ээ болгон
Кырк кишиси бар дегин.
Бир ургаачы, бир эркек,

Баш байгеге турары
Сексен эки жан дегин.
Аты чыккан алат де,
Аты келбей калган жан
Ал олжодон калат де.
Андай өнөр кайда де,
Алганга болор байда де,
Алтымыш атта байге де.
Тогуз кара, токсон кой
Аяк аттын байгеси,
Алса болор байдасы.
Кылымга маалым ушу де,
Кыргыздын кылар иши де,
Ургаачылуу, эркектүү.
Эң аяккы байгеде
Эки жуптуу киши де.
Келсин дегин ашыма,
Келбеген болсо ашыма
Ырайым кылбайм жашына,
Кесири тиер башына.
Качырын сайдан туйлатып,
Катын, кызын ыйлатып,
Каалгасын кыйратып,
Там үйүн талкан кылам де,
Табылганын кырам де,
Талынан койбой кыям де.
Курулган үйүн кум кылып,
Ургаачысын тул кылып,
Колго тийген эркегин
Коржойгон кара кул кылып,
Угузуп журтка дүң кылып,
Солкулдаган мырзасын
Таманга басып жүн кылып,
Ургаачысын күң кылып,
Тоздурам де топторун,
Аздырам де айылыны.
Кара кыргыз уулуна
Казынасын таптырып,

Кайраты бар жигитин
Капкайда баарын саттырып,
Сап кылам де элдерин,
Сай кылам де жерлерин.
Кан олтурар тагында,
Күн батардын жагында,
Каапырга каршы жол тозуу,
Как дүйнөнүн ортосу,
Жан жараткан кудаа эмес,
Кудай болбой турса да
Кудайдан алыс жудаа эмес,
Жар-жоросун жар кылып,
Кудай берген ынтымак,
Куралган арбын ырыс бак,
Астына минген алтын так,
Жебирейил актан жеткирген,
Жер-дүнүйө баарына
Шарыятын келтирген,
Дүйнөнү алган тамамы,
Мустападан кийинки
Айкожо арап имамы,
Көчүп журту конду де,
Көкөтөй ашы болду де.
Шапаат кылса байгамбар,
Жардам берсе Кудайым
Жаандын баарын ашына
Жыймак болду жудайын.
Чакырды дегин сизди да,
Адам десе бизди да.
Андан өтүп аларсын,
Күн батарга саларсын.
Кубайыстын чөлү бар.
Ар жагынан аңдасаң
Дарыя Шор көлү бар,
Кубайыстын чөлүндө
Түрдүү сонун эли бар.
Биринин чачы үч кулач,
Биринин чачы жүз кулач.

Узун көрсө чачтарын
Улук кылып бир жолу
Урматтаар экен баштарын.
Жел жеринде жок экен,
Жетимишке жетсе да
Желп эткен көрбөйт шамалды,
Чачтарына карата
Берет экен амалды.
Баары жүрөт жылаңбаш,
Басып жүрөт жылаңач.
Өкүмүнүн өзүнө айт,
Улугунун көзүнө айт.
Айкожого айткандай
Ага сылык сөзүңдү айт.
Андан өтсөң дайра бар,
Албан түрдүү жайлар бар,
Тайып урук бери бар,
Беринин жүргөн жери бар,
Тайыптын Көпөк беги бар,
Машырыкты көрбөс – деп,
Баштагы элдин кеби бар.
Жаны турса башында
Чакырдык – деп, кабар айт
Көкөтөйдүн ашына.
Мааникер менен жетерсиң,
Барган менен бекерсиң,
Жер урунту Желпиниш
Ага кирип кетерсиң.
Канаты бардан жин жүрөт,
Кайраты бардан бир жүрөт,
Андан бөлөк ким жүрөт?
Сол тарапка барарсың,
Оң колду көздөй саларсың,
Дарыянын жээги бар,
Тышында даңгыт эли бар.
Даңгыттын Чоюн алпы бар,
Жайнаган сонун калкы бар.
Дарыянын балыгын

Мал кылып күткөн наркы бар,
Жаандан жалгыз менмин – деп,
Кыйынсыган каркыбар.
Азыркысын Чоюндун
Жан көрүнбөйт көзүнө
Такып айткын өзүнө:
Уругу улук түрк де,
Урматын көргүн жүрүп де,
Аскериң арбын баргын де,
Даңгыттын журтун сүрүп де.
Көп жыйылар кашы де,
Көкөтөй кандын ашы де.
Уругу кыргыз баласы,
Шаар Ташкен калаасы.
Аш берген жери Каркыра,
Абыдан жет де баркына,
Жетпеген болсоң баркына
Кайгы түшөт калкыңа.
Жоголгонун табылып,
Жок болосуң чабылып,
Чабылганың дүң болот,
Сурайылдай суналган,
Суу чыбыктай буралган
Сулууларың күң болот.
Дөөгүрсүгөн төрөңүз
Төрт каралык кул болот,
Катыны жесир тул болот,
Көрөр күнүң шол болот.
Аны менен өтөрсүң,
Аялдабай кетерсиң,
Керке канга барып айт,
Эт жүрөгүн жарып айт.
Көрүнгөнүм ушу де,
Көпчүлүктүн башы де,
Көкөтөйдүн ашы де,
Көрөргө сонун ушу де,
Бул ашыма келгин де,
Келбеген болсо ашыма

Тиледин балаа башыңа.
Кирериңе көрүң жок,
Эшик тапсаң, төрүң жок,
Этинди тапсаң сөөгүң жок,
Ачууланып бекем айт,
Айтканымда төгүң жок,
Нокто тийбес күлүгүң,
Ойротко түшүп түлүгүң,
Таш үйүңдү талкалап,
Табынсаң канча өзүңдү
Айра албас адам калкалап.
Талаадан союп тананды,
Ат сооруну кондуруп
Сары башыл балаңды,
Талкалап жагар отуна
Араба менен чанаңды
Бакка сайган талыңды,
Бапылдатып чалыңды,
Урууга сөзүң дүң болор,
Ургаачың кетер күң болуп,
Эркегиң кетер күл болуп,
Катының калар тул болуп,
Сатылган малың бул болуп,
Зайыбың калар тул болуп,
Айнегиң калап ачылып,
Алтының калар чачылып,
Күпкөдөн башың ачылып,
Күмүшүң калар чачылып,
Адамыңдын баарысы
Күң-кул болор сатылып.
Оруска бул сөздү айтарсың,
Эсен-аман кайтарсың.
Андан ары өтөрсүң,
Бараңга барып жетерсиң,
Балтаматка барып айт,
Эт жүрөгүң жарып айт,
Кан Көкөтөй өлгөн де,
Кайтпас жолду көргөн де.

Замзам менен жуудуруп,
Сарбап менен буудуруп,
Санат кылып көмгөн де.
Ашын берет келгин де,
Эгер ашка келбесең
Ажалым – деп, билгин де.
Кыйырыңа кыргын салат де,
Кызыңдан тартуу алат де,
Кыяматтын журтуна
Кыйла сонун сөз болуп,
Кылымга сөзүң калат де.
Жалдуудан алып жылкыңды,
Жайыттан алып уюңду,
Сапырып иер сап кылып
Сандыкка тыккан буюмду.
Айрыласың мүлкүңдөн,
Оюн менен күлкүңдөн.
Кылайып бирин таштабай
Кыл куйруктуу жылкыңдан.
Кызың катын болот де,
Катының отун болот де,
Көзүңдү минтип оёт де,
Көрүңгөндү соёт де.
Сулаймандын тушунда
Журт бузулуп ушунда,
Жабырга малын салыптыр,
Кытайдан качып кыйла журт
Жапан болуп калыптыр.
Жайы жакшы болуптур,
Жапан атка конуптур.
Көтөрүш деген эри бар,
Сыймун арал жери бар.
Башчысына барып айт,
Албан түрдүү арып айт:
Өнөрү артык өзү де,
Бокмурундун сөзү де.
Өлүмдүн жок катаасы,
Өткөн экен дүйнөдөн

Көкөтөй кандай атасы.
Казкуласын байласын,
Калдайтып аскер айдасын.
Чакырдым ашка келгин де,
Бул ашыма келбесе
Чын өлөрүн билгин де.
Дүмүрүн казып бактарын,
Кыйратып алтын тактарын,
Жемишин казып жер кылып,
Жүрөгүн кара чер кылып,
Мал басарын сел кылып,
Акыры тирүү жүрбөскө,
Аманат жанын тел кылып,
Айдаарына мал койбой,
Амбарына дан койбой,
Аман-тирүү жан койбой,
Аалимине сан койбой,
Шамалга учаар чаң койбой,
Төр үйүң төрткүл кылам де
Төгүнү жок кырам де.
Сыр үйүң жылас кылам де,
Шыпкай баарын кырам де.
Кабар берип өтөрсүң,
Кара калмак дөөсү,
Азыркы күндө ушулар
Эче жүз миңдин ээси.
Жолой менен Ушаң бар,
Ошону көздөй узап бар,
Чакырдым, ашка клегин де,
Эгер ашка келбесең
Чабылдың, анык билгин де.
Жайытыңа мал калбай,
Чабар атта жал калбай,
Жагарына тал калбай,
Жамынарга тон калбай,
Жай бастырап жол калбай,
Бүтүн кирер үй калбай,
Булк этерге күү калбай,

Арманда болуп жүрбөсүн,
Талкалаймын баарысын
Тамынын койбой жүлгөсүн.
Такалуудан тай койбой,
Там саларга жай койбой,
Катын алар бой койбой,
Кыргынды кызык саламын,
Кызынан тартуу аламын,
Кейишти катуу саламын,
Келинин тартууга аламын.
Катын алар эринен,
Качып барган жеринен,
Кара калмак элинен,
Кара менен канынан,
Кары-жаштын баарысы
Үмүт үзсүн жанынан.
Босоголуу боз үйүн
Боорго жаңсап жыгамын,
Боз чалдыбар кыламын!
Керегелүү кең үйүн
Кериге жаңсай жыгамын,
Кейиштен минтип чыгамын,
Кең чалдыбар кыламын!
Ачбууданды байласын,
Чабарга бала шайласын,
Акыры ашка келбесе
Кетирермин айласын!
Андан ары өтөрсүң,
Анжылыкка жетерсиң,
Кырмустун уулу Мурадыл,
Кызыл чоктуу Незкара.
Кыйынсыган аларга
Катуу сөздү барып айт,
Кабар берип, андан кайт.
Карматармын күлүгүн,
Калкына түшөр түлүгүм!
Нуратып кара коргонун,
Акыр барсам уйпаармын

Алтындуу сарай ордосун,
Ашыма акыр келбесе,
Биле берсин бир катар
Аман-эсен болбосун.
Жоголгону табылар,
Жойкунду түшүп чабылар!
Ойлогону табылар,
Ойрон болуп чабылар!
Кыргын кылып өздөрүн,
Кашайтып кара көздөрүн,
Кызматка алып кыздарын,
Катаасы жок чын билсин
Кара бою сыздаарын!
Кара түгүл канына,
Акыр азап салармын
Амандык бербей жанына.
Кылыч тиер мойнуна,
Кызыл кан кирер койнуна,
Көрмөк үчүн чакырам
Көкөтөйдүн ойнуна.
Чакырдым, келсин ашыма,
Чакырыкка келбесе
Аскер барар кашына,
Азап болор башына.
Асты ырайым боло албас
Кары менен жашына,
Көтөн аарчып таштаармын
Көөр, жакут ташына.
Аттарын ашка байласын,
Аскери кумдай жайнасын,
Ат чабар бала шайласын,
Агер ашка келбесе
Адам таппас айласын!
Андан өтүп барып айт,
Чын калаанын боюнда,
Каңгар тоонун оюнда
Алоокедей карыга айт,
Чакырдым атам тоюна.

Каспаңдын Кара-Тоосунда,
Капкалуу Бээжин оозунда
Чок-Табылгы жайлаган,
Чоң кара атын байлаган
Коңурбайга барып айт,
Кош Алооке карыга айт:
Ат минбеген жөө болсун,
Алп болмоктон дөө болсун
Бул ашыма келгин де,
Бул ашыма келбеген
Бузук көрдүн, билгин де.
Бакчалары жыйылып,
Багынын баары кыйылып,
Бай баласы Бокмурун
Барбай калбас тыйылып.
Жазгы күнүн күз кылып,
Жалын бузуп, туз кылып,
Коргонун өрттөп, кок кылып,
Зыяратын бок кылып,
Сыңарын койбой жок кылып,
Тыйтайын тыйпыл кырармын,
Чын астын-үстүн кылармын.
Алгара атын байласын,
Азаматын жайласын,
Чабарга бала шайласын.
Агер ашка келбесе
Кетирермин айласын
Кара кыргыз калкына
Келтирермин байдасын.
Бийиктен бүтүн там койбой,
Бир урунар кал койбой,
Минер атка жал койбой,
Ой-бойлотуп карысын,
Ойрон кылам баарысын.
Ол сөздү айтып салгын – деп,
Өтүп андан баргын – деп,
Кара жалдуу Бороончу
Каңгайдан бар Оронгу,

Катаа дебей бул ашка
Келсин дегин олорду.
Кылкүрөң менен Кула бээ
Кыябы менен байласын,
Кызылдын тоосун жайласын,
Чабууга бала шайласын.
Келбеген болсо ашыма,
Кесири тиер башына!
Дүкөндөн өрттөп булдарын,
Түк койбой кырып кулдарын,
Жайыттан талап малдарын,
Чактасын менин алдарым,
Кейишке салып коёрмун
Кемпир менен чалдарын.
Кез келгенин соёрмун,
Канын ичип тоёрмун,
Карадан көзүн оёрмун.
Таш коргонун талкалап,
Кум коргонун куйкалап,
Табылгысын нуратып,
Табылганын сулатып,
Таш коргонун кулатып,
Жаш-карысын чуулатып,
Көкөтөйдүн көк туусун
Көрүп калар үстүнөн,
Көркүн алып жүзүнөн,
Көрдөй болуп жүрбөсүн?!
Булуттай буудан байласын,
Чабууга бала шайласын!
Келбеген болсо тоюма,
Кекенчим калар оюма.
Көрүнбөсүн көзүмө,
Көрүнүп калса көзүмө
Таарынбасын өзүмө!
Андан өтүп аларсын,
Күн чыгыш Күбө жери бар,
Күлдү дугул эли бар,
Адам, дөө аралаш

Суянын журту бери бар,
Жанында жажуч-мажуч бар,
Алардан кабар салайын,
Аттарын айтып калайын:
Киңкес деген дөөсү бар,
Кишидаш деген жөөсү бар.
Кишидаш жайын сурасаң
Сайса найза теше албайт,
Чапкан кылыч кесе албайт,
Жаракка адам ишенсе
Адам уулу бет албайт.
Кишидашка окустан,
Жолукса бенде кокустан
Көргөн жерде кеп айтса,
Я Зулжалал – деп, айтса
Ал каапырдын акыры,
Өзүнүн болбойт өтүмү,
Ушу болор өлүмү.
Ок, кылычтан байда жок,
Я, Зулжалал деген сөз,
Андан башка айла жок,
Көш эмес, бою кызыл чок,
Актын атын бир укса
Жамгырдай тийип өчүүчү,
Жааннамга көчүүчү.
Ойлонсун аны акылың,
Кылыч, мылтык, бар жарак,
Огу да ошо каапырдын.
Жан-жагында дагы бар,
Жамандардын баары бар,
Жарты дене адам бар,
Сонун түрдүү калкы бар,
Адам, дөө, бериден
Аралаш чыккан каркы бар.
Жору куйрук жоон алп,
Кайчы кулак Каман алп,
Кулан куйрук Кутан алп,
Киндиги темир Китен алп,

Кишиден эмес, жез тумшук,
Чыңыроо деген бу бир калк.
Чакырдык ашка келгин де,
Келбегениң өлдүң де,
Кемчиликти көрдүң де!
Андан ылдый өтөрсүң,
Эргежээл, итаалы
Эл четине жетерсиң.
Көрүүгө сонун ушу де,
Көкөтөйдүн ашы де,
Ашка барбай ким калса
Аман калбайт башы де!
Акдөө, Көкдөө, Кызылдөө,
Ат көрбөгөн баары жөө.
Шордун бурчу арал бар,
Шолордон өтүп ага бар,
Тогуз уруу бараң бар,
Качала атын байласың,
Чатаңайыш каны бар,
Өзүнүн кылсын байдасың,
Чабарга бала шайласың!
Эгер ашка келбесе
Кетирермин айласың!
Суудай агар каның де,
Аман калбас жаның де,
Кетер сенин саның де.
Келбеген болсо бул ашка
Түк калбас сенин жаның де.
Андан өтүп аларсың,
Дөбөттүн беги кан Дөмүл
Ашыма келсин бу такыр,
Ашка келбей ким койсо
Аманат жанга чоң жабыр.
Тоокара атын байласың,
Чабууга көңүл жайласың!
Эгер ашка келдиң де,
Келбей калсаң, өлдүң де!
Бирөөнүн каны Атала,

Бирөөнүн каны Үндүчак,
Ашыма келсин ушул чак.
Келбеген болсо ашыма,
Кезикпесе кашыма
Кесирмин кара башына!
Эркеги бөөдө кул болор,
Катыны кара тул болор,
Ургаачысы сатылар,
Улуксунган эмеси
Тирүү калбай атылар!
Андан кайра тартарсың,
Акун канга айтарсың.
Кошой абаң кары бар,
Андан бери жагында
Мусулмандын баары бар.
Элемандын Төштүк бар,
Эштектен бар Жамгырчы,
Кара жаак Үрбү бар,
Кан Жүгөрү, Чегеиш бар
Уругу кыргыз уулуна
Улук Манас теңиз бар.
Көрүнүп калсаң көзүнө,
Жолугуп калсак өзүнө
Өлөмүн – деп, жатпасаң,
Өлүмгө туура батпасаң
Акыретке кетүүнү
Абдан самап жатпасаң,
Ажалга туура батпасаң
Келсин – деди, ашка де,
Кербестик кылар жумушуң
Сенин ишиң башка де.
Өзүнө айткын бу сөздү.
Өзгөсүнө айтып салбагың,
Өлүп бөөдө калбагың.
Ала-Тоонун бетинде,
Анжыяндын ары жагы
Мыргаптын туура четинде,
Жазире, Жет-Кайт белинде,

Аркы атасы Жедигер,
Берки атасы Жадигер,
Уюктун уулу Багышка айт,
Сур кийик атын байласын,
Аш деген болот, барам – деп,
Журтунун көөнүн жайласын.
Келсин дегин ашыма,
Келбеген болсо ашыма
Айбалта тиер башына.
Талоонго кетер баарысы,
Зарданып калар карысы.
Өкүмүмө көнсүн де,
Өнөрүмдү көрсүн де.
Көрбөймүн десе өнөрдү,
Чын билсин жерге көмөрдү,
Талап алып таптаза,
Барган аскер жөнөөрдү,
Балакетти көрөрдү.
Ушу кепти айткын – деп,
Угузуп андан кайткын» – деп,
Мааникер болду мингени,
Бадана болду кийгени,
Барууга жооп тийгени.
Уруксат угуп алыптыр,
Узап жолго салыптыр.
Улаан күлүк Мааникер
Жаңы болуп жылма тер,
Буралган чөптүн үстүнөн,
Булуттуу көктүн астынан
Жүгүрдү десе учкандай,
Учту десе, союзгур,
Даңканы ташты бузгандай,
Аркыратып кетиптир,
Айткан, деген жерине,
Ар түрдүү сонун элине,
Толгонуп дүйнө жүзүнө
Тогуз ай жетиптир.
Тогуз ай тамам толгондо,

Мал семирп болгондо.
Аш берүүчү жерине
Азырданып конгондо
Көк ала байрак көк тууну
Көтөрүлттү бийиктеп,
Көргөн душман көөнүнө
Көрүнөө түшсүн күйүт – деп.
Үч жүз миң тиккен үйү бар,
Үч ата уулу бийи бар.
Үзүгүнүн баарысын
Ак манат менен тыштатып,
Ууктарын учтатып,
Учу сайын ууктун
Учуна манат тыштатып,
Көчкөн болсо бүктөгөн,
Көлүктөргө жүктөгөн,
Көрбөгөндүн баарысы
Көзүн салып тиктеген.
Бай Көкөтөй ашында
Камданышып ушунда,
Ар ким кылар тушунда,
Конок келер бекен – деп,
Жасалгасын бекемдеп,
Кароолчу коюп ар жолго,
Качан келер экен – деп,
Эл эриккен, бук болгон,
Төрт жылы болуп туусары
Калкына дө .лөт карк толгон,
Карап турган кезинде
Атасы жакын туугандыр,
Айтты эле мага кабар – деп,
Ашыгып карап тургандыр,
Аны ойлонуп эр Багыш.
Көкөтөйдүн ашына
элдин келип түшкөнү
Суркийик деген аты бар,
Султандык туура заты бар.
Чыйраша менин калаам – деп,

Чын эрмегим, карам – деп,
Толтоюмду ээрчитип
Токтолбой ашка барам – деп,
Барбасам болор жаман – деп,
Башкача бу бир заман – деп,
Көңкү жакшы жыйылат
Көрүп келсин балам – деп,
Атасы барда эл көрсүн,
Аңгемени кең көрсүн,
Аты барда жер көрсүн,
Жер көрбөсө не көрсүн.
Ээрчитип алып эрмекке,
Элди-журтту көрмөккө
Багыш жолго салыптыр.
Аз жүрбөдү, мол жүрүп,
Он үч күнү жол жүрүп,
Үч-Булактын боюна,
Үч-Каркыра оюна,
Үй тигилип калыптыр
Көкөтөйдүн тоюна.
Эртеси жок, кечинде,
Түш кыйшайган кезинде,
Төрт миң аскер кашында,
Төрөсү Багыш башында
Барып түшкөн тушунда,
Союшун берип дайындап,
Койгон чакта ушунда.
Анын арка жагынан
Кызыл байрак туу менен,
Кыйгылаган чуу менен
Кытайдын зор эр Коңур,
Кыйынсыган оңбогур,
Уруму мылтык аткандай,
Уул-келинин чапкандай,
Качкыны бүгүн качкандай,
Кайратын көргөн шашкандай,
Катынын кара баскандай,
Алмабаш мылтык аткандай,

Айылын жоо чапкандай,
Керикке кошун арткандай,
Керней, сурнай тарткандай,
Коло найлуу канжага,
Козголоң түштү канчага,
Коросондон куу коюп,
Коркураата бир соруп,
Коңурбай түштү жүз миң кол.
Кырмустан уулу Мурадыл,
Кыйгылап кытай бу дагы
Кылкылдап түштү он миң кол.
Кызыл чоктуу Незкара
Бу түшкөндө жети миң,
Калмактардын Ушаңы
Кайлап түштү эки миң.
Солондордун Алооке
Ал түшкөндө элүү миң,
Доңуз кыял Жолой дөө
Ошо келди отуз миң.
Токшукердин Бозкертик
Бу да түштү отуз миң,
Солобонун Соорондук
Бу да түштү отуз миң.
Кара жалдуу Бороончу
Бу да түштү отуз миң.
Каңгайдан бар Оронгу
Толгонуп түштү токсон миң.
Каткалаңдын Сайкалы
Жуда түштү отуз миң.
Катарынан калбастан,
Кан жээни Жүгөрү
Жыйрантынын жол менен,
Жыйырма миң аскер кол менен
Бу да түшүп калганы.
Ал күнү алар жатканда,
Эртеңки таң атканда
Көкмөк уулу Керкөкүл
Азыр келди эки миң.

Көчпөс уулу эр Жанай
Бу да келди жети миң.
Мунун арка жагынан,
Бай Бокмурун баланын
Муңканганы табылган,
Абакөңиз Кошой дөө
Боз жоргону чайпалтып,
Ак сакалын жайкалтып,
Азан айтып каркылдап,
Ак сакалы жаркылдап,
Келгин каздай каркылдап
Келди Кошой бабаңыз.
Чанды обого бурдуруп,
Сурнай кулак тундуруп,
Тууну тууга урдуруп,
Отуз миң орчун кол келди,
Ойротту басып мол келди.
Жер астына түшкөнү,
Жети жылга толуптур,
Жергесине келгени
Жети күн араң болуптур.
Сыпаанын жөнү башка – деп,
Барбай болбойт ашка – деп,
Төрт миң аскер кашында,
Төштүк келди ушунда.
Олтуруп орун алганча,
Ону-муну кылганча
Сары-Арканы жайлаган,
Сан казагын айдаган,
Келиштирип кермеге
Кертөбөлдү байлаган,
Кезенишкен душмандын
Келдесин жулуп чайнаган,
Саймалуу калпак, сары шым,
Шалдыркан кисе, бото кур,
Алтындан наалы, жез өкчө
Айдаркан уулу эр Көкчө
Оролдон чыккан жол менен,

Отуз миң аскер кол менен
О да келип калганы.
Аркасынан токтолбой,
Атышканда душманга
Ар тарабын чаң кылган,
Майдандын ичин кан кылган,
Айбатын көргөн душманы
Айбатынан жаңылган,
Эштек уулу Жамгырчы,
Эми келди жети миң.
Анын арка жагынан
Эки-Кемин жайлаган
Эгиз кара ат байлаган,
Айтышар сөздөн тайбаган,
Динге балбан Үрбүнүн
Эшендиги белгилүү,
Тилди жүйрүк сүйлөгөн
Чечендиги белгилүү,
Кыпчактардын кыйыны,
Он эки миң жыйыны,
А да келди бул ашка,
Салтанаты бир башка.
Мунун арка жагынан
Букарай шарып ары жагы,
Бузулган Чамбыл бери жагы,
Орто-Чаткал жердеген,
Ойротко тизгин бербеген,
Оодарып аны жеңбеген,
Жарагы белде бир кучак
Буудайык уулу Музбурчак
Тогуз миң толук кол менен,
Дагы Чабдар жол менен
Келип түштү бул ашка.
Аңдагандын баарына
Аштын түрү бир башка.
Коноктун алды келгенге,
Ашка келген элдерге
Он бир күн бүтүн болгондо

Он экиге толгондо,
Сакалаттан Сары дөө
Самсып келди алты миң.
Сандыргалуу Кейкубат
Бу да келди жети миң.
Дөбөттүн беги кан Дөмүл
Төгүлө келди үч миң кол.
Дөөгүрсүгөн Чоюн алп,
Жору куйрук Жоон алп,
Кайчы кулак Каман алп,
Киндиги темир Китен алп,
Жез тумшуктун уругу,
Жергеси бөлөк бу бир калк,
Башаасы келген үч миң кол,
Башкасы келди жүз миң кол.
Алыстан келген жол менен,
Эр азамат мыктыдан
Эки жүз араң кол менен
Маамыт султан да келди.
Келди Кемел жүз киши,
Айкожо келди үч киши.
Чабдардан ашып жол менен
Бир жүз араң кол менен
Бйбанкуп келди жүз киши,
Бакуруш келди миң киши,
Бастырбайт чеки бир киши.
Ала-Тоолук жол менен,
Алты миңче кол менен
Акун кан келди Оогандан.
Көпчүлүктү көргөндө
Көңүлү тынбай далай жан.
Отуз экен бир айың,
Ойроттун көрдүк далайын,
Конок менен өткөрдүк
Бүтүн бойдон бир жайын.
Коноктун баары толгончо,
Бир ай өтүп болгончо
Келбеди Манас баатыры,

Мусулмандын баарынын
Эч калбады акылы.
Манаска барган жаш Айдар
Кеби болсун акыры.
Сырттан Сыргак, эр Серек
Ошол экен оёну,
Ырайымсыз баатыры
Акбалта бийдин Чубагы,
Ачуулуу экен бу дагы.
Элге айткан сөзүн жаш Айдар
Аларга айтып салыптыр,
Өзүбүз экен дегенсип
Өкүм сүйлөп калыптыр.
Чып дедире эр Сыргак
Чылбырдан кармап калыптыр,
Чын ушу жерге соймокко
Жылаңачтап алыптыр.
Абийиримди ачпа – деп,
Башымды чаап ташта – деп,
Жаш Айдар бүтүн карыптыр.
Өлтүргөнү жатканда
Ууга кеткен эр Манас
Ушуларга барыптыр,
Үстүнөн чыгып калыптыр.
Жаш Айдар ыйлап, жалынып,
Бозоруп турду бу байкуш,
Боздоп ийди сабылып:
«Алакандай Анжыян
Ашты кантип берем – деп,
Эгин жайы, жер байы
Элди кантип жыям – деп,
Такыядай Ташкенге
Тамаша кантип кылам – деп,
Талаасында тамы көп,
Жан сактоо кылган камы көп
Жайытта жүргөн малы көп,
Бышып турган даны көп,
Төрт булуң арбын сабам – деп,

Төрткүл эски коргон көп,
Атты кандай чабам – деп,
Аш башкаруу башына
Баатыр сизди алам – деп,
Чакыра келдим сизди – деп,
Сыргак, Серек, Чубагың,
Өлтүргөнү жатыр бизди – деп,
Көрдүм көк жал сени – деп,
Көсөмдөрүң шу жерде
Өлтүргөнү жатыр мени» – деп,
Эл чакырган жаш Айдар
Эси чыгып энтигип,
Эчен түрдүү кеп айтар.
Муну көрүп эр Манас
Чочуганын билиптир,
Доошу чыгып күлүптүр.
Кылая багып күлбөгөн,
Кылганы ашык дүйнөдөн,
Күлгөндөн сырын билбеген
Каалгадай кашка тиш,
Калайыктан башка тиш
Кашкайып чыгып алыптыр,
«Баатырлар, кандай ушул иш?!»
Каткырыгын салыптыр.
«Өкүмөт айткан өзүмдүр,
Өчөшпөңөр айтканга,
Өзүмдүн айткан сөзүмдүр!»
Бул сөздү айтып билгизип,
Чакырчу барган Айдарга
Буулумдан бирди кийгизип,
Буурул жорго мингизип,
Мына, аз күндө барам – деп,
Баргандарга салам – деп,
Айдарды жолго салыптыр,
Аркасынан эр Манас
Аскерин жыйнап калыптыр:
Башын Арсы, Жөлөктөн,
Аягын Ызар, Көлөптөн,

Аскер жыйбай кошуна
Кыргызынан бөлөктөн
Жүрсүн Манас дүңгүрлөп,
Барабан согуп күңгүрлөп.
Ала-Тоону кыдырып,
Аккан суусун сыдырып,
Салкынга жолун салыптыр,
Суусамырлап алыптыр,
Шамалдуу Кочкор жол менен,
Санды түмөн кол менен
Чолпон-Ата боюна,
Чоңкой суунун оюна
Кечке жуук жатышып,
Ойноп ордо атышып,
Көл жакалай конуптур,
Көл менен тоонун арасы
Көп аскерге толуптур,
Аскеринин кийгени
Көпкөк темир болуптур.
Эртесинде шашкеде,
Эркин жүрүп түш ченде
Ашып Кызыл-Кыяны,
Аскерге тийбей зыяны
Арстан Манас барганда,
Айттырып кабар салганда
Жаш Айдар барды чабары.
Канкор Манас келди – деп,
Каарданса бир жолу
Кадиксиз кырып жиберер
Карарып жаткан элди – деп,
Астына барган чабары,
Айтып барды чабары.
Ал сөздү угуп Бокмурун
Кызмат буйруп элине,
Кызыл-Кыя белине
Токсон сарай үй тигип,
Тогуз жүздөй бий күтүп,
Тогуз миң киши жол тосуп,

Көрүшмөккө жолгошуп,
Улуктугу билинип,
Уюп жаткан көпчүлүк
Ушу бүгүн бүлүнүп,
Кабарын катуу билгени,

Кайнап жаткан көпчүлүк
Кан Манасты көрмөккө
Жабыла атка мингени,
Тогуз жүз тосуп үй күтүп,
Тогуз жүз толук бий күтүп.

КӨКӨТӨЙДҮН АШЫНА МАНАСТЫН КЕЛГЕНИ

Токсон жерде бээ союп,
Жолго даяр эл коюп,
Башканын баарын байкабай,
Кеңешин айтып жайкабай,
Бастырганын билбестен,
Баарын көзгө илбестен,
Ушунчаны тоготпой,
Уюп жаткан Бокмурун
Ушу күнү бүлүндү.
Урматтуу кыргыз тукуму
Улуктугу билинди.
Андаганга азаптуу,
Катылганга казаптуу
Канкордун кылган иши бу.
Астында жүрөт жыйырмасы,
Атканын жазып куткарбас
Андис мерген жыласы.
Мылтыктары октолуу,
Милтелери чоктолуу,
Билгендерге бир шумдук,
Мүрүдө кундак токтолуу.
Мылтыкты кырка сундуруп,
Келди Манас бул ашка
Келмеси кулак тундуруп.
Арт жагында жыйырмасы,
Саадагы тайдын белиндей,
Тартканын жазбас жыласы.
Бөрү тил мизин чыгарган,
Учун ууга сугарган
Алеңгир жааны кездешип,

Астапыралда сөздөшүп.
Оң жагында жыйырмасы,
Ойротту бузган жыласы,
Кылычты кындан алыптыр,
Чаба турган баштанып
Кылкылдап жолго салыптыр.
Сол жагында жыйырмасы,
Жоо бөрүсү жыласы.
Ак күрөөкө сооттон
Аркасына бөктөрүп,
Айбатын журттан өткөрүп,
Сол жагында баатырлар
Эшик эндүү айбалта
Чабуучудай көтөрүп.
Саадакчандын артынан
Мубакүлдүү сыр найза
Букта кармап тыкыстап,
Жолго түшкөн кылкылдап,
Жоо көргөндөй ыкыстап.
Аскер жарып өткөрүп,
Алтындуу соот бөктөрүп,
Найза бою алтын так
Арасында жаркылдап,
Алтымыш жайсаң көтөрүп,
Баатыр кирди жөнөлүп,
Тобун жазбай артынан
Токсон миң аскер өмөлүп.
Керней үнү бапылдап,
Сурнай үнү такылдап,
Жезнай чыгып шакылдап,

Доол согуп күңгүрлөп,
Тоо көчкөндөй дүңгүрлөп,
Аралап ашка киргенде
Айбаты башка жүргөндө.
Заарына чыдабай,
Салам айтар киши жок,
Саламың менен иши жок.
Арт жагынан сурнайлап,
Алтын айчык туу байлап,
Отуз бөгөл жолдошу,
Ойротту бузган жолборсу,
Абыке датка колду айдап.
Асты жагын караса
Алты жасоол жол баштап,
Ортосунда чоң Кула ат,
Он эки желдет бош коштоп,
Жети мыршап астында
Жерин ачып бош-боштоп.
Урматтуу күлүк чоң Кула ат
Үкүнүн жүнүн тактырып,
Үртүктү кабат жаптырып,
Кумдуу жерден оонатып,
Кудуктуу жерден сугарып,
Куландай жалын ыйгарып,
Доолдой соорун чыгарып,
Маңдайында багы бар,
Кулагында шамы бар,
Сол жамбаштын үстүндө
Айкожосу сылаган
Колунун тийген калы бар,
Кондурдай болгон жаныбар,
Айбандан артык шаңы бар.
Аккуланы кындыйтып,
Аскеринин баарынын
Ак күрөөкө соотун
Кынай кийип зыңкыйтып,
Кырк баатыры дүңгүрөп,
Кыргыл чалы күркүрөп,

Кыйгактуу найза доолдап,
Кырк баатыры зоолдап,
Себилдүүсү сексен төрт,
Серп алган жагы кызыл өрт,
Кылымда мындай жок болуп,
Кыйыры кызыл чок болуп,
Аралап ашка киргенде,
Арстандыгын билгенде
Айбаты башка көргөнгө.
Көкөтөйдүн Бокмурун,
Көңүлдө кайгы жок мурун,
Айбандан чыккан шумкарың,
Арчатору тулпарын,
Астынан азан айттырып,
Арчатору тулпарды
Астынан тартуу тарттырып,
Сарыдан улак таптырып,
Садагасын чаптырып,
Кызылдан дилде чачтырып.
Кырк баатырды карасак,
Кыйырын бузбай бастырып.
Карыптар тунду көп малга,
Каары катуу көк жалга
Нускалуу сөзүн айтмакка,
Улугу келип калган соң,
Учурашып кайтмакка
Ак боз ат менен теңселип,
Ак күбө тонду белсенип,
Ак сакалы сеңселип,
Урматты кудай берди – деп,
Улугуңар келди – деп,
Жаан кезген анткорду,
Жайыл Манас каңкорду
Саламдашып салалы,
Учураша баралы,
Заарына калбайлы,
Байкабай жатып албайлы,
Балдар жүрө коюңар,

Манасты арзан экен – деп,
Ойлобосун оюнар,
Келгениң отуз күн болду,
Башталбады тоюнар.
Тең туугандык тургандыр,
Деңизден терең бу канкор
Теңирим берген ургандыр!
Бир туугандык тургандыр,
Бир туугандык турса да
Билими артык ургандыр!
Баралык – деп, жол тосо,
Баңзаттан алып жолдошко,
Баатыр Манас жолборско
Катагандын Кошою,
Казактардын Көкчөсү,
Элемандын Төштүгү,
Эштектерден Жамгырчы,
Жедигердин Багышы,
Жеткир бийдин Агышы,
Кара жаак эр Үрбү,
Карашактын Жүгөрү
Каршы алдынан жүргөнү.
Баарысы улук, баары кан
Барган тосуп сегиз жан.
Асабасы жалпылдап,
Айчыгы туунун жаркылдап,
Азан айтып заңкылдап,
Аларга жеткен жакындап.
Улуктардын баарысы,
Кошой баштык карысы
Эр Манастын доорунда,
Кол куушуруп бооруна
Астында Кошой дөө турду,
Акимдердин баарысы
Атынан түшүп жөө турду.
Сандыргалуу эр Манас
Аксакалдуу Кошойго,
Алп агасы ошого

Салам берди заңк этип.
Абакеси эр Кошой
Алик алды барк этип.
Келгенде Кошой кеп айтты,
Кекээр кылып бек айтты:
«Келдиңби, канкор?, – деп, айтты
Мурунку өткөн калкта жок,
Мусулманда, каапырда
Мындай шумдук наркта жок.
Атабыз Адам а да өтү,
Албан түрдүү жан өтү,
Алтын такка олтурган
Кылымдан кыйла кан өтү.
Адамдын уулу Шиш өтү,
Албан түрдүү киши өтү.
Искендер өтү, Сулайман,
Көкөтөй деген кишиңиз
Артык беле булардан?
Эчен султан, эчен кан,
Дүйнөдөн өтү канча жан.
Бул өндөнгөн түлүк жок,
Мусулмандын уулуна
Бу түрдөнгөн бүлүк жок.
Кулак уккан, көз көргөн
Куруп калсын бу жалган,
Кудурет минтип өзгөргөн,
Көңүлү жарым ала бол,
Көмүлүп калсын Бокмурун,
Мындай бейбаш бала бол!
Жүргөндөн дөөлөт көрө албай,
Түгөнүшүн ойлоптур,
Дүнүйөнүн жүзүнөн
Типти неме койбоптур.
Келгениң бүгүн, кезиктиң,
Курутуп кыйла журтуңду,
Мынча несин кечиктиң?
Сени келет дегени
Бир ай кармап толду – деп,

Бир ай өтүп болду – деп,
Ана келет – деп, жатып,
Аскер талап жеп жатып,
Мына келет – деп, жатып,
Мыктылар талап жеп жатып,
Эртең келет – деп, жатып,
Эми келет – деп, жатып,
Не түрдүү малдын баарысын
Эсерлер талап жеп жатып,
Каапыр канап жеди – деп,
Калкыңдын кетти эби» – деп,
Карыя Кошой айтып кеп.
«Суу тийбесе өнөрбү
Дыйкандын салган аштыгы,
Султан Манас – деп, жүрсөк
Дин мусулман баштыгы,
Көрсөң айт көңүл алага,
Өчөшкөнүң бар беле
Бокмурун деген балага?!
Улуктугуң билдирип,
Урулуу журтту бүлдүрүп,
Баашалыгың билдирип,
Баары журтту бүлдүрүп,
Салсаң кулак сөзүмө
Забын кылып салдың – деп,
Уругу угуз уулунун
Убалына калдың – деп,
Копшоп жонор тал калбай,
Конокко соёр мал калбай,
Минер атта жал калбай
Элдин кетти эби – деп,
Томаяк болду көбү – деп,
Каапыр канап жеди – деп,
Кандайлыктан каңкорум
Сен кечигип келдиң?» – деп,
Улуктардын баарысы,
Урматтуу Кошой карысы
Ушуну сүйлөп салганы.

Жоо бөрүсү султаның
Жооп берип калганы:
«Отун болбой от болбос,
Мылтык болбой ок болбос,
Бел байлабай мээнетке
Бендеге дөөлөт токтолбос.
Мал чачпаган, Абаке,
Бай Карынбай канаке?
Кыйратармын, кырармын
Кыйынсыган жоо болсо
Кыйрашып жаным тынармын!
Кылымга калмак үлгү үчүн
Кыябымды сынаармын,
Кыргыздан калбай калса да
Кыялга келген бир жумуш
Кылып болуп тынармын,
Ошондой ишти бир кылып
Ойроттун күчүн сынаармын!
Ойду-дөңдү иш кылып,
Оюма келген бир жумуш
Орунун кылып тынармын.
Обоолоп чыккан чынармын,
Кош көрбөсө кудурет
Омурулуп сынармын.
Азуусу болот арыстан
Ажыдаар керептир,
Ар бутагы алтындан
Асмандап чыккан теректир,
Ар канча айтсаң, Абаке,
Намыс эрге керектир!
Ааламдан жыйган кишим бар,
Намыс үчүн бел байлап
Азыр бир кылган ишим бар!
Арыстандай чабыттап
Ачыгып калган ичим бар!
Түрмөгүн айтам сөз сага,
Сүйлөдүң кепти сен аба,
Дүнүйөгө караба!

Чапкан балта өтөбү
Чакырлоонун ташына,
Нелер келип, не кетпейт
Эр жигиттин башына!
Көңүлү жакын эрендер
Көп айныта бербөңөр
Көкөтөйдүн ашына.
Асманда турган жарык күн,
Азыр батып кеткен соң
Артынан жетер кара түн.
Карарган бойдон түн турбайт,
Калкылдап жайнап күн турбайт!
Кезектүү дүйнө экенин
Кейпинен аба билбейсиң?
Курулган мынча дүкөнгө
Кезирет кылар ким дейсиң?
Акылыңдан айрылба,
Дүнүйө – деп, кайгырба!
Дүнүйө болсо табылар,
Табылбай кетип баратса
Түмөндөп жаткан каапырдын
Бир калаасы чабылар.
Сасык айран, көк курут
Көкөтөйдүн Бокмурун
Өкүмүнө көнгөндөй,
Өзү билип көп журту
Төрт күндүктөн жол тозбой,
Төрөсүн билип кол кошпой
Дөөгүрсүнүп алганбы,
Төрө атанып калганбы?!
Беш күндүк жерден жол тозбой,
Мени менен жолгошпой
Бейил күтүп алганбы,
Бекер болуп калганбы?!
Камдуусунган кайбарды,
Каада билбес айбанды
Калк ичинде карматып,
Карсылдатып байлатып,

Минтип шорун кайнатып,
Эл ичинде жөөлөтүп,
Эки бетин көөлөтүп,
Ашына азап салармын,
Айылын талап алармын.
Тоюна тозок салармын,
Тобун чаап алармын!»
Токтолбостон күүлөнүп,
Тозоктой заар сүйлөнүп,
Тополоң сүйлөп салганы,
Айтып оозун жыйганча
Тогуз кара ат жалпооштоп,
Бай баласы Бокмурун
Тартууга келип калганы.
Барганына баатырдын
Бек кубанып акыры
Салам айтып салганда,
Учурашып улукка,
Үйүн көздөй барганда
Көкөтөйдүн көпчүлүк
Көрбөгөндөр арманда.
Торум кыздын ак сарай,
Салтанаты бир далай:
Кереге, уук сырдалуу,
Чийи жибек чырмалуу.
Аземдүү боо тактырган,
Ак манат менен жаптырган.
Тагылганы зымдарбоо,
Баатыр кирди как ошоо.
Алыскы, жуук адамдар,
Албан түрдүү журттан бар.
Ашта жаткан эригип,
Бир айдан бери зеригип.
Минтип жаткан көпчүлүк
Аттанып алып эрмекке,
Арстан Манас баатырдын
Аңдап түрүн көрмөккө
Калк камалап калганы.

Касиеттүү каңкорго
Эл чамалап барганы,
Жаман-жакшы баары өткөн
Капилет дүйнө жалганы.
Алты желдет аттанып,
Колго кылыч, камчы алып,
Баш айрып, кан чыгарып,
Кол сууруп, сан чыгарып
Коруп колду турганы.
Көпчүлүктү карасаң
Өмөлүп арбак урганы:
Таяк жеген андан көп,
Таягын алып мойнуна,
Манасты көрсөм экен – деп,
Талапкер болгон сандан көп.
Токмок жеген андан көп,
Токмокко болуп ыраазы
Тооруп жүргөн сандан көп.
Эртеден бери көрдүң – деп,
Эми тура бергин – деп,
Жакалашып, учташып,
Далайы жүрөт мушташып.
Качкын, ары кеткин – деп,
Камчылаган дагы бар,
Камчысына ыраазы,
Кай бирөө көрмөккө
Кайта келген чагы бар.
Желдеттер шайы кеткенде,
Эл коруудан эс кетип,
Эт бышымга жеткенде
Баарың бирдей барчы – деп,
Колундан келсе Манасты
Койбой талап алчы – деп,
Коё берип токтолду.
Кокуй, атым кантет – деп,
Минип жүргөн атына
Бир караар адам жок болду.
Торум кыздын ак сарай,

Толкуган аскер бир далай,
Жабылып жетип жалпы журт,
Көптүгүн көрсөң кара курт,
Көрмөккө барган көңкү журт
Жабыкты түргөн андан көп,
Жабылган бенде сандан көп,
Тушун тилген андан көп,
Туурдук тешкен сандан көп.
Эл ошентип атканда,
Чурулдашып жатканда
Алооке кандын Чагырай,
Өзү сынчы каапырай:
«Мусулмандын – буруттун
Бул ааламды куруткан
Баашасына барайын,
Манасын сынап карайын.
Калкка каар сыры – деп,
Канчалык экен сыны» – деп,
Аны ойлонуп Чагырай,
Аярдап асты каапырай,
Чагырай келди сыноого.
Далай жандар сынчынын
Кебин угуп тыңдоого
Чагырайга жармаша,
Ашта-тойдо адамдын
Арсыганы тамаша,
Кыйла журт кошо барганы.
Кытай сынчы Чагырай
Басып келип калганы,
Жыртыктан көзүн салганы.
Берен Манас баатырды
Бет алдынан карады,
Көргөн жерде көк жалды
Көзүн басып калганы.
Көк жалга көзүн салыптыр,
Көргөн жерде сынчынын
Жүрөгү чыгып калыптыр.
Жабинийин жагы – деп,

Жылас болгон Чагырай
Жыгылып кетип, жан берди.
Сынаган сынчы өлдү – деп,
Жыйындар көрүп даң берди.
Манас келди кечинде,
Башкарылбай ашыңыз
Барксыз жаткан кезинде.
Эртесинде бешимде,
Түш эңкейген кезинде
Желмаянды чөгөрүп,
Жез казанды көмкөрүп,
Карап турса көз көрүп
Күрөөкө тонду бөктөрүп,
Канга ылайык баары бек,
Кош артканы кара лөк,
Кара кыргыз сандан көп,
Бай Жакыптын кызыл туу –

Бадышалык узун туу
Аягын жерге сайылтып,
Асабасын карасаң
Асманды көздөй жайылтып,
Ак асаба туу байлап,
Аркасынан сурнайлап
Кырк миң кыргыз кол келди,
Кылымды басып мол келди,
Кырааны Бакай зор келди,
Башка журттун баарынан
Баатырдын колу мол келди.
Мааникер атын кындыйтып,
Бадана тонун зымпыйтып,
Бай баласы Бокмурун
Ашты кандай берем – деп,
Ар бир түрдүү дүнүйөнү
Азыр кылдым белең – деп.

КОҢУРБАЙ БОКМУРУНДАН МААНИКЕРДИ ӨКҮМ МЕНЕН СУРАГАНЫ

Өчмөндүүнү кырасыз,
Өзүң билгин, баатырым,
Өнөрдү кандай кыласыз.
Кеңешин кылып эки дөө,
Аттуу эмес, алар жөө,
Эр Бокмурун кеп айтып:
«Ээ, султаным,–деп, айтып,
Ашка келген адамдын,
Албан түрдүү эр жандын
Арбындыгын карадым.
Күн батышын карасам,
Улабастын учунда,
Кырга да аскер толуптур,
Кызыл-Кыя тушунда.
Жетиген жагын карасам,
Чарындын куйган оюнда,
Атакемдин тоюнда.

Күн чыгышын карасам,
Кетмендин бели кол болду,
Кара курттан мол болду,
Каапыр менен мусулман
Чогулган жери шол болду».
Бул сөздү айтып салыптыр,
Буудан Манас, Бокмурун
Эр Кошой билсин муну – деп,
Экөө сүйлөп калыптыр.
Кебелбеген султаны
Кайта кошко барыптыр.
Арбыны келген алачтын,
Аскери келген Манастын,
Келген колдун баарысы,
Бакай баштык карысы
Бири союш жебеген,
Бири балан дебеген.

Өз союшу өзүндө,
Дүйнө илинбей көзүнө,
Булар орун алыптыр,
Жайнап жатып калыптыр.
Ал аңгыча болбоду,
Калмактын балбан Жолою
Карыны ачып калыптыр,
Алты батман нанды жеп,
Дан жыттанган чоң Жолой,
Алтымыш алпты бир союп,
Кан жыттанган чоң Жолой!
Жети батман буудай жеп,
Дан жыттанган чоң Жолой!
Жетимиш алпты бир союп,
Кан жыттанган чоң Жолой!
Каалгадай таманы,
Качыргандан кайтпаган
Кара калмак каманы.
Өкүм менен чакырып,
Өзүң көргөн Бокмурун
Кылмышкер болгон заманы.
Аргын, субун кыйла калк
Алиги Жолой кыйын алп,
Атасы бар, бата жок,
Энеси бар, нике жок,
Элде мындай бөкө жок.
Көлдөлөнү көп жоон,
Көк торгундан кийген тон,
Туурасы жоон, бою бас,
Дулдугуй беттүү, өнү саз,
Душмандын зору динге кас.
Малакай кийди башына,
Алты жаң-жуң ээрчитип,
Жолдош алып кашына.
Жаң-жуң деген улугу,
Жаткан экен жылкычы
Жаңыбайдын куругу.
Укуругун шиш кылды,

Аш башкарган адамга
Унуткусуз иш кылды.
Манас келген кечинде,
Эртесинде бешимде,
Бакай келген кезинде
Алтын туудан аштаган,
Ашты соё баштаган.
Кудайысын кылмакка,
Кур семиз малды кырмакка.
Жүзүктөй жүздү сойдуруп,
Жүз кемеге ойдуруп,
Эт карашып турмакка
Эки жүз жигит койдуруп,
Эртесинде шашкеде
Миң кемеге ойдуруп,
Ар кемегеде бир киши
Миң азамат койдуруп,
Көтөргөнү миң отоо,
Эт жыйнатып ошого.
Бирден-бирден чал турган,
Эт кайтарып босого.
Күрүчтүн камын койбосун,
Этинин каны болбосун,
Арыктан бирди сойбосун.
Күрүчтүн камын койгондо,
Этинин каны болгондо
Аралаш арык сойгондо,
Көрүнбө – деп, көзүмө
Көк жал Манас сүйлөгөн,
Танда күнү Бокмурун
Таарынба – деп, өзүмө,
Ашыңа азам салам – деп,
Айылыңды талап алам – деп,
Тоюңа тозок салам – деп,
Тобунду талап алам – деп,
Айтып Манас кекетип,
Андай кылган иши бар.
Алиги Жолой калмактын

Копшоп алган колунда
Эки кулач, бир карыш
Укуруктан шиши бар.
Ушу шиши кайыңдан,
Узап чыгып айылдан:
Конок болбой койбодум,
Конокко тарткан этине
Жолдошум менен тойбодум.
Эт бышырып жатат – дейт.
Акырында ал этин
Адамдарга тартат – дейт.
Адамыңды чаптырып,
Ашка кел – деп, чакырып,
Ач коёсуң – деймин – деп,
Ашка жыйган этинен
Азыр барып жеймин – деп,
Малакайы башында,
Жаң-жуңдары кашында,
Көңүлү тоё эт жешке
Көкөтөйдүн ашында,
Көтөргөн үйгө барганы,
Эт кайтарган чалдары
Эгер үйгө киргизбей,
Эшигин тосуп калганы.
Керүүлөй басып чоң Жолой
Кемегеге барганы,
Сукумбек деген баланын
Казанына карады.
Карыш казы, кыйма жал
Казанына кайнады.
Бенде бакпай бетине,
Жүйүртө басып чоң Жолой
Олтура калган жери ушу
Очогунун четине.
Калмагынча калдырап,
Быштыбы? – деп, маканың
Баладан сурайт балдырап.
Калмактын тилин биле албай,

Карады бала жалдырап.
Копшогон шишин алганы,
Казандагы этинин
Бирин сая салганы.
Таң болду бала ишине,
Табактай болгон бир этти
Сайып алып көтөрүп,
Колундагы шишине.
Казан баккан баласы
Койгун, мындай кылба – деп,
Колунан шишин талашты.
Балбан Жолой каапырың,
Ачуусу келди акыры,
Казандагы бул этти,
Немесин койбой жемекке
Эр Жолойдун акылы.
Көзү кетти чекчейип,
Көкүрөк жүнү сексейип,
Сакалы кетти түксүйүп,
Чачы кетти үксүйүп,
Үтүгүнө шоодай – деп,
Үтүрөндөп бу каапыр.
Аминиңе даним – деп,
Кармаша бала турганы,
Сол колу менен чоң Жолой
Көтөрүп жерге урганы.
Бакпады бенде бетине,
Казан баккан жигитти
Баса олтурду көтүнө,
Көзү түштү Жолойдун
Казандагы этине.
Жүйүртө басып олтурду,
Чала бышкан эт экен,
Шишине сайып толтурду.
Лайлама дегени,
Шишкебектей шыпырып,
Балбан Жолой жегени.
Баланы басып алганы,

Арбак урган алп Жолой
Бир казан көштү жалмады,
Бир немеси калбады.
Бир казан этке тойбоду,
Эки казан этти бул
Жемек үчүн ойлонду.
Жолой алды мазаны,
Көтүнө баскан жигиттин
Куру калып казаны,
Экинчи казан бет алып,
Эми Жолой басканы.
Мурунку бала бакырды,
Зордугун көрүп акыры,
Чоң Жолойдой каапырды,
Мында келгин, мырза – деп,
Бокмурунду чакырды.
Чакырганда Бокмурун
Мааникерди кындыйтып,
Баланы көздөй бастырды.
Жетип келип караса,
Этчиден кетип көп маза,
Эки казан этти жеп,
Немесин койбой таптаза.
Болжолсуз дөө зор Жолой,
Бош адамдар жолобой,
Мойну бука белиндей,
Оозунан чыккан илеби
Улуу белдин желиндей.
Жан казандай көздөнүп,
Жалпак дөбө төштөнүп,
Өрттөнгөн өлөң чачташып,
Өчмөндүү душман баштанып,
Карап турду бу каапыр,
Кан Бокмурун балага
Каршы турду таптакыр.
Мааникер аты балкылдап,
Бадана тону жаркылдап,
Бай баласы Бокмурун

Ак шумкар куштай каркылдап,
Жолойго келди күүлөнүп:
«Жолу каткыр жогол!» – деп,
Ачууланып сүйлөнүп:
«Улук болбой улуп кал,
Суң-дуң болбой куруп кал!
Кемегеден эт жеген,
Кейпиң курсун, ит деген.
Жер очоктон эт жеген
Жерге кирген ит деген.
Жан болбой куруп калсаңчы,
Кошуна жатып алсаңчы,
Кардым тойбой койдум – деп,
Кабарды мага салсаңчы.
Тойгузбай койсом кардынды
Тозокум шондо келсеңчи,
Ашка атаган бул этти
Анан кийин жесеңчи.
Наадансыңбы акыр – деп,
Адам кылар иш эмес,
Айбансыңбы, каапыр?!» – деп,
Бокмурун айтып турганы,
Болбогон улук бу дагы,
Ал Бокмурун баланы
Назарына албады.
Адам экен бу да – деп,
Аңдап көзүн салбады.
Адырайган дөө Жолой,
Азыркысын байкасаң
Ат минбеген жөө Жолой,
Бокмурун тилин билген жок,
Кутургандай Жолойдун
Кулагына кирген жок.
Аңдабай бала сөзүнө,
Астындагы Мааникер
Аты түштү көзүнө.
Минген аты Мааникер,
Калабалуу дөө Жолой

Кара калмак журтунан,
Кашкая чыккан бу бир эр,
Атка карап эмне дээр:
«Алакандай бурутта,
Алты, беш үйлүү журутта
Буудандын башын бурарбы,
Бул өңдөнгөн тулпарлар,
Мусулманга турарбы?!
Буудандын башын буруптур,
Мусулман түгүл бу тулпар
Бурутка бүтүп туруптур.
Чулу темир туягы,
Туура тулпар сыягы.
Жал-куйругу түпөктөй,
Тумшугуна карасаң,
Суусарга койгон күбөктөй.
Соорусу соккон тамыңдай,
Кулагына карасаң,
Чоң мазардын шамыңдай!
Дабыртын укса талаада
Кырдан кайып узабас,
Кырк күндүк жерге суусабас,
Башынан арам байламак,
Коё берсе тушабас,
Жеткире байлап жарышса,
Жел кайыптар узабас,
Бакбаягы малынып,
Маралдай төшү салынып,
Куюшкандык узарып,
Кулжадай көзү кызарып,
Шыйрагын шыпшап жонгондой,
Кулагынын боруму
Гүл тотусу конгондой,
Күнү-түнү кырк күнгө
Чабуулга минсе эр адам
Көңүлү өсүп оңгондой.
Сыр найза алса боосу жок,
Алакандай бурутта

Алыстан жоолоор жоосу жок.
Беш, алты үйлүү буруттур,
Аз түтүндүү бурутта
Ашыкча тулпар туруптур,
Эбактан бери муну албай,
Биздин калдайды кудай уруптур!»
Ал сөздү айтып, ант ургур,
Балдыр-салдыр эткени,
Баскан бойдон кеткени.
Кызыл чоктуу ойроттун
Кыйыны экен Коң төрө,
Кытайда кыйла чоң төрө,
Кара чоктуу каапырдын
Кайраттуусу Коң төрө,
Кан Алооке карыдан,
Кара кытай баарынан
Кайраты ашык чоң төрө,
Коңурбайдын кошуна,
Кирди Жолой кашына.
Балбан Жолой кеп айтат:
«Байка Коңур – деп, айтат. –
Минетерин биз билбей,
Бириндеп келип калыппыз,
Тамакка болуп ыраазы,
Талпайып жатып алыпмыз,
Сонунду билбей калыппыз.
Тойгонго болуп ыраазы,
Томпоюп жатып калыппыз,
Тойгондукту салыппыз.
Мурдаа күнкү кечинде,
Мырдар экен Бокмурун,
Манасы келген кезинде
Акындарын айттырып,
Аземин элден арттырып,
Астынан улак чыгарып,
Арчатору тулпарын
Тартуусуна ыйгарып,
Арчатору ат тарттырып,

Обурагын арттырып,
Тулпардан тартуу берди – деп,
Билими артык жанысың,
Бир кылымдын канысың,
Байкап турсам бу сизди,
Сизге жакын бу бизди
Айбанга катар көрдү – деп,
Арчатору тулпарды
Манаска тартуу берди – деп,
Намысың болсо Коңурбай
Аңдап көргүн сөздү жай.
Бардым бүгүн ашына,
Кезим менен мен бардым
Кемегенин кашына.
Кезикти мага жолумда,
Мааникер деген мал экен
Бокмурундун колунда.
Алгара менен Торайгыр,
Аны албасаң көп кайгыр,
Мааникердин жанында
Мал эмес экен Алгара.
Көкүлү көздө чок экен,
Көргөн дүйнө жүзүндө
Айбанда андай жок экен!»
Акылы бөлөк бир түрдүү,
Адамга жакын бар экен,
Аңдап көрсөм сыягы
Ааламдан ашкан мал экен,
Алы келген азамат
Ала турган ал экен!
Сынын сизге айтайын,
Чынын айтып кайтайын:
Белдемчисин байланып,
Беш калаадан айланып,
Бээжин барар ат экен.
Карыпчысын байланып,
Кара шаар айланып,
Калдайлар минер ат экен,

Бокмурундун колунда
Мааникер деген бар экен,
Санап турсам Мааникер
Сага ылайык ат экен
Мааникер албай болбо – деп,
Мааникер үчүн Коңурбай
Аш берген ушу бурутту
Балаага салып торго» – деди,
Атты Жолой айтканы,
Өрттөнгөн Жолой муну айтып
Өз кошуна кайтканы.
Коңурбайдан кем эмес,
Жолойдун да шайтаны.
«Андай болсо акыр – деп,
Аш бергенди чакыр – деп,
Жолоюм айтты акыл – деп,
Мааникерин алайын
Жоолашкан болуп акыр – деп,
Дебеги менен Шылкым – деп,
Аш берген кулду чакыр!» – деп,
Коңурбай буйруп салганы.
Бокмурундун кашына Дебеги,
Шылкым баш болуп
Алты жайсаң барганы.
Чакырды – деди, Коңурбай
Чыгып үйдөн Бокмурун
Коңурбайдын кошуна
Келип калды жайма-жай.
Эр Коңурбай дегендин
Аскери арбын шайма-шай.
Олтурган экен очоюп,
Очогунун кашында,
Алтындан таажы башында.
Өңү бышкан өпкөдөй,
Сакалдары туу куйрук –
Сараптан тешип өткөндөй.
Көзү өгөгөн темирдей,
Муруну бар каапырдын

Бузулган тоонун сеңирдей.
Түлөгөн жору каштанып,
Өгүздөй болгон чоң доңуз
Өрттөнгөн дөңгөч баштанып.
Мурдун көрсөң бородой,
Эки көздүн чункуру
Казып койгон ородой,
Кирпигинин чылпагы
Мергендердин шородой.
Көк күбө тонун жамынып,
Арстандай чамынып,
Ачууланды киргенден
Сөз айтууга камынып:
«Сасык айран, көк курут
Салпылдаган бадирек,
Кан Көкөтөй ашы – деп,
Эсеби жок мал айтып
Байгесинин башы – деп,
Келгенди конок алам – деп,
Чактуураак айтсаң болбойбу
Келбесең чаап салам – деп!
Бокмурун өттү мазагың,
Болжолу жок сөз айтып
Болду го сенин азабың!
Тыйтай, суң-дуң баарысы
Чабабыз – деп, күүлөнүп,
Кайнап жаткан каапырдын
Кайсы бирөөн басамын!
Макул көрсөң сөзүмдү,
Баскын десең өзүмдү
Жана да жардам кылайын,
Аш берүүчү жолунда,
Мааникер деген бир жылкы
Бар экен сенин колунда.
Атаң өлгөн айыпкер,
Аш бергениң чын болсо
Мааникерди мага бер.
Манас келсе көрүпсүң,

Айтканына көнүпсүң,
Арчатору тулпарды
Астына тартуу берипсиң,
Мусулмандын төрөсүн
Калктан ашык көрүпсүң!
Каарым келсе катасыз
Как өзүмдөн өлөсүң,
Мусулмандын төрөсүн
Менден өөдө көрөсүң,
Бейжайлыгым кармаса
Бекер жерден өлөсүң!
Мааникерди берерсиң,
Мааникерди бербесең
Балакетти көрөрсүң!
Белдемчисин байланып,
Беш калааны айланып
Бээжин минер мал экен,
Карыпчысын байланып,
Кара-Шаар айланып
Калдайлар минер ат экен.
Эми келген жазында,
Эсен кандын алдына,
Эркечтей мойнун койкойтуп
Тартуу барар мал экен,
Азыр сенин колунда
Мааникер деген бар экен.
Мааникерди берерсиң,
Мааникерди бербесең,
Балакетти көрөсүң!
Киши-миши дебеймин,
Тарткан этиң жебеймин!
Ашыңа азап саламын,
Айылыңды талап аламын!
Тоюңа тозок саламын,
Тобуңду чаап аламын!»
Арбак урган чоң Коңур
Атпай кытай журтунан
Айбаты ашык оңбогур

Ал сөздү айтып салганы.
Айтканын угуп Бокмурун
Айран азыр калганы.
«Ат алар напси сенде бар,
Акылдашып көрөйүн
Ага-тууган менде бар.
Эл-журтума мен барып
Акылдашып көрөрмүн,
Байкап элдин мүнөзүн,
Эби болсо эл-журтка
Мааникерди берермин».
Эр Коңурбай баатырдын
Айтканын антип угуптур,
Бай баласы Бокмурун
Арты менен чыгыптыр.
Атына минип алганы,
Кейишке минтип калганы,
Кеңгиреген боюнча
Эр Кошойго барганы.
Катагандын Кошойго,
Карыясы ошого
Барган бойдон Бокмурун
Баянын айтып салганы,
Абаң Кошой ал ишке
Айран азыр калганы.
«Бээжиндиктин чоң Коңур,
Бейли бузук оңбогур.
Анжы Бээжин чоң Коңур,
Арбак урган оңдогур.
Манас тартуу алганга,
Мусулман журту өмөлүп
Ызат кылып калганга
Намыс кылган экен го,
Ат бербесек бекер го.
Кылса кылып кетпейби
Кытайлардын чоң Коңур,
Кызыл чоктуу ойроттон
Кыйын чыккан оңбогур.

Көпчүлүктүн ичинде
Көркөм күлүк Мааникер
Көзүнө түшкөн экен го.
Көрүп алып, ал чочко,
Мааникерин алсам – деп,
Көтүнө түшкөн экен го!
Мааникер берсек макул го,
Балакет баскан Коң төрө
Бадышага жакын го!
Бек Коңурбай сураса,
Берен калсын бир жылкы,
Берүүгө келген кезеги.
Кырса кырып кетпейби,
Кылса кылып кетпейби
Кытайдын Коңур кесеби.
Асилице жакшы го
Айылыңдын болмок эсени,
Арам өлгөн Мааникер
Бир байталдын тездеги.
Ат аягын жер карайт,
Жер карабай не карайт,
Куш аягын көк карайт,
Көк караса көп карайт.
Берен калсын Мааникер,
Бербей аны болбос – деп,
Бейли бузук бу каапыр
Бет алышкан жолборс – деп,
Мааникер тартуу кылбасак
Аягы аштын оңбос» – деп,
Кан Кошой айтып салганы.
Айтып оозун жыйганча
Бокмурун сүйлөп калганы:
Ат алдырып минейин,
Андай болсо, абаке,
Айтканың акыл, билейин.
Эр Бокмурун бек айтып,
Жанындагы жолдошун
Атка жөнө – деп, айтып,

Айрылдым кайран тулпардан,
Атамдай көрүп тургандан!
Азыр бармак болгону,
Ал аңгыча эр Кошой
Акыл ойлой койгону:
«Калабалуу каапырга,
Кан Коңурбай баатырга
Алсыраган алданып,
Аш бергенден жалтанып
Мааникер берип салбайлык,
Баягы Манас каңкордун
Мага айтпай атты бердиң – деп,
Азабына калбайлык.
Баш тартпагын ушундан
Баары бектер мусулман,
Арстаныңа баралык,
Акылдашып карайлык.
Баарыңарга эп болсо,
Бабаңар билген кеп болсо,
Андан кийин Коң төрө
Мааникерди берелик.
Бастырып барып баатырга,
Азыр карап тим турбай,
Акылдашып келелик,
Орду келер иш болсо
Ошондон кийин берелик».
Бу сөздү айтып эр Кошой
Буйрук кылган жери ошо.
Казактардан Көкчөнү,
Кара тилдүү Үрбүнү,
Элемандын Төштүгүн,
Эштектенден Жамгырчы,
Жедигердин Багышы,
Жеткир бийдин Агышы,
Кан жээни Жүгөрү
Калкылдашып баарысы,
Баштаган Кошой карысы,
Ар кайсысы жүздөн кол,

Алар жакын барышты.
Улуктардын баарысы,
Улуу, кичүү, карысы
Арстаны Манас баатырга
Ушулар жакын барышты.
Байкап көрсө баатырды
Көй кашкалар кашында,
Көкөтөйдүн ашында
Отоодон оолак барыптыр,
Жыдымак, сызык арасы,
Жыргалына карачы,
Токсон таман чоң ордо
Ойлоп чийип алыптыр,
Сексен үчү чүкөсүн
Жерин өлчөп салыптыр.
Кырк баатырдын баарысы,
Кыргыз болуп калысы
Атып жатып шакылдап,
Кыргыз чалы баш болуп
Башкарып турат бакылдап.
Көкөтөйдүн ашы – деп,
Көрөргө сонун ушу – деп,
Көпчүлүккө аш кылып,
Аткан экен сексени
Алеңгир жаа маш кылып.
Аттырып коюп эрмекке,
Арстан Манас баатыры
Аңгемесин көрмөккө
Ордонун оолак четинде,
От жайнаган оёунун
Ажыдаар түгү бетинде,
Алтын күрсү көтүндө,
Мамык жаздык башында,
Бай Көкөтөй ашында
Султан эр сулап жатыптыр.
Кынынан чыккан албарстай,
Комдонгону жолборстой,
Дүйнөдөн кем болбостой,

Каптын тоосун кармаса
Чеңгелине толбостой.
Султан эр сулап жатыптыр,
Андистер ордо атыптыр.
Ал мүнөзүн көргөндө
Кошой баштык карысы,
Кол башчынын баарысы
Аттан түшүп жөө болду,
Баштаган Кошой дөө болду.
Барган жерден Кошой дөө,
Баатырга келди баары жөө,
Салам берди заңк этип,
Арстан Манас баатыры
Алик алды барк этип.
Келгин аба, келгин! – деп,
Илгеркиден калган кеп,
Оңунан берди орунду,
Олтурду Кошой борумдуу.
Кыйынсынган көй кашка,
Сыпаанын жолу бир башка,
Кадырлап келген бул ашка
Кандардын жолу бир башка,
Баатырына бата албай,
Баштап сөзүн айта албай
Кандарды кудай уруптур,
Айтыңыз – деп, бир-бирин
Түрткүлөшүп туруптур.
Улуктун баары бата албай,
Угузуп сөзүн айта албай,
Же аттанып кайра кайта албай
Камалышып туруптур.
Кандардын шайы кеткенде,
Айталбай туруп арасы
Аш бышымга жеткенде
Эки-Кемин жайлаган,
Эгиз кара ат байлаган
Таздын уулу эр Үрбү
Эки жагын карады.

Элтүүдөн барбы айтчу – деп,
Эр Үрбү көзүн салыптыр,
Эч айтар болбогондон соң
Сүйлөйүн – деп, калыптыр,
Эргий түшүл Үрбүңүз
Ээ, Манас! – деп, салыптыр.
Үрбү Манас дегенге,
Үлкөндөр сөзгө келгенде
Кандай жүрөт булар – деп,
Карады Манас жалт этип,
От көзүнөн жарк этип.
Заары чыгыл өзүнөн,
Шаркырап жалын көзүнөн
Үрбүгө көзүн салганы,
Үшкүрүп Үрбү шол бойдон
Сүйлөй албай калганы.
Кашында турган көй улук
Каңкорду кудай урду – деп,
Түрткүлөшүп алганы.
Айталбай Үрбү токтолду,
Андан кийин бул топтон
Үн чыгар киши жок болду.
Айтуудан чечен адашты,
Акимдердин баарысы
Бир-бирине карашты.
Үрбү токтоп калганы,
Үтүрөйүп эр Кошой
Үрбүгө көзүн салганы:
«Атаңа наалат ит Үрбү,
Алдыңкы жерге жит Үрбү,
Адам болбой кет Үрбү».
Айтпайсыңбы кепти, Үрбү!
Анча озунуп алган соң,
Айтып ийсең нетти – деп,
Айталбай турган болгон соң
Абаке, Кошой, сүйлө – деп,
Мени күүлөп бир койсон
Кайсы намысың кетти? – деп.

Карыса да карпайып,
Карт буурадай тартайып,
Кашыңда Кошой турбайбы,
Как ушу жерде каңкорго
Карап туруп мен сени
Өлтүртсөм кудай урбайбы!»
Бул сөздү айтып эр Кошой,
Мурутун бурап ийирип,
Буластаган Үрбүнү
Жемелеп жерге кийирип,
Үрбүнү таштап салганы,
Үтүрөңдөп эр Кошой
Манаска карап калганы:
«Ээ, кулунум, эр Манас,
Байкачы баатыр, сен Манас.
Бээжиндиктин Коңурбай,
Бейли бузук чоң калдай,
Анжы Бээжин Коңурбай,
Арбак урган чоң калдай,
Аскери арбын бир далай,
Намыстанып калыптыр,
Бокмурундун башына,
Келип алып ашына,
Бейорун өкүм салыптыр.
Манас баатыр көрдү – деп,
Айбандан чыккан шуңкарын,
Арчатору тулпарын
Астына тартуу тартты – деп,
Дин мусулман болгону
Бай кошомат айтты – деп,
Мааникериң бергин – деп,
Мааникерди бербесең
Басырыгым көргүн – деп,
Калса мейли көөнүң – деп,
Калабаны көргүн – деп,
Киши-миши дебеймин,
Тарткан этиң жебеймин,
Айылыңа кыргын салам – деп,

Азыр эле бу күндө
Ашыңды чаап алам – деп,
Кан Коңурбай айтыптыр,
Бул олтурган инициз
Капаланып кайтыптыр,
Баары мага келген соң,
Кантебиз аба деген соң
Баарыңарга эп болсо,
Абаңар билген кеп болсо
Кытай да болсо кылым журт,
Кысталактын сөзүн тут,
Каапыр да болсо кандуу журт,
Калбаны сүйгөн камдуу журт,
Мааникерди берсек – деп,
Мына бу сөздүн баянын
Сизге айтып келсек – деп,
Береликпи, жокпу – деп,
Береним айтчы жоопту?» – деп,
Эр Кошой айтып турганы.
Ошо сөзүн укканда
Оёнду кудай урганы.
Оң көзүнөн от чыгып,
Сол көзүнөн чок чыгып,
Оозунан ойрондун
Ок жазайыл, топ чыгып,
Баткалашта мараган
Кабыландай караган,
Чагарак куйрук чаар тон,
Чамынганы соо болбос
Шаңы чыкты сур жолборс.
Адам сыны бөлүнүп,
Арстан сыны көрүнүп,
Балан-бастан дебеди,
Баатыр Кошой абаңа
Башкарып жообун бербеди.
Доол кагар шаң жыгач
Толгоп колуна алганы,
Алтын курбу доолду

«Даң!» – дедире салганы.
Доол катуу кагылды,
Ордодогу кырк баатыр
Бири калбай таптакыр
Кошту көздөй жабылды.
Ыкчамдыгын карагын,
Коштон кийди жарагын.
Кийген тону көк темир,
Сыйынганы бир Теңир.
Соот, чарайна, кыягы,
Кырк баатырды карасак,
Соо калбастай сыягы.
Туулгасы болоттон,
Душманды минтип колоткон.
Найза, кылыч, ок өтөр
Асты жери калбады,
Алышканда душманы
Азыр чыгар далдалы,
Беттерине жабылтып,
Ок өтпөс темир барданы.
Ачып көздү жумганча,
Алтындан доол урганда
Абыр-шабыр ат минип,
Ат минсе да бат минип,
Күлүктүн бели ийилип,
Көргөндө көңүл сүйүнүп,
Көсөлдөрдүн баарысы
Көпкөк темир кийинип,
Мылтыктын баары октолду,
Милтенин баары чоктолду,
Мылтык атар, жаа тартар
Мыктынын баары жоктолду.
Көптөн бери байлаган,
Көзү айнектей жайнаган,
Чаба турган чоң Кула ат
Чалкактата жетелеп,
Ат башкарган Жоорунчу
Тартты алдына энтелеп.

Октой болгон чоң Кула ат
Окторултуп алганы,
Оёнго тарта салганы.
Ачуусу келген арстан эр
Арыштаган боюнча
Аргып минип алганы,
Алтындан куйган үзөңгү,
Аягын төрө салбады.
Баса минип бул атты,
Атырылтып чуратты,
Бура тартып калганы,
Мубакүлдүү найзаны
Сайып койгон жеринен
Найзаны жулуп алганы.
Аккула атты каргылтып,
Ач тайгандай аргылтып,
Ак сакалдуу Кошойдун
Алдына барды ошонун:
«Аттигине, абаке,
Акылыңыз канаке?
Сенден бөлөк бири айтса,
Өлүк эмес тири айтса,
Албас белем жанын – деп,
Төкпөс белем канын – деп!
Жаш экенден сыйлаган,
Жамандыкка кыйбаган
Кошойлуктан калдың – деп,
Кол тийбеген кары элең,
Ошондуктан калдың – деп.
Кордук сөздү, кокуйгүн,
Не үчүн айтып салдың – деп,
Кайда жүрөт жанагы
Ээсиз калган малың – деп.
Ойронун Манас өлгөндө,
О дүйнөнү көргөндө
Ошондо тартуу барсаңчы,
Тагында Манас турганда
Таалайыңдан көрсөңчү!

Таарынасың дагы айтсам,
Так ушундан көрөкчө
Тирүү жүрбөй өлсөңчү!
Кырааның Манас өлгөндө
Мен кыяматты көргөндө
Кылымды каапыр бөлгөндө,
Кыңк эттирбей билгенде,
Кынжылабай мингенде
Атыңтүгүл эр Кошой
Кызыңдан тартуу бер Кошой.
Кыянат жакын келгенде,
Кыстап каапыр бергенде,
Кыз бала тартуу тартсаңчы,
Азыр менин барымда
Манасым бар! – деп, айтсаңчы.
Бүгүнкү күндө бу каапыр,
Көтөргөнү туу каапыр,
Сырыңды тартып албайбы,
Тырп эттирбей салбайбы,
Бүгүнкү күндө Мааникер
Кадырына албайбы,
Эртеңки күндө Кула атты
Каалап кармап калбайбы,
Жылып-жылып жыласың
Бүрсүгүнкү күнүндө
Эр Төштүктүн Чалкуйрук
Эбин таап албайбы,
Дин ислам баласы
Сай тулпардан айрылса
Сай кучактап калбайбы?!
Атандар жонго жатпайбы,
Ат бүткөндөн айрылса
Азамат шору катпайбы?!
Атышпай атың бердиң – деп,
Азабын артык тартпайбы,
Акыреттин күнүндө
Тозокто Манас жатпайбы.
Мааникер берем дегенче

Манасты өлдү десеңчи,
Баатырым өлгөн экен – деп,
Бу көрөкчө, абаке,
Батаңды кыла келсеңчи,
Муну айтканча өлсөңчү!»
Ушу түрдүү кеп айтып:
«Урушту сүйгөн бу доңуз
Кайда жүрөт?!» – деп, айтып.
«Күлпөнүм күндөй турганда
Күлүгүм кантип берейин,
Күчөгөн экен бу чочко,
Күрпөңдөшүп көрөйүн!
Күч, кубат берсе кудурет
Күлдү журттун ичине
Күлкү кылып жөнөйүн!
Айдыңым айдай турганда
Арбак анык урбаса,
Атымды кантип берейин,
Арбыган экен бу доңуз,
Алпурушуп көрөйүн!
Акыр заман журтуна
Аңгеме кылып жөнөйүн,
Арга недир тагдырга,
Ажалым жетсе өлөйүн!»
Ал сөздү айтып эр Манас
Алтын доол кагылды,
Аккелте мылтык чаңырды,
Араң турган кырк баатыр
Аламан коюп жабылды.
Себилдүүсү сексен төрт,
Серп алган жагы кызыл өрт,
Доолдун үнү түрсүлдөп,
Төө мылтык атып күрсүлдөп,
Жазайыл үнү чаңырып,
Койчагыр үнү жаңырып,
Араң турган кырк баатыр
Каапырды көздөй жабылып,
Ураан тартып ийгени,

Мусулмандан түк калбай
Дүнгүрөп атка мингени.
Найзанын учу чабышты,
Адамдын башы кагышты,
Андаганга бир катар
Балакет баса жабышты.
Бейкут жаткан каапыры
Мээнетке калды акыры,
Башында калбай акылы.
Жабуу, жабуу, жабуу – деп,
Жабуулаган көп каапыр
Жабыла качып баратыр,
Сандыргалуу көй баатыр
Сайып өтүп баратыр,
Заман акыр башына
Салып өтүп баратыр.
Ак ала калпак, көк күрмө
Ар жерден тоноп мусулман
Алып өтүп баратыр,
Өлүктөрү дардайып,
Калып өтүп баратыр.
Мөндү, мөндү, мөндү – деп,
Мөндүлөгөн көп каарып
Бөлүнө качып алыптыр,
Бөрү жолдуу көй баатыр
Соңуна түшүп калыптыр.
Бөрү кирген кой өңдүү
Бөлүп кетип баратыр,
Бөксөлөнүп каапырлар
Өлүп кетип баратыр,
Өкүмүнө алардын
Көнүп кетип баратыр,
Көрбөгөндү ушинтип
Көрүп кетип баратыр.
Аламанды кара журт
Коюп кетип баратыр,
Айбалталап чокусун
Оюп кетип баратыр,

Алты, бештен ар жерге
Союп кетип баратыр,
Кара канга камбылдар
Тоюп кетип баратыр,
Капортосун каапырдын
Оюп кетип баратыр.
Кош-Дөбөнүн тушунда –
Коңурбай баатыр ушунда.
Кырганды көрүп кысылып,
Булуттай өңү бузулуп,
Каарданса Манас нетер – деп,
Кан Коңурбай энтелеп:
«Камдаганча бу канкор
Кыргын кылып кетер – деп,
Ат албасам жок –деди,
Ар качандан бир качан,
Ушул Манас шок –деди.
Ат минбесем коёмбу,
Арстан Манас оёнду
Кызматка сөздү айтыңар,
Кылкара тартуу тартыңар,
Агасы анын Алгара,
Аземи артык Кылкара,
Кылкара тартуу бериңер,
Кырдырып ийбей кытайды
Кызмат кылып көрүңөр».
Бу сөздү айтып Коң төрө,
Бузукту сүйгөн чоң төрө,
Коркпогондо не болду,
Колу качып жоголду,
Кыргыз уулу болгондон
Кыйласы кууп омолоду.
Кызыл чоктуу Незкара
Кыргындан чочуп бечара,
Кырмуз шаанын Мурадыл,
Калмактардын Ушаңы,
Кара жалдуу Бороончу,
Каңгайлардан Оронгу,

Карыясы Алооке
Дабыртын угуп алыптыр,
Кылкара атты кындыйтып,
Астынан тартып калыптыр.
Жазайыл мылтык октолду,
Милтенин баары чоктолду,
Азыр тартуу чыкканда
Аламан чабуул токтолду.
Бадышалар кашында,
Бай Көкөтөй ашында
Кызыл чоктон Коң төрө,
Кытайдан чыккан чоң төрө
Кыргынды көрүп токтолду.
Алооке баштык карысы,
Алтымыш жаңжуң баарысы
Астына тартуу барышты,
Ат алам – деп, ат берип,
Абийири кетип калышты,
Абыдан кетти намысы.
Уюган чаңы жазылып,
Урушу тарап басылып,
Кош-кошуна барышты,
Корккон калмак, кытайлар
Эси чыккан талаада
Эки конуп калышты.
Ал күнү антип жатканда
Эртеңки таң атканда
Суупа саадак чалганда,
Мусулмандар чуркурап
Азан айтып калганда
Көкөтөйдүн көк туусу
Көтөрүлдү калкылдап,
Көк асаба жалпылдап,
Көңкү журттун баарысы
Аттанып алып шаркылдап,
Аяк, башы көз жетпей,
Айткан менен сөз жетпей
Алтымыш катар кол болду,

Арасы көчө жол болду,
Карап турсаң көпчүлүк
Кара курттан мол болду,
Көкөтөйдүн өлүгү
Көп адамга той болду.
Баш байгеге сайганы
Сексен миң жылкы, миң атан,
Жана жүз миң кой болду,
Тогуз миң толук уй болду,
Эсебин малдын ала албай,
Эл жакшысы буй болду,
Жабык башы кундуздан
Жана токсон үй болду,
Үй башына карасаң
Бирден эркек ээси бар,
Экиден шайдоот күң болду.
Аттарды чубатууга салганы,
байгени элге угузганы
Экинчи аттын байгеси
Эл алуучу байдасы
Беш жүз атан төө болду,
Башкарып баарын иштеген
Бабан Кошой дөө болду.
Кырк миң жылкы, төрт миң уй,
Эсебин малдын ала албай,
Далай адам болду буй.
Элүү миң толук кой болду,
Үй башына карасаң
Бир азамат бой болду,
Ургаачыдан күңү бар,
Угууга шондой дүңү бар,
Үчүнчү атка сайганы,
Үлкөн кылды байгени,
Эки жүз элүү атан төө,
Үй башында бир-бир жөө,
Жыйырма миң кой болуптур,
Он миңге жылкы толуптур,
Төртүнчү атка он миң кой,

Акең кыргыз тукуму
Өлүп калган кишиге
Ушундай берген улуу той!
Жүз жыйырма беш атанды
Азыр кылып матады.
Беш миң жылкы, сыйыр жүз,
Мал байлаган жери түз.
Эң аягын айталы,
Эми шу жерден тарталы:
Тогуз кара, токсон кой,
Бир ургаачы, бир эркек
Мунусунда дагы бар,
Алтымыш атка байгени
Азыр сайган чагы бар.
Нурку кыргыз болгонго
Аш бермеги ант болду,
Байге аларын байкасаң
Алтымыш бир ат болду.
Жөөт да бар, тарса бар,
Жөн жүргөн адам канча бар.
Кызылбаш менен Кыйбадан
Кылымга бенде сыйбаган.
Орус да бар, немис бар,
Ойроттун баары тегиз бар.
Уругу кытай бу да бар,
Уюган калмак жуда бар.
Мусулмандын баары бар,
Арабынын журтуна
Айкожо ымам дагы бар.
Көчө болгон көпчүлүк,
Ар качан болсо ушундай
Аш бергенге көп түлүк.
Аны көрүп турганы,
Ат чубатсак экен – деп,
Абакеси эр Кошой
Манаска айтты бу дагы.
Анча турган көпчүлүк
Айтканга түшөр көп түлүк.

Шаңшуурдан санап онду алып,
Жамбыдан отуз чоңду алып,
Калкка сөзүн айтмакка,
Кабар берип кайтмакка
Акысын санап дал алып,
Алты тогуз мал алып,
Ыраамдын Ырчы уул,
Ычкыры бапик кырк муун,
Тебетейи чоктуу кул,
Айтар оозу шоктуу кул
Атка минди мына бул.
Жанына алган жолдошу
Жайма көкүл жаш Айдар,
Жар чакырып кеп айтар,
Жалган дебе – деп, айтар.
Атың жабуу жабыңар,
Аркы-терки чабыңар.
Азамат жүрөт дегдектеп,
Атың болсо тердет – деп,
Кас буудан болсо билесиң,
Кара чобур минесиң,
Атың чыгып келген жан
Кадыр түнгө киресиң!
Кадыр түн анык ушу – деп,
Эртең атың айдалат,
Ат тердетер тушуң – деп,
Кабар салды жарчысы,
Камданды журттун баарысы,
Жашы менен карысы,
Өркөчү бийик, ээри бас,
Өкүм күлүк бир канча,
Өөдө жерден ноюбас,
Токсон күн минсе жоорубас
Тобурчак бар бир канча,
Аркасы бийик, зээри бас
Аргымактан бир канча,
Адырлуу жерден ноюбас,
Алыска минсе жоорубас.

Кара байыр казанат,
Калбыр өпкө, жез канат.
Камыш кулак, сом туяк
Каса тулпар андан көп.
Кара байыр түрсүлдөк,
Чарчабаган күрсүлдөк
Буудандары андан көп.
Торкодон үртүк жаптырган,
Тогуздан тумар тактырган
Тобурчактан бир канча.
Абайы үртүк жактырган
Аземдүү тумар тактырган
Аргымактан бир канча.
Адамдар жүрөк дегдетип,
Атты бүгүн тердетип,
Чапкылаган көпчүлүк,
Саяпкерге көп түлүк.
Чабиякей учкандай,
Чубурганы чычкандай,
Ат чубатып болуптур,
Талапкер атты санаса
Эки миңге толуптур.
Аны көрүп эр Манас:
«Кызыталак калайык,
Кыргын кылсам ылайык,
Жемге байлап тугурун,
Торпокко жетпес чобурун,
Байгесине Көкөмдүн
Баары агытып обурун,
Буудандын жолун бубар – деп,
Айдоо бербей көпчүлүк
Бул элди кудай урар – деп,
Баланы оот кылар – деп,
Туюктап алып жол бербей,
Тулпардын баарын кырар» – деп,
Баатыр келип кошуна
Көп кызмат кылдым билгенге
Көкөтөйдүн ашына,

Көсөл Алма султанды
Чакырып алды кашына.
«Өнөрүң артык өзүңдүн,
Өкмөтүн уккун сөзүмдүн».
Алмамбетке кеп айтып,
Айкөл Манас бек айтып:
«Аянбай күндү жайлагын,
Алмамбет баатыр – деп, айтып.
Кабыргасы как Кула,
Каса тулпар Аккула,
Өркөчү бийик өр Кула,
Өзү айбандан зор Кула
Омурткалуу ор Кула
Октой болгон зор Кула,
Астына келер бекен – деп,
Аксакал Кыргызл нээти бар.
Азыркысын чоң Кула ат
Бир күнчүлүк эти бар.
Аябай күндү жайлап көр,
Каркыра бою бийик өр,
Катыра күндү жайлап көр.
Ат семизи кымпыйсын,
Сыртына тартып зыңкыйсын,
Этине келген аттар бар,
Арыктын баары дыңкыйсын!»
Арыстаның эр Манас
Ал сөздү айтып ийгени,
Алмамбет жайга киргени.
Ибарат алган Кырымдан,
Арткан өнөр кылымдан,
Нурку асили кытайдан,
Өнөр алган ар жайдан,
Касидадан кат алган.
Калмакча кара дуба жат окуп,
Барайыздан бат окуп,
Бачымыраак жат окуп,
Тегерете терс окуп,
Кытайча дуба нече окуп,

Сурданып Алмаң калганы,
Сууга жай таш салганы.
Ачып көздү жумганча,
Аны-муну кылганча,
Атын жаап тынганча,
Жаканын баары жамгырлап,
Мөндүр түштү дабырлап.
Бөксөнүн баары мөндүрлөп,
Туурадан туман дүркүрөп,
Кыбыладан түнөрүп,
Кызыл мунар күркүрөп,
Астыңкы келген аязга
Ат менен адам зиркиреп,
Арыктын баары жыгындап,
Аңкоктулар тыгындап,
Асмандан сегиз сай мөндүр
шыбыргак,

Борошосу бургулап,
Караганга өлчөөсүз
Каршы-терши ургулап,
Астында түшүп жамгыры,
Адам, аттын баарысын
Суусу басып жам кылды.
Артынан түшүп мөндүрү,
Арык-торук малдарды
Аяз менен өлтүрдү.
Күлүктүн баары онжоюп,
Бүгүн күүсүнө келип конжоюп,
Буудандын баары кымпыйып,
Шымаланып зымпыйып,
Чобурдун баары ал түнү
Ээси жакшы жаба албай,
Жапкандын эбин таба албай,
Кыйласы өлгөн дыңкыйып,
Тулпарлар эти тартылып,
Чокуда кулак артылып,
Буудандын баары бурулуп,
Булкуна басып жулунуп,

Туягы тийге жерлери
Туш-тушуна туурулуп.
Баатырдын аты Аккула
Кабыргасы как Кула,
Каса тулпар Аккула
Этине келип ээлигип,
Эликтей башын көтөрүп,
Баскысы келип желигип,
Жарым күндүк эти бар,
Жаңыдан тердеткенинде
Жайына келип алыптыр,
Жаадай болгон чоң Кула ат
Табына жетип калыптыр,
Ал күнү антип жатканда,
Аяз менен, суук менен
Эртеңки таң атканда,
Чымын учуп чырылдап,
Чымчык учту чурулдап,
Жер жүзүнөн жел турап,
Жерден булоо бурулдап,
Күлдү журт келген ашка эми,
Күн кызыган шашкеде
Көкөтөй туусу калкылдап,
Атың болсо чубат! – деп,
Бакырып Айдар баркылдап,
Көк асаба жалпылдап,
Куучабдар минип талпылдап,
Аралап колго киргени,
Атпай журттун баарына
Жар чакырып ийгени.
Кечээги күнү кечинде
Алмамбет күндү жайлаган,
Күн жайлаган себеби
Көкөтөйгө чапмакка,
Көп чобурду байлаган,
Көрөр болсоң көңкү журт
Көбү өлүп шору кайнаган.
Аттарынан айрылып,

Наалып ээси кайгырып.
Ашына жыят топ – дешип,
Ар кылган иши шок – дешип,
Ашы менен курусун,
Байге албасам жок – дешип,
Аргасы анык түгөндү,
Атынан алып жүгөндү,
Аты түгүл анча журт
Кара жаны жүдөдү.
Ат чубаткан дегенде
Адамдын баары чуу – деди.
Кытай журту бир түркүн,
Кыргыз журту бир түркүн,
Кырым журту бир түркүн,
Орус журту бир түркүн,
Ооган журту бир түркүн,
Түркүн-түркүн болушуп,
Дүйнө жүзү толушуп,
Найзанын баары жылтылдап,
Адамдын башы кылкылдап,
Орчун кара кол болду,
Ортосу көчө жол болду.
Уруксат барбы, бурут? – деп,
Аттын баары чубоого
Азыр болуп турат – деп,
Ургаачы жолу улук – деп,
Өзү кангай урук – деп,
Ороңгунун Кула бээ,
Откорулган курган бээ,
Чубатууга чыгыптыр.
Мурунтадан салты экен,
Көт жагына бээнин
Бир жарым ичмек тыгыптыр.
Желип алып болкулдап,
Желмаяндай союлгур
Көчүк жагы коркулдап.
Анын арка жагынан
Алтындап тумар тагылган,

Мандайында багы бар,
Кулагында шамы бар,
Куюндан бүткөн жаныбар,
Тумшугунун үстүндө
Ноктонун кескен агы бар,
Кондурдай болгон жаныбар,
Оң жамбашта калы бар,
Октой болгон жаныбар
Аккула кирди чубоого.
Анын арка жагынан
Арзыганы табылган,
Чаткаягы чаткалдай,
Чатына киши баткандай,
Туягын жерге мылгытып,
Тумарын көккө ыргытып,
Ачбуудан кирип алганы.
Жолойдун аты Ачбуудан
Чубатууга салганы.
Канкор Манас каарынан,
Калаба салган заарынан,
Мааникер сурап салыптыр,
Бадырлатып киргенде
Баатырсыган Коң төрө
Кылкара берип тартууга,
Кылчайбай качып Коңурбай
Төтөнүн бели артууга
Качып кетип калыптыр.
Элинин кандай болгонун
Эгер өзү биле албай,
Эл-журтунан тил албай,
Элге кайтып кире албай,
Ээн жерге барыптыр,
Эки түнөп калыптыр.
Ачкадан өлөмүнбү – деп,
Алты жүз токсон кемирчек
Ай-талаада казып жеп,
Аты тердеп калыптыр,
Артынан киши чаптырып,

Аксакалы Алооке
Араң издеп таптырып,
Дөгдүрдүн учку башынан
Төтөнүн кара сазынан
Араң таап алыптыр,
Алгара чаппай калыптыр.
Ачбуудандын артынан
Боскертиктин Бойтору
Чубатууга салыптыр.
Анын арка жагында
Азыр келбей табына,
Жер астына түшкөнү
Жети жылга толуптур,
Жер үстүнө чыкканы
Жети күн араң болуптур,
Жети жандуу Чалкуйрук
Алты жандан айрылып,
Арман кылып кайгырып,
Чалкуйрук кирип калганы.
Мунун арка жагынан
Мурадылдын Кылжейрен,
Мунун арка жагынан
Музбурчактын Телкүрөң.
Анын арка жагынан
Эр Кошойдун чоң Сары ат,
Үрбү чапкан кош Кара ат,
Көкчөнүн аты Көгала,
Ат чубаткан жер талаа,
Миң атты тамам айтканча
Бизге болор көп балаа.
Ат чубатып болуптур,
Санаты миңге толуптур,
Эки миң канча ат эле,
Элдин байге дарты эле,
Алмамбет күндү жайлаган,
Ээ боло албай атына
Элдин шору кайнаган.
Атын издеп кайгырып,

Калган экен кай бирөө
Ээр-токум, ат жарак
Баарысынан айрылып.
Ат чабуучу көпчүлүк,
Алакең салды көп түлүк,
Ээри жок жапжайдак,
Ээгинен чалып, ат минип,
Элге келди көп бүлүк.
Ат чубатып болгондо,
Санаты миңге толгондо
Ат кай жерге барат? – деп,
Кайсы жерден келет? – деп,
Канкор жооп берет – деп,
Мусулман, каапыр баарысы,
Катаган Кошой карысы
Болду Манас калысы,
Өлчөөсүн айткын баатыр – деп,
Өзүң билгин акыр – деп,
Эл жыйылып калганы,
Эгей-Шыгай көй төрө
Манасты ортого алганы.
Арстан Манас ойлонуп,
Ары-бери толгонуп,
Балан-бастан дегенче,
Баатыры жооп бергенче
Эки-Кемин жайлаган,
Эгиз кара ат байлаган,
Чубутураак жан экен,
Чукулчул аты бар экен,
Кепти кечээ айта албай:
«Манас!» – деп, коюп токтолуп,
Кеп айтууга бата албай,
Жемесин угуп Кошойдун,
Кайратың угуп ошонун
Өкүнүчтө калган өзү бар,
Өкүмөт Манас канкорго
Үрбүнүн айтар сөзү бар:
«Сапардан адам сабылды,

Сай тулпарлар чабылды,
Ары баскын эки күн,
Бери келсин бир күн – деп,
Мен өлчөдүм бүгүн – деп,
Бөлөгүң сөздөн түңүл» – деп.
Эр Үрбү айтып салганы.
Айтканын угуп Манастын
Каары келип калганы.
Оң көзүнөн от чыгып,
Сол көзүнөн чок чыгып,
Илебиден ок чыгып,
«Кызыталак көл кул – деп,
Өз ашынды бил кул – деп,
Мына, мынабу жерде
Манасты көзүңө ил кул – деп,
Кызыталак таз кул – деп,
Иш билбеген мас кул – деп,
Эми үнүңдү баскын – деп,
Бу качан сен бийлөөчү
аш кул!» – деп,
Чокусунда чогу бар,
Өзөгүнүн ичинде
Сомдоп койгон огу бар
Толгомо түшкүн чоң камчы
Оң имерип алганы,
Обдула түшүп Үрбүнү
Оройго тартып калганы.
Жаак жарылды, кан чыкты,
Көпчүлүктүн ичинде
Менменсиген бектерин
Көтү менен унчукту.
Эстен танып кеңгиреп,
Эси оогандай зеңгиреп,
Токтоп Үрбү калганы.
Үтүрөңдөп эр Кошой
Манаска кирип барганы:
«Ээ, кулунум, эр Манас,
Не мүнөзүң сен Манас?

Жакшыны жакшы билбейсиң,
Жаманды көзүңө илбейсиң,
Бу чапканым ким дейсиң?
Үрбүнү башка саларсың,
Колуң коонуп каларсың,
Кокустан чеки иш кылсам,
Кошойду башка саларсың!
Колдогонуң болсо да
Андан кийин каңкорум
Кордук көрүп каларсың,
Кошой минсе каарына
Кокус өлүп аларсың.
Коюп жүргүн акыры
Бу бейлиңди Манасым!
Манас, Манас дегенде
Барбая калат экенсиң,
Чала үйлөгөн чаначтай
Дардая калат экенсиң!»
Абаң Кошой баркылдап,
Ак сакалы жаркылдап,
Ачууланып барганы.
Болушат экен, Кошой – деп,
Кокус Манас кол салса
Койгулашат кошо – деп,
Эрээркей түшүп Кошойго
Кошойдун айткан бир сөзү
Кубат болду ошого,
Тилге жүйрүк чечен кул,
Динге балбан эшен кул,
Үрбүңдүн сөзү мына бул:
«Самарканда сарт Манас,
Мен болормун дарт Манас!
Сары кулак ит Манас,
Алдың жерге жит Манас,
Ушу күндө жакандан
Күбүлгөн экен бит Манас!
Кылымды билип алгансып,
Кырк жигит күтүп калгансып,

Кыйынсынып ар качан
Кылычын менен чабарсың,
Ажалың жетип бир күнү
Айбалтамдан табарсың!»
Ачуусу келип эр Үрбү
Ал сөздү айтып салганы,
Айтканын угуп эр Манас
Арстан сыны баатырдын
Азыр чыга калганы.
Баткалашта мараган
Кабыландай караган,
Ар качандан, бир качан
Ачуусу ишке жараган,
Чагарак куйрук, чаар тон,
Чамынганы соо болбос,
Шаңы чыкты сур жолборс.
Адам түрү жоголуп,
Арстандай комдонуп,
Алтындаган доолду
Кагарында ондонуп,
Доолу калса кагылып,
Кашындагы кырк бөрү
Кыя чаап Үрбүнү
Өлтүрөт эле жабылып,
Абакеңиз эр Кошой
Акылы кетип жаңылып:
«Андай айтпа кепти – деп,
Ачуу түпкө жетти – деп,
Кырк баатыр кыргын салбасын,
Акыр заман журтуна
Айтууга жаман калбасын!
Каапыр кектээр кекти – деп,
Катыгүн Үрбү, нетти – деп,
Калбалуу доңуз оозуң бас,
Кырк жолборс түпкө жетти» – деп,
Кошой абаң шашканы,
Коштоп алып Үрбүнү
Колдон чыга качканы.

Эр Кошойду кыя албай,
Кайраты бойго сыя албай,
Өз ачуун өзү тыя албай,
Абакең антип жүргөндө
Ким калчу экен уялбай,
Өткүрлүк кармап өзүнөн,
Өрт күйүп эки көзүнөн,
Кайраты бойго карк толуп
Үрбүнүн айткан сөзүнөн,
Тиктеген соо болбостой,
Күзгү кирген жолборстой,
Кышкы кирген буурадай
Кыйырына бенде тура албай,
Айбатын басып деңгиреп,
Арстаның Манас кеңгиреп,
Ачуусу жеңип зеңгиреп,
Ал өңдөнүп ким турду,
Аш бышым токтоп тим турду.
Андан кийин жооп берди:
«Атпай кыргыз калкыбыз,
Атадан калган наркыбыз,
Алтымыш киши ат айдап,
Ат айдаса бат айдап,
Чабдардын белин ашырып,
Иленин боюн бастырып,
Улуу өзөн менен сыдыртып,
Уландын учун кыдыртып,
Түркүстөн дүйнө белгиси,
Бир өткөн соң дүнүйө
Эгер жоктур айланып
Эки кайта келгиси,
Аттарды айдап алыңар,
Алты күн ары барыңар,
Түркүстөндүн шайыгы
Азизден бата алыңар,
Алло акбар кеп угуп,
Анан жолго салыңар,
Аттын келер жолуна

Ак желек алсын колуна,
Алты миң адам барыңар,
Адаштырбай түнүндө
Атты жолго салыңар.
Алты күнү айдаса
Түркүстөндүн түбүнө,
Сак болуңар түнүнө!
Эки күндө, бир түндө
Эрте келер күлүктөр,
Ээсинин тийсин колуна
Байге кылган мүлүктөр.
Бузукту сүйүп жүрбөсүн
Мырдар кытай бүрүктөр».
Бу сөздү айтып салганы,
Айдаган киши алтымыш,
Кыйгактуу найза алганы,
Кыйкырып жолго салганы,
Ишенимдүү жакшыдан
Кыргыздын кыйла зардалы
Аркасынан алты миң
Аздырбас калыс барганы.
Эрте күздүн кыска түн,
Атты айдатып так бүгүн,
Адаштырбай алууга,
Баланы жолго салууга
Алты миң киши барганы.
Ат чапкандын ал кезде
Калганы жок арманы.
Атты айдатып ийгени,
Атпай журттун баарысы
Ашты көздөй киргени.
Койгоң этти бышырып,
Колдун баарын түшүрүп,
Улук-кичик баарысы,
Жашы менен карысы
Жай-жайына барышты.
Кош-кошуна түшүшүп,
Ошондо да көпчүлүк

Кийими жука кай бирөө
Конжондоп жүрөт үшүшүп.
Ошонгуча болбоду
Ойрот журттун баарына
Кызматкерлер толгонду,
Ал Бокмурун баланын
Алган экен дүйнөсүн
Анжиян, Ташкен калаанын,
Аптама чыкты алтындан,
Аземи журттан артылган,
Чылапчыны чылк алтын,
Кызматкери бүгүлүп,
Кош-кошуна жүгүрүп,
Кызматкерлер суу куйду,
Көкөтөйдүн байлыгын
Көңкү барган эл туйду.
Торгундан кылган дасторкон
Тобун жазып өткөнү,
Аны көрбөйт коштогу,
Талаадагы, бостогу,
Олтурган ойрот көп журтка
Бир дасторкон жеткени,
Бабаңыздар Көкөтөй
Байлыгы эмей неткени!
Барбай адам калган жок,
Бир дасторкон жеткирди,
Экини эгер салган жок.
Ичке-тышка баарысын,
Өнтөлөшүп карысын,
Ар даамды бүт берди,
Кишмиш чайкап, сүт берди.
Көкөтөйдүн дүйнөсүн
Көптүгүнөн түткөрдү.
Бендеде мындай болорбу,
Бек Бокмурун кылышын,
Мейиз салып баарысын
Ачыткан экен кымызын,
Апторой журт көрүптүр

Атаңардын кылышын.
Эриккенче эт берди,
Эсте жоктун баарысын
Эк алдыны жеткирди.
Сары казы, кыйма жал,
Салтанатын карап ал!
Экиден табак тарттырып,
Чабалдардын баарысы
Этин жебей арттырып,
Түгөтө албай түмөн журт
Элине кеткен артынып.
Эл тамакка тойгону,
Эки күнү жаткырып,
Эл табагын тарттырып,
Ак сакалдуу Кошой дөө,
Ат минбеген баары жөө,
Эки этегин кайрыптыр,

Абакеңиз эр Кошой
Элге табак айрыптыр.
Айбандан чыккан шуңкарды,
Арчатору тулпарды
Астына минип алыптыр,
Аралап журтту калыптыр,
Жетпегенин айттырып,
Жебелеп табак тарттырып,
Сырты кара бөрк кийген,
Сылай-сылай камчылап,
Сырттан Манас башкарып.
Эки күнү, эки түн
Эт тарттырып бүпбүтүн
Эл тамакка тойгону,
Ыслам журту баарысы
Куран окуп койгону.

ЖАМБЫ АТЫЛГАНЫ

Эл эригип алар – деп,
Сегиз күндө ат келет,
Зеригип жатып калар – деп,
Бекерге кантип жатсын – деп,
Белсенип жамбы атсын – деп,
Каркыранын карагай,
Кыскасына карабай,
Узунунан кыйдырды,
Устунду бир миң жыйдырды.
Түбүнө түркүк буратып,
Алты жүзүн асманга
Чыгарып ийди улатып,
Бу немеңе кылат – деп,
Билбегендин баарысын
Бир биринен суратып,
Жамбыга танап кылмакка
Болоттон боосун улатып.
Көкөтөй жыйган бул экен,

Бай Көкөтөй өлгөн соң
Күлайым каныш тул экен,
Жүргөн алтын бир жамбы
Жүз адамдын куну экен.
Темирди зымга тарттырып,
Аземин антип арттырып,
Жамбыны бийик зоо кылды,
Сары алтынды жоо кылды,
Кызыгын көргүн кырандын
Кырк эки танап боо кылды.
Ат менен чаап жөнөл – деп,
Атып алсаң өнөр – деп,
Өзгөңөр куру каларсың,
Өнөрлүүң атып аларсың,
Аскер куру калсын – деп,
Андистер атып алсын – деп,
Айтканы кабыл келген бар,
Албан түрдүү элден бар,

Атканын жазбас мерген бар,
Мылтыкка андис мыкты бар,
Саадакка андис ыктуу бар,
Талапкериң аткын – деп,
Жарагы жогуң жаткын – деп,
Жарчылары киргени,
Жар чакырып ийгени.
Жайнап жаткан көпчүлүк
Жабылып атка мингени.
Мергендер мылтык октошуп,
Андистер милте чоктошуп,
Элүүдөн, жүздөн топтошуп,
Жабылып жамбаа барганы,
Атып, кайра тарта албай,
Көпчүлүктөн шыкалып
Жайнап туруп калганы,
Кайсы бири жамбынын
Түбүнө түшүп алганы.
Түк калбастан аянып,
Туш-тушунан тиреген
Түркүгүнө таянып,
Арта салып түркүккө
Ата берди көпчүлүк,
Мергенге түштү көп түлүк.
Бараңдын баарын майлашып,
Атууга көңүл жайлашып,
Жазайыл бар, очогор,
Замбирек бар, койчагыр,
Чотола үнү чопулдап,
Асмандан түшкөн октору
Көктөн түшкөн мөндүрдөй
Көк коргошун топулдап.
Окту көктөн жаадырды,
Ойроттун баарын таң кылды,
Ой, тоонун баарын чаң кылды.
Ошондой ишти ким кылды,
Оёнуң Манас кан кылды!
Мылтыктын үнү быдырап,

Адамды айран-таң кылды.
Ошондо да көпчүлүк,
Ойротко түштү көп түлүк,
Кыйып туруп жаа тарткан
Кытай, калмак көп бүрүк.
Ошончо журттун баарысы,
Ок жаңылып окус – деп,
Калабыз өлүп кокус – деп,
Баарын турган башкарып
Бабаң Кошой карысы,
Ошончо жаткан калайык,
Ок тозулуп болууга
Оруну келди ылайык.
Октун баары тозулуп,
Мергендердин баарысы
Кутуда калбай дарысы
Куудай мойну созулуп.
Ок-дарысы күбүлүп,
Олтуруп атып бүгүлүп,
Ошончонун баарысы
Ол жамбыдан түңүлүп.
Ойроттун баары ок атып,
Жазайыл менен топ атып,
Ок ортодон өткөн жок,
Жамбыга жакын жеткен жок,
Мынчалык жаткан көпчүлүк
Мылтыгы даарып кеткен жок.
Жамбысы турат байлалуу,
Ок-дарыдан түк калбай
Мергендер шору кайнады,
Жамбынын түбү жайнады,
Атарга дарың жок болсо
Аттанып, мындай чыккын – деп,
Абакең Кошой айдады.
Эл жамбыдан чыкканда,
Жадасаң чыга бергин – деп,
Жарчылардан укканда
Манастын келди кабары,

Мажик төрө чабары:
Каапыр менен мусулман,
Ашка келген канча жан,
Калайык чыга берсин – деп,
Карап туруп көпчүлүк
Тамашасын көрсүн – деп,
Мажик келип чабары,
Баатырдын келди кабары.
Төрө, кара кыжылдап
Төш таянып быжылдап,
Карагайлуу кара тоо
Кара журт барды таянып,
Колунан келсе көпчүлүк
Коёр эмес аянып,
Аттан түштү атпай журт
Туш-тушунан жай алып.
Калың аскер кашынан,
Каркыранын жогорку
Күн чыгыш жаккы башынан
Кабылан Манас баатыры
Атка минип акыры,
Кыраандар баары аттанып,
Кыбылага бет алып,
Кыраан төрө турганда,
Кызыл алтын доолду
«Тарс» дедире урганда
Себилдүүсү сексен төрт,
Серп салган жагы кызыл өрт,
Эки жаак бөлүндү.
Манаска жолдош кырк баатыр
Байкабайт экен өлүмдү!
Баары мылтык октоду,
Баары милте чоктоду,
Өкүмөттүү кырк баатыр
Өйүз-бүйүз токтоду.
Арада турган эр Манас,
Аңкаарып турган көп алач,
Манастан доол күп этти,

Ооз оту үрп этти,
Сексен төрт мылтык баарысы
Бир унчугуп дүп этти.
Мылтыктан түтүн булады,
Жарандардын баарысы
Жаа-Алдалап чуулады,
Жайсандардын баарысы
Аттарынан кулады.
Ок тийгендей шалк этип,
Сексен төрттүн баарысы
Жерге түштү жалп этип.
Калды Манас короюп,
Жалгыз турду сороюп,
Жалгыз өзү турганда
Кыйынсынган кырк баатыр
Өлгөндөй болду тороюп.
Ат менен Манас турганы,
Алтын доол урганы.
Жайнап калган көп баатыр
Ачып көздү жумганча
Аттаныптыр таптакыр,
Адамдан жетпейт эч акыл.
Сулап калган көй төрө
Үзөңгү аяк салбады,
Атка минип алганы,
Атка кандай мингенин
Адамдар көрбөй калганы.
Жаандагы көпчүлүк
Жардап карап турганы,
Жана доол урганы.
Кашындагы Кыргыз чал,
Кыйладан ашык дыңгыл чал,
Кары бою тебетей
Кайытып көккө ыргытты.
Асмандай түшүп тебетей
Кайра тартып калганы.
Кайра келе жатканда
Кан Бакай тосуп атканда

Мергендик чыкты көркүнө,
Ок тийип ошо бөркүнө
Көтөрүлүп көк жакка,
Түшүрбөс болду көп чакка.
Кайра тартты бер жакка,
Тебетей келет жер жакка.
Бакай кандын соңунан
Бар иши келген оңунан
Кыргыз чал түзөп атканда
Кырданды бөркү асманга.
Жана келет бер жакка,
Тебетей келет жер жакка.
Алмамбет тосуп бир атты,
Алардай кылып ким атты.
Тебетей жерге жетпеди,
Арстан заада кырк баатыр
Атканы жазып кетпеди.
Алмамбет аткан алмабаш,
Алмабаш огу жеткени,
Мурункудан дагы өөдө
Найза бою кеткени.
Кайра тартты калпагы,
Күлдүрдүн уулу Чалыбай,
Бу да артынан атканы.
Асмандагы бөркүнүз,
Артынан атты Ажыбай,
Ашыкпай атат жайма-жай.
Тебетей жерге жеткен жок,
Тербелгенде көй баатыр
Атканы сая кеткен жок.
Андистер мылтык октотуп,
Милтенин баарын чоктотуп,
Бир калпакты эт бышым
Асманга атып токтотуп,
Түк келтирбей бер жакка,
Түшүрбөдү жер жакка.
Арстан Манас баатыры
Андап туруп акыры,

Эл айран-таң болгондо
Эт бышымга толгондо
Кагып доол салганы,
Калпак жерге калганы,
Калпакта чолоо калбады,
Каңкору бар чагында
Калды бекен дүйнөдө
Кара кыргыз арманы!
Башында төрө турганы,
Барс дедире дагы да
Манас доол урганы.
Алиги турган сексен төрт,
Аткойгон жагы кызыл өрт,
Жыйырма бирден бөлүнүп,
Жыластар минтип көрүнүп,
Төрт тарапка турганы,
Төрө доол урганы.
Боз жорго аты теңселип,
Ак күбө тонду белсенип,
Агала сакал сеңселип,
Кашында жыйырма жолдошу,
Казатка көнгөн жолборсу
Качырды Бакай Кыргызлды,
Кара жемсөө дыңгылды.
Анын да жыйырма жолдошу,
Андис болгон жолборсу.
Андап көрүп тургандын
Калар эмес акылы,
Карыя Кыргыз акырды,
Каар төгүп бакырды,
Бакай канды бет алып
Баатыр Кыргыз качырды.
Бакайдан найза жеткени,
Эмчекке найза неткени,
Кыйынсынган Кыргыз чал
Кырданып аттан кеткени.
Бакай чалдын жолдошу
Баары соо-саламат,

Баары журтту таң кылып,
Баатырың кылган алаамат.
Кыргыз чалдын жолдошу
Кылайып бири калган жок,
Абаң Бакай жолдошу
Аттан тайып алган жок.
Манас токтоп турганы,
Дагы доол урганы.
Сарала атты моюндап,
Томогону коюндап,
Алмамбет баатыр жеткени,
Кыргыз чалдын жолдошун
Бөрк эңгендей илишип,
Атына коюп кеткени.
Кыргыз чалдын кишисин,
Чийкиси жок бышысын
Акылына киргизип,
Ачып көздү жумганча
Аттарына мингизип,
Адамдардын баарына
Андистигин билгизип,
Алмамбет андан өткөнү,
Алдыңкы кеткен Бакайга
Аламан коюп жеткени.
Кыргыздын баарын жыкканда,
Кырданып жаңы чыкканда,
Атынын башын бурганча,
Андистиги бир канча,
Алмамбет баатыр жеткени,
Абакеси Бакайды
Аңтара салып кеткени.
Алмамбеттин жолдошу,
Андис жоонун жолборсу,
Аман-эсен кеткени.
Аркасынан Ажыбай
Ат койгон бойдон жеткени,
Алмамбетин баш кылып,
Алар сайып кеткени.

Баары аттан кулады,
Узунунан сулады.
Артынан жетип эр Бакай
Улак эңген эмедей
Алмамбетти эңип алганы,
Атына коё салганы.
Абаң Бакай баш болуп
Жерде киши калбады,
Көргөндүн чыгар арманы.
Көтүнөн келип Бакайды
Көгала сакал Кыргыз чал
Көмө коюп салганы.
Жалгыз Бакай жыгылбай,
Жан жоросу калбады.
Абаңыз аттан учканы,
Баары да жерди кучканы.
Алардын иши оңунан,
Ажыбай жетип соңунан
Бакайын атка миңгизди,
Маштыгын алар билгизди.
Баягы Манас да турду,
Алтын доол бир урду.
Маңдай-тескей турушту,
Алеңгир жаа, сыр жебе
Андасаң сонун жумушту,
Оройпо жебе чалганы,
Откорду кездеп алганы,
Ошолордун баары өткөн
Опосуз дүйнө жалганы.
Оён Манас баатыры,
Сокту доол акыры,
Ошону көргөн каапыры
Калган эмес акылы.
Шарт этип саадак тартылды,
Өнөрү журттан артылды,
Саадактын огу жеткени,
Бөркүнө таккан чогуону,
Үзгөн бойдон кеткени.

Саадактын көрдү огуно,
Баары кыркып өтүптүр
Тебетейдин чогуно.
Али да аман сексени,
Артынан Манас жеткени,
Атагы чыккан кырк баатыр
Андистиги эмей неткени,
Жана доол урганда,
Кылычты кындан суурганда,
Кылычты кындан чечишти,
Кызылдай жандан кечишти,
Кыйкырышып жетишти,
Таң болду калың ойнуна,
Чапканда кылыч мойнуна
Тийгизбестен кагышып,
Кылычка кылыч чагышып,
Кыпкызыл жалын жагышып,
Кылыч менен кырк катар
Кыйкырышып чабышып,
Кызык оюн салышып,
Кылган өнөр ишине
Кылым журт айран калышып.
Денесинен чийгизбей
Жалаңган албарс кылычты
Жалгыз жерге тийгизбей,
Кырылышчу немедей,
Кылычты колго алышып,
Аз болгондо аш бышым
Аркы-терки салышып,
Ал ишин көргөн адамдар
Айран-азыр калышып,
Кырк баатыр баары мыкты экен,
Ал заманда сексен төрт
Өнөр үчүн чыкчу экен,
Бир жерине так түшсө
Өкүмөттөн жыкчу экен.
Так түшүрбөйт боюна,
Ушу кулду жыксам – деп,

Күнүчүлүк кусамат
Кай бирөөнүн оюнда.
Билгенине көнбөгөн,
Бир бирин жакшы көрбөгөн,
Бул кыргыздын болгон тукуму
Ушул үчүн өнбөгөн.
Өрттөнүп кеткен бу кулду
Өлтүрсөм экен – деп, жүргөн,
Өчмөндүүсү дагы бар,
Өлтүрөйүн – деп, чапса,
Өнөр менен кылычын
Тийгизбей жүргөн чагы бар.
Кесиреттүү бу кулду
Кетирсем – деп, дүйнөдөн
Сексен төрттүн ичинде
Кезеңгени дагы бар,
Андистик менен кылычты
Чаптырбаган чагы бар.
Эл карашып толгондо,
Эч болбосо урушу
Эт бышымдай болгондо
Жана доол салганы,
Айбалта колго алганы,
Акырышып бир бирин
Аркы-терки салганы,
Шилтеген жакка калканы
Азыр болуп калганы.
Калканга балта кагылып,
Караган эстен жаңылып,
Кара кыргыз от чыгып,
Кара жерге жабылып,
Мусулман, каапыр мынча журт
Карап турду зарылып,
Кандай ушу жандар – деп,
Эстен танып, сабылып,
Түрдүү оюн салганы,
Түмөн журт айран калганы,
Дүмөктүү Манас баатырдын

Түбүнөн күткөн зардалы,
Түртүшкөн душман ким болсо
Түгөнүп чыккан далдалы.
Түш эңкейген бешимде
Жамбыңы оюна алганы,
Башка журттун баарысы
Жалгыздан огу калбады.
Өзүндөй көрүп өзгө журт
Жамбы калган экен – деп,
Жалгыз Манас нетер – деп,
Аткан менен ок жетпейт,
Алыстан тиккен экен – деп,
Карап турган жардашып,
Каңкор эрге таңдашып,
Атпай каапыр, мусулман
Аңгемеге карашып.
Салтанаттуу сай кашка,
Сайышы журттан бир башка!
Кызыл байрак кырк кашка,
Кырааны Манас бадыша,
Кылыгы журттан бир башка!
Кыйгактуу найза, көк түпөк,
Кылымды бузган кырк бөрү,
Кыраан эрдин жөкөрү
Катарлап карап турганы,
Карс дедире эр Манас
Доолду катуу урганы.
Эң астында эр Бакай,
Эрдиги ашык бир далай,
Боз жоргону моюндап,
Ак сакалды коюндап,
Көкчыбык мылтык сундуруп,
Кыраан чал жөнөп бергенде
Кырк баатырдын баарысы
Кыйкырык кулак тундуруп,
Көк милтеден чок жетип,
Көкчыбыктан ок жетип,
Көкчыбык мылтык тарс этти,

Танаптын бири чарт этти,
Кыя аткан бойдон кыйкырып,
Кырааның Бакай да кетти.
Аркасынан акырып,
Ак сакал Кыргызл бакырып,
Жазайылы тарс этти,
Жана бир танап чарт этти.
Аркасынан токтолбой
Алмамбет баатыр да жетти.
Ак милтеден чок жетип,
Алмабаштан ок жетип,
Жана бир танап солк этип,
Артынан барды Ажыбай,
Андистин бири Чалыбай,
Каратоко Мажиги,
Камбар уулу Чалиги,
Саргыл аттуу Сатайы,
Шагыл бийдин Атайы,
Үйшүндөрдүн Үмөтү,
Үмөт уулу Жайсаңы
Баргандардын баарысы
Бир танаптан кайсады.
Жамбысы бийик зоо экен,
Кырк эки танап боо экен,
Алтын жамбы жоо экен,
Аларда болбойт соо кеткен,
Аткан сайын кыркылып,
Бир-бирден танап боо кеткен.
Алардын арка жагынан
Аргын Каракожосу,
Акылы бирге кошосу,
Бообек, Шаабек, Шүкүрү
Манаска кошо пикири,
Арбандардын Алтайы,
Дөрбөн уулу Төртайы,
Төлгөчү кара Төлөгү,
Төрөлөрү бир-бирден
Танап кыркып жөнөдү.

Агыдай далы көрүүчү,
Ар кандай келер жумушун
Ашкере айтып берүүчү.
Топ башкарган Токотой,
Калк текшерген Калкаман,
Эл башкарган Элеман,
Манаска нөкөр болгондор
Сырттан Сыргак, Сереги
Кысылышкан жерлерде
Кыйла тийген кереги.
Коңгуроонун кош Абыш,
Кош текшерген бала Ыбыш,
Алымшаа уул Алакен
Ашкере мерген бала экен,
Арстан Манас бар экен.
Караңгыда кол жүрсө,
Казатка алыс жол жүрсө,
Карсактын изин жаңылбас
Кадыр жайнак Шууту бар,
Кашкая мерген ушу бар.
Түн ичинде кол жүрсө,
Түмөн кыргыз жол жүрсө,
Түлкүнүн изин жазбаган,
Түн – деп, жаза баспаган
Түмөн жайнак Шууту бар,
Түбүнөн мерген ушулар.
Казактардан Жоорунчу,
Кайгыл, Бөгөл, Тоорулчу,
Шыңгынын уулу Кербени,
Шыпты кашка Дөрбөнү,
Кырк баатырдын баарысы,
Кыргыз, Бакай карысы
Бир-бирден атып салганы,
Улуу атасы Ногой дөө
Уруулуу кыргыз зардалы
Бир-бир сыйра атышып,
Минтип чыгып калганы.
Аркасында арстаны,

Асмандын алтын жамбыны
Атарына баштады.
Алтын кемер чалынып,
Алдасына жалынып,
Алыскы-жуук айныбас,
Ыраакы-жакын ылгабас,
Ортосу болот, оозу албарс,
Түтүнү туман, түбү Ыспан,
Кароолу тажаал, огу адал
Аккелтени колго алып,
Жамбыны көздөй жол салып,
Арасы алыс, ат чабым,
Арчатору күлүккө
Арзан эмес иш табым,
Атка камчы салганы,
Арстан эр жөнөп калганы.
Арчатору закымдап,
Жамбыга жетти жакындап.
Көтөргөндө мылтыкты
Көк түтүнү бурады,
Көктөгү жамбы кулады.
Түркүгүн түптөн сындырды,
Дүйнөнүн көөнүн тындырды.
Туура таңган жыгачын
Туйгунуң Манас сындырды.
Душмандын көөнүн тындырды,
Тууганга кубаныч кылдырды,
Түшүрдү көктөн жамбыны,
Түмөнгө сөзүн даң кылды.
Арчатору чуратып,
Арстан Манас жеткени,
Тоголонуп калганча,
Көктөн түшкөн жамбысы
Токтоп орун алганча
Чапкан баатыр жеткени,
Кыргыз илген торгойдой
Илип алып кеткени,
Арстан Манас баатырдын

Андистиги эмей неткени!
Ошол жамбы атканда,
Ошол ашта жатканда
Бири да эмес, баары бар,
Катаган Кошой кары бар,
Казак Көкчө дагы бар.
Элемандын Төштүк бар,
Эштектенден Жамгырчы,
Жедигердин Багышы,
Кара сакал эр Үрбү,
Калайык ашта жүргөнү,
Көкөтөйдүн ашына
Көрмөк үчүн тамаша
Көп адамдар дүрбөдү.
Көкмөк уулу Керкөкүл,
Көчпөс байдын Жанайы,
Көкөтөйдүн ашы – деп,
Көрүп кызмат кылышкан
Көңкү түрктүн далайы.
Ашта чапкан күлүк көп,
Манаста жарак мүлүк көп,
Башта кытай бүрүк көп.
Ошол ашта жаткандар,
Ойноп жамбы аткандар
Кыйындардан кыйла бар,
Кытайлардан Коңурбай
Кырмуз шаанын Мурадил,
Кызыл чоктуу Незкара,
Кара жалдуу Бороончу,
Каңгайдан бар Ороңгу,
Каткалаңдын Сайкалы,
Кайсы бирин айталы.
Солоңдон бар Алооке,
Доңуз кыял эр Жолой,
Токшукердин Бозкертик,
Солобонун Соорондук,
Туңша кытай Ороңгу,
Ойлонгус бенде олорду.

Алда билер бул иштин
Арты кандай болорду.
Ороңгу жүрөк ороңдоп,
Желке чачтын түбүндө
Жетимиш чычкан сороңдоп,
Олорду таштап салыңыз,
Оён Манас баатырдын
Алда эмне сөзү бар
Аңгеме тыңшап алыңыз.
Жер жайнаган мусулман
Жеткирген кудай арбагын,
Көрбөдү беле көзүңүз
Жерден жамбыны алганын.
Козгойлук эрлер даңктарын,
Колуна алып жамбыны,
Коё элек кыргыз нарктарын,
Миң жетимиш жыл болгон,
Алигиче айтылып,
Кете элек жүрөт салттары,
Баатырдын бар күнүндө
Баарыга тийген жаркыны.
Баабединди айтып бакырып,
Манастап ураан чакырып,
Колундагы жамбыны
Колго тамам көргөзүп,
Түркүгүн түптөн бүлдүрүп,
Мусулман уулу болгонго
Дүбүртүн минтип билдирип,
Түмөндөп жаткан каапырды
Көңүлүн жоюп бүлдүрүп,
Арбагы журттан артканы,
Ак сакалдуу Кошойго,
Алп агасы ошого
Апарып тартуу тартканы.
«Абаке, муну алгын – деп,
Ак сакалдуу карымсың
Калк көтөргөн канымсың,
Касиеттүү жанымсың,

Мына ушуну алгын – деп,
Батанды берип салгын!» – деп,
Кошомат сөзүн айтканда,
Кошой абаң кеп айтып:
«Койгун, балам – деп, айтып,
Кашыңдагы бир чалды,
Карып калган бир жанды
Өзүңдөн азиз көрбөгүн.
Артты журттан өнөрүң,
Тырмак асты олжонду
Алган бойдон жөнөгүн!
Мылтыкты атсаң мындай ат!»
Кошоюң айткан кошомат.
Манас жамбы атканда,
Басып каапыр жатканда,
Кимдер бар да, кимдер жок,
Наадандар аңдап билген жок.
Бил мингенден бир канча,
Кериктүүгө билден жок,
Ат көтөрбөй калган бар,
Ат ордуна даңкайтып,
Керик минип алган бар,
Бир айбанат көтөрбөй,
Билден минген балбан бар,
Миңди бирдей иштеген,
Билими артык зардал бар.
Күн батыштын журту бар,

Калдайган калың нурку бар,
Маамыт султан каны бар,
Көтөк дөө дагы бар,
Көргөн-уккан баары бар.
Керген жаадай Кемел бар,
Келген ашка көп эл бар.
Суктурдун уулу Карача,
Дүйнөдө жандар көп экен
Журт ойлонуп караса,
Көкөтөйдөн көп өтпөс
Турган-жүргөн тамаша,
Кыңк эткен кылым болбоду
Кыраан төрө Манаска.
Жамбы атылып, кеч кирди,
Манастай өнөр билбей – деп,
Жаанга далай эс кирди.
Ал күнү анда жатканда,
Эртеңки таң атканда,
Керней-сурнай тартканда,
Керней үнү бапылдап,
Сурнай үнү такылдап,
Чылмардан согуп шакылдап,
Көкөтөйдүн көк туусу
Көтөрүлдү калкылдап,
Кулак тунган көп чуусу,
Жер майышкаң калың кол,
Мусулман, каапыр оң мен сол.

КОШОЙ МЕНЕН ЖОЛОЙДУН КҮРӨШКӨНҮ, ЖОЛОЙДУ КОШОЙ ЖЫККАНЫ

Көкөтөйдүн көк туусу
Көтөрүлдү калкылдап,
Ыраамдын Ырчы уулу
Жар чакырды баркылдап.
Майдан тартып баары журт
Барып турган жери ошол.
Көргөндүн көзү айнышып,

Көпчүлүк турду жайнашып,
Айтып сөздү жыйганча
Аны-муну кылганча,
Ачып көздү, жумганча
Ыраамдын Ырчы уул
Ычкыры бапик кырк муун,
Тебетейи чоктуу кул,

Айтар сөзү шоктуу кул
Атка минген мына бул.
Жанында бар жаш Айдар,
Жалпы баары кеп айтат,
Жарчылар журтка бек айтат:
«Мусулман, каапыр эки журт,
Көпчүлүгү кара курт,
Көкөтөйдүн ашында
Көк жал Манас сөзүн тут.
Урук кууп ала албайт,
Ушунчалык көпчүлүк
Убарага сала албайт.
Ата кууп албады,
Азар-түмөн көпчүлүк
Арбын балбан салбады.
Калкым кабар уксун – деп,
Каалап каапыр калкынан
Кадиксиз балбан чыксын – деп,
Каруусу келсе жыксын – деп,
Уксун – деди, силерди,
Улуктар бизди жиберди.
Уюп жаткан көп элди,
Баары арманда калбасын,
Балбандан балбан тандагын,
Бас кишиден салбасын.
Жердеги чулу кара таш
Топурактан ушатып,
Тозоң кылып кармасын,
Ошол өңдүү адамдан
Тобунан киши тандасын!
Темирди талдай сындырган,
Бил, керик араң жылдырган,
Душманды басып сындырган,
Туугандын көөнүн тындырган,
Дөө жеңбеген бөкөдөн,
Көптөн коркпос жекеден,
Журтка болгон чегеден
Мусулмандан-каапырдан

Бура тартпас баатырдан
Эки балбан чыксын – деп,
Кабар ушул уксун – деп,
Жыкканы мөрөй алсын – деп,
Жыгылган куру калсын – деп,
Алты жүз жылкы, бир жүз төө
Байгесинин саны – деп,
Аз десеңер аны – деп,
Эки жүз сыйыр, беш жүз кой,
Көңкү журтуң жыйылып,
Көкөтөйгө берген той.
Балбандан чыгып калсын – деп,
Майданга күрөш салсын – деп,
Жыгылганы калсын – деп,
Жыкканы жыргап алсын!» – деп,
Айтып айгай салганда,
Ар жердеги аш, тойдон
Болбойт мындай жалганда,
Күн батыштын каапыры,
Күн чыгыштын каапыры
Күлдү баары жыйылып,
Биригишти акыры,
Бир балбанды салууга
Бирдей болуп акылы.
Каапыр калкы бир жагы
Дарбый түшүп жазылды,
Ара жери ачылды,
Ошондо көрдү тамаша
Оңбогон Жолой каапырды.
Орто жери ачылды,
Топосу тоодой чачылды,
Тозоң учуп ачылды,
Ошондо көрдүк акыры
Оңбогон Жолой каапырды.
Баары каапыр баалаптыр
Балбанга аны каалаптыр.
Тырмагына караса
Ак жолборстун салаадай,

Мурутгарын караса
Тегирмендин күпчөккө
Текши каккан барадай,
Өлчөөсү жок өзгөчө,
Чечекейи чарадай!
Атасы бар, бата жок,
Айтканы бар, катаа жок,
Энеси бар, нике жок,
Элде мындай бөкө жок!
Туурасы жоон, бою бас,
Дулдугуй беттүү, өңү саз,
Душман чиркин динге кас.
Комдонуп жаткан кара иттей
Маңдайында кашы бар,
Козголуучу дөө эмес,
Даш казандай башы бар,
Артында түшкөн айдары
Кыл чылбырдай чачы бар,
Кырктын орто жеринде
Кысталактын жашы бар,
Мунарадай бою бар,
Бу жаандын балбанын
Койбойм деген ою бар.
Кулагы калкан кол чатыр,
Калмактан чыккан бир баатыр,
Майданга басып келатыр.
Кулактын көркү калкандай,
Кирпигине караса
Киричке чыккан чалкандай,
Колуна тийген душманы
Боло турган талкандай.
Кейпин адам караса
Эки ийиндин арасы
Кере кулач төш жары,
Кан Коңурбай баатырга
Көңүлгө жакын өз жары
Эки ийнине караса,
Эки киши конгондой,

Эки бетин караса
Эки даңгыт тойгондой,
Сөөнө басып жөнөдү,
Кез келгенде келбети
Сүрөткө тартып койгондой.
Караса көздүн чуңкуру
Казылган кал ороодой,
Көзүндөгү чылпагы
Мергендердин табакка
Кайнатып алган шородой.
Балтыры өгүз белиндей,
Оозунан чыккан илеби
Орто белдин желиндей.
Кол жагына караса
Кырк жылдык терек чынардай,
Кабагына караса
Качырганын куткарбас
Кара кашка тынардай.
Төш жайыгын караса
Тоого жакын керидей,
Ар мүнөзүн андаса
Ачыккан көк жал бөрүдөй.
Арка жагын караса
Ат жарышчу талаадай,
Эки эмчегин караса
Он беш жашар баладай.
Балбан үчүн бекинип,
Байкаган душман шекинип,
А дедирбей ант ургур
Басып чыкты чечинип.
Көк теректе бедер жок,
Көпчүлүктө нелер жок,
Айтса кепти шыбырап,
Алыстан уккан тыңчы бар,
Көпчүлүктүн ичинде
Көргөндү билчү сынчы бар,
Жыгат эле – деп, турду
Көркүн көрүп каапырлар.

Сынчылар сынап кеп айтат,
Чыккан экен дүйнөдөн
Бир азамат! – деп айтат.
Өгүз көөдөн, өкүм сөз
Өрдүк жери дагы бар,
Өткүр кылыч, куу найза
Эрдик жери дагы бар.
Өз билгенин бербеген
Бектик жери дагы бар,
Бу күрөшкө Жолой дөө
Журт каалаган чагы бар.
Булчуну буура санындай,
Балбандык жайы дагы бар,
Музбурчакты бир жыгып
Алгандык жайы дагы бар,
Өлөрүн өзү билбеген
Айбандык жайы дагы бар.
Калмак, кытай, тарса, жөөт
Карап турган канча көп
Өз дининче окунуп,
Күн чыгышка бет алып,
Көкө теңир колдо! – деп,
Батасын кылды чокунуп,
Көркүн көргөн бенденин
Оно бою дүркүрөп,
Майданга кирип олтурду
Мас болгон билдей күркүрөп.
Жез казанда канжасы
Көк түтүнү буркурап,
Кекиртектен, кызыл өңгөчү
Куйган суудай куркурап,
Кубанып каапыр айгайлап,
Кулак тунду чуркурап,
Каар менен караса
Көз жалындап шыркырап,
Олтурду Жолой очоюп,
Ортого жалгыз чочоюп.
Дин ыслам уулунан

Динге балбан кулунан
Талапкер киши чыкпады,
Далдаланып ыктады.
Абакең Кошой акырат,
Балдар, бириң чыккын – деп,
Мактантпай итти жыккын – деп,
Айгай салып бакырат.
Жүндөй аскер токтолду,
Түшөр бенде жок болду.
Көркүн көрүп Жолойду,
Жолойдун түрүн көргөн соң,
Жакындап адам жолойбу.
Ырыска кемчил жакыр кул,
Ыйманы жок каапыр кул,
Намысы жок айбан кул!
Калкы каалап калганга
Кан башы менен бу доңуз
Түшкөнүн кара балбанга!
Топ башкарган дөөлөргө,
Тоо көтөргөн жөөлөргө
Бет-бетинен айтмакка,
Жообун алып кайтмакка
Ак сакалын сеңселтип,
Ак сур жорго теңселтип:
«Жоо көргөндө кан төгүш
Жоодарынын эр Чегеиш!
Боло турган бала элең,
Борумуң башка жан элең,
Жазыра, Жемси каны элең.
Барсаң кантет балбанга,
Майданда Жолой каапырга
Барып күрөш салганга?»
Айтып оозун жыйганча
Жооп берди Кошой абаңа:
«Жолобоймун Жолойго,
Жолу каткан каапырга»,
Жооп берди Кошой баатырга.
Абакеңандан өткөнү,

«Кабарыштын калкысың,
Бир атадан жалкысың
Саяттын Абдыраманы,
Азыр болуп калыптыр
Келмекөйдүн баарысы
Кайрат кылар заманы,
Балбанга Жолой чыкты – деп,
Жолоюбуз мыкты – деп,
Кубанды каапыр тамамы».
«Жолобоймун Жолойго,
Жолуга албайм андайга».
Жообун берди Кошойго.
Ак сакалын жаркытып,
Ак сур атын аргытып,
Абакең андан өткөнү,
Керкөкүлгө жеткени,
Сен кандайсың? – дегенде,
Жетип абаң келгенде
Жолобойм – деп, Жолойго,
Тийишпейм – деп, ондойго,
Абаң андан өткөнү.
Эр Жамгырчы баатырга
Жетип абаң келгенде
Сен кандайсың? – дегенде
Жолобойм – деп Жолойго,
Жообун берди Кошойго.
Абаң андан өткөнү,
Таздык уулу Үрбүгө
Кычака кыйын үлгүгө
Сен кандайсың, балбанга,
Жыгып мөрөй алганга,
Барып айтып салганда
Жашынан кылган иши экен,
Тили куу киши экен:
«Аттиңе, Кошой, абаке,
Акылыңыз канаке?
Буластаган бу Жолой,
Майданга кирген куу Жолой,

Булчуңу жатыр булкактай,
Мунуң үчүн майданга
Олтуруун көр жайма-жай,
Буга кайсым чак келет?
Балтыр эти баладай,
Барган менен абам, ай,
Бас келе албас биздин шай,
Булчуңу буура санындай,
Муруту балта сабындай,
Чатындагы калтасы
Кандалчынын кабындай,
Колуна тийсем кокустан
Калабы – деп, ойлоймун
Түлкү шимширге немем
табылбай.

Чакмак эти чаначтай,
Көбүк эти көнөктөй,
Көт тамыры билектей,
Чекенин эти челектей,
Кол мүнөзүн карасак
Эскирген чынар теректей.
Тарамышы таяктай,
Эки энегин карасаң
Үч карыш кырган аяктай,
Көрүп туруп өзүмдү
Кор кылба бекер сөзүңдү!»
Угуп алып эр Кошой
Ушундай чунак бала – деп,
Уяты мунун кана – деп,
Абакең андан өткөнү,
Эр Көкчөгө жеткени.
«Сары-Арканы жайлаган,
Сандатып казак айдаган,
Келиштирип кермеге
Кертөбөлдү байлаган,
Кезенишкен душмандын
Келдесин үзүп жайлаган,
Казактан Көкчө эр элең,

Кайратың бар неме элең!
Жолой чыкты балбанга
Жоодон намыс алганга,
Каапырлар турат камданып,
Балбаны жыкса бир жолу
Басырыкты салганга!»
Барып абаң сөздөдү,
Көзөл Көкчө Кошойдон
Кутулар жагын көздөдү:
«Кулжа көөдөн, таш коркок
Курган киши мен өзүм,
Күчтүүсүң – деп күүлөгөн,
Абаке Кошой, не сөзүң?
Казактан Көкчө барды – деп,
Калмактын Жолой балбаны
Капшырып жерге салды – деп,
Жаман атты жаман кеп,
Жолобоймун Жолойго
Жоо бөрүсү ондойго.
Алты батман дан жесе
Тойбой турган ит деген,
Алышканды аман-соо
Койбой турган ит экен.
Жети батман нанды жеп,
Тойбой турган ит деген,
Жекелешкен душманды
Койбой турган ит деген.
Жети каптан буудай жеп,
Дан жыттанган чоң Жолой,
Жетимиш дөөнү бир союп,
Кан жыттанган чоң Жолой.
Алты каптан буудай жеп,
Дан жыттанган чоң Жолой,
Алтымыш алпты бир союп,
Кан жыттанган чоң Жолой!»
Ал сөздү Көкчө салганы,
Абакеңиз Кошойдун
Ачуусу келип калганы:

«Атаңдын көрү ит Көкчө,
Алдың жерге жит Көкчө!
Адам болбой кет Көкчө,
Бу кандай айткан кеп Көкчө?
Мусулман уулу баарысы
Улук-кичик, карысы,
Башка журттун калысы,
Байкап карап турбайбы,
Айтканыңды угуп албайбы,
Түшкөнү турган эр болсо,
Дин мусулман эл болсо
Жүрөгү чыгып калбайбы,
Көңүлү коркуп алган соң
Барганы турган балбаны
Ушу сөздү сен айтсаң,
Батына албай калбайбы?!
Типти жаман сөзүң – деп,
Түшпөсөң түшпө өзүң – деп,
Өлүңкү турат көзүң – деп,
Өзүң түшпөй койгон соң
Өзгөдө барбы өчүң» – деп,
Эр Көкчөнү жемелеп,
Аксур атын жебелеп,
Эр Кошой өтүп кеткени,
Эр Төштүккө жеткени.
Кашында калың жыйыны,
Кыпчактардын кыйыны
Төштүккө сүйлөй кеткени:
Тогуз уул кенжеси,
Элемандын эркеси,
Не түрдүү жан караткан
Кудуреттин пендеси,
Төрө Төштүк баатырга
Абаң Кошой келбеспи.
«Башкы атасы маңгулдан,
Басташканын нан кылган
Лаанатты жат алган,
Мусулмандан бөлүнүп,

Түгөнгүр калмак атанган.
Балбанга Жолой түшүптүр,
Байкап көргөн адамдар
Жыгуудан күдөр үзүптүр,
Намысы жок каапырга,
Ыйман жок жакырга
Түшөсүңбү эр Төштүк,
Намысты түшпөй сап кылба,
Жыгылып жылас Жолойдон
Кө .күтурган мусулман
Көкүрөккө так кылба!»
Бу сөздү айта салганы,
Барганың соң эр Төштүк
Барбаймын – деп, айта албай,
Бабандын сөзүн кайтарбай:
«Атсыз калып нечен жөө,
Алышканым кыйла дөө,
Менин уруш кылганым
Дөө – бери, жин – деди,
Ошону жеңген Төштүктү
Төмөн кылчу ким?! – деди.
Ай качабы жылдыздан,
Айрылып кетип кыргыздан,
Көйкапта көп канча жан,
Алптар менен алышып,
Дөөгө кыргын салышып,
Бери менен беттешип,
Каапыр бери журтуна
Канча жылы кектешип,
Көрбөгөнүм калган жок,
Көптөп душман алган жок,
Жүдөп калган табымда,
Сапардан келген чагымда
Жүзүндү көрдүм арман жок!
Айткандан уктум сөзүңдү,
Азып кетип айылдан
Абаке Кошой, акыры
Аман көрдүм өзүңдү!

Көрүшкөнүм кубанычым,
Көтөрүлгөн Жолойдон
Көңүл айнып турбасмын!
Кагылайын кудайга,
Өлбөй тирүү бендеден
Адам жүрбөс бу жайда.
Калк бетин аман карасам,
Абаке, менин тилегим,
Ордуна келсин тилегиң,
Карып калган чагыңда
Бу ишиңе жарасам».
Ал сөздү Төштүк сүйлөгөн,
Арманым жок – деп, дүйнөдөн.
Айтканын угуп алганы,
Кайратын көрүп кан Кошой
Батыл көзүн салганы.
Батылын салып байкады,
Башын Кошой чайкады.
«Балам Төштүк, кеп тыңда,
Кеп тыңдасаң бек тыңда.
Албан дайра, суу дайра,
Лоп кошулган шор дайра,
Бул дүйнөдө зор дайра,
Топурак, топон ол дайра,
Жети жылдык сол дайра,
Жетимиш жылдык тел дайра.
Жетпес жерге жетипсиз,
Жетимиш жылдык жол басып,
Жети жыл кетип эл азып,
Тартыпсың азап көп жылда.
Жолойго түшө коём – деп,
Балам Төштүк, сөз кылба!
Бооруна басып кымырып,
Бир жылдык жолго бир күнү
Учкан экен зымырык.
Мусулман, каапыр эки журт
Мурунтан кирбейт бир динге,
Сенин барган жериңде

Адам уулу болгондон
Бир мыскал эти миң дилде.
Жараткан жардам бериптир,
Жаның тирүү келиптир.
Көшүң калып көк жашык,
Каның калган бир кашык,
Каруун келбейт – деп, ойлойм
Калмак менен кармашып».
Ал сөздү айтып эр Кошой
Андан өткөн жери ошо,
Алигиче олтурган
Майданда Жолой эр ошо.
Көргөндү кантип тим коём,
Көрүнөө чыккан бир оён
Көк бөрү уулу Көккоён.
Абасы Кошой барганы,
Астында кол куушуруп,
Абакеңиз Кошойго
Саламын айта салганы,
Аликти Кошой алганы.
«Ээ, кулунум, Көккоён!
Кызыл чок ойрот, кытайдан
Кызыгып балбан салганы,
Кан боло туруп бул акмак
Калмактын кара жолтою
Жолой чыгып калганы,
Кандайсың» – деп, балбанга
Карыя Кошой барганы.
Карап алып, аба,– деп,
Кайрат-күчтү ким берди,
Как шу жерде мага – деп,
Жыгылып калсам жыластан
Каапырдан канар таба – деп,
Биздин күч булкак болгондо
Сиздин күч артып турбайбы
Көрөңгөлүү сабаа – деп,
Көккоён айтты мындай кеп,
Абакең Кошой дагы өттү,

Болбодуң Коён бала – деп.
Андан өтүп алганы,
Аралап калың журтуну
Акбайды көздөй барганы.
Мүнөзүнө карады,
Жарга ойногон улактай,
Кайратына караса,
Таштан аккан булактай,
Жанган көзү чырактай,
Сандыргалуу эр Акбай.
Оюлган кара кашы бар,
Он жетиде жашы бар,
Жан казандай башы бар,
Жайылган кара чачы бар.
Жетип Кошой келгени,
Балам, сен кандайсың? – дегени.
Курчтук кылып куу бала
Куп сүйлөдү бу бала:
«Бендеден качар нээтим жок,
Мен барбайм – дээр бетим жок,
Кааласа калың турган эл
Качууда жок биздин бейил,
Не да болсо тобокел,
Барса бара салсам – деп,
Түшсө түшө калсам – деп,
Акбай жан айта салганы,
Батыны ачык эр Кошой
Байкап карап калганы:
Орто бойлуу, он беш жаш,
Кобул колдуу, колоң чач,
Өрдөк моюн, түймө баш
Таанышкан кызы Зыяндаш.
«Сулуу катын алыпсың,
Көп асылам – деп, жүрүп,
Көк жашык болуп калыпсың.
Көшүң калган көк жашык,
Каның калган бир кашык,
Карууң келбес Акбайжан

Бу Жолойго кармашып.
Балтыр этиң толо элек,
Балбан кезиң боло элек,
Жүрөк этиң толо элек,
Жүткүнөр кезиң боло элек.
Балапан жүнүң маңдайда,
Эненин сүтү таңдайда.
Боорутку жүнүң боорунда,
Боло элегиң кезиңде
Күч, кайратың чыңалып,
Толо элегиң кезиңде,
Чырымтал жүнүң соорунда,
Түшө элегиң кезиңде,
Жыгачтан чыбык сындырып,
Үзө элегиң кезиңде
Толукшуган Жолой дөө
Колунду жулуп албасын,
Коргоп кирип мусулман,
Койгулашып канча жан
Коога чыгып калбасын!
Бутунду бутап салбасын,
Мынча турган мусулман
Былчылдашып калбасын!
Жолой деген зор балбан,
Согушта далай жоону алган,
Арзан го – деп, ойлобо,
Ал каапырга ойнобо,
Агер, балам, беттешсең
Болом соо – деп, болжобо,
Кызыкпа – деп, олжого»
Абаң андан өткөнү,
Буудайык уулу Музбурчак
Буга кезек жеткени.
Абаң Кошой келгенде,
Сен кандайсың? – дегенде
Жайым менин кеткен – деп,
Жашым менин өткөн – деп,
Жолобоймун Жолойго,

Жолу катуу каапырга,
Барып бенде болобу
Майданда Жолой баатырга!
Абаң Кошой өткөнү,
Арман кылып кеткени,
Манаска жакын жеткени.
Салтанаттуу сай кашка,
Сайышы журттан бир башка,
Кызыл байрак кырк кашка,
Кылыгы журттан бир башка,
Кырааны Манас бадыша
Боз жорго менен теңселип,
Ак сакалы сеңселип
Салып Кошой барганы,
Сандыргалуу эр Манас
Салам айта салганы,
Абакең алик алганы.
«Намысы жок каапыр кул,
Айбаты бар баатыр кул.
Ыйманы жок жакыр кул,
Ырысы жок такыр кул
Кедердин уулу Жолой дөө
Балбанга чыкты басып жөө.
Дин мусулман уулунан,
Динге балбан кулунан
Беттешер бенде жок болуп,
Бекзааданын баарысы
Бейли кетип, токтолуп,
Калайык качып ыктады,
Калабалуу каапырдын
Каршысына чыкпады.
Каңкор да болсоң эр элең,
Кайратың ашык неме элең.
Мырдар Жолой майданга
Мурун келип олтурду,
Бу жүргөн журттун баарысын
Жүрөгүн алып болтурду.
Карысам да кармаңдап,

Карт буурадай тартандап
Мен түшпөсөм каапырга,
Каңкор да болсоң эр элең,
Кайратың ашык неме элең
Сен түшпөсөң каапырга
Кандай адам катылат
Кабылан Жолой баатырга!»
Бу сөздү Кошой салганы,
Бу сөзүн угуп эр Манас
Мукактана калганы:
«Келгениңиз эп эле,
Айтканың айтар кеп эле,
Аянып калсам каапырдан
Анда мени жемеле!
Айтайын жооп сөзүңө,
Абаке Кошой өзүңө,
Ат үстүндө турганда
Ажалга тууган ок элем,
Эзелден жөөгө жок элем,
Кырдагы кыргыз уулунан
Кыялым чата, шок элем.
Жыгылсам соо болбосмун,
Сырттан Кошой жолборсум.
Жыксам соо койбосмун,
Карыя Кошой өзүң бил,
Каңкорундун сөзүн бил.
Намыс үчүн бекинип,
Арбак үчүн чечинип
Балбанга беттеп чыгармын,
Барсам итти жыгармын.
Арт жагынан арбайып,
Атка минип дардайып,
Тулпар минип суйсалып,
Тура албай колго найза алып,
Сайышка кантип чыгамын?
Эгем Таала жар болсо,
Эзелки күчүм бар болсо,
Сайыш менен балбанын

Экөөнү бирдей алармын,
Элинен салбай койду – деп,
Эриш сөзгө калармын!
Урушса да алармын,
Олжосуна карайт – деп,
Ушак сөзгө калармын!»
Жообун берип салганы,
Зор Кошой абан зардады,
Кайгыланып калганы,
Карыя Кошой бабаңыз
Бу сөздү айтып салганы:
«Дин мусулман уулунан,
Динге балбан кулунан,
Кара кыргыз калкынан,
Кайраты бар алпынан
Бели катуу, бек айбат,
Бейли катуу кара нээт
Белдүүнүн бирөө чыкпады,
Бейбактар качып ыктады,
Бери урган итти жыкпады!
Кайрат кылып баарына
Канчалык айтсам укпады,
Карарган кулду жыкпады!
Кара оозуңа кан толгур,
Кайрылгысыз күн болгур,
Куру оозуңа кум толгур,
Кубангысыз күн болгур,
Каражолтой мусулман
Качса баары ушундан
Кара журтка ээсиң – деп,
Карысаң да дөөсүң – деп,
Каалап өзүмдү албады,
Калбалуу кулга салбады!»
Ол сөздү алып оюна,
Касиеттүү абандын
Кайраты толуп боюна,
Ээрдеги чагарак
Кылдырата кагыптыр,

Кара жерге багыптыр.
Кабылан Манас баатыры
Кайратын билип акыры
Карчыгадай кагынып,
Кабыландай чамынып,
Кайыптан акыл табылып
Жайдары Кошой баатырды
Жандай түшүп акыры:
«Конкарга үчүн тор кылбай,
Кордун баарын зор кылбай,
Камашкан каапыр, мусулман,
Башкага башты кор кылбай
Азыр келдиң мага аке,
Айтканың чын, абаке,
Карысаң да карпандап,
Карт буурадай тартаңдап
Сен түшпөсөң каапырга,
Калк ичинде ынагың,
Каңкор Манас чунагың
Мен түшпөсөм каапырга
Жолойго киши жолойбу,
Жолосо соо коёрбу?
Жолочу киши өзү жок,
Жер дүйнөдө мусулман
Тең келүүчү көзү жок,
Өлөрүн санайт өздөрү,
Өлүңкү турат көздөрү,
Байкап турам баарысын
Мас немедей сөздөрү!
Карчалышкан бул ашта
Кандыктын жөнү бир башка.
Каапырдан камоо көрдүк – деп,
Кан аба, өзүң түшпөсөң,
Жылас болгон Жолойго,
Чыкпай байге бердик – деп,
Балбанды макул көрүнүз,
Барып күрөш салууга
Бап келбесе көөнүңүз

Байгесин айдап бериңиз!»
Арстан Манас баатыры
Ал сөздү айтты акыры,
Ол сөздү угуп эр Кошой
Ордуна келди акылы.
Аттигине дүнүйө
Жашаган сайын шайманың
Бошойт экен күнүгө!
Дүнүйөнүн жүзүндө
Түрдүү-түрдүү толгон жан,
Ар демеден катышып
Аралашып болгон жан.
Дөө, бери, жининен,
Адам уулу не түрдүү
Аралашып зилинен
Көкөтөйдүн ашы – деп,
Көрүүгө сонун ушу – деп,
Боз үйлүүнүн дөөлөтү
Түгөл өскөн тушу – деп,
Карасынан кандар көп,
Карап турсам жер жайнап
Канча түрдүү жандар көп.
Кичигинен улук көп,
Эсеп жетип болгусуз
Эчен түрдүү урук көп.
Ушинтип турган чагымда
Убара кылдың каңкорум
Сакалымдын агында.
Арманым арбын, дартым зор,
Ажал деген чиркиниң
Туюк соккон темир тор,
Азыркысын абаңыз
Жаш жагынан болду кор.
Кара жер жүзү кей болуп,
Каапыр менен мусулман
Мурунтан жүрсө тең болуп,
Бабаң Кошой баш болсо,
Жылас болгон Кошойдо

Жыйырма беште жаш болсо,
Чын ушундай аш болсо,
Жолой чыкса жолумдан
Башы таштан болсо да
Соо кетпес эле колумдан!
Отуз беште жолукса
Ойрондобос эр белем,
Ошол иттен кем белем!
Обдулуп найза салышса,
Ойду-дөндү алышса,
Оролтуп аяк чалышса
Оңдобой турган мен белем,
Оосурак иттен кем белем!
Кырк бешке чыгып калышса,
Кыйгактуу найза алышса,
Кызышып күрөш салышса
Кыйып кара башыны,
Кызып-кызып чыгарып
Оозунан ичкен ашыны
Кустурбай турган мен белем,
Кутурган кулдан кем белем!
Элүү беш жашта кезиксе
Эптебей турган эр белем,
Эптеп жердин тешигин
Көктөбөй турган эр белем,
Эсирген кулдан кем белем!
Абаңдын шайы кеткенде,
Сексен бешке жеткенде,
Арасынан отуз жыл
Арманда өтүп кеткенде
Калкымдын каалап калганы,
Каңкорум айта салганы,
Карап турсам опосуз
Кашайган дүйнө жалганы!
Каапырдын көөнүн тындырбай,
Каңкорум шагын сындырбай,
Калкыңа уят кылдырбай,
Төгүлбөй турган кан барбы,

Өлбөй турган жан барбы,
Майданга кирип уялбай
Бакайып келип олтурган
Баягы Жолой заңгарбы?
Булуттан чыгар муздак жел,
Мырдар кул мынча келген соң
Карысам да тобокел,
Тобокелге салайын,
Токтолбоюн, барайын!
Бирок сизге айтарым:
Алда билет каапырдан
Намыс албай кайтарым,
Алармын деймин намысты,
Абыдан керсем арышты,
Арманым катуу, дартым зор,
Арылбаган менден шор.
Кара сакал агымда,
Карып калган чагымда
Катыным чоркок киши эле,
Калдыратып көтүмө
Кылып берген иши эле.
Арык эчки териси,
Атасынын көрүсү,
Ашаткыга жатыптыр,
Чыгы менен катыптыр,
Ийи катып алыптыр,
Кылдыр ийлеп салыптыр.
Арбак урган дөө Жолой,
Ат көтөрбөс жөө Жолой
Алаасынан албасын,
Айра тартып салбасын,
Али да болсо абаңкы
Абийири кетип калбасын!
Тартынбайын балбандан,
Дардайган кулга баргандан.
Корунбайын балбандан,
Коржойгон кулга баргандан.
Кагылайын, каңкорум,

Калк чайкаган анткорум
Кара журт калың, көрчү – деп,
Кандарынды чакырып,
Как шу жерге келчи – деп,
Калк ичинен маа батар
Кандагай таап берчи – деп,
Чоюлса токтоп, айрылбас,
Бош турганда жайылбас,
Тартып көрсө чоюлган,
Коё берсе жыйылган,
Кылдай өөнүн байласа
Адамдын бели кыйылган
Кандагай калкта барбы?» – деп,
Карыя Кошой айтып кеп,
Карап тура калганы.
Кокондоп келген Санжыбек
Сары жаргак шым менен,
Эр Кошой айткан чыр менен
Бура тартып алганы,
Муну көрүп эр Манас
Мырдар, бери тарткын – деп,
Буйрук кылып калганы,
Бура тартып Санжыбек
Маңдайына барганы.
Мунун шымы кандай шым,
Батар бекен аба – деп,
Баатыр сүйлөп калганы.
«Сандыргалуу кулунум,
Сарысын көрүп мунунун
Киесиңби дегениң
Жайын көрүп турумун.
Согончок өтпөй калбайбы,
Катуу тээп мен кийсем
Как жарылып албайбы.
Байкап айткын баатыр – деп,
Батпайт мага акыр» – деп,
Абаң Кошой айтып кеп.
Оң тарапта туруптур

Оён Көкчө баатыры,
Ойрон Кошой абаңыз
Көзүн салып акыры:
Саймалуу калпак, сары шым,
Шалдыркан кесе, бото кур,
Наалы алтын, жез өкчө,
Айдаркандын баласы,
Ала көөдөк эр Көкчө
Көргөндөрдөн кеп угам,
Кербендерден мен угам,
Сенин зайыбың Акеркеч
Иштүү киши – деп, угам.
Көкчө күйөө, келгин – деп,
Көтүндө шымды бергин» – деп,
Эр Кошой сурап калганы.
Казактын Көкчө зардалы
Шыпырып шымын алганы,
Абаке Кошой, мына! – деп,
Кандагайын калдайтып,
Керип-чоюп далдайтып
Кошойго бере салганы.
Кара кыргыз зардалы,
Каары катуу балбаны
Карыя Кошой абаңыз
Оң жаккы бутун салганы,
Ойрон Кошой абаңдын
Балтыры батпай калганы.
Сол жаккы бутун салганы,
Согончок өтпөй калганы,
Шыйрагынан шыпырып,
Шымды колго алганы:
«Муну кылган катынды,
Мууну кеткен каапырды
Оңбетинен тилбейби,
Тирсегинен илбейби,
Оңчачынан кыркпайбы,
Ордого уруп жыкпайбы,
Кер байталга мингизип,

Кементайды кийгизип,
Алачтын журтун сыдыртып,
Аяк-башын кыдыртып,
Атасынын колуна
Апарып берип салбайбы,
Алы келген азамат
Жаңыртып зайып албайбы.
Түндө басып лыпылдап,
Күндүз күлүп шыпылдап,
Кымыруу болуп жүрөргө,
Кыз-келинге кирерге
Жаштык жериң деги жок,
Чучуктай куу шым киерге
Ушу күндө эбиң жок.
Басташып жоого калышсаң,
Майданга чыгып салышсаң,
Душман менен сайышсаң,
Жер таянып окустан,
Жыгылып калып кокустан,
Кайтып ыргып минерде
Капталып калат дегендей,
Жоодон ибеп жегендей
Найзакерден сен эмес,
Берер кишиң мен эмес,
Куучуйган шымың баткандай
Курусса да эр Кошой
Куурай шыйрак кем эмес».
Бу сөздү айтып абаңыз,
Капа болду караңыз.
Шымың менен кургун – деп,
Оолак кет, ары тургун – деп,
Томолоктоп турганы,
Башына шымын урганы.
Көргөндүн көөнү тынганы,
Көкчөнүн шагы сынганы.
Кандагай чыкпай Кошойго,
Капаланып ошого,
Батарга шымы жок болуп,

Баатыр Кошой токтолуп,
Баянсыз дүйнө жалганы,
Бабанар токтоп калганы.
А дегенче болбоду,
Арбак азыр колдоду,
Колдобосо неткени,
Кошойго Манас жеткени,
Барып сүйлөй кеткени.
Карчыга куштай камынып,
Кабыландай чамынып,
Канкор Манас баатырга
Кайыптан акыл табылып:
«Каныкей экен мыкты – деп,
Каныкейдин колунан
Кандагай бир шым чыкты – деп,
Казат үчүн сакташып,
Катып алып тапташып,
Ажыбай менен Чалыбай
Жүрөт эле макташып.
Алдырып кийчи, баатыр – деп,
Байкайлык аны акыр – деп,
Батса ошо батар» – деп,
Манас айтты мындай кеп.
Каңкор эми болбоду,
Катынын мактап койбоду,
Тим турууга болбоду,
Тийишкенин койбоду.
Ажыбай менен Чалыбай,
Айтты Кошой жайма-жай
Алып келгин шымын – деп,
Билейин калпын, чынын – деп,
Как шу жерде көрөйүн,
Катыныңын тыңын – деп,
Эр Кошой сүйлөп салганы,
Ажыбай менен Чалыбай
Буйрукту Кошой айткан соң
Бура тартып калганы,
Көрпөчөнүн астынан,

Көмкөрө ээр үстүнөн
Кандагай шымды алганы,
Кан Кошойдун колуна
Алып келип бере салганы.
Ойрон болсун Кошой дөө,
Аттан түшкөн баары жөө,
Оң жак бутун салганы,
Балтыры батпай калганы,
Сол жаккы бутун салганы,
Согончок өтпөй калганы.
Батырууга бу шымды
Аракет Кошой кылганы,
Аягы чыкпай бу шымдан,
Ажыбай менен Чалыбай
Экөөнө көзүн ымдады:
«Эки кул бери олтур – деп,
Эптеп муну батыр – деп,
Батпай калса бу шымы,
Мага берген куу шымы,
Жардыгы жалган болбогон,
Жалган кылган оңбогон,
Жаратканы колдогон,
Өкүмү экөө болбогон,
Экөө кылган оңбогон,
Өзүн кудай колдогон
Жайыл Манас көрбөсүн,
Жаңы келген келиндин
Жакшылыгын көмбөсүн!
Оң бетинен тилдирип,
Нур сыпатын бүлдүрүп,
Ордодон сүйрөп чыкпасын,
Оң чачынан кыркпасын,
Кер байталга мингизип,
Кементайын кийгизип,
Кыргыздын журтун сыдыртып,
Аяк-башын кыдыртып,
Каракандын колуна
Кайтарып берип салбасын.

Кара кыргыз оңбо! – деп,
Каныкей айтып калбасын.
Таңдайында мөөрү бар,
Тамагында сөөлү бар,
Кайсы түрдүү иш кылса
Кадыр Алла эптеген,
Кас кылып бенде жетпеген,
Каргышы катаа кетпеген,
Катындардын баарысын
Калыңдык менен тепсеген
Каныштан каргыш албасын,
Кара кыргыз баласы
Кайгылуу күнгө калбасын.
Эки кул, бери олтур – деп,
Эптеп муну батыр – деп,
Не болор экен акыр» – деп,
Эр Кошой айта салганы.
Энтелешип эки дөө
Ажыбай менен Чалыбай
Абаң Кошой жанына
Алар барып жайма-жай,
Оң жагында бири бар,
Сол жагында бири бар,
Шымы батса экен – деп,
Ал экөөнүн дили бар,
Агер антип батпаса
Арстан Манас баатырдын
Айтканын кылма жини бар.
Батыра албай жатканда,
Байкуштар минтип тартканда,
Чыгара албай шырагын
Чытыратып атканда
Жыйындын тыяк четинде,
Ажыдаар түгү бетинде,
Кыраакы көздүү кыраан эр
Балбанга көзүн салыптыр,
Бастырып келип калыптыр.
«Батпаганы чынбы? – деп,

Баатыр Кошой шымы – деп,
Мактап жүрүп мына бу
Эки догуз кылды – деп,
Каракан кызы Каныкей
Катышкан экем бепбекер,
Бул өңдөнгөн заңгарды,
Каардансам кырармын
Кашында канча жандарды,
Алганым – деп, жагдайлап,
Ак күбө чечип тактайлап,
Акырына ат байлап,
Каныкей жүзүн көрбөскө,
Кайта үйүнө кирбеске
Аккелте мылтык огу урсун,
Көк милтенин чогу урсун,
Шым – деп, кармап абаке,
Не кылып карап олтурсуң!»
Бу сөздү айтып эр Манас
Булкуп алып бу шымды,
Батпай калган куу шымды
Абакөзү Кошойдун,
Алп агасы ошонун
Аягынан жулуп алганы,
Арстан Манас бу жерден
Кайра басып калганы,
Ажыбай менен Чалыбай
Аларга көзүн салганы:
«Мактап жүрүп башынан
Кылмак элең эки кул,
Кыянатың мына бул!
Каныкейди сойбосмун,
Каңкор Манас атагым,
Кан ичүүдөн тойбосмун,
Калабалуу эки кул
Экөөңдү тирүү койбосмун!»
Бу сөздү айтып эр Манас,
Бура басып калганы.
Муну көрүп Ажыбай

Ордунан тура салганы.
«Чондугун да курсун – деп,
Чоң болгонун мен болсом,
Чогоолдор сазай берсин – деп,
Алп, атактуу дөөлөрү
Азыр ушу жалганга
Аз-аз эле келсин – деп,
Келгендин кейпи курусун,
Он жашабай өлсүн – деп,
Ушу түрдүү кордукту
Кандай бенде көрсүн!» – деп.
Сунган бутун тарта албай,
Жумган көзүн ача албай,
Кошой калды далдайып,
Баатырдын сөзүн кайтарбай,
Кой, Манас – деп, айта албай,
Кошой абаң далдайды,
Ажыбай менен Чалыбай
Бул экөө да шалдайды,
Өлүм келип эсине,
Эки чоро бирдей тең
Караңгы түшүп көзүнө,
Жаан келбеди эсине.
Шашып турган кезинде,
Эми түшүп эсине
Эр Чалыбай кеп айтат,
«Ээ, Ажаке – деп, айтат,
Кандагай тегин болгон жок,
Каныкей тегин койгон жок!
Жаан көрүнбөй көзүмө,
Жаңы түштү эсеме.
Андан бери карата
Аңкарып адам караса
Таамай алты жыл болду,
Жаанга бу сөз чын болду.
Баштаганы бу шымды,
Батпай турган куу шымды
Жаңы аракет кылганга

Так он эки жыл болду.
Анжыяндын ар жагы,
Айым Мүнсөк бер жагы
Даңдуң баштын тоо теке,
Аң уулап адам көрбөгөн
Сырты кара зоо теке,
Абыкени баш кылып,
Алтымыш мерген аткарып,
Териге залал кылдырбай
Бир-бир көзгө аттырып,
Күндүн жүзүн чалдырбай
Кургатканын кундуйтуп,
Ак сандыкка каттырып,
Ашаткысын эринбей,
Аярдык менен Каныкей
Жез челекке жаткырып,
Алма кабык алдырып,
Алты ай малма салдырып,
Анжыяндын Шагыл сарт
Боёкчусун алдырып,
Катын бычып, кыз тигип,
Оймоктуудан уз тигип,
Ө .көй уздар иштеген,
Кайып бектин Арууке
Токсон кызга баш болуп,
Тогуз күнү тиштеген.
Тиштегени билинбей,
Кайсы түрдүү иш кылып
Иштегени билинбей,
Карап көрсөң өлчөөсүн
Кайыгы көзгө илинбей,
Жымырата тиктирген,
Жылан боор бүктүргөн.
Кош кобулдан тиштеген,
Ичине буулум ичтеген.
Гайза тийсе тешер – деп,
Бышыктабай койгондо
Мында да ишим бекер – деп,

Болот эгеп ширеткен,
Жетимиш балбан бөкөгө
Жеке шу шым каранды
Алым салып ийлеткен,
Боёгун каныш бийлеткен,
Сынамакка бу шымды
Сыр бараң атсам ок өтпөйт,
Так үстүнө карандын
Табылгы жаксам чок өтпөйт,
Бүктөөсүн адам таппаган,
Уздар көрүп мактаган.
Бабам Кошой кийсе – деп,
Бала үчүн жүрөм ынтызар,
Батасы мага тийсе – деп,
Арнап кылган абаңа,
Андай жөнүн айтпаган
Аралаш жүргөн адамга.
Кандагай тегин шым эмес,
Калкка бу сөз сыр эмес,
Абакеме бергин – деп,
Айткан мага кеби бар,
Акыры болду-болбоду
Манаска чактап бир жерин
Катырып койгон чени бар.
Кадырың жетик Ажысың,
Кара бөрк эмес, таажысың,
Баатырыңа жүрчү – деп,
Кандагай сурап көрчү» – деп,
Чалыбай айта салганы,
Ал сөзүнө Ажыбай
Айран азыр калганы.
Андан мурун эр Манас
Жаман камап калганы.
Камаганын көрүптүр,
Ал Чалыбай баатырдын
Айтканына көнүптүр.
«Не да болсо жүрөлүк,
Эл доорунан сүрөлүк,

Эр Манастын бу шымын
Экөөлөп сурап көрөлүк,
Каар кылса канкордон
Каза жетсе өлөлүк,
Кайта сурап көрөлүк,
Айланып акыл чыгарса
Айтканына көнөлүк.
Сен кексесип Чалыбай
Кебиңди айтып салбагын,
Мени түртүп бейжайга
Кетенчиктеп калбагын.
Келген кыстоо башыма,
Жолдош бол – деп,- кашыма».
Ажыбай менен Чалыбай
Кол куушуруп кожурап,
Коёндой көзү жоодурап,
Манаска айтып барып кеп:
«Колундагы кандагай
Баатыр, бере турчу – деп,
Алда салса башына
Адамга түрдүү керим бар,
Кандагайды кайта бер,
Өктөлүү калган жерим бар.
Ушу шымды чыгарган
Каныкей сындуу келин бар,
Башта бир уккан кебим бар.
Мына шу шымды башынан
Айткан экен Каныкей
Баатыр Кошой киер – деп,
Ыраазы болсо кызматка,
Бир байдасы тиер – деп,
Чактаган экен Кошойго,
Жүргөн менен тургандан
Өлчөөсүн угуп ошого,
Мусулманга ата – деп,
Кызматка болсо ыраазы
Келиним эркек туусун – деп,
Берер бекен бата – деп,

Ойлоп кылган шым экен.
Оболунда, башында,
Ого эле жакшы кеп болду
Көкөтөйдүн ашында.
Калктын шымы бар келбей
Камалып турган чагында,
Чалбары элдин чак келбей
Шашып турган табында,
Бере тур баатыр, шымды – деп,
Шыйрагына шым батпай
Абаң Кошой сынды» – деп,
Ажыбай сүйлөп калганы,
Аны көрүп эр Манас
Колундагы кандагай
Бурай кармап салганы.
«Шымың менен кургун – деп,
Оолак алып тургун – деп,
Башкадан шагым сынды – деп,
Душманым көөнү тынды – деп,
Мактай берип шымды» – деп,
Ажыбай менен Чалыбай
Аларга көзүн салганы,
Акырая бир карап,
Ачууланып калганы.
Манас менен ойнобо,
Батпай калса бу шымы
Соо калам – деп, ойлобо.
Ал сөздү айтып салганы,
Ажыбай менен Чалыбай
Кандагай шымды алганы,
Чатына көзүн салганы.
Алаасы турат бүгүлүп,
Багалекке жеткенче
Байкаса бенде тигилип
Бүктөлгөндөй көрүнөт,
Көргөндүн көөнү бөлүнөт.
Ажыбай айтты тигиш – деп,
Чалыбай айтат кириш – деп,

Каратоко сүйлөдү
Өнөр менен өткөрө
Кылып койгон бир иш – деп,
Калайыкка чыр кылды,
Каныкей кандай шым кылды,
Өнөрү болсо көрүнсүн,
Өчмөндүүлөр көмүлсүн,
Ачуулантпай канкорду
Айрылсын да, бөлүнсүн.
Ал сөздү айтып Ажыбай
Кел бери – деп, Чалыбай,
Олтуруша калышып,
Алаасынан алышып,
Алп күчүнө салышып,
Тамандашып тартканда
Шарт – деп, чыгып жазылды,
Көрдүк мындай асылды!
Арасынын баарына
Желдүү желим куюптур,
Жыйылган бойдон жыласың
Жымырайып туруптур.
Ажыбай көөнү басылды,
Чойгонунда кандагай
Карыш сөөм жазылды.
Кайра басып келгени,
Карыясы Кошойго –
Калк агасы ошого
Кандагайды бергени.
Аба, кийип көрчү – деп,
Алдырап калды балдарың,
Айтканын кылып берчи – деп,
Колуна берип Кошойдун,
Алптыгын анда ошонун.
Оң жаккы бутун салганы,
Ойроттун Кошой балбаны,
Атанын шымын алгандай,
Аягына бала салгандай
Балбалактап калганы.

Сол жаккы бутун салганы,
Кыраан Кошой карыя
Кыргыздын кыйын балбаны.
Аганын шымын алгандай,
Иниси бутун салгандай,
Баары бою тең болуп,
Балбалактап кең болуп,
Кийип Кошой алганы,
Көбөөлөрү көйкөлүп,
Куп жарашып калганы.
Бабаң Кошой сүйүнүп,
Оң багалек түрүнүп,
Жоон санга барганы,
Ойрон Кошой абаңыз
Багалектин ичине
Оң гана колун салганы,
Оң имерип алганы,
Сыртын көздөй кергени,
Капталына кол келип,
Кайра коё бергени.
Жыйылып этке жеткени,
Жылас болгон бу шымдын
Асылдыгы эмей неткени.
Сол багалек түргөнү,
Жоон санга сүргөнү,
Сол жаккы колун салганы,
Сол имерип алганы,
Сол бөйрөккө кергени,
Бөйрөгү тушка кергенде,
Кайра коё бергенде
Калыбына барганы,
Канча түрлүү чакырлап,
Доош чыгып калганы.
Асылдыгын билегин,
Кыл муруту солк этип,
Мыйыгынан күлгөнү.
Мактанып Кошой балбактап,
Манаска көздөй далбактап,

Басып бабан барганы,
Кашаттан шымды кармады.
«Каары катуу канкорум,
Калк чайкаган анткорум,
Дүнүйөнүн жүзүндө
Не түрдүү тери толуптур,
Байкап билдим ушундан
Баары армандуу болуптур,
Териден асыл чыгарып,
Жеткириптир, коюптур.
Бу кандагай бу шымды,
Бул өңдөнгөн куу шымды
Кандай түрдүү жан кылды?
Иштеген киши ким эле,
Тиштеген киши ким эле?
Жайын-күйүн бу шымдын
Айта кой – деп, тим эле».
Эр Кошой сурап калганы.
Токтолбостон эр Манас
Жооп берип салганы:
«Иштеген киши табылар,
Тиштеген киши табылар,
Келиниң жүрөт бир куу баш,
Абийири качан жабылар?
Бу Каныкей келиниң
Бир жарым жыл иштеген,
Кайыптын кызы Арууке
Бир ай жарым тиштеген.
Иштегени Каныкей
Өңүнө сарысы өтүптүр,
Ошо күндөн ушу күн
Өргүй албай кетиптир.
Тиштегени келиниң,
Тишине заары өтүптүр,
Тиш саргарып кетиптир.
Касиеттүү карысың
Бата берсең нетиптир!
Төрөбөгөн зарпынан,

Барзантынын дартынан
Баатыр абам көрөр – деп,
Көрсө бата берер – деп,
Ишенсең аба сөзүмө,
Ашка келбей койсоң да
Каттоочудан байланып
Жибермек экен өзүңө».
Ал сөзүн угуп эр Кошой
Каныкей балам кайда? – деп,
Айтып муну салганы,
Кундактай бели ийилип,
Тизеси жерге тийилип,
Каныкей басып барганы.
Абакеңиз Кошой дөө
Сын көзүн эми салганы.
Атаганат, канкорум,
Ушу балам Каныкей
Күйүп турган чок экен,
Дегеле ак жоолукта жок экен.
Желке чачы жүн экен,
Өзүңдүн көзүң өткөндө
Эмгекке тууган күң экен!
Азиздер мында келсин! – деп,
Айгай салган жери ошо.
Дин ыслам балдары
Тигилип баары барганы.
Не токтолгон чалдары,
Түмөндөгөн көпчүлүк
Мусулмандын зардалы
Атпай журттун баарысы
Аңгемеге барышты.
Абакеңиз эр Кошой
Дастарын кыйгап чалынып,
Жаратканга жалынып,
Алакан жазды буркурап,
Атпай журттун баарысы
Бата кылды чуркурап.
Көп жыйылган өзү ушул,

Көпчүлүктүн көзүнчө
Кошойдун айткан сөзү ушул:
«Тилекти берсе бир Алда,
Туулса мындан бир бала
Ургаачы болбой эр болсун,
Аюу болбой, шер болсун,
Атышканын алсын – деп,
Күрөшкөнүн чалсын – деп,
Мусулмандын баласын
Күрмөлтпөстөн алсын – деп.
Өлөндүү жерди өрттөгөн,
Өзүнөн бенде өтпөгөн,
Тулаңдуу жерди тутантып,
Туугандын баарын кубантып,
Кара сууга кан куюп,
Кайратын калк – эл туюп,
Суу ордуна кан төгүп,
Тон ордуна кол сөгүп,
Бөрк ордуна баш кесип,
Бөз ордуна көз тешип,
Кол жеткендин баарысын
Ушаласын көмүрдөй,
Катылышкан душманын
Өгөөлөсүн темирдей,
Акыры тууса эркеги
Аты болсун Семетей!
Арууке келин баласы
Акылдашы ар качан,
Ага болсун чын жороо,
Аты болсун Күлчоро!
Кыдыра кырчын тал болсун,
Кырга чыга бергенче
Семетейге кылуучу кудай жар
болсун

Ак болотун майласын,
Ачуусуна келгенде
Абыке, Көбөш, кан Жакып
Ошолорду жайласын!

Көк болотун майласын,
Кыйыгына тийгенде
Кырк чорону жайласын!
Кара болот кайрасын,
Каарына келгенде
Кан Коңурду жайласын!»
Кошой бата бергени,
Каапыр менен мусулман
Кошо бата бергени,
Жер дүңгүрөп калганы!
Ал сөздү айтып абаңыз,
Бата кылып, жүз сыйпап,
Басып калды караңыз.
Баатырга бата бергени,
Баскан бойдон майданга
Бабаң Кошой келгени.
Олтурган Жолой оксоюп,
Олут алып соксоюп,
Жолойду көздөй бет алып
Абакеңиз Кошойдун
Жолборстой көзү тутанып,
Алты-жети кадамдай
Аягын жерге салганы,
Баса түшүп эр Кошой
Токтолуп тура калганы.
«Мусулман уулу аз болуп,
Каапырдын журту кас болуп,
Каапырга дө .лөт токтолуп,
Мусулмандан ошондо
Кайраттуу жакшы жок болуп
Койгулашып майданга,
Намыс бербей ар жанга,
Алышып жүрүп жашымда,
Акдөө, Көкдөө заңгарга
Салышып жүрүп башында
Күлдү журтка жообум бар,
Күрсү тийген жонум бар.
Кылыч тийген кыйлача,

Кабыргам жаман кайышкан
Кыргыздын журту ыйласа.
Балта тийген башыма,
Мусулмандан жолдош жок
Жүргөн менин кашыма.
Азыркы күндө карасам
Көзүм барат чекчейип,
Белим барат мекчейип,
Мойнум барат кекжейип.
Арканы алып сары суу,
Омуртка менен кабырга
Ойлоп турсам бул кезде
Ортосунун баары суу,
Куймулчак, жамбаш ашташы
Толгон деймин сары суу.
Калмактын Жолой дөөсүнө
Каалап журтум калыптыр
Балбан күрөш жөөсүнө.
Мен турамын бу жерде
Бир Алдага сыйынып,
Белим барат ийилип,
Карылыктын зардабын,
Бери келиңер, балдарым,
Беш-алты бала келиңер,
Белимди басып бериңер.
Белимди бектеп басыңар,
Курушуп калган кургурдун
Боюн эптеп жазыңар».
Ол сөздү айтып болкоюп,
Абакеңиз эр Кошой
Жатып берди солкоюп,
Узунунан узарып,
Арстандай көзү кызарып.
Карап турган кара журт
Тебелөөгө камынды,
Желдеттен жетөө жабылды.
Абаң аны билбеди,
Өңкөй эргежээлиби,

Кел бери – деп, тилдеди.
Кошойду көздөй камынды,
Токтолбостон жонуна
Тогуз киши жабылды.
Аянбай басып бар күчүн,
Так он алты кишини
Көтөрүп абаң бүпбүтүн.
Кара жан камын жеп бас – деп,
Калбалуу балдар, кантесин,
Кара жан карыштап бек бас – деп,
Эр Кошой айтып салганы.
Не болду Кошой баатыр – деп,
Мусулмандар жыйылып
Кандай иш кылып жатыр – деп,
Жүзгөндүн уулу Каманбек
Аралап келип калганы.
Калмак экен ал өзү,
Калкка тийди бу сөзү:
Кужулдаган бурутту,
Дүнүйөдөн көрбөдүм
Мындай арсыз журутту,
Өзүлөрү тепкилеп
Курган чалын курутту.
Чалынын шору катты – деп,
Өзүлөрү тебелеп
Өлтүргөнү жатыр – деп,
Ошондо да коёбу
Биздин оён Жолой баатыр – деп,
Каманбек айтып салганы,
Коюңарчы балдар – деп,
Кошой сүйлөп калганы.
Ошо сөзгө арданып,
Окторулуп эр Кошой
Ордунан тура калганы.
Жонундагы жүргөндөр
Томолонуп алганы,
Чоң кишээ чыккан балдардай
Кыйрап жерге калганы.

Кылымдын Кошой балбаны
Агала сакал сеңселип,
Нар туурадай теңселип,
Алышууга белсенип,
Аста басып барганы.
Арбак урган Жолой дөө,
Алышмак болгон экөө жөө,
Ооздон оту буркурап,
Көздөн жалын шыркырап,
Кармагандан кан чыккан,
Карагандан жан чыккан,
Ордунан турду күр этип,
Аны көргөн адамдын
Оно бою дүр этип.
Кошойду кордоп кеп айтып,
«Компойбой калгын – деп, айтып,
Кара сакал агында,
Каруундун кеткен чагында,
Казааң жакын табында,
Буурул сакал агында,
Муунуң кеткен чагында,
Өлүм жакын табында
Ажалыңдын жеткени,
Абийириңдин кеткени,
Кетпегенде неткени,
Жашыңдан киши чыга албай,
Жакшыраактан ыйгарбай
Карыганда түшүп балбанга,
Карап көрсөм өзүнө
Каргыш тийип калган да!
Атым менин – Жолойдур,
Ар душман качып колойдур!
Жолойго киши жолоорбу,
Жологон бенде оңорбу?!
Бир башында, Кошоюм,
Миң жаның болсо коёмбу,
Ичип канга тоёмбу!»
Бу сөзүн айта салганы,

Абакеңиз Кошойдун,
Ачуусу келди ошонун:
«Атаңдын көрү каапыр кул,
Ыйманы жок жакыр кул,
Наадандыгың мына бул.
Үкүрчүнүн оюнда,
Үч-Капкактын боюнда,
Үйшүнбайдын тоюнда,
Ушу күнчө оюмда,
Өлтүрбөй сени тирүү алдым,
Үйүңдөн байлап бир алдым.
Балчакайдын белинде,
Айылым арбын дегенсип,
Мыктылык кылган жериңде
Айтышып сөздөн бир жеңдим,
Алыша кетип урушуп,
Ач бөрүдөй жулушуп
Ат үстүнөн бир эңдим.
Кулусунга кууратып
Өңөрүп бардым өзүңдү,
Көрбөй жүргөн кишидей
Эмне үчүн мага айттың
Өкүмат кылып сөзүңдү.
Оболдон бери, доңузум,
Оё жүрдүм көзүңдү,
Ойрондоп жүрдүм өзүңдү,
Ойлонуп айткын сөзүңдү!
Кулжа тоонун оюнда,
Кутман байдын тоюнда,
Казактын Калдар беги бар,
Калкка маалым кебиң бар,
Катылам – деп, Кошойго
Кан жүткүргөн жериң бар.
Бөрү жолдуу Кошойду
Бөлөк болду дейсиңби?
Болжобой бокту жейсиңби!
Ар бир жерде алышып,
Аркы-терки салышып

Алып жүргөн мен элем,
Наадан Жолой сен элең!
Алың качан жетти – деп,
Наадандык айттың кепти – деп,
Мына барсам, неттиң?» – деп,
Кошой салды билегин,
Кор кылба – деп, Кошойду
Мусулман тилеп тилегин.
Жолой бекем тутканы,
Колун Кошой булкканы,
Кара диндер балбаны
Кан Жолой бекем кармады.
Касиеттүү эр Кошой
Бир тартуу менен Жолойдон
Билегин сууруп алганы.
Кол терисин шыпырып
Жолой алып калганы.
Кара калмак кытайдын
Каалап салган балбаны
Абакеңиз эр Кошой
Ач билектен алганы,
Эки жулкуп эр Жолой
Эптеп сууруп алганы,
Шыпырылып кол тери
Кошойго кетип калганы.
Кайра басып Жолой дөө
Калмакча намаз окуп,
Карк алтын сүрөт буту бар,
Бурканына чокунуп,
Кайра басып калганы.
Абакеңиз эр Кошой
Азырланган жери ошо –
Сеждеге коюп башыны,
Селдей төгүп жашыны.
Качанкысын ойлошуп,
Карыя Кошой, чоң Жолой
Кармаша кетти бойлошуп.
Абаңды тутуп алганы,

Калмактын Жолой балбаны
Асманды көздөй атканы,
Кармаган бойдон абаңдын
Жолойдун колу кетпеди,
Абакеңиз Кошойдун
Кайраты толгон ошонун,
Аягы жерге жеткени.
Таманы менен тик түштү,
Жазылган талпак ордундай
Тийген жерге жик түштү.
Аяктаган абаңыз,
Ал кубатын караңыз,
Колуна тийген Жолойду
Козголтуп жерден алганы,
Айлантып асманга атканда
Кылым кытай балбаны,
Кырдана түшүп, бадырек,
Аяктап тура калганы,
Таманы тийген жерлердин
Далайы чыкты далдалы.
Арбытты антип жумушту,
Токтолбостон бир-бирин
Асманга топтой урушту.
Топ аткандай атышып,
Ал экөөнүн жанына
Адам уулу болгондон
Барар эмес катышып,
Карагандар таң болду,
Кара тозоң чаң болду,
Каапыр менен мусулман
Көрө албай көбү таң болду,
Чаң жашырды сан колду.
Ал аңгыча болбоду,
Алмамбет баатыр толгонду,
Тамаша көрбөй калдык – деп,
Жалпы журт сүйлөп калганы,
Сандыргалуу Алмамбет
Жай ташты сууга салганы,

Ачып көздү жумганча
Алда канча бир булут
Пайда болуп калганы.
Үзүктөй кара бир туман
Үстүнө элдин жазылды,
Кара жамгыр, ак мөндүр
Төгүп өтүп басылды,
Күлдү журт көрдү таңыркап,
Күрөштөн башка таңы жок,
Жел басылып, жеринен
Желп этип чыккан чаңы жок,
Майданда Жолой, Кошою
Байкаган көрдү ошону.
Ылактырып ыргытып,
Уруулуу журтту дыргытып,
Аны менен жыга албай,
Тегирмендин барадай,
Азап болуп бир далай,
Бирин бири бу күндө
Өлгөнүнө карабай,
Тегеренип калышып,
Өнөрүн артык салышып,
Бир-бирине эки дөө
Өчөшкөн бойдон калышып,
Куйрукка шымын түрүшүп,
Кур букадай сүрүшүп,
Кармаган жерден кан чыгып,
Чарпышкан жерден чаң чыгып,
Качан бирөө жыгат – деп,
Ашыгып адам жан чыгып,
Оёндор күрөш салганы,
Ойду-дөңдү булкушуп,
Ойрот журт айран калганы.
Намысына чирешип.
Акырек менен тирешип,
Согончок тийген жерлерин
Тоз-тоз кылып жирешип,
Топосу тоодой тозулуп,

Тозоңу көккө созулуп,
Баскан жери казылып,
Чаң асманга жазылып,
Көргөндүн бою дүркүрөп,
Алышып жүргөн эки дөө
Арстан шердей күркүрөп.
Бирин бири жыга албай,
Үдөөсүнө чыга албай,
Күүгүм жетти, күн кетти,
Бабаң Кошой канетти?
Жайы менен Алмандын
Жазылган кара чаң кетти.
Жыбырап жылдыз толгондо,
Түн ортосу болгондо
Жолойдун үнү күркүрөп,
Доошун уккан бенденин
Жон териси дүркүрөп.
Таң атса жарык чыгат – деп,
Карыган Кошой баатырды
Каапыр Жолой жыгат – деп,
Майданда балбан Кошойдон
Баары журттун баарысы
Үмүтүн үзүп ошондон,
Не үчүн чыкпайт доошу,
Кобурашат көпчүлүк
Кошойдун шайы бошогон.
Ээрге көчүк талдырып,
Эче миң чырак жандырып,
Банардын баарын алдырып,
Барпырата жандырып,
Аскерди көрсөң курт айнап,
Ай-талаада жык жайнап,
Аралашкан көпчүлүк
Алтымыш жерге туу байлап,
Туусун карап таанышып,
Турган журт айран калышып,
Балбан Жолой, эр Кошой
Майданга күрөш салышып,

Көтөргөн туусу болбосо
Ажап эмес ал ашта
Көбү адашып жоголсо.
Айчыктуу туусу болбосо
Ажап эмес ал ашта
Адашып киши жоголсо.
Түн ортосу кеткенде,
Таң жакындап жеткенде
Я Алда! – деп, барк этип,
Кошойдун үнү карк этип,
Жолойдун колу кандай уу,
Абакеңиз Кошойдун
Жонундагы баягы
Уюп калган сары суу,
Аркасын Жолой эзиптир,
Абакеңиз Кошойдун
Алыш-күрөш ар качан
Жашынан кылган кесиптир,
Омуртканын ашташка
Жолойдун күчү жетиптир,
Колдун уусу нетиптир,
Уюп калган сары суу
Кармоосу менен Жолойдун
Боюна тарап кетиптир.
Аткып Жолой жүрүптүр,
Ары-бери сүрүптүр,
Абакеңдин соорусу
Кармаганын сүйүптүр,
Ит чиркин, бекем туткун – деп,
Имерилтип жүрүптүр.
Супа садык чалганда,
Таң сөгүлүп калганда,
Ушу өңдөнгөн балбанлар
Болгон экен жалганда!
Баатыр Кошой, эр Жолой
Калмактын болгон уругу,
Мусулман, каапыр – эки журт
Экөө да элдин улугу.

Азырет шерим колдо – деп,
Колдой көр ушу жолдо – деп,
Кошойдун үнү күркүрөп,
Кары чал кайрат кылды – деп,
Каапырдын бою дүркүрөп.
Кечеги күнү чак түштө
Кармашкан экөө карк түштө,
Калайык айран бул ишке,
Жыгыша албай түн жеткен,
Күрөшүп жүрүп күн кеткен,
Арадан өттү бир түнү,
Күнү-түнү кармашып,
Жыгыша албай ал күнү,
Эртеси чыгып дал күнү.
Күн обого толгондо,
Жалган түш жаңы болгондо
Алышып жүрүп абаңыз,
Алптыгына караңыз,
Көңүл кетип күүгүмдөп,
Көз илинип бүлбүлдөп,
Көшүп кетип үргүлөп,
Анда-санда бир айтып,
Кыр арканын балык эт
Кыйын кармап жүргүн – деп,
Уйкуга абаң кириптир,
Ушуну Жолой билиптир.
Башта күнү бадырек
Балаалуу жумуш баштаган,
Бар бөкөлөр чогулуп
Алачык үйдөй бир ташты
Балбан таш кылып таштаган.
Ал ташка тийген бенденин
Айласы келбес турууга,
Абакеңиз Кошойду
Апарып ташка урууга
Көөнүнө Жолой салыптыр,
Көк ала сакал Кошойду
Көтөрүп колуна алыптыр.

Көрө салып эр Манас
Айгай салып акырды,
Абаке – деп, бакырды,
Намысың колдон кетти – деп,
Напсиң түпкө жетти – деп,
Как баш Кошой көзүңдү ач,
Кай кара басып кетти – деп,
Каманга качпай чалдырдың,
Каапырга намыс алдырдың!
Мусулмандын уругун
Жаман атка калтырдың.
Адамдан сонун иши бар,
Арстан кыял, ичи чаар,
Каарданса түсү заар,
Караганда-көзү заар,
Каар айтса сөзү заар
Каңкордун үнү барыптыр,
Кошой абаң кулагы
Манастын үнүн чалыптыр.
Чың-чың үнү чың чыгат,
Чымырканып бу Манас
Доошу ачуу чоң чыгат.
Каарданып бу каңкор
Кайда жүрүп унчугат?
Ойлоно салып ошону,
Оңой киши дебеңер
Оён абаң Кошойду,
Ачса көзүн акыры,
Ачканда келди акылы,
Ташка урууга даярдап
Калыптыр Жолой каапыры,
Түрмөктөй кармап турмакка,
Даярданып калыптыр
Кошойду ташка урмакка.
Уйкудан көзү ачылып,
Жулкунуп Кошой чачылып,
Кайраты толуп кеткени,
Карыя Кошой абаңдын

Аягы жерге жеткени,
Абакениз Кошой дөө
Ачуулана кеткени.
Андан мурун аш-тойдо
Майданга күрөш салмак жок,
Аякты байлап чалмак жок.
Абакениз эр Кошой
Артылтып колун салыптыр,
Ар жагынан шымынын
Кашаттан кармап калыптыр.
Көтөрмөккө дөө Жолой
Көңүлүнө алыптыр,
Оң бут менен абаңыз
Астын торгоп чалыптыр.
Жалпы журт карап туруптур,
Тоодой Жолой балбанды
Томкоруп жерден алганы,
Көтөрүп жерге уруптур,
Көпчүлүк карап туруптур,
Жолойду кудай уруптур.
Башынан аттап алганда,
Басып Кошой калганда
Аякты тушап алдың – деп,
Армандуу бойдон калдым – деп,
Бутту бууп салдың – деп,
Бурдап жыгып алдың – деп,
Бугум чыгып калды – деп,
Манастан алган кандагай
Багалектен аларда
Булгап-булгап абаңды
Жерге чаап саларда
Сылай-сылак камчы алган,
Сырты кара бөркү бар,
Сырттан Манас каркыбар:
Атаңдын көрү каапыр кул,
Ыйманы жок жакыр кул,
Бир жыгылып алдың – деп,
Немене үчүн абама

Кол узатып салдың – деп,
Чокусунда чогу бар,
Өзөгүнүн ичинде
Көк коргошун огу бар.
Толгомолуу камчыны
Сол имерип алганы,
Качырып келип каапырды
Жоңгулдата салганы.
Кабыргасы сөгүлүп,
Каны жерге төгүлүп,
Кабылан Манас баатырдын
Кайраты калкка көрүнүп,
Кармаган Жолой колунан
Кан Кошой кетти бөлүнүп.
Мусулман баары дүңгүрлөп,
Күлдү журту мусулман
Кубангандан күңгүрлөп,
Бабан Кошой баатырды
Бүт мусулман акыры
Арбагын бийик чакырды.
Баштан-аяк кеп айтып,
Балбан көтөр – деп, айтып,
Көтөрдү Кошой балбанды,
Көргөн журт айран калганы.
Кубанбаса неткени,
Куюлуп аскер жеткени.
Акылы таштын булактай,
Ар мүнөзүн карасак
Жарга ойногон улактай,
Жанган көзү чырактай
Сандыргалуу эр Акбай,
Намыс эмей неткени,
Абакөңиз Кошойду,
Алп агасы ошону
Көтөргөн бойдон кеткени.
Чатына башын салыптыр,
Алты жашар баладай
Абакөңди эр Акбай

Так көтөрүп алыптыр.
Көпчүлүк көргөн ошону,
Көтөрүп чуркап Кошойду
Алып келип мусулман,
Намысын алып берген соң
Аянбады ушундан,
Ашка келген канча жан,
Алтындуу таажы кийгизип,
Астына такта мингизил,
Карыяңыз Кошойго
Калк башкартып билгизип,
Каапырды жыгып житирип,
Карыяңыз эр Кошой
Кадыр түнгө киргизип.
Байгесин айдап бабана,
Баатыр Кошой абаңа
Баары журту келгени,
Сандыргалуу эр Кошой
Санап туруп малдарын
Карыптарга бергени.
Санап туруп баарысын
Жалгызын койбой малдарын
Бечарага бөлүштү,
Бекзааданын баарысы
Карыпка кайыр кылмакты
Как ошондон көрүштү,
Каапырга кайрат кылууга
Как ушинтип көнүштү.
Баарынын бугу чыгышып,
Балбанды минтип жыгышып,
Кубанычтуу болуп мусулман,
Кутуруп ойноп канча жан,
Антип ойноп калганы.
Ал аңгыча эр Кошой,
Арбагы бийик шер Кошой
Ак сакалын жайкалтып,
Боз жоргону чайпалтып,
Баатыр Кошой бабаңыз

Башкарышын караңыз:
Мусулманы, каапыры,
Бу турган журт акыры,
Ордунда болсо акылы,
Чың деген доош чыкпасын
Айгайды кулак укпасын,
Майданга басып түшүшсүн,
Эки журттан эки таз
Ортого келсин, сүзүшсүн.
Байгесине башкарып,
Токсон кара жайлады,
Тогуз төө байлады,
Жеңгени муну алсын – деп,
Токсон соолук айдады.
Мардыкелең таз чыгып,
Майданга кирип алганы,
Барууга тазы жок болуп,
Дин ыслам балдары
Тигилип турду токтолуп.
Алчуу малың ушу – деп,
Аңгемеге айтып кеп,
Жаш Айдар турду чапкылап,
Мардыкелең каапырга
Барбады бенде жакындап.
Ал аңгыча күн батты
Дүнүйөдөн калкылдап,
Таз чыкпады алгын – деп,
Абакеңиз эр Кошой
Айгай салды баркылдап.
Көрдүк өнөр ар кандай,
Мында каапыр баарысы
Мыктылык менен алгандай
Ат коюшуп чуркурап,
Асманга чаңы буркурап,
Ойрот оңуп калгандай,
Олжону арбын алгандай,
Жүзү кара, жүзү кой,
Көпчүлүк алсын көңүлгө

Көкөтөй өлүп,-берген той.
Күн кызарып батканы
Күлдү журт тарап кеткени,
Эртеңки таң атканы.
Эл көпчүлүк жайнаган,
Тогуз ак төө байлаган.
Ороңгунун төө чечип
алганы, таз чабышканы
Аппак төөдөн бир тогуз,
Калкка болгон бир доош,
Кара төөдөн бир тогуз,
Боз төөдөн кызыл нар болду,
Үч аргымак ат кошуп,
Баарысы отуз мал болду.
Устун менен түркүктөн,
Ургаачы менен эркектен
Экөө чыгып алсын – деп,
Эл-журт көзүн салсын – деп,
Ургаачысы соолук болсун – деп,
Кочкор болуп эркеги,
Көргөндүн көөнү толсун – деп,
Ургаачысы кунажын,
Эркеги бука болсун – деп,
Ортого оюн салсын – деп,
Көрүнөө кылып көп ишти
Бул олжону алсын – деп,
Айгыр болсун эркеги,
Байтал болсун кыңылдап,
Ургаачынын келгени,
Бүгүнкү күнү бу болсун
Караган калктын эрмеги.
Катыны каймал бассын – деп,
Буура болуп эркеги
Буйдалбастан ашсын – деп,
Мынча кылым көрсүн – деп,
Катыны каймал бөксүн – деп,
Эркеги буура чөксүн – деп,
Карап турган калайык

Аңгемесин көрсүн – деп,
Кирип калды жарчысы,
Элге кабар салчусу.
Сырттан Манас баатыры
Мусулмандан ким чыкса
Өлтүрмөк экен акыры.
Калкамандын кара аты –
Кайгылчу эрдин канаты,
Кара ат сындуу ат минип,
Каруу-жарак көк темир,
Казатка кире тон кийип,
Карчыгадай кагынып,
Кабыландай чамынып,
Кара атты минип сабылып,
Накери бутта чойкоюп,
Найза колдо койкоюп,
Тоокара менен болкоюп,
Кылыч белде кыңгырап,
Айбалта жанда шыңгырап,
Мусулмандан ким чыкса
Соо койбостой ыңгырап,
Эр Манас минтип алыптыр,
Алиги сөзгө айран-таң,
Кара журт айран калыптыр.
Бийманда болор уят – деп,
Уяты жок адамга
Бийман кантип турат – деп,
Абийирден кантип кечебиз,
Токсон эмес төөлөрү
Тогуз жүз болсо нетебиз.
Энеден туума жылаңач
Кантип барып чечебиз?!
Ал сөздү айтып алдырап,
Айнектей көзү жалдырап,
Мусулман минтип турушту,
Каапырдан көрдү калайык
Калабалуу мындай жумушту.
Ороңгу деген бар экен,

Каапырдан чыккан кар экен,
Алтымыштын-элүүнүн
Арасында жашы бар.
Ороңгу басып ороңдоп,
Желкесинде караса
Жетимиш чычкан сорондоп,
Ноот көлдөй көздөнүп,
Оолуга басып бу каапыр,
Майданга келет бу жакыр
Жин тийгендей сөздөнүп,
Күйгөн токой каштанып,
Өрттөнгөн дөбө баштанып.
Эки көздүн чуңкуру
Калга казган ороодой,
Муруну келген бородой,
Чылпагы көздүн шородой,
Шыйрагы бүтүн теректей,
Эки эмчектин үрпүсү
Алты казан атала
Аз келүүчү челектей,
Чачын бууган жоолугу
Асабалуу желектей.
Эки ууртуна караса
Чылгый кайыш чойгондой,
Эки бетин караса
Эки бөрү тойгондой.
Басып калды балкылдап,
Мас болгон билдей шалкылдап.
Аркасынан чыкканы
Мардикелең чал болду,
Ант аткырдын алары
Төөсү бар бир тогуз,
Жүздүктөй жүз бир мал болду.
Бири кочкор, бири кой,
Көкөтөйдүн көрктүү той,
Көөсөрдүн ишин айтпай кой!
Мардикелең ушундай,
Кунажын болуп ороңгу,

Куп көрүптүр олорду...
Төөнү барып Ороңгу
Чечип жатыр тоңкоюп.
Төө буйласын алыптыр,
Тегерете эл көрүп,
Антип-минтип келгенче
Алты болуп калыптыр.
Мал алып жөнөп чыкканда
Каапырлар айгай салыптыр,
Кужулдашып кубанып,
Олжо алгансып калыптыр.
Олжо – деп, олор алыптыр,
Олжо албай ойрон
болсун – деп,

Мусулман журту калыптыр,
Эртең менен иришкен,
Ошондой ишке киришкен,
Мардикелең, Ороңгу,
Байкаганга олорду
Көңүлдөн кеткис иш болду,
Жай саратан чилгир күн
Күн ободо түш болду.
Түш болгончо көрсөңүз
Түгөнгөн бузук иш болду.
Ошонгуча болбоду,
Ойроттун баары толгонду,
Каапыр менен мусулман
Кабар ал – деп, ушундан.

МАНАС МЕНЕН КОҢУРБАЙДЫН САЙЫШЫ, МАНАСТЫН КОҢУРБАЙДЫ САЙГАНЫ

Көкөтөйдүн көк туусу
Көтөрүлдү калкылдап,
Жайнап жаткан көпчүлүк
Атка минди шаркылдап.
Күлүктөн тандап минишип,
Күрөөкө тондон кийишип,
Күчү менен тийишип,
Айтканына көнүшсүн
Ажалдуусу өлүшсүн,
Найза колго алышсын,
Арага сайыш салышсын!
Мусулман, каапыр бу журттан,
Эрегишкен куу журттан,
Сайышка кыйын зардалдан,
Сайышкан жоосун алгандан,
Билеги жоон балбандан,
Билими ашык зардалдан,
Кичик эмес, улуктан,
Кир болбогон тунуктан,
Көзгө атар мерген машынан,

Көп жалтанган башынан,
Көзгө токтоор жакшыдан
Баатырдан сайыш салсын – деп,
Жыкканы нөрөй алсын – деп,
Жыгылган куру калсын – деп,
Тобурчак жүз ат байлатып,
Ага кошуп карадан
Тогуз жүз жылкы айдатып,
Байгеде мындай ким болду,
Баарысы жылкы миң болду,
Көкөтөйдүн ашы – деп,
Көп адамга дүң болду.
Кошой баштап карысы,
Жарчылардын баарысы
Кабар берди элине,
Каны менен бегине.
Карап көргүн, калайык,
Кара кыргыз журтунун
Мурунку кылган кебине.
Кайры диндин баарысы

Кытайды көздөй барганы,
Кытайдын журту кылкылдап,
Дүнүйө толуп былкылдап,
Ойроту даяр болушту.
Калмактан чыккан түгөнгүр,
Дүнүйөсү үбөлгүр,
Башында чыккан балакет,
Баарысы кылып аракет,
Өнөрү кармап толгондон,
Өсө берип малдары
Дүйнөгө баткыс болгондон,
Алтынды жыйып тоо кылып,
Асылды байлап боо кылып,
Күмүштү таштай урунуп,
Дин мусулман улуу журт
Баары бирдей куралып,
Баары кылып кеңешин,
Чогоолдукка чыгарып
Манас деген немесин,
Баталашкан эмедей
Кошой билип кеңешин,
Башкы уругу катаган,
Угуздан чыгып ушул эл
Баары да бир атадан.
Манасындай балаа жок,
Арасында ала жок,
Кылган иши бул болду,
Карап турсам өлчөөсү
Эски диндик элибиз
Катыны жесир – тул болду.
Калысын Кошой сүйлөгөн,
Мардикелең таз алды
Анча-мынча дүнүйөдөн,
Ороңгу алды олжону,
Сайышына көп сайып,
Ойлоп турсак ушул эл
Өзү алууга болжоду.
Ар кайсысы бир өттү

Өнөр кылган ар жолу,
Эми келген окшойт го
Эр өлүүчү тар жолу.
Сайышка андис машынан,
Карысын коюп жашынан,
Жаманын коюп жакшыдан,
Жиндисин коюп бакшыдан,
Кирпичин коюп ташынан,
Көрмөк болдук сонунду,
Көкөтөйдүн ашынан.
Шамал тийсе жалп этпес
Чатырлары көп окшойт,
Өлүмүн издеп таппаган
Баатырлары көп окшойт,
Өз билимин бербеген
Каапырлары көп окшойт
Калыстык сөздү как жарган
Далдалдары көп окшойт,
Калайыгы алынган
Зардалдары көп окшойт,
Кармашканын соо кылбас
Балбандары көп окшойт,
Басташып келген душмандын
Башын үзүп алмадай
Алгандары көп окшойт.
Манас деген чыкканы
Баарыбызды жеп койду,
Жамбы атканда көрдүнөр,
Өнөрүнөн жан тойду.
Жарагын мыктап жамдайлык,
Жалтанбай турган баатырдан
Биз да таап камдайлык.
Эрден тандап экчейлик,
Олжого койгон жылкысын
Оңуна келсе биз жейлик,
Алооке баштык карысы
Акылдашып калышты.
Бозкертик туруп кеп айтат:

«Ой, калайык,— деп, айтат,
Кытайдан турат Коң төрө,
Кылымга маалым чоң төрө,
Найзакерден жоого маш,
Сайынганы көөкар таш,
Кырмуз шаанын Мурадыл
Өткүрлүгү арбын, өзү жаш,
Кызыл чоктуу Незкара
Кыябынан бу кезде
Өткөн экен бечара,
Муруту буурул чалыптыр,
Айдарынын түбүнө
Ак аралап калыптыр.
Калмактардын Ушаңы
Кайратына бу күндө
Каркап толгон кези экен,
Камалган болсо калкыңыз
Салбайсыңбы ушуну».
Калмактын Суркан карысы
Кайраттанып айтышы:
«Калмак түшүп өң эле
Кылымга жакшы эмес ко
Кытайдын түшпөй калышы.
Балбанга салдык Жолойду,
Бар экен Манас чооголу,
Балбандан Жолой жыгылып,
Бактысы качып жоголду.
Чанак Чоюн эр турат
Жаңшаа кытай баласы».
Ал сөздү айтып салганы,
Чоюн баатыр кайсы — деп,
Чогулуш сурап калганы.
Чоң карагер аты бар,
Адамдан башка заты бар,
Кол чатырдай кулагы,
Мурдунан чыгат булагы,
Аты семиз, бою пас,
Балбандан экен бу дагы.

Балбан күчү мол экен,
Жүрөгү тайкы ол экен.
Сайышка чыгар — деп, ойлойм
Самсыган кыргыз Манасы,
Амал менен сайышып,
Өлтүрүүгө жүрөт го
Алоокенин баласы,
Каалаганы как ошо,
Тиктегени тим ошо.
Темирдүү найза алышкан,
Теминишип салышкан,
Тең келер киши теги жок,
Манаска беттеп барышка
Коңурбайдан бөлөктүн
Эч бирөөнүн эби жок.
Азыркысын аңдасак,
Мусулманга чыгууга
Каапыр аттуу калыктан
Кайраттуусу деги жок,
Жалтаналык калалык,
Сайышың менен куру — деп,
Чыкпай жатып алалык.
Каапырдын баары кожурап,
Кары-жашы божурап,
Өлөмүн деген барбаса,
Өзгөдөн киши барбас — деп,
Ажалы жеткен барбаса,
Асили киши барбас — деп,
Калкы каапыр кары дин
Кажылдашып айтып кеп,
Айнышып аскер алыптыр.
Алиги сөзүн уккан соң,
Алооке уулу Коң төрө
Ачуусу келип калыптыр:
«Эки миңжашап өлбөгөн
Элинде киши турабы,
Кыргыздан качып камалып
Кытайды кудай урабы,

Канча жашап өлбөгөн
Калкында киши турабы?
Кайгуулдан качып токтолуп,
Калдайды кудай урабы?
Жеткен болсо ажалым
Жерге да кирсем кутулман,
Сайышка Манас чыгат – деп,
Кандай жан айтат кутурган?
Эртеден байкап мен турам,
Баарыңа кошо тең турам.
Көңүлүм кайтып, бек турам,
Көк жал Манас каңкорду
Сайышка чыкпайт – деп, турам.
Чын кылгын Манас чыгарын,
Көкө теңир бир билер.
Кайсынысы жыгарын,
Манас чыкса сайышка.
Байласаң болбой чыгамын,
Каңкор чыкса сайышка
Камасаң болбой чыгамын,
Кантип билдиң каапырлар
Кытайды түрк жыгарын?»
Бу сөздү айтып салыптыр,
Чабылбай калган чоң кара ат
Жарактап токуп калыптыр.
Караган кытай калың журт,
Көпчүлүгү кара курт,
Алооке баштык карысы,
Кашына келди калдайып
Кайрыдиндин баарысы.
Сакалат, шибе чогулуп,
Самсыган каапыр барганы,
Сандыргалуу Коңурбай
Анын жарагына айран калганы.
Атышкан жоосун колоткон,
Найзасынын темири
Кулач кары болоттон.
Жарды сайса эшкендей,

Каарданып бир койсо
Кара ташты тешкендей,
Бөрү тил мизин чыгарган,
Заар менен сугарган,
Кармаган бенде кубанган,
Найзага таккан желеги
Алтымыш түрдүү кубулган,
Сарысы бар, көгү бар,
Жаалданган каапырда
Салтанаттын көбү бар.
Түбүндө кыргак сай болгон,
Аткан жандар жай болгон.
Ортосу болот, оозу албарс,
Бетке алганы соо калбас,
Көт жагы көк жал алмабаш,
Көнбөгөн бенде кармабас,
Ат чабым жерге ок учкан,
Атышкан жоосу жер кучкан,
Тарс дегенде доошу
Жер көчүрүп, тоо бузган,
Сүмбөсү коло-жез болгон,
Ажалдуу жандар кез болгон,
Алтындан маша салдырган,
Атышкан жоон талдырган
Очогор кара мылтыкка
Огун салып даярдап,
Одурайган чоң Коңур
Сайышмак үчүн аяндап,
Калыңдыгы бир эли,
Кара курчтан бедери,
Кайкы келген учу бар,
Камданды каапыр байланып,
Каруу жарак шайланып,
Эки учун кайрып ийдирген,
Айбалтанын жүзүнө
Кыл кыял чаап чийдирген,
Сабыл менен саптаган,
Бекерче жайда чаппаган,

Чапканы аман таппаган,
Байнеги алтын кылычты,
Айбаята кошо байланып,
Самады калча бул ишти,
Соот менен кыягы
Согушка даяр сыягы,
Самбур шымын шымданып,
Салтанаттуу Коңурбай
Салышмакка тыңданып,
Капылет туруп окустан,
Кырылтып кыйла журтуну,
Качып калып кокустан,
Чакырып алган коногун
Кырып иет ойдо жок,
Шашып качып кечээ күн
Жарагы жалпы бойдо жок,
Өкүнүчтө болгон өзү бар,
Өрттөнүп кеткен Калчанын
Өрт жалындай көзү бар,
Манас чыкса сайышка
Кезешсем деген кези бар.
Намысты арбын кылыптыр,
Ачуусун бойго жыйыптыр,
Кагышмакка каңкорго
Каргышты катуу кылыптыр,
Кайратты бойго жыйыптыр,
Карк алтындан сооту бар,
Денеге араң сыйыптыр.
Муздай темир кийинип,
Лаанатка сыйынып,
Бурама темир курчанып,
Каарданып сурданып,
Чарайна төшкө тартынып,
Чакчарылып Коң төрө,
Көпкөк темир артынып,
Тегин байка ушундан,
Темир тондун тышынан
Көк күбө чопкут жамынып,

Көсөл баатыр Коңурбай
Көк жолборстой чамынып,
Көк теңир – деп, жалынып,
Этеги жайык көк күбө,
Найза өтпөгөн бек күбө,
Топчулугу бир тогуз,
Толукшуган чоң доңуз,
Үпчүлүгү бир тогуз,
Үтүрөйгөн чоң доңуз,
Үстү-башын үпчүндөп,
Толо боюн топчулап,
Өнөрүн билген канчанын,
Өңү суук калчанын,
Өңү бышкан өпкөдөй,
Сакалынын кайраты
Сарапты тешип өткөндөй.
Көзү сүрдүү темирдей,
Мурду тоонун сеңирдей,
Кыр мурундуу, кызыл көз,
Кең көкүрөк, жайык төш,
Кыйындыгы Коң төрө
Кылымга маалым эски сөз.
Кындырдай болгон чоң кара ат
Кытайча ээр-жарагын,
Ачууланып ат минип,
Кылган ишин карагын,
Октой болгон Алгара
Окторултуп бастырып,
Очогор мылтык асынып,
Оңду-дөңдү бастырып,
Көк найзаны колго алып,
Көркүн көргөн таңданып,
Алгара ат менен шаңданып,
Айбатын көргөн таңданып,
Чоң күрсү сабы чочоюп,
Чоң кара ат менен очоюп,
Найзасы колдо койкоюп,
Алтын наал, жез өкчө

Кытайча өтүк чойкоюп,
Кылычы белде кыңгырап,
Көтөргөндө колуна
Көк найзасы зыңгырап,
Ак канжар жанда шыңгырап,
Ач арстандай ыңгырап,
Көк желеги жалпылдап,
Көркүн көргөн душманы
Барар эмес жакындап,
Даярданып алыптыр,
Салышууга Манаска
Талап кылып калыптыр.
Байкабай туруп башта күн
Басырык көрүп алыптыр,
Ызалыкка чыдабай
Ырастанып калыптыр.
Жаалы катуу мыкты – деп,
Сайышка Коңур чыкты – деп,
Аралашкан адамдар,
Абаң Кошой анда бар,
Жарагын жалпы кийинип,
Лаанатка сыйынып,
Алгара ат токуп салды – деп,
Адырайган чоң калча
Чыкмак болуп сайышка
Даярланып калды – деп,
Сайышка Коңур чыккандай,
Рүстөм Дастан келсе да
Үйлөп жерге жыккандай.
Көйнөк-дамбал болбосо
Көк темир экен кийгени,
Көзүбүз көрдү биз азыр,
Сайыш болбой калса да
Даярданды таптакыр
Мусулманга тийгени.
Абаке, Кошой андап көр,
Асынды мылтык Акжөкөр,
Очогор мылтык жонунда,

Он кулач найза колунда,
Ушу күндө кайраты
Сыйбады кийген тонуна.
Угуп Кошой алганы,
Алашбек деген бир адам
Айтып аны барганы.
Аңдайынчы муну – деп,
Кылым кытай каны эле,
Кыйын дечү жан эле,
Каарданган экен го
Кара кытай каны – деп,
Боз жорго ат менен теңселип,
Ак сакалы сеңселип,
Абакениз эр Кошой
Аралап атпай кытайын
Азыр барган жери ошо.
Нар буурадай кеңгиреп,
Намыс үчүн зеңгиреп,
Турган экен Коң төрө
Сайышты самап желбиреп.
Найы алтын, башы жез
Колундагы канжага
Кочуштап салып тамеки,
Турган экен ушу кез:
Коросондон куу коюп,
Коркурата бир соруп,
Ооздон түтүн буркурап,
Көздөн жалын шыркырап.
Абаң Кошой барганы,
Баянын айт – деп, ишиндин,
Сайышка түшөр кишин ким?
Карыя Кошой сурады,
Карыяңыз Кошойго
Кара жалдуу Бороончу
Жообун берип турады,
Иш бүтөрбү чоркоктон,
Чыгабы киши коркоктон,
Саятка тиксең чатыр – деп,

Сайыш үчүн камданды
Кан Коңурбай баатыр – деп,
Мусулмандан ким чыкса
Майданга чыгар акыр – деп,
Бороончу жообун бергени,
Боз жоргосун аргытып,
Артынан чаңды баргытып,
Абаң Кошой келгени,
Дин мусулман уулунун,
Динге түзүк кулунун
Баарысына карабай,
Барган менен баарысы
Көсөл Кошой абаңдын
Көңүлүнө жарабай,
Баатыр менен балбаны
Баарысы жолдо калганы,
Баатыр Манас каңкорго
Бабаң Кошой барганы.
Барган жерде кеп айтып,
Бабаң Кошой бек айтып:
«Балакет болду – деп, айтып,
Ээ, кулунум, эр Манас,
Сөз тындагын сен, Манас!
Бээжиндиктин Коңурбай,
Мээнет баскан чоң калдай,
Анжы Бээжин Коңурбай
Арбак урган чоң калдай
Намыстанып алыптыр,
Ачуусу келип калыптыр.
Бутканага чокунуп,
Булуттай кара ат токунуп,
Кайры диндин баарысы
Каалаган окшойт чогулуп,
Азырданып алыптыр,
Алгара ат минип алкынтып,
Алтындуу туулга жаркытып,
Сайышты самап калыптыр,
Жаалын жүзгө алыптыр.

Алп болмоктон дөө болсун,
Ат тартпаган жөө болсун,
Бил мингени келсе да
Билгенимди кылам – деп,
Миң келсе да кырам – деп,
Сайышка самап ким чыкса
Жалмап жанын кыям – деп,
Келтирип керик минсе да
Кез келгенин соём – деп,
Кекенип калган өзү бар,
Кейиштүү айткан сөзү бар.
Кечээ күнү урушта
Мааникер атты бергин – деп,
Балакет болгон жумушта
Ызаланып алыптыр.
Ыйманы жок, жакыр кул,
Намысы жок, каапыр кул,
Кездешкенин алууга,
Кекенген экен бу доңуз
Чыр чыгарып салууга.
Мусулманга чыр кылып,
Түмөнгө маалым сыр кылып,
Талабына жетсем – деп,
Чатакты катуу чыгарып,
Өчүмдү алып кетсем – деп,
Өчөшүп турган өзү бар,
Өткүр калча Коң төрө
Өрт күйгөндөй көзү бар.
Калабалуу каңкорум,
Калк чайкаган анткорум,
Карыса да карпандап,
Карт буурадай тартаңдап,
Мен түшпөсөм каапырга,
Каңкор да болсоң эр элең,
Кайратың ашык неме элең
Сен түшпөсөң каапырга,
Кандай адам бет алат
Кан Коңурбай баатырга?

Боз талабын бөктөрүп,
Болоттуу найза көтөрүп,
Болжоп келдим көз көрүп,
Болгон каапыр журтунун
Көнүлүн бүгүн өскөрүп,
Кара болот байланып,
Кайра жаачу булуттай
Каар жүзүнө айланып,
Кандай жан болсо койбойт – деп,
Каапырдын баары ойлонуп,
Салмактап сабын чыгарган
Заар менен сугарган
Айбалта кыстап белине,
Алдырбастай көрүнүп
Атпай каапыр элине,
Очогор мылтык асынып,
Ойроттун көөнү басылып,
Октой болгон чоң кара ат
Даңканы тийген жерлери
Далдалы чыгып казылып,
Күчөнүп каапыр калыптыр,
Күрсүнү күүлөп алыптыр,
Адам түрү жоголуп,
Арыстандай толгонуп,
Атка минип алыптыр,
Арбак урган Коңурбай
Ар мүнөзүн карасам
Ачууланып калыптыр.
Кантесиң, каңкор баатыр?» – деп,
Карыя Кошой айтты кеп.
Айтканын азыр угуптур,
Арстан Манас баатырдын
Көзүнөн жалын чыгыптыр.
Айткан Кошой сөзүнөн
Арстан Манас баатырдын
Айбаты ашты өзүнөн:
Маңдайы жазы, башы кууш,
Бар боюнда турат тууш,

Кочкор тумшук, кош кирпик,
Көркү калча, көзү тик,
Жалаяк ооз, жар кабак
Жаагы жазы, ээги узун,
Эрди калың, көзү үңкүр
Эр мүнөзү көрүндү.
Алакан жазык, кол ачык,
Аттанып чыкса жол ачык
Алп мүнөзү көрүндү.
Кең көкүрөк, жайык төш
Аркасы кең, асты кууш
Азыр келди алптык тууш.
Айбаты катуу, заар жүз,
Билбей турган өлүмдү
Бил мүнөзү көрүндү.
Жолборс моюн, жоон билек,
Жооруну калың, таш жүрөк,
Жылма кабак, жылдыз көз,
Уккан заман баатырдын
Кайраты толду ошол кез!
Бөрү кулак, шер кабак,
Бөлөкчө шаңын карап бак!
Кайраты бойго карк толуп,
Кайтарып жооп бербестен
Карап турду токтолуп,
Көзү жалын чок болуп,
Көркү калча, көзү тик,
Көк жолборстой октолуп.
«Каражолтой мусулман
Кадимден башсыз, бузулган.
Мурунтан бире . кеп айтса,
Бу сайышка Коңурбай
Түшөт экен – деп, айтса
Байге албасам жок элем,
Омоктуу күлүк чоң Кула ат
Чаппай койбос ол белем,
Акылым дайра мол белем.
Аккула болсо астымда,

Ак күбө болуп үстүмдө,
Айбатым турса жүзүмдө,
Сыр найза болсо колумда,
Өчтөшкөн ушу Коң төрө
Өзү турса жолумда
Койгулашып бир жолу
Көрбөс белем шорумда!
Андай болсо келгин – деп,
Акылды узун кергин – деп,
Аттын баары чабылды,
Мен минерге бир атты
Белендеп, аба, бергин!» – деп,
Берен эр айтып салганы.
Ат карады Кошой кан,
Карап турган канча жан
Кандай ат жагар экен – деп,
Кадиктүү деген аттарды
Камчыланып тепендеп,
Чубатуу салды көчөгө,
Көргөзүп Кошой көсөлгө.
Калкамандын Кара атын
Кара журт көрүп жаратты.
Карыя Кошой кеп айтып:
«Кадырын малдын билбейсиң
Кара кыргыз – деп, айтып,
Карып калган мал экен,
Катуу чыкса кыйкырык
Качып калар ал экен.
Карандай жылкы өзү эмес,
Кайыптык бейли бар экен,
Карап турсам өзү да
Каражолтой жагына
Чалып калган мал экен,
Өөдө жерге майышкан,
Жүрөгү калган сайыштан
Өзү калак сан экен.
Минип муну болбос – деп,
Качкы атты минсе каңкорун

Кан Коңурбай койбос» – деп,
Өткөрүп аны салыптыр,
Өкүм кара ат барыптыр.
Эр Үрбүнүн малы экен,
Таздын уулу Үрбүдө
Эгиз кара ат бар экен.
Өнөрлүүсүн ыктайлап,
Ашка чаап салыптыр,
Өкүм кара ат калыптыр,
Абаке, ушу кандай? – деп,
Алып жетип барыптыр.
Ар жеринде белги бар
Акжолтой болчу мал экен,
Жарышканда токтолор
Чабалдык жайы бар экен.
Коң төрөдөй каапырды
Оңой – деп, ойлоп
билбе – деп,
Коюңар, муну минбе – деп,
Абакең Кошой өткөрдү,
Өткөргөнүн көз көрдү.
Атагы думар элден бар,
А да кыргыз баласы,
Алтын көкүл деген бар
Бир аты бар тору кашка,
Айбаты малдан зор кашка,
Бир аты бар кер кашка,
Келбети малдан бир башка.
Кер кашка чаап салыптыр,
Тору кашка топто калыптыр,
Жараар бекен, аба – деп,
Жайдары Көкүл барыптыр.
Абакеңиз эр Кошой
Аныктап көзүн салыптыр,
Мусулмандын сынчысы
Алар сүйлөп калыптыр:
Тулпарлык жайы бар экен,
Тулпар да болсо жаныбар

Туушу качкан мал экен.
Каапырга бет алышса
Беш, төрт келип калышса
Жүрбөй калар жайы бар,
Кулунунда байланбай,
Куру эмген бойдон союлгур,
Жумурунун учунда
Жудуруктай майы бар.
Майы эрисе кокустан
Баспай калып, союлгур,
Баатырыңды Коң төрө
Майып кылар окустан.
Муну да минип болбос – деп,
Коңурбай деген катуу жоо,
Капаста кара жолборс – деп,
Жаратпай аны чыгарды.
Жаадай болгон Сарала ат
Коён сыны бар экен,
Колдо тууду мал экен.
Уй куймулчак Сарала ат
Уюлгуткан Алмамбет.
Бир катар турган эл айтты,
Минсе кантет – деп айтты.
Анда Манас нени айтты:
Ай, калайык – деп, айтты,
Эркегинин баарысын
Нээти казат караткан,
Ургаачысын ар жерде,
Уруш-кыстоо, тар жерде,
Үлкөн дүмөк бар жерде
Ак түлөөгө жараткан,
Камбарбоздун үйүрүнөн
Кармалбаган мал эле,
Эркелетип каранды
Эң май болпоч ал эле.
Катуу тартыш болгондо
Ката калар бекен – деп,
Узагыраак сайышсам

Жата калар бекен – деп.
Каалабады калайык:
Атын берип, жөө туруш,
Алда кандай иш болот,
Алмаңа болбос ылайык.
Аны өткөрүп ийгени,
Аркасынан карасаң
Алымсарык киргени,
Кан Көкчөнүн малы экен,
Кара төбөл Жармандай
Алым бийде бар экен,
Көчөгө муну салыптыр,
Көңкү журт карап калыптыр.
Көрө салып эр Кошой
Бери кел – деп, айтып калганы,
Бетине Сарык барганы.
«Алымсарык, сен – деди,
Атыңдан түшүп кел – деди,
Жаадай болгон Жармандай
Сайышка, балам, бер – деди.
Кара төбөл Жармандай
Кара сыны тайгандай
Мээ кайнаган ысыкка,
Бет алышкан кысыкка
Бээжин алты ай бузукка,
Кырк күн минсе оюбас,
Кызыл чыгып, жоорубас,
Өркөчү бийик, зээри бас,
Өрткө кирсе эрибес,
Коё берсе тушабас,
Качкан кайып узабас,
Чөлгө минсе суусабас,
Акжолтой жайы дагы бар,
Ал кайраты ашкере
Азыр толгон чагы бар.
Мандайында багы бар,
Кулагында шамы бар,
Чуу укканда күчөгөн

Тулпарлык жайы дагы бар». Бу сөздү айтып салганы, Алып келип, току – деп, Абакең буйруп калганы. Аккуланын чоң тердик Жармандай атка салганы, Жаадай болгон союлгур Комсоо келип калганы. Асты жагы тердиктин Шилиге кетип калбайып, Арка жагы тердиктин Жамбашка жетип далбайып, Чакан болуп калганы, Дагы анын үстүнө Ак каңкы ээр салганы. Аккуланын жарагы, Аңдап көрсө ал дагы Куюшкан, олоң, басмайыл Ар кайсысын кыскартып, Эки карыш, төрт эли Ар кайсысын тартылтып, Куюндан бүткөн Жармандай Кулактан жалын артылтып, Ат жарагын келтирип, Абыдан токуп болтуруп, Кайратын бойго карк кылып, Кабылан Манас олтуруп, Кандагайды шымданып, Кара боюн чыңданып. Бороондуу күндө суук өтпөс, Жаандуу күндө суу өтпөс Чыйырчык алтын, чымчык көз, Чың бадана торгой көз, Торгойго көзү жыбырап, Тоок көзү шыбырап, Машанын мурду батпаган, Чиркейдин мурду өтпөгөн, Ачык түштө караса

Алакан жүзү көрүнбөс, Ак күрөөкө торгой көз, Жакалыгы сары алтын, Түймөсүнүн баары алтын, Ок, найзага ол артык Ойлогонго баарыдан, Жеңи чолок карыдан Күрөөкө-соот кийинип, Күч, кубатты бергин! – деп, Кудайына сыйынып, Дөөгөр уста баштаган, Төңөлүгү төрт бөлөк, Купа согуп аштаган, Купасы кумган түбүндөй, Жаактыгы сары алтын Накышы кыял түрүндөй, Курбусу болот эеген, Кулак түпкө теңеген Туулга кийди башына, Коңурбай, Манас сайышкан Көкөтөйдүн ашында. Коңурбай кытай улугу, Туңша Бээжин уругу. Башкы атасы паң болгон, Басташкан жоосу нан болгон. Мас жолборстой зеңгиреп, Кышкы кирген буурадай Кырааның Манас кеңгиреп, Жарагын белге чалынып, Шаймерденге жалынып, Азирет Аалы шерлердин, Шейит кечкен эрлердин Арбагы келип колдо! – деп, Арстан эриң бу күндө Аманат жандын камын жеп, Алдам өзүң жар бер! – деп, Агала сакал Айкожо Алакан жайды буркурап,

Жетимиш урук мусулман
Жер көчүрдү чуркурап,
Мусулман салды айгайды,
Муңайтты төрөң далайды.
Атка баатыр мингенде,
Арыштата бастырып
Арстан эр жолго киргенде
Ак жоолук байлап башына,
Арстан Бакай, эр Төштүк
Кошо чыкты кашына.
Бу Коңурбай чоң төрө,
Алып Какан журттарын,
Ар кылган иши оң төрө.
Астындагы Алгара ат
Айбандан шаңы бөлүнүп,
Азыркысын Коң төрө
Үстүнө темир кийинип,
Үрүстөмдөй көрүнүп,
Алгара менен Коңурбай
Айбаты журттан бөлүнүп,
Ат, тону менен бу каапыр
Кап тоосундай көрүнүп,
Каары жүздөн төгүлүп,
Катылган соо болбос – деп,
Кайратын көргөн мусулман
Кайышып көңүл сөгүлүп,
Алтындан куйган бутуна –
Алооке кандын кутуна
Атпай каапыр жыйылып,
Лаайламалуу – деп,
Аздырганын билбеген,
Азезилге сыйынып,
Атка Коңур мингенде
Айгайын салды жыйылып,
Найзаны алып колуна,
Айгай салып, көп кытай
Сүрөөн кылды соңуна.
Алтындан туулга жаркылдап,

Алгара ат менен алкылдап,
Адырайган чоң калча,
Найзада желек жалпылдап,
Майданга каапыр киргени.
Сандыргалуу эр Манас
Жармандай болуп мингени,
Аскерден чыккан бөлүнүп,
Айбаты катуу көрүнүп.
Коң төрөгө кошулуп,
Короздой моюн созулуп
Бозкертик менен Будаңчаң,
Коң төрөм аман келсе! – деп,
Койдой чуулап канча жан.
Майданга кирип калганы,
Бирин бири көргөндө
Атка камчы салганы,
Алда билер бу сөздүн
Чыны канча, жалганы,
Чымырканып эки дөө
Маңдайлашып калганы.
Мелтиретип найзаны
Бет алышып калганы.
Асабасы желбиреп,
Найзанын учу мелтиреп,
Бөлөк жерин ташташып,
Оң көз менен сол көздүн,
Ойрон кылып жутмакка
Көрөр көзүн жанчташып,
Мелтирете тигилип,
Тулпардан тизе бүгүлүп,
Өлбөй бири калбас – деп,
Көргөндүн баары түңүлүп.
Шилтөөгө найза жетиптир,
Көздөрүн өлчөп нетиптир,
Туулганын катевин
Катепке найза чак тийип,
Жаактарын жанып өтүптүр,
Жаалданып эр Коңур

Мусулман жакка кетиптир,
Жаалданып кан Манас
Каапырга жакын жетиптир.
Бура тартты бу жерден,
Буластаган төрөңдүн
Жалынганы Шаймерден.
Түгү чыгып бетинен,
Мусулмандын четинен
Бура тартып эр Коңур
Буластаган оңбогур
Кара атка камчы салганы,
Кайра тартып каңкорго
Качырып бу да калганы,
Кайраттансын төрө – деп,
Каапырлар айгай салганы.
Жармандай атты чуратып,
Чаңды артынан буратып,
Мелтиретип найзаны,
Намыс үчүн чирешип,
Акыры эске келбеген
Аманат кара бир жаны
Каңкор шондо ойлонуп:
Калмак ээр кашы – деп,
Как жүрөктүн башы – деп,
Алтын ээр чети – деп,
Айбалка төштүн бети – деп,
Өлчөдү Манас акыры.
А да кыйын баатыр кул
Эр Коңурбай каапыры:
Алтын ээр кашы – деп,
Нак жүрөктүн башы – деп,
Ажалдын жетер тушу – деп,
Найзадан өлөр ушу – деп,
Качырып каршы жетишти,
Найза менен бир-бирин
Аянбай коюп кетишти.
Шилтеди найза очоюп,
Астында минген аттары

Олтурган иттей чочоюп.
Ат жалынан алышты,
Күч менен күрсү салышты,
Күркүрөшүп эки дөө
Аман-эсен калышты.
Болотко болот чабылып,
Болгон жалын ширенди
Оно бойго жабылып,
Көргөндүн көөнү жаңылып.
Кыябына иш келип,
Бир-бирине умтулуп,
Бир канча кылыч чабылып,
Кызыл жалын өрт болуп,
Кыйла жерге жагылып.
Айбалта колго алышып,
Орой төбө тушу – деп,
Оюлар бекен ушу – деп,
Жаалданып жетишти,
Оройго тартып кетишти.
Туулгасы көтөрүп,
Болотко болот тийгенде
Тутанып жалын өрттөнүп,
Турган журт карап көз көрүп.
Алышууга жеткени,
Андай жумуш эмес – деп,
Аламан уруш эмес – деп,
Абасы Бакай, эр Төштүк
Арстан Манас баатырды
Коштоп чыкты акыры.
Эр Коңурбай баатырды
Бозкерттик менен Будаңчаң
Коштоп чыкты акыры.
Жакындан жайын көргөндөр
Калбады башта акылы.
Өлчөөсүнө келишти,
Найза менен сайыш – деп,
Жана коё беришти.
Кыр мурундуу, кызыл көз,

Кылымга маалым ушу сөз,
Кыйкырыгы баш жарып,
Кытайлардын чоң Коңур
Каарданып бу дагы
Кайра тартты оңбогур.
Кара төбөл Жармандай,
Кара сыны тайгандай,
Туякты жерге мылгытып,
Тумарын көккө ыргытып,
Артынан тозоң бургутуп,
Арстан Манас бу дагы
Атына камчы урганы,
Мелтиретип найзаны
Бет алып Манас калганы.
Бери ургандай Коңурбай
Алтын ээр кашына,
Как жүрөктүн башына
Коңурбай найза салганы.
Эрден көтү кылтайып,
Үзөңгүдөн бут тайып,
Эр Манас араң токтолуп,
Эңгиреген Жармандай
Өтө түшүп октолуп,
Оңолуп баатыр алганы.
Кыйгап өтө бергенде
Кыл чач айдар ачылып,
Кулактан чачы чачылып,
Туулганын чети – деп,
Туура чыкчыт бети – деп,
Чылк темирден бөлүнүп,
Кулактын арка жагында
Чыкчыты калды көрүнүп,
Жакасынан сооттун
Артылта түшүп алганы,
Туулганын этек жагынан
Туйгунуң найза салганы.
Чыкчытка найза мылгыды,
Чыйраксынган Коңурбай

Алгара аттан ыргыды.
Коңурбай калды жыгылып,
Тозоңго башы тыгылып,
Чыкыйга найза сайылып,
Көк күбө тондун этеги
Көпөлөктүн канаттай,
Көп жерге кетип жайылып,
Чыкыйдын каны куюлуп,
Чымырканган кайраты
Бойдон тарап суюлуп,
Коңурбай жерге сойлоду,
Колдон кара ат ойноду,
Көөдөктүк кылып көк жал эр
Коңурбайдын Алгара ат
Коштоп алып койбоду.
Жыкканына кубанып,
Азирет! – деп, чуу салып,
Ногой кандап! – күркүрөп,
Деп ошондо мусулман
Айгай салып дүркүрөп,
Кубат байлап ушунда
Ашка келген канча жан,
Кубанышып мусулман,
Кайратын көргөн баатырдын
Калайык баары болду таң.
Ураан тартып алышып,
Элемандын Төштүгү,
Эштектенден Жамгырчы
Жандап алып баатырды,
Уйгу-туйгу салышып,
Байгенин саны тогуз миң,
Тогуз жүзү төө экен,
Шол кезде Манас дөө экен.
Кан Кожонун өзүнө
Төрт миң кара малдарын
Алыңыз – деп, сиз аны,
Карып-мискин алсын – деп,
Жана калган беш миңин

Калкка чачты тамамын.
Каапырдын шагы сыныптыр,
Касташары кан Коңур
Кара жердей кылыптыр,
Дин мусулман уругу
Калкынын көөнү тыныптыр.
Казак, кыргыз аш бермек

Кадимден калган кылыктыр.
Кырк чоро – деген кырк баатыр,
Баарысы кан таптакыр,
Манас чыкты чак түштө
Баары журт айран бул ишке.
Эми болор бир өнөр,
Эл жыйылып, көз көрөр.

ЭР ЭҢИШКЕНИ

Көкөтөйдүн көк туусу
Көтөрүлдү калкылдап,
Ырамандын Ырчы уулу
Жар чакырды баркылдап:
«Эми мусулман токтоп калсын –
деп,

Күн батыштын каапыры
Кытай экөө беттешип,
Алар эңиш салсын – деп,
Чабандеси жеңсин – деп,
Көк бөрү кылган улактай
Көрүнөө аттан эңсин!» – деп,
Калкка кабар салыптыр,
Токсон кара, беш жүз кой
Байге байлап алыптыр.
Карасы токсон, беш жүз кой
Көкөтөйдүн ашындай
Дүнүйөдө болбойт той.
Күн батыш калкы арбышып,
Ары-бери дарбышып.
Ал аңгыча кытайдан
Шандөөгөр чыгып калыптыр,
Туңша кытай нуркунан,
Түп Бээжиндин журтунан
Шандөөгөр чыгып ойнотуп,
Ачбуудан аттын иниси
Куучабдарды сойлотуп,
Шандөөгөр чыгып калганы.

Ал чыккан соң токтолбой,
Күн батыш жаккы каапырга
Эми булар барганда,
Көкөтөй ашын көрбөгөн
Көп адамдар арманда,
Чыноончук дөбөт баатыры
Чыгып калды акыры,
Байкап көргөн бенденин
Башында калбай акылы.
Астыңкы эрди албайып,
Үстүңкү эрди далбайып,
Эки ийнин жапкандай
Эки кулак калдайып,
Койтору минип бу дагы,
Кайратын көрүп ушулар
Күн батыш эли чуулады,
Кол чатырдай кулагы,
Жан казандай көздөнүп,
Бери ургандай жүздөнүп,
Темирден тонду кийинип,
Лаайламага сыйынып,
Жалаң кийип соотуну,
Чагылтып көздөн отуну,
Жөнөп кирди майданга,
Көрүнөө кирди көсөлдөр
Көз жетпеген көп жанга.
Куучабдар атты чуратып,
Тозонду тоодой буратып,

Шандөөгөр беттеп алыптыр,
Маңдайлаша калганда
Чыноончук колду салыптыр.
Ат менен экөө алышты,
Айрып чыгып, коё берип,
Бирин бири жеңе албай
Алтымыш кайра салышты.
Күн батыш калкы күңгүрлөп,
Кара жер көчүп дүңгүрлөп,
Айкырышып турушту,
Аңдачы намыс жумушту.
Кытай жагы кыйкырып,
Кытайга калмак болушуп,
Кылымга дүйнө толушуп,
Эки дөө эңиш кылганда
Кылымдын көөнү солушуп,
Күүгүм жетти, күн кетти,
Балбандарың канетти?
Кармаган жерден куюлуп,
Кара кочкул кан кетти,
Балбанын айрып алууга
Карыя Күшөң чал жетти.
Күшөндү көздөп бет алып
Кыргыз Акбай да жетти.
Шандөөгөр балам, койгун – деп,
Күшөң чал айта салганы,
Коштоп бура тартарда,
Коё бербе, туткун – деп,
Акбай айтып калганы.
Бейкут болгон бастырып
Бээжиндиктин балбаны,
Бастырамын дегенче
Күн батыштын Чыноончук
Атынан алып салганы,
Алдырып салып балбанын
Кытай журту калганы.

Кеч кирди, конок болсун! – деп,
Жарчылар айгай салганы.
Кыямат, кайым болгончо
Кыргыз, кытай кектешип,
Өчтүү болуп калганы.
Каркыранын боюнда,
Кара-Суунун оюнда,
Кайнар-Кашат, Үч-Башат,
Кетменге кеткен эл чети,
Кызыл-Кыя бир чети,
Туура жагын караса
Агыздын ашуу жол,
Жетигенин караса
Чабдардын бели дагы кол.
Бир жагы Төтө белинде,
Өзгө журт конок болуптур
Кара кыргыз элине,
Алиги кытай өчмөндүү
Акбайдын айткан кебине.
Мусулман болгон жерине
Кысырак эмген тай берип,
Каканчындын кытайга
Кою менен уюнан
Бышырып аппак май берип,
Жабуу, төшөк кылганы
Торгун, тубар, шай болуп,
Күн батыштын калкына
Кайнатып кызыл чай берип,
Жей турганын бир бөлүп,
Жылкы союп, май берип,
Жамысына кой берип,
Өңкөй кыргыз балдары
Өткөн экен бабаңар
Көкөтөйдүн ашы – деп,
Көп адамга той берип,
Ал түнү жатты, таң атты.

ЧАПКАН АТТАРДЫН КЕЛГЕНИ

Ары айдаган алты күн,
Арадан токтоп жети күн,
Элдин баары дегдешип
Атка минди так бүгүн,
Бери келмек эки күн,
Беленденип так бу күн
Арбып-дарбып дүрбөшүп,
Аттана көр, жүр! – дешип,
Түркүн-түркүн болушуп,
Дүнүйө жүзү толушуп,
Эл козголуп алыптыр.
Кытайлардан Коң төрө
Кызыл чоктуу ойротко
Кың дедирбес чоң төрө:
«Жакыныраак ат келсе
Жаалды катуу салыңар,
Жан аябай баарыңар,
Жашың менен карыңар
Мусулмандан ат келсе
Түк койбоңор, баарыңар,
Жүргүзбөй жыгып салыңар.
Аянбагын баарыңар,
Атын жыгып салыңар!
Айыл жакын турбайбы,
Алакандай чантууга
Алдырсак арбак урбайбы.
Келсе чантуу атынан,
Кечээги кылган дартынан,
Астынан каршы чыгыңар,
Атын тосуп жыгыңар,
Айтканымды азыр угуңар,
Мурунтан берип сурагын
Буруттун бизде бугу бар,
Бу сөзүмдү угуңар!

Ачып азыр баштарын,
Өлүп калган кишиге
Ааламга берип аштарын,
Өз алдынча болгонсуп,
Өнөргө каркап толгонсуп,
Төштүк, Манас болгонсуп,
Дөөлөткө жедеп толгонсуп.
Баштатадан жок кылбай
Катагандын Кошоюн,
Как шу жерге келгени
Кайратын көрдүк ошонун.
Артынан чыгып балдары,
Акылман болуп бардаары,
Түркүстөн жери кең болуп,
Кылым кытай журтуна
Кырдагы кыргыз тең болуп,
Өтүп кетип баратыр,
Жаккан оту кытайдын
Өчүп кетип баратыр,
Жаандагы балбандар
Жайын таап дүйнөдөн
Көчүп кетип баратыр.
Чалгыны күмүш ак шумкар
Чаңыттуу күндө чабыттаар,
Түркүстөндүк кыргыздар
Дүйнөгө түйшүк акыры
Салабы деген көөнүм бар,
Түп Бээжинге кол салып
Барабы деген көөнүм бар.
Ашын бузуп, чыр кылып,
Атын жыгып, сын кылып,
Ушу баштан урушуп,
Убатпасак болбос – деп,
Урган тамын түбүнөн

Кулатпасак болбос – деп,
Улуу-кичүү, жаш-кары
Чуулатпасак болбос – деп,
Улук коюп кытайдан
Суратпасак болбос – деп,
Гүлбагын бузуп, күл кылып,
Уратпасак болбос – деп,
Баш көтөргөн мыктысын
Сулатпасак болбос – деп,
Кыргыздын көбү биздерде,
Алтайдан өөдө жери жай,
Кумул, Чаган, Агылык,
Эмил, Бөкөн, Тагылык,
Сыябушта калмак бар,
Калмакта Ушаң, Карамар,
Чантууга кылган ызалык
Калайык байкап караңар.
Уркун, Эртыш – эки суу
Калмактын жайы мына бу.
Эрименин чөлү бар,
Күн жүрүшү жагында
Ит ичпестин көлү бар,
Баарында калмак эли бар,
Бастан келген төрт бурут
Не – деп, кылар деми бар?
Ашына азап кылалык,
Айтууга мазак кылалык.
Тоюна тозок кылалык,
Тобуна азап кылалык,
Чоңойтпой журтун кыралык,
Жогорулаган чантууну
Жоготуп алып тыналык!
Ушундай кайрат кылбасак,
Уулунду сатар Урумга,
Кызынды сатар Кыргызга,
Кылганы кетер кылымга.
Уучтайлык ушу жашынан,
Кыралык ушу башынан,

Кызы өспөсүн жашынан.
Бир башы өсүп үч болор,
Үч башы өсүп жүз болор,
Какандын калың журтунан
Кара кыргыз элине
Каяша айтар ким болор,
Казып салып дүмүрүн
Какандын журту тим болор».
Бул сөздү айтып Коң төрө,
Кызыл чоктуу Незкара,
Калмактардын Ушаңы,
Кара жалдуу Бороончу,
Каткаландын Сайкалы,
Солоондон бар Алооке,
Доңуз мүнөз эр Жолой,
Токшукердин Бозкерттик,
Солобонун Соорондук,
Чыраштардын Бедөөңү,
Дагырлардын Көдөңү,
Жалпы кытай улугу
Күлүктөн атын минишип,
Мусулмандын элине
Бармакка кытай тийишип,
Кеңеш кылып алышты,
Кесенип жүргөн Коңурбай
Кермекчи болду арышты.
Калмактан Сукал баш болуп,
Ороңгу менен Жолойго
Бозкерттик баштап барышты.
Калмактан Ушаң карысы –
Акылга келди баарысы:
«Күлүгү келсе окустан
Атгы бууп токтотсо
Күйүк чыгар ушундан.
Кылычты кындан чечишип,
Кыргыз, калмак болгону
Кырылышып кетишип,
Балаанын оту жанбасын,

Башынан душман кытайдын
Бар табасы канбасын?!
Калганыңды да сүрүп,
Калмак урук эл жүрүп
Каканга кирип барбасын,
Кара кытай уругу
Калыссып жатып албасын,
Кара кыргыз, калмакка
Кытай турат камданып,
Кыргызга кыргын салмакка.
Кыргызга кылыч чабылса,
Кысталаң түшөр калмакка,
Челише кетсе түрк уулу
Чет болорбуз арбакка.
Болушпасак болот – деп,
Кытайга калмак болушса,
Кара кыргыз тукуму
Кайраты кармап толот – деп,
Кыямат кайым болгончо
Кыргынын баспай коёт – деп,
Калганы калмак каапыр – деп,
Кара көздү оёт» – деп,
Кан Ушаң сөздү баштады,
Аягына сөзүн чыгарбай
Жолойду кара басканы:
«Ушу жерде бурутту,
Чакырып алып ашына
Келгенден салып кейишти,
Ызалантып курутту.
Тууган – деп, кантип турайын,
Аминине буруттун
Апсап шоодай урайын.
Кыя тартып сөз айтып,
Кылыксып келип турганың,
Кытай эле болот тууганым!
Аралашып сүйүшүп,
Ат чылбырын түйүшүп,
Өлгөнүнө күйүшүп,

Тиригине күлүшкөн,
Эңкейип бара жатканга
Тирөөч болуп жүрүшкөн,
Кытайдан кантип кетейин,
Кыргызды самап нетейин,
Какандан кантип кетемин,
Казакты самап нетемин,
Кан Коңурбай айткан соң
Кара жандан кечемин!»
Башкасы турду майышып,
Түбү тууган түрк – деп,
Кантерин билбей кайышып,
Ороңгу, Жолой ал экөө
Болбоду журтка тайышып.
Коңурбай ыза болуптур,
Манас менен сайышып.
Кайрыдин – деп, айтканга,
Азгырган кытай шайтанга,
Балбанга түшүп алыптыр,
Кошой дөөдөн жыгылып
Кордугун көрүп калыптыр,
Аркасын Манас айра чаап
Зордугун көрүп калыптыр.
Ал себептен көжөлүп
Болбой Жолой туруптур,
Калкы кирип кытайга,
Ал себептен бөлүнүп
Калмакты кудай уруптур.
Атка минип алганы,
Кытайдын журту кылкылдап,
Чабдардын бели былкылдап,
Жайнап жолго салганы,
Орус, кытай, калмагы
Журттун баары чогулуп
Болжогон жерге барганы,
Тарса, жөөт, сакалат,
Аягы барып бул иштин
Ат келишке такалат.

Ат токтолгон жер экен
Түркүстөндүн ары жагы
Куу-Жекендин аралы.
Аттын баарын токтотуп,
Алтымыш киши калысы
Астын тосуп калышты,
Баарысын кырка тургузуп,
Бата берип салышты.
Куу деген бас экен,
Аяк-башы түшчүлүк
Дайрага жакын саз экен,
Саз боюнда жайнаган
Жапан учкан каз экен.
Астында минген жылкыңыз,
Айдап жүргөн мүлкүңүз,
Ашепке айткан бу сөз – деп,
Андасаң келер күлкүңүз,
Балдар жөнөп кеткени,
Ошо чапкан аттардын
Күлүктүгү эмей неткени,
Каркыра бар, казы бар,
Жекендинин сазы бар,
Каркыра менен казынан
Кыргын кылып кеткени,
Көтөрүлүп учканча
Көбүн тепсеп кетиптир,
Ат айдаган алтымыш
Аркасынан жетиптир,
Аттарына артынып,
Арбын алып кетиптир.
Кээсинин мойнун кыйыптыр,
Каз, каркыра өлүгүн
Артынан келген алтымыш
Алда канча жыйыптыр.
Кай бирөө сынган канаты,
Калп, чынына көз жетпейт,
Калган экен бу күндө
Көкөтөйдүн санаты.

Учкан куштай сай тулпар
Урунуп жолго салыптыр.
Учкур учкан ак шумкар,
Жерге жакын кузгунду
Желдей учкан көй тулпар
Жерге басып ушуну,
Куткарбаган көй күлүк
Кудайдын жүргөн кушуну.
Оозун жайып балдары
Оң-солдоп камчы салганы,
Ошолордун баары өткөн
Ойрон дүйнө жалганы,
Шашкеде коё берген ат
Улаан учу Кара-Кум
Кечинде келип калганы.
Алты миң калыс адам бар,
Атка көзүн салгандар.
Атты салып жолуна,
Жибербей оңу-солуна,
Таамай миң ат толгончо,
Миң ат өтүп болгончо
Өткөрүп жолго салыптыр,
Андан кийин өздөрү,
Мурункундун сөздөрү,
Артынан жөнөп калыптыр.
Алты миң калыс өткөрдү,
Аттын аман өткөнүн
Артынан карап көз көрдү.
Аккан Иле суусу бар,
Ары жагы Капал тоосу бар.
Капал демек эмине
Кабарын уксаң дегеле
Байгамбар Муса тушунда,
Кабарсыз калып ушунда,
Капылет капыл болдук – деп,
Капыл койгон ушунда.
Аттын баары кыдырып,
Кең Иленин суусунда

Улуу өзөн жолго салыптыр,
Чабдарга жакын келгенде,
Өргө тарта бергенде
Өркөчү бийик өр Кула,
Өзү айбандан зор Кула,
Омурткасы оң Кула,
Ойротто жок чоң Кула,
Кабыргасы как Кула,
Каса тулпар Аккула
Кара тер басып камыгып,
Кара бою нымыгып,
Сөөгүнөн суу чыгып,
Таноосунан буу чыгып,
Тар колтуктан суу чыгып,
Өпкөдөгү канаты
Өсүп жаңы жазылып,
Туяк тийген жерлери
Жер очоктой казылып,
Кара болот суулугу
Жерди көздөй басылып,
Желмаяндай чоң Кула
Желдей учуп бүгүлүп,
Караанын көргөн кара журт
Баш байгеден түңүлүп,
Жети аттын арка жагында
Жетпей келген Аккула
Жебе огундай кыркырап,
Үстүндөгү баланын
Жеңи чолок сур күрмө
Үзүлүп калчу немедей
Делбиреп этек дыркырап,
Даңкандан аткан таштары
Төөмылтыктын огундай
Төбөсүндө чыркырап.
Асты жакта карасан
Жолойдун аты Ачбуудан
Жолго түшүп алыптыр,
Көй тулпардан – көп аттын

Астына чыгып калыптыр.
Төштүктүн аты Чалкуйрук
Көрүп көйкап жерини,
Мээнетин бекем көп тартып
Көп беринин элини
Аярдын тартып азабын,
Артыкча көрүп мазагын,
Кыярдын көрүп кыйынын,
Дөө менен беринин,
Нургабилдин жыйынын,
Арман кылып кайгырып,
Андан келген жаныбар
Алты эсе күчтөн айрылып.
Жети жандуу Чалкуйрук
Жел учкандай бурулуп,
Алты жандан айрылган,
Арман кылып кайгырган,
Калбас эле аянып,
Жайы кеткен бу күндө
Жалгыз жанга таянып.
Ачбуудандан өтсөм – деп,
Ашка чукул жетсем – деп,
Көй күлүктөн чыксам – деп,
Көкөтөй туусун жыксам – деп,
Чалкуйрук чуркап алыптыр,
Жолойдун аты Ачбуудан
Чаң илээшпей калыптыр.
Ачбуудан келет аркырап,
Оозунан карандын
Канды көбүк барпырап,
Туяктын тийген таштары
Асмандап учуп заркырап.
Бир күндүк тери калыптыр,
Билбестиктен дөө Жолой
Тер албай байге салыптыр,
Куйругу кулач бурулуп,
Капталдан тери куюлуп,
Коендой кулак жапырып,

Даңканын көккө сапырып,
Байгенин алдын талашып,
Чалкуйрукка жанашып,
Аркасынан карасаң,
Кошойдун аты Чоңсары
Ач маралбай бүгүлүп,
Ач күсөндөй түйүлүп,
Көкүлү көккө шүйүлүп,
Үстүндөгү баланын
Күрмөнүн чаңы күбүлүп,
Арыштап чуркап алыптыр.
Мунун арка жагынан
Буданчандын Салкара ат
Бу да келип калыптыр.
Мунун арка жагынан
Музбурчактын Телкүрөң
Удаа келип калыптыр.
Аркасынан арыштап,
Аманат жанды карыштап,
Семиз чаап салыптыр,
Керкөкүлдүн Керкашка,
Келбети малдан бир башка,
Чаткаягы чаткалдай,
Жүгүргөндө чатына
Жүктүү төө баткандай.
Аркасынан караса
Карачтын аты Жаркызыл,
Анын арка жагынан
Алоокенин Наркызыл.
Көкчөнүн аты Көгала,
Көзүн жаштап үстүндө
Чаап жүргөн шум бала,
Саяпкерсинип алыптыр,
Көкөтөйдүн ашы үчүн
Көбүрөөк байлап салыптыр,
Этинен оогон кези бар,
Атты чапкан бу бала
Арбыныраак эси бар.

Өткөрө байлап салдым – деп,
Көкчөнүн тилин алам – деп,
Убалына калдым – деп.
Катарында калбастан
Калкамандын Казкара,
Анын арка жагынан
Султакандын Тазкара
Чегештин аты Сарала,
Агыштын аты Карала,
Көчпөстүн аты Чабдары,
Көт жагынан чукулдап
Бакайдын аты барганы.
Үмөттүн аты Жаркызыл,
Аркасынан калбастан,
Башы кытай журту экен,
Бакча бийдин Баркызыл,
Багыштын аты Суркийик,
Шыгайдын аты Акмоюн,
Бай Көкөтөй ашында
Кылымга болгон чоң оюн.
Аталабектин Акжамбаш,
Сынжыбектин Саркызыл,
Чынөнчүктүн Чияла,
Айта берсе аты көп,
Акыр заман журтуна
Аңгемелүү бу бир кеп.
Алтымыш атта байге бар,
Алганга сонун байда бар.
Элүү тогуз, алтымыш,
Эсебин алсын калкыңыз.
Эң аягы Кула бээ,
Эң жүгүрчү курган бээ,
Артынан ичмек түшүптүр,
Алсырап андан алыптыр,
Алтымыш болуп калыптыр.
Бу сөздү таштап салыңар,
Мурунку кеткен буудандын
Алда эмине сөзү бар,

Кабарын угуп алыңар.
Ашып өтүп Чабдарын,
Айдап кытай бардаарын
Коңурбай жөнөп алыптыр,
Чоң Иленин боюнда
Короготу Кош-Көлдүн
Сары-Жазы оюнда.
Коңурбай байкап караса
Короготу Кош-Көлдөн
Коюу чаңы бөлүнүп,
Суук-Дөбөнүн оюнан
Ат сүрөөчү көрүнүп,
Ат бубагы баары буу,
Айгайлаган ызы-чуу,
Астындагы Ачбуудан,
Артындагы Чалкуйрук.
Эликтей чуркап Чалкуйрук
Эңкейиш жерде өтүптүр,
Өөдө жерде Ачбуудан,
Өкүм күлүк союлгур
Астына чыгып кетиптир.
Ал экөөнүн артынан
Эти кысып, бою ысып,
Эми Кула ат жетиптир.
Бакайы жерге малынып,
Маралдай төшү салынып,
Атын көрүп эр Манас
Алдасына жалынып.
Аңдабай мурда калыптыр,
Кырк төрт кытай жабылып,
Баш болгону Коң төрө,
Манжулукка чоң төрө,
Аккуланы жыгууга
Аракет кылып калыптыр,
Эки жайсаң чаптырып,
Туура тосуп салыптыр.
Арстандын аты Аккула
Абыдан кызып калыптыр,

Арышын керип салыптыр,
Жолдогу эки сундундан
Аттап өтүп алыптыр.
Алгара менен чуратып
Коңурбай жөнөп калыптыр.
Алгара ат менен жетсем – деп,
Манастын аты Аккула,
Омууроо менен урдуруп,
Ойрон кылып кетсем – деп,
Коңурбай жөнөп калыптыр,
Чаңга аралаш чапкылап
Манас да жетип барыптыр:
Арчатору чуратып,
Артынан чаңы буратып.
Аккулага жетерде,
Алгара менен Коңурбай
Көмө коюп кетерде
Чокусунда чогу бар,
Өзөк кылып салдырган
Көк коргошун огу бар,
Толгомолуу камчыны
Оң имерип алганы:
«Атымда каапыр, нең бар?» –
деп,

Оройдон ары салганы.
Малакайдан чаң чыкты,
Жаак жарылды, кан чыкты,
Эстен танып эңгиреп,
Эрдемсиген Коң төрө
Аттын жалын кучактап,
Акылдан танып зеңгиреп,
Жаагы кеткен жарылып,
Аккан каны бурчактап.
Аккула озуп кеткени,
Аркасынан акырып,
Алмамбет баатыр жеткени,
Атка кара санаган
Андай эмес, мындай! – деп,

Жолойдун аты Бууданды
Чокудан ары урганы.
Мүргүп барып жыгылып,
Ачбуудан араң турганы.
Чалкуйрук өтүп алыптыр,
Антип-минтип оңолуп,
Кайтып жолго киргенче
Үч ат өтүп калыптыр.
Үтүгүңө шоодай – деп,
Үтүрөңдөп эр Жолой
Алмамбетке барыптыр.
Аккуланы жыгууга
Коң төрөн кылды аракет,
Ат жыгыш мына мындай – деп
Алмамбет кылды балакет,
Канетет элең, каапыр – деп,
Кан Алмамбет айтып кеп,
Андан бөлөк сөзү жок,
Аял кылаар өзү жок,
Алмамбет жөнөп алыптыр.
Алиги Жолой каапыры
Алеңгир жаага ок кездеп
Атамын – деп, калыптыр.
Жааны кездеп жатканын
Акбалтанын Чубагы
Көргөн экен бу дагы.
Эшик эндүү айбалта
Белден сууруп алыптыр,
Бейли бузук Жолойду
Оройдон ары салыптыр.
Айбалта башка чабылып,
Жаа кездеп аткан Жолойдун
Акылы кетип жаңылып,
Жаасы колдон түшүптүр,
Жаалданган чоң Жолой
Жанынан үмүт үзүптүр.
Кылчайып артын караса
Кырк баатырдын баарысы,

Кыргыл баштык карысы
Жабылышып калгандай,
Башы таштан болсо да
Жайын кылып салгандай.
Аны көрүп чоң Жолой
Качып кирди калмакка,
Ушаң айтса болбостон
Калды бүтүн чатакка.
Аттын баарын өткөрүп,
Алтымыш атты көз көрүп,
Арстан Манас баарысы,
Аксакал Кошой карысы
Баш байге кыргыздардыкы – деп,
Башка элдин атын башкарып,
Байгенин баатыр камын жеп,
Келген атты тутууга,
Сак болгун – деп, ушуга,
Алтымыш бир киши бар,
Арстан Манас баатырдын
Калыстык кылмак иши бар.
Даяр келсе туткун – деп,
Алтымыш киши коюптур.
Али да шондой нуска бар
Аты даек болуптур.
Аскердин баарын токтотуп,
Аттын баарын жоктотуп,
Ар кайсыга мал бөлүп,
Жүргөнүндө топтотуп,
Челек менен Чарында,
Байге койгон баарына,
Үч-Алматы боюна,
Байге бөлүп токтотуп
Үч-Булактын оюна.
Аяк аттын байгесин,
Ала турган байдасын
Кызыл-Кыя белине,
Тологойдун жерине
Сан кой солоп салыптыр,

Акыр заман журтуна
Аты Сары-Тологой
Атак болуп калыптыр.
Аттын ээси чапкылап,

Арстан эрди бошотпой,
Азапты алар салыптыр,
Айланышып ал элге
Кечигип баатыр калыптыр.

КЫТАЙ-КАЛМАК БАЙГЕГЕ ЗОРДУК КЫЛЫП, УРУШ БОЛГОНУ

Жүүт, тарса, калча бар,
Жөн жүргөн журт канча бар,
Арап, ажам, аталат,
Атактуу жөнүн билдиңиз,
Ынды менен сакалат,
Байкаганга калайык
Баары журттун сөздөрү
Байгамбарга такалат.
Орус, немис бу да бар,
Кытай, калмак жуда бар.
Келген аттын байгесин
Санап бөлүп салыптыр,
Санап, көптү таратып,
Эртеси жок кечинде,
Көз байланган кезинде
Көсөл Манас барыптыр.
Үч-Булактын Кара-Суу,
Баш байгени байлатып,
Коюп кеткен жери бу.
Келип Манас караса
Он алты чоро калыптыр,
Он алтысын ойрондоп,
Башы-көзүн жарыптыр,
Байгени тартып алыптыр.
Жылас кылып жылдырып,
Калмак өкүм кылдырып,
Кытайдан бар Коң төрө,
Кырмус уулу Мурадыл,
Кызыл чоктуу Незкара,
Калмактан бар Ушаңы,

Кара жалдуу Бороончу,
Каткаландын Сайкалы,
Солоондон бар Алооке,
Доңуз кыял эр Жолой,
Токшукердин Бозкертик,
Солоон башы Соорондук,
Карача, Кычар канынан
Кандай жумуш болот – деп,
Эми бүгүн келиптир
Эсен кандын жанынан,
Төө айдашып боздотуп,
Жөн малын айдап топтотуп,
Кишинетип жылкы айдап,
Кишисин көрсөң айгайлап,
Тай, кулуну чуркурап,
Талаадан тозоң буркурап,
Уй айдашып мөөрөтүп,
Атыбыз келди, алдык – деп,
Эр Коңурбай жөнөтүп,
Кой айдатып мааратып,
Талаадагы малчыны
Кокуйлатып таратып.
Астындагы Аккула,
Артынан барган Чалкуйрук,
Үч атым удаа келген – деп,
Коңурбай айтып чоң буйрук,
Үчүнчүсү Ачбуудан,
Үч аттын алып байгесин
Кыйгылап кытай мал кууган.
Шол ишин көрүп таң калып,

Жаратканга жалбарып,
Тогуз уул кенжеси
Элеман байдын эркеси
Астынан чыгып акырып,
Чаңды обого сапырып,
Төрт сан экен жолдошу,
Төрө Төштүк жолборсу
Жөнөтпөскө жол тосту.
Төрт саны кырк миң кол экен,
Кытайдын журту сан жеткис,
Башчысы Коңур зор экен,
Тепсеп кирип барганы
Терс-Маёонун жолу экен.
Терс-Маёо деген суу экен,
Манасты тууй электе
Текес кан турган бул экен.
Текести Манас алганда
Терс-Маёо аты жоголуп,
Текес атка калган да.
Абасы Бакай кеп айтып,
Кызыктуу жер Терс-Маёо
Кыяматтын журтуна
Текес болду – деп, айтып,
Калмак менен кыргызга
Качан да болсо талаш – деп,
Качып алыс кете албас
Калганы мында алач – деп,
Бакай кан айткан башында.
Тартынбай кытай кол салып,
Бай Көкөтөй ашында
Байгесин тартып алыптыр,
Барсылдашып эр Төштүк
Жоболоң жолдо салыптыр.
Кытайдын журту кыжылдап,
Кумурскадай быжылдап,
Калмактын журту кажылдап.
Байге берип нетебиз,
Баарысын алып байгенин

Элге эсен кетебиз.
Тулпардан чапкан экенбиз,
Байгеси эмес, бурутту
Коңурбай, Жолой жооп берсе,
Тундура чаап кетебиз!
Кыргынды кызык салабыз,
Кызыталак чантуунун
Кызынан тартуу алабыз.
Уруксат тийсе чондордон
Уйпалап чаап салабыз,
Уруп кеткен буруттун
Уулунан тартуу алабыз!
Босогосун кыйратып,
Боз уланын ыйлатып
Боордон байтал туйлатып,
Керегесин кыйратып,
Келин, кызын ыйлатып,
Кериден бээсин туйлатып,
Укуругун шиш кылып,
Унутулгус иш кылып,
Туурдугун ичмек кылабыз,
Туташын койбой кырабыз,
Үзүгүн ичмек кылабыз,
Үлгүртпөстөн кырабыз!
Каралашса каңкорго
Канын суудай төгөлү,
Кабыргасын сөгөлү,
Кыргыз уулу болгонго
Касапташып көрөлү.
Ачбуудандын байгесин
Алдырганча коёлу,
Байге түгүл баарысын
Черикке салып бөлөлү,
Чекчендеген каңкордун
Челишкенин көрөлү.
Аш берем – деп, чакырды,
Адамды акмак кылууга
Чакырган экен акыры,

Баштагыдан кеп уктук,
Дүнүйөдөн ким көргөн
Манас өңдүү каапырды.
Самаркан, Кокон жер алыс,
Самсып жаткан көп адам
Башка элден бар көп калыс.
Туура жакта турпаны,
Күн чыгышта кыргыз бар
Каңкорго карап турганы,
Ажыбай эли ал жерде,
Кутубий эли дагы бар,
Кутуруп жүргөн бу кыргыз
Кылым толгон кытайды
Көрбөй жүргөн чагы бар.
Эртеңки күнү кечинде,
Мусулмандын элинин
Четине чыгып кеткенче,
Терс-Маёдон өткөнчө,
Эчкиликтин эки чат
Эптеп кошо жеткенче
Жылдырып малды айдайлык,
Жолуккан чантуу бар болсо
Жылас кылып байлайлык,
Терс-Маёдон өткөн соң
Колдо жүргөн адамын
Койдой союп жайлайлык.
Бу сөздү айтып сөздөшүп,
Бакалыкка көздөшүп,
Бара турсун каапырлар.
Кыргызга кыргын салууга
Кытай, калмак акылы,
Байге берип таратып,
Кечинде келди баатыры:
Сынып жатыр куругу,
Ылайланып тунугу,
Өлөрчө болгон жарадар
Он алты баатыр улугу.
Кара жандан шекинип,

Кай бир ногой калыптыр
Кайыңга чыгып бекинип.
Ногой уулу болгонун
Ойрон кылып салыптыр,
Дин мусулман уругу
Уйпаланып калыптыр.
Каркыранын карагай
Кай бирөө качып кириптир,
Калганына карабай.
Ээ боло албай кытайга
Элдирешип калыптыр,
Күн дигерде чагында
Эр Бокмурун барыптыр,
Башка журттун калганын
Баатырга таштап салыптыр.
Баары журтун алган соң
Бокмурун эми барыптыр,
Көкөтөй туусун көтөрүп,
Көтүнөн жөнөп калыптыр,
Алмалуу сууга барганда
Астынан чыгып эр Төштүк,
Бокмурун алган жүз миң кол,
Бокмурундун кайраты
Болжолун көрсө тоодон мол.
Ушуларды көргөндө
Ушаң баатыр кеп айтат,
Урушпадым – деп, айтат,
Отуз беш миң жолдошу,
Ол бөлүнүп алыптыр,
Ойрон болгон дөө Жолой
Оройлугун салыптыр.
Кытайдан кырк миң киши алып,
Кыйынсынып Жолою,
Элүү миң аскер өзүндө,
Жан көрүнбөй көзүнө,
Желегин жерге жапырып,
Ушаңды көздөй качырып,
Чаңды обого сапырып,

Кытайы келет кыйгылап,
Калмагы келет кайгайлап,
Найзага желек туу байлап.
Ал ишти көрө салыптыр,
Будаңчаң, Ушаң бу жерден
Кайра качып калыптыр,
Соңунан кууп калмактар
Токсон бешин түшүрүп,
Ат-тонун олжо алыптыр.
Алар минтип жүргөндө,
Бузулуп калмак бул күндө,
Ал кезекте түн экен,
Кара калмак бузулуп,
Карсылдашкан күн экен.
Супа садык чалыптыр,
Таң сөгүлүп калыптыр.
Конокторду таратып,
Жай-жайына каратып,
Кечинде барган Манасың,
Кетте, кичик калайык
Кебине айран каласың:
«Кытай да болсо кылым журт,
Кыжылдаган кызыталак,
Көпчүлүгү кара курт.
Калмак да болсо кандуу журт,
Жайнаган бу да кара курт.
Кытайдын жөнү бир бөлөк,
Кызыталак калмактар
Кыйырымда жүрүп дөө болуп,
Казалы кытай бир бөлөк,
Калабалуу калмактар
Калкымда жүрөт дөө болуп,
Акыры тууган болор – деп,
Алы куруур жүрүп – деп,
Ойлосом алым жумушту,
Ойрон болгон ит Жолой
Самаган экен урушту.
Тилегенин берейин,

Жаратканым жар болсо
Талпагын ташка керейин,
Болгон душман кытайдын
Болушканын көрөйүн,
Ат байгесин тарттырып,
Алдырганча өлөйүн!
Байгени берди дегенче
Манасты өлдү дегиле,
Дин мусулман балдары
Батаңды кыла келгиле!»
Бу сөздү айтып акыры,
Буудан Манас баатыры
Эр Төштүктү чакырды,
Төштүк кууп кетиптир
Коңурбай, Жолой каапырды.
Байгесин жаңы алыптыр,
Жедигердин Багышы
Жаткырып күткөн айылынан
Жаңы келип калыптыр.
Байгесин тартып алды – деп,
Кыргыз уулун кыйратып,
Узап кытай калды – деп,
Уккан жерден күүлөнүп,
Ушу кандай кордук – деп,
Урган таштай сүйлөнүп,
Айгайлаган чуу менен,
Айчык алтын туу менен
Ал жөнөдү жети миң,
Агыш жүрдү эки миң.
Акбай алды колуну,
Кытайдын түштү соңуна,
Текестин кирди жолуна.
Катагандын Кошою
Кабарын угуп ошонун
Он бир миң аскер алыптыр,
Оёндор жолго салыптыр,
Түн боюнча жыйылып,
Түмөн кол болуп калыптыр.

Будаңчаң, Ушаң бул экөө
Кендегердин коосуна,
Кез болуп кытай жоосуна,
Турган экен бөлүнүп,
Мусулманды көргөндө
Түк калбай баары төгүлүп,
Оң жактан келип калганы,
Ойрон кылды Жолой – деп,
Ой-боюн Ушаң салганы.
Ошо күндө эр Кошой
Ак сакалын жайкалтып,
Боз жоргону чайпалтып,
Аскердин чыкты астына,
Арстан Төштүк, Бокмурун
Абаңдын келди кашына.
Күн жаңыдан чалганда,
Көлөкө тоодо калганда,
Көтөрүлдү канча жан
Көк жал Манас барганда.
Аргымак, бедөө жалпоочтоп,
Азаматты шайдооттоп,
Аккуланы бош коштоп,
Алмамбет, Сыргак, Чубагы,
Ар жакта жүрүп арстандар
Аман калган убагы,
Ажыбай менен Чалыбай,
Кыраан баатыр Кутунай
Эр Манаска кошулуп,
Эми келди жайма-жай.
Найзанын учу жылтылдап,
Аскердин башы кылкылдап,
Төрө Манас баш болуп,
Жер союлуп былкылдап,
Баатырлар жолго салыптыр,
Оң жагынан оролуп,
Астын тозуп торолуп,
Будаңчаң, Ушаң барыптыр.
Буюрганын көрөрсүз,

Жеткен ажал бар болсо
Жер кучактап өлөрсүз,
Алла Таала жар берсе
Аңгемени көрөрсүз,
Байге малга кошултуп
Макоонун малын бөлөрсүз.
Бу сөздү айтып салганы,
Сүмбөдө айылым баатыр – деп,
Сүрдөөнүндө жүрөrmүн,
Азыркысын кытайды
Алганынды сүйөrmүн.
Ал сөздү айтып кошулуп,
Асманга чаңы созулуп,
Куугунчу жөнөп калыптыр.
Кужулдап кытай, калмагы
Кулжага жакын барганы.
Тескей тоосу түгөнбөй
Алтайга кирген учу бар,
Аңгемеси ушу бар,
Күңгөй тоосу түгөнүп,
Талаа болгон тушу бар.
Текестин суусу барыптыр,
Тегеренип бурулуп,
Тоо түгөнүп калыптыр.
Сууга жетип урунуп,
Күркөө, Күйүк жери бар,
Кундактын суун бойлошуп,
Кутурушуп ойношуп,
Кужулдаган калмактар
Кутулдук – деп, ойлошуп,
Кайрыдин кытай, калмагы
Так ошо жерге барганда
Кара башыл туу менен,
Кара жер көчкөн чуу менен
Каптап кыргыз кол келди,
Кайгайлаган каапырга
Кара жанга зор келди.
Айдатып коюп элине,

Жеттим – деп, калмак жерине,
Аскар уулу Жумабек,
Азыр мында турба – деп,
Чанактагы айылымды
Тоодон түшүп алсын – деп,
Жолго конуп калсын – деп,
Сулуу Кыяш катын – деп,
Кан Коңурбай баатырдын
Астын тосуп калсын – деп,
Какайдан канча сойсун – деп,
Ак чучугун күрүчтөп,
Азыр кылып койсун – деп,
Аракты арбын тартсын – деп,
Коросон арак тарттырып,
Кош атанга артсын – деп,
Байгени тартып алганда
Төрө Коңур баш болуп,
Төтөнү көздөй салганда
Чаптырган Жумабегини,
Түн боюнча ол жүрүп,
Ат аябай жүрүптүр,
Чанактан журтун сүрүптүр.
Убаң тоонун оюна,
Өйүз жагы Кулжа бар,
Курдум суунун боюна
Толо конуп алыптыр,
Кыргызды кыргын кылдык – деп,
Кыйырына кабар салыптыр.
Кырк уруу калмак баары бар,
Ичинде кыйла кары бар.
Акылмандар кеп айтып,
Ашыгып бекер эл көчтү,
Арстан Манас бар болсо
Алдырбайт эле – деп, айтып,
Кужулдашып калыптыр.
Айтканына түк болбой,
Жумабектин көтүнөн
Жолой жолго салыптыр.

Кара аламан карасы,
Азыркысын айрылбай
Калмак, кытай арасы,
Мал айдашып, жайышып,
Байгени тартып алдык – деп,
Баатырсынып калышып,
Коң төрө бар кошунда,
Незкара баатыр ушунда,
Кырмуз шаанын Мурадыл,
Каңгайлардан Ороңгу,
Каткаландын Сайкалы,
Чылантуу деген баатыры,
Чылгый динсиз каапыры.
Оң тарабы түштүктө
Оркойгон улуу тоосу бар,
Убайың түзгө келгенде
Артынан жетер жоосу бар.
Керней үнү бапылдап,
Сурнай үнү такылдап,
Асабалар жалпылдап,
Алтындуу туулар жаркылдап,
Атылган мылтык тарсылдап,
Түмөндөгөн түрк уулу
Түрүлүп муну көп куулап,
Эки күнү, эки түн
Токтобой жүрүп бүпбүтүн
Кутулдук – деп, калганы,
Кутулдук деген кезинде
Кудай уруп салганы,
Алты түмөн мусулман
Аламан коюп калганы.
Төрт жүз миң аскер кол экен,
Кытайдын колу шол экен,
Ал кездеги кыргыздар
Ай-ааламдан мол экен,
Чабуулду коюп ийгени
Алач уулу болгону
Урушка баштап киргени.

Жабуу, жабуу, жабуу! – деп,
Жабуулаган калмагы
Жабылып атын алганы,
Атка тердик салганы.
Жайнап жаткан мусулман.
Жайнап кирип барганы.
Урушту баштап киргени,
Ушул ишти көргөндө
Кытайдын көөнү кирдеди.
Ат мингени арбышып,
Аламандап дарбышып,
Калбаны Жолой кылды – деп,
Жоголуп кеткен кезинде
Кытайды кыргыз кырды – деп,
Калмактын баарын жакалап,
Кытайдын баары таталап,
Таталаган өздөрү –
Уруш деген сөздөрү,
Чаңга толуп көздөрү.
Кырк уруу кыргыз буркурап,
Кыргын салып чуркурап,
Төшкө найза коюшуп,
Айбалталап каапырдын
Төбөлөрүн оюшуп,
Мойнуна кылыч салышып,
Бейкут жаткан бейбакты
Бойбойлотуп алышып,
Алыскысын найзалап,
Кыйырына келген кай бирөөн
Кылыч менен кайсалап,
Мылтык менен атышып,
Каапыр менен мусулман
Капталдан канга батышып,
Ажалдуудан жан чыгып,
Зоңкоюп сулап жатышып,
Айдаганы көп олжо
Аз эле калды жер болжоо,
Калмактын калың элине

Эртеңки күндө киребиз
Бээжинге тийиш жерине,
Жетиген жаккы жери – деп,
Зубуну калмак эли – деп,
Бейкут жаткан бейбакка
Жалбарышып бир акка,
Белсенип кыргыз кириптир,
Менменсинген бектерин
Белин бүктөп ийиптир.
Чоюн баш оюп төбөсүн.
Сойлотту далай төрөсүн.
Бейкам, атка мине албай,
Бекинер жерин биле албай,
Каары катуу көрүнүп
Мусулмандар көзүнө,
Кытайдын көбү кырылды
Канжар уруп өзүнө.
Өзүнө канжар салышып,
Өбөктөп жатып калышып,
Өлүп жаткан андан көп,
Өөдө-төмөн жүгүрүп,
Жашынарга жер таппай
Шашып жүргөн сандан көп.
Мине качып атына,
Жетер адам жок болуп,
Бир-биринин датына,
Кужулдаган каапырлар
Качкандары тыгылып
Курдум суунун чатына.
Чантуудан чабуул көргөнчө,
Чапкылатып өлгөнчө,
Кыргыздан чабуул көргөнчө,
Кылычтатып өлгөнчө,
Казактан каар көргөнчө,
Камчылатып өлгөнчө
Сууга качып жетишип,
Чулп – деп, түшүп кетишип,
Мусулман калба башташып,

Кутулбасын билген соң
Курдумга боюн ташташып,
Агып жүргөн андан көп,
Аманат жанын корголоп
Багып жүргөн сандан көп.
Алты жүз миң мусулман
Айгай салган канча жан,
Аксакалы алардын
Алооке деген карыган кан.
Алмамбет жетип кошуна,
Азап салып бир катар
Аскеринин башына.
Он беш миң аскер кол менен
Алооке качып жөнөдү
Алкымга кирип жол менен.
Алгара атын миниптир,
Албарсын белге илиптир,
Мурадыл менен Коң төрө,
Кызыл чоктуу Незкара,
Жүз элүү миң колу бар,
Ичинде Коңур зору бар.
Ол үчөөнө кошулуп,
Обого чаңы созулуп,
Ороңгу келди ороңдоп,
Кула бээнин куйругу
Көтөрүлүп сорондоп.
Жаадай учкан Кула бээ
Жаман жери быркылдап,
Жабылбастан тыркылдап,
Көгала болгон башы бар,
Элүү менен алтымыш
Арасында жашы бар,
Колунда атар жаасы бар.
Жаасы өгүздүн белиндей,
Жаадай болгон Кула бээ
Чуркашы сырттын желиндей,
Жоо дегенде эринбей
Ороңгу чыкты ороюп,

Оң колунда каапырдын
Токсон кез найза сороюп,
Ороңгу менен төрт болду,
Эр Коңурбай калчанын
Эки көзү төрт болду,
Кайраты бойго карк толду,
Калабалуу калчага
Кайрат кылар чак болду.
Майданга кирип бакырып,
Чылабалап акырып,
Чын ураанын чакырып
Жекеге чыгып калганы,
Уруксат бергин баатыр – деп,
Ушул итке коё бер,
Өлүшөйүн акыр – деп,
Бокмурун баатыр барганы,
Барсаң баргын, мырза – деп,
Уруксат берип салганы.
Бадалда басып жүргөндөй,
Бала жолборс киргендей,
Бокмурун жоого чамынып,
Бадана тонун жамынып,
Башына кийип туулга,
Бар жарагын камынып,
Найзасын алып темирден,
Жардам тилеп теңирден:
«Талаага кетти сыйлашым,
Кургабады көз жашым,
Сыйласам сыйрып турганын,
Каапырды кудай урганын,
Эчен күн тартып мээнетти
Эл башкарып күн өттү,
Канча күн тартып мээнетти,
Калк башкарып күн өттү.
Чыканак жерге салдырбай,
Чырым уйку алдырбай,
Аяк-колду чойдурбай,
Жаздыкка башты койдурбай

Бул иттин кылган кордугун,
Ким көтөрсүн зордугун!»
Найзасын колдо зыңкыйтып,
Алгара атты кындыйтып,
Көк жолборстой чамынып,
Көк күбө тонду жамынып,
Калканын тартып башына,
Незкараны алып кашына,
Найзаны колдо сойлотуп,
Алгара атын ойнотуп,
Коңурбай түштү майданга,
Кайгы түштү мусулман
Карап турган көп жанга.
Лаанаттап акырып,
Лаайламалуу – деп,
Кан Коң төрө бакырып,
Үзүктөй темир жамынып,
Арстандай чамынып,
Акырып чыгып калганы,
Он тогузда Бокмурун
Ол ишти көрө салганы.
Тилегеним ушу – деп,
Дин ислам уулунун
Кайрат кылар тушу – деп,
Караганым как ушу,
Кара кытай журтунун
Калаба сүйүп иш кылып,
Тартып алып байгени
Кутурганы так ушу.
Бул аскердин ичинде,
Мааникер менен аралап,
Байкадым кечээ кечинде,
Жок көрүндү Жолою,
Жолу каткан калчага
Менден бөлөк жолоорбу.
Тобокелге салайын,
Тогошмокко барайын.
Айбан чалыш нааданга

Алдырсам арбак урбайбы,
Алсырасам качармын,
Атым күлүк турбайбы.
Ок жетпеген Мааникер,
Ороңдогон калчага
Ой, калайык, коё бер!
Кадырдын болсо жардыгы
Кан төгүлбөй калабы,
Койгулашса душманга
Кол сөгүлбөй калабы,
Токтолбостон барууга
Жекеге чыккан Коң төрө –
Жебилгеси алтын чоң төрө,
Жараткан мага жар берсе
Жайыл кул жеңип алабы.
Бу сөздү айтып бууланып,
Муздай жүзү нурданып,
Бокмурун чыкмак болгону,
Болжолун көрүп эр Кошой
Кой! – деп, айтып койгону.
Балтыр этиң толо элек,
Балбан күчүң боло элек,
Жүрөк этиң толо элек,
Жүткүнөр кезиң боло элек,
Өрөпкүп балам, барбагын,
Өчмөндүү болгон доңузга
Алдырып намыс салбагын.
Намысың кетип окустан,
Ажалың жетип кокустан
Жетим уул, тул катын,
Жергендин баары кападар,
Алсыраган айылың көп
Айрылып калган алынан,
Аш беремин – деп, жатып,
Түк калбаган малынан.
Майдан жакка барбагын,
Баатырлыгы ашык эр деген,
Балбандыгы башкача,

Капаста кара шер деген,
Казат десе дегдеген,
Каны суюк сен түгүл,
Каңкор Манас жеңбеген.
Урушка барба ага – деп,
Уруксат жок сага – деп,
Эр Кошой айтып турганы,
Ал сөзүн угуп Бокмурун
Кошойдун сөзүн бурганы.
Бурбаганда неткени,
Ачуусу келип кеткени,
Кайраты кармап жеткени:
«Ата, кокуй, абаке,
Акылыңыз канаке!
Кудурет ажал салабы,
Кудурет салган ажалдан
Куру сөз айрып калабы?
Тагдырды кудай салабы,
Алладан келген ажалдан
Тантык сөз айрып калабы?
Жазуудан артык жан өлбөс,
Тактада жатып кан өлбөс.
Ажал жалгыз, айда өлбөс,
Адам уулу кайда өлбөс,
Өлбөгөн бенде не көрбөс,
Өзү кадыр Алданын
Өкүмүнө ким көнбөс.
Абаке, Кошой акылман,
Ак сакалдуу болгондо
Айрылдыкбы акылдан?
Алла Таала бир өзү
Ааламга дайын бар сөзү,
Үйгө жатып алгандай,
Үтүрөйгөн бенде эмес,
Бирди көрө салгандай,
Бирин билбей калгандай
Бизге окшогон бенде эмес,
Кошо жүрүп өзүндө,

Бирге жүрүп өзүңө,
Бир көрүнбөй көзүңө,
Түшө элек беле кулагың
Ыкыластын сөзүңө.
Жалпы кыргыз балдары
Өлгөн ашка чакырып
Келгенинче дарманы,
Кызыталак итиндин
Сайыштан Манас жыкканга
Калган экен арманы.
Айылым жакын, жерим – деп,
Айланасы бар калмак,
Кылым кытай элим – деп,
Кылып турган кордугун,
Көзүң көрүп турбайбы
Көпсүнүп кылган зордугун.
Катагандын калкысың,
Карыса да алпысың,
Мындан теги аяба
Көкөтөйдүн жалгызын!
Намысым үчүн өлөйүн,
Адырайган Калчаңа
Ат салышып көрөйүн,
Абаке, Кошой, бата бер,
Ажалым жетсе өлөйүн!»
Ал сөздү айтып салганы,
Абакеңиз эр Кошой
Батасын берип калганы.
Колдосун жапар Алда – деп,
Кошой кан айтты мындай кеп.
«Камалган кытай канчасы,
Кан Коңурбай калчасы
Байгемди айдап алганы,
Балаага өзү калганы.
Манас ойлоп кыйла кеп,
Мусулнандын журтунан
Кызыталак калчага
Баруучу киши жоктур – деп,

Бек Коңурбай калдайга
Бери барар, жин барат,
Бендеден адам беттейби,
Менден бөлөк ким барат?»
Бу сөздү айтып эр Манас,
Бокмурун чыгып калганын,
Кошойдун коргоп салганын,
Аны менен иши жок,
Бокмурун минтип жатканын
Теги билген киши жок,
Ооздугун чыгартып,
Октой болгон Аккула ат
Кара суудан сугартып,
Кара боюн каптатып,
Кандагайга чаптатып,
Кечип журсө чок өткүс,
Кездеп атса ок өткүс
Атка тердик салдырып,
Ак каңкы ээр алдырып,
Арстан Манас баатыры
Айнектей көзүн жандырып,
Кандагайын шымданып,
Кара боюн чыңданып,
Кайраты кармап толуптур,
Камданып баатыр болуптур.
Казатка чыгар камын жеп,
Кадыр Алла колдо – деп,
Каңкор минтип калыптыр,
Атка минер кезекте
Казактардан Жоорунчу
Баатырга жетип барыптыр.
Мааникер минип алды – деп,
Бабаң Кошой кой десе
Жаман көрүп салды – деп,
Көкөтөйдүн Бокмурун
Көпкөк темир тон кийип,
Майданга кирип калды – деп,
Барып айта салганы.

Айтканын угуп арстаның
Манас да чочуп калганы:
«Алда кандай шумурай
Алаптабай тим турбай,
Намыстанып алган го,
Сыйласа сыйрып турганга
Ачуу келип калган го,
Жакшылыкка жамандык
Жайы ушундай жалган го ».
Ал сөздү айтып эр Манас
Амыры актын катуу – деп,
Амырына көнбөсө
Адам уулу жарты – деп,
Алып кел бери атты – деп,
Аккуланы тарттырып,
Арстан Манас баатырың
Алтындуу жарак артынып,
Жаалы чыгып сөзүнөн,
Жалыны чыгып көзүнөн,
Күркүрөшү күн болуп,
Карарышы түн болуп,
Бетинен чыгып заары
Беш байпактык жүн болуп,
Кырк баатырдын баарысы
Кыргыл, Бакай карысы
Кыялына баатырдын
Айран-азыр калышты.
Түбү кыргыз тукуму
Кыргыз, казак, думара,
Карап турду буларга
Кыпчактан кыраан Төштүгү,
Кызаилардан Жоорунчу,
Катагандан Кошою
Карап турду ушуну.
Кыпчактын кыраан Үрбүсү,
Кадимден берки үлгүсү,
Туу көтөрүп калкылдап,
Мусулман, каапыр эки журт

Сап тартышып жакындап,
Калмак, кытай колунан,
Чаң созулуп жолунан,
Алгара атын ойнотуп,
Атырылтып толгонтуп
Коңурбай чыкты тыяктан.
Мааникерди кындыйтып,
Бадананы зымпыйтып
Бокмурун чыкты быяктан.
Кара кан ичсем тойбойм – деп,
Челишмекке жекеге
Чыкканың чынбы, Бокмурун?
Ал сөздү айтып акырып,
Желегин желге жапырып,
Качырып калды Коңурбай,
Каршы турду Бокмурун
Жүрөгү сезбей жайма-жай.
Ак эле буга ишим – деп,
Ат байгесин алган соң
Ачынган эле ичим – деп,
Кадыр Алла жар берсе
Оңолбос каапыр ишиң – деп,
Желеги жибек найзаны
Жетимдин колго алганы.
Жебе огундай Мааникер
Көз жумганча жетиптир,
Эр Бокмурун жаш бала
Жүрөккө найза нетиптир.
Күлүк экен Мааникер,
Күүлөп найза алганча,
Бокмурунга салганча
Буйдалып калып Коң төрө,
Мурунтадан мындайды
Көрө элек экен чоң төрө,
Колуна найза алганы,
Оңдолгончо Бокмурун
Төшкө коюп калганы.
Бокмурундун найзасы

Чарайнага чак этип,
Катуу тийип, шак этип,
Эрдемейген Коң төрө
От көзүнөн жарк этип,
Бокмурун менен Мааникер,
Бокмурун да болгон эр,
Кайраты кармап толгон эр,
Эр Коңурбай эмне дээр:
Кезексиз салып найзанды,
Кедендеген кызыталак,
Кетирем – деп, айланды,
Кара атка камчы салганы,
Баланы көздөй бет алып,
Качырып Коңур калганы.
Болжобой туруп Бокмурун
Боорго найза салганы.
Жанагы тийген найзадан
Шашкан экен Коң төрө,
Кызыл чоктуу ойроттон
Кыйынсыган чоң төрө
Ээрдин минип көтүнө,
Каар толуп бетине,
Эргип ээрге мингенче
Эр Бокмурун жетиптир,
Соо жери ушу – деп,
Табарсыктан төмөнкү
Шоодайынын тушу – деп,
Дагы найза салыптыр.
Мурункуда Коңурбай
Жарасы жок калыптыр,
Кийинки найза салганда
Көтөн тамыр, чыбыгын
Жара коюп салыптыр.
Алданын көргүн буйругун,
Бөрү тарткан кой өңдүү
Бөрү тилдүү сыр найза
Бөлдү чыбык, куйругун.
Урушмакка Бокмурун

Ушу бүгүн бел бууган,
Калабалуу калчанын
Көчүк жагын кан жууган.
Кайрылып уруш салууга
Каруусу келбей баратыр
Кан куюлуп шыркырап,
Кайраты бойдон быркырап.
Керектүү жери темир тон,
Найза өткүсүз баары тең.
Ээриме минем – деп,
Көтөрүлүп алыптыр,
Көтөрүлгөн көт жакка
Соо жери – деп, Бокмурун
Жоконго коюп калыптыр.
Найза жарып өтүптүр,
Кара самбыл кытай шым
Канга толуп кетиптир.
Андай азап көргөн соң
Адырайган чоң Коңур
Намысынан кечиптир,
Башын буруп кара аттын
Колун көздөй кетиптир.
Коёндой чуркап Мааникер
Дагы артынан жетиптир.
Өлчөөсүнүн тушу – деп,
Өлөр жери ушу – деп,
Сооттун жогор чети – деп,
Туулганын катеби,
Как чыкыйдын бети – деп,
Бокмурун найза салганы,
Жакасына сооттун
Найза илинип калганы,
Алгара мойнун кучактап,
Артынан каны бурчактап,
Коңурбай качып калыптыр,
Кошо келген Незкара
Эр Бокмурун балага
Кыйкырып кылыч салыптыр.

Өзүн чаппай, найзасын
Коңурбайдын дартынан
Кыя чаап салыптыр.
Найза колдон кесилди,
Эр Коңурбай жутканча
Незкара кылды кесирди.
Ал ишти көргөн эр Манас
Кейиштен боору эзилди.
Аккула камчы салганы,
Атаңдын көрү кырк баатыр,
Кырылдынбы таптакыр?!
Ал сөздү айтып эр Манас
Аккула атты чуратып,
Артынан чаңын буратып,
Алда! – деп, жөнөп калганы.
Колунда найза жок болуп,
Жарымы колдо токтолуп,
Бокмурун калган балаңыз,
Мурунку өткөн бабаңдын
Өнөрүнө караңыз!
Манас күткөн кырк бөрү –
Бадышалык жөкөрү
Баары койду аламан,
Чаң обого бурады
Чаталактын талаадан,
Өкүмдүк кылган кытайлар
Кутулуп көрсүн балаадан!
Бозжоргону аргытып,
Артынан чаңын баргытып
Кошой кирди урушка,
Самсып турган кара журт
Кошо кирди урушка.
Чалкуйрукту чуратып,
Чаңды артынан буратып,
Төштүк кирди урушка.
Азыркы аштын аягы чыр,
Аңдап көргүн, калайык,
Атаңдан калган жумушка.

Калмак, кытай карабай,
Кайрылышка жарабай,
Олжосу калды талаага,
Олжо түгүл жолукту
Ойрон болчу балаага.
Коңурбай качып алыптыр,
Коржондогон Незкара
Колго түшүп калыптыр.
Чатак кылам – деп, туруп,
Каапырлардын бу күндө
Башынан качып сыймыгы,
Жерге түштү жылдызы.
Айбалта башка шак тийип,
Ат соорусун салганда
Каапырлар качып калганда
Найза жонго так тийип,
Кылыч тийип мойнуна,
Кан куюлуп койнуна
Шылкыйганы дагы бар,
Эбак өлүп, жан чыгып,
Зыңкыйганы дагы бар,
Жуушаган койдой кыргыны
Болуп калган чагы бар.
Кулжанын башы Кетелик,
Алтайдын арка жагында
Куру сөздү нетелик,
Артынан түшүп мусулман
Напат болду канча жан,
Аз кутулду ушундан.
Чылбырын сүйрөп ат калды,
Зыңкыйып ээси жатканы.
Төгүлгөн жерде кан калды,
Чөгүп кыйла жан калды.
Качканы качып кутулду,
Карарган малдын баарысы
Кыргызга бүтүн тутулду.
Чылбырын сүйрөп ат жүрөт,
Чыр чыгарган эл билет.

Эл билбесе неткени,
Эр Коңурбай жарадар,
Каспанга качып кеткени.
Байгесин тартып алганы,
Көпсүнөм – деп, отуруп,
Балаага башы калганы.
Кара калмак калкыны
Койбостукка алганы,
Коюңар, балдар, тууган – деп,
Айткан тилге ынабай
Кокус болуп турган – деп,
Кошой айтып салганы.
Койбойбуз, аба, сизге – деп,
Кордугу өткөн бизге – деп,
Бакай баштап карысы,
Кырк чоронун баарысы
Чаталакка Жолойго
Чабуул коюп барганы.
Аңдаңар, балдар, аста – деп,
Келиңер акыр артта – деп,
Аккула менен чуратып
Арстан Манас барганы.
Коңурбайды тосууга,
Башын, малын кошууга
Улуу Өзөккө барыптыр,
Уютуп айылын кондуруп,
Убарага салыптыр.
Таң атпай тосуп барам – деп,
Калкына айтып канча кеп,
Катынынын кашында,
Очогунун башында,
От жактырып кактанып,
Катынына мактанып:
«Кантейин кара журутту,
Калкты кууруп курутту,
Казасын окуттум белем
Каңкор Манас бурутту!
Кетирдим анык айласын,

Мусулман болгон кыргыздын
Келтирдим кыйла байдасын,
Алып келдик ал түгүл
Аккуланын байгесин.
Кырк жигитин кыйраттым,
Кызыл канга бөлөдүм
Кыйынсыган кыйласын,
Кыямат билчү кыргыздын
Кыз-катыны ыйласын!
Канетейин кордугун,
Кашкайта кылган зордугун,
Калмактын динин кар ойлоп,
Өзүнүн динин бар ойлоп,
Манас деген кедейин,
Анын сөзүн не дейин,
Жаратканым кудаа – дейт,
Кудайдын тилин албайсың,
Тозокко салат жудаа – дейт.
Тозок деген оттон – дейт,
Капырдыктан токтон – дейт.
Калкты азгырып салыптыр,
Бадирек ногой уругу
Байгамбар деген немени
Дагы таап алыптыр.
Жайында жаткан элдерин
Калабага салыптыр.
Кылдым белем канкорго,
Кылымды бузган анткорго,
Кырк жигитин кыйратып,
Кыз-катынын ыйлатып,
Босогосун кыйратып,
Боз уланын ыйлатып,
Аш берүүчү бурутту
Аскер талап курутту,
Курутпаса неткени,
Кужулдаган кытайлар
Кол салган соң мен өзүм
Куп кана талап кеткени.

Коюн айдап мааратып,
Койчуларын байлатып,
Уюн айдап мөөрөтүп,
Уй караган уйчусун
Уруп-согуп жөнөтүп,
Жылкысын жылас алганы,
Мылтык атпай, жаа тартпай
Жылдырып жолго салганы.
Эн жаткан малыны
Эңгиреттик баарыны,
Алсыраттык алыны,
Такалуудан тай койбой,
Тамгалуудан кой койбой,
Айдап келдик баарыны!»
Иш ойлобой сактанып,
Олтуруп отко кактанып,
Катынына мактанып,
Айтып көңүл тындырып,
Айылын минтип тундуруп,
Жолой келип калганга,
Ойлоп көргүн, калайык,
Ким жүрөт ушу жалганга,
Айылынын келип баарысы,
Жалпы келип олтурган
Жашы менен карысы.
Акылман-аяр катыны,
Айганыш дээр атыны:
«Түпкө жеткен экенсиң
Түгөнгүрүм акыры.
Кайсы бирин тозосун
Кайнап жаткан алачты,
Жамандайсың Манасты.
Манас бекер эр эмес,
Ак динине талашты,
Тууганынан бөлүнүп,
Байгамбар Муса тушунда
Калмак болуп ушунда
Калмакка калган атагың,

Калбаган сенин чатагың,
Манаска кылым жем болгон,
Кылганы журтка эм болгон,
Кыйшайып кетип баратса
Кырк чилтен, кайып дем болгон.
Манаска кусур айтасың,
Байкап турсам өзүңдү
Балакет баскан шайтансың.
Бээжин кайда, жер кайда,
Белиңе таңуу кыласың,
Кытай кайда, эл кайда?
Өз тууганды жат кылып,
Айбанча жүрсүң ар качан
Соо башынды нан кылып,
Тууганды душман көрөрсүң
Тумшугуң катып өлөрсүң,
Байкап турсам кордойсуң
Мусулмандын төрөсүн.
Кыргызды душман баалайсың,
Кытайды тууган каалайсың.
Кытай түбү карабас,
Караса да түбүндө
Азыркысын Манаска
Сен дегенге жарабас.
Калмак сенин атагың,
Башкы атаң маңгул болсо да
Басылбады чатагың».
Бу сөзгө келип калганы,
Атаңдын көрү катын – деп,
Ажылдайсың каапыр! – деп,
Карагын сөздүн соңуна,
Камчысын алды колуна.
Камчысын колго алганы,
Катынды жонго салганы.
Кайкалактап катыны
Качып чыкты акыры.
Калкын коюп токтотуп,
Кан Жолойдун бейилин

Көрмөк үчүн акыры
Үйүнүн турган тушунда,
Кебин угуп ушунда.
Катын качып чыкканы,
Артынан куба чыкканда
Ай балта менен бир салып,
Нак шу жерге жыкканы.
Жыгылды Жолой жер кучуп,
Акылы баштан чын учуп.
Арстан Манас акырды,
Аскерди жүр – деп, бакырды,
Аңдып турган кара журт
Асманга чаңын сапырды.
Жаа Аллалап буркурап,
Жар чакырып чуркурап,
Доол согуп карса-карс,
Мылтык атып тарса-тарс,
Былчылдатып калмакты
Ар кайсы жерде барса-барс.
Колдун баары күңгүрлөп,
Алты жүз миң аскери
Каптап кирди дүңгүрлөп.
Баатыр Кошой бакырып,
Өлтүрбөгүн, балдар! – деп,
Айгай салып бакырып.
Айгай салып абасы,
Аксакал Кошой бабасы:
– Жамандык мындан болсо да
Жайлабаңар балдарым!
Душмандык кылып жүрсө да
Тушунда көрүп каларбыз,
Жуда кырып салган соң
Кайдан оңуп каларбыз.
Малын ал да, башын кой,
Баарысында жазык жок,
Бадырек Жолой көзүн ой.
Бу сөздү айтып эр Кошой
Арачалап калыптыр,

Арстан Манас баатыры
Жалгыз ууру баштанып,
Жалгыз келип калыптыр,
Алигидей Жолойдун
Айтканына каныптыр,
Айбалта менен бир салып,
Ал жерде башын жарыптыр,
Так өлтүрөр кезекте
Абакеси эр Кошой
Соогат, баатыр, соогат! – деп,
Жанын сурап алыштыр.
Жаткан жерде коркурап,
Жарыктан каны шоркурап,
Жатып Жолой калыптыр,
Жардактагы калмакты
Тундура чаап салыптыр.
Отуз миң үйлүү киши экен,
Оён Манас барында
Ошондой кылар иши экен:
Ак асаба, кызыл туу,
Айгайлаган ызы-чуу,
Көк асаба, кызыл туу,
Көк жаңырган улуу чуу.
Турнадай мойну созулуп,
Жолойдун көргөн иши бу.
Кара куйрук нарларын
Айдап жүргөн андан көп,
Кажылдатып катынын
Байлап жүргөн сандан көп.
Кызыл куйрук нар алып,
Айдап жүргөн андан көп,
Кыжылдатып кыздарын
Байлап жүргөн сандан көп.
Миң дилделик торко алып,
Кийип жүргөн андан көп,
Бир өзөндөн жылкысын
Тийип жүргөн сандан көп.
Минерине жорго алып,

Минтип жүргөн андан көп,
Жамбысын жардын боорунан
Көмө салган жеринен
Тинтип жүргөн андан көп.
Буулум менен бутасын,
Мындайы бар экен – деп,
Бүктөп жүргөн андан көп,
Сандыктарын төөгө артып
Жүктөп жүргөн андан көп.
Аша качып Чардакты,
Алтай жакк багыты
Эмилди менен Дардакты.
Кыргызга кирип кутулуп,
Кытайга карап турганы
Кыргызга калып тутулуп,
Аксакал Кошой кары бар,
Абакең Бакай дагы бар,
Башына залал кылба – деп,
Арачалап карысы
Айрып койгон чагы бар.
Түбү бизге тууган – деп,
Түшүнө албай турган – деп,
Не кыласың өлтүрүп,
Ой, эси жок, урган – деп,
Өлтүрбөстөн коё берип,
Элин чаап Жолойдун,
Эки күн жатып той берип,
Эл тамакка тоюшуп,
Чабылып калган калмакты
Жанын тирүү коюшуп,
Өзүң кылган иш – деди,
Абаң Кошой кары айтып,
Аксакалдын баары айтып,
Башыңа тийген муш – деди.
Кырылып кетер окус – деп,
Кылайып мал калбаса
Ачкадан өлөр кокус – деп,
Малын алды, дан калды,

Көп өлбөгөн жан калды.
Кыраандар кызык баштады,
Эки үйүнө бир саан
Кара малдан таштады.
Кай бирөөндө бээ калды,
Кай бирөөндө төө калды.
Саан берип сыйырынан,
Санды түмөн мал алып
Кара калмак кыйырынан,
Коңурбайын кор кылып,
Жолоюнун шилисин
Айбалта менен чор кылып,
Катагандан кан Кошой,

Казактардын Көкчөсү,
Элемандын Төштүгү,
Эштектерден Жамгырчы –
Аш башкарган төрт баатыр
Аман-эсен кайтты акыры,
Бадыша Манас башында,
Баатырдын баары кашында.
Кошой журттун карысы,
Кол салам – деп, кыргызга
Кор болуптур баарысы,
Атын укса Манастын
Өңкөй калмак, кытайдын
Өңүнөн чыгып сарысы.

ЧОҢ ЧАБУУЛ

МАНАС БААТЫРДЫН ЧОҢ БЭЭЖИНГЕ БАРГАНЫ

ЖЕТИ КАН КУРАЛЫП, МАНАСКА КЕЛИШИ

Көкөтөйдүн ашы болуп,
Көк жал Манас жакшы болуп,
Кара Кошой башы болуп,
Калк жыйылган кашы болуп,
Кан Көкөтөй ашы болуп,
Эргежээли, Итаалы,
Не түрдүү жандарды,
Алаткак заңгарды,
Чыңроо, жез тумшук
Чакырган баарысын,
Окуган оёндор
Чыгарсын маанисин.
Көпчүлүккө сөз кылып,
Узартпай тез кылып,
Манас баатыр
Башкарып акыр,
Мейли мусулман, мейли каапыр

Кээ бирин тилдеди,
Кетте-кичигин билбеди,
Кээ бирин урду,
Кекээр менен турду.
Кеби кекээр болду,
Кеттелер бекер болду.
Туусун аштады,
Жолду баштады,
Баары кыргыз болгону
Малдан кечип таштады.
Ар түрдүү салтанат менен,
Айбаттуу сыпат менен,
Мылтыктары октолуу,
Милтелери чоктолуу
Жыйырма жигит астында болду,
Алеңгир жаа, сыр жебе чойгон,
Айбатын көргөн адам

Жандан тойгон
Оңунда жыйырма кылычкерден,
Солунда жыйырма айбалта алган
Найзакерден жыйырма
Артынан түшүп калган,
Ушулар да өткөн убара жалган,
Ар тарапка Манас бастырса
Адамдар айран калган.
Көкөтөйдүн ашында
Катаган Кошой,
Казак Көкчө,
Калмак Санжы,
Элемандын Төштүгү,
Эштектен Жамгырчы,
Агыш, Кожош,
Акбай, Мамбет,
Кеккоён, Султан,
Көргөн-уккан Азия калкы,
Дөө менен алпы
Жыйылган жалпы.
Нойгут, Чегиш,
Оён Эгиш,
Кырк уруу кыргыз
Жыйылган тегиз.
Башында Байгур,
Ушундан уйгур,
Калган мындан бөлүнүп
Калмак деген кургур.
Калсактан казак,
Кан Көкөтөйгө аш берип,
Канкор Манас баатыр
Аскерин жасап,
Кара кыргыз малын
Каржы кылып ашка,
Кайраты башка.
Башында мээ болбой,
Малына ээ болбой,
Ар түрдүү кордук көрүп,

Азаптуу зордук көрүп,
Кыянаттап Манаска
Кылмак болуп,
Колдорунан келсе
Кырк баатырын кырмак болуп,
Аш үстүндө күүлөнүшүп,
Ачууланып сүйлөнүшүп,
Кыргыз жакшылары
Кыжың-кужуң чыкты,
Кашында кошо жүргөн
Катаган Кошой мыкты.
Кыпчактан Үрбү
Кыйкырып жүрдү.
Аш үстүндө
Бузук болот экен – деп,
Абаң Кошой билди,
Арасына кирди:
«Оой балдар,
Ойлонгун жандар!
Түбүбүз түрк,
Жүрбөйлүк бүлүп,
Ушул ашты
Манас өткөрсүн, билип,
Манасты басмак арзан
Баш болуп өзүм кирип,
Туу көтөрүп мен чыксам
Турбаңар ирип,
Жөнөтсүн ашты билип,
Манасты басмак арзан
Туш-тушунан кирип.
Өз элин бүлдүрүп,
Өзгө журттту күлдүрүп,
Өкүмөттү билдирип,
Кызы катын балсун,
Катыны отун болсун,
Калпагы топу болсун,
Калганы сопу болсун».
Кошой айткан экен,

Ашын аман өткөрүп,
Кайткан экен.
Азиялыктын баары келди,
Бадышасы, каны келди,
Башка журттан дагы келди.
Төгөрөктүн төрт бурчун,
Чакырган жок дөө-перинин
журтун.

Адам уулунан койбоду,
Аш берген Манас
Ар түрлүү акыл ойлоду.
Ашка келген адамдар
Албан түрлүү ойноду.
Жаа тартмак,
Мылтык атмак,
Доол какмак,
Дагыра сокмок,
Бирин бири жоктоп,
Миңден, жүздөн топтоп,
Керней тартылып,
Керикке кош артылып,
Чилмардан чалынып,
Чырак оту жагылып,
Сурнай тартылып,
Өзгөдөн өнөр артылып,
Супсоорун учуруп,
Шордуулар утулуп,
Токойду бойлошуп,
Топ атып ойношуп,
Балбандар күрөшүп,
Ат чаап сүрөшүп,
Чечендер сүйлөшүп,
Чеберлер иштешип,
Кылычты миздешип,
Кылыктууну издешип,
Кызык болор ушу – деп,
Кыргыздын ашы – деп,
Кызыл чок кытай келди,

Кара чок калмак келди.
Жадоо, жапаң келди,
Аштагылар көргөн
Албан түрдүү сонун элди.
Оозу түктүү орус келди,
Ойдон немис келди
Ойроттун баары тегиз келди.
Улуу журт урум келди,
Бараң, ооган мунуң келди.
Кыяндан кырым келди,
Кыргыз ашка жыйган
Кылым элди.
Арап Абу-Насыр келди,
Ааламда эч ким жыйган жок
Андай элди.
Миң жашаган Жаангер
Кожо келди,
Бир жаандан билимдүүлөр
Кошо келди.
Байкагандар майышып,
Баатырлар сайышып,
Алтын, күмүштү,
Андагандар күлүштү,
Узун жыгачка байлап,
Атып түшүргөнүң ал – деп,
Адамдардын көңүлүн жайлап,
Аярлар өнөр салышып,
Аскери менен,
Бир-бирин уурдап алышып,
Жай толуп, күзгө өткөнүнө
Бир ай болуп,
Семиздер союлуп,
Жер очок оюлуп,
Кайткандардан калган сөз экен,
Билбеймин канчасы жалган
сөз экен,
Каруум келбейт, калп дээрге,
Каркыра деген жерге,

Отун-суулуу,
Ойлонсок муну-
Очок казган орундары туру.
Таяк жегени таяк жеп,
Саа кылбасак Манас! – деп,
Тил укканы тил угуп,
Тил укса да тим туруп.
Кошойдун тилин алып,
Койгулашып өлбөй – деп,
Комуттары ичинде калып,
Кээси ыйлап, кээси жыргап,
Кээ бирөө ырдап,
Келген, кеткенден кептерин
тыңдап,

Аш аман тарап,
Ар ким ал-абалын карап,
Жыл маалы болуп,
Ай он экиге толуп,
Келгин алды каз менен,
Жаны келген жаз менен
Ата уулу улуктар,
Акылы тунуктар
Кошойго барышып,
Кобурашып калышып:
«Уругу кыргыз,
Убададан жылгыс,
Уруш десе токтолбойт,
Өлбөй тынгыс,
Өжөр кыргыз,
Өчпөй тамбаган,
Өчү канбаган,
Кеги кетпеген,
Келгенин эптеген,
Кеткенин жектеген,
Намыска айланган,
Ажалга байланган,
Урушка шайланган
Кырк уруу кыргыз элек,

Кырда мал багып,
Кылган ишибиз агып,
Кыйлага ырыс элек,
Нээтибиз эгеме жагып,
Не түрлүү малды багып,
Кенжебиз калмак болду,
Кеңири дөөлөт конду,
Тарап таранчы кетти,
Талабыбыз далайга жетти,
Тогуз уруу кыргыз калдык,
Көкөтөйдүн ашы – деп,
Тополонду жаман салдык.
Катарында казак болду,
Калгандарга аш деген азап болду.
Угуз уулу Манаска мазак болду.
Мыктылыгын көрөт элек,
Былтыркы жыл же өлтүрүп,
Же өлөт элек.
Кой-койчу болдуң өзүңүз,
Коюп койдук өзүбүз.
Канкорду канап бермексиз,
Канакей ошо сөзүңүз?!»
Кыргыздын он төрт беги
Ушу болду Кошойго айткан кеби.
Кошой абаң кеп айтат:
«Кой балдарым – деп айтат,
Алтайыналыс калды,
Азия да арзан жер эмес,
Айдадыңар арбын малды.
Алла Таала аябай
Арбакты берип салды,
Аш бердиң балаа – деп,
Айтканың кана – деп,
Капа кылбаңар мага окшогон
Кары чалды.
Бар кудай Манас кылып салды,
Мен кылган Манас эмес,
Бекер журт алач эмес.

Оңдурчу Манас эмес,
Оңой журт алач эмес,
Кобурабанар,
Кошой силерге тамаша эмес.
Тил алганың тим бол,
Тил албаганың кайратка
катуу тол,

Чабуулду коюп кал,
Барып Манастын
Башын кесип, союп сал.
Маа несин айтасыңар,
Башыңар кошулса,
Манасты басып алып
кайтасыңар.

Басташып Манаска
Барганыбыз болбос биздер.
Байкабай башың малынып алып,
Балаага калар бекенсиздер,
Кой десем болушкандай
Көрөсүздөр.
Козголоң кокус бир салсаң,
Кордугунан өлөсүздөр.
Арачачыдан учуп көзүңүздөр,
Алек болуп калар бекенсиздер
Өзүңүздөр».
Кошойдон бу сөздү укту,
Ал жерден он үчү кайра чыкты,
Кошойдун тилин алды,
Акбай, Мамбет калды,
Агыш, Кожош калды.
Көккөён, Султан калды,
Жедигер Чегиш калды,
Жети бек тегиз калды.
Төштүктүн жерине келди,
Дөгөөн кыпчак элине келди.
Балыктын башы,
Алайдын асты,
Аңырдын сазы.

Кейүүнүн бою,
Сары-Колдун ою,
Жыйылган жери
Төштүктүн тою,
Кыйындар кыйла олтуруп,
Кызык оюн болтуруп,
Кыйла кепти салышты:
Көкөтөйдүн ашы – деп,
Көрдүк мазакты,
Тарттык азапты.
Дүнүйө берип жалдаптыр,
Кошой бизди алдаптыр.
Манас менен Кошойдон
Байда көрөр жайыбыз калбаптыр.
Башын таардашып,
Манас менен баардашып,
Айылын каптап,
Алын чактап,
Келсе алыбыз
Кетелик жерге таптап.
Калалыкпы басылып,
Алыбыз келсе асылып,
Келтирип эсине,
Оңдурбайт бизди
Келип калсак кезине,
Көрүнүп көзүнө,
Көптөп кирип өзүнө,
Тең атанын уулубуз,
Теңиринин кулубуз,
Таягын жеп, тил угуп,
Тарап кетип, тим болсок,
Теги болбос мунубуз,
Музбурчак турат карыңар,
Бу тургандар баарыңар.
Элемандын Төштүгү,
Эштектен бар Жамгырчы,
Казактан Көкчө сен элең,
Ар кайсысы бирди айтып,

Аңдаша албай токтолду,
Айтканы келип ордуна,
Камдаша албай токтолду.
Тору кыпчак Үрбүнүн
Доошу чыкпай жок болду.
Казак Көкчө, Музбурчак
Үрбүнү көздөй октолду.
«Көкөтөйдүн ашында
Камчы ойноду башыңа!
Намыс кылдык сен үчүн,
Араң-араң токтолдук
Аксакал Кошой эр үчүн.
Элдин баары сүйлөсө,
Эртеден бери кыңк этип,
Сүйлөбөдүң не үчүн?!
Манас менен окустан,
Басташа кетсек кокустан,
Чарпыша кетип окустан,
Чабыша кетсек кокустан
Болушар, болушпасыңды,
Бар кудай берсе бадикти
Басалы – деп, отурбуз
Манастан кылып кадикти.
Алдырсак да, алсак да,
Же көтөрүлүп обдулуп,
Көрүнүшүп калсак да,
Болушар, болушпасыңды
Билдир» – деп, булар асылды.
«Ким акыл тапса ошо билсин,
Жеке өзү эмес,
Жети канды кошо билсин.
Манас дегенден
кыйыныраак кообубуз,
Жакшы кылсаң сообубуз,
Так бергин биздин сенден
Сурай турган жообубуз.
Жаман кылсаң убалыбыз,
Манас да биздин тууганыбыз.

Баатыр Үрбү сен билгин,
Баарыбыз сага берип
турганыбыз».

Кара кыргыз уругу,
Тору кыпчак улугу.
Атасынын аты – Таз,
Шаар Үрүмчү дөөлөт мас.
Манас менен ысышып,
Дос болушкан ошол жаз.
Бектердин сөзүн кайтарбай,
Мен болбойм – деп, айта албай,
Кандардын сөзүн кайтарбай,
Качамын – деп, айта албай,
Коркогу качып жылсын – деп,
Калганы кайрат кылсын – деп,
Жаманы айнып алсын – деп,
Жакшылары жайланып,
Кайрат кылып калсын – деп,
Талапкери барсын – деп,
Тартынганы калсын – деп,
Тагдырда жазуу бар болсо,
Талап Манасты алсын – деп,
Эр Үрбү баштайт эми кеп,
Динге балбан Үрбүнүн
Эшендиги белгилүү,
Тилге жүйрүк Үрбүнүн
Чечендиги белгилүү:
«Маа ишенбегер,
Кимге кудай берсе ошо жеңер,
Баштасаңар башымды алып
качып,

Сактана албайм,
Баштасаңар Манасты
Башын кесип берем – деп,
Мактана албайм,
Астыңардан кан чыгарам – деп,
Айта да албайм,
Артыңардан чаң чыгарбай

Кайта да албайм.
Маанайым бас,
айылым аз, башым таз,
Өз тууганым өзүмө кас.
Кыраан Манас баатырга
Кылымдын баары жем болуп,
Кылганы журтка эм болуп,
Кызыталак канкорго
Кырк чилтен кайып дем болуп,
Жараткан Алда жар болуп,
Кылган иши шар болуп,
Аскери алты сан болуп,
Алачтын журту жам болуп,
Айкөлүң Манас кан болуп,
Айтканы журтка дүң болуп,
Аскери токсон миң болуп,
Азирет Аалы пир болуп,
Алганы назик нур болуп.
Орто Азия, Түркүстөн
Ушу күндө күр болуп,
Ченине келген эр болуп,
Челишүүчү душмандын
Жүрөгүнө чер болуп,
Жалпы алачтын журтуна
Шамал тийгис ык болуп,
Жан жолдошу кырк болуп,
Сайышамын дегендин
Жүрөгүнө дык болуп.
Абунасыр арабы
Айбатын көрүп тааныган,
Абурагым көтөр – деп,
Алдага күндө наалыган,
Алты жашта соо болбой
Аны Кызыр даарыган.
Кожосанга кол берген,
Кошуунга кожо жол берген,
Дөөлөтүн кудай мол берген.
Айтканын Алдам эп кылган,

Атышкан жоосун мерт кылган.
Арбагын угуп биз түгүл
Бакбурчундун баашасы
Бээжиндин каны шек кылган.
Дубалын туяк уруптур,
Туйгунуң Манас туруптур,
Төрткүлүн төрт кат уруптур,
Төрөң Манас туруптур.
Күндө күчөп бу канкор
Күйгөн оттой дүрүлдөп,
Күчөгөнүн көрө албай,
Күлдү кандар күнүлөп,
Күчөтпөйлү муну – деп,
Атаан кылдык ар жакшы,
Акылдаштык бар жакшы.
Жан баарынан жалтанып,
Жата бербей жалпайып,
Аткарып алып канкорду,
Алыс бир жоого барсакчы,
Обурактуу төрөнүн
Айдыңында жүрсөкчү,
Атышканын көрсөкчү,
Ажал жетсе өлсөкчү,
Күлпөнүндө жүрсөкчү,
Күрөшкөнүн көрсөкчү,
Күрөшүп жүрүп душманга,
Күнүбүз бүтсө өлсөкчү,
Бу канкорду минтесек,
Бир бокчосун тинтесек,
Бек айтарга бек да жок,
Бет алышар эр да жок,
Каш кайтарар кан да жок,
Кашайган кара дүйнөдө
Каяша айтар жан да жок.
Кызыл-Кыя ашып эл тапты,
Кызыталак бул канкор
Кытайдын элин бир чапты,
Кылымды андай алган жок,

Кытайдан боо даба жок,
Кыраан Манас канкорго
Кылчаяр пенде калган жок!
Оролду ашып эл тапты,
Орусту барды, бир чапты,
Ойротту мындай алган жок,
Орустан боо даба жок.
Ойрон болгон канкорго
Ок атар пенде калган жок.
Алар түгүл карасаң,
Мурунку Муса дини – деп,
Бузулбайбыз зили – деп,
Минтип туруп алганда
Сарт Коконду санады,
Сандыргалуу султандын
Сайбаган жоосу калбады,
Сапырылтып апарып,
Самаркандын Калдайын
Түп Бээжинге камады.
Сандыргалуу султандын
Түк калган жок арманы,
Салышууга Манаска
Азыркы турган алты кан
Асили келбес дарманы.
Улуктун баары кеп кылдың
Узактан бери кек кылдың,
Убадаңды бек кылдың,
Урушун көрбөй шек кылдың.
Кандын баары кеп кылдың,
Казаттын сөзүн эп кылдың,
Кан Манасты чет кылдың.
Камалып корко бергендей
Ал бадирек канкордун
Айылы бизден арбынбы,
Адамы бизден баатырбы?
Эли бизден арбынбы,
Эрдиги бизден артыкпы,
Өбөгү бийик өрдөбү,

Өзү бизден өөдөбү,
Өткүр Манас канкордун
Өнөрү болсо көрөлү,
Актан келген ажалга
Арга барбы, өлөлү.
Төрө болсоң жорткун – деп,
Төгүн болсоң корккун – деп,
Баатыр болсоң жорткун – деп,
Бастык кылсаң корккун – деп,
Бадиректин колуна
Коркутуп кагаз берелик,
Кол чакырып көрөлүк.
Корксо бизге келе албас,
Кордук кылсак кек албас,
Кокустан Манас кол менен,
Кош-Артыштын жол менен
Келип калса кенебей,
Азы-көбүн ченебей,
Эч нерсени элебей,
Келип калса баатырды
Миңге бирден бөлөлү,
Бирине бирин көргөзбөй,
Бириндетип жөнөйлү,
Карайлатып апарып,
Каканчындын калкына
Канын кара кылалык,
Карасын тамам кыралык.
Бегин бейпай кылалык,
Бекерин тамам кыралык,
Ушундай көрсүн кордукту,
Уктаса кирсин түшүнө,
Ушунтип канкорду
Келтирелик үшүнө.
Ойгоодо келсин оюна,
Андан кийин бу Манас
Челишет экен кыргыз – деп,
Ченеп иш кылсын боюна.
Адисин кудай аштырса,

Акылын кудай шаштырса,
Кокусунап биз жакты
Кол келсин – деп, чакырса,
Кошуун жөнөп калалык,
Конок болуп баралык,
Эсеп жеткис эл менен,
Эски кыян зел менен,
Конуш жеткис кол менен,
Кол бийлеген зор менен,
Жайыт жеткис жан менен,
Саркерделүү кан менен
Түмөн аскер баралык,
Түгөнгүрдүн үстүнө
Дүбүрлөп түшүп калалык.
Желегин жерге жапырып,
Коргонун колго бастырып,
Кор кылалык бир жолу
Конок менен шаштырып.
Жети кандан кол барса,
Жер майышып мол барса
Жеке Манас күтө албас,
Жер-жаанды алса да
Желигип жүргөн бу канкор
Шаасы келип түтө албас.
Короодон коюн соёлук,
Коломтосун оёлук.
Конок менен шылтоолоп,
Кордук кылып коёлук.
Өрүштөн бээсин жаралык,
Өкүм менен баралык,
Өзүң кылган жумуш – деп,
Милдетти кайта салалык,
Билден күчтүү канкордон,
Билими артык анткордон
Минтип, билдирбей кекти алалык.
Ары-бери кеп айтса,
Андай-мындай – деп, айтса,
Арачысын сабайлы,

Аламандап талайлы,
Күл багына камайлы,
Күлдү журтун канайлы,
Көсөмсүгөн көй төрө
Көрүп калсын далайды.
Төрүнө кудук казалык,
Төшүнө казан асалык,
Төрт түлүк малын чачалык,
Дөөгүрсүгөн басалык.
Кармашса канын төгөлүк,
Кан деңиздин суусундай
Калкытса оюп, чөгөлүк.
Канкор менен бир жолу
Казапташып көрөлүк.
Желээсин жоодой кыялы,
Желиккенин тыялы.
Семизин кармап соёлу,
Көтүнөн барган ээсин
Чыгара чаап мээсин,
Чыгаралы журтунун
Капкайдагы кээсин.
Тууганы калсын күйүнүп,
Душманы калсын сүйүнүп,
Алачы калсын бүлүнүп,
А кимсиген канкорго
Минтип, бир коёлук билинип.
Кырк жигитин кыйратып,
Кыз-катынын ыйлатып,
Кысырагын туйлатып,
Бошогонун чыйратып,
Босогосун кыйратып,
Боздогу малын жыйнатып,
Боз уланын ыйлатып,
Болбогон көйгө салалы,
Оболу Манасты барып чабалы,
Ошондон кайтып келген соң
Чалдардын эбин табалы
Катагандын Кошойду

Кадыралык ошону,
Кадырласак билбеди,
Ортодогу оңбогур
Оогандын каны Акунду
Кол чакырсак келбеди,
Кабылан Манас баатырга
Каяша айтар ким – деди,
Карарган журттун баарысын
Кирпигине илбеди,
Киши экен – деп, билбеди.
Оболу Манаска кыргын салалы,
Ошондон кайтып келген соң
Чалдарын чаап алалы.
Ушу сөздөн жанганды,
Убадасын танганды,
Кийин ибеп жегенди
Киргеним жок дегенди
Төбөсү ачык көк урсун,
Төшү түктүү жер урсун,
Ак бараңдын огу урсун,
Көк милтенин чогу урсун!
Убадаңар чын болсо,
Ушуга кандар кол көтөр,
Жалпы баарың олтурсун».
Бу сөздү айтып буркурап,
Баашалардын баарысы
Батасын кылды чуркурап.
Ак боз бээден алышып,
Ай туягын чалышып,
Качкандардын баарысы
Так ушундай болсун! – деп,
Карысынан кандарың
Канга колун малышып,
Кайтпай турган убада
Кандар болду убара.
Бүтүп эрлер жумушту,
Аркы-терки турушту.
Алиги көргөн кандарың,

Аянбастан жандарын,
Ат башындай чоң куран
Алып келип баары да,
Көкүрөгүн урушту.
Манаска элчи салмакка,
Байкап ишин алмакка,
Келгин десе бармакка,
Кенебесе, үстүнө
Келсин мында бизге – деп,
Кол чакырып алмакка,
Убадасы токтолду,
Мындан бөлөк кандардын
Кылар иши жок болду.
Элемандын эр Төштүк
Ал чыгарды бир жигит,
Эштектердин Жамгырчы
Ал чыгарды бир жигит,
Казактардын Көкчөсү
Каалап чыкты бир жигит,
Кара жаак Үрбүңүз
Тандап чыкты бир жигит.
Анжыянда Санжыбек
Ал чыгарды бир жигит,
Буудайыктын Музбурчак
Бул чыгарды бир жигит.
Ар бирөөнү андасаң
Жүз жанбаган эр жигит,
Жүздөн чыккан жүйрүктөн,
Миңден чыккан күлүктөн,
Калп айтпаган чынынан,
Казатка чыгар тыңынан,
Беттешкен жоого белдүүдөн,
Белдешкен жоого демдүүдөн,
Өткүр чечен тилдүүдөн
Калк ичинен ыйгарды,
Каалап элчи чыгарды.
«Ушундан ары барсаңар
Урааны бүтүн алач бар,

Улуксунган Манас бар,
Нурку жери Талас бар.
Талаада жүрүп кезиксе
Улук – деп, урмат кылбаңар,
Урат – деп, коркуп калбаңар,
Тупатуура барыңар,
Ат менен салам бериңер,
Үйдө олтурса үстүнө
Камчы сүйрөп кириңер,
Мүдүрбөсүн тилиңер,
Чогоол-чогоол айтыңар,
Чондук кылып сүйлөсө,
Бузукташып кайтыңар.
Биз жумшадык, сиздер бар,
Манасты көздөп издей бар.
Өлтүрүп ийсе сиздерди
Бир-бириңдин ордуна
Эки кылып өч алчу,
Элин чаап, көч алчу,
Боор жарып, өт алчу
Мында жаткан биздер бар.
Тайбай турса эбиңер,
Манаска айтар кебиңер:
Төрө Манас болдуң – де,
Дөөлөтүң көлдөй толду – де.
Баатыр киши болдуң – де,
Башыңа сыймык конду – де.
Кол чакырдык келгин – де,
Кошуун барсак үстүнө,
Конок күтүп бергин – де.
Каапырдын калкын көргүн – де,
Как шу сөзгө көнгүн – де.
Кыр жагыңда кытай бар,
Кылар жумуш мындай бар,
Капталыңда Каңгай бар,
Кармашар душман далай бар.
Ой жагыңда орус бар,
Кеңитсең кенен конуш бар.

Каапырдын калкын бүлдүрүп,
Мусулнанды күлдүрүп,
Өтпөйт бекен дүйнөдөн
Өкүмөтүн билдирип!
Ушу сөздү айтыңар,
Учурашып кайтыңар,
Биз жумшадык, сиздер бар,
Жамандык кылса биздер бар».
Бул сөздү айтып алты кан
Күлүк тандап мингизди,
Күрөөкө тондон кийгизди,
Күүлөп-күүлөп кандарың
Элчини жолго киргизди.
Алты азамат аттанып,
Жолго түшүп шаттанып,
Кылычын кыя байланып,
Кыйша-Тоо сеңирин
Кыдырып өтүп айланып,
Кейүүнү кечип алганы,
Тобокел жолго салганы.
Кумар айым бадыша,
Улук мазар дейт ошо,
Зыярат кылып алганы,
Сызып жолго салганы.
Намуттун чөлүн сыдырып,
Кытмырдын боюн кыдырып,
Жети күн бүгүн болгону,
Жеркенге кирип конгону.
Эртеси андан аттанып,
Кашкар түштү бакалап,
Кас буудандын баарысын
Кайра баштан такалап,
Семизинен арытып,
Сейиндейин жаратып,
Аягынын баарысын
Темир менен чарытып,
Эртең андан аттанып,
Чакмактын белин ашыптыр,

Чатыр-Көлдү басыптыр,
Арадан Нарын кечкени,
Жумгал өтүп сыдырып,

Суусамырлап кыдырып,
Султаныңдын айылына
Бара турсун баш ылдый.

ЭЛЧИЛЕРДИН МАНАСКА БАРЫП УЧУРАГАНЫ

Элчимин таштап салыңар,
Кабылан Манас каныңар,
Кайсы түрдүү сөзү бар
Кабарын угуп алыңар.
Сурагы султан Манастын
Кыйын болгон кези экен,
Дөөлөтүнүн толгону
Быйыл болгон кези экен,
Арстан эрдин үстүнө
Ак калпак кыргыз чогулуп,
Жыйын болгон кези экен.
Капкасы алтын коргондо,
Каныкейдин ордодо.
Оң жагында баатырдын
Отуз эки каны бар,
Сол жагында олтурган
Кырк баатырдын саны бар.
Астында алтын тагы бар,
Башында дөөлөт багы бар,
Түгөнгүрдүн бу күндө
Түтөп турган чагы бар.
Айланасын камаган,
Албарс кылыч колго алып,
Акырая караган
Алты миң аскер дагы бар.
Кан кашында жолдошу –
Казы, увазир, молдосу,
Өкүмөттүн баары бар,
Ак куранды жат айткан
Эче түрлүү кары бар.
Ортосунда олордун
Эки каны таажыдаар,

Сураккана үйү бар,
Ал үйүнө сологон
Токсон тогуз бийи бар,
Тентекке болор ийи бар,
Дердедебей кыргыздар
Тек-жайынды билип ал.
Карап турсаң ушунда,
Калаанын ичи-тышында
Кайнап жаткан киши бар,
Кабылан Манас баатырдын
Шондой сонун иши бар.
Коргону коло, тоо болгон,
Алып барса кадимден
Байламта жинди соо болгон,
Бадышалык чоң коргон.
Каалгасы сом калай,
Салтанаты бир далай.
Капка кармап турчуусу
Он эки күзөт бар малай
Бекзаададан бешөө бар,
Желдеттерден жетөө бар –
Айбатын көргөн адамдар
Акылынан жаңылган,
Адамдын мурду, кулагын
Тумар кылып тагынган,
Каарлары түсүндө,
Канды тону үстүндө
Карап турсаң ыпымдай
Ырайым жок жүзүндө.
Желдеттен жетөө туруптур,
Жергесин кудай уруптур,
Бектерден бешөө туруптур,

Эр кайратын көргөндө
Элчини кудай уруптур.
Адам барар жер эмес,
Башын салган бендеси
Тирүү чыгар көр эмес,
Кайык минип капталса,
Чөкпөй өтөр көл эмес.
Муну көрүп алганы,
Алиги барган элчилер
Муңайып токтоп калганы.
Не кыларын биле албай,
Эр Манастын үстүнө
Эбин таап кире албай,
Же сүйлөшүп тил албай,
Санаалары бузулуп,
Таноолору кысылып,
Тер боюнан сызылып,
Карап турду тыш жакта –
Кара коргон кыштакта.
Батына албай коргонго,
Эч бир кеби жок болду,
Дарбазанын башчысы
Казактардан Жоорунчу
Карап көрдү бул алтоон.
Элчи экенин билгени,
Экчендей басып бүгүлүп,
Эр Жоорунчу жүгүрүп,
Жоорунчу турду босого
Жоо бөрүсү султандын
Көзү түштү ошого.
Жоорунчудан кеп сурап,
Жолуң болсун Жоорунчу
Не түрлүү жумуш? – деп, сурап.
Муну айтып Манас токтолду
Андан бөлөк ал топто
Сүйлөгөн киши жок болду.
Эр Жоорунчу кеп айтат:
«Ээ, султаным! – деп, айтат

Кабылан Манас төрөбүз,
Кабагыңды бүркөсөң,
Кар түшкөндй көрөбүз,
Каар айтып сүйлөсөң
Жүрөк чыгып өлөбүз.
Күлүстөн Манас төрөбүз,
Күлүп койсоң жарк этип,
Күн тийгендей көрөбүз,
Күңгүрөнө сүйлөсөң,
Жүрөк чыгып өлөбүз.
Эшиктен көрдүм бир топ жан,
Тааный албай болдум таң.
Минген атын карасам,
Бука булчуң, буура сан,
Букта бакай, кулан жал,
Кебежи курсак, кең соору
Кең Кашкар жактын тулпары.
Аттарына карасам,
Аркар шыйрак, нар тамак,
Азаматын карасам,
Жалаяк ооз, жар кабак,
Оңо турган эл эмес,
Оңой менен адамга
Омурулар бел эмес,
Ойлоп көрсөм, султаным,
Мен көргөн журттан теги эмес.
Алыстан келген элчи окшойт,
Аттары жадоо, ченчи окшойт!»
Айтканда баатыр билди эми,
Кыл муруту солк этип,
Кырааның Манас күлдү эми.
«Андай болсо Жоорунчум,
Кербендерден кеп уктум,
Келгендерден мен уктум,
Кеңеш кылып кесек дөө,
Баары мыкты чогулуп,
Басканы жүр – деп, уктум.
Кандардан келген элчидир,

Кастыкка жүргөн ченчидир,
Андай болсо Жоорунчу
Сырттандыгың билгизгин –
Сыяпат менен киргизгин,
Улуктугуң билгизгин –
Урбай-сокпой киргизгин.
Көрбөгөнү көр болсун,
Көңүлдөрү кир болсун,
Эркексинип эгерде
Ушундан кийин бул элге
Элчиге келгис бир болсун!»
Төрөсү бул сөздү айтканы,
Макул болот баатыр – деп,
Баянын угуп Жоорунчу
Арты менен кайтканы.
Кетенчиктеп кеткени,
Ордонун орто жерине
Эр Жоорунчу жеткени.
Оңоло түшүп турганы,
От ордундай көк доол,
Күрсө-күрсө урганы.
Доол катуу кагылды,
Самаганы табылды,
Он эки миң аскери
Ошо жерде азыр жабылды.
Бир миң колу кызарды,
Билсең жумуш узарды,
Бир миң колу көк болуп,
Курттай кайнап чыгыптыр
Кумурскадан көп болуп.
Бир миң аскер сапсары,
Билсең сонун булары,
Бир миң аскер ак болуп,
Жоо-шайманы чак болуп,
Жарагы бойго карк толуп,
Түркүн-түркүн түмөн кол
Дүңгүрөп чыгып алыптыр,
Дүнүйө жүзүн чаң басып,

Капкара болуп калыптыр.
Сырт капкасы ачылып,
Сырттандардын баарысы
Сырлуу бараң асынып,
Албарсын аса байланып,
Алиги келген элчинин
Айланасын айланып,
Аскер курчап алыптыр,
Айбатын катуу салыптыр.
Камап алды элчини,
Кароого келген ченчини,
Кай бирөөнө караса,
Кез темири кылайып,
Көк түпөгү булайып,
Сайып алчу немедей
Кескерип найза чунайып.
Туш-тушунан жуукундап,
Келе жатыр чукулдап.
Асабасы жалпылдап,
Найзалары калкылдап,
Айбатын салып жакындап,
Ар бирөөнө караса,
Мылтыктарын октошуп,
Милтелерин чоктошуп,
Мүрүгө кундак токтошуп,
Кай бирөөнө караса,
Кылычты кындан алыптыр,
Чаба турган баштанып,
Чакчайышып калыптыр.
Ар бирөөнө караса,
Айбалтаны кескерип,
Жагжайышып калыптыр.
Барган сайын жакындап,
Бадана тондор жаркылдап,
Элчинин келди кашына,
Келгенге болду бушайман,
Эмгек түштү башына.
Эки жагын карабай,

Караганга жарабай,
Элчини кудай урганы,
Көздөрүн жумуп турганы.
Жумуп турду көздөрүн,
Өлдүк! – деп, турду өздөрүн.
Ача албады көздөрүн,
Айтып ыйман сөздөрүн,
Айтса салам, алик жок,
Амандык айтса, шүгүр жок,
Шыкаалашып мылтыгын,
Милтенин баары кызыл чок.
Токтолуп элчи турганы,
Капкадан доол урганы,
Жолуна жубар чачып,
Ар бирөөнүн жылоондо
Экиден желдет асылып,
Карысы жок, жаштыгы,
Он эки миң аскердин
Ошолор экен баштыгы,
Казактардан Жоорунчу,
Кайгыл, Бөгөл, Тоорулчу,
Шыңгынын уулу Кербени,
Шыпты кашка Дөрбөнү,
Бөрү жолдуу Бөгөлү,
Ырчы уул, Боз уул ыктуусу,
Эр Тазбаймат мыктуусу
Бедөөлөрү алкылдап,
Белде кылыч шаркылдап,
Туулга башта жаркылдап,
Тулпар аттар алкылдап,
Ар бирөөнүн жылоондо
Экиден желдет талпылдап,
Он эки жайсаң келгени,
Ушу Манас экен – деп,
Алиги турган алты элчи
Озунуп салам бергени.
Саламга алик дебеди,
Келген жерден карасаң,

Ордо доол күп этти,
Ооз оту үрп этти.
Он эки миң мылтыктын
Бири да калбай дүп этти.
Мылтыктан түтүн бурады,
Тунуп калды кулагы,
Айбанча тамдар кулады.
Обоону көздөй ок кетти,
Чочугандан элчилер
Ат үстүнөн солк этти,
Көктөн жааган мөндүрдөй
Төбөсүнө булардын
Көк коргошун топ этти.
Көргөндөрдү таң кылды,
Көк менен жердин арасын
Көз айныган чаң калды.
Оң жагына төрт миңи,
Сол жагына төрт миңи,
Аркасына төрт миңи
Азыр болуп өмөлдү,
Дарбазаны бет алып,
Айдаган бойдон жөнөлдү.
Аскер чүмөп бекитип,
Аманат жанын шекитип,
Ичке кийирип жиберди
Айдаган бойдон секиртип.
Кирбей тышта калганы
Он эки миң калың кол,
Капкадан кирип караса,
Узун кеткен көчө жол.
Өйүз-бүйүз жолунда,
Кыйма чаптуу немедей
Кылычы жалаң колунда,
Кескерип кылыч калыптыр,
Аларды көрүп алты бек
Салам айтып салыптыр.
Саламына алик жок,
Оң караган калык жок,

Оң жагынан он беши,
Абалда бүткөн кеңеши,
Сол жагында он беши,
Аттан түшүп камынып,
Алтооно кирди жабылып.
Ой-боюна койбостон,
Оодарып алды атынан,
Ошентип шорун катырган.
Оң колунан бирөөбү,
Сол колунан бирөөбү,
Артынан түртүп бирөөбү,
Ар бирөөнү көрсөнүз
Үчтөн киши сүйрөдү.
Ашыккандан байкуштар
Астакпур Алданы сүйлөдү.
Алек-далек жүгүртүп,
Аманат жандан түңүлтүп,
Жүткүндүрүп алыптыр,
Жүгүртүп жолго салыптыр,
Жүдөгөндөн элчилер
Жүрөгү кетип калыптыр.
Алкындырып алыптыр,
Акылынан таныптыр,
Алсыратып элчини
Арстан эрдин чаркага
Алып кирип барыптыр.
Сыяпат менен киргизди,
Баса калды баарысын,
Башын жерге тийгизди.
Бу дүйнөдөн кайттың – деп,
Бйманынды ырас айткын – деп
Жаагы менен жаткырды,
Минтип шорун катырды.
Артынан айгай салганы,
Ал жаннатка барганы,
Кандарга салам берсин – деп,
Капилет жайды көрсүн – деп,
Улукка салам берсин – деп,

Андан кийин ушулар
Узак жолду көрсүн – деп,
Кайгыл айгай салыптыр,
Жаткырып койгон элчинин
Кайра башын көтөртүп,
Айландырып алыптыр.
Арка жагын караса,
Үч кырлуу канжар колунда,
Адам сойчу желдеттен
Алтоо түшкөн соңуна.
Ал ишти көрүп алганы,
Айран азыр калганы,
Кандарга салам бат айт – деп,
Каар менен барганы.
Карап турган элчиңиз
Мууну кетти калтырап,
Көз маңдайда жалдырап,
Акылдан танып алдырап,
Саламды дурус айта албай,
Тили калды балдырап,
Тиктеп турду жалдырап.
Карап көрсө ордодо
Карк алтын кийген кандар тур,
Жалгыз бирөөн карасаң
Санга тийген заңгар тур –
Таажылары башында
Нөкөрлөрү кашында.
Башында дөөлөт багы бар,
Астында алтын тагы бар,
Айланасын камаган,
Албарс кылыч колунда,
Алты миң аскер дагы бар.
Ортосунда олтурат,
Эки каны таажыдаар.
Салам айтса, алик жок,
Жалдыраган көй төрө,
Сүйлөгөн бенде өзү жок,
Сүкүттөн бөлөк сөзү жок,

Кандай жүргөн адам – деп,
Карап койгон көзү жок.
Жерге багып кылтыйып,
Мойнун салып шылкыйып,
Кырка олтурган зыңкыйып,
Кыраандарды көргөндө
Эси кетип селейип,
Элчилер токтоп калганы,
Аксакалы чүчтөдөй,
Устукан сөөгү мистедей
Эр Бакай алик алганы.
Алик алды, токтолду,
Андан бөлөк бу топто
Кыңк эткен адам жок болду.
Аны менен элчиңиз
Аш кайнамдай токтолду.
Бир убакта карасаң,
Алтын таажы башында,
Алтымыш нөкөр кашында,
Үзүлгөнүн улаган,
Жыгылганын жөлөгөн,
Айрылганын септеген,
Ажыраганын эптеген,
Арбагы баштан кетпеген,
Намыстанып иш кылып,
Ал баатырлар кыйласы
Акылына жетпеген,
Ак калпак кыргыз кыйласын
Акыл менен тепсеген,
Кой оозунан чөп албас,
Коңур чечен Ажыбай,
Сөзү ширин жагыштуу,
Өзү ширин накыштуу,
Акылга дыйкан табыштуу,
Ажыбай шондо кеп айтат,
Ачууланып бек айтат:
«Көмүктөн ачып алгандай,
Көрдөн чыга калгандай,

Мүнөзүнөр ар кандай,
Ким болосуң, өзүңдү,
Ачпайсыңбы көзүңдү,
Курулай келип бу жерде
Алаңдатпай көзүңдү,
Жыластар, жыйбайсыңбы
эсиңди».

Бу сөздү айтып салганы:
«Не келген жансың өзүңөр?
Айтууга барбы сөзүңөр?!»
Ушул сөзүн укканда
Уялбас ултаң бетиби,
Ушу түрлүү келдик – деп,
Умтулуп жооп айтууга
Элчилердин көтүбү,
Камоого түшүп калышты,
Кайдан кылсын намысты,
Кампаңдашып байкуштар
Капчыкка колун салышты,
Кандардын берген кагазын
Калдайтып сууруп алышты,
Алаканга салышты,
Арстандардын астына
Арзын тозуп калышты.
Алган адам жок болду,
Аны менен жана да
Аш кайнамдай токтолду.
Бир убакта оң жактан
Зерлүү таажы башында,
Сексен нөкөр кашында,
Алтын кемер белинде,
Адалдык кылган элине
Сыргак баатыр зымпыйып,
Ордунан турду кымпыйып,
Басып келип калганы,
Баягы катын алганы,
Баатырынын астына,
Баашалык такта үстүнө

Барып жазып салганы.
Ойрон болгон султаның
Окуп-окуп билди эми,
Мыйыгынан күлдү эми,
Тийишкен экен бектерим,
Тилекти кудай бергени,
Көктөн тилеп жүргөнүм
Көрүнөө жерден келгени,
Алданын анык бергени.
Ал сөздү айтып акыры,
Кубанычка баатыр батканы.
Кубанганын көргөн соң,
Тура калып оң жактан,
Төөдөй болгон көк доолду
Төрт азамат какты эми.
Кубанычка доол кактырды,
Катчыга катын жаздырды,
Ар тарапка, баатырың
Алтымыш жигит чаптырды,
Өкүмөт ээси баатырың
Өз элин тойго чакырды.
Азаматтын баарысын
Катындан бөлүп, бой кылды,
Кабылан Манас баатыры
Бүгүндөн баштап той кылды,
Союшуна койгону
Сан сары башыл кой кылды.
Казынасын ачтырып,
Агар алтын, ак күмүш,
Алып чыгып, үрөндөй
Көчөлөпгө апарып
Бир сарайга жаткырып,
Билимдүүгө бактырып,
Дөбөдөй эт кылып,
Ноот көлдөй чек кылып,
Ойротун жыйып, жык кылып,
Алты күндө той тарап,
Калктын баары кайта бейм,

Аксакалдан карысы,
Акылмандын баарысы
Балдарга акыл айта бейм.
«Ой-ой балдар, ой балдар,
Осолдукту кой балдар,
Ойлоп турсаңтак ушу
Оңдурбай турган той балдар!
Бу бадирек канкордун
Катыны эркек тууган жок,
Же калмактан жылкы

кууган жок,

Же атасы өлгөн аш эмес,
Аягы ушунун жакшы эмес,
Алда кандай заман – деп,
Калгай эле жаныбыз
Калбасынан аман – деп,
Балдар, баарың байкабай
Алаптайсың наадан» – деп,
Аксакалдар жемелеп,
Антип айтып турду эле,
Боз балдары болбоду,
Болбой моюн толгоду:
«Карысынбай калдыңар,
Ашкере көрбөй жамандык,
Алжыйсынар баарыңар,
Азыркысын андасан
Азыр ордодо аман жатыр го
Оён Манас каныңар,
Манастын бары чагында
Катыла турган душманды
Кайдан таба салдыңар?!
Арстан эр аман турганда
Урунарга тоо кайда,
Урушарга жоо кайда,
Кожурабай калыңар,
Асан кайгы не пайда!»
Алты күндө той тарап,
Калктын баары кеткенин,

Дагы көргүн неткенин,
Бүгүн жети күн болуп,
Элчиге нөөмөт жеткенин.
Элчилерди жоготуп,
Арстан эрдин үстүнө
Айдап келди топтотуп.
Элчилерди киргизди,
Аягын тике тургузуп,
Алтын жака дейилде
Ар бирөөнө карасаң
Алтымыш сарпай кийгизди.
Айкөл Манас көк жалың
Арстандыгын билгизди.
Аны менен тим койбой,
Алты бедөө мингизди,
Алты аргымак ат берди,
Колдоруна кат берди.
Бар, элчилер, кайт – деди,
Немине көргөн-укканың

Кандарга салам айт – деди,
Ошо жерге барып окутсаң
Оюндагы сөзүңдү
Айтуучу ушу кат – деди.
Алиги келген элчиңиз,
Андоого келген ченчиңиз
Жандары тирүү калганга,
Жаркырап кымкап алганга
Соодагердей кампайып,
Тонду артынып дампайып,
Жолго түшүп тамтайып,
Тубарын туура бүктөшүп,
Тулпарга кошуп жүктөшүп,
Туйгун Манас баатырдан
Кутулдукпу шүк – дешип,
Камканы кайрып бүктөшүп,
Качырга кошун жүктөшүп,
Кабылан Манас канкордон
Кайттыкпы аман шүк – дешип.

МАНАС БААТЫРДЫН АСТЫНА БАРГАН ЭЛЧИЛЕРДИН КАЙТЫП, КӨРГӨН-БИЛГЕНДЕРИН ӨЗДӨРҮНҮН КАНДАРЫНА АЙТЫП БАРГАНЫ

Азгана эмес мол жүрүп,
Арасында алты элчи
Он үч күнү жол жүрүп,
Татым кыйын, туз арзан,
Жайы кыйын, кыш арзан,
Катын кыйын, кыз арзан
Керме-Тоонун оюнда,
Кең Котондун боюнда
Эр Төштүктүн тоюна
Элчи келип илинди,
Элчи келди деген сөз
Элге текши билинди.
Тойдо жүргөн кары-жаш
Торгоп-торгоп кеп сурайт,

Токтоңор, балдар – деп, сурайт.
Аралап көрдүң алачты,
Басып келдиң Таласты,
Байкадыңар Манасты.
Алар кандай эл экен,
Таласы кандай жер экен,
Арбагы кыйын угулат,
Манас кандай эр экен?
Антип сурап турду эле,
Анда элчилер кеп айтат:
«Ай, ага-ини – деп, айтат
Манасты сурап нетесиз,
Айта берсек башкарып,
Тамам болбойт бир күндө,

Эртең эмес бүрсүгүн,
Ушу маалга кетесиз.
Манас деген бар экен,
Башталыгы ашкан жан экен.
Азыр жүргөн борумун,
Алтын так минген орунун,
Ооз менен ойрондун,
Ошо жерде жүрүп ойлондум,
Эп келтирип айталман,
Ачыган экен байталман,
Коюңарчы ага-ини,
Коркуп келдик кашында
Кырк чоро деген шайтандан.
Азыр жалган дүйнөдө
Ага кусур айталман».
Андан бөлөк сөзү жок,
Аял кылган өзү жок,
Кандарды көздөй кабырап,
Калды жөнөп дабырап.
Кара аламан кара журт
Калды сүйлөп жабырап:
Токтолуп бизге турбады,
Тоготуп кебин урбады,
Кандарга барып айтар – деп,
Кошо барган адамдар
Канып сөздөн кайтар – деп,
Шуттуунун баары жабырап,
Сөз сүйлөшүп дабырап,
Артынан кошо жөнөлдү,
Тойдо жүргөн кары-жаш
Топурап кошо барыптыр.
Кан кашында жолдошу
Элчи келип калганы,
Эңилтип атын алганы,
Абыр-дабыр сүйлөшүп,
Камчыларын сүйрөшүп,
Салам айтып бүкчүйүп,
Сай кашканын баарысы

Кырка олтурду чүкчүйүп,
Аш-тамакка тойгон соң,
Алакан жазып, кол ачып,
Бата кылып койгон соң
Алтындуу селде бир кучак,
Аксакалдуу Музбурчак,
Элчилерден кеп сурайт,
Не деди Манас? – деп, сурайт.
Анда элчилер кеп айтат:
«Ой, улуктар – деп, айтат.
Манасында курусун,
Адамзат бендеси
Айтар эмес жумушун,
Ким билиптир мунусун.
Барган күнү камады,
Акыл башта калбады,
Ар бир арстандай желдет талады,
Алып барып бир үйгө
Алты күнү камады,
Акыл башта калбады,
Камоосунан чыкпадык,
Манасыңдын оозунан
Бир ооз кебин укпадык.
Алты күнү жаткырды,
Ар даамын таттырды.
Алты күндө жол берди,
Алтын жака дейилде,
Ар кишинин башына
Алтымыштан тон берди.
Алты бедөө ат берди,
Колубузга кат берди,
Эшикте бедөө аты – деп,
Мына бу берген каты – деп,
Акылыңа току – деп,
Алып молдоң оку» – деп,
Элчилерин муну айтып,
Эгей-Шыгай кандарга
Кагазын сунду булайтып,

Кан кашында жолдошу –
Казы, увазир, молдосу
Кагазды алып колуна,
Окумакка болду ошо,
Жазып алып четине,
Кармап алып бетине.
Окуп молдо караса,
Ойлоп турду баарысы,
Канкордун берген каты бар,
Эң башында катынын
Кадыр Алла аты бар.
Мындан кийин окуса
Төрт мукарап бериште
Азми керим заты бар.
Төрт жүз миң төрт жүз байгамбар,
Алтымыш төрт наби бар,
Төрт чалыяр дагы бар.
Булар тамам өткөн соң,
Мужтайыттер кеткен соң,
Байгамбарлар өткөн соң,
Баштагылар кеткен соң,
Атым Айкөл Манас – деп,
Өзү чыкты каркыбар.
Бир сөзүндө, караса,
Миң дилделик баркы бар.
Кагазында кеп айтат:
Мен канкор Манас – деп, айтат,
Тилимди билген мусулман
Ыйбарат алсын ушундан,
Тилим менен келсин – деп,
Тил билбеген журт болсо,
Тилмечи жооп берсин – деп,
Катымды көрүп келсин – деп,
Канкор Манас – деп, жазган
Атымды көрүп келсин – деп.
Өзүмдү билген мусулман
Өзүмдү билип келсин – деп.
Өзүмдү билбей калгандар

Өткүр Манас – деп, жазган
Сөзүмдү билип келсин – деп,
Акыл айттым ойлонгун,
Акыры чыгар ойронун,
Ары чети болжолум
Так кырк күндө келгин – деп,
Ал кырк күндөн калганың
Талкаландың, билгин – деп.
Укумуңан тукумуң,
Ужутуңдан үрөнүң
Убайым кылып жүрбөгүн,
Жээниңден тайыңды,
Жеп жутармын баарыңды.
Бошотормун шайыңды,
Бос кылармын шаарыңды,
Боздотормун карыңды,
Жоботормун карыңды,
Жоготормун баарыңды.
Жол кылармын шаарыңды,
Жоктугуңду билбейсиң
Жетиканым арыңды.
Болжогонум кырк күндө,
Айттым катка сөзүмдү,
Ачып кара көзүңдү,
Алгың келип өчүңдү,
Аябагын өзүмдү,
Үрпөк баштуу туу келгин,
Үстүн-астын чуу келгин,
Үйөр аккан суу келгин,
Үпчүн кийген эр келгин,
Кара куйрук шер келгин,
Айдама шыңга кол келгин,
Азаматың мол келгин,
Үй токтоткус жел келгин,
Үй токтоткус жел келсең
Тобокелчил бир өзүм,
Алтын бакан тирөөчүм.
Тобокелге турармын,

Үйөр аккан сел келсен,
Айры кетмен колумда,
Алым келсе бурармын,
Бербесе теңир аргам жок,
Бендеге беш ооз жалынбай,
Алладан жардам сураармын.
Баксасы бийик дубалмын,
Тобокелге тургамын.
Майышпасан басып чык,
Бариги алтын чынармын,
Балтаң өтсө кесип жык,
Жалгызың кой да, жамың кыл,
Жетөөн эмес жети кан,
Жетимишиң чогулуп,
Женер жериң камын кыл.
Канкорундун кагазы
Аягы тамам болгону,
Андап турган кандарга
Акыр заман болгону,
Акылмандын баарысы
Көңүлү жаман болгону.
Кан кайгыда калыптыр,
Кара аламан букара,
Каралашкан буларга
Эмине шумдук бу сөз – деп,
Экиден, үчтөн бүкчүндөп,
Үй артында чүкчүндөп
Сөзгө кирип алыптыр.
Алиги көргөн каныңыз
Барабыз – деп, күүлөнбөй,
Же барбас жагын сүйлөбөй,
Кыйындардын баарысы,
Өңүнөн чыгып сарысы,
Кырка олтурду уңкуюп,
Көсөмдөрдүн баарысы
Көк жорудай зуңкуюп,
Дасторкондун четинде,
Сарысы чыккан бетине,

Барабыз – деп, күүлөнбөй,
Же барбас жагын сүйлөбөй,
Башын булгап кайталбай,
Же барабыз – деп, айта албай,
Убайымы көп болуп,
Өң бузулуп чөп болуп,
Барабыз – деп, айта албай,
Баштагы сөздөн кайта албай,
Кырка олтурган кыраандар,
Аралашкан арстандар,
Айбаты журтту баскандар
Үндөгөн бенде жок болду,
Антип-минтип арасы
Аш бышымдай токтолду.
Чыдай албай кандарга,
Эркек болуп, эл билип,
Элге маалим зардалга
Төрө Төштүк күүлөндү,
Кандарга карай сүйлөдү:
«Атаңдын көрү алты кан,
Айтарын билбей тантыган,
Айылында жүрсө мыкты жан,
Бабандын көрү алты кан,
Маалаңда жүрсөң мыкты жан.
Урсун кудай баарыңды,
Музбурчак баштап карыңды,
Жайына жатса тынч койбой
Жайдары Манас каныңды,
Оолугуп калса ол Манас
Оңдуарбы баарыңды,
Сойлоп жаткан ажыдаар,
Сонун иши кыйла бар,
Куйругун басып алдыңар,
Оозун ачып, оп тартса,
Алкымына Манастын
Кирбей кантип калдыңар?!
Күн чыгышта бириң бар,
Күн батышта бириң бар,

Күлдү баарың күүлөнүп,
Төгүлгөн жүргөн жиниң бар,
Төрө Манас баатырга
Аккула менен качырса,
Айбатына жол тозуп,
Тура турган кимиң бар?!
Эми Манас иш кылар,
Бир кишинди ич кылар,
Бир кишинди тыш кылар,
Жай күнүңдү кыш кылар,
Бир кишинди ич кылар,
Билдирбестен иш кылар,
Аягыңда апарып
Жалпы баарыңды бирдей
мыш кылар,
Төштүктү айтар төрөм – деп,
Музбурчакты кекетер
Бузукту сенден көрөм – деп,
Жамгырчыны айтар эрсиң – деп,
Санжыбекке сүйлөнөр
Жаман киши сенсиң – деп.
Көп ичине кеп айтар,
Көкүш Көкчө – деп, айтар,
Үрбүнү айтар чабал – деп,
Көкчөнү айтар жаман – деп,
Бириңди бириң менен уруучу,
Билдирбей бүтөт жумушу,
Эми кайтып айныба,
Айнып шоруң кайнаба,
Төгүлбөй турган кан болбойт,
Өлбөй турган жан болбойт,
Өлүмдөн качкан жан оңбойт,
Тобокелге салалык,
Толкуган аскер алалык,
Келгин дептир кекетип,
Токтолбостон баралык,
Эсеп жеткис эл менен,
Эл бийлеген эр менен,

Конуш жеткис кол менен,
Кол бийлеген зор менен,
Жайыт жеткис жан менен,
Саркерделүү кан менен,
Түмөн аскер алалы,
Түгөнгүрдүн үстүнө
Дүбүрөп түшүп калалы.
Карарып жаткан калаадан,
Катын менен баладан
Оолак чыгып алган соң,
Ордосуна барган соң,
Оң кыялы кармаса,
Ойрондоп берер орусту
Кеңейтип берер конушту,
Кыйратып берер кытайды,
Кылымдан туубайт мындайды!
Канап берер Каңгайды,
Баргандын бары тунарың
Карк алтын кылып сарайды,
Баарың жыргап калыңар,
Калмактан салып малайды.
Итчилиги кармаса,
Ырайым, керим анда жок,
Тозо турган жан да жок,
Каары катуу санда жок.
Мага десе барганда
Кырып ийсин баарыңды,
Кыйып ийсин жаныңды,
Кыпкызыл кылып шол жерде
Ичип алсын каныңды.
Барбаган менен маалаңар
Мына шу жерде чабылды.
Ар кайсың барсың ар жерде,
Акыр аман калбайсың
Арстан Манас бар жерде.
Алапайың табылбай,
Ар кайсыңар ар жерде
Аңдоосуздан чабылбай,

Тобокел кылып көрөлүк,
Алдырсак да, алсак да
Чогулган бойдон өлөлүк,
Илгери-кийин калбайлык,
Итчилик кылып салбайлык.
Билден күчтүү канкорду
Бир күндө барып камайлык!»
Бу сөздү айтып кандары,
Төштүктүн тоюн таратты.
Опкоктордун баарысын
Омураңдатып ол күнү
Очоктун ордун каратты.
Казактын Көкчө жолборсу,
Кашында төрт жүз жолдошу,
Атка минип алганы,
Арал менен салганы,
Арадан кечти дайраны,
Кытмырдын чөлүн кыдырып,
Шыбаңдын боюн сыдырып,
Шыйкуунун жерин кыдырып,
Эртыштын боюн сыдырып
Эр Көкчө барды үйүнө.
Үрбү келди буякы
Эки Кемин, Чүйүнө.
Кара-Кулжа тар ашып,
Катары менен жол басып,
Анжыяндын Сагжыбек
Ал жөнөдү Алайга,
Аңдап турсаң бу сөздүн
Арты кетет далайга.
Мыргаптын жолун сыдырып,
Буудайыктын Музбурчак
Букара көздөй кыдырып,
Жамгырчы билген Кашкарды,
Жалпы журтун башкарды,
Жети кан бирдей барат – деп,
Жеткендер олжо алат – деп,
Барбагандын баарысы

Арманынан арылбай,
Акыретке калат – деп.
Аты бардын баарысы
Ат-атына минишип,
Ат кадырын билишип.
Аттиң гана дүйнө – деп,
Алты эшегин бир атка
Сатып алып минишип,
Саадагын белине илишип,
Салпылдаган кашкарлык
Жайнап жолго киришип.
Убада сааты толгондо.
Убакты күнү болгондо
Элемандын эр Төштүк
Туу көтөрдү коргонго.
Туу көтөрдү, кол жыйды,
Душманга туура чабуучу
Баатыр, балбан мол жыйды.
Билеги жоон балбандан,
Билими артык зардалдан
Жүз миң түмөн кол алды,
Төөдөй боздоп күнгүрөп,
Төрө Төштүк дүңгүрөп,
Төрөндү көздөй жол алды.
Артыш басып жол менен,
Алты түмөн кол менен
Астында жүргөн Жамгырчы,
Экинчиси эр Төштүк,
Үчүнчү болгон Үрбүңүз,
Аксыдан жыйып аскерин,
Үрүмчү, Кара-Шаарынан,
Үлгүртө жыйып баарынан
Эки жүз миң кол менен,
Эгиз кара ат байлаган,
Эки Кемин жайлаган,
Кара үңкүрүн үй эткен,
Кара токой мал эткен,
Эр Үрбү жүрдү күңгүрлөп,

Чүй бою менен дүңгүрлөп.
Сары-Аркадан жол алып,
Сапырылып эр Көкчө,
Санды түмөн кол алып,
Көкчө жүрдү Манаска,
Азыркысын кол курап,
Аталган жери Таласка.
Ордо шайы, көк жеке,
Орчун Кокон, Маргалаң,
Анжияндын Санжыбек
Таласты көздөй жол менен,
Жеке башы Санжынын
Жети түмөн кол менен,

А да жолго салганы,
Опасыз дүйнө жалганы.
Буудайыктын Музбурчак
Букардан чыгып жол алып,
Элим алыс дегенсип,
Эки жүз миң кол алып,
Эми келсин Музбурчак.
Ар тараптын коногу,
Мурункундун жомогу,
Сөзүнүн калсын оролу.
Аны шу жерге коёлу,
Айкөлүң Манас не болду,
Кабарынан бололу.

КАНДАРДЫН МАНАСКА БАРЫП ЖОЛУГУШКАНЫ, АЛАРДЫ МАНАС КҮТКӨНҮ

Ушу бүгүн караса,
Эсеп кылып санаса,
Кылымга саны толуптур,
Болжогону кырк күнү,
Эртеңки күн болуптур.
Эртең конок конор – деп,
Курттай кайнап толор – деп,
Азыноолак журт эле
Атактуу жери ногой – деп,
Кайдан бул иш оңой – деп,
Кабылан Манас баатырың
Калкы үчүн кайгы жеп,
Кадыр Аллам колдо – деп,
Чыканак жерге салбады,
Чырым уйку албады,
Султан Манас ойлонуп,
Суу чыбыктай толгонуп,
Чыканак жерге салбастан
Чырым уйку албастан,
Жыбырап жылдыз толгондо,
Түн ортосу болгондо,

Түгөнгүрдү карасан,
Түйшүк салмак коргонго,
Ак күбөнү жамынып,
Арстандай чамынып,
Иш баштоого камынып,
Калары жок аянып,
Аккелте мылтык таянып.
Алтын доол көтөрүп,
Айбат менен жөтөлүп,
Эшикке элким чыгыптыр,
Эшигинин астында
Астын акыр чаптырган,
Азем менен бактырган,
Кумдуу жерге ооноткон,
Кудуктуу жерден сугарган,
Үртүктү каба жаптырган,
Үкүнүн жүнүн тактырган,
Урматтуу күлүк чоң Кула ат
Чылбырын чечип жетелеп,
Айылдын четин чекелеп,
Сандыргалуу бадыша

Жан киши жок кашында,
Боз дөбөнүн башына
Болукшуп келип турганы,
Колундагы мылтыкка
Кочуштап дары куйганы.
Кой боорундай коргошун,
Кололуу сүмбө колго алып,
Колдуратып урганы.
Күн чыгышты карата
Көтөрө түшүп көк жалың
Күркүрөтө бек атты,
Нээти казат! – деп, атты.
Аркасынан токтолбой,
Алтын доол бек какты.
Аккелте үнү чаңырды,
Арстан эрдин бу күндө
Ач кыйкырык жаңырды.
Айгайын уккан адамдар
Акылынан жаңылды,
Жазайылчы желдеттер
Дүрбөп туруп баарысы
Замбирекке камынды.
Казынага жаткырган,
Казат үчүн аттырган,
Жеке башын карандын
Жетимиш киши бактырган
Абзел деген замбирек,
Атпаганы көп болгон,
Таңуулары бек болгон,
Катар, катар, кат болгон,
Ичи кызыл дат болгон.
Он эки желдет киргени,
Кыргы менен кырдырып,
Кызыл кум салып сүрдүрүп,
Араба менен дарысын,
Аябастан баарысын,
Алып келип куйдуруп,
Алачыктай чоюнду,

Андап көргүн оюнду,
Ок ордуна урдуруп,
Түбү менен карагай,
Түз-ийрисин карабай,
Сүмбө кылып алдырып,
Түртүп барып салдырып,
Куржун көзү дарыны
Куп аябай баарыны
Кулагына салдырып,
Алты жүз аркан алдырып,
Алтымыш чынар терекке
Аябай чырмап таңдырып,
Алыстан туруп, муршаптар
Найза менен от берди,
Атканда дүйнө солк – деди,
Укканда жүрөк болк – деди.
Күн күркүрөп басылды,
Туман түшүп ачылды.
Жер дүңгүрөп басылды,
Жердин көбү казылды,
Уйкудагы жаткандын
Умачтай көзү ачылды,
Дөөгүрсүгөн төрөлөр
Төшөгүнөн чачылды.
Төшөктө чалдар туйлады,
Бешиктен балдар ыйлады,
Кумган отто кыйрады,
Журтту кудай сыйлады,
Байлоодо күлүк туйлады,
Төө боздоду буркурап,
Ит улуду чуркурап,
Камоодоң эшек акырды,
Матоодо тайлак бакырды,
Бети курсун бул ишти,
Беймаал тоок туш-тушта
Кулак тунуп чакырды,
Кудай уруп салды – деп,
Не калба чыгып калды – деп,

Коргондуктун баарына
Түлүк түшкөн түн болду,
Корбашынын баарына
Мүлүк түшкөн күн болду,
Найзакерден ыктууга
Түлүк түшкөн күн болду,
Айыл билген мыктыга
Мүлүк түшкөн күн болду.
Сандыргалуу кырк бөрү,
Санатын айтып көрөлү:
Башында Бакай кары бар,
Кырктын башы Кыргыз чал,
Баатырлардын баары бар,
Күлдүрдүн уулу Чалыбай,
Күлдүргүчү Ажыбай,
Кыргыздын беги Кутунай,
Кара Токо Мажиги,
Камбар уулу Чалиги,
Саргыл аттуу Сатайы,
Сабай бийдин Атайы,
Үйшүндөрдүн Үмөтү,
Үмөт уулу Жайсаңы,
Аргын Каракожосу-
Акылына кошосу.
Бообек, Шаабек, Шүкүрү,
Арбандардын Алтайы,
Дөрбөндөрдүн Төртайы,
Төлгөчү кара Төлөгү-
Төлгөсү журтка бөлөгү,
Агыдай далы көрүүчү-
Ашкере айтып берүүчү,
Топтун башы Токотой,
Элдин чети Элеман,
Калк башкарган Калкаман,
Серек менен Сыргагы-
Сезбей турган чыйрагы,
Коңгуроолуу байдын кош Абыш,
Кош башкарган эр Ыбыш,

Алымдын уулу Алёкен,
Арстан Мажик бар экен,
Түн ичинде жол жүрсө,
Түмөн кыргыз кол жүрсө,
Түлкүнүн изин жаңылбас
Түмөн жайнак Шууту-
Түмөндөн чыккан куусу.
Караңгыда кол жүрсө,
Кара кыргыз жол жүрсө,
Карсактын изин жаңылбас
Кадыр жайнак Шууту-
Калк чайкаган куусу.
Ырчы уул, Боз уул ыктуусу,
Эр Тазбаймат мыктуусу-
Казат десе камданып,
Каршы жоого чыкчуусу.
Казактардан Жоорунчу,
Кайгыл, Бөгүл, Тоорулчу,
Шыңгынын уулу Кербени,
Шыпты кашка Дөрбөнү,
Бөрү жолдуу Бөгөлү-
Жоону алыстан көргөнү.
Баатырлардын баарысы
Баш болгон Бакай карысы,
Жайсаң амал кырк баатыр
Жан-жабыла ат минип,
Ат минсе да бат минип,
Манасты көздөй бет алып,
Жалпы жөнөп калыптыр,
Алардан мурун озунуп,
Ак куудай мойну созулуп,
Ашмаранын ары жагы
Алмалуунун оюнда,
Аккан суунун боюнда,
Арстандар келер жолунда,
Дөөлөт кушу башында
Төрө Алмамбет кашында,
Абакөңиз эр Бакай

Турган экен ушунда,
Ар ким дуулаар тушунда.
Аркасынан бир-бирлеп,
Кырк чоронун баарысы,
Кыргыл баштык карысы,
Кырк чоро баары келгени,
Кыраан Бакай карыга
Ийилип салам бергени.
Абакең алик алганы,
Айлана курчап кырк баатыр
Курчап тура калганы.
Абасы Бакай кеп айтып:
«Азаматтар! – деп, айтып,
Мен көргөндү көрдүңбү?
Мен туйганды туйдуңбу?
Туйбай, билбей турдуңбу?
Туйбасаңар айтайын,
Кызматкер кийди кызылды,
Кыйла күн болду, каапырай,
Манастын кую бузулду.
Баарың жүрүп алаптап,
Байкабайсың ушуну.
Бузулгандын белгиси,
Булбулу сайрап үн катты,
Бугусу өксөп түн катты,
Тотусу сайрап үн катты,
Доошун баспай түн катты.
Бозала тулпар түлөптүр,
Болоттун баарын бүлөптүр.
Ак борчук аттар түлөптүр,
Албарстын баарын бүлөптүр,
Аргымактар жараптыр,
Асман-көккө караптыр,
Тобурчак аттар жараптыр,
Тоонун башын караптыр.
Тозок кылмак болгон бейм,
Толкуп чыгып бир жакка,
Казат кылмак болгон бейм?»

Алакандай журтуна
Азап кылмак болгон бейм?
Теребелди тоонун эгизи,
Чайпалды дайра теңизи.
Уруп кеткен канкордун
Улуу черүү кыларда
Ушундай эле белгиси.
Угуңар муну элдерим,
Аңдаңар арстан бектерим,
Аттанып чыккан элдерин
Алда билер үйүнө
Аман кайтып келерин!»
Эс оодарган бир сөздү
Эр Бакай айтып салганы.
Акылы терең кырк баатыр
Абасы айткан бу сөзгө
Айран азыр калганы.
Не да болсо жүрөлү,
Эр төрөнү көрөлү.
Бу сөздү айтып салышып,
Буудан минген көй төрө
Булкунтуп атын, жарышып,
Таңдын эре-середе
Дабырлады чапкылап,
Жетип келди төрөгө.
Сырттан Манас баатыры
Чыгыптыр жалгыз дөбөгө.
Байкап көрсө баатырдын
Баягыдай түсү жок,
Баштагыдай жүзү жок.
Арбып каары калыптыр,
Ажыдаар түгүн салыптыр,
Астыңкы ээрди албайып,
Үстүңкү ээрди калбайып,
Карарышы түн болуп,
Бүркүлөшүн караса,
Кайра жаар күн болуп.
Астыңкы ээрди албайып,

Кандалчынын кабындай.
Муруттарын караса
Бурган балта сабындай.
Көздөн чыгып зардабы
Көөрүктүү оттун жалындай.
Кайраты кара түн болуп,
Беттен чыккан ызгаары
Беш байпактык жүн болуп.
Кышкы кирген буурадай
Кычырап тиши үн болуп,
Олтурган Манас оёну.
Аны көрүп кырк баатыр,
Аттарын байлап алыска,
Айтып салам калыска,
Баш көтөрөр бир жан жок,
Баатыр кандай жумуш? – деп,
Баянын сураар тири жан жок.
Кудай урган экен – деп,
Кужурланып бу канкор
Кайратына неткен? – деп,
Каарына чыдабай,
Кара жерди чукушуп,
Астыртадан бөйрөккө
Бирин бири нукушуп.
Мындай каары тутчу эле,
Каары катуу тутканда
Кайыр кылып кайтарбай,
Кырк миң кишини жутчу эле.
Же казат кылып аттанып,
Бир шаарды бузчу эле,
Минтип турган кезинде
Түрүн көргөн адамдар
Үйүнөн ашын иче албай,
Үч күнү коркуп кузчу эле.
Бир шумдукту кылчу эле,
Кара кыргыз, ойроттон,
Казак, маңгул, уйгурдан
Миң кишини кырчу эле.

Ушунусу толуптур,
Ойрон болгон бу канкор
Ондурбай турган болуптур.
Кырк баатырдын баарысы,
Кыргыз баштык карысы,
Кылым кыргыз калысы
Кырка олтуруп калышты.
Кырка олтурду кымпыйып,
Кылыч, мылтык, бар жарак
Боюна алып зыңкыйып,
Кырк баатыр келди төрөгө,
Кырка олтурду дөбөгө.
Ал аңгыча болбоду
Адамдардын баарысы
Арстандай толгонду.
Эрендерде сөзү жат,
Эртеңки намаз багымдат,
Мунарадан каңгырап,
Азан чыкты заңгырап,
Бет алып бектер жүрбөдү,
Дааратына дүрбөдү,
Мечитине кирбеди,
Көй төрөсү кашында,
Көк дөбөнүн башында,
Окуду намаз ушунда.
Окуду намаз талаага,
Талаага намаз болгон соң,
Кайраты толук кырк баатыр
Калыппыз – деди, балаага,
Капкайда жеген-ичкени
Бүгүн түштү санаага.
Сопусу алтын сур теспе
Солбуп алып бу кезде,
Эшендердей эпендеп,
Сүйлөшөргө шайман жок,
Кырк баатырдын баарысы
Сүкүткө кирди тепендеп,
Баштагы кылган күнөөбүз

Бар кудай кечер бекен – деп.
Баяндостун үстүндө
Байпаңдап өскөн көй төрө,
Бүгүнкү күндө карасаң,
Мамык болду көк дөбө.
Жекендостун үстүндө
Жайкандап өскөн көй төрө,
Ушу күндө карасаң,
Орун болду куу дөбө.
Куйруктары муздашып,
Куймулчагы сыздашып,
Курудук эми биз – дешип,
Кырк баатыр кырка олтурду.
Ошо отурган боюнча
Жай саратан чилгир күн,
Күндү чак түш болтурду.
Күн обого толгондо,
Чачырап чак түш болгондо.
Аларды таштап салыңар,
Келе турган каныңар,
Алты кандын аскер бар,
Кабарын угуп алыңар.
Коноктун алды кол экен,
Эң мурунку келмеги
Эр Жамгырчы зор экен.
Желкек ылдый жол менен,
Жети жүз миң кол менен
Ак асаба, кызыл туу,
Айгайлаган ызы-чуу,
Көк асаба, кызыл туу,
Көк жаңырган улуу чуу,
Желкек ылдый күңгүрлөп,
Жерге сыйбай дүңгүрлөп,
Бөрү жондуу көй баатыр,
Бөлөсү экен Жамгырчы,
Дүркүн-дүркүң түмөн кол
Дүңгүрөп чыккан жери ошол.
Караанын көрүп канкорун,

Баш көтөрүп алганы,
Кабагын серпип, каш кагып,
Ишаарат кылып салганы.
Жети мыршап жүгүрүп,
Желмаяндай Кула атты
Туура тартып калганы.
Арстан Манас баатыры
Атка минди акыры.
Атка минип алганы,
Бастырарда баатыры
Доол согуп салганы.
Себилдүүсү сексен төрт,
Серп салган жагы кызыл өрт,
Айбандын зору Аккула
Как чокусу как Кула,
Баса минген баатыры
Баштап алып акыры,
Кырк чоросу дүркүрөп,
Кыргыз чалы күркүрөп,
Кыйгактуу найза доолдап,
Кырк баатыры шоолдап,
Төрөлүк шаңы көрүнүп,
Төрт сап болуп бөлүнүп,
Астыңкысы Бакай баш,
Артына жүргөн Кыргызмаш,
Андан кийин Алмамбет,
Алардай болсоң ал милдет.
Артында арстан Сыргагы,
Арстандар бүгүн жыйналды,
Аскер жерге сыйбады,
Аккула менен заңкайып,
Ак кайыптай шаңкайып,
Арстан эр каршы барыптыр,
Каршы келген Жамгырчы
Каарына тура албай,
Кантип турсун уялбай,
Улук эрди көргөндө
Учуп түшүп атынан,

Кол куушуруп бооруна,
Салам айтты дооруна.
Алигин баатыр алганы,
Амандык, соолук сурашып,
Айкалыша калганы.
Алты-Шаар уйгуру
Азыркы сен улугу.
Арбын келер бекен – деп,
Ишенгеним сен болсоң,
Иришкениң мен болсом,
Аз жыйыпсың колду – деп,
Аз кишиң ала койгудай,
Азыркысын бу Манас
Арзан кандай болду – деп.
Андан бөлөк сөзү жок,
Аял кылар кези жок.
Бура тартып муну айтып,
Баштап жолго салганы,
Жамгырчынын аскерин
Абаң Бакай алганы.
Аскердин баары дүрбөшүп,
Айгайлашып жүр – дешип,
Алты шаар коногун
Абаңалып жөнөлдү.
Эр Бакайдын сонунан
Нече жүз миң уйгурлук
Немеси калбай өмөлдү.
Бакай абаң тобунан
Семиз малы көп өлдү.
Жабыгы бийик боз үйгө
Жамгырчыны киргизди,
Жалпы колдун баарына
Чатыр тигип бергизди,
Салтанатын көргөздү,
Туу байталдан сойдуруп,
От ордундай даңкандан
Отуз, кырдан койдуруп,
Чай кайнатып, кант салып,

Чатыраш ойноп, даң салып,
Дасторкону жыйылбай,
Тамашасы тыйылбай,
Ала табак тарттырбай,
Али да болсо Манаска
Жалгыз адам арттырбай,
Абаң Бакай күткөнү,
Барлык менен түткөнү.
Олтуруп орун алганча,
Ону-муну кылганча,
Алардын арка жагынан
Алты-Шаар аскери
Арстан Төштүк баш болуп,
Эңиш желкек жол менен
Эче жүз миң кол менен,
Желеги алтын туу менен,
Жер жарылган чуу менен,
Ак асаба, туу менен,
Айгайлаган чуу менен,
Көк асаба, туу менен,
Көк жаңырган чуу менен
Төрө Төштүк аскери
Төөдөй боздоп күңгүрлөп,
Жер көчкөндөй дүңгүрлөп
Жайнап чыгып калганы.
Ак найза колдо зыңкыйтып,
Арстандарын шыңкыйтып,
Аккула атын кындыйтып,
Астынан тозо барганы,
Арстан эрди көргөнү,
Төрө Түштүк баатыры
Ат менен салам бергени.
Тогуз уул кенжесин,
Элемандын эркесин
Келгениң жакшы болду – деп,
Алып келгин колду – деп,
Ат үстүндө турушуп,
Амандашып көрүшүп,

Учурашып алганы,
Буйрук кылган кандарга
Бура тартып калганы.
Сакалы кызыл сеңселип,
Сарала ат менен теңселип,
Сарынжы тонду белсенип,
Байрак булгап бакырып,
Эр Төштүктүн аскери
Немең калбай жүргүн! – деп,
Эр Алмамбет чакырып,
Баштап жолго салганы,
Алмамбетке караган
Алда канча улук бар,
Талап-бөлүп алганы.
Түндүгүнө бээ союп,
Түштүгүнө тай союп,
Жагынага кой союп,
Кыя тарткан жал коюп,
Эче түрлөп нан коюп,
Сары аякка бал коюп,
Алмамбет эли күтүптүр,
Барлык менен түтүптүр.
Олтуруп орун алганча,
Ону-муну кылганча,
Эки Кемин жайлаган,
Эгиз кара ат байлаган,
Таздын уулу эр Үрбү
Кумулдан берки кол менен,
Куюндуу Мерки жол менен
Ашмара ашып буркурап,
Азирет! – деп, чуркурап,
Үрбүнүн колу көрүнүп,
Үстүртөн чаңы бөлүнүп,
Айчык алтын туу менен
Айгайлаган чуу менен,
Келип Үрбү калганы.
Аккуланы булкунтуп,
Атырылтып жулкунтуп,

Арстан Манас барганы.
Каршы келген кан Үрбү
Аттан түшүп алганы,
Арстан эрдин доорунда
Кол куушуруп бооруна,
Эр Манастын дооруна
Салам айтып салганы,
Алигин баатыр алганы.
Келген заман эр Үрбү
Кеби менен күлдүрүп,
Чечендигин билдирип,
Энди баатыр шашпагын,
Алтын туудан аштагын,
Баатырсыган кандарды
Барса-келбес баштагын.
Көйкап деген жер бар – дейт,
Көргөзүп аны таштагын,
Көк жалдык кылгын, шашпагын,
Ал сөздү айтты Үрбүнүз.
Арстан Манас баатыры
Андады сөзүн акыры.
Кылач багып күлбөгөн,
Күңгүрөнө сүйлөгөн,
Күлгөндүн сырын билбеген
Кыраан Манас баатыры
Күлүмсүрөп акыры,
Бура тартып алганы,
Тай чабым жерге барганы.
Эр Серектин аскери
Талап кетип калганы.
Оңунан келген ишим – деп,
Ушул курган Үрбүм го
Өзүмө теңтуш кишим – деп,
Серек баатыр алыптыр,
Жер жайнаган аскерин
Бөлүп кетип калыптыр.
Ысылыкка май берип,
Суусалыкка бал берип,

Эттен тандап жал берип,
Эчен түрлөп нан берип,
Туу байталдан сойдуруп,
Туурап нарын койдуруп,
Азиянын аскерин
Аппак майга тойдуруп,
Баатыр Серек күтүптүр,
Барлык менен түтүптүр.
Олтуруп орун алганча,
Ону-муну кылганча,
Сары-Арканы жайлаган,
Сан казагын айдаган,
Келиштирип кермеге
Кер төбөл ат байлаган,
Саймалуу калпак, сары шым,
Шалдыркан кисе, ботокур,
Алтындан наал, жез өкчө,
Айдаркан уулу эр Көкчө
Тек-Турбастын учунан,
Тегеренип ушундан
Көкчөнүн колу көрүндү,
Көккө чаңы бөлүндү,
Караанын көрүп кан Манас
Астын тозо жөнөлдү.
Аркасынан кырк баатыр
Алар кошо өмөлдү.
Тек-Турбастын учунан,
Тегеренип ушундан
Көкчөнүн колу көрүндү,
Чаң менен аскер көмүлдү.
Караанын көрүп кан Манас
Кырк чоросу дүркүрөп,
Кыргыз баатыр күркүрөп
Кыраандар каршы жөнөлдү.
Өзөнгө сыйбай буркурап,
Өзүң көргөн көп казак
Өлөңүн айтып чуркурап,
Баатыр Көкчө келгени,

Аттан түшүп, Манаска
А да салам бергени.
Аликти баатыр алыптыр,
Алиги жерден баатырың
Бура тартып калыптыр.
Эр Көкчөнүн аскерин
Энди Сыргак алыптыр,
Талаадан бөлүп казагын
Талап кетип калыптыр.
Семизден тандап мал союп,
Казыдан тандап жал коюп,
Канча түрлөп нан коюп,
Ар даамды бүт берип,
Кишмиш чайкап, сүт берип,
Эриккенче эт берип,
Эсте жоктун баарысын
Ээк астына келтирип,
Эр башына, карасаң,
Экиден табак жеткирип,
Аземин элден арттырып,
Ушул опкок дечү – деп,
Эр башына, карасаң,
Экиден табак тарттырып,
Баатыр Сыргак күтүптүр,
Барлык менен түтүптүр.
Олтуруп орун алганча,
Ону-муну кылганча,
Ордо шайы, көк жеке
Орчун Кокон, Маргалаң,
Оро-Төбө, Самаркан,
Анжыян элин айдаган
Асили маглу Санжыбек
Чаткалдан ашып чаң чыкты,
Жарагы алтын жаркылдап,
Эр Санжыбек кан чыкты.
Селде оронуп кырдашып,
Кылычтын кынын сырдашып,
Зелдей каптап Анжыян,

Кыз-катынын ырдашып,
Нече жүз миң кол менен,
Чаткал ашып жол менен,
Көрүп көк жал караанын,
Фергананын колу – деп,
Байкап көрүп бараанын,
Аккуланы кындыйтып,
Арстандардын баарысы
Найзаларын зыңкыйтып,
Арстан Манас баш болуп,
Астын тосо барганы,
Аттан түшүп Санжыбек,
Салам айтып салганы,
Алигин баатыр алганы.
Кабылан Манас баатыры
Кайта тартты акыры,
Күлдүрдүн уулу Чалыбай,
Күлдүргүчү Ажыбай,
Кыямы кыргыз Кутунай
Колун бөлүп алыптыр,
Тогуз жүз миң кол экен,
Ошондо да кырк баатыр
Аз экен – деп, аскери,
Комуту толбой калыптыр.
Мал семизин сойдуруп,
Башына жаздык койдуруп,
Малайы, байын ылгабай,
Кол-аягын чойдуруп,
Аземин элден арттырып,
Баштан-аяк басмалап,
Чачма күрүч тарттырып,
Шимигени жал болуп,
Суу ордуна ичкени
Сур ыраңдуу бал болуп.
Олтуруп орун алганча,
Ону-муну кылганча,
Букарай шарып ар жагы,
Бузулган Чамбыл бери жагы

Буудайыктын Музбурчак,
Фарсы-тажик тили бар,
Кош арткан жети били бар,
Ак асаба туу менен,
Айгайлаган чуу менен,
Желеги алтын туу менен,
Жер жаңырган чуу менен,
Асманга чаңы тозулуп,
Ак куудай мойну созулуп
Азыр келип турганы.
Акбалтанын Чубагы,
Кырк чоронун баарысы,
Кыргыз, Бакай карысы
Аскерди бөлүп алыптыр,
Аскерден киши жетпеген,
Аяк жагын аңдасаң,
Алты чоро калыптыр.
Күл куржундан сөктүрүп,
Дасторконго жемишти
Күрөп, күрөп төктүрүп,
Ордун калың салдырып,
Отуна чырак жандырып,
Оюнга кумар кандырып,
Кылым аскер аттарын
Кызматкерге алдырып,
Ушунча колдун баарысын
Отуз чоро алыптыр.
Он чактысы чабышып,
Конок таппай калыптыр.
Он чактысы ороктоп,
Качан келет конок – деп,
Өөдө-төмөн сороктоп,
Комсунуп куру калыптыр,
Коногуң менен комур бол,
Аскериң менен аңга түш,
Аз келерин билгенде
Аскердин алды келгенде,
Суктук кыла салсакчы,

Сурабастан четинен
Бөлө качып алсакчы.
Эсепсиз келет – деп, туруп,
Эптүү куру калсакчы.
Таңда күнү таң атар,
Шарабан татар күн да бар,
Конок алган көй баатыр
Көтөрүлүп кеп айтар,
Кеп айтканда нени айтар:
Урушка Манас кол жыйды,
Кол жыйса да мол жыйды,
Бизге окшогон баатырды
Тандап конуп алды – деп,
Сага окшогон жакырды
Тааныбай таштап салды – деп.
Кепке кемтик болобуз,
Анан кайдан оңобуз.
Сөзгө сөлтүк болобуз,
Түбүндө кайдан оңобуз.
Койбой конок алууга,
Бербейм десе коногун,
Белсенишип чыгышып,
Койгулашып калууга
Азырланып аттанып,
Колдон колду кыдырып,
Коштон кошко сыдырып,
Конок таппай чуулашып,
Адамы арбын экен – деп,
Отуз-кыркка көнсөң – деп,
Эч болбосо биздерге
Он чактылап бөлсөң – деп,
Ат сураган эмедей,
Кадырын салып сурашып,
Үлөшүп жүрөт чуулашып.
Ошол ишин көргөндө
Келген колдун баарысы,
Кексесиген ар кошто
Эл эскирткен карысы

Боз балдарга кеп айтып:
«Ой, мырзалар! – деп, айтып.
Эми бекер жатышты
Кой, мырзалар! – деп, айтып.
Кара кыргыз баласы,
Кабылан төрө Манасы
Калайыкка бир берген
Той мырзалар! – деп, айтып.
Татарды Бакай күтүптүр,
Барлык менен түтүптүр.
Алты-Шаар уйгурун
Алмамбет баатыр күтүптүр,
Эрдик менен түтүптүр.
Бакай деген бай деген,
Төрт түлүгү шай деген,
Коногуна сойгону
Козудан мурун тай деген.
Алмамбет дегей эр деген,
Алачка тизгин бербеген,
Азыркы бенде жеңбеген.
Баланды кандай күттү экен,
Бастанды кандай күттү экен,
Байкап көргүн, балдарым,
Алары кантип түттү экен».
Шылуун жигит боз балдар,
Шылкылдаган көй зардал
Макул болот карым – деп,
Байкап келип берейин,
Бул аскердин баарын – деп,
Колдон, колго сыдырып,
Коштон, кошко кыдырып,
Аралап жүрүп андаса,
Адамдардын баарында
Атлес көрпө, алтын так,
Конок баксаң мындай бак!
Күлдү журттун баарында
Күлгүндөн көрпө, күмүш так,
Сулап жаткан ушул чак.

Азат бою дүркүрөйт
Конок үйгө кириштен,
Жадап болду боз балдар
Жалпы көрүп жүрүштөн.
Ар кошунун баарысы
Астыңкы тагы күмүштөн,
Жадап болду жакшылар
Жардап басып жүрүштөн,
Аныктан аңдап караса,
Атынын жеми күрүчтөн.
Көрүп алып кайтышты,
Катаа кылбай көргөнүн,
Каалаган уксун эрмегин,
Кошундагы калганга
Кожурашып айтышты.
Ошо сөзүн укканда
Колдун баары буркурап,
Койдой маарап чуркурап:
Арбак урган алты кан,
Алын билбей тантыган,
Айылына мыкты ар бир жан.
Жерге кирген жети кан,
Жеринде жүрсө мыкты жан.
Катынынын кашында,
Очогунун башында
Олтурганда кеп айтып,
Ойрондойлук Манасты,
Онтурбайлык – деп, айтып.
Мыктысынган кан шайтан,
Мындайын билбей нени айткан,
Биз кыйынбыз – деп, айткан.
Карыдан каргыш алдык ээ,
Катынды жесир салдык ээ,
Кайра чыкпас капаска
Өзүбүз түшүп калдык ээ.
Баланы жетим кылдык ээ,
Байкуш жанды кыйдык ээ,
Башка кесир кылдык ээ.

Карага болду кесир – деп,
Катындар болду жесир – деп,
Кайгырып айтып канча кеп,
Манасты олжо кылууну,
Марытпай тобун кырууну
Макул көрүп жыйылдык,
Жыйылбай жылас болсокчу,
Үйдү көрбөй кырылдык.
Көргөнсүңөр көзүңөр,
Көрбөгөнүң бар болсо,
Уга жүргөн сөзүңөр.
Кырк чоросу кырк жерден
Кыдырып келген кул болсо,
Кылган иши бул болсо,
Кылымда мындай болобу,
Кыраан Манас канкорго
Кылапат айткан оңобу?!
Ар чоросу ар жерден
Азып келген кул болсо,
Аттуу, жөөлүү чубашып,
Басып келген кул болсо,
Алдасына бир катар
Жазып келген кул болсо,
Ачкасынан чыдабай,
Татырандын тамырын
Казып келген кул болсо,
Азыркы күндө карасаң,
Азар түмөн кол консо,
Аш ичкенче болбосо.
Арстан Манас жолборско,
Алган экен дүйнөнү,
Ааламда мындай болобу,
Арстан Манас баатырга
Арамдык кылган оңобу?!
Арбак аткан алты кан,
Алын билбей тантыган,
Артык сөз не сүйлөдү,
Көргөнсүңөр көзүңөр,

Көрбөсөң да көй төрө
Көптөн уккан сөзүнөр.
Жалгыз аяк, куу таяк,
Жакыр келген кулдары,
Жакшылыктуу дин билбей,
Каапыр келген кулдары,
Кара курттай кол консо
Кайышпас экен булары,
Кара башыл адамдан
Кайраттуу мындай тубарбы?!
Бу сөздү айтып буркурап,
Баштан-аяк чуркурап,
Казан асып, кар салып,
Катын алып, үй тигип,
Атка минип эрбейип,
Найза кармап сербейип,
Эркекпиз – деп, дердейип,
Манаска кантип теңелдик,
Теңелебиз экен – деп,
Купкурулай тепендеп,
Теңирим айдап не келдик!
Карап туруп андабай,
Мындайын кайдан биз билдик!
Кырк чоросу кырк жерден
Кыдырып келген кул болсо,
Кыраан эрге таянып,
Кылган иши бул болсо.
Кылымда мындай болобу,
Кызыталак Ногой уулуга
Кылапат айткан оңобу!
Көргөнсүнөр көзүнөр,
Көпкө маалим сөзүнөр,
Жалгыз аяк, куу таяк
Жакыр келген кулдары
Жайнаган аскер кол түшсө
Жалгыз жанча көрүшүп,
Шашпайт экен булары.
Эрегишип эрсинип,

Биздин бектерди кудай урарбы?
Бендеден да ушундай
Белдүүлөрдү тубарбы?!
Айткан сөзү бу болду,
Арылбаган дуу болду,
Баштан-аяк баарысы
Басылбаган чуу болду.
Аскер конуп болгон соң,
Кара кыргыз уругу
Кара курттай толгон соң Эми
Манас кеп айтат,
Ажыбай менен Алмамбет
Айтам жарлык билиңер,
Жарагың белиңе илиңер,
Жаңы келген аскерге
Аралап азыр кириңер.
Минтип жаткан көпчүлүк,
Миңин кайдан кубамын,
Бириндеп кимге турамын
Бирөөнөн жооп сурайын,
Санын кайдан кубамын,
Сенделип кимге турамын,
Жалгыздан жообун угамын.
Калкты бүтүн билерди,
Кан көтөр – деп, бир эрди,
Кабылан Манас баатыры
Эки жайсаң жиберди.
Биринин аты-Ажыбай,
Биринин аты-Алмамбет,
Бири минген Карала ат,
Бири минген Сарала ат,
Туягын жерге мылгытып,
Тумарын көккө ыргытып,
Чарайнасы даңгырап,
Доолбасы каңгырап,
Туулгасы шыңгырап,
Үстүнө темир кийинип,
Үстүртөдөн колдо – деп,

Кудуретке сыйынып,
Каар менен казабы
Жүздөрүнөн куюлуп,
Муруту шаптай бурулуп,
Ажыбай менен Алмамбет
Аралап кирди көп колго,
Айгай салды оң-солго.
Казатка башың байла – деп,
Каныңарды шайла – деп,
Канкор бизди жиберди,
Калкты бүтүн билерди,
Кан көтөр – деп, бир эрди.
Камдансын – деди-силерди.
Ажыбай менен Алмамбет
Айтып кабар салганда,
Аралап кирип барганда
Алиги эки баатырды
Тааныгандар бар экен,
Көбүн көрсөң көй кашка
Тааныбай турган жан экен.
Бир-биринен кеп сурап,
Билчү белең акетай,
Манас деген балакет
Мына бул келген экөөнүн
Кайсынысы? – деп, сурап.
Таңыркады тал түштө,
Айран болду бул ишке.
Тааныгандар кеп айтат,
Такылдайт элең жеринде,
Тантыбагын – деп, айтат.
Манас деген бул эмес,
Манас деген бадирек
Азыр жүргөн адамга
Өлчөө кылар кул эмес.
Бири келген Кайбардан,
Билими артык далайдан.
Бири келген Каңгайдан,
Илими артык далайдан.

Биринин аты-Алмамбет,
Биринин аты-Ажыбай.
Билалбай турган болгон соң,
Тим жүрсөңчү алжыбай.
Билимдүүсү муну айтып,
Билбегенин муңайтты.
Ажыбай менен Алмамбет
Аралап жүрүп карчады,
Айтып жүрүп чарчады.
Канчалык айтса укпады,
Кош-кошуна ыктады,
Канча түмөн аскерден
Кандыкка киши чыкпады.
Ажыбай менен Алмамбет
Кан көтөр – деп, айтканы,
Калкынан киши түк болбой,
Кеч киргизип кайтканы,
Көргөн, уккан сөздөрүн
Көк жал Манас баатырга
Түндө барып айтканы.
Калайыктан кан чыкпай,
Кан болууга жан чыкпай,
Кандай адам кан болот,
Кан боломун деген жан
Калбай тири нан болот,
Бендеден кантип бек болот,
Бек боломун деген жан
Беш күнү кантип токтолот,
Бери бакпай жок болот.
Жаңы келген коногуң
Баштан-аяк чуу болду,
Басылбаган дуу болду,
Акылмандын баарынын
Ичкен ашы уу болду.
Ал күнү аскер жатыштыр,
Эртеңки таң атыштыр,
Кабылан Манас баатыры
Кайраты толуп акыры,

Чогулуш айтты журтуна,
Чоң мечиттин бурчуна,
Калайыгын карк кылып,
Канча катар сап кылып,
Окуп намаз болгону,
Алакан жазып-кол ачып,
Бата кылып койгону.
Төрт бурчуна мечиттин
Төө мылтык атты күркүрөп,
Төгүлө чыгып көп алач
Атка минди дүркүрөп,
Эшикти көздөй бет алып,
Эр Манас жүрүп калыптыр.
Жети мыршап жетелеп,
Желмаяндай Айбанбоз
Туура тартып алыптыр.
Арстан Манас баатыры
Айбанбоз минип акыры,
Бадышалык салтанат
Бар сөөлөтүн салмакка,
Кандарга каршы бармакка
Доол кагып ийгени,
Жолго төрөң киргени.
Астында бар жыйырмасы-
Аңдыс мерген жыласы,
Ата турган баштанып,
Мылтыктын баары октолуп,
Милтенин баары чоктолуп,
Мүрүгө кундак токтолуп.
Аркасында жыйырмасы-
Алеңгир жаа, сыр жебе
Жазбай аткан жыласы,
Оройпо огун чалышып,
Керип жаасын алышып,
Кескеришип калышып,
Оң жагында жыйырмасы-
Ойротту бузган жыласы,
Көктү, жердин арасын

Көз айныган чаң кылып,
Көргөндөрдү таң кылып,
Кылычты кызыл кан кылып,
Кылычтарын кескерип,
Кыйырын бузбай бастырып,
Сол жагында жыйырмасы-
Жоо бөрүсү жыласы,
Айбалта колго алышып,
Айбатын суук салышып,
Аркасынан караса
Кыйгактуу найза, көк түпөк
Кыркы келет сундуруп,
Кыйгыый кулак тундуруп.
Асты жагын караса,
Алты жасоол жол баштап,
Ортосунда чоң Кула ат
Онжоңдотуп жетелеп,
Он эки жайсаң бош коштоп,
Жети желдет желдирип,
Жол ачкын – деп, бош-боштоп.
Алтын жака күрөөкө
Аркасына бөктөрүп,
Найза бою алтын так
Арасында жаркылдап,
Алтымыш жайсаң көтөрүп,
Калбанын кара оюнан,
Кайнарлуу суунун боюнан
Төрт миң кулан айдатып,
Төгөрөктөтүп ойнотуп,
Жетимиш кулач ажыдаар,
Бул өнөрү дагы бар,
Жети жерден чынжырлап,
Жетимиш жерден кишендеп
Ажыдаарын сойлотуп,
Азуулуу арстан жолборстон
Алты жолборс байлатып,
Арып менен үстүнө
Алп кара куш айлантып,

Токой көчкөн эмедей,
Тоо жыгылган немедей
Доол согуп күңгүрлөп,
Тоо көчкөндөй дүңгүрлөп,
Толкундуу көлдөй шарданып,
Айбатын көргөн адамдар
Алыстан карап жарданып,
Аралап кирди конокко,
Коногу калды домокко.
Кечээги келген коногун,
Коноктун көргүн домогун,
Кудай уруп салды – деп,
Кара тажаал дегенди
Көйкапка кетти дечү эле,
Калп айтыптыр молдобуз,
Бу жерден чыгып калды – деп,
Жаман айтып сүйлөшүп,
Уктап жаткан жолдошун
Уруп кеткир тургун – деп,
Жакадан тартып сүйрөшүп,
Элире качып тобунан
Шашып жүргөн андан көп.
Майга тоюп магдырап,
Чайга тоюп чалкалап,
Этке тоюп элдиреп,
Ээ, бир жакшы жайга келдик –
деп,

Жатпады беле колуңуз,
Шашкандан болсун жолуңуз.
Алиги жаткан аскердин,
Астын-үстүн көп элдин
Орто жери ачылып,
Ээр-токум, басмайыл
Элдин ордунда калды чачылып,
Ыштаны менен олоңду,
Алалбай калып олорду,
Ээси качып жоголду.
Аралап келип аскердин

Ортосунда турганы,
Бадышалык көк доол
Тарс дедире урганы,
Доол соккон жерине
Алты кулач алтын так
Алып келип курганы.
Куландар, кайып кийиги,
Алиги курган алтын так
Алты кулач бийиги,
Арстан эр акыл ойлоду,
Алиги курган тактаны
Ажыдаар курчап сойлоду.
Алты бурчка карасаң,
Алты жолборс байлады,
Азууларын кайрады,
Арстандардын баарынын
Айнектей көзү жайнады.
Аларды курчап сыртынан
Себилдүүсү сексен төрт
Серп салган жагы кызыл өрт,
Көлүктүн бели ийилип,
Көпкөк темир кийинип,
Чарайна, соот, кыягы,
Чамынган арстан сыягы,
Бадана, соот тондорун
Баса кийип үстүнө,
Манаска салып жондорун,
Андаганга тамаша,
Ат соорусун-аркасын
Баары салып Манаска,
Милтелери чоктолуп,
Мылтыктары октолуп,
Бетине кундак токтолуп,
Курчап алар калганы.
Алардын асты жагына
Айдап келип куланды,
Койдой жайып өрүтүп,
Коё берип буларды.

Анын арка жагынан
Ок, саадакты кездеген,
Ушу жерден көрөбүз,
Он жүз миң орчун уланды.
Сексен төрт турган чорого,
Атышуучу эмедей,
Ок сундуруп олорго,
Алты курчап алыптыр,
Айкөл Манас баатыры
Арасында калыптыр.
Сандыргалуу бадыша
Алда нече катардын
Ортодо калган жери ошо.
Бакайды алып кашына,
Чыкты тактын башына
Кабылан Манас бадыша.
Каар тагын миниптир,
Казат таажын кийиптир,
Өкүмдүү төрө өзү айтат,
Карап туруп көз айтат,
Калкына маалис сөз айтат:
«Жанагы кандай кайда? – деп,
Кандарды бери айда – деп,
Кандарды бери айдап кел,
Келбегенин байлап кел,
Кежирлик кылып тартынса,
Келдесин кесип, жайлап кел!»
Бу сөздү айтып эр Манас
Мыршаптан буйруп ийгени.
Бөрк ал десе, баш кескен
Мырдарлар атка мингени.
Салды заман акырды,
Каар төгүп бакырды,
Улуксуган кандарды
Ушундан барган желдеттер
Аттан түшпөй чакырды.
Бири увазир, бири кан,
Азапка калган он төрт жан

Айдап алып дүргүтүп,
Койдой кылып үркүтүп,
Коркокторун мүргүтүп,
Алып жетип келгени,
Алты катар курчаган
Арстан Манас элдери.
Жарагы бойдо калың кол,
Ортосу ачык көчө жол.
Чубуруп кандар киргени,
Чукул жерден көргөнү,
Бет алдында сексен төрт,
Милтелери кызыл чок,
Бизди атабы, кокуй – деп,
Кылчайып артын караса,
Кежигелеп туруптур
Керилип турган саадак ок.
Алиги кирген эшик жок,
Кайра чыгар тешик жок.
Камоодо калып турганы,
Бир ышкырык чыкканда
Куланды кудай урганы,
Бакырлары бакырып,
Көдүктөрү акырып,
Балалары секирип,
Кулактарын жапырып,
Тозоңун тоодой сапырып,
Ары кетти дүргүшүп,
Аркы-терки үркүшүп,
Бери кетти дүргүшүп,
Бет-бетинен үркүшүп.
Калбаны катуу баштады,
Астыңкы катар кандарды
Тепсеп кете таштады.
Кандар жаман шашканы,
Арасында кандардын
Ата уулу арстан зардалдын
Тааныгандар бар экен,
Куланды мурун көрбөгөн,

Далайы билбес жан экен.
Бул немеңе, бул эшек,
Баары окшошкон куу эшек,
Баары семиз кур эшек,
Баары окшошкон сур эшек.
Санатын билбей эсептеп,
Коркуп көзү чекчектеп,
Өлтүрөт экен тепсеп – деп,
Эшек эмес, кулан – деп,
Эмдигиче куланды
Көрөлөк белең, урган – деп,
Баашалыкка бактырган,
Салтанат үчүн турган – деп,
Жамандык болбос мындан – деп.
Чаңга калып адашып,
Бирин бири кармашып,
Кутурган кандар жок болуп,
Кучакташып токтолуп,
Камалып кандар турганы,
Капкара чаң бурады.
Бир убакта караса,
Мылтыктын үнү тарс этти,
Куландар жуушап жалп этти.
Куландын баары жуушады,
Төрт аягы узарды,
Моюндары жалпайып,
Курсактары дампайып,
Кулан жуушап калганы.
Бир убакта артынан
Чылмардан согуп салганы.
Кара кыргыз калкынан,
Карап турган канча жан,
Депкир айтып калганы.
Айбанаттар бышкырып,
Так түбүндөгү ажыдаар
Сойлоп чыкты ышкырып.
Жетимиш эки бүгүлүп,
Тактага карай жүгүнүп,

Кандарга көзү тигилип,
Ажыдаар сойлоду,
Ал жердеги кандарың
Жеди го – деп, ойлоду.
Заар чачып зыркырап,
Оозун ачып аркырап,
Казандай көзү жаркырап,
Ажыдаар сойлоп жеткени,
Анык жутат экен – деп,
Кандардын шайы кеткени.
Аркасынан анын да
Алло акбар! – деген сөз
Азандын үнүн укканы,
Кайра сойлоп ажыдаар
Тактага башын тыкканы.
Аркасынан дап какты,
Дап доошун укканы,
Алты жолборс чубашып,
Алты жерден чыкканы.
Куйруктары чубалып,
Кундактай бели буралып,
Алакандай көздөрү,
Азыр алып салчуудай
Айбатын салып өздөрү,
Кандарды кыя карашып,
Кабыландар марашып,
Кандардын көзү жалдырап,
Кайраты кетип шалдырап.
«Бул немеңе дөбөт? – деп,
Бир тиштеген өлөт – деп,
Акыры кудай салганга
Адам уулу көнөт! – деп.
Тааныгандар кеп айтып,
Тантыбагын – деп, айтып,
Дөбөт эмес, жолборс – деп,
Мындан да залал болбос – деп,
Кандай сүйлөп калганы,
Аркасынан жана да

Доол кагып салганы,
Жолборстор тутту буйругун,
Чатына тыгып куйругун,
Барып жатты жайына,
Байкап турган кандардын
Балакет болду баарына.
Баатыр бүгүн чыгыптыр
Бадышалык тагына.
Андап көрсөң баатырдын
Адам түрү жоголуп,
Арстан сынын салыптыр,
Алтындаган тактага
Азыр чыгып калыптыр.

Астыңкы эрди албайып,
Үстүнкү эрди калбайып,
Кандалчынын кабындай,
Муруту Букар шабындай,
Көзүнөн чыккан ызгаары
Көөрүктүү оттун жалындай.
Карарганы түн болуп,
Бүркөлгөнү күн болуп,
Бетиндеги чырымтал,
Бери болсо бейбактын,
Беш байпактык жүн болуп.
Калктын баары токтолуп,
Бир үн дебей дүм болуп.

КАНДАРДЫ ЖЫЙЫП АЛЫП, ТАК ҮСТҮНДӨ МАНАСТЫН АЙТКАН СӨЗҮ

«Кандар сизге жол болсун,
Катылба десем болбойсуң,
Ар качандан бир качан
Камаганың койбойсуң.
Бектер сага жол болсун,
Тим жүр десем болбойсуң,
Ар качандан бир качан
Тийишкениң койбойсуң,
Кандай акыл ойлойсуң,
Кай түрлүү оюн ойнойсуң,
Каар кылсам, кандарым,
Капылет өлүп сойлойсуң!
Атым Манас болгону,
Арбагым башка конгону
Албай жоону койбодум,
Ичип канга тойбодум,
Ойдон алдым Ооганды,
Оңойсунтуп катылып,
Оңуп кайсы жоо калды,
Оболку жери Тундура,
Орус качан соо калды.

Кыйба менен кыйрашып,
Кызматка алдым Ооганды,
Кыйынсынып катылып,
Кытай кайда соо калды.
Бастан алдым баранды,
Айланып өттүм аралды,
Атпай жөөт, тарсага
Аябай салдым каранды.
Ойдон алдым калчаны,
Ойрон кылдым канчаны,
Озунган душман кол салып,
Ушу күндө биздерге
Ок атуудан чарчады.
Кара-Шаар, Камбылды,
Кара кыргыз уругун
Кадыр Аллам жам кылды,
Кара кытай калкынын
Өлгөнүн эче сан кылды.
Маңгул менен Каңгайды,
Басып алдым далайды,
Буртабандын кытайы

Эси чыгып элейип,
Эки көзү алайды.
Жанарда бар Жаңша тоо,
Жаман да калбай бизден соо.
Баста жатыр Бакбурчун,
Байкаймын кытай баш журтун.
Чынмачын менен Каканды,
Жыйылып мынча келген соң
Чыгарыңар капамды,
Чыналып келген кандарым
Чын сырымды айтамбы.
Жолдошсуз алдым аларды,
Кудай билет бүгүндө
Жоо болгон аман каларды.
Карасыз алдым аларды,
Алда билер бу күндө
Катылган аман каларды.
Кандар силер билиңер
Кай жакка уруш саларды.
Ат жетер жерде жоо калбай,
Ар тарапка челиштик,
Атышкан душман соо калбай.
Мал жетер жерде жоо калбай,
Басташкан душман соо калбай,
Байкап өлчөп карасам,
Бара электен ким калды
Мангу, Саяң, Каканда
Бакбурчун журту тим калды.
Аккула ат изи жете элек,
Ак болот мизи кесе элек,
Ак найза огу тие элек,
Ажалдуусу окко учуп,
Өлүмдүн тонун кие элек
Өмөлүп душман кире элек,
Ала элек жоодон ким калды
Анжы, Манжы, Таңшаң
Ант урган кытай тим калды.
Барыңарга эп болсо,

Баатырың айткан кеп болсо,
Каспаңдын кара тоосунда,
Капкалуу Бээжин оозунда,
Чок-Табылгы жайлаган,
Чоң кара атын байлаган,
Жоо дегенде шайланган,
Алтымыш жайсаң иниси,
Алооке кандын кенжеси,
Калдайдын уулу каапырга,
Кан Коңурбай баатырга
Казат кылсак кантет?
Калк жыйылып, топ келдиң,
Мазаат кылсак кантет.
Карып жанды тозоктон
Азат кылсак кантет,
Түп Бээжинде кытайга
Казат кылсак кантет,
Дүркүрөгөн тозоктон
Түйүн кара жаныңды
Азат кылсак кантет.
Бээжиндеги кытайга
Казат кылсак кантет,
Бейпай кара жаныңды
Мелтиреген мээнеттен
Азат кылсак кантет.
Кайнап жаткан Каканга
Барып казат кылалы,
Капкараңгы тозоктон
Жаныңды азат кылалы!
Кел, Бээжинге баралы,
Өлүп калсак каапырдан
Бейиштен талап алалы!
Учмакты көздөп учарсың,
Урушуп өлсөң кытайдан
Нурдун кызын кучарсың.
Калкым, уккун бир мазаат,
Каапырга кылып бир казат,
Кыргызга кызык чоң жумуш,

Кытайга салып чоң уруш,
Кайнап жаткан кытайга
Барып калса канетет,
Карып, жетим, тул катын
Байып калса канетет.
Жатып калган жамбысын
Ачып алсак канетет,
Жараганча баргандар
Алтын алса канетет,
Бой-бойдоктун баарысы
Моймолжутуп кытайдан
Катын алса канетет.
Кожодон кабар келгенде,
Кошуун жүрсүн дегенде,
Туу көтөргөн кан болуп,
Душманга уруш салбаса,
Тутушкан жоосун албаса,
Алда салган карыз үчүн,
Байгамбар айткан парыз үчүн,
Уламанын дарсы үчүн
Аттанып аскер чыкпаса,
Алы келсе каапырдын
Атышып, туусун жыкпаса
Карзы кетер мойнуна,
Баатырлар тийдин колума,
Коёсуңбу оюма,
Киресиңби жолума?
Бээжин барып өлсөңөр,
Мен калганым сообуңа.
Азыркы турган кандарым
Ашыкмын айтар жообуңа.
Барасыңбы, жокпу? – деп,
Бат айтыңар жоопту – деп,
Бакбурчун барып өлсөңөр,
Батыра таптың соопту» – деп,
Баатырың айтып турду эми.
Корккондон кандар кожурап,
Коёндой көзү жоодурап,

Куру кайрат баш айрат,
Барбайбыз десек бекер – деп,
Алды-артыбыз бирдей ок,
Кутуларга жериң жок,
Куру кайрат бекер – деп,
Ажал азыр жетер – деп,
Баарыбыздын башыбыз
Карыш кадам баса албай,
Ыргып, ыргып кетер – деп,
Эси чыгып кандары,
Элейишип калганы,
Нени айтарын биле албай,
Селейишип калганы.
Канкор кандай иш кылса,
Кошо кылып салганы.
Барбайбыз – деп, айта албай,
Баатырдын сөзүн кайтарбай,
Оң колун алып обого,
Ооздору келди тобого,
Камоого кандар калганы,
Каарына баатыр алганы,
Кайда барсаң турдук – деп,
Кандар айгай салганы.
Каарданган канкоруң
Кайра ырайга жанганы.
Андай болсо келгин – деп,
Келе мөөр бергин – деп,
Катчыга катын жаздырды,
Жыйып алып кандардын
Жыгалуу мөөрүн бастырды,
Чоң дептерге тапшырды.
Ошо жерде кеп айтат:
«Ой, кандарым – деп, айтат,
Мындан кийин айнышты
Кой кандарым – деп, айтат.
Барабыз – деп, окустан,
Мына шу жерде айтканың
Бара түшүп, ортодон

Айныдым – деп, кайтканың,
Айныдым деген кеп уксам,
Мойнума минер шайтаным,
Бээжинди не үчүн көрөрмүн,
Айнып кайткан ким болсо,
Аркасынан жөнөөрмүн,
Ажал берсе кудайым
Бирим калбай жудайын
Атышып жатып өлөрмүн.
Алым келсе бир жолу
Азык кылып таптаза,
Талап алып жөнөөрмүн.
Азыр турган кандарым,
Бирок менин айтарым,
Айнып, көргүн өнөрүм!»
Арстан Манас баатыры
Ал сөздү айтып турду эми.
Айныбайбыз, баатыр! – деп,
Кандар моюн сунду эми.
Кана, каныңарды каала – деп,
Кан болгонго кай бирөөң
Эт жүрөгүң баала – деп,
Баланча кан болду – деп,
Баян кылгын мага – деп,
Баатырың турду тагында,
Кандар келип астына,
Карап турган чагында,
Үлкөн Манас тагында,
Улуктардын баарысы
Урмат кылган чагында
Кан болгун – деп, камады,
Карап турган кандардын
Кайраты бойдо калбады.
Кандардан доош жок болуп,
Камоодо турду токтолуп.
Үч кайтара сурады,
Үлкөн жыйын турганы,
Үндөй албай бир адам,

Үшкүрүп кандар курганы.
Кан кайышып калганы,
Каныңарды каала – деп,
Кан болгонго кай бирөөң
Эт жүрөгүң баала – деп,
Канкор сүйлөп салганы.
Кылымдын баары токтолуп,
Кыңк эткен бенде жок болуп,
Элдин шайы кеткени,
Камалганы кандардын
Эт бышымга жеткени.
Чыдай албай чыйрак эр,
Бир арышка кемеңгер,
Эки Кемин жайлаган,
Эгиз кара ат байлаган,
Бендеден сөзүн тайбаган,
Таздын уул эр Үрбү
Ордунан туруп кеп айтат:
«Ой, султаным – деп айтат.
Эми айтайын чынымды,
Эл билбеген сырымды,
Маанайым жок, бас элем,
Башым жаман таз элем,
Айылым жок, аз элем,
Өз тууганыма кас элем,
Кан болгон соң кампайып,
Карааным чыгып заңкайып,
Жигитти кайдан табамын,
Сакалым менен сарбаңдап,
Кайсы колго чабамын,
Арбын колду башкараар
Аскерди кайдан табамын,
Азабын тартып көпчүлүк,
Кай бирөөнө чабамын».
Аны уккан соң калайык,
Чынын айтты акыр – деп,
Сырын айтты такыр – деп,
Калайык антип токтолду,

Андан кийин кандардан
Кеп айтары жок болду.
Элдин шайы кеткенде,
Антип-минтип арасы
Аш кайнамга жеткенде:
«Канчалык айтсам уктадың
Камалдың баарың ыкталдың
Кандыкка киши чыкпадың
Аскер ээси зардалым,
Амандык болсо жандарың
Арманыңичте калбагын.
Өкүмөттөн корксоңор
Өзүм да бирди камдадым,
Капилетке калбадым,
Кара кыргыз журтунан,
Кара ногой нуркунан
Касиетин тандадым.
Бектер сага эп болсо,
Мен бийлеген кеп болсо,
Атка минсе акжолтой,
Атышкан жоодо сан колдой,
Жортуп чыкса акжолтой,
Жоого тийсе сан колдой,
Айтышканда сырдашым,
Наалышканда мундашым,
Коштогону Коёнбоз,
Төшөгөнү баяндос,
Жоо тепсесе ойгонбос,
Качырса жоого шандуу кул,
Кармаганы кандуу кул,
Урунганы жамбы бул
Аксакал Бакай абамды,
Калк агасы бабанды
Кан көтөрсөк канетет,
Калайыкка маалымдап,
Даң көтөрсөк канетет?
Эби келсе баарыңа
Өкүмөт берип карыңа,

Көтөрсөнөр кантет?» – деп,
Көк жалың айтты мындай кеп,
Колдун баары кубанып,
Коркоктуң көбү кубарып,
Макул айтты төрөбүз,
Касиеттүү Бакайды
Канга ылайык көрөбүз.
Бизди бол десе өлөбүз,
Бир сураса Бакайга,
Миң мартаба беребиз!
Ал сөздү айтып көпчүлүк,
Айгайды бийик салганы,
Аксакалдуу абанды
Карып калган чагында
Көңүлүн бир көтөрүп алганы.
Бу сөздү макул көрдүк – деп,
Буйрук айтса көндүк – деп,
Бул аскердин өкүмүн
Эр Бакайга бердик – деп
Таруудай тарлык жок болду,
Бакайга кандык токтолду.
Андай болсо келиңер,
Келе мөөр бериңер,
Катчыга катын жаздырып,
Жыйып алып кандардын
Жыгалуу мөөрүн бастырып,
Эр Бакайга тапшырып,
Эми Манас кеп айтат:
«Ээ, калайык! – деп, айтат,
Өкүмүм экөө болор – деп,
Өзүм барда ойлобо,
Өлгөнчө мага ойнобо,
Жарлыгым жалган
болот – деп,
Жаным барда ойлобо,
Жатканча мага ойнобо.
Алган болсоң Бээжинден
Абам Бакай мөөсүлү,

Эр башына төлөйсүң,
Жетелеп келип кол менен,
Жеткирип берип жөнөйсүң,
Кара куйрук нар болсун,
Албай калсаң Бээжинден
Кайтып үйгө келгенде
Катаа дебей камдалуу
Бир-бир төөнөр бар болсун.
Ал төөнү таппаса,
Төрө Бакай мөөсүлү
Төрттөн бодо мал болсун,
Төрт кесимди бербесең,
Төрөнүн сөзү дебесең,
Көрбөгөндү көрөрсүң,
Өкүмөттөн өлөрсүң,
Үйүңдө жалгыз балаңды
Мөөсүлүнө төлөөрсүң,
Аягын айтып коёюн
Башыңды берип жөнөөрсүң.
Баш булгаймын дегениң
Басырыгым көрөрсүң,
Маалаңдан калбай өлөрсүң!»
Бу сөздү айтып салды эле,
Муңайып журту калды эле,
Айтканын угуп алсырап,
Найза тийбей кансырап,
Аттигине дүнүйө,
Арбыды мээнет күнүгө!
Айткан Манас бу сөздү,
Адам уккус куу сөздү,
Бул немеңе кордугу,
Минтип кылган зордугу,
Бул немеңе мазагы,
Минтип кылган азабы.
Алып калсак нар бердик,
Албай калсак үйдөгү
Жалгыз төөнү да бердик,
Төө таппаган кедейлер

Төөсүнө өлчөп мал бердик.
Малы бардын баарысы
Малын берип кутулду,
Малы жоктун баарысы
Баласын берип кутулду,
Баласы жок, малы жок,
Эсерлер жүрөт ушунда,
Өзүнүн башы тутулду.
Кан өкүмү шол болду,
Катыны жесир тул болду,
Кайтарбайт экен кашайтып,
Казатка келип мыктуусуп,
Как өзүнүн ким болсо,
Кара башы кул болду.
Бу сөздү айтып буркурап,
Баштан-аяк чуркурап,
Калайык карап турду эле,
Басылсын – деп, көпчүлүк
Баашалык доол урду эле.
«Мен Манас деген баатыр – деп,
Бээжин бекер жатыр – деп,
Чакырдымбы баарыңды,
Канча ыйласаң, анча ыйла,
Айт кудайга зарыңды.
Ак кылбасын каарды,
Азамат ачар баарды,
Акыр түбү көрөрсүң
Анжы, Манжы, Таңшаң,
Айтылуу Бээжин шаарды.
Казаттан калбай тартынып,
Талап кылып талпынып,
Атка минип Алда – деп,
Арбактар колдо – деп,
Жүргөн журтум барсыңбы?
Артык доорон аттанып,
Сүргөн журтум барсыңбы?
Чүйдүн кургак аралын
Көргөн журтум барсыңбы?»

Өкүмүнө баашанын
Көнгөн журтум барсыңбы?
Кордой менен кол салып,
Көл-Камышка жол салып,
Ашкан журтум барсыңбы?
Ары багыт кең Иле
Түшкөн журтум барсыңбы?
Чыңыроо тартып жез найдан,
Чыбыраган кең сайдан,
Сурнай тартып жез найдан,
Суу жүрбөгөн кең сайдан
Жүргөн журтум барсыңбы?
Өткөрмөлүү, Даркандан,
Өгүз-Кечүү, Калкандан
Өткөн журтум барсыңбы?
Өз талабың нээтиңе
Жеткен журтум барсыңбы?
Жүгүрүктүн Жүгөн-Таш
Жүйүрмөнүн Кара-Саз,
Баскан журтум барсыңбы?
Жүлүндүн Сары-Кыядан
Атышар жоого беттешип,
Шашкан журтум барсыңбы?
Тарбагатай башынан
Ашкан журтум барсыңбы?
Ары жагы Шалпылдак,
Аскер менен шалкылдап,
Аягүздө Чук-Терек,
Эгиз-Кара-Былкылдак,
Эгизектин Кара-Саз,
Эртыштын башы Буурул-Түн
Муну көргөн барсыңбы?
Алтай тоодон айланып
Өткөн журтум барсыңбы?
Айын өлчөп жол жүрүп,
Көчкөн журтум барсыңбы?
Дарыя Эртыш суусунан
Кечкен журтум барсыңбы?

Акка кылып тобокел
Кеткен журтум барсыңбы?
Алаткактын жайына
Жеткен журтум барсыңбы?
Кесендисин кыйратып,
Кетте черүү жыйналтып,
Өлчөөсүн көрүп жеринин,
Өнөрмат жабай элинин,
Алып өтүп олжосун,
Ай жамына жол жүрүп,
Эртыш, Оргун ортосун,
Шактактын ою шамалкөй,
Кара калмак амалкөй
Карасынан лөк алып,
Кара малдан көп алып,
Каапыр жоодон кек алып,
Кызыл чайын, ак нанын
Кызматына жеп алып,
Кеткен журтум барсыңбы?
Оркундун улуу суусунан
Кышын өлчөп көз менен
Кечкен журтум барсыңбы?
Тоо түгөнүп, уч болуп,
Жол түгөнүп түз болуп,
Суу түгөнүп, чөл болуп,
Тоо түгөнүп, бел болуп,
Бенденин башы тел болуп,
Томуктай болгон тоо көрбөй,
Тоо көрсө да соо көрбөй,
Убара, Чаркоо, Чыңыроон
Ошону көргөн барсыңбы?
Жалгыз канат өгөрөк
Кушун көргөн барсыңбы?
Киши кийик, төө кийик
Жапайы көргөн барсыңбы?
Катын аюу, алаткак
Кара боюн чүмүгөн,
Саамайын көргөн барсыңбы?

Кашыктай болгон кар көрбөй
Чөлдө жүргөн барсыңбы?
Кайык минип, кеме айдап,
Көлдө жүргөн барсыңбы?
Эңсеримдин боз чөлгө,
Тирүүлөй кирип бир көргө,
Түштүк жагын бет алып,
Түп Бээжинди нээтке алып,
Адамдын тийип таманы,
Айбандын тийип туягы,
Жерлерге окшоп сыягы,
Адыр-адыр жери бар,
Адырдын чөбү суюлуп,
Аркары кумдай куюлуп,
Аркары киши тааныбай,
Арыздуу адам наалыбай.
Будур-будур жерлери
Будурдун чөбү суюлуп,
Бугусу кумдай куюлуп,
Бугусу киши тааныбай
Муңдуу адам наалыбай.
Курбусунда кулжа бар,
Кайыптын баары мында бар,
Будурунда бугу бар,
Көрбөгөндүн муну бар,
Муну айтамын угуңар.
Талаасында сары бар,
Токоюнда чары бар,
Жан бүткөндүн баары бар.
Кулан-булан ойногон,
Бөрү-түлкү жойлогон,
Кызыгын көргөн тойбогон,
Ала карга азандап,
Кара карга казандап,
Туйшун, тунжур балалаш,
Баласына каралаш,
Баарысы тууп аралаш,
Чымыны бар чымчыктай,

Чычканы бар күчүктөй,
Жекени бар желектей,
Камыштарын карасаң
Кере кучак челектей.
Өрдөгү учуп, көл толгон,
Өлүүсү чирип дөң болгон,
Өзү чыккан жапайы
Өрүгү чирип көң болгон.
Сары каз учуп, көл толгон,
Жапырак чирип көң болгон,
Жер кайыбы өм болгон,
Алмасы аттын башындай,
Жаңгагы сайдын ташындай,
Салтанаты ушундай.
Короолу бар короздой,
Жалган дүйнө жарыкта
Салышса мындан жер озбой,
Корозу бар тоодактай,
Ала канат деген куш
Чалгыны тарткан саздактай,
Таш бака деген немеси
Чарага кырган табактай.
Балтыркан бала белиндей,
Жез тумшук жүрөт желбиреп,
Жаңы келген келиндей,
Алп кара куш учканда
Канатынын күүсүбар
Кара белдин желиндей.
Кара бүркүт кушу бар,
Кадиксиз сонун ушу бар,
Канаты үйдүн үзүктөй,
Кармашары мамонут,
Кас тамагы кериктен,
Тырмагы бар кылычтай,
Бил, керикти кармаса,
Бир да басып жылышпай
Азык болот өзүнө,
Анча-мынча жаныбар

Түк көрүнбөйт көзүнө.
Кара куйрук, жейрени
Картаң болгон аркардай,
Кайыпта болор ар кандай,
Сырасты деген жылан бар,
Аз болгондо кыскасы
Алты кулач аркандай,
Жер болор, журтум, ар кандай,
Кумурскасын карасаң
Куу ашык болгон тайгандай,
Бадалдагы элиги
Байдын коюн жайгандай,
Акыр жалган дүйнөгө
Жан жаралган ар кандай.
Көгөөнү койдун башындай,
Алтын, күмүш кени бар
Агарган сайдын ташындай,
Кара барпы дарысы
Сагасанын ашындай,
Бөрүсүнүн чондугу
Алтайдын асый тайындай.
Жайында ысык, кышы суук,
Адамдын жүргөн жерине
Айчылык жүргөн жери жуук.
Жабыр баян жандар бар,
Азык деген заңгар бар,
Адамга окшош бою бар,
Аңгемесин коюңар,
Алды-артында көзү бар,
Адамга окшош өзү бар,
Кай бирөөндө эки баш,
Тамагы анын сумбул таш,
Ташты нандай чайнаган,
Оттой көзү жайнаган,
Алыс басып жүгүрбөйт,
Аягын кудай байлаган,
Тиши болот, эти жез,
Анык ажал жеткен жан

Ага барып болот кез.
Муну көргөн барсыңбы?
Аңдап өтүп аларды,
Аралап өтүп бадалды,
Андагы бенде ылгабайт,
Арам менен адалды.
Шымал жагы эскимус,
Күн батыш жагы тундура,
Күн жүрүш жагын Чиге – дейт,
Чаңшандын кара тоосу бар,
Анын журту бир түрлүү,
Жин, периден жоосу бар.
Арбын черүү кол менен,
Бээжинди беттеп жол менен
Жүргөн журтум барсыңбы?
Качырткынын кытайын
Кара-Шаар, Таңшаңга
Сүргөн журтум барсыңбы?
Арып менен байлаган,
Ага ылайык жай салган,
Андабай барган адамды
Арманда жутуп кайсаган,
Талугур деген жери бар,
Ак кулжа деген кийиги,
Талугур тоонун бийиги,
Ашырганың барсыңбы?
Асылы жин, куу өрдөк
Алдыра албай кушуңа
Качырганың барсыңбы?
Күн жүрүшкө бет алып,
Күдүрлөгөн бор менен,
Күрпүлдөгөн шор менен,
Шашкеликке бет алып,
Шараты деген жол менен
Жүргөн журтум барсыңбы?
Каспандын кара тоосунда,
Капкалуу Бээжин оозунда,
Кан Коңурбай калча бар,

Калкында жылкы канча бар,
Коён өндүү сурчасын,
Сырты сулуу туучасын
Коодон бузуп, тартынбай,
Алган журтум барсыңбы?
Коркпой уруш Бээжинге
Салган журтум барсыңбы?
Качырын сайдан туйлатып,
Катын, кызын ыйлатып,
Капкалуу Бээжин таш коргон,
Каалгасын кыйратып,
Бузган журтум барсыңбы?
Кажылдатып кытайды
Кыскан журтум барсыңбы?
Майдан тартып турушуп,
Тосуп чыккан аскерин
Тоз-тоз кылып урушуп,
Көтөрүп күрсү салышып,
Көөдөнгө найза сайышып,
Көсөлдөр менен алышып,
Камбылдар менен чабышып,
Мылтыктын отун чагышып,
Өмөлүп кирип каапырга,
Өлүгүн отко жагышып,
Аярлар амал салышып,
Арстандайын алышып,
Баатырлар минип каарына,
Баарын сүрүп шаарына,
Амалдап кылган ажыдаар,
Алтындан салган тили бар,
Түшүрүп алып колуна,
Дүмөк кылып кытайга –
Түп Бээжинде зоруна,
Калаасын жолборс кайтарган,
Душмандын көөнүн майтарган,
Көчөсүн тозгон көк бөрү,
Көрбөгөн адам өтпөдү,
Баары сүрөт, жан эмес,

Бакбурчун арзан шаар эмес.
Шер сүрөтү дагы бар,
Аскер болуп, жер жайнап,
Эсеп жетпей, курт кайнап,
Эл сүрөтү дагы бар.
Барган адам соо болбос,
Асты баткак, үстү суу
Аңгемеси мына бу,
Айдың талаа түз болуп,
Жол сүрөтү дагы бар,
Жол – деп, кадам койгондо,
Кандай жандар болсо да,
Кайра чыкпас чагы бар.
Барса-келбес жолу бар,
Баары сүрөт колу бар,
Каалагандын баары бар,
Каңкуш аттуу шаары бар.
Кадам койсо тутанып,
Өрттөп кетме дары бар,
Өнөр менен жол туткан
Өкүмүнүн баары бар.
Аяк-башы алты айлык
Ажаапы сепил, жары бар,
Андан кирсе шаарына
Адам айран калуучу
Аңгеменин баары бар.
Аралап көрүп шаарыны,
Аңдап билип баарыны,
Кыйып кытай жаныны,
Кыжылдаган каапырдын
Кысталып көрүп каарыны,
Көргөн журттан барсыңбы?
Өмүрү өтүп урушта
Көнгөн журтум барсыңбы?
Өчмөндүүсүн соо кылбай,
Көмгөн журтум барсыңбы?
Эзилбесин көөнүңөр,
Эр болгонун көрдүңөр.

Эл бийлеген эриңер
Эртелеп жообун бериңер». Эр Манас сурап турду эле,
Баягыдан бешбетер
Элди кудай урду эле.
Аттиңе кокуй, катыгүн,
Ашкере түштү каран түн.
Атабыз уккан кеп эмес,
Адам көргөн жер эмес.
Энебиз уккан кеп эмес,
Эч ким билер жер эмес,
Ээчигенде нетебиз,
Эсен жүрсөк, ээ курдаш,
Ушул айткан жерине
Нече жылда жетебиз?!
Аттиңе дүйнө азаптуу,
Арманда өлгөн экенбиз!
Арбак урган кандар ай,
Алаптаган заңгар ай,
Казан асып, кар салып,
Катын алып, үй тигип,
Атка минип эрбейип,
Найза кармап сербейип,
Эркекпиз – деп, дердейип,
Манаска кантип теңелдик,
Теңелебиз буга – деп,
Теңирим айдап не келдик?
Мындайын кайдан биз билдик,
Мыктуусунуп биз келдик,
Карап туруп, дүнүйө,
Карыдан каргыш алдык ээ,
Кайра чыкпас капаска
Өзүбүз түшүп калдык ээ.
Баланы жетим кылдык ээ,
Байкуш жанды кыйдык ээ.
Катынды жесир кылдык ээ,
Калкка кесир кылдык ээ,
Кадырлуу жанды кыйдык ээ.

Манасты олжо кылмакты
Макул көрүп жыйылдык,
Жыйылбай жылас болсокчу,
Үйдү көрбөй кырылдык!
Айткан сөзү бу болду,
Арылбаган дуу болду,
Баштан-аяк баарысы
Басылбаган чуу болду.
Башы Күлтөк, Кумулдан,
Аягы Күлсар, Урумдан
Ушунчалык мусулман,
Ойроттун баары кысылган.
Кара-Кум болуп түп жагы,
Катасты болуп күн жагы,
Башкарган Манас кыругуз кан,
Баш койгон буга канча жан.
Баары текши мусулман
Көрбөгөн экен жалгыз жан,
Көрдүм деген жок болуп,
Көңкү журттун баарысы
Көлдөй жайнап токтолуп,
Элдин шайы кеткени,
Жалдырап жооп бере албай,
Жарым күнгө жеткени.
Үлкөн жыйын турады,
Көргөнүң болсо чыккын – деп,
Көк жал Манас баатыры
Үч кайтара сурады.
Көрдүм деген жок болуп,
Көпчүлүктүн баарысы
Көлдөй жайнап токтолуп,
Бардым деген жок болуп,
Баары журту жалдырап,
Мактана албай токтолуп,
Баары журт карап турганы,
Бакбурчунда кытайга
Барууга моюн сунганы.
Ошогуча болбоду,

Оён Алма көк жалын
Орунунан турганы.
Арстан Эрдин доорунда
Кол куушуруп бооруна,
Карадан тууп, ак болгон,
Арамдан тууп, пак болгон,
Айрысын таштап, так болгон,
Ак ислам дин каалап,
Атасынан жат болгон.
Эгизин таштап, так болгон,
Эгем салып дилине,
Энесинен жат болгон,
Таштап Бээжин журттарын,
Талак кылып буттарын,
Келме келген тилине,
Бйман кирген дилине.
Ыклас берип баш койгон
Ак мусулман пирине.
Кудай жалгыз, куран чын,
Байгамбар бары ак, дини ак,
Каапырда калган алтын так.
Калаба салып кытайга,
Качып келген ошол чак.
Аркы атасы Чылаба,
Чылабадан Солобо,
Солобо улуу Соорондук,
Соорондуктун баласы,
Чоң Бээжинде калаасы,
Алтын айдар, чок белбоо
Алмамбетке кез келди,
Арстан Манас баатырга,
Сексен төрттүн ичинен,
Аттан түшүп тез келди.
Келген жерде кеп айтып,
Кеңеш баштап, бек айтып:
«Султаным, бадыша шикирам,
Сураган жообуңмен берем.
Кашыңда бар кырк бөрүң,

Канга ылайык жөкөрүң,
Калмактан келген бир кул – деп,
Калмактын куну бир пул – деп,
Калжырабай тим тур – деп,
Кытайдан келген бир кул – деп,
Кытайдын куну бир пул – деп,
Кажылдабай тим тур – деп,
Сезбеген баатыр сексен төрт,
Серп салган жагы кызыл өрт,
Кашыңдагы кандардын,
Калк бийлеген зардалдын
Бирөө айтып салбаса,
Шагым сынып калбаса,
Көпчүлүк айтып салбаса,
Көңүлүм сууп калбаса,
Айтып турган жериңде,
Ант урган кытай элинде
Жүргөн чоро мен бармын,
Жаба журтун жадатып,
Сүргөн чоро мен бармын.
Ашуу бийик тоосунан
Ашкан чоро мен бармын.
Арбак урган Кытайдын
Арбын черүү колунан,
Аскер башчы зорунан,
Алмандын чыгып жолунан,
Шашкан чоро мен бармын,
Канын суудай каапырдын
Чачкан чороң мен бармын.
Кара күрмө жеңи жок,
Калдайы бар, беги жок,
Кызыл күрмө жеңи жок,
Кытайы бар, беги жок,
Атка минсе эби жок,
Арбак урган каапырды,
Кашыңдагы мен кулуң
Канын суудай сапырды,
Кыл такыя, кызыл чок,

Кызыталак каапырдын
Кыргынын мендей көргөн жок.
Тубар күрмө туура жең,
Туук өтүк, кончу кең,
Чобдор өтүк такасыз,
Торгун чепкен жакасыз
Чоң Коңурбай баатырды
Шорун Алмаң катырды.
Алгардан албайтып,
Найза сайып далбайтып,
Жыккан чоро мен бармын.
Камал бузуп, кан сузуп,
Капкалуу Бээжин шаарынан
Чыккан чороң мен бармын!»
Алмамбет айтып токтолду,
Андан бөлөк бу колдо
Көрдүм деген жок болду.
Арстаны Манас турганы,
Кандардан собол сурады,
Кандар калды камоого,
Кара журт калды санаага,
Калк ушинтип урганда,
Казатка моюн сунганда
Канкор Манас кеп айтат:
«Ай, калайык – деп, айтат,
Баарыңарга эп болсо,
Бабанар айтар кеп болсо,
Айтканын макул көрөлүк,
Ушу жолдун бийлигин
Алмамбетке берелик.
Көргө түшсө түшүүгө,
Көлгө түшсө, тобокел,
Көт жагынан сүзүүгө,
Дабаан ашса ашууга,
Жол бийлетип ушуга,
Шамалга учса учууга,
Кара жер кучса, кучууга,
Каралашып ушуга,

Барып калсак канетет,
Бакырлардын кыйласы,
Бар кудайым жар берсе,
Байып калса канетет.
Жол бийлигин талашар
Жоомартың болсо көрүн – деп,
Жооп айтыңар көбүң» – деп,
Сурап Манас калганы,
Журт бейлине салганы,
Бакай канга кол берип,
Алмамбетке жол берип,
Бирлик кылсак кандай? – деп,
Минтип айтып калганы.
Айтканын угуп аскери,
Азар-түмөн көп эли
Макул айтат төрөбүз,
Баарыбыз кабыл көрөбүз,
Билип айтты төрөбүз,
Бир сураса экөөнө
Миң мартаба беребиз.
Макул баатыр, макул – деп,
Баары журтка болгон эп,
Айгайды аскер салганы,
Алмамбет, Бакай көңүлүн
Да көтөрүп алганы.
Алмамбетке жол берди,
Жол бергенин кол көрдү.
Кан Бакайга кол берди,
Кол бергенин эл көрдү,
Канкоруң камын жегени,
Калайыкты былк этпей,
Жата бергин дегени.
Доол согуп күнгүрлөп,
Тоо көчкөндөй дүңгүрлөп,
Ал күнү барып айкөлүң
Алтындуу сарай коргонго,
Акылайдын ордого,
Такка олтуруп кеп айтат:

«Ажыбай менен Чалыбай
Аттаныңар – деп, айтат.
Жарлык айтам билиңер,
Жаныңа кылыч илиңер,
Жаңы келген аскерге
Аралап азыр кириңер.
Ар кошуна туруңар,
Алтын доол уруңар,
Азыркы келген аскердин,
Азар түмөн көп элдин
Атым арык дегени,
Атынан ибеп жегени,
Арман менен келгени,
Ушу бүгүн кайтсын де,
Кайтамын – деп, айтсын де,
Тонум жыртык дегени,
Тонунан ибеп жегени,
Дозок тартып келгени,
Ушу бүгүн кайтсын де,
Кайтамын – деп, айтсын де.
Бүгүнкү кечтен калган соң,
Элди санга салган соң,
Санатымдан билинсе,
Санжырама илинсе,
Атым арык дегендин,
Атынан кайгы жегендин
Атын союп, жеп кетем,
Аскерди таштай бекитем,
Тонум жыртык дегендин,
Тонунан ибеп жегендин
Өзүн союп, кекетем,
Аманат жаным өлбөсөм
Аскерди таштай бекитем,
Ушу кепти айтыңар,
Угузуп журтка кайтыңар».
Бу сөздү айтып эр Манас,
Буйругун туткан көп алач,
Ажыбай менен Чалыбай
Аттарына минишип,

Аралап колго киришип,
Алтын доол урушуп,
Ата уулуулап турушуп:
Ушу келген көпчүлүк
Силерге айтам көп түлүк,
Аңдап уккун баарың – деп,
Арыстан Манас каның – деп,
Жарлыгы ушул анын – деп,
Кайтуучуңар кайтасың,
Кайтабыз – деп, айтасың.
Калуучуңар каласың,
Тобокелге саласың.
Ал сөздү айтып Ажыңыз,
Аралап кабар салганы,
Аскердин баары туюнуп,
Кубанышып калганы,
Чарайнасы даңгырап,
Доолбасы каңгырап,
Туулгасы шыңгырап,
Аралап кабар бергенде,
Ажыбай менен Чалыбай
Аскерге кирип келгенде,
Аралап көптү карчады,
Атпай колду кыдырып,
Айтып жүрүп чарчады.
Чарчаганда кайтканы,
Көргөн, билген жумушун
Көк жал Манас баатырга
Түн боюнча айтканы.
Ал күнү антип жатканы,
Эртеңки таң атканы,
Сандыргалуу султаның
Такка олтуруп кеп айтып.
Баары колду, баатырлар,
Байкаңарчы – деп, айтып,
Ажыбай менен Чалыбай
Жалпы журтка айткан соң,
Жар чакырып кайткан соң,
Колдун баары буркурап,

Койдой маарап чуркурап,
Уктунарбы, ага-ини?
Кудай жалгап салыптыр,
Улук Манас канкордон
Уруксат тийип калыптыр,
Олжосунан кечели,
Ой, акелер кетели.
Эрчийбиз – деп, нетели,
Элди көздөй кетели.
Эгин айдап, мал багып,
Эл ичине биз барып,
Эптеп күндү өтөлү.
Ойрон болгон канкордун
Олжосунан кечели,
Ой, акетай-кетели.
Ошону айтып көпчүлүк
Оюна түшүп көп түлүк,
Кетүүчү келгин баштанып,
Кейишке түшүп кай бирөө,
Кемин тонун жазданып,
Жобурлашып, чуулашып,
Жол билгенден сурашып,
Баландын жолу баштуу – деп,
Бастанчанын кыясы
Атка жаман таштуу – деп,
Баланчанын дайрасы
Агыны катуу, суюк – деп,
Баланчанын өрдөшү
Башы барып туюк – деп,
Элүүдөн, кырдан жамдашып,
Кайтуучу жолун камдашып,
Кол бузулуп алыптыр,
Ата уулудан сабыркап,
Араң бирден калыптыр.
Атасынын көрү – деп,
Калганың келгин бери – деп,
Калгандар сүйлөп салыптыр,
Кара кыргыз уругу
Кадимден шондой калктыр.

Калк бузулуп жатканда
Кабылан Манас барыптыр.
Кырк чоросу дүркүрөп,
Кыргыз чалы күркүрөп,
Аккула менен болкоюп,
Накери бутта чойкоюп,
Найза колдо койкоюп,
Кылыч белде кыңгырап,
Айбалта жанда шыңгырап,
Сыр найза колдо зыңгырап,
Аккелте жондо жаркылдап,
Ала байрак, сур желек,
Асабасы жалпылдап,
Аралап колго киргенде
Тааныгандар бар экен,
Далай кыйла адамдар
Тааныбаган жан экен.
Бир-биринен кеп сурап,
Айбаты катуу, заары күч,
Астыңкы жүргөн кула аттуу
Ким дегени? – деп, сурап.
Көпчүлүгү сурады,
Көп таңыркап турады.
Тааныгандар кеп айтып,
Тантыбачы – деп, айтып.
Оң бөйрөгү олк этсе,
Оң муруту солк этсе,
Ойротко түйшүк салуучу,
Оңолбогур как ушу!
Сол бөйрөгү солк этсе,
Сол муруту былк этсе
Солонго кыргын салуучу,
Согушту сонун көргөндөр
Собун болуп калуучу,
Солтон Манас как ушу!
Качырганы жолборстой,
Кайсаганы албарстай,
Булбул мукам үнү бар,
Торгой доош тили бар,

Бети толгон, бейбактын,
Ажыдаар түгү бар,
Жүрөгүндө жүнү бар,
Бакырганда канкорго,
Адам уулу бас келбес,
Ач арстан үнү бар,
Айбаты катуу дүмү бар
Арстанга көзүн салышып,
Айран-азыр калышып,
Эми көргөн эл айтат,
Эл айтканда нени айтат:
Манасыңар бул болсо,
Бар кудайга кул болсо,
Түрк уулунун нуркунан,
Түмөн кыргыз журтунан
Берген экен теңири,
Аябай берген экен го
Арыбагын кенири,
Доол келсе, жел тийбес,
Чытырман токой турбайбы,
Доочу келсе, мал бербес,
Жүгүрүк чечен турбайбы.
Жазайыл атса, ок тешпес,
Жасалуу коргон турбайбы,
Ушу Манас турганда
Жалтансак кудай урбайбы!
Аңдадык, көрдүк акыры,
Ааламдан ашык акылы
Арстан Манас баатырды!
Аркасында жүрөлү,
Атышкан жоосун сүрөлү,
Аңгемесин көрөлү,
Ажалдуубуз өлөлү!
Катарында жүрөлү,
Кармашкан жоосун сүрөлү,
Калабасын көрөлү,
Казабыз жетсе өлөлү!
Күлпөңүндө жүрөлү,

Күрөшкөн жоосун сүрөлү,
Күчтүүсүн күүлөп бөлөлү,
Күнүбүз бүтсө өлөлү!
Сандыргалуу султандын
Саясында жүрөлү,
Салышканын көрөлү,
Санатыбыз жетсе өлөлү!
Жакшысы турду бел байлап,
Жаманы турду дем байлап,
Бармак болуп баарысы,
Макул кылып алышты.
Жаалына чыдабай,
Жалгыз-жарым кайта албай,
Кайтамын – деп, айта албай,
Жандын баары буркурап,
Барабыз! – деп, чуркурап,
Баары журт айгай салыптыр,
Баатырың боо кубанып,
Көңүлү тынып калыптыр.
Орчун кара кол менен,
Ортосу көчө жол менен,
Оң жагынан айланып,
Оёнуң көзүн салыптыр.
Калем, дөөт жылтылдап,
Жорголору кылтылдап,
Отуз молдо шылкылдап,
Он эки дептер өңөрүп,
Шо жерге келип калганы,
Орчун колдун баарысын
Эсеп катка салганы.
Элди бүтүн караса,
Эсеп кылып санаса,
Эче түмөн болуптур,
Көз жеткен жердин баарысы
Көпкөк темир жарагы,
Көп аскерге толуптур,
Ушу жерде санаса
Отуз жүз миң болуптур.

МАНАС БААТЫР ӨЗҮНҮН ЖЫЛКЫЛАРЫН КОЛГО ТАЛАТКАНЫ. КОЛДУН АТТАНЫП БЭЭЖИНГЕ ЖӨНӨГӨНҮ

Жүз миңи отуз болгондо,
Дүйнө колго толгондо,
Атицине дүйнө – деп,
Арман кылган баатыры:
Жүз миңим кырка толгондо
Кыжылдаган кытайга
Кылбас белем акыры!
Ошондо төрө кеп айтат:
«Оо, калайык! – деп, айтат.
Жарлыгым жалган болот – деп,
Жаным барда ойлобо,
Жатканымча болжобо,
Өкүмүм экөө болот – деп,
Өзүм барда ойлобо,
Өлгөнчө мени болжобо.
Ай жарымына карк толду
Айдап жылкы жыйнаттым,
Ат семизин кыйнаттым.
Алтайдан бери которуп,
Айдап баккан малымды,
Аябайын барымды,
Башы Казык, Жөлөктөн,
Аягы Ысар, Көлөптөн,
Жыйнадым жылкы барымды,
Аябай колдон малымды.
Ушу жаткан калың кол
Жарлыгым ушу билиңер,
Жабылып атка миниңер,
Аралдагы жылкыга
Аламан коюп ийиңер.
Аягын уксаң жылкынын
Арстын куйган оюнда,

Башын көрсөң жылкынын
Кара-Кырчын боюнда,
Бери чети жылкынын
Короготу коосунда,
Нары чети жылкынын
Канардын кара тоосунда.
Өзөн толгон өз малым,
Жарлык айтам билиңер,
Жабылып атка миниңер.
Жалпы аламан көпчүлүк
Жан аябай кириңер.
Кош башына бир айгыр
Кош тартууга коюңар,
Кош башына бир байтал
Коштоп келип союңар,
Бүгүнкү түнкү коногуң
Өз мойнунда болуңар.
Эр башына бир атты
Чукул коштоп алыңар,
Эркиң менен барыңар,
Жалгаса кудай жалгасын,
Жалпы журтум калайык
Көңүлгө албай калбасын,
Жалгабаса жараткан,
Кырылып калсак кытайдан,
Кыргын тапсак Бээжинден,
Кайтпай калсак каапырдан,
Казаа тапсак Бээжинден,
Кан Коң төрө баатырдан
Чылбыры тутам, боосу жок,
Чын ушул алган жылкыңдын
Чын дүйнөгө барганда

Сыңар чака доосу жок.
Алгын, бердим малымды,
Аябадым барымды».
Ал сөздү айтып эр Манас
Айгай салып акырды,
Алтын доол кактырды.
Ал сөздү уккан көпчүлүк,
Аксакалдан өтүнүп,
Жаның жайыл Манас – деп,
Мун үчүн Манас экен го,
Балаадан болсун калас – деп,
Учуң узар Манас – деп,
Ушун үчүн эр экен,
Тукумда жок неме экен.
Карыясы кампандап,
Дунгулардын баарысы
Атка минди дампандап.
Атка мине салышып,
Найзаларын сербейтип,
Укурук кылып алышып,
Арстан эрдин жылкыга
Аламан жөнөп калышып,
Эр башына бир атты
Чукул коштоп алышып.
Кош башына бир айгыр
Кош тартууга коюшуп,
Кош башына бир байтал
Коштоп келип союшуп,
Кошундун баары тоюшуп,
Өзөндүн баары толушуп,
Өз алдынан болушуп,
Азууларын аркайтып,
Астыңкы ээрдин шалпайтып,
Кең соорусун даңкайтып,
Жакшы болду жолго – деп,
Күлүк тийди колго – деп,
Күдүңдөгөн андан көп,
Ошондо да тим жүрбөй,

Тетигини көрдүңбү?
Тетик кылгын көөнүңдү,
Күлүктүгүн билиптир,
Күйүмдүүсүн миниптир,
Доолап калса нетер – деп,
Куру суктук бекер – деп,
Ушу топордун башы кетер – деп,
Сен да көрүп, ошондо
Күбө болсоң экен – деп,
Бүжүңдөгөн сандан көп,
Салып кетсе шамал-жел,
Өзү шандуу, коён бел,
Жакшы болду жолго – деп,
Жоргосу тийди колго – деп,
Тизгинге колу карышып,
Өөдө-төмөн жарышып,
Кумардан чыккан мындан көп.
Ач көздөрдүн баарысы
Тегеректей калышып,
Мойнуна чалма салышып,
Семиз экен – деп, туруп,
Мойнуна боолук бир уруп,
Асоону кармап алышып,
Балакетке калышып,
Чылбырларын чырт үзүп,
Тизгиндерин тырс үзүп,
Кудай урган канкорду,
Кутуруп өлгөн анткорду
Уруп арбак салганбы,
Көп жылкынын ичине
Куюгуп жүргөн куланды
Кошо багып алганбы,
Жылкы бекен, куланбы,
Жылкыдан тууган урганбы.
Бул жылас болгон немени
Жылоолоп кармап турамбы.
Бу сөздү айтып муңканып,
Байкабадык, көрбөдүк

Малдан мындай кууну – деп,
Таанып бергин муну – деп,
Агала сакал карыдан,
Акылмандын баарынан,
Көгала сакал карыдан,
Көп көргөндүн баарынан
Сурап жүргөн андан көп.
Жылкы экенин уккан соң
Үйрөтүп мине коём – деп,
Үстүнө чыгып, жыгылып,
Кулап жүргөн сандан көп.
Коштон кошко кубалап,
Чуулаганы андан көп.
Эл ошентип жатканда,
Эркинче болуп атканда
Атка минип эрмекке,
Аралап колду көрмөккө
Арстан Манас жолборсу,
Алты нөкөр жолдошу,
Аралап колго киргени,
Төрөнүз колду сыдырып,
Төштүктүн элин кыдырып,
Жамгырчы колун саралап,
Музбурчак тобун аралап,
Көрүп Көкчө колуну,
Аралап Үрбү тобуну,
Алардан өтүп алганы,
Арстан Манас барганы.
Кырк чоро деген кырк баатыр
Ар кайсысы тиккени
Кымкаптан кылган көк чатыр,
Ар чатырда жүз миңден
Жайнап аскер кол жатыр.
Кыдырган бойдон барганы,
Кырктын башы Кыргыздын
Эшигине турганы,
Алтын доол урганы.
Доолун угуп бүгүлүп,

Кол куушуруп коржоюп,
Кыргыз келди жүгүрүп.
Эми Манас кеп айтат:
«Ээ, Кыргыз чал! – деп, айтат.
Кырктын башы Кыргызым,
Кылымды жеген дыңгылым,
Жаттыңызбы жамбаштап,
Турбайсыңбы туу аштап,
Коркпойсуңбу кол баштап,
Жүрбөйсүңбү жол баштап,
Эгизиң Бакай карыңа айт,
Бүгүндөн калбай барып айт.
Атка минсе оң күнү,
Атганып чыкса чоң күнү,
Сапарга чыкса оң күнү,
Тараза-мыйзам чоң күнү
Дин мусулман шаттанган,
Кайбарга калба салганда,
Каапырлык динин алганда
Азирет Аалы аттанган,
Эртеңки күнүң бейшемби,
Бейшемби жүрсүн десемби.
Бейшемби улук күн деген,
Бенденин көбү билбеген».
Бу сөздү баатыр айтканы,
Айтып коюп кайтканы.
Ал күнү аскер жатканы,
Эртеңки таң атканы.
Супу садык чалганда,
Таң саргарып калганда,
Сандыргалуу эрлерди
Көрбөй калдык арманда,
Эрте туруп эр Бакай,
Эли арбын бир далай,
Алтын туусу жаркылдап,
Асабасы жалпылдап,
Азан айтып баркылдап,
Келгин каздай каркылдап,

Абаң Бакай жөнөлдү,
Жүргөн Бакай соңунан
Жүз миң аскер өмөлдү.
Анын арка жагынан
Желеги алтын туу менен,
Жер жарылган чуу менен
Эштектердин Жамгырчы
Энди жолго салыптыр,
Аркасында Төштүктүн
Аскери жөнөп калыптыр.
Анын соңу Үрбүңүз,
Кара кыргыз аскери
Катардан калбай жүрдүңүз.
Анын арка жагынан
Өзөндүн чаңы буркурап,
Өзүң көргөн көп казак
Өлөңүн айтып чуркурап
Көкчөнүн кол жүргөнү,
Көп аскер минтип дүрбөдү.
Анын арка жагынан
Курун селде чалынып,
Куржундарын салынып,
Кудуретке жалынып,
Аргымак аттар арымдап,
Алтындуу калкан дарылдап,
Алтын айчык туу тартып,
Азирет! – деп, чуу тартып,
Анжыяндын Санжыбек
Анын колу жөнөдү.
Анын арка жагынан
Чыңыроо тартып, жез найдан,
Кулак тунуп сурнайдан,
Керней үнү бапылдап,
Сурнай үнү такылдап,
Туу көтөрүп калкылдап,
Буудайыктын Музбурчак
Мунун колу жөнөлдү.
Булардын арка жагынан

Кырк чоронун аскери-
Кылымды баскан көп эли,
Найзанын учу жылтылдап,
Аскердин башы кылкылдап,
Жер союлуп былкылдап,
Антип жолго салыптыр,
Аскердин арка жагынан
Алтын сарай коргондон,
Акылайдын ордодон
Арстан Манас баатыры,
Атка минип акыры,
Жарагын белге чалынып,
Жаратканга жалынып,
Бир кудайга зар айтып,
Бил баштаган нар айтып,
Минтип жолго салыптыр.
Дөөлөт кушу башында,
Кырк баатыры кашында.
Ар кылган иши оңунан,
Аскеринин соңунан
Салтанаттуу сай кашка,
Дөөлөтү журттан бир башка,
Кызыл байрак, кырк кашка,
Кылганы журттан бир башка
Кыраан Манас бадыша,
Алыстан болуп талабы,
Алтындан болуп жарагы,
Арстан заада эрендер
Алда! – деп, жүрүп калганы.
Бөксө жол Бөкөй белине-
Бөлүнүп кеткен жерине,
Кара жол Каңгай белине-
Кайрылып кеткен жерине,
Так ошо жерге барганда
Каарданып бүркөлдү,
Кайра баштан чүмкөлдү.
Астыңкы эрди албайып,
Үстүңкү эрди калбайып,

Оозунан чыккан сөзү жок,
Оёндун келген ачуусу,
Ондуруучу көзү жок.
Каарын салып бүркөлүп,
Кайраты толуп чүмкөлүп,
Кужурланды баатыры,
Муну көрүп кырк баатыр
Кужулдашты акыры.
Ээрчибей кайра кайта албай,
Кабылан Манас баатырга
Не болду? – деп, айта албай,
Кырк баатырдын баарысы,
Кыргыз баштык карысы
Санаалары бузулуп,
Таноолору кысылып,
Тер боюнан сызылып,
Кырк баатырдын баарысы
Кыяматтай кысылып:
Аттанганы алыс жол,
Астына кеткен калың кол,
Айтпай-дебей бүркөлгөн
Атанын кыйын азап бул.
Кубана турган кезинде

Кужурланып калды – деп,
Мындай кылып отурса
Бизди кудай уруп салды – деп.
Арстандардын баарысы
Айбатына таң калып,
Аркасынан сандалып,
Тим жүргөндө канкордун
Тилегени бул эле,
Тиктегени бул эле,
Оюндагы жүргөнү
Отуз түмөн кол эле,
Ошондо кадам басары
Орчун Бээжин жол эле.
Санаадагы жумушу
Комсоо болбой жык болуп,
Жүз миңден отуз жык толуп,
Колубузга киргенде,
Кармашарың Каканчын,
Барар жолуң Бакбурчун
Жолубузга киргенде
Канкордун кужурланышы,
Кандайлыктан минтет – деп,
Күбүрлөшүп калышты.

МАНАС БААТЫРДЫ КЫРК ЧОРОСУ МЕНЕН ҮЙҮНӨ КАЙТА ТҮШҮРҮП, КАНЫКЕЙДИН АЙТКАН СӨЗДӨРҮ ЖАНА КЫРК ЧОРОГО БЕРГЕН КИЙИМ-КЕЧЕЛЕРИ

Ачуусу келген Манаска
Артынан келип Алмамбет,
Бастырып калды жанаша,
Байкаганга тамаша.
«Кашыңда бар кырк бөрүң,
Канга ылайык жөкөрүң,
Калмактан келген бир кул – деп,
Кайда болсо ушундай
Калмактын куну бир пул – деп,

Кытайдан келген бир кул – деп,
Кыргызга башы кошулса,
Кытайдын куну бир пул – деп,
Өкүмөт ээси кырк баатыр
Өткөрө айтып салбаса,
Шардаанда жүргөн Алмамбет
Шагым сынып калбаса,
Амандык жүрсөм канагат,
Алда берген аманат,

Аманат жанга карызым бар,
Арстаным сизге арызым бар:
Султаным уксаң дартымды,
Сурасаң баатыр арызымды
Ойлонгон сөзүм ушу эле,
Оңунан келген иш эле,
Сарамжалга карк толгон,
Саа ылайык киши эле,
Олуя кандын кызы эле,
Оймоктуудан уз эле,
Кара кан кызы Каныкей
Ордосуна барсак – деп,
Оң батасын алсак – деп,
Ушинтип жолго салсак» – деп,
Алмамбет айтып салганы,
Айтканын угуп эр Манас,
Арсандап күлүп калганы.
Акылдашы арстаны
Алмамбет айтып таштады,
Сырын билген сырттаны
Алмаңдан кеңеш чыкканы,
Айтканың баатыр укканы.
Ар качандан бир качан
Айтпасам сырым билбейт – деп,
Ачууланган баатыры.
Күлкүсү чыгып акыры,
Каалгадай кашка тиш,
Калайыктан башка тиш,
Кашкайып чыгып алыптыр,
Каткырыгын салыптыр.
Катарында кырк баатыр
Катын жандуу канкор – деп,
Кара күчкө күлгөн анткор – деп,
Күбүрөшүп калыптыр,
Күңкү болуп алыптыр.
Кандай болсо баатыр – деп,
Барып тийип өтөлүк
Жеңеңизге акыр – деп,

Каныкей үйүн бет алып,
Канкор жолго салыптыр.
Катарында кырк баатыр
Кадимкидей бир катар
Кайбатын айтып калыптыр.
Келе бери, баатыр – деп,
Тартышалык акыр – деп,
Анжыяндан алдырган,
Сагаса күлүн салдырган,
Тартса кумар кандырган,
Кара мурчтан буулаган,
Калемпир менен суулаган,
Тарткан адам уулаган,
Шалдыркандуу чакчаны
Колдоруна алышып,
Алаканга салышып,
Насыбайын тартышып,
Аңгемесин айтышып,
Шыбырлашып сүйлөшүп,
Шыңкылдашып күлүшүп,
Кырк баатыр жолго салганы,
Капкасы алтын коргонго,
Каныкейдин ордого
Алар жакын барганы.
Бара турсун көй баатыр,
Манасы бар кашында,
Кырк улугу келатыр.
Аларды коё салыңыз,
Акылга дыйкан Каныштын
Алда кандай сөзү бар,
Кабарын угуп алыңыз.
Келбей кантип кетер – деп,
Келбесе иши бекер – деп,
Айылына кабар салыптыр,
Ак жоолукту зайыптан
Арбын жыйып алыптыр.
Сөзү жатык ширинден,
Акылы артык билинген

Кызыл мүнсөк, кымча бел,
Кыпылдаган, тасма бел,
Кынай бууган бек белин,
Каныкейдин кырк келин
Атилес көйнөк шоодурап,
Айнектей көзү жоодурап,
Жыпар күңкүп, жез бурап,
Астын тосуп алыптыр,
Баштап жеңең Каныкей
Баатырга беттеп калыптыр.
Най тамагын кылайтып,
Ак булчуңун булайтып,
Алиги келген апаңыз
Арстан эрге муну айтып:
«Жаныңда жасоо, жолборсуң,
Жарашкан жалпы жолдошуң,
Сапарга чыксаң жол болсун,
Жараткан эгем колдосун!
Кылган ишиң күч болсун,
Самаган душман түз болсун.
Сапарга барган сай кашкан
Аз болгондо санаты,
Сайган аты жүз болсун,
Салынганы киш болсун,
Заман акыр журтуна
Айтылгандай иш болсун!
Атка минип оң күнү,
Аттаныпсыз чоң күнү,
Сапар кылып чоң күнү,
Тараза-мыйзам оң күнү.
Алтын айчык, кызыл туу
Асмандатып аштапсыз,
Аскерди арбын баштапсыз,
Жетим уул, тул катын,
Жергеңди каран таштапсыз,
Аксактар сүйөнүч таякка,
Аскериң жүрдү каякка?
Казаттан болсун жолуңуз,

Катын да болсо угалы,
Кабарын айтып коюңуз,
Каякка жүрдү колуңуз?
Баатыры жообун бергенче,
Балан-бастан дегенче,
Карчыгадай камынып,
Кабыландай чамынып,
Кайыптан акыл табылып,
Эр Алмамбет кеп айтат:
«Ээ, жеңеке – деп, айтат.
Каспандын кара тоосунда,
Капкалуу Бээжин оозунда
Чоң-Табылгы жайлаган,
Чоң Кара атын байлаган,
Жоо дегенде шайланган,
Алтымыш жайсаң иниси,
Алооке кандын кенжеси,
Калдайдын уулу каапырга
Кан Коң төрө баатырга,
Тагдырга жоктур даба – деп,
Талап кылдык ага – деп,
Учураша бурулдук
Каныкей жеңе, сага – деп,
Кылабы жардам бизге – деп,
Кызматка келдик сизге» – деп,
Алмамбет айтып салганы.
Айтып оозун жыйганча,
Кырк баатырдын баарысы,
Кыргыз баштап карысы
Кыргын тийген эмедей
Кыйрап түшүп калганы.
Кырк кенизек жүгүрүп,
Кырк бедөөнү алганы.
Алтын чынжыр, жез түркүк
Аса байлап көй күлүк,
Арасынан албайып,
Аккуладан калдайып,
Баатыр түшүп калыптыр,

Каныкей жеңең алыптыр.
Элден мурун ат байлап,
Шамдагайы болжолсуз,
Шапа-шупа бат байлап,
Эл алдында жүгүрүп,
Эликтейин түйүлүп,
Эшик тартты баатырга,
Баатыр баштап киргени,
Артынан Кыргыз жүргөнү.
Андан кийин кырк баатыр
Ата уулдашып киргени,
Төөдөй болгон алтын так
Төрөсү төрдө мингени.
Оң жагында жыйырмасы,
Орундук алтын жыласы,
Сол жагында жыйырмасы,
Сом алтындан жыласы,
Жекендос жерден алдырып,
Баяндос мамык салдырып,
Алтындуу күрсү койдуруп,
Ак боз бээ сойдуруп,
Аштап алып кетсин – деп,
Нарын тартып койдуруп
Азырлаган апаңар.
Ошо кирген кырк баатыр,
Оён эрге кошулуп,
Кошо кирген кырк баатыр.
Кырк баатырдын ичинде,
Кылым журт айран ишине,
Молдолуу жерде молдо өсүп,
Молдолору колдо өсүп,
Ак шарият жолдо өсүп,
Аалым чоро дагы бар.
Болбой ичип бозону,
Боздотуп урган кожону
Залим чоро дагы бар.
Кожолуу жерде кожо өсүп,
Кожолорго кошо өсүп,

Сопу чоро дагы бар,
Көзү кагаз тааныбас,
Сокур чоро дагы бар,
Көөнүнө келсе бербеген,
Кокуй чоро дагы бар.
Кымыз ичип, кызышып,
Сөөктөрү ысышып,
Арак ичип, алкынып,
Арак, шарап, мисалдаш,
Албан түрлүү сонун аш,
Сырткы кабы бермет таш,
Зире, шекер, шербет аш,
Адам татса болгон мас,
Кызматкерлер сунушуп,
Кырк кенизек баарысы
Кыдырата турушуп,
Ичкиден ичи ысышып,
Кымызга бою кызышып,
Чекеден тери сызышып,
Азыркы кепти ташташып,
Аңгемени башташып,
Баланчаны сойдум – деп,
Баланча жоону өлтүрүп,
Башын кесип койдум – деп.
Баланчаны алдым – деп,
Балан жерде мен да бир
Баатырлык кылып салдым – деп,
Дууга кирип калыптыр,
Басылбаган бир үлкөн
Чууга кирип калыптыр.
Кайсы бири кеп айтып:
Калп айтасың – деп, айтып,
Калп айтасың өзүң – деп,
Качан болсо душмандан
Качып жүргөн жеринде
Көрүүчү эле көзүм – деп,
Бастанча жоону сая албай,
Коркоктуң бири сен элең,

Бакатай жакшы чаба албай,
Чоркоктун бири сен элең,
Капия сөздү айта албас,
Торпоктун бири сен элең.
Аңгемеге салышып,
Каткырыгы баш жарып,
Катуу күлүп калышып,
Ыксызынан кай бирин
Ызалантып алышып,
Ырсандап күлүп калышып,
Катарлашып кырк баатыр
Кандыктан орун алыптыр,
Ал аңгыча Каныкей
Арага келип калыптыр.
Нуска сөз узун баштады,
Сөз айтуудан шашпады,
Алмамбетке бет алып,
Асталык менен кеп салып:
«Аяшым, тыңда – деп салып,
Бул олтурган кырк чоро,
Чоро деген чоркок сөз,
Кырк чоро эмес, кырк жоро
Кырк уруу угуз баласы,
Кырааныңа жолдоштур
Кылымды билген даанасы,
Азыркы турган кырк баатыр,
Ак сарай үйгө жык баатыр,
Кеби суук жеңеңе
Келип жүргөн дагы бар,
Келбей жүргөн кырк баатыр
Бүгүн келген чагы бар.
Басташып душман жеңбеген,
Барса-келбес жер деген,
Уругу кытай улуу журт,
Көптүгүн көрсөң кара курт.
Кылым кытай эл деген,
Кыяматка жеткенче
Кылайып душман жеңбеген.

Кыйын жоого бет алып,
Кыраандар чыктың аттанып,
Алыстан болду сапарың,
Ажалдан болор капарың.
Кара жан үчүн киерге,
Кажыбай жоого тиерге
Жогу болсо табайын,
Жолдошуң сайын бир-бирден
Сарпайы кийит жабайын.
Конор болсоң аныңды айт,
Түштөнөр болсоң жайыңды айт,
Капилетке калбайын,
Конок ашың камдайын.
Ал сөздү айтып Каныкей,
Алмамбеттен сурады.
Анда Алмамбет кеп айтат,
Аяшым, тыңда – деп айтат.
Калк туткасы кан болот,
Казат улуу жол болот.
Кан кайрылып конгон сон,
Канткенде жылдыз оң болот.
Бизди конгун дебе – деп,
Конбосок болор жеңе – деп,
Талапкер жатса талаага,
Калктан калып бөлүнсөк
Калгандай болуп көрүнүп,
Калбалуу кара балаага!
Бу сөздү айтып салганы,
Бурала басып Каныкей,
Эшикке чыгып барганы.
Даярдап койгон эшикте,
Так отуз-кырк балбаны,
Барган бойдон Каныкей
Жанчыкка колун салганы,
Сапсалгалуу сан ачкыч,
Баары алтындан сары ачкыч,
Санабай бирин алганы,
Казынан ачтырып,

Балбандарды шаштырып,
Алып чыкты бир куржун,
Атан эмес, пил куржун.
Ыраңы жашыл көк куржун,
Аз болгондо атандык
эмес лөк куржун,
Көтөргөнү көп балбан,
Көргөн адам таң калган.
Алып келген балбаны
Ортого коюп салганы.
Ортого коюп кеп айтат:
«Ой, аяшым – деп, айтат,
Сары алтында бедер жок,
Бу куржундун ичинде
Нелер бар да, нелер жок.
Бээжин ысык жер деген,
Ысыгы маза бербеген,
Аптап урса нетер – деп,
Ал-кубаты кетер – деп,
Ал ө .дөнгөн жумушун
Андабай койсом бекер – деп,
Кедик койдун тармал жүн,
Таза жерге жыктырып,
Тасмалдатып кырктырып,
Тогуз жүз кемпир чогултуп,
Тырмакка салып тыттырып,
Келинге кесе бастырып,
Кызгап кыя тиктирип,
Тогуз ай башта кылдатып,
Уздан узга сындатып,
Сайса найза тешкисиз,
Чапса кылыч кескисиз,
Баары алтындан чоктолуу,
Баалары калпактын
Каймал төөгө токтолуу.
Кырк чорого кырк калпак,
Ысыктуу күндө кийип бак.
Ышынбай жоого тийип бак,

Жай киерге калпагың,
Жалпы баарын камдадым,
Даяр кылып алгамын,
Чоң куржундун түбүнө
Чогуусу менен салгамын.
Кытайды кылым эл деген,
Кыргыз уулу болбосо
Кылайып бенде жеңбеген.
Кыштын күнү турушса,
Кытай, кыргыз урушса,
Урушуп жүрүп кокустан,
Жулушуп жүрүп окустан,
Кулагы түшсө кулжуюп,
Муруну түшсө мулжуюп,
Жаман атты болом – деп,
Жайланып кайдан оңом – деп,
Кыш киерге тумагың
Кылып коюп тургамын.
Ичин суусар ичтетип,
Тышын буулум тыштатып,
Үч талаа кылып бычтырып,
Жаактыгын түшүрүп,
Туулганын сыртынан
Тумчуланып кийсин – деп,
Алкымына бүчүсүн
Айкаштыра түйсүн – деп,
Басырык уруш салышса,
Башынан түшпөй жүрсүн – деп,
Кырк чорого кырк тумак
Кызматым билсең а турмак,
Баары да баргек чоктолуу,
Баалары карандын
Каймал төөгө токтолуу.
Бээжинди бекем жер деген,
Кытайды кылым эл деген,
Эки жыл, бир жыл жатышса,
Эртели-кечти турушуп,
Мылтыкташып урушуп,

Жылбай жатып атышса,
Намысын кытай бербесе,
Азамат тандап иргелсе,
Ак кийимден кирдесе,
Көнүлү чөгөт болор – деп,
Көп сөкөт бизге коёр – деп,
Эр башына кылганым
Он эки көйнөк, он дамбал,
Бээжинге салсаң чоң жаңжал,
Бейыйман өлсөң, бурак жок,
Суп кийгенге сурак жок,
Ак чүчтө көйнөк, суп дамбал,
Казатка кийсең куп дамбал
Ондон кылып жүргөмүн,
Оромолго түйгөмүн,
Оюма абал алгамын,
Чоң куржундун түбүнө
Чогуусу менен салгамын.
Каапыр менен мусулман
Каршы-терши турушса,
Мылтык атып, жаа тартып,
Карсылдашып урушса,
Жебенин огу кыркырап,
Жетип тийсе зыркырап,
Кан төгүлсө шыркырап,
Акыретке бет алып,
Аттанган болсо дүйнөдөн,
Кемегедей бир жерди
Кемире чаап оёр – деп,
Кызылала боюнча,
Кийимин чечпей коёр – деп,
Кез келсе өлүм башына
Кемин тону болор – деп,
Кылып койгон мунум бар,
Кызматымды угуп ал!
Токтоп туруп кебимди ук,
Кыркыңа кылдым кырк чопкут,
Узун чоро барсыңар,

Узун үлгү салгамын,
Нускаңды мурун алгамын.
Кыска чоро барсыңар,
Кыска ченеп алгамын,
Кыска үлгүгө салгамын.
Ченеп алып баарыңды,
Кыргыз баштык карыңды,
Малдан ачып баарды,
Кыдырттым кыйла шаарды,
Андижанды, Бомбайды,
Аралаттым далайды,
Туура жакта Көйүстан,
Тунуп жаткан Иркистан,
Ара шаар Түркүстан,
Алыскы шаар Ындыстан,
Анжы менен Манжыдан,
Кара-Шаар Камбылдан,
Чынмачындан, Кумулдан,
Ойдо жаткан орустан,
Орчун шаар немистен,
Тегеретип деңизден,
Алымды журтка салдырып,
Бир мыскалы миң дилде,
Кыйбат баа кырмызы
Кыдыртып жүрүп алдырып,
Кылабыма толгон соң,
Кырмызы жыйып болгон соң,
Алачтын тандап миңинен,
Акылга дыйкан биринен,
Кыргыздан чыккан миңинен,
Кылымдан ашык биринен,
Ногойдон тандап миңинен,
Ойроттон озгон биринен,
Наамасы жок, молдосун,
Бар келтирип жолдошун.
Алтымыш келин, кырк кызга
Алты кабат курдатып,
Кырк бир күндөн шырматып,

Жакпаганын сөктүрүп,
Табак-табак болот ко
Албарс эгеп аралаш,
Арасына төктүрүп,
Алардай кылып ким сайган,
Аятил күрсү дубаны
Алтымыш окуп, бир сайган.
Кайыганда, каранга,
Болоттон кылган шибеге
Он-он бештен сындырган,
Кийгендин көөнүн тындырган,
Жоого ылайык кылдырган,
Ушундай ишке жорогон,
Арасынын баарына
Арыптап окту сологон,
Айкөлүндүн казына
Арбыныраак корогон
Ичти-тышты сегиз тон,
Жака, жеңи тегиз тон,
Ичи кадек, тышы бөз,
Тышы торгун атилес,
Жакасы алтын, жеңи жез,
Калыңдыгы жарым кез.
Аны кийип турсаңыз,
Айгайлаган душманга
Аралап боюң урсаңыз,
Акыры сенин өзүңө
Ажалы жеткен катылар,
Айбалта менен бир салса,
Алтымыш мылтык атылар,
Ажалга өзү чатылар.
Жоболондуу кырк баатыр
Тон талашар окус – деп,
Коога болор кокус – деп,
Жасаган салган аты бар,
Жакасынын ичинде
Жабыштырган каты бар.
Болжолунан билерсиз,

Молдоңор окуп киерсиз.
Кытайга барсаң сапарга
Кызматым ушу айтарга,
Кырк баатырга кырк чалбар
Кылып койгон ишим бар,
Кызматка койгон кишим бар.
Кытайга салсаң чырың бар,
Кылайтып айтсам сырым бар,
Кырк чорого ылайык
Кыйбат баа шымым бар.
Кербендерден кеп угуп,
Көргөндөрдөн көп угуп,
Даңдуң-Баштын текеси
Териси калың – деп, угуп,
Даңдуң тоонун тоо теке,
Териси калың бир эли,
Сырты кара, зоо теке,
Абыкени баш кылып,
Алтымыш мерген аткарып,
Көзгө атууну маш кылып,
Андистерге аттырып,
Кургатканда терисин
Күндүн жүзүн чалдырбай,
Ак сандыкка каттырып,
Ашаткысын, мен кедей,
Алты ай жайлай эринбей,
Жез челекке жаткырып,
Алма кабык алдырып,
Алты ай малма салдырып,
Анжиянда Шагыл сарт,
Боёкчусун алдырып,
Катын бычып, кыз тигип,
Оймоктуудан уз тигип,
Пери заада Арууке,
Токсон кызга баш болуп,
Тогуз ай бүтүн тиштеген,
Келиштирип баарысын
Буулум менен ичтеген,

Багалегин кайыган,
Байкаган менен токтолбой,
Адамдын көзү тайыган.
Каттоо менен бүктөгөн,
Марал-Башы көчкөндө,
Башка көлүк тарта албай,
Ар буурага жүктөгөн,
Жымырата тиктирип,
Жылан боор бүктүрүп,
Тиштегени билинбей,
Бүктөгөнү билинбей,
Найза тийсе тешер – деп,
Болот эгеп ширетип,
Ийи чала калат – деп,
Алтымыш беш балбанды
Алым салып ийлетип,
Боёгун жеңең бийлетип,
Сынамакка баарына
Сыр бараң атсам ок өтпөй,
Табылгы жаксам чок өтпөй,
Мактанчылык болбосун,
Баарын кылган каркыбар,
Жеке башы бир шымдын
Жети тайлак баркы бар.
Бээжин деген жер деген,
Ысыгы маза бербеген,
Көргөндүн көзү жайнаган,
Кумга койгон кумганы
Куркурап чыгып кайнаган,
Аш бышымга токтолсо,
Кашык суусу калбаган.
Жер ысыгы өтөр – деп,
Кылбай койсом бекер – деп.
Аягынан азган соң,
Канга ылайык кырк баатыр
Кайраты бойдон кетер – деп,
Кербендерден кеп угуп,
Көргөндөрдөн көп угуп,

Багыландын булгаары
Баасы кыйын – деп, угуп,
Алтын берип аябай,
Мал көзүнө карабай,
Багыландан алдырып,
Бапырларга салдырып,
Алымсокту баш кылып,
Жүз өтүкчү алдырып,
Апырык менен сапырык,
Шири менен жары – деп,
Не болгон үйдүн баары – деп,
Көсөлдөр көзүн салат – деп,
Баатырың көрсө ал ишти
Көңүлүнө алат – деп,
Мейманкана беш сарай,
Бекемдиги бар далай,
Сыр ордого житирип,
Сыр алдырбай бүтүрүп,
Алтындатып чордотуп,
Айнегин күмүш орнотуп,
Такасынын кыюусун
Тасмал менен куратып,
Таманынын баарына
Сары алтын салып буратып,
Көңгүрөөлүү көк жеке,
Ок кеспеген бек жеке,
Таканын ичин ойдурган,
Таманды калың койдурган,
Кош жылаажын салдырган,
Кийсе кыба кандырган,
Кырк чорого кырк өтүк,
Кылып салган мунум бар,
Кызматымды угунар.
Жай киериң бир бөлөк,
Барчадан байпак жоролуу,
Ак кадек чулгоо оролуу,
Кыш киериң бир бөлөк,
Түлкү байпак жоролуу,

Дүрүйө чулгоо оролуу,
Блайыктап алгамын,
Чоң куржундун түбүнө
Чогуусу менен салгамын.
Бээжинди бекем жер деген,
Кытайды кылым эл деген,
Казатка барса ушундан,
Каапыр менен мусулман
Маңдай-тескей турушса,
Мылтык атып, жаа тартып,
Былчылдашып урушса,
Жебенин огу кыркырап,
Жетип тийсе зыркырап,
Тийген жери быркырап,
Кан төгүлсө шыркырап,
Андай кыйын жайларда,
Арнап белди байлаарга
Аяк жагын карасаң,
Табарсыкты чаптаган,
Жогору жагы жүрөктүн
Айбалкасын каптаган,
Жаркыраган карк алтын,
Жигин бенде таппаган,
Карк алтындан өзү бар,
Көөкар таштан көзү бар,
Алакандын четинде
Аят, адис сөзү бар
Кыркыңа кемер курум бар,
Кызматым билсең мунум бар.
Бээжин бекем жер деген,
Кытай кылым эл деген,
Жайлап-кыштап жатышса,
Эки жылга, бир жылга
Эрикпестен атышса,
Ок, дарысы күбүлсө,
Ойрон жандан түңүлсө,
Кастарлуу эле Каныкей,
Кантип куру койсун – деп,

Куржунга колун салар – деп,
Кокус кылбай мен койсом,
Колу уялып калар – деп,
Сексен төрт чанач дары бар,
Жүдөгөн жерде, кырк баатыр,
Жүздөн огуң дагы бар,
Оттук, бычак, белбоо,
Милтеге чейин баары бар.
Кармашканга каргаша,
Калса каапыр жармаша,
Эт жүрөккө саларга
Эки миздүү тинте бар,
Эр башына соктурган
Элүү кулач милте бар».
Айтып болду Каныкей,
Алиги турган кырк баатыр
Астыртан аста кеп айтар:
«Айтканы какшык – деп, айтар,
Каапыр киши өзү – деп,
Конбой бара жатканга
Какшык айткан сөзү» – деп,
Арамзалар аны ойлоп,
Акылмандар иш болжоп,
Каныкейге айтып ыракмат,
Кандарың кылып ыракат,
Катар токтоп турушту.
Кабылан Манас кеп ойлоп,
Бу Каныкей катындын,
Буластаган каапырдын
Ушу сөзү чын болсо,
Ургаачыдан тың болсо,
Атаң-анаң дебеске,
Артылта камчы салбаска,
Артынан күнү албаска
Ак келтенин огу урсун,
Көк милтенин чогу урсун.
Канкоруң касам кылганы,
Катындан көөнү тынганы.

Не турдунар кырк баатыр,
Жөнөнүздөр – деди, акыр.
Жарлыгын угуп алыптыр,
Жаадай учуп Тазбаймат
Эшик тартып калыптыр.
Кырк баатырдын баарысы,
Кыргыз баштап карысы
Тышка чыгып караса,
Кырк чорого кырк бедөө,
Кыйладан бери бактырган,
Соорусуна баарынын
Жолборс үртүк жаптырган,
Дилде жүгөн каттырган,
Куранды ээр токутуп,
Кундуз көрпө тарттырып,
Мамык жаздык арттырып,
Басмайылды үчтөн тарттырып,
Ыкчырылтып ыргытып,
Ыкыстатып ойнотуп,
Ок жыландай сойлотуп,
Ооздугун чайнатып,
Оттой көзүн жайнатып,
Кол канжыга башына
Бирден доол байлатып,
Билериги баары алтын,
Билезиги сары алтын,
Сары алтынга саптаган,
Бил терисин каптаган,
Чымын тийсе чыңк эткен,
Чыбык тийсе кадимки,
Мылтык аткан эмедей,
Кулак тунуп заңк эткен,
Курбусу алтын көк доол
Кол канжыга көмкөрүп,
Алтын соот күрөөкө
Аркасына бөктөрүп,
Бороонду күнү суук өтпөс,
Жаандуу күнү суу өтпөс,

Чыйырчык алтын, чымчык көз
Чың бадана торгой көз,
Торгой көзү жыбырап,
Тоок көзү шыбырап,
Машанын мурду батпаган,
Чиркейдин мурду өтпөгөн,
Айга салып караса,
Алакан жүзү көрүнбөс,
Ак күрөөкө торгой көз,
Жакасы алтын жамалуу,
Топчусу каухар такмалуу,
Канжыгадан өткөрүп,
Кас буудандын баарына
Бирден соот бөктөрүп,
Өзүнүн атын боштотуп,
Жолдошуна коштотуп,
Койгон экен баарысын
Коёндой кылып окшотуп.
Кылганын көрүп алышты,
Кырк баатыр айран калышты,
Кырк чоронун артынан,
Кызматы минтип артылган,
Баатыр жөнөп калганда,
Жерди басып аягы,
Жети кадам салганда
Токтой тургун, баатыр – деп,
Тозулган кийимиң акыр – деп,
Катар кийимиң эски – деп,
Кара торпок кескилеп,
Эшендерди жандатып,
Эски кийимин талатып,
Эгесине зар айтып,
Басып үйдөн чыгарда
Сары улактан таптырып,
Садагасын чаптырып,
Жүз дубана, он кожо
Батакөйдү чакырып,
Жүдөбөй баккан чагы бар,

Сакалында агы бар,
Жетимиш эки кары бар,
Жети жүз жетим баланын
Жергелеш турган баары бар,
Жеңендин иши ушундай,
Жетим бала башына
Бирден жамбы муштумдай,
Эси бары дүйнө – деп,
Колтугуна катышып,
Көөдөктүн ишин көрүп ал,
Көчөдөгү бакалга
Жети, сегиз жаңгакка
Бир жамбыны сатышып,
Көчөгө салып атышып,
Жетим менен жесирди
Жергесине келтирди,
Баштап чыгып баатырды,
Кол көтөрүп акыры,
Көпчүлүк көзүн жаштады,
Көсөмдөр сөзүн баштады:
Азиздердин жаны үчүн,
Шейиттердин Мубарек
Сызылган кызыл каны үчүн,
Алла Таала өзүндөн
Тиленебиз аны үчүн,
Канымды астын кылба – деп,
Каапырды үстүн кылба – деп,
Карып мискин тиленди
Дубабызды сыйла – деп,
Бегимди астын кылба – деп,
Бейжайды үстүн кылба – деп,
Бечара карып тилендик,
Дубабызды сыйла – деп.
Казат мындай болорбу,
Калкы кытай оңойбу,
Кан козголгон оңорбу,
Мээнет мындай болорбу,
Бээжин шаар оңойбу,

Бек козголгон оңорбу,
Барса-келбес жер деген,
Башкы Адамдан бери жакка
Беттешип бенде жеңбеген.
Аттанганы алыс жол,
Отуз түмөн орчун кол,
Он кишиче көрүнбөс,
Жараткан өзүң жардам бол,
Сапарга чыккан оң менен сол.
Ал сөздү айтып буркурап,
Адамдын баары чуркурап,
Колунда бардын баарысы,
Койдой чуулап калышты,
Тогуз кылып той союп,
Оокаты орто адамдар
Базардан алып кой союп,
Бечаранын баарысы
Чоң көчөнүн четине,
Жоолугунун бетине
Жетиден санап нан коюп,
Тоо таянган байлары
Бирден байтал байлады,
Ай туякка чалганы,
Бакырлар нанын коюшуп,
Байлары байтал союшуп,
Жалпы ушуну көргөн соң,
Жакшылар жандан тоюшуп,
Бадачылар балбандап,
Баса калып танасын,
Талаага муздап далдандап,
Койчу балдар кодондоп,
Колундагы кестигин
Ташка кайрап сорондоп,
Боруктан кармай калышып,
Боздоп туруп жаш балдар,
Аксарыбашыл чалышып,
Адамдын баары наалышып,
Кылымга түшүп түлүгү,

Кыргызга түшүп мүлүгү,
Карап көрдү канкору
Калктын баары муңайган,
Жайын көрүп эр Манас
Жардам тилеп кудайдан,
Көздүн жашын имерип,
Үстүнө минди кула аттын,
Үзөңгү бутун жиберип,
Бир кудайга зар айтып,
Пил баштаган нар айтып,
Канкор атка мингени,
Саламат уулу Кыргызчал,
Заңк дедире бир уруп,
Доол кагып ийгени,
Кылымдын көзү жаш болуп,
Кырааның Манас баш болуп,
Дарбазанын тышына
Жаңы чыкты ушунда,
Кол башчысы Кыргыз чал
Доол каккан тушунда.
Кырмызы жоолук колунда,
Кырк баатырдын соңунда,
Күрөөкө тондой жылып этип,
Күкүктөй үнү зыңк этип,
Аяш бери токто – деп,
Каныкей басты шыңк этип.
Каныкейден өтө албай,
Кайрылбай таштап кете албайм,
Кан Алмамбет айланды.
Алмамбеттен өтө албай,
Нары жүрүп кете албай,
Арстан Манас байланды.
Манаска карап токтолду,
Андан кийин ары жакка
Бастырган бенде жок болду.
Төрө Манас жолборсу,
Төгөрөк тартып токтолгон
Төрт жүз экен жолдошу.

Каныкей көзүн жаштады,
Кайгылуу сөзүн баштады.
«Жайкы чилде кырк күндүр,
Кыш чилдеси кырк күндүр,
Эки кыркың сексендир,
Көрбөгөн бенде жексендир,
Жайлоо кармап толуптур,
Жаңыдан чилде конуптур,
Сай төрөлөр жыйылып,
Сапарың алыс болуптур.
Азык алдың дилдеден,
Атка миндиң чилдеден,
Мен сурайын бу жерде,
Бээжин жериң не жерде?
Бет алды кыргыз жолборсу,
Бектерден болгон жолдошу,
Бээжиниң канча жол болчу?
Канча күндө барасың?
Канча күндө келесиң?
Кабарын айтып бергейсиң?
Алда билет аларды,
Алда билет алдырып,
Анжы, Манжы, Таңшанда
Арстандар жатып каларды,
Алда билет өлөрдү,
Арстандардын баарысы
Алыска сапар жөнөлдү,
Аттанган жандар аманат,
Алда билет сиздерди
Аман кайтып көрөрдү.
Ат кубаты жал менен,
Адамдын күчү мал менен,
Аарынын күчү бал менен,
Айымдын күчү кан менен,
Булуттун күчү жел менен,
Буудандын күчү тер менен,
Улуктун күчү эл менен,
Дыйкандын күчү жер менен,

Кыяндын күчү зел менен,
Катындын күчү эр менен.
Таянар жалгыз төрөмдү,
Жаман жоого жөнөлдү,
Жанын тирүү көрөмбү,
Айрылып алып арстандан,
Арманда бойдон өлөмбү.
Сүйүп мээрим канбады,
Аркасында баатырдын
Сөөнөр туяк калбады,
Алып мээрим канбады,
Аркасында баатырдын
Алдейлээр перзент калбады,
Кейишти санап жеңендин
Кетип турган дарманы.
Баатырындын барынан
Мамыкка жаттым, уктадым,
Барча журтун тутканым,
Басылбаган чоң арман,
Баркыратып ыйлатып,
Баланын үнүн укпадым!
Беренимдин барынан
Мээлүүнгө жатып уктадым,
Беш тайпа журтун тутканым,
Бекерге өткөн өмүрүм,
Безилдетип ыйлатып,
Перзенттин үнүн укпадым!
Аттанган канча жамагат,
Алачка болгон алаамат,
Азырда төрөм саламат,
Арзыган кытай арбын жоо,
Ан үчүн жаның аманат.
Кара курттай жоо болсо,
Касаба кара тоо болсо,
Каптаган калың жоо болсо,
Кайраттуу төрөң толгонсо,
Кайнар кара суу болсо,
Кайгайлаган чуу болсо,

Калкылдаган туу болсо,
Кашында киши жок болсо,
Камоодо төрөң токтолсо,
Чалчыктуу кара суу болсо,
Чабуулдаган чуу болсо,
Жаркылдаган туу болсо,
Жанында киши жок болсо,
Жайдары төрөң токтолсо,
Ойлонсоң ушу сөзүмдү,
Окко уруп өзүңдү,
Каралашар сөз деймин,
Камалап кытай кол салса,
Кайратты сизден издеймин!
Амир болуп Алладан,
Алып калсаң каапырды,
Мөөсүлүм бөлөк акыры,
Кырк чородон кырк жетек
Кызыл куйрук нар болсун,
Нар үстүнө артканың
Кызыл дилде зар болсун.
Анык болсо Бээжинди
Аралап кирип чапканың,
Асылдан издеп тапканың,
Нар үстүнө жапканың
Кырмызы килем бул болсун,
Жалгыз бой жайын билесиң,
Казан-ашка карашар
Кара борчо калмактан
Он эки, он үч кул болсун,
Мен бечара жеңендин
Мөөсүлү бөлөк ушул болсун».
Каныкей айткан кеп эми,
Так шу жерге келди эми.
«Токтой тургун, жеңе – деп,
Арбак урган кытайды
Арзан душман дебе» – деп,
Эр Алмамбет шол жерде
Эскиси түшүп эсине,

Жаш имерди көзүнө,
Капаланып кан Алман,
Каныкейдин жанагы,
Мөөсүл деген сөзүнө,
Оболку иш түшүп оюна,
Такааты турбай боюна:
«Аттиңине жеңеке,
Аскердин камын жединиз,
Арстанды жалгыз дедиңиз,
Аягы тийди өзүмө
Ар түрлүү айткан кебиңиз.
Наалыш кылып, арыз айтып,
Нак шу жерде өзүмө
Арман менен келдиңиз.
Бербердигер бербесе
Бенденин баары бейдарман,
Бек тапшырып мени айттың,
Менде тоодон чоң арман.
Жалгыз дейсиң баатырды,
Жайнап жаткан көп кыргыз
Кимге тууган акыры?!
Энеси бөлөк нечөө тур,
Жергеси бирге жетөө тур.
Артында арстан баатырдын,
Аңдагын сөздүн акырын,
Абыке, Көбөш ини бар,
Ак ислам дини бар,
Астыңда турган бир кулдун
Өзүнөн бөлөк кими бар?!
Сөөктөш кытай элим жок,
Сөз байлашкан эрим жок,
Уругу кытай элим жок,
Убада кылган эрим жок,
Кытайга кылган пейилиме,
Кылчайып азыр карасам,
Узап кетер жерим жок.
Өрттөп өзүм элимди,
Өткөрө бузуп бейлимди,

Жалмадым жат боор элимди,
Жаман бузуп бейлимди.
Сулаттым султандарымды,
Сумсайттым тууган баарыңды,
Суудай төктүм каныны,
Өз элимди өрттөдүм,
Жат элимди жалмадым,
Кадырын билбес Көкчөнү
Канчалыкка кармадым.
Жергесин сураар жээним жок,
Эңсеп барар элим жок.
Таянарга жетсе даба жок,
Бөлөктү койдум бөлө жок,
Эңкейип кетсем жөлөк жок,
Кадырым билер калкым жок,
Кадимкидей наркым жок,
Карсылдашып келгенде
Каапырдан качар салтым жок.
Өчөшүп жүргөн каапырдын
Өлүп калсам окустан,
Өчөгүшкөн доңуздан
Өчүп калсам кокустан
Арбагымды ким сыйлайт,
Аманат жанын ким кыйнайт,
Азып жүргөн бир кулга
Абыдан кейип ким ыйлайт?!
Тутунарга тууган жок,
Журтумдан эч ким кууган жок.
Аманат кара жан үчүн,
Акыреттин камы үчүн,
Ата-энемден айрылып,
Алдырадым ак үчүн,
Чын дүйнөнүн жайынан,
Чымындай жандын айынан,
Чын коркуп актын каарынан
Чыгып келип мен турам,
Чынмачындын шаарынан.
Алдымдан караар ага жок,

Ажал жетсе дабаа жок,
Аманат жанга бир себеп-
Алладан бөлөк паана жок.
Артымдан караар ини жок,
Айланар тууган бири жок.
Ар кандай тартсам азапты,
Алладан бөлөк билүү жок,
Акыретке бет алсам
Наалуучу адам бири жок!»
Алмамбет арман баштады,
Атпай турган кырк чоро
Агызып көзүн жаштады.
«Жанымда турган кырк баатыр
Жакшыраак болсом көрө албас,
Жарлык кылсам көнө албас,
Шашкаландуу күн болсо,
Жанымдагы кырк баатыр,
Жакшылап жууп, көмө албас.
Чала болду кулга – деп,
Боо окшогон кытайдын
Жатар жайы жылга – деп,
Жараткан Алда бенденди
Так ушундай кылба – деп,
Мойнуна илдик тулга – деп,
Жесетим жерден албастан,
Челишип жоого барбастан,
Таштаган бойдон жөнөөр – дейм,
Жайбаракат күн болсо,
Туз көмгөндөй көмөр – дейм!
Жалгыздыгым билинип,
Жар мойнума илинип,
Жатып калам – деп, ойлойм,
Жаадымда далай кеп ойлойм.
Баркырап ыйлаар балам жок,
Баркымды билер адам жок,
Кайышып калар карам жок,
Каңгыраган кара бир башым,
Карманарга балам жок.

Тутунуп калар туяк жок,
Жалган дүйнө каранга,
Же туруп калар сыяк жок.
Катыным кара кийинер,
Кадырлаш болсо кай бирөө
Калмакка жакшы болду – деп,
Кадиги жок сүйүнөр.
Атпай журтта акым док,
Ары-бери карасам,
Алганындан жакын жок,
Алганым анык күйбөсө,
Атылган ташка биздин ок.
Кара журт сенде акым жок,
Карап турсам дүйнөдө
Катынымдан жакын жок,
Катыным какшап күйбөсө,
Кагылган ташка биздин ой!»
Кыраан Алмаң муну айтып,
Кырк баатырды мунайтып,
Мундуу чоро кыйла бар,
Мурунунан чимкирик
Үзүп алып булайтып:
Ар канча улук болсо да,
Акылы тунук болсо да,
Жалгыздыгы курусун,
Жайын айтып кайран эр,
Жашып ыйлап турушун!
Ушуну айтып кырк баатыр
Мунайышып калышып,
Мурундан чыккан көк сууну
Булайтып жерге салышып,
Найзанын баары солкулдап,
Бөйрөктөрү болкулдап,
Караан Алмаң бу жерде
Кыйла сөз айтып салыптыр,
Кырк чоро баштык төрт жүзгө
Кыямат болуп калыптыр.
Келе бери баатыр – деп,

Тартышалык акыр – деп,
Анжыяндан алдырган,
Сагаса күлүн салдырган,
Тартса кумар кандырган,
Кара мурчтан буулаган,
Калемпирден суулаган,
Тарткан адам дуулаган,
Жанашалап турушуп,
Жанчыктан чакча суурушуп,
Келе бери баатыр – деп,
Кеп көбөйүп жатыр – деп,
Тартышалык акыр – деп,
Акылга кайрат тегишип,
Насыбайын чегишип,
Аркы-терки турушуп,
Алып келип кай бирөө,
Насыбайын сунушуп,
Кайтып келер акыл – деп,
Кайгы болбос акыр – деп,
Кантесиң баатыр – деп,
Арстан заада чоролор
Тартып ал муну баатыр – деп,
Насыбайын сунушту,
Катар турган көй баатыр
Кайрат айтып турушту.
Алмамбеттин өзүнө,
Наалыш кылган сөзүнө,
Кара доол мөндүрдөй
Кара жаш келип көзүнө,
Пери заада Арууке
Медер болор бекен – деп,
Арууке бейбак айтат кеп:
«Болжолун билбей тим жүргөм,
Боюмда бар бир күмөн,
Майыштын ыйлап бала үчүн,
Баян кылдым ан үчүн,
Боздодун ыйлап бото үчүн,
Болор болбос бир күмөн,

Болжой албайм ошо үчүн!»
Арууке айтып токтолду,
Каныкей кайта сурады
Баштагы айткан жоопторду:
«Аяш, аттандың сапар алыска,
Акылым жетпейт Бээжинге
Аз күндө жетип барышка,
Жүргөнүң отуз түмөн кол,
Бээжиниң канча күндүк жол?
Канча күндө барарсыз,
Канча күндө келерсиз?
Келе турган маалынды,
Кебинди айтып бергейсиз.
Артык айтып койбоңуз,
Наалытын жүрүп сойбоңуз,
Кемитип айтып койбоңуз,
Кейитип жүрүп сойбоңуз,
Кеңешти кенен ойлоңуз.
Алып калсаң жыргадың,
Алтын, күмүш асылды
Артынып жүрүп жылбадың.
Алдырып салсаң кыйрадың,
Арманың ичке сыйбадың,
Сайдырып салып кокустан,
Качып кирди окустан,
Арык черүү болбосун,
Кайта келип, калкыңа
Аламанды койбосун,
Семизин кармап сойбосун,
Көтүнөн барган ээсин,
Чыгара чаап мээсин,
Жолго жарып бээсин,
Чыгарбасын журтундун
Капкайдагы кээсин.
Тышкыдан арбын келген кол,
Улуу черүү, улуу жол,
Ушул экен ойлосоң,
Алдырып салып кытайга

Атынын бутун чарыктап,
Аскерин келсе арыктап,
Четинен кармап союуга,
Ачыгып келсе аскерин
Дасторконго коюуга
Согурумун камдап алайын,
Келген заман астына
Дасторконун салайын,
Кайтар маалың кайсы маал
Кабарын, аяш, айтып сал.
Алдам арбак берген соң
Аянып жоодон нетесиң,
Ары карай жүргөн жол
Нече күндө жетесиң?
Узакка сапар барасың,
Уруп кеткен каапырга
Урушту качан саласың?
Кадыр Алла жар берсе,
Канча жылда, канча айда
Кайра тартып каларсың?
Көңүлгө төтөп угалык,
Ушунча жылда келмек – деп,
Күтүнгөн болуп туралык.
Жашырбай жайын айтыңыз,
Алла Таала жар берсин,
Арбак урган каапырга
Алдырбай аман кайтыңыз.
Чыгарып чынын айтыңыз,
Чынын айтсаң бул жерде
Чылк ырыс болсун артыңыз,
Чыгармак үчүн калбаны
Чынмачын болду дартыңыз.
Көпчүлүк кылган кытайга
Көрүнмөккө барасыз,
Көрүп турсам өзүңдү
Көп адамдан даанасыз.
Жалпы кытай бир болуп,
Жалгыздаган өзүңдү,

Жандырса кудай өчүңдү,
Жар жолдошуң Арууке
Качан көрөр көзүңдү?»
Ал сөзгө Каныш келгени,
Оозунан кандай чыгат – деп,
Ошо күндө Алмаңдан
Ойроттун баары дегдеди.
Анда Алмамбет кеп айтат:
«Ай, калайык – деп, айтат.
Алда билет аларды,
Алда билет алалбай,
Ажач урук кытайга
Арманда жатып каларды.
Алда билет өлөрдү,
Өлүп калсам ал жерде,
Азыркы турган кырк чоро
Аруулап жакшы көмөрдү.
Ажалдан анык билемин
Ашыгыштуу күн болсо,
Атасынын көрү кытай – деп,
Талаага таштап жөнөөрдү.
Арбагым башта бар болсо,
Аттанган жолум шар болсо,
Алла Таала жар болсо,
Аз гана эмес, мол жүрүп,
Ары карай Бээжинге
Үч ай-токсон жол жүрүп,
Эсен койсо кудурет
Эртыш, Уркун эки суу,
Эл катары мына бу,
Эгем Таала сактаса
Уркун улуу дайрадан
Кечип өтсөк таптаза.
Элөө Мастын боз чөлгө,
Быткыл-быткыл көп көлгө
Жатып алып, кол кыштап
Түтүнү менен тоорактын
Чатыр менен кош ыштап,

Аларбыз алты ай кышыны,
Азыр кантип бийлейбиз
Алданын кылар ишини,
Андаңар азыр ушуну,
Жайчылыктуу күн болсо,
Саларбыз таптап кушуну.
Өтсө кыштын алты айы,
Өтүрүк дүйнө далайы,
Ал жерден орун аларбыз,
Алты ай жатып каларбыз.
Амир болсо кудайдан,
Ат кара тил болгондо,
Тогуз айга толгондо,
Бээжинден чалгын чаларбыз,
Алдырсак да, алсак да
Алтай уруш саларбыз.
Кайра тартып жол жүрсөк,
Карк үч айга мол жүрсөк,
Бир жарым жыл болгондо,
Он тогуз айга толгондо
Келип түшөм – деп, ойлойм
Түркстан жери борборго».
Ал сөзгө Алмаң келгени,
Азыр жөнөп кетерде
Адамдын көбү дегдеди.
Аксакалдуу Кыргызлы
Кагып доол салганы,
Амандык айтып чуркурап,
Адамдын баары буркурап,
Аскердин арка жагынан
Арстандар жөнөп калганы.
Жамандардын баарысы
Өңүнөн чыгып сарысы,
Үшкүрүгү көп болуп,
Өңдөрү сары чөп болуп,
Астыңкы эрди албайып,
Үстүңкү эрди далбайып,
Мууну кетип шалдайып

Алмамбет коркту, ким билет,
Аттанган жандын баары өлөт,
Өзөндө сууда жекенбиз,
Өлүмгө кеткен экенбиз.
Көпчүлүгү күнгүрөп,
Көчүрүп жерди дүнгүрөп,
Амандашып, коштошуп,
Айры төөдөй боздошуп,
Адамдар наалып алыптыр,
Алиги ишти көргөндө,
Арстан эр айран калыптыр.
Ашуусу бийик тоо белем,
Ант ургур кыйын жоо белем,
Атамдан берки өчмөнтөй,
Атышсам кантип соо келем?!
Тарса, жөөт, калчага,
Талкалаштым канчага,
Кыйба менен кырыштым,
Кызылбаш менен сүрүштүм,
Каңгай менен кагыштым,
Калмак менен бир жолу,
Кадимден бери салыштым,
Орус менен оюштум,
Ооган менен союштум,
Ойлонбой турган Каныкей
Кылган иши кандай? – деп
Кыйыныраак жоо белем
Кытайдын зору калдай – деп,
Көңүлүн түрлүү жиберип,
Көк жал Манас ойлонуп,
Көзүнүн жашын имерип,
Бир кудайга зар айтып,
Бил баштаган нар айтып,
Жаракты белге чалынып,
Жалгай көргүн, кудай – деп,
Жаратканга жалынып,
Аскердин арка жагынан
Азыр жүрдү көй баатыр.

Аргымак аттар арымдап,
Ала байрак дарылдап,
Алтындуу калкан жаркылдап,
Ала байрак жалпылдап,
Туулга башта жаркылдап,
Тулпарлардын туягы
Жерге тийсе тарсылдап,
Бедөө тулпар алкылдап,
Белде кылыч шаркылдап,
Күрөөкө соот жылтылдап,
Жортуулга минген көй буудан
Жоргосу чыгып кылтылдап,
Астында Кыргызл аксакал,
Айтылып турган ушу сөз
Азелден берки чоң макал,
Арстан Манас ортодо,
Жамандын баары онтоодо,
Артында калы Алмамбет,
Алдам, өзүң колдо – дейт.
Жобонгон менден менмин – дейт,
Жоо журтка элдей келдим – дейт,
Жолдошум Кудай сенсиң – дейт.
Элкимдик түшүп эсине,
Эки жаан дүнүйө
Караңгы болуп көзүнө,
Сенделип аскер артынан,
Жалгыздыктын дартынан,
Бара турсун Алмамбет.
Аны коё салыңар,
Алдыңкы кеткен көп колдун
Кабарын угуп алыңар.
Найзанын учу чабышып,
Аскердин башы кагышып,
Найзанын учу жылтылдап,
Аскердин башы кылкылдап,
Жер союлуп былкылдап,
Туусу тууга урунуп,
Чаң обого бурулуп,

Тоо түгөнгөн өңүргө,
Чөмүчтүн кара сеңирге,
Жалынып жапар теңирге,
Кара суунун боюна,
Кашыктын кирген оюна
Колдун алды жабылып,
Өйүз менен бүйүзгө
Найзасы жерге сайылып,
Асабасы жайылып,
Аттын баарын кишендеп,
Кишенине ишенип,
Аттын баарын чидерлеп,
Арбын экен шибер – деп,
Ачка өлөр дейсиңби,
Арам өлгөн доңузду,
Балдар, анда-санда имер – деп,
Коё берип кол атын,
Чапанын чечип алышып,
Чатыр кылып салышып,
Чалкадан жатып калышып,
Көйнөгүн чечип алышып,
Көлөкө кылып салышып,
Көлпүгүп жатып калышып,
Көгөнөк тийген жылкыдай
Так секирип турушуп,
Чиркин кандай неме – деп,
Чиркей менен урушуп,
Басып жүргөн андан көп.
Чот-керкиси колунда,
Чокоңдотуп жер очок
Казып жүргөн сандан көп.
Сууга түшүп чулпулдап,
Кулач уруп култулдап,
Куулугун уучтап бултулдап,
Чурап жүргөн андан көп.
Эмне деген жер экен,
Машасы башка неме экен,
Сурап жүргөн сандан көп.

Эл ушинтип жатканда,
Эркинче болуп атканда,
Артынан келип Алмамбет,
Оң жагына бир карап,
Ок тийгендей ыңгырап,
Сол жагына бир карап,
Топ тийгендей зыңгырап,
Аскердин бейлин жактырбай
Айтып сөзүн так кылбай,
Алмамбет жолго салыптыр,
Аскердин жаткан бейлине
Ачуусу келип калыптыр.
Андан мурун эр Манас
Аралап өтүп көп колдон,
Айтууга дастан кеп болгон,
Так Чүмүштүн башына,

Кабылан Манас бадыша,
Кашага, Кара Ташына,
Кымкаптаган чатырга,
Кырк жигит менен баатырга
Кызыгып ойноп жатарга
Чай кайнатып, нан салып,
Сары аякка бал салып,
Чатыраш ойноп, даң салып,
Туу байталды сойдуруп,
От ордундай даңкандан
Отуз-кырдан койдуруп,
Олтурган баатыр кошунда,
Оюна түшүп ар жумуш,
Алмамбет келди ушунда,
Арстан Манас баатырдын
Бейкут жаткан тушунда.

АЛМАМБЕТ БААТЫРДЫ КАН КӨТӨРГӨНУ, АЛМАМБЕТТИН АСКЕРДИ БАШКАРГАНЫ

«Кабылан Манас барсыңбы,
Катаасыз уккун арзымды,
Калк ээси кан десем,
Кашкая чыккан карсыңбы?
Арстаным Манас барсыңбы,
Абыдан уккун арзымды,
Аскердин ээси – деп, жүрсөм,
Ашкере чыккан карсыңбы?
Жыйганың отуз түмөн кол,
Барарың Бээжин алыс жол.
Кыйгактуу найза бооладың,
Кытайдын журтун жооладың.
Кытай деген кылым журт,
Көптүгүн көрсөн кара курт.
Кыйла чыгар кыяры,
Кыпындай жери маа жакпайт
Адамыңдын кыйылы.
Арбын чыгар аяры,

Арзан тебе аларды,
Адамың баары эндекей,
Абалыңыз бу болсо
Алда билет адамың
Аман бири каларды.
Колунду баштап нетемин, төрөм,
Жолдошуң бейли бу болсо,
Жообумду бергин, кетемин, төрөм.
Колунду баштап нетемин, төрөм,
Колундун түрү бу болсо,
Корктум, кайра кетемин, төрөм.
Узун сөз айтсам суусаймын,
төрөм,
Уруксат берсең узаймын, төрөм.
Чатыраш ойнуң чачылсын, төрөм,
Уйкудан көзүң ачылсын, төрөм.
Кумалак ойнуң курусун, төрөм,
Минткенде катар ырысың, төрөм!

Алдам өзүң колдо – деп,
Атынын боору баткактап,
Багалчагы шаткактап,
Ийри-муйру Кара-Суу,
Илебинде кырчындуу,
Кара-Суудан каргытып,
Атырылтып, аргытып,
Алыс жолго салыптыр,
Ашыгышты булар – деп,
Адамдар айран калыптыр.
Дөбөдөгү чатырдан,
Бизди көздөй чапкылап,
Келе жатыр эки жан,
Тааный албай болдук таң.
Катуу келет жарышып,
Кара десек каргадай,
Карга десек бутадай,
Кан Абаке, бу кандай?
Сүйүнчүгө чабышып,
Катыны эркек туугандай,
Карсылдашып ашыгып,
Калмактан жылкы куугандай,
Келе жатыр бир экөө,
Кийгендери күрөөкө.
Айтып балдар киргени,
А дедирбей эр Бакай
Айтканында билгени,
Абакеңиз эр Бакай
Мыйыгынан күлгөнү.
«Андай болсо жүгүрүп,
Ат алыңар балдарым,
Ажыбай келе жаткандыр,
Айтар сөзгө балбаным,
Баштуу журттун баласы,
Бадышанын сарасы
Ишинде жок чаласы,
Алтын айдар, чок белдүү
Алмамбет келип калгандыр,

Азыркы иштин онунан,
Аскердин келип соңунан,
Аламан өскөн бу элдин,
Энбаш өскөн куу элдин
Кылыгын көрүп алгандыр.
Аламан экен айылың – деп,
Эсер экен элиң – деп,
Эркиндикке өзүмө
Эми уруксат бергин – деп,
Жолунду баштап нетем – деп,
Жолдон кайра кетем – деп,
Колунду баштап нетем – деп,
Колдон кайра кетем – деп,
Кыйбат баа Алмамбет
Кыйыктанып калгандыр,
Кыраан Манас баатырың
Кыңк этип жооп айта албай
Туюктанып калгандыр.
Бадышалык өкүмөт
Бакай абам берер – деп,
Баянсыз жалгыз дүйнөдө
Мага болгон медрес – деп,
Барып калса Ажыбай,
Бакай абам берер – деп,
Ажыбай менен Сереге,
Азыр тийип калгандыр
Эки кулдун кереги,
Аның үчүн биз жакка
Ажыбай, Серек келгени»
Абаң айтып мындай кеп,
Ылдам чыгып жүгүрүп,
Ат алыңар, балдар – деп,
Эр Бакай буйруп салыптыр,
Айтып оозун жыйганча,
Аны-муну кылганча,
Арылдатып эки кул,
Азыр келген жери ушул.
Ажыбай, Серек келгени,

Аманбы, балдар – дегени.
Атын желдет алыптыр,
Ачып эшик калыптыр.
Салам айтып бүгүлүп,
Кол беришип жүгүрүп,
Эки баатыр бүкчүйүп,
Оң капшытта ал экөө
Олтурушту чүкчүйүп.
Астына даам койгон соң,
Аш-тамакка тойгон соң,
Алакан жазып, кол ачып,
Дуба кылып болгон соң,
Эр Бакай кары кеп сурайт:
«Не жумуш балдар? –
деп сурайт.

Не келдиңер өзүңөр,
Айтууга барбы сөзүңөр.
Жайы кандай жумушун,
Жашылданат көзүңөр,
Кайрат кылар кезиңер,
Кимден чочуйт эсиңер?
Чочубасын жүрөгүң,
Чоңойбосун дүмөгүң,
Жоодурабай сүйлө» – деп,
Эр Бакай сурап калганы.
Ажыңыз сөздү салганы:
«Азыркысын Манасың
Ай-ааламдын зардалы,
Аман болсун жандары,
Ар жагы Жапыш балдары.
Төрөң бизди жиберди,
Алла Таала кудурет
Дөөрүтө жасап коюптур
Абалдан бери силерди.
Ногой уулу болгонун,
Осол Серек дебестен,
Абаке, азыр ойлогун.
Тууга желек байлады,

Турган жуда мусулман.
Кандыкка сизди шайлады.
Кечээ берген кандыкты
Кайта сурап келгин – деп,
Канкорун бизди айдады.
Улугубуз сизсиз – деп,
Ининдин айткан сөзүн бил,
Өлүмгө келдик экөөбүз,
Не кылсаң, аба, өзүң бил!»
Ал сөздү айтып Ажыңыз,
Мойнун салып шылкыйып,
Жерге багып зыңкыйып,
Айтып Ажы салганы,
Айтканын угуп эр Бакай,
Каткырыгы баш жарып,
Катуу күлүп калганы.
«Атым Бакай болгону,
Арбагым башка конгону,
Жаманатты кабарым
Жалгыз бенде уккан жок,
Нече жерде кан болдум,
Караңарчы, балдарым,
Башыма мүйүз чыккан жок.
Нече жерде бек болгон,
Кеңдигинен абаңа
Кетпеген дөөлөт токтолгон,
Так ошондон бер жакка,
Абакеңиз Бакайда
Таруудай тарлык жок болгон,
Кеңдигинен ан үчүн,
Кеңири дөөлөт токтолгон.
Нече жерде кан болдум,
Калайыкка белгилүү,
Кандыгым журтка даң болдум.
Жарлыгын жалган ким кылсын
Жайдары Манас төрөмдүн,
Жалдырабай эки кул
Чапчаңыраак жөнөгүн,

Ал Алмамбет арстанды
Манастан да артык көрөмүн,
Бир сураса ал үчүн
Миң кайтара беремин.
Баатыр Алма султанды
Баламдан жакын көрөмүн,
Башкарып алсын аскерин,
Бачымыраак жөнөгүн!»
Абасы Бакай кеп айтып,
Жан нөкөрү Жайнакты
Алып кел бери – деп, айтып,
Абаң буйруп салыптыр,
Жайнак туруп сандыгын
Көтөрүп келип калыптыр.
Шарк дедире сандыкты
Жайнак оозун ачканы,
Кашындагы бектерге
Сандыктагы кагазын
Молдолорго чачканы,
Ар кайсысы бир катты
Алып бетин ачканы,
Сырлуу сыя жаздырган,
Жыгалуу мөөр бастырган
Каталбек молдо тапканы.
Алиги катын алыптыр,
Кагазың мында экен – деп,
Бакайга берип салыптыр.
Калемин Бакай алыптыр,
Дөөтүнө малыптыр,
Дөөгөр Бакай абаңыз
Өзү жазып калыптыр.
Сураганда султандын
Сөзүн кабыл көрдүм – деп,
Алмамбет деген улуктун
Айтканына көнгүн – деп,
Аягына бастым мөөрүм – деп,
Алда кандай жумуш – деп,
Айныбасын көөнүң – деп,

Апторой журтум көргүн – деп,
Айтканына көнгүн – деп,
Жарлыгын жалган кылганың
Жаман болуп өлдүң! – деп
Катчыга катын жаздырып,
Касиеттүү эр Бакай
Калдайга мө .р бастырып,
Ажыбай менен Серекке
Жарлык катын тийгизип,
Эки чопкут кийгизип,
Эки жорго мингизип,
Касбайырдын кара атын
Карк алтын доол байлатып,
Кандын атын шайлатып,
Куру келген кулдарга
Кубантып үч ат айдатып,
Эр Бакай жолго салыптыр.
Кандын катын алышып,
Каткырыгын салышып,
Казаттын атын алышып,
Кайра тартып жарышып,
Алтын түркүк чатырга,
Арстан Манас баатырга
Алар жакын барганда,
Чыдамы жок жигиттер
Чыгып карайт эшиктен,
Кайсы бирөө жыртайтып,
Шыкаалап көрүп тешиктен
Кудай уруп салыптыр,
Баягы Бакай карыңар,
Бадышадан өөдө – деп,
Мактап жүргөн жаныңар,
Кандыгын бербей калыптыр.
Акыры болду, болбоду,
Ногой уулу болгонун
Оболдон кудай колдоду,
Канкоруна бир тартуу,
Сыйын кылып салыптыр.

Ажыбайга бир тартуу,
Алмамбетке бир тартуу
Үч ат берип салган го,
Серендеп жүрүп чапкылап,
Серек куру калган го.
Чолок акыл чыгарып,
Чогулган чоро муну айтат,
Чоң-кичисин кубантат.
Ал аңгыча болбоду,
Андагын ишин олорду,
Ажыбай, Серек барганы,
Желдеттер атын кармады.
Сандыргалуу төрөгө
Салам айтып киргени,
Киргенде баатыр билгени.
Булардын ушак сөзү – деп,
Мурутунан күлгөнү.
Кобур-кобур-кобурлап,
Кобурлаган каапырлар,
Кобур сөзүң сөз эмес,
Койсоңорчу ушакты.
Бул Ажыбай баатырдын
Куру келген көзү эмес,
Мен сураган кандыкты
Бериштелүү эр Бакай
Бербес киши өзү эмес.
Ал сөздү айтып ийгени,
Ажакең сөзүн билгени.
Ушу олтурган жигиттер
Ушак-айыңды иликтээр.
Калкында барбы калыс – деп,
Калыстык кеткен алыс – деп,
Айтасыңар ар качан
Ажыбайды калпыс – деп,
Карасам көбү какшык кеп.
Какшыктыгы жалганбы,
Канча кыйын жумуштар
Эзелден бүтпөй калганбы.

Кандыгын Бакай берди – деп,
Барганды макул көрдү – деп
Сураган кандык өкүмөт,
Султаның үчүн берди – деп,
Алмамбет алат дегенге
Абаң артык көрдү – деп,
Кандыгы түгүл, карыя
Аттарын кошуп берди – деп,
Эшикте бедөө аты – деп,
Мынакей берген каты – деп,
Кагазын колуна алганы
Канкорго сунуп калганы.
Колуна алып эр Манас,
Коюп койду жанына,
Чакыртып киши жиберди,
Эр Алмамбет канына.
Кагаз жерде калыптыр,
Чайды сунуп бүкчүйүп,
Олтурган экен чүкчүйүп,
Чай куйганы Боз уул,
Чала молдо байкуш бул.
Жердеги катты алганы,
Окуюн – деп, калганы.
Бээнин ордун тээ – деди,
Тээнин ордун сээ – деди.
Билбей калган бир жерин
Абдылдадан сурады
Ажаке, берегиси не? – деди.
Билимдүү Ажыңкеп айтып,
Балам, билген богуңже – деди.
Кырк баатыры каткырып,
Бир сыйра күлүп калганы.
Боз ала болду Боз уул,
Ызалантып салганы,
Ал аңгыча Алмамбет
Кошко келип калганы.
Баашалыгын билгизди,
Барган жерден баатырың

Башына таажы кийгизди.
Сандыргалуу Алмамбет
Сарала туусу салбырап,
Соотунун чачысы
Туш-тушуна шоодурап,
Көрөргө көзү жоодурап,
Карагандан жан чыгып,
Кармагандан кан чыгып,
Күнгүрөнүп унчугуп,
Каарданып караса,
Айбатынан жан чыгып,
Аркасынан Алмаңдын
Айдар кара жал чыгып,
Кармаарын кандын билгени,
Кабылан Манас баатыры
Кара журттун баарына
Жар чакыртып ийгени.
Ушу жаткан кара журт,
Бириң эмес, баарың ук.
Жашың менен карың ук,
Жалпы аламан баарың ук!
Бакайдан кандык кетти – деп,
Бадышалык өкүмөт
Алмамбетке өттү – деп,
Аңдаңар ушу кепти – деп,
Жарлыгы жалган дегенди
Түбүнө казбай жетти – деп,
Түшүнгүн ушу кепти – деп,
Ырамандын Ырчы уул,
Ычкырыгы бапик кырк муун,
Тебетейи чоктуу кул,
Айтар оозу шоктуу кул
Жаратып атка миниптир,
Жалпы журттун баарына
Жар чакырып ийиптир.
Эче түрлүү эл айтат,
Эл айтканда нени айтат:
Эгер Манас оңбосун,

Элге мурун көргөзүп,
Эр Бакай сындуу жолдошун,
Азыр журтка кан кылып,
Алмамбет сындуу жолборсун,
Калмактан келген жай таппай,
Казактан келген бай таппай,
Тентиген бир кул сай таппай,
Кан көтөрүп салыптыр,
Калк бирдигин алыптыр,
Эми кимди оңдурат,
Ырайымсыз куу кытай,
Алыс жолдо бул элди
Айдап жүрүп болтурат.
Айткан сөзү бу болду,
Баштан-аяк көпчүлүк,
Арылбаган дуу болду,
Баштан-аяк баарына
Басылбаган чуу болду.
Эл ошентип жатканда
Эркинче болуп атканда,
Токсон нөкөр оңунда,
Алтымыш сакчы соңунда,
Алмамбет кирди колуна,
Ата уулунун тобуна.
Кайра баштан караймын,
Калайык сени санаймын,
Бу санаттан калганды
Этиберге албаймын.
Жалынса жанын койбосмун,
Жалбарган менен болбосмун.
Каргантпа соём өзүңдү,
Каратпай тешем көзүңү,
Калайык уккун сөзүмү.
Кайра баштан келгин – деп,
Эсебиңди бергин – деп,
Алмамбет айгай салганы,
Калабалуу калмак – деп,
Кай балаага салмак – деп,

Калайык айран калганы.
Бакайда тынчтык бар эле,
Балкытып жүрчү жан эле,
Атты өзгөртсө бээ кылат,
Бу ант урган калмак не кылат!?
Кылганы болсо көрөлүк,
Кызыталак кытайдын
Өнөрү канча бар экен,
Ант ургур жаман бала экен,
Аркыны бери чакыр – деп,
Айгайлап жүргөн андан көп.
Отунга кеткен бар экен,
Биздин ойрон болгур кан экен,
Ой-бойлогон сандан көп.
Уктап калган бар экен,
Уруп кеткир кан экен,
Ушуну айтып сүйлөнүп,
Ойготуп келген андан көп.
Сууга кеткен бар экен,
Биздин сулап калгыр кан экен,
Ушуну бери чакыр – деп,
Чуулаганы сандап көп.
Кылымдын баары келиптир,
Кырка олтуруп бериптир,
Сегиз, тогуз, он кылды,
Ону болгон жерине
Бир кишисин чоң кылды.
Онун санап өтүптүр,
Он кишигө бир киши
Он башы коюп кетиптир,
Оён Алма султаның
Ошентип түпкө жетиптир.
Жүзүн санап алганы,
Жүз адамга бир адам
Жүз башы коюп салганы.
Миңин санап алганы,
Миң кишиге бир киши
Миң башы коюп салганы.

Он миңди баатыр башы – деп,
Ойлонсоң жумуш ушу – деп,
Жүз миңге барып бек кылды,
Дүйнөгө сонун кеп кылды.
Түмөн колдун баарысы
Түйүлдүк – деп, шек кылды.
Отуз болду бек саны,
Ой-бойду Алмаң бек салды,
Ойлогун журтум – деп, салды.
Жүз миң – деген бир түмөн
Дүйнөдө мындай ким жүргөн,
Бек белгиси туу болду,
Бет алган жагы чуу болду.
Он миңге керней келтирди,
Орчун колдун баарынын
Эсебин алып болтурду.
Туу саны отуз болуптур,
Турганга дүйнө толуптур,
Үч жүз керней бапылдап,
Үч миң сурнай такылдап,
Байрактын саны отуз миң,
Баашада мындай болгон ким,
Бар-дөөлөтү толгон ким,
Орто Азия жери жай,
Оболдон акыр эли бай,
Азаматы шаймашай,
Ал ишти бүтүп болгон соң,
Алмамбет көөнү болду жай.
Эсебин элдин алган соң,
Өкүмөтүн башкарып,
Өзүнөн коюп салган соң,
Эми Алмамбет кеп айтат:
«Ээ, калайык – деп, айтат,
Ушу турган кара журт
Бириңтүгүл баарың ук,
Жашың менен карың ук,
Жалпы аламан баарың ук,
Өкүмүм экөө болот – деп,

Өзүм барда ойлобо,
Өлгөнчө мага ойнобо,
Жарлыгым жалган болот – деп,
Жаным барда ойлобо,
Жатканча мага ойнобо,
Бүгүн мында жатканда,
Таң саргарып атканда,
Супу садык чалганда,
Таң саргарып калганда,
Мындан ары карата
Ат чалдырып өтпөйсүң,
Азык ичип көчпөйсүң,
Чыканак жерге салбайсың,
Чырым уйку албайсың
Бу жүрүшкө кандайсың?!
Ат керт этип чөп жебей,
Чөп жесе да көп жебей,
Эр кылт этип суу ичпей,
Аманат жаның күн кечпей,
Күнү-түнү бел чечпей,
Аз гана эмес, мол жүрүп,
Аз болгондо арада
Үч ай токсон жол жүрүп.
Күнчыгыштын жолуна,
Күбөлүктүн боюна,
Күрпүлдөктүн шоруна
Алты ай кыштап аларсың,
Ат кара тил болгондо
Бээжинден чалгын чаларсың.
Андан бери карата
Үйдөгүдөй болом – деп,
Үлпөт көрүп оңом – деп,
Айылдагыдай болом – деп,
Азем күтүп оңом – деп,
Акыры түбү ойлобо,
Алмамбет менен ойнобо!
Алмамбет айтып билдирди,
Аскердин көөнүн бүлдүрдү,

Эгер Манас оңбосун,
Элге угузуп кан кылып,
Эр Бакайдай жолдошун,
Эми кайра кан кылып
Эр Алмамбет жолборсун,
Алмамбет кан болгон соң
Аскердин билдик оңбосун,
Кыйын күнгө калыппыз,
Алла Таала колдосун.
Берен калсын Бээжини,
Кыргын алсын кытайын,
Ким билиптир мындайын,
Жан адам тирүү калбайт ко,
Жайыл кытай жалмайт ко,
Мындан ары карата
Ат чалдырып өтпөсөк,
Азык ичип көчпөсөк,
Чыканак жерге салбасак,
Чырым уйку албасак,
Ушинтип жүрүп, ээ курдаш,
Кай жакшылык көрөбүз?!
Уйкудан катып өлөрбүз,
Азапты артык көрөбүз,
Ачкалыктан өлөрбүз.
Акыры бул кул билген соң,
Айтканына көнөрбүз,
Айтканына көнбөсөк,
Ажалдан мурун өлөрбүз,
Акыретти көрөбүз!
Ал сөздү айтып алдырап,
Аскердин көзү жалдырап,
Мууну бошоп шалдырап,
Эл менен эсен барармын,
Эгер барсак ал жерге
Эс алып тынчып калармын,
Эсебин элдин алармын.
Ушу болгон он башы
Койнуна толор көз жашы.

Ондун бири жоголсо,
Ортодон азып токтолсо,
Караң түгүл канындан,
Катаа дебей калайык,
Үмүтүндү үзгүн жанындан!
Ушу болгон жүз башы
Жүзүндү жуур көз жашы,
Жүздөн бири жоголсо,
Жүдөп жолдо токтолсо,
Кашык тамбас канындан,
Үз үмүтүң жанындан.
Ушу болгон миң башы
Миңиң аман келбесең,
Билип эсеп бербесең,
Ажалыңдын жеткени,
Абийириң анык кеткени.
Түмөндү билген бектерим,
Түккап калдык дебепер,
Түшүнтүп айтып бергеним.
Жалган болбос жарлыгым,
Жалпы угуңар барлыгың,
Жалган болсо жарлыгым,
Жарабасын кандыгым.
Экөө болбос өкүмүм,
Өзүңөрдөн өтүндүм,
Өкүмүм экөө дегенди
Өргөнүм ушу, өлтүрдүм.
Алмамбет кебин жат кылды,
Алмабаш мылтык аттырды,
Ар тарапка Алакен
Алтымыш желдет чаптырды.
Аралап желдет калганы,
Алигини айтып акырып,
Айгай салып бакырып,
Желдеттер кирди колуна,
Желдеттен кебин уккан соң,
Желигиш кирди тобуна:
Түбү душман кытайды,

Түмөн көрдүк мындайды,
Бээжинге барат дегенге
Бекем каар кылмакка,
Бечара карып кыргызды
Жеткирбей жолдо кырмакка
Алмамбет кылган иши го,
Арстан Манас дегениң
Кыра берсин, мейли – деп,
Кылчайбай турган киши го.
Кытайдан улук кылган соң,
Кырылат деген ушу го.
Карыдан каргыш алдык ээ,
Катынды жесир салдык ээ,
Баланы жетим кылдык ээ,
Байкуш жанды кыйдык ээ.
Ат чалдырып өтпөгөн,
Азык ичип көчпөгөн
Адамдын кылар ишиби,
Ушу сөздү айткан Алмамбет
Оңдуруучу кишиби.
Чыканак жерге салбаган,
Чырым уйку албаган
Бенденин кылар ишиби,
Бейли бузук бу кытай
Мерт таптырбас кишиби,
Каранга калган экенбиз,
Кайгырган менен нетебиз,
Калмакка берип бийликти,
Капилет өлгөн экенбиз.
Кайгы баскан калың кол,
Карап турса оңду-сол,
Каңырыгы түтөшүп,
Кайгырып айткан сөзү ошол.
Айткан сөзү бу болду,
Аскеринин баарысы
Аяк, башы дуу болду,
Акылмандын баарынын
Ичкен ашы уу болду.

Ошондо да карасан,
Топ башында берендер,
Тобокелчи эрендер
Көп менен кошо көрөм – деп,
Жеткен ажал бар болсо,
Жеримде жүрсөм да өлөм – деп,
Тобокелге салганы,
Томпоюп уктап калганы.
Тобокел эрдин жолдошу,
Уктап, тынчып жай алган,
Жалганбы, жолдош болбосу.
Аскер антип алганы,
Топ башкарган берендер
Тобокелге салганы,
Томпоюп уктап калганы.
Асан кайгы адамдар,
Аскерде бүтүн аалам бар,
Жамандын баары буркурап,
Жашып ыйлап, чуркурап,
Ат чылбырдан кармашып,
Алты канды каргашып:
Арбак урган алты кан,
Алын билбей тантыган,
Балаага башты салды – деп,
Баары журтту кыйратса,
Убалга анык кылды – деп .
Бактырбай бакча дубалды,
Бар журтка кылып убалды,
Кандарды кудай урганы,

Калкынын баары куурады.
Куурабаса не болду,
Кутуруп өлгөн бир кытай
Куралган журттун баарысын
Кууп алып жоголду.
Ал сөздү айтып алсырап,
Найза тийбей кансырап,
Айылда жүрүп баш бербей,
Акылдуусунган адамдар
Айтарын билбей тантырап.
Эл кайгыдан тил албай,
Эрдемсинген элиңиз
Не кыларын биле албай,
Алакандан чаң чыгып,
Жаш ордуна көзүнөн
Тамчыдай кара кан чыгып,
Үй-жайын санап алышты,
Үшкүрүп жүрүп түн бою,
Ал күнкү асыл уйкудан
Дагы куру калышты,
Кайгыланып кол жатты,
Караңгы кетип, таң атты.
Супу садык чалганда,
Айтканындай Алмамбет
Таң саргарып калганда,
Алмабаш мылтык чаңырды,
Аттангын! – деп, бу түндө
Алмамбеттин ач кыйкырык
жаңырды.

АСКЕРДИН ЖОЛДО БАРА ЖАТКАНЫ. КЫРГЫЛ ЧАЛДЫН АТКА ЖҮРӨ АЛБАГАНЫ

Алмабаш мылтык чаңырып,
Алмамбеттин ач кыйкырык
жаңырып,
Аскериңдин баарысы
Адырды көздөй жабылып,

Кордой менен кол салып,
Көл-Камышка жол салып,
Адамдын баары камынып,
Ат-атына жабылып,
Найзанын башы чабылып,

Адамдын башы кагылып,
Он башысы орондоп,
Бат жүргүн! – деп, сорондоп,
Найзалары корондоп,
Жүз башчысы лыкылдап,
Жүздөн бири жоголсо,
Өлөмүн – деп, кыпылдап.
Миң башынын байрагы,
Миңге байрак байлады,
Минтип колун айдады.
Кордой менен кол салды,
Көл-Камышка жол салды,
Ары багыт Илеге
Артып түшүп алганы,
Аскердин баары лыкылдап,
Ара жолго салганы.
Чыңыроо тартып жезнайдан,
Чыбыраган кең сайдан,
Сурнай тартып жезнайдан,
Суу акпаган кең сайдан,
Көз учунда мунарык,
Көктүн, жердин арасы
Көз жетпеген тунарык.
Өткөрмөлүү Даркандан,
Өгүз-Кечүү, Калкандан
Өтүп аскер алганы,
Жүгүрүктүн Жүгөн-Таш,
Жүйөрмөнүн Кара-Саз,
Жүргөн Алмаң жолго маш.
Жүлүндөй сары кыядан
Ашып өтүп баратыр,
Аскериңдин кайраты
Ташып өтүп баратыр,
Тарбагатай башынан
Ашып өтүп баратыр.
Ары жагы Шарпылдак,
Аягүздө Чук-Терек,
Эгиз-Кара, Былкылдак,

Эгизектин Кара-Саз,
Эртиштин башы Буурул-Түн,
Эр Алмамбет баш болуп,
Жолдо жүргөн ушу күн.
Алтай тоодон айланып,
Өтүп кетип баратыр,
Азаматтын көңүлү
Өсүп кетип баратыр.
Аягы Эртиш, Буурул-Түн,
Аскерлер өтүп ушул күн,
Боло-Кайың, Чер-Доол,
Катар басып жол менен,
Калдайган аскер кол менен,
Алаткактуу тоо менен,
Аңгеле сары коо менен,
Кесендесин кыйратып,
Кетте черүү жыйнатып,
Кез келгенин ойротуп,
Кериги бар, пили бар,
Көрүнгөнүн сойлотуп,
Өлчөөсүн көрүп жеринин,
Өнөрмөт жабай элинин
Алып өтүп олжосун,
Ай-жарымына жол жүрүп
Эртиш, Уркун ортосун,
Шакшактын ою шамал көй,
Кара калмак амалкөй,
Карасынан лөк алып,
Кара малды көп алып,
Канап-бутап жеп алып,
Каапыр жоодон кек алып,
Кызыл чайын, ак нанын
Кызматына жеп алып,
Жапайы жүргөн адамдан
Сөз айттырып, кеп алып,
Алтымыш айры бугунун
Атып этин жеп алып,
Ар тараптан сонунун

Атып жолго салыптыр,
Булгун-киштин терисин
Артып жолго салыптыр,
Айдалап жолго киргени
Кырк күн болуп калыптыр.
Кырктын башы Кыргызлга
Кылыгы чата Боз уул
Он башы болуп алыптыр,
Күнү кырк бир болгондо,
Кыргыз чал жүдөп калыптыр.
Жүрө албай атка бокчоюп,
Бастыра албай чокчоюп,
Аксакалы арбайып,
Кыл мурут сарбайып,
Жүрө албай Кыргыз шалдайып,
Он башы экен Боз уул,
Орой сөздүү байкуш бул,
Боз уулга Кыргыз кеп айтат:
«Болбоду шайым – деп, айтат.
Ээ, кулунум Боз уул,
Кө .үлүң жакын дос уул,
Кол баштаган калмагың
Калбалуу кандай доңуз кул.
Калмак кулдун зарпынан,
Каңгай кулдун дартынан
Жүрүп-жүрүп жүдөдүм,
Жете албадым артынан.
Кылым кыргыз баласын,
Не болгонун билбеймин
Эсепсиз эсер Манастын,
Калмакка берип өкүмдү,
Карап турсам бу канкор,
Кан ичмек болгон шекилдүү.
Жолу каткан бу кытай
Жол билүүгө бекилди,
Конуш алып кондурбай,
Жолго кырат шекилдүү!
Орун берип ондурбай,

Ушундай зордук болобу,
Он күндө бир кондурбай,
Ушу бүгүн карасам,
Эсеп кылып санасам,
Күнү кырк бир күн болду,
Түнү кырк бир түн болду,
Эсеп кылсам экөөнү
Сексен эки күн болду,
Кара аламан букара
Калктын аты ким болду.
Мындай ыраак жүргөндө
Мыктылык кылыш бекер – деп,
Кол кырылып кетер – деп,
Кырылып кетсе кокустан,
Ушунчалык көпчүлүк,
Убалы кимге жетер?! – деп,
Ойрон Кыргыз мен болдум,
Он башы Боз уул сен болдуң.
Азапты артык көргөнчө,
Айдалып жүрүп өлгөнчө,
Балааны башка көргөнчө,
Байлоодо жүрүп өлгөнчө,
Башымды кесип алсаңчы,
Манасыңа барсаңчы.
Кыргыз баатыр өлдү – деп,
Кыяматты көрдү – деп,
Кызыталак калмакка
Барып кабар салсаңчы,
Мен кылымдын сообун алсамчы.
Эстен кеткис иш көрүп,
Эмгекте мындай жүргөнчө,
Энеден туубай калсамчы.
Айтканымды аңдап алсаңчы,
Аңдап көргүн Боз жигит,
Азапты мынча тартканча,
Атадан сызбай калсамчы.
Атагым Кыргыз болгону,
Алтымыш жашка толгону,

Азапты мындай көрбөдүм,
Ажалдан мурун өлгөнүм.
Өлбөгөндө неткеним,
Өбөктөп шайым кеткеним». Кыйналгандан Кыргыз чал
Кырданып айтып турганы,
Кыйыгына чын алып,
Боз уулду кудай урганы.
Урбаганда неткени,
Аксакалдуу Кыргызлга
Ачуу кыла кеткени.
«Аксакал Кыргыз не дейсиң
Аскердин камын не жейсиң
Азыр сени карасам,
Алсыраган кедейсиң
Айтарыңа сөз таппай,
Тантыраган кедейсиң.
Башымды кесип ал дейсиң,
Манасты көздөй бар дейсиң,
Өзүң өлүп калган соң,
Өзгө элдин камын не жейсиң.
Айтканың кылып салармын,
Башыңды кесип алармын,
Манасыңа барармын.
Кызыталак неттиң – деп,
Кыргыз чалым өлтүрүп,
Кыйынсынып кеттиң – деп,
Кыяматка жеткенче
Кыйыгына калармын,
Кылайган тешик шоола жок,
Туюгуна калармын.
Өлсөң өзүң өлүнүз,
Өнөрүмдү өлүп көрүнүз.
Өзүмө калба баштабайм,
Өлүгүң жерге таштабайм,
Кыргыз чалдан кутулдум,
Илая шүгүр, шүк– деймин,
Белиңизди бүктөймүн,

Астындагы Акборчук
Арта салып жүктөймүн.
Өгүз-Өтмөк, Тай-Өтмөк
Өрдөшүнө барганда,
Колду санга салганда,
Эсебин элдин алганда
Айдап берип жигитин,
Азыркы турган тогуз – деп,
Кыргыз менен он эле,
Өлдү Кыргыз доңуз – деп,
Эсебиңди эсен беремин.
Эгер андай кылбасам,
Манастан балаа көрөмүн,
Каарына калып ким жүрсүн
Кан Алмамбет төрөнүн.
Койгун баатыр Кыргызлым,
Калжырабай жөнөгүн». Бу сөздү айтты Боз уул,
Мурунтан кектүү каапыр кул,
Анда Кыргыз кеп айтат,
Ачууланып бек айтат.
«Болду Боз уул жолборсум,
Күм-жам болор жеримде
Күйө турган жолдошум,
Он башыны чыгарган
Ойрон калмак оңбосун!»
Ал сөздү айтып Кыргыз чал,
Алсырап жолго салыптыр,
Ачуусу келип калыптыр.
«Башымды кесип алса да
Манасына барбасам.
Кырасыңбы колду – деп,
Кыямат азыр болду – деп,
Кылымга калсын макалым,
Кыйкырып туура айтпасам,
Кыркылып калсын сакалым!»
Бу сөздү айтып алганы,
Нардай болгон Акборчук,

Атка камчы салганы,
Аксакалды коюндап,
Акборчукту моюндап,
Кыргыз чал жөнөп калганы.
Аны көрдү Боз уул,
Баягы Кыргыз бабасы,
Өзүнөн улуу агасы.
Токторго он башы
Келалбады дабасы.
Он башысы Боз уул,
Ой-бойлоду бакыр бул.
«Бу түгөнгөн чал эле,
Дүмөгү далай бар эле.
Түбүбүзгө жетер – деп,
Жоголуп кокус кетер» – деп,
Тогузун айдап топулдап,
Кубалап алып сопулдап,
Кыргыздын кеткен дартынан,
Он башысы Боз уул
Онун айдап артынан,
Көрбөй калсак бекер – деп,
Көк сакал болгон түгөнгүр,
Жоголуп кокус кетер – деп,
Иришип кошо жүрбөсөк
Ишибиз болор бекер – деп,
Тогузун кууп дүрбөтүп,
Жолду ката жүдөтүп,
Боз уул жолго салыптыр,
Аксакал Кыргыз аргытып,
Алыска кетип калыптыр.
Бара турсун он башы,
Баары жандын агып жүр
Басылбаган көз жашы,
Баатыр Манас кайышып,
Майышпайт экен өз башы.
Астындагы Аккула,
Кабыргалуу как кула,
Казанат күлүк Аккула

Багалчагы малынып,
Маралдай төшү салынып,
Куюшкандык узарып,
Куюндан бүткөн чоң кула ат,
Кулжадай көзү кызарып,
Төрт аягын тик салып,
Төөдөй болгон союлгур,
Кый сүбөгө жик салып,
Туягын жерге мылгытып,
Тумарын көккө ыргытып,
Бакайы кумга балчактап,
Баатырдын аты чоң кула
Басыгы чыгып алчактап,
Шайбырына төндүрүп,
Жоргосуна көндүрүп,
Эрикчү Манас бул эмес,
Эми эле атка мингендей,
Эригип жолго киргендей
Эр Манас кетип баратыр.
Аркасында Кыргыз чал
Жолуккан элден кеп сурап,
Жолу каткан Манасты
Көрдүңөрбү – деп, сурап.
Кезиккен элден кеп сурап,
Кедери кеткен канкорду
Көрдүңөрбү – деп, сурап.
Көргөндөрү кеп айтат,
Кеп айтканда нени айтат,
Өрттөнүп кетсин канкоруң,
Өгүнү эле биздерден
Өтүп кеткен – деп, айтат.
Көрбөй жүргөн эл айтат,
Эл айтканда нени айтат.
Ойротто жок шок чалбы,
Он башысы жок чалбы,
Билинбеген шок чалбы,
Миң башысы жок чалбы,
Дүйнөгө бүткөн шок чалбы,

Жүз башысы жок чалбы.
Айтор, оңор чал эмес,
Адам өлчөөр жан эмес.
Оозунда орой кеп жүрөт,
Сөгүп-сагып Манасты,
Жолу каткыр – деп, жүрөт.
Бу сөздү айтып таңыркап,
Минтип келет көпчүлүк.
Манаска качан жетем – деп,
Акборчук менен тепендеп,
Астындагы Акборчук
Аркардай колу сайылып,
Акырек менен төшүнө
Аксакалы жайылып,
Кыргыз чал жолго салыптыр.
Кыраан Манас кол алды,
Нардай болгон чоң кула ат,
Аркардай колу сайылып,
Аркасында куйругу
Асаба туудай жайылып.
Анжияндан алдырган,
Сагаса күлүн салдырган,
Тартса кумар кандырган
Шалдыркандуу чакчаны
Оң колуна алыптыр,
Сол колуна салыптыр,
Насыбайын бур тартып,
Анда-санда бир тартып,
Андан бөлөк эрмек жок,
Аскерди карап көрмөк жок,
Арстан эр кетип баратыр.
Карыя Кыргыз акырды,
Байрагын булгап бакырды,
Бачагар, эми жуттуң – деп,
Үн аябай чакырды.
Кыргыздын үнүн укканда,
Кыйкырыгы чыкканда
Ушу тушта дечү эле

Көмасара чоң бели,
Ары жагында жердеген
Нескаранын көп эли,
Аскер чыгып алганбы,
Биздин элди капталдап,
Атышып калба салганбы,
Ашыккандан Кыргызлым
Аркамдан жөнөп калганбы?!
Аны ойлонуп эр Манас,
Аялдап токтой калганы,
Аксакал Кыргыз чапкылап,
Арстан эрге барганы.
Салам айтып, алик жок,
Амандык айтып, шүгүр жок,
Кыргыздын ичи кызыл чок,
Кыраан Манас баатырдан
Кыңкайып калар жери жок.
Барган жерде күүлөнүп
Баатыр Кыргыз сүйлөнүп:
«Манас сенин кордугуң
Баш жутуучу зордугуң
Элкин келген кытайды
Эл бийлетип зор кылдың
Эл-журтуңдун баарына
Эрибеген шор кылдың.
Каңгып келген бир кулду
Кан көтөрүп, зор кылдың,
Калайыктан эригис
Калдайган кара шор кылдың.
Берен калсын Бээжиниң,
Кыргын алсын кытайың,
Ким билиптир мындайын.
Ат чалдырып өтпөстөн,
Азык ичип көчпөстөн,
Уктап уйку канбастан,
Уучтаган колду жазбастан
Узакка сапар кылууга,
Уруштурбай кытайга

Убара кылып кырууга
Каалаган белем калмак кул,
Кара санаа кытайдын
Каршылык иши мына бул!
Каршылык болбой не болду,
Калктан кайрат жоголду,
Душмандык болбой не болду
Журттан кайрат жоголду!
Конуп калса нетер – деп,
Койгулашып жоо чыкса
Кол кырылып кетер – деп,
Колду кырып салган соң
Компоюшун бекер – деп.
Кытайдын кыяң дубалы
Кырылып кыргыз калган соң
Кимге жетет убалы!»
Кыйкырып барып Кыргыз чал,
Кыйла сөз айтып турганы.
Кырктын башы Кыргыздын,
Кылымды жеген дыңгылдын
Кыйналганын билгени,
Кыран Манас бу жерде
Кыл муруту солк этип,
Мыйыгынан күлгөнү.
«Оройлукту Кыргыз чал,
Ушу жолу коё сал,
Ойротту билер карыбыз,
Оён Алма каныбыз,
Орчун колдун баарысы
Оңуп барат дейсиңби,
Калбаган кайрат алыбыз,
Капалык менен оройлук
Ушу жол коё салыңыз,
Койгун, баатыр Кыргыз чал,
Он башыңа барыңыз».
Ал сөздү айтып Манасы
Атын санга салганы,
Маңкандата бастырып,

Манас жөнөп калганы.
Бастырып Манас кеткенин,
Кыргыздын көргүн неткенин,
Кылчайбай Манас кеткенин,
Бакырайып артынан
Байкап калды Кыргыз чал.
Түңүлгөн соң баатырдан:
«Манасың менен куруп кал,
Казатың менен чирип кал,
Калмагың менен чогулуп,
Баарың жерге кирип кал!
Бээжиниң менен берен кал,
Кытайың менен кыргын ал,
Талаада калды сөзүм – деп,
Буга окшогон кордукту
Көрө элек эле көзүм – деп,
Баятадан чапкылап,
Ооп калды эсим – деп,
Чаңга жуулду бетим» – деп,
Кыргыз чал токтоп калыптыр.
Он башысы Боз уул
Тогузун айдап топулдап,
Кубалап алып сопулдап,
Жолуккан элден кеп сурап,
Жолуң болсун эрендер,
Жолу каткан бир чалды
Көрдүңөрбү? – деп, сурап.
Кезиккен элден кеп сурап,
Кедери кеткен бир чалды
Көрдүңөрбү? – деп, сурап.
Он башы келген артынан
Оройлонуп Кыргыздын
Жөнөп кеткен дартынан.
Көргөндөрү кеп айтып:
«Көсөмүрөөк жан беле,
Көгала сакал чал беле,
Эми эле бизден өттү» – деп,
Алмамбет менен Манасты

Аралаш сөккөн боюнча
Ат аябай кетти – деп,
Илгери көздөп чабасыз,
Чаба берсең табасыз.
Айтканын угуп алганы,
Он башысы Боз уул
Айдап алып тогузун,
Аргытып жолго салганы.
Алыстан көрдү караанын
Кыргыз чалдын бараанын.
Кыргызды көрүп алганы,
Кыйналып Боз уул барганы.
Кыргызга келип токтоду,
Он кишиси жоктоду.
Ошондо Боз уул кеп айтат:
«Кыргыз, баатыр – деп, айтат.
Манасыңа бардыңбы?
Арзынды айтып салдыңбы?
Алмамбет, Манас биригип,
Сенин тилиңди алдыбы?
Конуп жаткан береги
Кыргыз чалдын колубу?
Шу жерде конуп калдыңбы?
Барба десем болбойсуң,
Бадирек Кыргыз өзүңдү,
Байкабай менин сөзүмдү,
Кудай уруп салдыбы?!
Мен он башы деген улугуң,
Ушу күндө мен сага
Оңой болуп турумун,
Оройлук кылсаң курудуң,
Оолугуп чеки бастырсаң
Байлатып алып урумун.
Аксакал – деп,
сыйлайм – деп,
Баятадан бери жакка
Байкуштарды кубалап,
Барааның таппай куруду.

Бастырып көрчү сен чеки,
Баш жутмакка турумун!»
Каарданган он башы,
Караламан букара,
Карап көрсө буларга
Катарлап аккан көз жашы,
Карыясы Кыргыздын
Капа болгон өз башы.
Ачуу келген Кыргызлы,
Ааламды бузган дыңгылы,
Он башыга бет алды,
Оттой көзү тутанды.
Болду, Боз уул, жолборсум,
Маа күйүмдүү жолдошум,
Он башыны чыгарган,
Ойрон калмак оңбосун!
Ол сөздү айтып шылкыйып,
Акборчук менен зыңкыйып,
Бара турсун Кыргыз чал,
Манастын ишин тыңдап ал.
Кыргыздан узап кетиптир,
Кыйла жерге жетиптир,
Алда! – деп, атка мингени
Айдалып жолго киргени
Күндү катка салыптыр,
Күн эсебин алыптыр.
Түндү катка салыптыр,
Түн эсебин алыптыр.
Эсебин эми караса,
Күнү кырк бир күн болуп,
Түнү кырк бир түн болуп,
Эсеп кылса экөөнү
Сексен эки болуптур,
Сезип төрө калганы,
Сезиндин сары тектирге
Чаап чыгып барганы,
Айнек оозу кызарган,
Алты имерип чойгондо,

Кылабына койгондо
Жарым кездей узарган,
Тиктегенин өлтүргөн,
Эр Манас чындап караса
Алты күндүк жолдорду
Аркан бою келтирген
Турнабай көзгө салыптыр,
Туйгунуң Манас бу кырдан
Аскерди карап калыптыр.
Аскерин андап караса
Астыңкы эрди албайып,
Үстүңкү эрди далбайып,
Жетелөөдөн кош кетип,
Кош ат колдон бош кетип,
Эки көздөн төгүлгөн
Он эки талаа жаш кетип,
Ооган жакка баш кетип,
Өбөктөгөн андан көп,
Өөдө болуп бастыр – деп,
Жөлөктөгөн сандап көп.
Жедеп шайы кеткенди,
Өлүмгө жакын жеткенди,
Жүрө албаган дартынан
Жыга тартып атынан,
Боо окшогон адамды
Атасынын көрү – деп,
Алып жүргүн бери – деп,
Чатырга кошо бүктөшүп,
Узунунан оңкойтуп,
Дөңгөч арткан эмедей,
Эки-экиден зункуйтуп,
Экиден атка артышып,
Отун арткан эмедей
Ороп туруп белинен,
Аргамжы менен тартышып,
Айдап жүргөн андан көп.
Кол-аягын сарпоштоп,
Ууруга түшкөн эмедей

Байлап жүргөн сандан көп.
Кай бирөөнү караса,
Он башысы ормоюп,
Оозу кетип борбоюп,
Өзү жалгыз сороюп.
Кай бирөөнү караса,
Жүз башысы жүдөптүр,
Таяктан тону түтөптүр,
Алмамбеттин жүрүшү
Так ушундай күчөптүр.
Кай бирөөнү караса,
Миң башысы биле албай,
Миңинин бири тил албай,
Кайсы экенин биле албай,
Казбай көргө кире албай,
Кайгырганы андан көп,
Кара жоро тобунан
Айрылганы сандан көп.
Аны көрүп эр Манас,
Ашыгып жүрүш бекер – деп,
Кол кырылып кетер – деп,
Ушунча аскер кырылса,
Убалы кимге жетер – деп,
Аккула менен тепендеп,
Алмамбетке жетем – деп,
Эр Манас жөнөп калыптыр.
Эңкейген сары талаада
Эшилген кызыл топурак,
Жол баштаган Алмамбет,
Эгиз туусун көтөрүп,
Кол баштаган Алмамбет.
Калдайган кара талаада
Казылган кара топурак,
Жол баштаган Алмамбет,
Кара туусун көтөрүп,
Кол баштаган Алмамбет.
Астындагы Сарала ат
Баладай жалы былкылдап,

Макмалдай жүнү жылтылдап,
Басыгын салып зыпылдап,
Баатыр Алмаң баратыр
Мас немедей шылкылдап.
Чымчык учса жылтылдап,
Чычкан көрсө кылтылдап,
Төрт аяктын такасы
Таш кагышса чыртылдап.
Азыр атка мингендей,
Эми эле жолго киргендей.
Эригүүчү эр эмес,
Майышуучу неме эмес,
Бардашына караса,
Бадышадан кем эмес.
Караанын көрүп акырды,
Кабылан Манас бакырды,
Кан Алмамбет султанды
Баатыр көрүп алыстан
Байрак булгап чакырды.
Баатырдын үнү чыкканда,
Бакырыгын укканда,
Эр Алмамбет ойлонду,
Эми артына толгонду.
Ушу тушта болчу эле
Кумсаранын ач бели,
Ар жагында болчу эле
Чоң Жолойдун көп эли.
Кошун жөнөп алганбы,
Кол аттанып калганбы,
Биздин элди бөйрөктөп,
Келип уруш салганбы,
Ашыккандан эр Манас
Аркамдан жөнөп калганбы?
Аста токтоп турайын,
Айткан кебин угайын,
Алда кандай жумуш – деп,
Алмамбет токтоп калганы.
Артынан келип эр Манас,

Салам айтып салганы,
Кашына жетип барганы,
Акырет арыз жан үчүн,
Аскерге болгон кан үчүн,
Айтты салам ан үчүн,
Андан билгин алардын
Ыкыбалы бардыгын,
Ката кылбай жарлыгын,
Ызат кылып кандыгын,
Айтып салам салганы,
Алигин Алмаң алганы,
Ашыгышың кандай? – деп,
Алмамбет сурап калганы.
Анда Манас кеп айтат:
«Алмамбет уккун – деп, айтат,
Жадоо, Чулун боюнан,
Короготу оюнан
Алда! – деп, атка мингени,
Айдалып жолго киргени
Сексен эки күн болуп,
Селдей болгон аскердин,
Жер жайнаган көп элдин
Үстүнө каран түн болуп,
Өзгө элдин шайы кетиптир,
Өлүмгө жакын жетиптир,
Коно калсак нетиптир?
Коно калсак нетер – деп,
Эми бир күн жүргөндө
Кол кырылып кетер – деп,
Мынча журт кетсе кырылып,
Убалы кимге жетер – деп,
Кыргыз чал чарчап калыптыр,
Кыянатчы Боз уул
Ошо курган чалыма
Он башы болуп алыптыр.
Өлөмүн – деп, арыз айтып,
Өзүмө келди дарт айтып.
Айткан арзын билбедим,

Тим жүргүн – деп, тилдедим.
Андан келип карасам,
Айландыра санасам,
Аскердин шайы кетиптир,
Ажалы жакын жетиптир,
Арстан Алмам бу жолго
Коно калсак нетиптир!»
Ал сөздү айтып салганы,
Айтканын угуп Алмамбет
Ачуусу келип калганы.
«Катыгүн, төрөм, не дейсиң?
Карыяңа шылтоолоп,
Так өзүңдү карасам,
Кайышып калган кедейсиң.
Алаткүн, төрөм, не дейсиң?
Аскердин камын не жейсиң,
Аксакалга шылтоолоп,
Алсырап калган кедейсиң.
Жалган болсо жарлыгың,
Жарабаса кандыгың,
Кандыгыңды алыңыз,
Калабалуу жумуштан
Качкын жүргөн бир кулду
Калас кылып салыңыз.
Өзүңдөн төрөм өтүндүм,
Экөө болсо өкүмүң,
Өлмөк болду Кыргыз – деп,
Өзүңдө болсо өкүнчүң,
Өкүмүңдү алып тоюңуз,
Өкүнгөнүң коюңуз,
Кыргыз чалым өлдү – деп,
Өкүргөнүң коюңуз!
Кылымда мындай кол болбойт,
Асили чынын айтканда,
Кыргылың өлбөй жол болбойт,
Кыргыз чалың өлбөсө
Кыяматты көрбөсө,
Кыргыздын иши оңолбойт.

Кылымдан эчен жан болбойт,
Кыргыздай эчен чал өлбөйт.
Кандыгың алып тоюңуз,
Калк кырылат экен – деп,
Какаарыңды коюңуз!»
Андан бөлөк сөзү жок,
Аял кылган өзү жок,
Астындагы Сарала ат,
Атка камчы салганы,
Арстан Алмаң токтолбой,
Жөнөп кетип калганы.
Анда Манас кеп айтып,
«Атасына ыракмат
Алмамбеттин – деп, айтып,
Кудай бардыр Кыргыз – деп,
Кыргыз доңуз кылдың – деп,
Кыргыздын тилин алам – деп,
Шагым жаман сындым» – деп,
Аккула ат менен далайып,
Акыл ойлоп салайып,
Жайдары Манас баатыры
Жай бастырды акыры,
Жайсаң Алма султандын
Далайга жеткен акылы.
Аларды таштай туруңуз,
Астыңкы кеткен аскердин
Аңгемесин угуңуз.
Кыдырата санабай,
Кыраан Алма султаның
Кылчайып артын карабай,
Аз жүрбөдү, мол жүрдү,
Жаалданган Алмамбет
Жана күндүк жол жүрдү.
Шараптын улуу кырына
Салып чыгып барганы,
Санаага ар иш алганы,
Сандыргалуу Алмамбет
Эсеп катын карады,

Карап көрсө катына
Айтканындай баатырдын
Күнү кырк бир күн болуп,
Түнү кырк бир түн болуп,
Эсеп кылса экөөнү
Сексен эки күн болуп,
Сезип Алмаң калганы,
Сөзү болсун эрмекке,
Дүрбү салды көрмөккө.
Булгаарыга каптаткан,
Бурамалуу каркыттан,
Оозуна жакут орноткон,
Алты имерип толготкон,
Айнеги чаңдап калат – деп,
Ак кадек менен ороткон,
Алыскы жолго жороткон,
Алтымыш уста, кырк зергер
Айнегин артык орноткон.
Болоттон кылган сабы бар,
Бой тумар чалыш кабы бар,
Алыстан соргон табы бар,
Болжолу жок дүрбүнүн
Боосун албай мойнунан,
Сууруп алып койнунан,
Көзүнө Алмаң салыптыр,
Көпчүлүктүн баарысы
Көк жал Алмаң караса
Көшүүн тартып алыптыр,
Көбү жүрбөй калыптыр,
Асты келет айдалып,
Арты келет байланып,
Бирөөгө убал кылат – деп,
Бүлүнтүп жанын кыят – деп,
Бирөөгө забын кылат – деп,
Сапарда жанын кыят – деп,
Бели катуу, бек айбат,
Бейли катуу, кара нээт,
Кара журтка карашкан,

Ыктуулардын баарысы,
Кайраты кабат боюнда,
Мыктуулардын баарысы
Артынан жыйып аскерди
Айдап келе жатканы,
Ат үстүндө сарпоштоп,
Байлап келе жатканы.
Алмамбет көрүп алганы,
Алы чак экен аскер – деп,
Айран азыр калганы.
Эми жүрсөм бекер – деп,
Кол кырылып кетер – деп,
Убаралык мээнети,
Убалы кимге жетер – деп,
Эртеңки күндө эрте түш
Уркун дайра жетер – деп.
Ошону ойлоп Алмамбет,
Кобулдуунун өзөнгө
Колду күтүп турганы,
Аскердин алды келгенде
Конуңар – деп, бул элге,
Алтындан доол урганы.
Кудай жалгап салды – деп,
Конмок үчүн бу жерге
Уруксат тийип калды – деп,
Кай бири аттан түшүшүп,
Маталып калган байкуштар
Басалбай жерди сүзүшүп,
Кайсы бирөөн карасаң
Аттан түшөр алы жок,
А карашар дагы жок,
Аттан түшөр чагы жок,
Кулап аткан андан көп,
Өлүмдү алып оюна,
Сулап жаткан сандан көп.
Баланча жок, табыңар,
Колдон колго чабыңар,
Ал сөздү айтып ар жерде,

Чуулап жаткан андан көп.
Аттын баары бош кетип,
Артылган бойдон кош кетип,
Ооган жерге баш кетип,
Көпчүлүктүн көзүнөн
Он эки талаа жаш кетип,
Көрөр болсоң калыкты, ай,
Көбөөттөгү балыктай,
Үстү-үстүнө тыгылып,
Үңкүрдөгү салыктай,
Кара журт жатып калганы,
Ат-атыңды байла – деп,
Кан Алмаң айгай салганы.
Айгай үнүн укпады,
Аттарын киши тутпады,
Акирет кетчү немедей
Аңтарып көзүн уктады.
Аттын баары бозуп жүр,
Алмамбет айдап, тозуп жүр,
Кай бирөөнө караса
Ээри кетип бооруна,
Куюшкан кетип сооруна,
Сүйрөп жүргөн андан көп,
Жүдөгөндөн жыгылып,
Сөөнгөнү сандан көп.
Ээр-токум калдырап,
Ооздугу шалдырап,
Бошоп барган кол аты
Боз көбөөн отту чалганы,
Тамашасы дагы бар,
Суунун жытын алган соң,
Сууну көздөй бет алып,
Чубап калган чагы бар.
Табандынын суусуна
Так чубады ушунда,
Алмамбет кирди кабакка,
Аттардын баарын караса,
Кашатка келип калыптыр,

Кырга чыгып алыптыр,
Көрүп, көк жал Алмамбет
Көлүгүнүн баарысы
Ысык суу ичип алар – деп,
Жоор чыкса жонунан
Кемчилик болуп калар – деп,
Атты адамга кошууга,
Алмамбет атты тозууга
Ак доолду карс коюп,
Алмабаш мылтык тарс коюп,
Алмабаш үнү чаңырып,
Алмамбеттин айгайы,
Ач кыйкырык жаңырып,
Алмамбеттин көрүнүз
Аттарын айдап кууганын.
Айгай салып калмакча,
Кытайча салып ураанын,
Каңгай, каңгай, каңгай! – деп,
Калдай, калдай, калдай! – деп,
Манжуулап Алмаң бакырып,
Шыйкуулап ураан чакырып,
Аттын баарын үркүтүп,
Адамдын баарын дүргүтүп,
Коркоктун баарын мүргүтүп,
Колду койдой үркүтүп,
Аскерге кирди аралап,
Аскер турган дүрбөшүп,
Бир-бирине каралап.
Кужулдады көпчүлүк,
Колго түштү көп түлүк,
Ыштан салды кылгандар
Ыргып тура калышып,
Шымын бутка салышып,
Мүдүрүлүп жыгылып,
Жүрөк оозго тыгылып,
Ычкырларын үзүшүп,
Үстөмөндөн түшүшүп,
Алсырап барган көпчүлүк

Аркы-терки сүзүшүп,
Кыйрап жаткан андан көп,
Калмакка кудай бардыр – деп,
Ыйлап жаткан сандан көп,
Ыштанына байланып,
Туйлап жаткан андан көп.
Кудай бардыр калмак – деп,
Колун жыйып кытайдын
Койгон экен камдап – деп,
Кор кылмакка биздерди
Келген экен бу жерге
Кондурбастан айдап – деп,
Каргап жүргөн андан көп,
Караңгыда аламан
Биринин атын бири кууп,
Кармап жүргөн сандан көп.
Эл ушинтип жатканда,
Элдирешип атканда,
Эми Алмамбет кеп айтат:
«Ээ, калайык – деп, айтат,
Мандайкы жак баткалда,
Жадоо, Чулун, Чаткалда,
Кокон менен Кашкарда,
Букар менен Ташкенде,
Сары-Арка менен Сары-Колдо,
Жайылган элиң оң-солго,
Иле менен Чүйүндө,
Жатып алып үйүндө
Кыйгыл суудан бир жутсаң,
Кыздын тынчын аласың,
Кыйынмын – деп, каласың.
Ачкыл суудан бир жутсаң,
Ат уйкусун аласың,
Айылга дүрбөөн саласың,
Аттанып түштүм, эрмин – деп,
Адамсынып каласың,
Эки күнү жол жүрсөң
Эс-акылдан танасың,

Эми жайың кандайсың?!
Бээжин кайда, жер кайда,
Кытай кайда, эл кайда,
Конуп алып арада
Куру дүрбөш не пайда.
Баландын аты жоор – деп,
Жолдошуна ошонун
Тиет экен оору – деп,
Баландын аты ошондо
Кеткен экен ысык – деп,
Байкаганга бир катар
Андайдын иши бузук – деп,
Оң кулагым укпасын,
Уккан болсо кулагым,
Билесиң го, калайык,
Жаныңдын тирүү чыкпасын!
Сол кулагым чалбасын,
Чалган болсо кулагым,
Билесиң го, калайык,
Жаныңдын тирүү калбасын!
Али да Бээжин кыйла – деп,
Атыңды таңга ашырып,
Анан уйку сыйла – деп,
Абыдан жатып кыйра» – деп,
Алмамбет айтып мындай кеп,
Аскерди багып калганы,
Акылманы кеп айтып,
«Атасына ыракмат
Алмамбеттин – деп, айтып,
Элкин жалгыз бу кытай,
Эр экен го куу кытай.
Эр экени чын экен,
Элден ашык тың экен.
Эч бир оюп койбойт – деп,
Не түрлүү ойду ойлойт» – деп,
Аскеринин баарысы
Айткан сөзү бу болду,
Арылбаган дуу болду.

Аны Алмамбет билген жок,
Бакмак үчүн бу колду:
Мында туруп нетейин,
Дарыя Уркун кечейин,
Куу өрдөк жаткан көлү бар,
Ак Кулжа кароол бели бар.
Кырмус шаанын Мурадил
Кызыталак капырдын
Четки кароол жери бар.
Батыра чалгын чалайын,
Байкап ишин алайын.
Муну ойлонуп Алмамбет
Буудан күлүк Сарала ат,
Бучкакка камчы бир салат,
Сарала ат менен чуратып,
Чаңды артынан буратып,
Күдүрлөгөн бор менен,
Күрпүлдөгөн шор менен,
Күн чыгыш карай жол менен,
Алакең кетти аргытып,
Артынан чаңын баргытып.
Алмамбет жолго салыптыр,
Уркундун улуу суусуна
Бешимде кирип барыптыр.
Байкап көрсө дайрасы
Башынан мөңгү бузулуп,
Аз болгондо ар туштан
Алтымыш дайра кошулуп,
Капкара болуп ыраңы,
Кан жыттанып жошулуп,
Карагайы, тал агып,
Кайың менен сал агып,
Караргандын баары агып,
Үстү жагы көбүктөп,
Үйөр жүрүп алыптыр,
Үзүктөй таштар үстүндө
Күлдүрөтүп агып калыптыр.
Ак көбүгү бурулуп,

Аркы-терки урунуп,
Агыны катуу улуу суу
Чамгарактап калыптыр.
Ошол Уркун суусуна,
Суунун тийген буусуна,
Жээгинде жекен желпилдеп,
Камыштын баары калкылдап,
Аттай кара балыктар,
Ар жеринен карасан,
Атылып түшүп, жаркылдап,
Алмамбет баатыр болбосо,
Адамзат бендеси
Барар эмес жакындап.
Ошо сууну көргөндө
Оён Алма султаның
Өөдө-төмөн бойлобой,
Өлөмүн – деп, ойлобой,
Атка камчы салганы,
Агыны катуу дайрага
Алла! – деп, кирип калганы.
Сууга түшүп жоголуп,
Жоголуп барып оңолуп,
Аты болуп улактай,
Алмамбет болуп тумактай,
Ортосуна жеткени,
Оён Алма султаның
Аттанар жакка атынан
Ооп түшүп кеткени.
Атынан түшүп алыптыр,
Ооздуктун төнөрүк
Оң бармагын салыптыр,
Сал байлаган эмедей,
Салаңдап алып Алакең
Итбалдак уруп калыптыр.
Суксур моюн Сарала ат,
Султан Алма көк жалың
Суудан аман чыкканы,
Суунун күүсүн укканы,

Сарынжынын өнүрүн
Сандыргалуу Алмакең
Шаркырата сыкканы,
Сарала аттын үстүнө
Алакең азыр чыкканы.
Куу өрдөктүн көлүнөн,
Тыртыштын ысык чөлүнөн,
Канатынын баарысын
Карк алтынга каптаган,
Куйругунун баарысын
Чылк күмүшкө чаптаган
Куу өрдөк жатса көлүндө,
Ок жетер жерден көрүнсө,
Атып алек кылсам – деп,
Алмамбет ойлойт көөнүндө.
Алмамбет ойлоп мындай кеп,
Аргытып жолго салыптыр,
Аяр экен өрдөгү,
Алмамбетти көргөндө
Алыстан көрүп ушу жин,
Асмандап учуп жөнөдү.
Өрдөктөн кабар алыптыр,
Өрмө-Өтөктө ак кулжа
Өзүнчө качып калыптыр.
Кырмуз шаанын Мурадил
Кырк күнү жатып ал жерге,
Шашкеде кеткен ордуна
Бешимде Алмаң барыптыр.
Такыядай таш дөбө,
Жатып кеткен көй төрө,
Кой боорундай когу бар,
Жылынып жыргап кетүүчү
Жолум үйдөй чогу бар,
Каапырдын кырып таштаган,
Канжадан калган богу бар,
Жан-жагына караса,
Жаадан калган огу бар.
Кеткен экен каапыр – деп,

Кез үстүнөн каапырдын
Бир чыкпадым акыр – деп,
Эр Алмаңдын ою бар.
«Кутуруп кулан атыптыр,
Кубанычка минтип батыптыр,
Буулугуп булан атыптыр,
Бу жерде кырк күн жатыптыр.
Мындайын мурун ойлонбой,
Мынчалык шорум катыптыр.
Кыркына кыргын салбадым,
Кызылала кан кылып,
Кылычтап башын албадым,
Ар качандан бир качан
Арылбаган арманым.
Көй төрөсүн бүлдүрүп,
Эрдигимди элге билдирип,
Оң бөйрөктөн салбадым,
Олжолоп атын албадым.
Солкулдаган сыр найза
Сол бөйрөктөн салбадым,
Сонун күлүк бууданды
Топтотуп айдап албадым,
Соогаттап журтум Таласа,
Ошондо калбайт эле го
Шордуу менин арманым!
Куу өрдөк көлдөн учуптур,
Кулжасы белден качыптыр,
Бир күнү мурун келбеген
Өзүмдү кара басыптыр».
Ар жагына караса,
Адам жүрөр жери жок,
Ач кайкалаң бели жок,
Агарар кары теги жок,
Кашыктай болгон кары жок,
Калактай болгон жары жок,
Караган-бута баары жок,
Томуктай болгон тоосу жок,
Токум батар коосу жок,

Көз учунда мунарык,
Көз жетпеген тунарык,
Ээн талаа, эрме чөл,
Эңгиреген каран чөл,
Эмки турган калайык
Эринбесең барып көр.
Таз кара учса шашкандай,
Тандайы күйүп качкандай,
Таз адам барса шашкандай,
Маңдайы күйүп качкандай,
Куркулдай учса шашкандай,
Куйругу күйүп качкандай,
Куландар жүрсө шашкандай,
Туягы күйүп качкандай.
Көрдү чөлдү биябан,
Көк жал Алма султаның
Бура тартты шол жерде
Көк-Аргындын кыядан.
Кайра тартып калганы,
Аз жүрбөдү, мол жүрдү,
Арстан Алма султаның
Ары-бери жүрүшү
Алты күнү жол жүрдү.
Жетинчи күнү кечинде
Жетип элдин четине,
Алмамбет келди кошуна
Эл уктаган кезинде,
Аскеринин кашына,
Куранды ээр, көк жаздык
Алмамбет коюп башына,
Нардай болгон Сарала ат
Аса байлап терекке,
Алмамбет жарап керекке,
Актап кызмат кылбаса
Адам таппас береке,
Башына жаздык коюлуп,
Бар напсиси тоюнуп,
Алмамбет жатты чоюлуп.

Бир жумадан бир жума
Уйкусу канбай жупжуда,
Өлүп калган адамдай,
Өз башын жерден ала албай,
Талып калган адамдай,
Далысын жерден ала албай,
Өлдү десе, деми бар,
Өлчөөсү жетер жери бар.
Коңуругу баш жарат,
Колдогу адам таң калат.
Аскерлер көрүп жарданат,
Адамдар көрүп таңданат.
Бир жумадан бир жума
Минтип уктап жупжуда,
Сегиз күн жатып алыптыр,
Бу бойдон өлөт белем – деп,
Аскерлер айран калыптыр.
Арытып келип жол жайын,
Анан келип Алмамбет,
Алп уйкусун салыптыр.
Күнү-түнү он алты,
Күпүрлөдү көп калкы,
Уйкусу араң каныптыр,
Учуп туруп ордунан,
Улук Алма султаның
Колун сууга салыптыр,
Кол дааратын алыптыр,
Бутун сууга салыптыр,
Бут дааратын алыптыр.
Казаа болгон намазын
Казыр окуп болгону,
Алакан жазып, кол ачып,
Бата кылып койгону,
Арстан Алмаң ар ишти
Акыл кылып ойлонду:
Улуу черүү колум бу,
Узак сапар жолум бу,
Астымдагы бир душман

Уркун дайра улуу суу.
Кечүүнүн камын кылайын,
Кечирсем көңүл тынайын.
Өтүүнүн камын кылайын,
Өткөрсөм көңүл тынайын,
Өнөрдү артык үйрөндүм,
Өз күчүмдү сынайын.
Уркун дайра суусу үчүн,
Убара болуп ушу үчүн,
Жайташты сууга байлайын,
Жаратканга жалбарып,
Жакшылап күндү жайлайын.
Жайнаган журт мусулман,
Дарыяны көрбөгөн,
Жаман коркор ушундан.
Улуу сапар жиберип
Убайымга калбайын,
Куп жазыктуу иш кылып,
Кудайыма барбайын.
Муну ойлонуп Алмамбет,
Бу жердеги сөз эмес,
Мурункудан калган кеп,
Манастын келди кашына,
Таажысын кийип башына.
Кырк баатырдын баары бар,
Кыргыз, Бакай кары бар,
Кыргыз уулу болгонун
Атаңардын өнөрүн
Аңдап угуп алыңар,
Айта берсе улуу сөз,
Аңгеменин баары бар.
Арстан Алмаң кеп айтат:
«Ай, калайык! – деп, айтат,
Казатка чыккан көй баатыр
Каапырды жоолап келатыр,
Үлкөн жаштуу кары бар,
Улук кандын баары бар,
Угуп сөзүм алыңар,

Каршы алдыңда бир катар
Уркун улук дайра бар,
Урматтуу кыйла жайлар бар.
Тоо көрүнбөс талаа бар,
Адам уулу өтпөгөн
Толуп жаткан балаа бар.
Түз жери жок тоосу бар,
Түктүүдөн кыйла жоосу бар.
Катын аюу алаткак,
Калкым аны аңдап бак.
Киши кийик, төө кийик,
Кайып болгон адам бар,
Убара чаркөө, чыңыроон,
Ушу түрдүү наадан бар.
Жабыр баян жандар бар,
Жадоочу деген заңгар бар.
Жакын барган адамды
Жалмап соруп алган бар.
Мүйүзү бар адам бар,
Бүлүндүрүүчү ар жандар.
Аркалар деген кушу бар,
Аңдасаң сонун ушу бар.
Ар тарапка учуучу,
Адамды көрсө кокустан,
Үстүнө жаба чычуучу.
Чычкан богу ок болот,
Түшкөн жери жок болот,
Ар кандай адам болсо да,
Күйүп-жанып чок болот,
Кез кылбасын кудайым,
Келет экен ошо – деп,
Кейип кылба убайым,
Кетте черүү үлкөн кол
Кебимди уккун жудайын,
Келип калса кокустан,
Ат ичмегин алыңар,
Аябай отко салыңар,
Өтүктөн батек алыңар,

Өрттөп отко салыңар,
Ат тери менен эр тери
Агер барса мурдуна
Учалбай калат бир жери,
Акылы кетип, аз болуп,
Астыңа түшөт мас болуп,
Чалгыны узун бир кулач,
Жанына барбай оолак кач,
Тула бою уу болот,
Душмандын бири бу болот,
Азыркы саа чоң душман
Алдыңда Уркун суу болот.
Жаратканга жалбарып,
Күндү бүгүн жайлаймын,
Жай ташты сууга байлаймын,
Жайлап сууну кечпесек,
Жан калбайт – деп, ойлоймун.
Азырлангын бу күндө
Арбын отун түшүрүп,
Азык-түлүк бышырып,
Адамдар көңүл жайлаңар,
Азыкты арбын шайлаңар,
Ар тараптан чөп чалып,
Атыңды отко айдаңар.
Аттарың жатсын семирп,
Адамың жаткын желигип,
Алмамбет бизди кырды – деп,
Нааданың жатсын ээлигип».
Ал сөздү айтып салганы,
Акылга дыйкан улуктар
Айран азыр калганы,
Азыгын аскер шайлады,
Аттарын отко айдады,
Сандыргалуу Алмамбет
Жай ташын сууга байлады.
Тегерете терс окуп,
Тескери дуба нече окуп,
Касыйдадан кат окуп,

Калмакча дуба жат окуп,
Байгамбар болгон Сулайман,
Мына ушунун тушунда
Дуба келген кудайдан,
Барайыздан бат окуп,
Кыраан Алма султаның
Кытайча дуба жат окуп.
Жөнүн билет мурунтан
Жөөт, индинин өнөрүн,
Арбын билет мурунтан
Аркан бою түшүрсө
Адамды карга көмөрүн.
Аны ойлонуп Алмамбет,
Тиктегенин көргөн кул,
Тирешкенин көмгөн кул,
Тилегин кудай берген кул,
Атканын жазбас мерген кул,
Айтканы кабыл келген кул,
Алдасы тилек берген кул
Алакең жайы мына бул:
Жаканын баары жамгырлап,
Бөксөнүн баары мөндүрлөп,
Туурадан туман дүркүрөп,
Кыбыладан караса,
Кызыл мунар күркүрөп,
Аязына чыдабай
Адамдын баары зиркиреп,
Арыктуу жерлер жылгындап,
Аңдуу колот тыгындап,
Асмандан алты сай мөндүр
шыбыргак
Борошолоп бургулап,
Карандай мөндүр шыбыргак
Каршы-тери ургулап,
Тоолорго толук кыш болду,
Жакага жалтыр муз болду,
Жалпы аскердин баарысы
Кыңшылашып кыз болду.

Орундун баары сыз болду,
Оюнан кеткис иш болду,
Төрөлөрдүн баарысы
Төшөнгөнү киш болду.
Карасы түгүл канынан,
Калың аскер баарысы
Үмүтүн үздү жанынан.
Эшикке чыккан зарыгып,
Эки көзү карыгып,
Жаткандан жамбаш талыгып.
Өлүмүн алып эсине,
Кардан бөлөк көрүнбөй
Караганда көзүнө.
Жай чилдеси кыш болду,
Жаткан жери сыз болду,
Жайнап жаткан көпчүлүк
Жадыдан кеткис иш болду.
Бир жумадан бир жума
Күн ачылбай жупжуда.
Адамдын көбү бүгүлдү,
Наадандардын кыйласы
Аманат жандан түнүлдү.
Жакшынын баары шалдайып,
Жамандардын баарысы,
Жашы менен карысы
Жаткан жерде далдайып,
Карасы менен канынан,
Кары-жаштын баарысы
Үмүтүн үзгөн жанынан.
Көпчүлүктүн баарысын
Көзү көргөн Алмамбет
Жашы менен карысын,
Карап тургун Алмаңдын
Жай ташын суудан алышын.
Эки кулач көк чыбык
Эр Алмаң суудан алыптыр,
Эрдемсиген кыйласы
Эс-акылдан таныптыр.

Оң буту менен Алмамбет
Ошо сууну кечиптир,
Он бир дуба түйүнүн
Отуруп алып чечиптир,
Ободогу көк булут
Оодарылып кетиптир.
Булуттан неме калбады,
Буркурап шамал айдады.
Тумандан неме калбады,
Туш-туштан шамал айдады.
Күн көрүндү жаркырап,
Күчтүү жел жүрдү заркырап,
Чымын учту чыркырап,
Чымчык учту чуркурап,
Жердин буусу буркурап,
Аттан, аттан, аттан – деп,
Аскердин баары чуркурап,
Кош-колонун тартышып,
Кош атка жүгүн артышып,
Кол башчынын баарына
Кошоматын айтышып,
Найзанын учу жылтылдап,
Аскердин башы кылкылдап,
Асаба туусу жалпылдап,
Аргымак аттар алкылдап,
Алтындуу тондор жаркылдап,
Жер жайнаган көпчүлүк,
Жетек ат алган жаштары
Жергемден калам, ой-бой – деп
Жете чаап талпылдап,
Калкандын баары калкылдап,
Каруу, жарак жаркылдап,
Калың кол баштап Алмамбет,
Кара Уркун дайрага
Жетип барды шаркылдап.
Кара журт көзүн салыптыр,
Карап көрсө дарыя
Какшып соолуп калыптыр.

Какырда суулар как соолуп,
Кашка булак так соолуп,
Сай көрүнүп заңкайып,
Таш көрүнүп даңкайып,
Агынды болгон дөңгөчтөр
Ар жерде жатыр каңкайып.
Дүмүрлөр чыгып сороюп,
Жыгачтын калган тамыры
Жылгалардан короюп,
Өзүң көргөн өгүңкү
Өгүздөй кара балыктар
Өлүп жатат тороюп.
Билимдүүсү бир-бирден,
Миң башы койгон бир миңден,
Миңден-миңден бир салды,
Билимдүүлөр таң калды.
Кыркаарга салды кылымды,
Мурун кечсек экен – деп,
Жол талашкан кай бирөө
Токмоктошуп кырылды.
Топ-топ болуп турушуп,
Жол талашып урушуп,
Мурун кечсек экен – деп,
Бузукулар тепеңдеп.
Чылбырлашып кармашып,
Тиктегени дарыя,
Бир-бирине жармашып.
Аяк жагы кылкылдап,
Жогору жагы лыкылдап,
Суу чыкканда ийнине
Ээрден көчүк былкылдап,
Эт жүрөк чочуп болкулдап,
Эсерлердин кыйласы
Эси чыгып солкулдап.
Андай дайра көрбөгөн,
Мурунтан кечип көнбөгөн,
Үйдө жатчу адамдар,
Үтүрөйгөн наадандар

Ортосуна жетишип,
Барганда суунун ортого,
Башы айланып кетишип,
Калбаны катуу башташып,
Сууга боюн ташташып,
Дайрага калкып аккан бар,
Агып өлөт кокус – деп,
Арт жагынан акмалап,
Андайларды баккан бар.
Чуркурап суудан барышып,
Акканын тутуп алышып,
Ат сооруга салышып,
Башын сууга малышып,
Не жыгылдың сууга – деп,
Энтиктирип алышып,
Эсен-аман маңдайга
Сүйрөп чыгып салышып,
Эсен чыктык суудан – деп,
Сүйүнүшүп калышып,
Кайра карап, кай бирөө
Дайрага көзүн салышып,
Таңыркашып калышып,
Сууга көзүн салышып,
Сумсайышып калышып,
Аркы өйүздөн, берки өйүз,
Андап аны караса
Адам, айбан бөлүнбөй,
Ачылып анык көрүнбөй,
Көз жетпеген көл экен,
Көрбөгөн бенде жүргүсүз,
Казылуу кара көр экен,
Көлкүлдөгөн сел экен,
Көргөндүн башы тел экен,
Көрүп келген шону да
Көңкү кыргыз эл экен,
Аскер баштап, туу алган
Айкөл Манас эр экен.
Жамандыкка жоробой,

Ошончо жүргөн аскерден
Жалгыз адам коробой,
Аман кечип кеткени,
Арып менен суу тарткан
Арстан Алма султаның
Эрлиги эмей неткени.
Аркы өйүзгө барышып,
Аралга конуп алышып,
Ар кошуна бир жылкы
Ай туюкка чалышып,
Аттын баары зеригип,
Алты конуп ал жерге,
Адамдын баары эригип,
Атышсак – деп кытайга,
Азаматтар желигип.
Тондун баарын кагышып,
Тоого чыгып барышып,
Кийимдин баарын күбүнүп,
Кишинин баары бүгүлүп,
Киши кийик деген бар,
Ашып тоодон кеткени,
Атаңды ат – деп, жүгүрүп.
Аттырбайт экен бу да – деп,
Адам экен жуда – деп,
Аскерлер андан түңүлүп.
Алтындан туусун аштады,
Жетинчи күндө Алмамбет
Дагы аскерди баштады,
Жүлгөрдүн тоосун ойлоду,
Жүлүндүн суусун бойлоду,
Эрдемсинген көпчүлүк
Эркине Алмаң койбоду.
«Алтайдын тоосу түгөнүп,
Адаа болгон учу – деп,
Ашар белиң ушу – деп,
Ар жагы Анжуу шаары бар,
Чындап жүрсө төрт күнү
Чынмачындын тушу – деп .

Күн чыгышы Чынмачын,
Күлдү журт боюн чындасын.
Басар жолуң Көк-Аргын,
Бадышам кудай колдо – деп,
Баатырларым ойго алгын,
Жетиген жагы тарабы,
Жеринин аты Салаңу,
Кыштачу жериң Эриме,
Жакын калдың, калайык,
Кытайдын кылым элине.
Менин сөзүм бир төлгө,
Ушу бүгүн киресин
Он бир күндүк бир чөлгө.
Менден муну угуңар,
Мешке сууну куюңар,
Чаначка сууну чалкытып,
Арадан өтүп эки күн,
Атың менен адамың
Бир жуткузуп калкытып,
Ортосу чөл-биябан,
Көзүң учар көрө албай,
Тоого бүткөн кыядан,
Томуктай болгон тоо көрбөй,
Тоонун баары кесенде,
Тоо көрсөң да соо көрбөй,
Кашыктай болгон кар көрбөй,
Калактай болгон жар көрбөй,
Караган-бута да көрбөй,
Жол жүрөсүң жети күн,
Жобонор кезиң так бүгүн».
Ал сөздү айтып Алакең,
Эриме көздөй жөнөлдү,
Эл артынан өмөлдү,
Кадимден адам көрбөгөн,
Кайыштар мындан көп өлдү.
Адыр-адыр жерлери,
Адырдын чөбү суюлуп,
Аркары кумдай куюлуп,

Аркары киши тааныбайт,
Ал жерге барып жолукса,
Арыздуу адам наалыбайт,
Аралап келет таңыркап,
Найза менен коюшуп,
Арасында аскердин
Алты, бештен союшуп,
Ал аркардан алгандар
Аппак майга тоюшуп,
Аңгемеси артык болушуп,
Буруштан келген сайы бар,
Бугунун жүрөр жайы бар.
Будурдун чөбү суюлуп,
Бугусу кумдай куюлуп,
Бугусу киши тааныбайт,
Бул аскерге баргандан
Муңдуу бенде наалыбайт,
Азыр колго түкүрүп,
Найзаны кылып укурук,
Атаң кыргыз баласы
Аскерде жүрүп кутуруп,
Аралап келген бугуну
Алмак үчүн да муну
Мүйүзгө курук салышып,
Жулдуруп ийип бугуга
Куру кол болуп калышып,
Түбүмө бугу жетти – деп,
Найзамды жулуп кетти – деп,
Жолдошторун чакырып,
Топону тоодой сапырып,
Жакыны жааны атышып,
Андистер саадак тартышып,
Мыктылар мылтык атышып,
Талаа, чөлү биябан
Тамашага батышып,
Курбусунда кулжа бар,
Кайыптын баары мында бар.
Талаасында сары бар,

Токоюнда чары бар,
Жан бүткөндүн баары бар.
Кутуруп кулан ойногон,
Бөрү, түлкү жойлогон,
Кызыгын көргөн тойбогон,
Ала карга азандап,
Кара карга казандап,
Баласына каралап,
Баары тууган жер экен
Туйгун, тунжур аралаш,
Чымыны бар чымчыктай,
Чычканы бар күчүктөй,
Дөгөчү деген жалбырак
Төрт канат үйдүн үзүктөй,
Жекени бар желектей,
Кээ бир жерде камыштар
Кере кучак челектей.
Үчүнчү күндө суу көрдү,
Суулуу жерге барганда.
Сапыраң деген куу көрдү,
Канаттары чатырдай,
Кандай кылып алууну
Калыктын баары батынбай,
Эки кулач мойну бар,
Көлдүү жерди көргөндө
Элдин чыккан ойну бар,
Тепшидей куунун башы бар,
Сенселген аппак чачы бар.
Үнү муңдуу куусу бар,
Көлчүк кара суусу бар,
Көргөнгө сонун ушу бар,
Кайыбы чөбүн жиреген,
Кара жыгач, кайыңы
Карасаң обоо тиреген,
Баркын билген адамдар
Малы-башын үрөгөн.
Түрдүү гүлдөр гүлдөгөн,
Түрмөктүү булбул сүйлөгөн,

Кызыгы артык дүйнөдөн,
Короолуусу короздой,
Корозу бар көнөктөй,
Балтырканы билектей,
Маралдарын карасаң,
Мала кашка инектей.
Алмасы бар аяктай,
Кымыздыгы таяктай.
Алчалары дагы бар,
Кунан койдун жүрөктөй,
Машаларын байкаса
Суудагы суксур чүрөктөй.
Жекендерин караса,
Желектүү найза түпөктөй.
Кара каз деген бирөө бар,
Тумшуктарын карасаң
Суусарга койгон күбөктөй.
Байыркынын сөздөрү,
Баркылдап учкан кара каз,
Балык жейт экен өздөрү,
Куйруктары кучактай,
Тумшугунда тиши бар
Курчутуп салган бычактай.
Жалгыз канат кушу бар,
Казылык – дейт кай бирөө,
Уксаң сонун ушу бар.
Жалгыз канат өгөрөк,
Жан көрбөсө не керек,
Таш бакасы чарадай,
Жаткан сөөк тегерек,
Жандын баары мында бар,
Жайын угуп тындаңар,
Арс, кесенде анда бар,
Адам билбес жандар бар,
Мамонуту жапан бар,
Жалгыз аяк, чыңыроон,
Адамга душман жаман бар,
Зор өгүздөй каман бар.

Бери жак, ары жак чөл үчүн
Бенде жетпей калган бар,
Чочкосу койдой жайнаган,
Кудук-кудук суулар бар
Даш казандай кайнаган.
Жолборс, илбирс, аюу бар,
Шолордун жүрөр жайы бар,
Бал жыйноочу аары бар,
Дүйнөдө жоктун баары бар,
Жүргөн жапан малы бар.
Эми Алмамбет элге айтат:
«Ушу жерден орун алыңар.
Кысылсаң кайып атарсың,
Кысталбасаң жатарсың.
Ачыксаң аркар атарсың,
Ачыкпасаң жатарсың.
Бууруксаң бугу атыңар,
Муңайбастан жатыңар.
Кутурсаң кулан атыңар,
Ушу жерге кыштайсың,
Куп экен – деп, жатыңар.
Бадалдан марал атыңар,
Башкадан душман келет – деп,
Баш көтөрбөй жатыңар.
Чыйраксып чыккан эрлерим,
Чыйрыгып мында келгениң,
Чыйрыкканың жазылсын,
Жолдо тарткан мээнетиң
Чың ушул жерде басылсын.
Мылтыгың атып түздөй бер,
Көңүлүңө нени алсаң,
Көрөсүң мындан издей бер.
Очогор атып, түздөй бер,
Оюңа алган кайыпты
Ушу жерден издей бер.
Алладан келсе ажалың,
Аманат курган бир жаның,
Айт кудайга датыңды.

Алда кандай болот – деп,
Алып колго байлабай,
Айдап ийип атыңды,
Ат минер кезде алыңар,
Аңгеме сүргүн баарыңар.
Айдап, айдап атыңды,
Агытып отко салыңар.
Кош тигиңер жанаша,
Ары-бери жөө басып,
Кыла бер, кызык тамаша.
Түтүнүнө тоорактын
Кош түндүгүн ыштаңар,
Так ушу жердин өзүнө
Козголбой жатып кыштаңар».
Алмамбет айтып акылын,
Ал сөздү макул алыптыр
Арстан Манас баатырың.
Жана Алмамбет кеп айтат:
«Жаткан ушу жериндин
Жайын уккун – деп, айтат.
Чилдеден мурун он күнү
Чиркей учар маша бар,
Тим жаман жоо ошо бар.
Жейрени бар аркардай,
Жерден чыгат жыланы
Жети кулач аркандай.
Кара куйрук аркардай
Кара жылан деген бар,
Катаасыз учуп келген бар.
Амал кыл айткан сөзүмө,
Ушу жаман бир душман
Учуп тиет өзүнө,
Көрүнбөй келет көзүнө.
Артыңдан тийсе астыңдан,
Астыңдан тийсе артыңдан
Жоо огундай өтүүчү,
Ар кандай кыйын болсоң да
Жайлап салып кетүүчү.

Оңуңдан тийсе солуңдан,
Солуңдан тийсе оңуңдан
Ок ордуна өтүүчү,
Ойрон кылып кетүүчү.
Учмуял деген жылан бар,
Ушундай мээнет кылган бар,
Жайланып жатып калыңар,
Чигилик деген жаачы бар,
Алың келсе, жүздү бак,
Эч таппасаң үчтү бак,
Ушу жылан тушунда
Учуруп коюп, уктап жат.
Чегиртке болор тамагы,
Зерикпей баккын сен аны.
Арашыт деген бири бар,
Андап аны билип ал.
Жөргөмүштөй бою бар,
Жөнүн билсе жыланды
Жөн койбоско ою бар.
Алың келсе, андан бак,
Айтканымдын баарысын
Андагын, – дейм, -ушу чак.
Төрт жарым айда кыш өтөт,
Бендеден бекер иш өтөт.
Жети айда учар жыланы,
Беш айдан калбай урушуп,
Бээжинге мээнет кылалы.
Алдырсак да, алсак да,
Ажалдан аман калсак да,
Алты айда такыр тыналы».
Ал сөздү айтып Алмамбет,
Аскерден алган көп милдет,
Туюнтту журттун баарына,
Туйгуну Манас канына,
Жалпы журттун баарына,
Жашы менен карыга,
Жай айтты журттун баарына.
Айтып болуп, Алмамбет

Кетти өзүнүн кошуна,
Кетте черүү, калың кол
Ээрчип келген кашына.
Жатты кошун жайлашып,
Атын отко айдашып,
Келбеди беле, жол басып,
Жаратып күлүк байлашып,
Айтканындай Алмамбет
Ар түрдүү кайып атышып,
Аңгемеге батышып,
Ар кайсынын этинен

Тандап даамын татышып,
Так шу жердин өзүндө
Талыкпай төрт ай жатышып,
Арадан өттү алты айы,
Аскерге барган адамдан
Айылды качан көрөм – деп,
Алдырады далайы,
Үч айда барган шу жерге,
Үшкүрүк болду көп элге,
Тогуз айга толуптур,
Токтолуп төрт ай жатканда.

АЛМАМБЕТ БААТЫРДЫН ЧАЛГЫНГА СЫРГАКТЫ ЭЭРЧИТИП БАРГАНЫ. АЛМАМБЕТ МЕНЕН ЧУБАКТЫН КАПА БОЛГОНУ

Ат кара тил болуптур.
Кар кеткенде көк чыкты,
Кара шибер көп чыкты.
Ат семирп жык болуп,
Атыш, чабыш жоо көрбөй,
Адамдын баары бук болуп,
Элдин баары зеригип,
Эми кайда жоосу – деп,
Эр азамат эригип,
Кытайын көрсөк экен – деп,
Кыйла адамдар желигип,
Калктын баары зеригип,
Кайраттуулар ээлигип,
Уйкунун баары канышып,
Чыйрыкканы жанышып,
Кытайды көрсөк экен – деп,
Чыңалышып алышып,
Барсак – деп, Бээжин жолуна
Кобур кирди колуна.
Баары аскер антип бүлүптүр,
Баатыр Алма султаның
Байкап муну билиптир.

Баатырынын үстүнө
Барып Алмаң кириптир.
Кырк баатырдын баары бар,
Кыргыз, Бакай кары бар,
Элеман уулу эр Төштүк,
Эштектердин Жамгырчы,
Казактардын Көкчөсү,
Кара жаак эр Үрбү,
Анжыяндан Санжыбек,
Буудайыктын Музбурчак,
Бул улуктар жыйылып,
Олтурган экен ушул чак.
Кол барган аскер курашып,
Эр Алмамбет олтурду
Эсендик, соолук сурашып.
Эми Алмамбет кеп айтат:
«Эсептеп элди көрөлү,
Эгем Таала тагдыры
Не жазганга көнөлү.
Сапарга келген калың кол,
Санасам Бээжин алыс жол.
Миң башы бар, беги бар,

Билимдүүгө бир сапар
Аман-соосун аскердин
Алууга кандай эби бар.
Миң башы менен жүз башы,
Билимсизден бир катар
Кургабай аккан көз жашы,
Амандыкка кубанар
Ар адамдын өз башы.
Эл жыйылып келсин – деп,
Эл бийлеген эрендер
Эсебин бүгүн берсин – деп,
Калк жыйылып келсин – деп,
Калк бийлеген калайык
Катасыз эсеп берсин – деп,
Бу санаттан калганды,
Тоотпой жатып алганды
Билгенимди кыламын,
Миң да болсо кырамын.
Көңүлдө ишим кылармын,
Көп да болсо кырармын.
Жалынса, жанын койбосмун,
Жаан кечти бир кытай,
Жайымды бул журт ойлосун,
Жалбарган менен болбосмун.
Каратпай тешип көзүнү,
Каттам кылам өзүнү,
Карап турган кара журт
Ката дебе сөзүмү.
Каргантпай кесем тилини,
Каалабай чыгып келгенмин
Кара кытай динини,
Айтпасам да билесиң,
Атпай журт менин зилимди,
Атаңар Угуз болгон соң,
Аламан өскөндүгүңөр
Так, ушу жерде билинди.
Эрендер азыр келсин – деп,
Эсебин элдин берсин» – деп,

Жаалына Алмаң миниптир,
Жалпы журттун баарына
Жар чакыртып ийиптир.
Ырамандын Ырчы уул,
Ычкыры бапик кырк муун,
Тебетейи чоктуу кул,
Айтар сөзү шоктуу кул,
Жарчы башы мына бул.
Элим түгөл болгой – деп,
Эси чыкты эчен кул.
Түпкү уругу бек болгон,
Угуздун улук экени
Түмөнгө маалим кеп болгон,
Мансап тийген эрлерге
Башына өлүм шек болгон.
Кол жоголуп кокус – деп,
Тобумдан киши жок болуп,
Өлбөйлүк бөөдө окус – деп,
Миң башы, беги бар,
Бир-биринен сурашып,
Аскери аман бекен – деп,
Антаңдашкан кеби бар.
Жүз башы менен он башы
Жүдөгөндөн кыйласы
Койнуна толду көз жашы.
Он башысы ороктоп,
Найзасы колдо короктоп,
Онун айдап сороктоп,
Ол Алмаңдан өткөрдү,
Өткөргөнүн көз көрдү.
Жүз башысы далактап,
Жүр бери – деп, шалактап,
Бу да Алмаңдан өткөрдү,
Өткөргөнүн көз көрдү.
Миң башылар келгени,
Минтип эсеп бергени.
Бектердин баары келгени,
Белендеп эсеп бергени

Берениң Алмаң кеп айтып,
Бере албасаң эсебин
Мерт табасың – деп, айтып,
Убада кылган өзү бар,
Угузган журтка сөзү бар,
Ойрот журттун баарына
Оён Алма султандын
Оң карабас көзү бар,
Ойрот журттун баарысы
Эсебин берген кези бар.
Эсебин элдин алыптыр,
Отуз жүз миң орчун кол
Эсен чыгып калыптыр.
Эсебин элдин билиптир,
Элдин амандыгына
Эр Алмаң анда күлүптүр.
Калк аманын билиптир,
Калктын амандыгына
Кан Алмаңкатуу күлүптүр.
Башкадан эсеп алыптыр,
Баатырдын кошу калыптыр.
Оёндор, санап бил – деди,
Баатырыңдын өз кошу
Он башысы ким? – деди.
Он башы сөзгө келгени,
Он башысы ушу – деп,
Тазбайматты бергени.
Он башы болгон Байматты
Он кишинди көз көрсүн,
Он эсебин өткөрсүн,
Келсин ылдам! – дегени.
Тогузун алып топулдап,
Өзү менен он болуп,
Өткүр Алмаң султанга
Өттү эсептен сопулдап.
Алмамбет ага токтолду,
Аңдап көрсө, Байматтан
Бир кишиси жок болду.

Билерманы сен – деди,
Бир кишин кайда? Кем – деди.
Билинген сенин иттигиң,
Эсебиң азыр, бер! – деди.
«Жадоо, Чулун боюнда,
Короготу оюнда
Тогузу тийген колума.
Айдап аман тогузун,
Өзүм менен он кылып,
Жүргөмүн элдин соңунда.
Эр Тазбаймат кеп айтат
Колума тийген тогузун
Аман айдап астыңа
Алып келдим – деп, айтат.
Өзүм менен он болуп,
Онум аман экен – деп,
Ошондон бери ойлонуп,
Алып жүргөн мен – деди,
Ажалым үчүн кытайдан
Келген болсоң сен – деди,
Аргам барбы, өлүмгө
Туруптурмун мен» – деди.
Анда Алмамбет кеп айтат,
Ачууланып бек айтат:
«Отуз жүз миң орчун кол,
Келгениң Бээжин алыс жол.
Отуз жүз миң-көп аскер,
Ошонун баары аман – деп,
Башка журт аман болгон соң,
Так эле сенден бир киши
Жоголгону жаман – деп.
Өзгө элден киши жоголсо,
Өлүмгө буйруп саламын.
Өзүбүздөн жоголсо,
Өлтүрбөй кантип каламын.
Жардыгым жалган болбос – деп,
Жалганчы адам оңбос – деп,
Өкүмүм экөө болбос – деп,

Өтүрүк айткан оңбос – деп,
Кайда кетти, тутунар,
Канча желдет, жолдош» – деп,
Алмамбет айтып салыптыр.
Алты желдет жабылып,
Азыр башын чабууга
Даярданды камынып.
Катаа боло калбас – деп,
Кандын кылган өкүмү.
Калайыктан калбады
Канын кеч – деп, өтүнүү.
«Кан кылбай кийимин алгын –
деп,

Ыслам, ыйман келтирип,
Кабакка союп салгын» – деп,
Аргын Каракожосу
Ал сөздү айтып салганы,
А дегенче ордунан
Серек тура калганы.
Айтты сөздү эр Серек,
Мурунку аты Байсабай,
Мындай акыл таппаса,
Серектиги не керек.
Ордунан туруп кеп айтат:
«Ой, баатырлар! – деп, айтат,
Элди эсепке албасын,
Катары менен калкынын
Канкоруң кирип калбасын?
Ойротту санга салбасын,
Окусуна санатка
Оёнуң кирип калбасын?
Он башыдан бөлөгү
Башканыкы он экен,
Байкуш болгон Байматтын
Бир кишиси жок экен.
Башкасынын баарынын Ондон
болгон чен экен,
Оюлуп калган Байматтын

Бир кишиси кем экен.
Манаска болгон он башы,
Байканаар, кандай неме экен?»
Чукулдан акыл чыгарып,
Чубагандай сөз айтып,
Чунак Серек салганы.
Туруму жок дүнүйө
Тупатуура жалганы.
Серектин сөзү макул – деп,
Турган журттун баарысы
Сездейише калганы.
Жадоо, Чулун боюнда
Жардык тийип колуна
Кан Алмамбет кан болгон,
Кандыгы журтка даң болгон,
Калмак кандай кылат – деп,
Кайгы баскан жан болгон.
Миң башы бекке байланган,
Билбегендин баарысы
Сийдиги булут айланган,
Он башы менен жүз башы
Ошо жерде шайланган.
Он башы болгон оёngo
Ошо жерде жазган каты бар,
Он кишинин аты бар.
Каталык жумуш болбосун
Казатта жүргөн жолдо – деп,
Кагазын оку, молдо – деп,
Кан Серек айтты мындай кеп.
Айтканын угуп алганы,
Кадырсейит молдосу
Катка көзүн салганы,
Манастын аты Байматтын
Оңунан чыгып калганы,
Серектин сөзү айткандай
Ордунан чыгып калганы.
«Байкабай кара бастым – деп,
Баатырым Манас, сен үчүн

Кытайдан келген кулундан
Кызылдай өлө жаздым!» – деп,
Кыйкырып Баймат барганы,
Кыргыздын көбү каткырып,
Кыйындар күлүп калганы.
Кырааны Манас күлүптүр,
Кыйындыгын Алмаңдын
Атпай журт азыр билиптир.
Анда Манас кеп айтат,
Ачууланып бек айтат:
«Арбак урган Тазбаймат
Уялбай мага кеп айтат,
Жоготкон кишим жолборсум
Сен экенсиң–деп, айтат.
Уруп кеткен Тазбаймат,
Улук кишим сен болсоң
Унуткан кишиңмен болсом,
Ушу жорук саа чала,
Он башы ойрон сен болсоң
Оюнда жогуң мен болсом,
Серекти айтпай койдурбай,
Сени ушу жерде сойдурбай,
Эстебей койсоң мени сен,
Эр Алмамбет баатырга
Өлтүрттүм экен сени мен!»
Баатыр Манас болкулдап,
Башкача күлдү солкулдап.
Кылая багып күлбөгөн,
Күлгөндүн сырын билбеген,
Күңгүрөнө сүйлөгөн
Кыраан Манас күлүптүр,
Кыйынсынган Байматтын
Кыйналганын билиптир.
Аман-эсен саламат
Аскерге барган жамагат,
Эсебин Алмаң алганы,
Эр Манастын үстүнө
Эми Алмамбет барганы.

Алмамбет барып кеп айтат:
«Султан Манас баатырым,
Ук сөзүмдү! – деп, айтат.
Эр кайраты жык толду,
Элиңдин баары бук болду.
Ат семирп карк толду,
Аттана турган чак болду.
Кабылан Манас, өзүң ук,
Калмагың айтар сөзүн ук.
Кырааным Манас, өзүң ук,
Кытайың айтар сөзүн ук.
Калп айтпаган чының ким?
Казатка чыгар тыңың ким?
Беттешкен жоого белдүүң ким?
Белдешкен доого демдүүң ким?
Өткүр чечен тилдүүң ким?
Өлүмдөн кайтпас жиндиң ким?
Көзгө атар мерген машың ким?
Көп жалтанар башың ким?
Көңүлү бузук касың ким?
Көөнүнө толбос басың ким?
Көп дөөлөткө масың ким?
Көрбөгөн жоого барчуң ким?
Бээжинден чалгын чалчуң ким?
Беттешкенин алчуң ким?
Мен барам – деп, тобуңдан
Белсенип чыгып барчуң ким?
Каапырдан чалгын чалчуң ким?
Касташканын алчуң ким?
Каапырдан коркуп каш тартпай,
Казаттан качып баш тартпай,
Кашкая чыгып барчуң ким?
Урматтуу улук баары тур,
Улуу, кичүү, кары тур,
Карасы менен каны тур,
Калк башчысы баары тур,
Бүгүнкү күнүң шейшемби,
Акыры жакшы көрүнөт

Аманат жандын эсени.
Жалгызга жардам күн деген,
Жарыгы тиер дүйнөдөн,
Бет алып Бээжин барганга,
Беттешкен жоосун алганга
Мен барам – деп, чыкчуң ким?
Беттешкенин жыкчуң ким?
Каканга чалгын чалчуң ким?
Каапырга ойрон салчуң ким?
Кармашкан жоосун алчуң ким?
Казаттан башын тартпастан
Кайрат кылып барчуң ким?»
Ал түрдөнгөн бир сөздү
Алмамбет айтып салганы,
Ал сөзүн уккан адамдар
Айран азыр калганы.
Барууга киши жок болду,
Баарысы чочуп токтолду.
Алмаңдын кебин укканы,
Айтканын кабыл тутканы,
Ата уулу-арстан, улуктар
Аяндап коркуп ыктады.
Барууга киши жок болуп,
Баарысы чочуп токтолуп,
Бирин бири карашып,
Бирге олтурган жанашып,
Башка жоо болсо, барам – деп,
Баарысы чыкмак талашып.
Баашалуу журт Бакбурчун,
Кайнап жаткан Каканчын,
Чылгый динсиз Чынмачын,
Чын ушуга барууга
Чыгар киши жок болду,
Баатырлардын баарысы
Барарга болбой токтолду.
Эми Манас кеп айтат:
«Эр Алмамбет – деп, айтат.
Элге айтар нечен сөзүң бар!

Эзелден жайын билесиң,
Эрдик кылсаң, өзүң бар!
Калкка айтар кандай сөзүң бар,
Кадимден жайын билесиң,
Кайрат кылып өзүң бар!
Барган менен баатырлар
Байкап жайын биле албас,
Балдыраша сүйлөшүп,
Бадиректен тил албас.
Кытайдын жайын биле албас,
Кыжылдаша сүйлөшүп,
Кызыталактан тил албас.
Капкага каршы кире албас,
Кажылдаша сүйлөшүп,
Каапырдын жайын биле албас.
Бадыша болуп башкарып,
Колун билип жүргөнсүң,
Бакбурчундун мурунтан
Жолун билип жүргөнсүң,
Байкап көрүп баштатан,
Басы менен кытайдын
Зорун билип жүргөнсүң,
Эндөөлөгөн Какандын
Элин билип жүргөнсүң,
Эгизи канча, ой канча
Ченеп көрүп өлчөөсүң,
Жерин билип жүргөнсүң.
Аяры менен кыярын
Анык билип жүргөнсүң,
Улук болуп уучуна
Алып билип жүргөнсүң,
Анжы, Манжы, Таңшанды
Жарык билип жүргөнсүң,
Кайрат кылар дөөлөрүн
Канык билип жүргөнсүң,
Канча жашка жеткенче
Каапырда дооран сүргөнсүң.
Калкыма кайрат сөзүң бар,

Кары, жашка эп болсо,
Канкоруң айткан кеп болсо,
Кан Алмамбет өзүң бар:
Колдон тандап кошчунду ал,
Аскерден тандап адам ал,
Алмамбет өзүң чалгын чал!
Көптөн тандап көсөмдү ал,
Көргөн жолдон чалгын чал,
Жаныңа күйөр жакынды ал,
Жан аябас баатырды ал,
Өлүмдөн коркпос өткүрдү ал,
Жекеге чабар жеткирди ал,
Билеги жоон балбанды ал,
Билими артык далдалды ал,
Миңден качпас зардалды ал.
Аттан минсең, тулпар мин,
Айтканымды туура бил.
Соот-чарайна, кыягың,
Жоодон качпас сыягың,
Жолдошунду чыңдагың,
Жорукка минер атыңды
Көп ичинен тандагың,
Атым жүрбөй калды – деп,
Ал жерде арман кылбагың.
Каканчындын калкы көп,
Калк ичинде алпы көп,
Кара боюң чыңдагың.
Ат минбеген жөөсү бар,
Адамдан айбан дөөсү бар,
Кулагын жабуу кылган бар,
Тозоку кытай журтунда
Тоо ордуна жылган бар,
Айтканды билбес наадан бар,
Акыры Какан журтунда
Албан түрлүү адам бар.
Өлүмүн билбес өжөр бар,
Эми Какан журтунда
Нече түрлүү өнөр бар.

Шайтанга жолдош болгон бар,
Дар башына конгон бар,
Жиндерге болгон жолдош бар,
Кынжылалуу жолборс бар,
Жыландын ажыдаары бар,
Какан каран шаарында
Каалагандын баары бар.
Көнгөйлүк деген шаары бар,
Көрбөгөндүн баары бар.
Ургаңкы деген шаары бар,
Укпагандын баары бар,
Уруп кеткен кытайдын
Узактан уксаң заары бар.
Шайтаны бар, жини бар,
Баштатан батыл дини бар,
Бакмада канча пили бар.
Байкоосуз адам бара албас,
Батынып чалгын чала албас:
Тигилип тилин ала албас,
Тинтип чалгын чала албас,
Эгер калса туюнуп,
Аа барган тирүү кала албас.
Отуз жүз миң ушу кол,
Улуу черүү ушул жол.
Бу чалгынга жардамчы
Бууданым Алмам өзүң бол!»
Бу сөзүн айтып салганы,
Мында отурган көй төрө
Мукактанып калганы.
Аттанып чалгын чалууга
Алмамбетти кармады.
Баатырдын сөзүн кайтарбай,
Барбаймын – деп, айта албай,
Башын ылдый салганы.
Ойлоп Алмаң олтуруп,
Көңүлгө ыйман толтуруп,
Көтөрүп Алмаң башыны,
Көзүнүн төгүп жашыны,

Барууга белин байлады,
Баатырдын көөнүң жайлады.
Акка кылып тобокел
Аттанмак болду Алмамбет.
Анжы шаар барууга,
Аралап уруш салууга,
Алы келсе каапырдан
Алыскы кегин алууга
Алмамбет белин байлады.
Ал жерде турган акимдер
Алды-алдынан сайлады.
Кош-кошуна кеткени,
Компоңдогон көй төрө
Коркпогондо неткени.
Алмамбеттин сыры бар,
Андай турган сыны бар.
Ордунан туруп Алмамбет,
Орчун колго тигилип,
Оёнуң Манас астында
Ойронун Алмаң бүгүлүп,
Отурбай туруп кеп айтат,
Ой, султаным – деп, айтат,
Кылым элге тигилип,
Кыраның Алмаң бүгүлүп,
Кыйыны Манас алдында
Кытайынча жүгүнүп:
«Акыл ойлоп куп билем
Аскерден арга болбосун,
Айтайын азыр алдыңда
Ала турган жолдошум.
Аты-Теке, өзү-бек,
Урушка чыгат жекме-жек,
Сыны сыркак, ашык эр,
Атышкан жоону көргөндө,
Ажал, өлүм кайда?! – дээр.
Өлүмдү билбес өзү бар,
Өрт жалындай көзү бар,
Өчтөшкөн жоону көргөндө

Өкүмөт өткүр сөзү бар.
Сундуруп найза тартпаган,
Сурданып жоодон кайтпаган
Султандыгы белгилүү,
Кайратын катуу боюнда
Туткандыгы белгилүү,
Качыргандан токтолбос
Камандан алган мүнөзү,
Кайгырып жоодон шашпаган
Жолборстон алган мүнөзү,
Капаланып күйүнбөс
Кабылан Манас өзүңдөй
Жолдоштон алган мүнөзү.
Колунда найза кыйгактуу,
Бир өзүн миңге баалаймын,
Сырттан заада Сыркакты
Жолдоштукка каалаймын.
Болсун Сыркак жолдошум,
Чоң Бээжинден жол болсун.
Иришип душман көптөсө
Ишенерим бир кудай,
Иштетерим эр Сыркак.
Жабылса душман жудайын
Жалынарым кудайым,
Жан аябас эр Сыркак
Кытайды кырып жудайын.
Кытайдан чалгын чалгын – деп,
Кыйын жолго баргын – деп,
Кыйырыңа кыргын салгын – деп,
Кырааным айтып калганы,
Кылчайып эки келбеген
Кызыталак дүйнө жалганы!
Какандан чалгын чалгын – деп,
Каапырга кайра баргын – деп,
Канкорум айтып калганы,
Кайрылып кайта келбеген
Каран дүйнө жалганы!»
Кабылан Алмаң камданып,

Бакбурчундун шаарына
Бармакчы болуп калганы.
Көргөндүн көөнү сүйүнүп,
Көк жалың минсе үстүнө
Көлүктүн бели ийилип,
Көк жал Алма баатыры
Көпкөк темир кийинип,
Жоодон качпас сыягы,
Зоот, чарайна, кыягы,
Бет алып Бээжин элине,
Белдемчи тартып белине,
Калкан жаап башына,
Камдап алып жарагын
Кан Сыргак келди кашына.
«Кош болсун десең көөнүңүз,
Колдон тандап көрүңүз,
Кош атты бизге бериңиз».
Алмамбет айтып салганы,
Аял-буял кылбастан
Эр Манас сүйлөп калганы:
«Калкамандын Кара аты,
Кайгуулчу эрдин канаты.
Калкына бар да айтып кел,
Каалаганда бербесе,
Карсылдатып тартып кел».
Ал сөздү айтып салганы,
«Ал болбос – деп, Алмамбет
Ашыга сүйлөп калганы.
Кара ат деген бар экен,
Карып калган мал экен,
Каражолтой жагына
Чалып калган ал экен».
Кара атка Алмаң көнбөдү,
Казатка макул көрбөдү,
Токтолбой Манас кеп айтат,
Доош салып бек айтат:
«Токотойдун Тору аты –
Тобунан ашык санаты,

Тоорулчул эрдин канаты.
Тобуна бар да, айтып кел,
Тору атын тобу бербесе,
Токмоктоп туруп, тартып кел!»
Буудан Манас баатырың
Буйрук кылды желдетке,
Бу сөздү айтып акыры,
Муну дагы жактырбайт
Алмамбеттин акылы.
«Арстаным, уксаң арзымды,
Билгенимче айтайын
Мине турган атымды.
Мактап айтпай, чыны ушу,
Бар жылкынын тыңы ушу,
Айгай укса-сүрөөнү.
Ажыбайдын Күрөңү,
Ар кандай сапар минсе да,
Аздырбас эрдин бирөөнү.
Өөдө жерде сайышса,
Өчмөндүү жоого салышса,
Өксүп кийин калбаган,
Чыңк өөдөгө чуркаса,
Шыпырылтып салбаган
Бөктөргөлүү мал экен,
Бөлөкчө сонун жан экен.
Куюшкансыз минсе да,
Куюлма шагыл, кум ылдый
Куюндатып кирсе да,
Кыр аркадан өтпөгөн,
Кыл жалына кетпеген,
Аркасы бийик мал экен,
Ар өнөрү бар экен.
Мээ кайнаган ысыкта,
Белсенишкен кысыкта,
Бок кайнаган сасыкта,
Кырк күн жүрсө чапкылап,
Суу бүтпөгөн жазыкта
Суусабай турган мал экен,

Тулпардык жайы бар экен.
Шибеге бычак-түрпү жол,
Жүрүп барса калың кол,
Караңгылык каран жол,
Кайып баспас арам жол,
Баштап жүрсө колуну,
Кырк күн басса жолуну
Туурдугу туурулбас,
Туурасы түптөн суурулбас
Туягы чулу мал экен,
Тулпардык жайы бар экен.
Алыска кетсе азбаган,
Алты айлык жерден бет алса,
Бир изин жаза баспаган,
Азар түмөн жылкы алып,
Кошуп ийсе жылкыга
Бир жаңылбай баштаган,
Айгай укса шашпаган
Тулпарлык туура жайы бар,
Жумурунун учунда
Жудуруктан майы бар,
Кыргыз, казак жумушу
Кытайга болсо урушу,
Жал, куйругун чачпаган,
Кылайып чөптү чалдырбай,
Оозунан суулук алдырбай
Жасоого минсе кырк күнү
Арыктап карды ачпаган,
Азар түмөн жылкы алып,
Астына салып айдаса,
Жаман жолго баспаган
Ар өнөрү бар экен,
Атасы бүткөн кайыптан
Аркар сындуу мал экен.
Алып бергин, баатыр – деп,
Карткүрөң атты бербесең,
Кайгым кетпейт акыр» – деп,
Кан Алмаң айткан мындай кеп.

Алмамбет айтып салганы,
Ажыбайдын Күрөңү
Артык жылкы экен – деп,
Адамдар айран калганы.
Аны уккан соң эр Манас
Ашыккандай кеп айтат,
«Ырчы уул менен Боз уул
Аттаныңар – деп, айтат.
Ажекеме бар – деди,
Айтып кабар бер – деди,
Алмамбет каалап калыптыр,
Күчүң сурап Күрөңдүн
Чалгынчыга бер – деди.
Мен бийлеген кеп болсо,
Жакшыларга эп болсо,
Жайын айтып Ажыңа
Карткүрөң алып келиңер,
Кан Алмама бериңер.
Кыраан Алмам болбосо,
Кыйырына келбес элеңер
Кыжылдаган кытайга
Кылым кыргыз элиңер».
Бу сөздү айтып салганы,
Сөз укканга шаттанып,
Ырчы уул, Боз уул аттанып,
Ажынын барды кошуна,
Салам айтып, бүкчүйүп,
Астына барган эки улук
Амандык сурап чүкчүйүп.
Ол экөө тең киргени,
А дедирбей Ажакең
Айттырбастан билгени.
«Келиптирсиз, баатыр – деп,
Кебиңер барбы акыр?» – деп,
Ажыбай сурап калганы.
Анда Боз уул кеп айтат:
«Ажакем, уккун – деп, айтат,
Биз билбеген ал экен,

Көрүнбөй жүрүп биздерде
Дүйнөдө жок мал экен,
Күлүктүгү башкача,
Бир Күрөң жылкы бар экен.
Байкабаппыз баштатан
Колдо жүргөн малды – деп,
Бадышаңдын астында
Арбагы бийик Алмамбет
Көбүрөөк мактап салды – деп,
Каапырга чалгын чалууга,
Казатка минип барууга
Кадырын Алмаң салды – деп,
Кабатыраак мактады,
Карткүрөң деген малды – деп
Адамдын катарында – деп,
Акыры бизди көрсө – деп,
Кадыр салып жиберди
Карткүрөңдү берсе – деп.
Буйрук кылды бизге – деп,
Муну үчүн келдик сизге» – деп,
Ырчы уул, Боз уул сөздөдү,
Карткүрөң майын берүүнү
Кан Ажакең көздөдү.
Каалгадай кашка тиш,
Калайыктан башка тиш
Кашкайып чыгып алганы,
«Кандар да бизден сурайт» – деп,
Каткырыгын салганы.
«Бек Алмамбет сураса,
Берен калсын Күрөң ат,
Берүүгө келген кезеги,
Табылабы жылкынын
Мындан артык эсеби,
Каран калсын Карткүрөң,
Каапырга кетип окустан,
Колдон чыкса кокустан
Бир байталдын тезеги.
Чылбыры тутам, боосу жок,

Чын дүйнөгө барганда
Сыңар чака доосу жок.
Арстанга айткан сырынан,
Ашыгы жок, чынынан,
Атымды билген сынынан,
Арстанга айткан сөзүнөн,
Айланайын өзүнөн.
Ал Алмамбет баатырдын
Атымды көргөн көзүнөн,
Артык айтпай, чынынан,
Арстанга айткан сынынан,
Атымды билген сынынан.
Эр кадырын эр билет,
Эр билбесе не билет?
Ат адамга тең болор,
Кокустан алсак кытайды
Кол салсам олжом кең болор.
Арам өлсүн Карткүрөң,
Аяп күчүн нетемин,
Башым десе Алмамбет,
Садага чаап кетемин!»
Бу сөздү айтып кубантып,
Буйрук айтып жубантып,
Жүгөнүн алып боштотуп,
Ноктосун салып коштотуп,
Арам өлгөн Күрөңдү
Ач маралга окшотуп,
Ажакең күчүн бергени.
Коштоп алып эки кул
Алмамбет, Манас баатырга
Алар жетип келгени,
Алып келип Күрөңдү
Алмамбетке бергени.
Алдага шүгүр кылганы,
Ат колуна тийген соң,
Алакең көөнү тынганы.
Ажыбайдын сөзү – деп,
Айтканынын баарысын

Кулак салып тындады,
Куюндан бүткөн Карткүрөң
Куп колуна тийген соң
Кудайга шүгүр кылганы.
Көргөндөн көңүл ийилип,
Көпкөк темир кийинип,
Үстүнө кийген көк темир
Чопкут, зоот, кыягы,
Үлкөн Алма баатырдын
Үрүстөмдөй сыягы,
Кыргыздын болгон жолборсу
Кыраан Сыргак жолдошу,
Муздай темир кийинип,
Мурунку өткөн эрлердин
Арбагына сыйынып,
Буттай темир курчанып,
Казат десе нурданып,
Каарданып сурданып,
Телкызыл минип болкоюп,
Темирлүү найза койкоюп,
Жез така бутта чойкоюп,
Сырттан Сыргак шаңданып,
Сыр найза колго кармалып,
Кытайдын жерин чалууга,
Кырандар минтип камданып,
Тандап минип күлүктү
Кылым кытай журтуна
Кылмак болуп түлүктү,
Салмак болуп мүлүктү,
Найза өтпөстөн тон кийип,
Алдасына сыйынып,
Ок өтпөс калкан байланып,
Кайра жаачу булуттай
Каар жүзүнө айланып,
Казатка чапчу тулпарды,
Айбандан чыккан шумкарды
Ээр-жарак салышып,
Элинен бата алышып,

Бектерин бүгүн аттанып,
Бет алган жагын өрт салып,
Алмамбет, Сыргак кеткенин,
Аңгемесин угунар
Арт жагынын неткенин.
Анжы-Манжы, Таңшаң,
Ары жагы Бакбурчун,
Айтып адабиятка
Аңдатайын көп журтун.
Коңко деген шаары бар,
Кооптуу душман баары бар,
Чынмачын бар, Какан бар,
Жыкылдашып жаткан бар,
Сооласа – деген жери бар,
Сонун кыйла эли бар.
Дукча деген жери бар,
Алардын баарын Алакең
Билип жүргөн чени бар.
Барып, келип баштатан,
Маш болуп жүргөн жолу бар,
Кызмат кылган бу күндө
Кырк уруу кыргыз колу бар,
Кырааны Манас зору бар,
Аларга багып турганда
Азыркы угуз уулунун
Арылбаган шору бар.
Каканды көздөй бет алып,
Казат кылып, жол салып,
Алмамбет, Сыргак кеткенин,
Акылга дыйкан эрендер
Артынын көргүн неткенин.
Кыйкуу, Кенти жол менен
Кытайга кеткен Алмамбет
Кудайдан тилеп көп медет,
Төрө Угуздун балдары
Төрт бөлүнүп калганы,
Төрттүн бири калмагы,
Динге кирбей, тил албай,

Дин кадырын биле албай
Калмак болуп алганы,
Калмак эмес, кытайга
Кан Алмаң чалгын чалганы,
Кара аламан кара журт,
Кабары качан келер – деп,
Карашып жолун калганы.
Калабалуу Кыргыз чал
Ордодон оюн салганы.
Ушу жүргөн кыргыздын
Ордо деген ойну бар,
Ошолордон калганы.
Оёндордун баарысын
Чакырып жыйып алганы,
Алмамбет, Сыргак артынан
Абакеси эр Бакай
Кароолго кетип калганы.
Азыгын кылып кийиктен,
Абакениз эр Бакай
Кароолун карап бийиктен,
Аскерден алыс бир күндүк
Чаңгүштүн улуу тоосуна
Чапкылап чыгып барыптыр,
Көзгө дүрбү салыптыр,
Алыскы жерди эр Бакай
Астында турган эмедей
Айныксыз көрүп алыптыр.
Аларды таштап салыңар,
Аскерден кабар алыңар.
Атып жаткан ордону
Аксакал Кыргыз карыңар,
Абдылда болду башчысы,
Ал жерде калган жакшысы.
Манас күткөн кырк баатыр
Баары өнөрпоз таптакыр,
Жыйырмадан бөлүнүп,
Кумар кызык көрүнүп,
Кыргыз чал байлап төрт байтал,

Кылганына кулак сал,
Азыр төртөөн байлаган
Ажыбайдын байталы,
Атаңардын жомогун
Анык жерин айталы.
Аскерге кирген аралап
Азезилдин шайтаны.
Азгыра турган Азезил,
Азаматтар андап бил,
Айтып жаткан биздин тил.
Кыргыз чал барат уттуруп,
Абдылданын жолдошу
Аткычыл экен кутуруп,
Алдык – дешти байталды,
Кетпес – деди, кутулуп.
Кыргыз чалдын жолдошу,
Ордонун болду болбосу,
Бир-экиден чокондоп,
Атып жүрөт топондоп,
Азыр салып ашыгын,
Ажакен жагы атыптыр.
Кыргыз чалдын жолдошу
Оюн жетпей бир экөө
Ордодон оолак жатыптыр.
Ажыбайдын балдары
Апкаарып атып жүрүшүп,
Аңдабастан калганы,
Көрбөгөнгө таң калды,
Сызыкка жакын четинде,
Көмүскө жерде кан калды.
Ордонун да каны бар,
Оюн үчүн жыйылган
Оёндордун баары бар,
Ойрон Жайнак дагы бар.
Караңгыда кол жүрсө,
Казат кылып жол жүрсө,
Карсактын изин жаңылбас
Кадыр жайнак Шууту бар,

Кыргыз чалдын жолдошу,
Карап турган ушу бар.
Казатта жүрүп не үчүн
Ойнойт экен ушулар.
Ажыбайдын жолдошу
Атып ойнун болушту.
Абдылда акең балдары
Аткычыл экен бу баары,
Кыргызга кайдан жолуккан
Баары ата албас кубаары.
Тозулган болсо ойнуңар,
Томпойду жерге коюңар.
Апылдап жүрүп баарыңар
Андабай таштап салдыңар,
Атылбай калды каныңар.
Каныңарды мен атам,
Карыңар Кыргызга
Кадыр Алла кудурет
Кайта берет экен го,
Мен атканда бек атам,
Бербердигер бир өзүң
Бере көргүн! – деп, атам.
Бу сөздү айта салганы,
Ал сөзүн кылып келеке,
Түмөн Кадыр деген бар,
Ордунан тура калганы.
Байкап кандай билбейсиң
Башынан жүргөн жолуңду,
Баятадан Жайнагым,
Байладымбы колуңду?
Азыр эле сен, Жайнак,
Аткычыл боло койдуңбу,
Оболдон бери көргөнбүз
Атып жүргөн ойнуңду.
Каадалуу кыйын эр болсоң,
Кан атуучу сен болсоң,
Атып ала койгун – деп,
Сен уткан болсоң биздерди,

Төгүн эмес, чын ушу,
Төрт байталдан тойдум – деп,
Колуна берди томпойду.
Ызаланып эр Жайнак,
Чийинди басып тоңкойду,
Мээлеп туруп бек койду,
Берегөр кудай! – деп, койду.
Намыстанып жан чыкты,
Аткан жерден кан чыкты.
Канга томпой жетиптир,
Катуу тийип томпою,
Кан алыска кетиптир.
Кан болуптур аткан ок,
Кайсы бири көрүптүр,
Көбүрөөгү көргөн жок.
Көрбөгөндүн баарысы
Көнүлдөрү шат болуп,
Көбүрөөк күлүп калышты
Ажыбайдын тарабы.
Анда Серек карады,
Кубанбай калгын, куу балдар,
Кужулдаган камандар,
Атып кетти каныңды,
Кубантпай кал – деп, жаныңды
Айтып Серек салганы,
Кайда? Кайда? Кайда? – деп,
Калабалуу Боз уул
Канга чуркап барганы.
Жылас болгур, кайтадан
Жыдымакка салганы,
Буяктан туруп Кыргыз чал
Кыйкырып сүйлөп калганы.
Акбалтанын Чубагы-
Кыргыз чалдын жолдошу,
Арстандын бири бу дагы,
Нойгуттун ойрон Чубагы
Оёндун бири бу дагы,
Кошуунга кеңеш айтмакка

Кошко кеткен убагы.
Колу-башы селкилдеп,
Ордунан Ырчы турганы:
«Өзүңөр чүкө чыгарсаң
Баштыгыңа салдыңар,
Мактанып сүйлөп калдыңар.
Жалгыз канды биз алсак,
Кандайлыктан Боз уул
Жыдымакка салдыңар?
Аткан сайын көбөйөт
Өзүңөрдүн ойнуңар,
Биз бир жалгыз кан атсак,
Жооноёт экен мойнуңар.
Оодардык дейсиң оюңар,
Кылган шертиң чын болсо,
Кычылашпай коюңар».
Ырчы уул айтып бу сөздү
Ынтыгышып калганы,
Ыргып туруп ордунан
Боз уул жетип барганы.
Түзбү? – дебей, түгөнгүр,
Кыйшык аттың каныңды.
Түзбү? – деп, бир ооз айттым – деп,
Безеленбей Ырчы уул,
Бере кой – деп, жаныңды
Боз уул сүйлөп калганы.
Болбогондон чыр чыгар
Бок дүнүйө жалганы.
Аксакал Кыргыз кеп айтат,
Ачууланып бек айтат:
«Атканда чыкты каныңар,
Ажыбайдын тарабы,
Акыры ушу кан менен
Кошо чыкты жаныңар,
Ордо оюнду, бээлерди
Баарын силер алыңар,
Калбаны коё калыңар!»
Бу сөздү Кыргыз сөздөдү,

Бу сөзүнүн артына
Боз уул кебин көздөдү:
«Кой! Кой! – десе болбойсун,
Аксакалдуу башыңда,
Алтымыш келген жашыңда
Арам сөздү койбойсун,
Атпай элдин баарысын
Акмактан бетер ойлойсуң!»
Ал сөздү айтып Боз уул
Кыргызга көзүн салганы,
«Аксакалдуу адамга
Асылба!» – деп, буяктан
Ырчы уул сүйлөп калганы.
«Жашыңа келбей жайрайсың,
Кырчынында кыйрайсың,
Кабагыңды түйөсүң,
Качан болсо Боз уул
Мыктуусунуп жүрөсүң.
Ачууланган бу кишиң-
Аксакал Кыргыз турбайбы,
Акиси сени урбайбы!
Уруп кеткен Боз уул,
Урушуп жаткан Кыргызлың
Улуу киши турбайбы,
Нукусу сени урбайбы!
Өңгө журттун баарысын
Өткүр Манас барында
Өбөктөтүп аласың,
Өзүбүзгө дагы сен
Өөдөсүнүп каласың.
Башка журттун баарысын
Баш көтөртпөй саласың,
Башка элчилеп бизди да
Басырыктап каласың.
Баарыбызды тең көрөт
Бадыша, кошто, Манасың.
Бадыраңдап ар качан
Бизге баатырлык сүйлөп каласың!»

Ырчы муну айтканы,
Ырчынын сөзүн уккан соң,
Бозуулдун келди шайтаны:
«Атаңдын көрү Ырчы уул
Апылдаган каапыр кул,
Уттуруп туруп кумарга,
Улуу сөз айтат буларга,
Алдырып туруп кумарга,
Артык сөз айтат буларга!
Кетте сөз айтып саласың,
Кесириң көп адамсың.
Ар качандан бир качан
Кербээ тартып каласың.
Чуулгандуу чуу сөздү,
Ар качандан бир качан
Журтка айтасың куу сөздү.
Куу сөзүң болсо, сеники,
Кужурум келет меники.
Арамдык кылган иши жок,
Азыркы турган аскерде
Алмамбет сындуу киши жок.
Ар качандан бир качан
Айтасың абжор сөзүңдү,
Алмамбет баатыр келгени
Аңдыган сенин өзүңдү,
Ачайын азыр көзүңдү!
Алмамбет сени жектеген,
Айылыңды жакын кондурбай,
Алысыраак кет! – деген,
Ажырап кетер кезинде
Абакем Бакай эптеген.
Ошол Ырчы сенсиң – деп,
Ойротко маалим кемсиң – деп,
Баргамын сенин ордуна,
Баатыр Алмаң куш көрдү,
Сага окшогон каапырлар
Барган жерге бата албай
Байдасы жок муш көрдү.

Ошондон кийин сен бардың
Нойгуттун оён Чубакка,
Ушул элдин тентеги-
Орондогон чунакка.
Өзүм өөдө өзүңдөн,
Сөзүм өөдө сөзүңдөн,
Байым өөдө байыңдан,
Манаска Алмаң келгенде
Байге болдук кыйла жан.
Жортуулга барып биз жаттык,
Алмамбетке кубанып,
Чоролор шондо ат чаптык.
Талаага барып биз жаттык,
Алмамбетке кубанып,
Тамаша кылып ат чаптык.
Баатыр Алма султаның
Манаска келди токтолуп,
Чапкан аттын баарына
Саярга байге жок болуп,
Эрегишкен кырк баатыр
Аттарын чаап салар – деп,
Аттарын сайсак байгеге,
Олжо кылып ойрондор
Алып кетип калар – деп,
Акылман Серек кеп айтып,
Кырк баатырдын жаштарын
Байге болсун – деп, айтып,
Серектен сонун кеп келип,
Манаска бу сөз эп келип,
Он үч жигит бөлүнүп,
Орчун топко көрүнүп,
Башкы атында мен турдум,
Кербен менен Дербөнгө
Үчөөбүз болуп тең турдум,
Менден кийин Ырчы уул
Жети аттан кийин сен турдуң.
Теңир аткыр болбосоң,
Эми келип бу жерде

Тең кишидей кеп урдун!
Алмамбет жаңы келди эле,
Миниш атың болсун – деп,
Нардай болгон Сарала ат
Манас жаңы берди эле,
Аркар сындуу Сарала ат
Астына чыгып келди эле,
Аккула аттын иниси,
Атасы мунун Камбарбоз,
Арстан Манас берди эле.
Нак ошондон бери жакка
Айбан чалыш Ырчы уул
Аңдап кара мен жакка,
Алмамбет менен ыркым бир,
Айыл консом кыркым бир.
Чубактын аты Көктеке,
Ар канча тулпар болсо да
Чуу көтөрчү как чеке
Жети болуп барды эле,
Сени келип алды эле,
Ырчы мага тийди – деп,
Акбалтанын Чубагы
Кубангансып калды эле.
Чубак сенин жолдошун,
Журттун баары куп билет
Чуусуз мунун болбосун!»
Болумдуусу Боз уул
Бу сөздү айтып салганы,
Алиги сөздү Ырчы уул
Аңдап угуп алганы.
«Баарың уккун, кара журт,
Макоонун сөзүн баарың ук!
Кадырың жетик карың ук
Ката дебей, канык ук,
Бузук – деди, биздерди,
Кудай өзү бир билер
Ким жамандык издээрди.
Күлдү журтка билинди,

Кыямат кысылышында
Күбө кылам сиздерди,
Байым Чубак экен – деп,
Башканда жүрүп нетем – деп,
Жакыным Чубак экен – деп,
Жамаанда жүрүп нетем – деп,
Ордоң менен ойрон бол,
Ушунчамда кетем!» – деп,
Ашыктын баары чачылды,
Ал жердеги көй баатыр
Ат-атына асылды.
Ыраамдын Ырчы уул
Тебетейи чоктуу кул,
Айтар оозу шоктуу кул
Аралда жаткан Чубакка
Айкырып барды мына бул.
«Айтыша келсе, атаң тең
Алакан ачса, батаң тең,
Кыпчактын журту эки уруу,
Кыйбадан жүрөт беш уруу,
Кара калпак, Думара
Атабыз Угуз дегенсип,
Карап жүрөт буларга.
Нойгут менен тейит бар,
Чаркөө менен калча бар,
Кырдагы угуз канча бар,
Ак бараң атса, түз да бар,
Алты ата уулу жүз да бар.
Нойгуттан болгон сен болсоң,
Ойрон тейит мен болсом,
Сени да кудай урбайбы,
Кытайдан келген кызыталак
Алмамбет кулдан кем болсоң!
Бадышалык өкүмөт
Башында бу кул алганы,
Байкасам дүйнө жалганы,
Уругу угуз болгонго
Улуу Чулун боюнда

Кан көтөрүп салганы.
Кан өкүмүн бул алды,
Калмактан келген жай таппай
Каңгыраган кул алды.
Кыргыздын журтун бул алды,
Кылчуу өнөрдүн баарысын
Кытайдан келген кул алды.
Өкүмүн алды колундун,
Өрнөгүн алды жолундун,
Эсебин алды элиндин,
Кутуруп кеткен куу кытай
Кубатын алды белиндин.
Жол өкүмүн алганы,
Жолго жалгыз кондурбай,
Жоболонго салганы.
Кол өкүмүн алганы,
Жолду ката кондурбай,
Кордукка журттун салганы,
Улук, кичик уктунар,
Сөзүмдүн барбы жалганы?
Шылдың кылган немедей,
Жүрүштүү атты бул минип,
Чарчап-чаалып кебелбей,
Уктаган элди үркүтүп,
Убара кылып дүргүтүп,
Ыгы жок жаткан кай бирин
Ыштанына мүргүтүп,
Анда кылган кордугу,
Ар качандан бир качан
Ашык кылган зордугу.
Суу тартам – деп, күн жайлап
Суу түбүнө таш байлап,
Калбаны катуу баштады,
Калабалуу калмагың
Кара кыргыз тукумун
Ачка өлтүрө таштады.
Жол өкүмүн алганы,
Кол өкүмүн алганы,

Аз келгенсип алары
Чалгынды кытай чалганы,
Андасам дүйнө жалганы.
Акыл, кеңеш, кепте жок
Акбалтанын Чубагы
Оорукта жатып калганы.
Ойлонсом дүйнө жалганы,
Ошолордун баарысын
Не кылайын – деп, жүрсөм,
Боз уул деген немеси
Жебеген богу калбады.
Жергеңде жүрүп каралаш,
Жээгинде жүрүп аралаш
Мени кудай албады!
Ары түбүң тең тууган,
Тең туугандан кем тууган
Сени кудай албады,
Алмамбетти көтөрүп,
Арбак урган Боз жигит,
Айтпаганы калбады.
Аты Ырчынын Алымжан,
Ал сөздү айтып салганы,
Акбалтанын Чубагы
Аңдап алып бу сөздү,
Ачууланып турганы,
Арстандын бири бу дагы,
Ар кимдин келип калыптыр
Кайрат кылар убагы.
Үкүдөй көзүн жайнаткан,
Үч күн болгон байлаткан,
Жал кулактан артылган
Тайгандай ичи тартылган,
Туягын жерге мылгыткан,
Тумарын көккө ыргыткан
Көрктүү күлүк Көктеке
Айчылык минсе оюбас,
Айбандан бөлөк как чеке,
Көмкөрө ээр, көк токум,

Көсөл Чубак токутуп,
Жолдошунун баарына
Жабырата сүйлөтүп,
Салабатын окутуп,
Жоого тийчү жарагын,
Жоругун мунун карагын,
Чарайнасын тартынып,
Соот, калкан, кыягын,
Андасаң анын сыягын
Сом темирин артынып,
Аман кантип коём – деп,
Артынан жетип акыры,
Алмамбет кулду соём – деп,
Нойгуттар атка мингин – деп,
Ойрон болгон кытайды
Ондурбасты билгин! – деп,
Жайылда мындай ким болгон,
Жасоосу жаңы миң болгон,
Барабанды барс коюп,
Мылтык атып, тарс коюп,
Доолбасты карс коюп,
Акбалтаңын Чубагы
Алмамбеттин артынан
Жөнөп калды бу дагы.
«Мен артынан барайын,
Менменсиңген калмагын
Белде жетип жайлайын,
Бээжиндиктин жылкысын
Бери карай айдайын,
Айдап келсем жылкысын
Албаган элди көрөйүн,
Айтканымды кылбасам,
Адам болбой өлөйүн,
Алмамбет кулдун артынан
Аламан коюп жөнөйүн.
Кыйырынан азган кытайды
Кыйбаган элди көрөйүн,
Кытайга кылчаң кылганды

Кырып салып жөнөйүн».
Бу сөздү айтып Чубагы,
Камчы салып атына,
Кырк баатырды бет алып
Жөнөп калды бу дагы.
Аскеринин баарысы
Ашыгышып калышты.
Абыр-шабыр ат токуп,
Ат токуса бат токуп,
Нойгуттун чаңы буркурап,
Акбалта кылып ураанын,
Ойдон-тоодон чуркурап,
Кутусун тыгып койнуна,
Атынын минип мойнуна,
Албарсты кайрап тонуна,
Атынын конуп жонуна,
Адам тургус жолуна,
Асынып мылтык соңуна,
Найзасын алып колуна,
Адам айран калгандай
Акбалтанын тобуна,
Ламан жөнөп калганы,
Атып жаткан ордого
Алиги Чубак барганы,
Келген бойдон ашыкты
Кечип туруп алганы,
Жаңы өргүгөн Кыргыздын
Жаалы келе калганы.
Уттуруп турган мурунтан,
Утамын – деп, турганда
Чубак муну куруткан,
Кара бодур чүкөнү
Аттуу кечип турганда
Калктын баары жүдөдү.
Кыйкырып Кыргыз кеп айтат,
«Кызыталак Чубак – деп, айтат.
Оолугуп Кыргыз кеп айтат:
«Ордого кылбай мыктылык,

Оолак тургун» – деп, айтат.
Ошондо Чубак нени айтат:
«Атаңдың көрү кырк чоро,
Кыркың макул эр чоро,
Акылың жок, жер чоро.
Урсун кудай баарынды,
Кыргызл баштык карынды!
Жергем нойгут, угуздан,
Өкүнчүм тоодон чоң болду
Өлбөй карап туруштан,
Адам өлбөйт экен го
Ардык, кордук жумуштан!
Калмактан келген жай таппай,
Казактан келген бай таппай,
Теги-түбүн ким билди,
Тентиген бир кул сай таппай.
Кытайдын чыгып кыйырынан,
Кыйынсынып не чыгат
Кыргыздын баскан чыйырынан.
Бээжиндин жолу беш бөлөк,
Берерине алганда
Бендесинин баарына
Бербердигер чын жөлөк.
Берсе бирин алармын,
Бербердигер бербесе,
Бендем экен дебесе
Бейажал өлүп калармын.
Анжы, Манжы, Таңшаңга,
Адам арга кыларбы
Азелдеги жазганга,
Кантип тизгин берейин
Туубай кара басканга.
Журтунан тентип азганга,
Толготпой кара басканга.
Тобумду кантип билдирем
Тобунан өзү азганга,
Сөзүбүз жаман угулар
Соңунда калган дастанга.

Анжы, Какан, Алты-Шаар,
Ар кимдин күткөн эли бар,
Алым келсе алармын,
Алдырбаса кудурет
Армансыз өлүп калармын!»
Ал сөздү айтып Чубагы,
Аскерине кошулуп,
Жөнөп калды бу дагы.
Алыстан келген алты кан,
Адамдардын кыйласы
Айтарын билбей тантыган:
«Кайда барса казатка,
Каапырды салып азапка,
Чубак, Сыргак дегени
Журтунун камын жегени.
Кыргынды жоого салат – дейт,
Чубакка кошо барганда
Кызыктуу олжо алат – дейт,
Аа кошулбай токтогон
Арманда бойдон калат» – дейт.
Ал сөзүн айтып көпчүлүк,
Аскерге түштү көп түлүк.
Калкамандын калкынан,
Как ушундай эрегиш
Кадимден кыргыз наркынан,
Токотойдун тобунан
Тополоңдоп жөнөлдү
Тозоку Чубак соңунан.
Элемандын элинен
Не кыйындар баратыр
Атагы чыккан эринен,
Жамгырчы, Төштүк тобунан,
Көкчө, Үрбүнүн колунан,
Санжыбектин элинен,
Жарагын чечпей белинен,
Ак ала сакал Музбурчак
Аскерине ээ болбой,
А да калды ушул чак.

Калгандын баары карашып,
Кашатка чыгып жардашып,
Калабалуу Чубактын
Кайратына таңдашып,
Аскерге бүлүк салыптыр,
Кароолго чыккан эр Бакай
Караанын көрүп алыптыр.
Кол бузулган экен – деп,
Койдурбасам, бекер – деп,
Коёнбоз менен тепендеп,
Эл бузулган экен – деп,
Эңкейиште тепендеп,
Ак сакалды коюндап,
Уларбозду моюндап,
Ак сакалы сеңселип,
Ак күбө тонду белсенип,
Арстан Манас кошуна,
Айкөл эрдин кашына
Акырын Бакай келгени:
«Аскериңден айрылып,
Арманда өлдүң – дегени.
Акимдигиң кээ болду,
Арстаным Манас не болду.
Түп көтөрө айдадың
Түмөн түрк көп колду,
Түп-Бээжинге бармакты
Түп кеңешиң бу болду.
Көпчүлүктө нелер жок,
Көп адамдын оозу шок.
Бузуку кулдар барыптыр,
Мындайда бузук сөз айтмак
Мурунтан калган нарыктар,
Бузуп айтып салыптыр.
Жарыкы кулдар барыптыр,
Жамандап жүрөк бир бирин
Далайдан берки нарыктыр,
Жарып айтып салыптыр.
Кызматы үчүн кыргыздын

Алмамбет чалгын чалыптыр,
Эли жок элкин кул – дешип,
Не кутурат бул – дешип,
Эрегиш чыгып калыптыр.
Нойгуттун оён Чубагы,
Ойрондун бири бу дагы,
Алмамбеттин артынан,
Албай кепке-кенешке,
Чалгынга кеткен дартынан,
Белги кылып, туу аштап,
Кырк уруу кыргыз журтунан
Бээжинди көздөй жол баштап
Жөнөп калды акыр – деп,
Жөнүн тапкын баатыр» – деп,
Абасы Бакай айтып кеп,
Манастын келди кашына
Бадышалык кошуна,
Баатырсыган Манасың
Алдырады ушуга.
Айтар сөзүн биле албай,
Алты кандан тил албай,
Апкаарып Манас токтолду,
Кыйынсыган кырк баатыр
Кыңк этер бирөө жок болду.
Ашыккандан кеп айтат,
Абасы Бакай бек айтат:
«Аксаргыл атты жетелеп,
Ашыр датка деген бар,
Астына барсын – деп, айтат.
Дарбазачы Сары сарт,
Ашыр датка кошулуп,
Аксаргылды тартуу тарт.
Акыл-насаат айтсын – деп,
Аскерди бузбай токтотуп,
Акбалтанын Чубагы
Ал бейлинен кайтсын» – деп,
Эр Бакай айтып салганы.
Аксаргыл атты жетелеп,

Ашыгышып энтелеп,
Ашыр датка, Сарысы
Алып жүрдү баарысы,
Алты жайсаң жолдошу,
Айткан Бакай жолборсу,
Аксаргыл атты жетелеп,
Ашыгышып энтелеп,
Астынан тозуп барыптыр.
Акбалтанын Чубагы
Алыстан көрдү бу дагы.
«Тентушум Ашыр датка – деп,
Жетпей жүргөн экенмин
Аксаргыл сындуну атка» – деп,
Ачуусун жүзүнө алганы,
Дарбазачы Сарыны
Жыга чаап салганы.
Аксаргыл атын албады,
Айгайды бийик салганы.
Алигиден бешбетер
Бу жерде Бээжин тургандай,
Аламан жөнөп калганы.
Ашыр датка токтолду,
Айтарга кеби жок болду,
Алты кан эли бузулуп,
Аскердин көрүп түрүнү,
Көрүп турду көк жалың
Көпчүлүктүн сүрүнү.
Арстан Манас кеп айтат,
Акыл ойлоп бек айтат:
«Абаке Бакай! – деп, айтат,
Акылга дыйкан өзүңүз,
Ар качандан бир качан
Насаат бизге сөзүңүз,
Аскердин болгон бузугун
Көрүп турат көзүңүз,
Аккула атты жетелеп,
Акбалтанын уулунун
Астына баргын өзүңүз.

Так ушундай тар жерде,
Калаба катуу бар жерде
Сөзүң дары ар жерде.
Дары болгон сөзүңүз,
Тартынбаңыз өзүңүз.
Аскерим минтип жүргөн соң,
Аманат жандан тоёюн,
Ат минбесем коёюн.
Айтканым адам албаса,
Адаммын – деп, нетейин,
Аккүбө тонду чечейин,
Ат минбесем кечемин!»
Ал сөздү айтып эр Манас
Капалык толду оюна,
Кайраты толду боюна.
Маңдайы жазык, башы кууш,
Бар боюна толду тууш.
Көркү калча, көзү тик,
Кочкор тумшук, кош кирпик,
Жалаяк ооз, жар кабак,
Жаагы жазы, ээги узун,
Ээрди калың, көзү үңкүр
Эр мүнөзү көрүндү,
Алакан жазык, колу ачык,
Аттанып чыкса жолу ачык
Алп мүнөзү көрүндү.
Кең көкүрөк, жайык төш,
Аркасы кең, асты кууш,
Айбаты катуу, заар жүз,
Боюнан чыкты болгон тууш.
Бил мүчөсү билинет,
Ал мүнөзү кармаса,
Ааламдын баары бүлүнөт.
Жолборс моюн, жоон билек,
Жооруну жазы, таш жүрөк,
Жылма кабак, жылдыз көз,
Жооруну калың, жолборс төш
Айбатын көрдү баатырдын.

Аккула атты кындыйтып,
Абакеңиз эр Бакай
Жөнөп калды акырын,
Жөнүн билген Чубакка
Айтмак болуп акылын.
Боз жорго атын теңселтип,
Ак сакалын сеңселтип,
Абасы Бакай барганы.
Акбалтанын Чубагы,
Арстандын бири бу дагы,
Абакеси Бакайды
Алыстан көрө салганы.
Коштогону Аккула ат,
Кошчу болгон Ажысы,
Баштарында баарынын
Бадышалык таажысы.
Маңдайында багы бар,
Кулагында шамы бар,
Куюндан бүткөн жаныбар,
Соорусунун үстүндө
Абу Насыр сылаган
Колунун тийген тагы бар-
Алакандай агы бар.
Аккуланы жетелеп,
Абакеңиз эр Бакай
Астынан чыккан чагы бар.
Аңгемеси бабандын
Айтар сөзү дагы бар.
Акбалтанын Чубагы
Аккула атты кындыйтып
Абасы Бакай келген соң,
Апкаарый түштү бу дагы.
Уялбас уул бетиби,
Улугуң Бакай келген соң,
Токтолбой турган көтүбү.
Аламан чапкан көп колду,
Аскерге кайрат жык толду,
Акбалтанын Чубагы

Абаңды көрүп токтолду,
Кайраттанып кай бирөө
Өтүп кетип баратыр,
Калың аскер күңгүрлөп
Өсүп кетип баратыр.
Акбалтанын Чубактын
Кадырын билген токтолуп,
Аламанга чапкандар
Акылы башта жок болуп,
Өтүп кетип баратыр.
Тил алганы кайрылып,
Тил албаган жолдошун
Кете бер! – деп, айрылып,
Аламан болгон көпчүлүк,
Акбалтанын баласы
Аскерге салган көп түлүк.
Башчы болгон Чубагы
Бакайды таштап кете албай,
Барып турду бу дагы.
«Ар качандан бир качан
Айдап күттүң көп колду,
Абаке, сага не болду?
Кырк уулу келген угуздун,
Кырдын жери Түркстан,
Кылайып бузук кылбадым
Кыргыз эли болгонго.
Кырааның Манас күлүстөн,
Атабыз бирге болгон соң,
Ар кез намыз кылбадым
Айдоосуна жүрүштөн.
Ногойдон-Манас, нойгут-мен,
Ойлонгун Бакай, муну сен.
Башкасы калган Бабылда,
Баарыбыз жүрбүз угуз – деп,
Баатырыңдын камында.
Башкы атасы Багуш – деп,
Бар кудай салган бул иш – деп,
Манас деген канкорун,

Дүнүйөдөн көрбөдүм
Бенденин мындай анткорун.
Азирети Мусанын
Байгамбар болгон тушунда
Бабамдын жолун колдойм – деп,
Манжы кандын балдары
Кармайм эски жолду – деп,
Калмак болуп алганы.
Билгенге менин акымдыр,
Калабалуу казактан,
Көтөргөн Көкчө азаптан
Багуш уулу болгонго
Бир атасы жакындыр.
Карагай найза боолайсың,
Калмак дейсиң, жоолайсың,
Угуз уулун жоолаган
Бакай кандай мазагың,
Каапыр болсо калмактар
Өзү тартар азабын.
Ногойдон Бакай, сен элең,
Нойгуттан Чубак, мен элем.
Кара калпак, думара
Карап турсаң буларга,
Атабыз Угуз экен – деп,
Ар качандан бир качан
Аскериңе кошулуп,
Бу да жүрөт убара.
Тууганым ушул экен – деп,
Карыябыз эр Бакай
Карабадың буларга.
Канды, тейит, муңкушту
Катарыңдан таштабай,
Карайлатгың байкушту.
Найзанын чабат учуна,
Аталашым экен – деп,
Аскерде жүрөт ушунда,
Ар ким дуулайт экен го
Арбак конгон тушунда.

Шыба менен жедигер
Түп атам бирге экен – деп,
Түгөнгөнүн карабай
Түгүн койбой жединер.
Чаркөө менен катаган
Баарыбыз бир атадан,
Кыругуздун балдарын
Кырааның Манас матаган.
Кыргыз уулу нече уруу,
Кыпчак жүрөт жети уруу,
Өтүрүк, чын сөзүңдөн,
Өкүмүңдөн, өзүңдөн
Калмак калды кутулуп,
Калгандардын баарысы
Карап турат көзүнө,
Каарыңда жүрбүз тутулуп.
Кантер экен – деп, койсом
Барган сайын күчөйсүң
Бакай аба, кутуруп.
Аккула атың жетелеп,
Астымдан, аба, чыкпасаң,
Кеттим эле бузулуп.
Алтайда тууган Манасың,
Ар качан кор тутасың
Атпай угуз баласын.
Осолдук бекен ушунум,
Ойрон болгон канкорго
Он үчүмдө кошулдум.
Чыландынын оюнда,
Чылаба кандын тоюнда,
Кытай, кыргыз кысылып
Кылган оюн тушунда
Кырылыштык ушунда.
Кытай турду көпсүнүп,
Кыйырына салдык көп түлүк.
Кыргыздан кытай көп чыкты,
Кылчая албай ошондо
Кыргыздан качты көп мыкты.

Бабан Ногой баш болуп
Кытайга уруш салды эле,
Атасы бирге түтө албай,
Кара чок калмак болгону
Каптап кирип кытайга,
Карсылдашып калды эле,
Кашында турган Чубак кул
Арбак урган кытайдан
Алты атын сайып алды эле,
Акимсиген канкорун
Кошой бийдин тобуна
Коркуп кетип калды эле,
Жалган беле, чын беле,
Ушу турган Чубактан
Урганың Манас тың беле?
Ногойдон нойгут кем беле?
Чубактан Манас эр беле?
Шыкайсың жоого ар качан,
Чыгыша койчу эми эле!
Көрбөгөн Бакай сен белең?
Көмүктө калчуу мен белем!
Темирдиктин оюнда,
Тейиш кандын тоюнда
Теминишип келгенде
Каткалаңдын Сайкалы,
Калпты кайдан айталы,
Атынан сайып эңкейтип
Ала турган болгондо,
Акыр заман башына
Сала турган болгондо,
Азуулуу жеке камандай
Чала турган болгондо,
Катындан калса сайылып,
Калкка сөзү жайылып,
Кыздан калса жыгылып,
Кылымга сөзү угулуп
Кала турган болгондо,
Кыяматты башына

Сала турган болгондо
Намыстана кеткеним,
Аба, Бакай, ыраспы
Арасына жеткеним?
Алдырбастан Сайкалга,
Жалган беле, чын беле,
Айрып чыгып кеткеним?!
Акылыңа бир албай,
Абаке, Бакай, неткениң?!
Кытайдан келген Алмамбет
Жалганбы, чынбы, эр Бакай,
Чалгынга жөнөп кеткениң?!
Угуз кандын уругу,
Жүз миң жүздүн улугу
Байыштын уулу Карача,
Көрүп келген Көй-Капты,
Бар кылган иши тамаша,
Сейликандын тушунда,
Самар шонун жаңжуңу,
Өкүмөт кылган ушунда.
Манас деген чыгат – деп,
Көңкү кытай журтунун
Көтөргөн туусун жыгат – деп,
Төрт жүз жыл мурун айтыптыр,
Ал айткандын баарысы
Дүнүйөдөн кайтыптыр,
Акыры калган ошондон,
Айылын бөлүп Кошойдон,
Чамбылда болуп калаасы,
Айчак дөөнүн баласы
Алдыратып Манасты
Ала турган болгондо,
Арманда өлүп арада
Кала турган болгондо,
Аралаш турган өз көзүң,
Айырып чыккан мен өзүм,
Акылдан киши калган соң
Атпай-чаппай өлөсүң,

Аккула тартып, абаке,
Азыр турган сен өзүң.
А да кыргыз уругу,
Атын уксаң, Кыдыр шаа,
Анжыяндын улугу,
Атагы бийик Самар кан,
Акырет кеткен бу бир жан,
Сапар кылган бабасы,
Самаркандын баласы
Чайыштын уулу Чегишти
Сандап жаткан кыргызды
Сапыраңга жегизди.
Сапар кылып биз бардык,
Каратып калкын алууга,
Кайраттанып түз бардык.
Камбыл балбан дегени
Каршы алдынан келгени,
Канкорду сөзгө жыкканда,
Кыңк эте албай токтолгон
Капталдан Чубак чыкканда.
Көрүп жүргөн көзүң бу,
Көрмөксөн болуп ар качан,
Көз жумган Бакай өзүң бу,
Албай акыл, кеңешке,
Көр – деп, турган кезиң бу.
Алооке канды алганда,
Кашкардын каны Алакун
Капталып уруш салганда,
Алтыны сайып каапырдан
Алып келген мен элем,
Акыл айтып, жол баштап,
Жүргөн Бакай сен элең.
Аскерден чыкпай корголоп
Калбады беле Манасың?
Кандайлыктан кордойсуң
Калың нойгут баласын!
Элдин баары куп билген
Эр Жанадил бабасын,

Ташкендеги Панус кан
Нускан дөөнүн баласы,
Каар салып, калаасын
Алып берген мен элем,
Аскер айдап, кол баштап,
Жүргөн Бакай сен элең.
Кабылан Манас канкордон,
Калк чайкаган анткордон
Кайсы жерим кем элем?
Арбагы журтка угулду,
Күлдү баарын караттык,
Күн чыгыштан Кумулду,
Кыйратып бердим төмөнтөн
Кырым менен Урумду.
Оң кол жагың Кара-Кум,
Билимдүү Бакай сен элең,
Бир кудайды карагын.
Калмактан келген жай таппай,
Казактан келген бай таппай,
Тентиген бир кул сай таппай,
Кытайдан келген калмакка,
Кыйшык болгон арбакка,
Калмактан келген казакка,
Кыйырынан азган кытайың
Кыргызды салып азапка,
Каалабай турган Каканды,
Ойлонбой турган ой, аңды,
Бейлебей турган Бээжинди,
Байкалбаган Бак-Бурчун,
Кызыктырып кыргызды
Кытайдын айтып көп журтун,
Алты кан болуп жолдошуң,
Арстан Манас жолборсуң
Үч айда жеттик Эриме,
Аябай түйшүк салыптыр
Айтпай угуз элине,
Адам айран калгандай
Азгырчу кытай кебине,

Түпкү атаңыз угузду,
Түп Бээжинден келген кул
Түмөндөп жаткан түрккө
Түгөнгүз балаа жугузду.
Билгенге кыйын кордук ко
Минтип кылган жумушу.
Жадоо, Чулун оюнда,
Сары-Өзөндүн боюнда
Өзүндү алды өкүмдөн,
Баркыңды билген башка журт
Бакайды бааша кылбайт – деп,
Баары бирдей өкүнгөн.
Кадырың билген канча журт,
Кайышпаган киши жок,
Калмактан келген каапырың
Сени менен иши жок.
Кызматка туура Бакай – деп,
Кылым түрктүн ичинде
Кыйып коёр киши жок,
Кытайдан келген кызыталак
Кыйналуу менен иши жок,
Өкүмөт алып-кандыгын,
Өзгө журт тутуп жардыгын,
Өзүңүз да көрдүңүз
Кызыталак кытай тардыгын.
Кол бийлигин алганы,
Кордукка журтту салганы,
Кылым кыргыз балдары
Кыраан Манас зарпынан
Кың дей албай калганы,
Уруп кеткен калмагың
Кыйноого салып айдады.
Толкуган түрк кол экен,
Жолу каткан Эриме
Токсон күндүк жол экен.
Кыра жазды кыргызды,
Кыргызды кара тер кысты.
Күн чыгыштын жолуна,

Өлө жаздап биз жеттик
Күрпүлдөктүн шоруна,
Өлтүрөт экен бу кытай
Өкүмөт тийсе колуна.
Кыргыздын колун баштады,
Кызыталак кытайың
Кылым колдун баарысын
Кырып коё таштады,
Кырылмак эми болдук – деп,
Кыйла журт көзүн жаштады,
Алачтын журтун баштады,
Айдалып жүрүп калмакка
Акылдан көп журт шашканы,
Азаматтын кыйласы
Акиретке кете таштады.
Антип-минтип аз күнү
Калайык тынчтык алганы,
Кан болуп жүрүп куу калмак
Кандай иш чалгын чалганы?
Нойгуттун оён Чубагы
Кеп-кеңештен калганы,
Ушунчалык кордукпу
Ойрон дүйнө жалганы.
Тозбогун, Бакай, жолумду,
Касиеттүү карымсың,
Кармабагың колумду,
Калтырып коюп бул иштен
Кайнатпагың шорумду!
Айдаса кие өнүүчү,
Ажалдуу бенде өлүүчү,
Азаптуу бенде көрүүчү.
Акырында бендеси
Алла Таала кудаанын
Айтканына көнүүчү.
Коё бергин колумду,
Ача бергин жолумду,
Эл агасы эр Бакай
Эркечтей кула ат жетелеп

Не кайнаттың шорумду!
Айтканым келсин оңунан,
Астымды тозбой коё бер
Алмамбет кулдун соңунан!
Аламан коюп жөнөйүн,
Анжыдан келген бир кулдан
Ажалым жетсе өлөйүн!»
Акбалтанын Чубагы
Ардыгынан чыдабай
Ачууланган убагы.
«Ай-ай, балам, токто!» – деп,
Абаң Бакай турганы.
Ар кимдин келип калыптыр
Кайрат кылар убагы.
«Ай-ай, балам, токто! – деп,
Акылым угуп жокто,– деп,
Андасаң сонун ушу бар,
Ак Тааланын жараткан
Албан түрдүү кушу бар,
Канаты менен учуп жүр,
Калкылдап көктө ушу жүр.
Куйругу менен конуучу,
Манастын Манас болмогу
Өкөөбүздөн болуучу.
Бузулуш бизден чыккан соң,
Бутунан тартып жыккан соң,
Бил да болсок жыгылдык,
Миң да болсок кырылдык,
Уруп кудай коюучу,
Угуз кан сенин улуу атаң,
Ушундан бери карата
Убараң мындай болуучу.
Кытайдан шагы сынгандыр,
Кыяматтын зарпынан,
Кымындай жандын дартынан
Кыргызга кызмат кылгандыр.
Канчалык айтса тил албай,
Кадырын актын биле албай,

Каапырдан шагы сынгандыр,
Калкыңа кызмат кылгандыр.
Чын дүйнөнүн жайынан,
Чымындай жандын айынан,
Чын актын коркуп каарынан,
Чыңалган тозок заарынан
Чыгып келип калыптыр
Чынмачындын шаарынан.
Алданын коркуп каарынан,
Акыреттин заарынан
Азып келип калыптыр
Анжы-Манжы шаарынан.
Коё койгун бу сөздү,
Коржондогон куу сөздү!
Баса койгун бу сөздү,
Баяны жок куу сөздү!
Кыйырыңдан карыш жылган жок,
Кыйыктанба, Чубагым,
Кытайга кызмат кылган жок!
Калкыңдан карыш жылган жок,
Каарданба, кан Чубак,
Карайлап келген Алмамбет
Каапырга кызмат кылган жок!
Кылган кызмат өзүңкү,
Кыргызга түйшүк салганың
Кыйшык деймин сөзүңдү.
Баары кызмат өзүңкү,
Башкада жок кырк баатыр-
Бакырайган көзүңкү,
Баштап колду жөнөгөн
Бала деймин өзүңдү,
Байкагын Чубак сөзүмдү!
Бөлүнсөң бөрү жеп кетет.
Бөлүнүп калды кыргыз – деп,
Бөлөк элге кеп кетет.
Жарылсаң ууру алуучу,
Жай уксаң акыл нак ушу.
Кандыгым кеткен меники,

Калкты бузуп жөнөшүң,
Кандай жумуш сеники?
Өкүмөттөн айрылсам,
Өзүм, Бакай айрылдым,
Өтүп кеткен бир ишке
Өзөлөнүп кайгырдың.
Кара сакал агымда,
Карып калган чагымда
Кандыгымдан айрылдым.
Карып калган бир чалга
Кандайлыктан кайгырдың?!
Кыйырынан азган бу бир эр,
Алмамбетти көргөндө
Ким да болсо кытай дээр.
Айылынан азган бу бир эр,
Алмамбеттин артынан
Ар ким болсо кытай дээр.
Кыйнады жанын биз үчүн,
Кылган кызмат сиз үчүн,
Кыргызга кызмат кылганга
Кыйкырып чабыш кай күчүң?!
Кызмат кылды эл үчүн,
Кырааның Манас эр үчүн.
Өкүмөтүн алды – деп,
Кыйналба, балам, мен үчүн,
Аскерди баштап артынан
Аламан чабыш кай күчүң?!»
Ал сөздү айтып эр Бакай,
Акыл берди бир далай.
Айтканын угуп алганы,
Аз гана токтой калганы.
Ал ошентип турганда
Айбанбоз минип золкоюп,
Арстаның Манас барганы.
Каалгадай кашка тиш-
Калайыктан башка тиш
Кашкайып чыгып алыптыр,
Кайратын көрүп Чубактын

Каткырып күлүп калыптыр:
«Элким келген кытайга
Элимдин баары тең болбой,
Качып келген бир кулга
Калкымдын баары тең болбой,
Жол билген киши жол билет,
Кол билген киши кол билет,
Өз жамандыгын биле албай,
Өзгөгө кылып чоң милдет,
Чуу кылганың, Чубагым,
Чуу көтөрбөй бу күндө
Султандык кылар убагың.
Калкка салып калаба,
Кыйын жумуш ойлоймун
Бузук кылып турганың!»
Бу сөздү айтып барганы,
Буластаган эр Чубак
Манаска көзүн салганы.
Кирбедим, канкор, ойнуңа,
Анты-шертиң мойнуңа.
Сары атың азыр миниңиз,
Жанбастык сырым билиңиз,
Ант тонун берем, кийиңиз,
Айтканым чынын билиңиз.
Оболку мурун башында,
Он үч жашар жашымда,
Алтайдын Арал көлүндө,
Ак-Чаңгыл таштын белинде
Кошулушкан жеримде
Айтышканда сөз кана?
Айрышканда бөз кана?
Аттанганда жол кана?
Алышканда кол кана?
Кыл болот мизин жалаштым,
Кызматың бирге талаштым,
Кыямат жайга караштым,
Кыйырыңдан кайда адаштым?
Кызматты, канкор, билбедин,

Кыргызды качан талаштым?!
Ак болот мизин жалаштым,
Намызың бирге талаштым.
Ар душман менен салыштым,
Айкөлүм, сенин айыңдан
Ал жетпес жоого алыштым,
Намыстан кайдан калыштым?
Бала күндөн кошулдум,
Макулбу баатыр ушунуң?!
Айтышканда сөздө жок,
Көрүшкөндө көздө жок,
Жакшылыктын баарысы
Көңүлдө жок, эсте жок.
Жолу каткан калмагың
Жол өкүмүн алганы,
Жолго жалгыз кондурбай,
Жоболоңго салганы.
Кандык өкүм алганы,
Кары-жаштын баарысын
Каттап алып бир жолу
Калабага салганы.
Айкалышкан Чубагың
Акыл-насаат кепте жок,
Аскерде жатып калганы,
Аңдасам дүйнө жалганы.
Ал мансабы азсынып,
Бүгүн чалгын чалганы.
Ар качан кирдим оюңа,
Ант өзүңдүн мойнуңа.
Жети жашта көрүшүп,
Жергебиз калмак болгон соң
Жысымына көнүшүп,
Он алты жашка сен келдиң,
Он төрт жашка мен келдим,
Ошондон бери карата
Артыңдан жүрүп сенделдим.
Ким урунат арбакка,
Теңебедиң ар качан

Тентип келген калмакка!
Кыргыздан көрдүң көп пайда,
Кызмат кылдым ар жайда,
Кылайып теңебедиңиз
Кыйырынан азган кытайга!
Кыйын өттү кордугуң,
Кылчайбадым мындайга.
Айбалта, кылыч эгешип,
Ар качан жумуш кыласың
Алмамбет, Манас кеңешип.
Кеңештен Чубак калганы,
Алмамбет тизгин алганы.
Кызмат кылган кырк баатыр
Кытайга бийлик өткөн соң,
Кыңк эте албайт таптакыр,
Кыйыңга минтип калганы.
Карап турсам опасыз,
Каран дүйнө жалганы.
Күйбөйүн кантип ишиңе,
Ар качандан бир качан
Күйүт түшөт ичиме.
Чобур жылкы баса албас
Чоң күлүктүн изине.
Күлүгүм, Манас, сен болдуң,
Күймөлгөн чобур мен болдум.
Күйгүзүп, Манас, не болдуң?!»
Ал сөздү айтып оолугуп,
Аша түшүп, соолугуп,
Буркан-шаркан бу дагы.
Бугу чыгып кетсин – деп,
Буудан Манас турганы.
Оолугуп Чубак басылды,
Оңуна салды баатырды.
«Арманыңболсо чалгындан
Азыр жүрө койгун» – деп,
Арстаны Манас бастырды.
Акбалтанын Чубагы
Атына салып камчыны,

Жөнөп калды бу дагы.
Барбагын – деп, айта албай,
Баатырдын сөзүн кайтарбай,
Манас менен жанаша,
Башка элге болду тамаша,
Чубак жөнөп калганы.
Абакениз эр Бакай,
Айбаты бар бир далай,
Сырты менен кылычтын
Зыңк дедире салганы,
«Кызыталак, сан талак,
Атыңа минип анталап,
Кытай жакын эмедей,
Кыйкырып жөнөп калдыңар,
Кырылышар душманды
Кайдан таап алдыңар!
Алмамбетке кекенип,
Аламан жөнөп калдыңар,
Алышуучу душманды
Кайдан таба салдыңар!
Кыйкырып алып чаптыңар,
Кана, кытайды кайдан таптыңар!?
Аттанып алып чаптыңар,
Анжыны кайдан таптыңар?!»
Ал сөздү айтып эр Бакай
Имерип тийген жаандай,
Ителги тийген таандай,
Элди кууду дүргүтүп,
Бөрү тийген кой өңдүү,
Бөлүп-бөлүп үркүтүп:
«Кызыталак, сан талак,
Кармашчу жооң каякта,
Аттандыңар анталап!?»
Качып барат Бакайдан
Далай адам таяк жеп,
Чеке, башы канталап.
Эл токтолуп калыптыр,
Ээрчитип алып Чубагын,

Эр Манас жолго салыптыр.
Элчилик сөзүн айтам – деп,
Эр Алмамбет, Чубакты
Элдештирип кайтам – деп.
Кол башкарган Алмамбет,
Кошчу болгон эр Сыргак,
Кошуп берип аларга,
Жолдон Манас кайтмакка,
Алмамбет менен Чубакка
Насаат-акыл айтмакка
Жөнүнө төрө салыптыр,
Ээрчитип Чубак баатырын
Эр Манас жөнөп калыптыр.
Бара турсун бул өкөө,
Кийгенинин баарысы
Бадана, соот, күрөөкө.
Аны таштап салыңар,
Арстан Алмаң, Сыргактын
Алда-эмине сөзү бар,
Кабарын угуп алыңар.
Эр Алмамбет каныңар,
Сырттан Сыргак жолборсу,
Сырдаш болгон жолдошу,
Жыгылар жерде колдошу,
Айтышканда сырдашы,
Акыреттик курдашы,
Наалышканда муңдашы,
Айтканын ар кез бурбасы,
Атышкан жоодо билинген
Ажалдан качып турбасы,
Күүлөнүп жүрүп кетиптир,
Аттанганы эми эле,
Күнчүлүк жерге жетиптир.
Түйүндү деген кыя бар,
Түп Бээжин дагы кыйла бар.
Аккула жаткан бели бар,
Куу өрдөк жаткан көлү бар.
Арстан Алма, Сыргакта

Аңгеменин көбү бар.
Шайың деген көл экен,
Көлдөн ары бел экен.
Ашып түшсө ал белди
Какандын калың эли экен.
Кытайдын кыйла кыйыры бар,
Төө менен сыйыр бар,
Уй менен төө, кою бар,
Ушуну чаап алууга
Алмамбеттин ою бар.
Андан ары түшчүлүк
Аңгүштү тоонун бели бар,
Ал жерине жердеген
Кытайдын чыйгуу эли бар.
Аңгүштүнү жайлаган,
Ал жердеги кытайдын
Аяк жарды дегени
Миңден жылкы айдаган.
Шайыңдын кытай, калмагы,
Үч, төрт түрдүү малдары,
Малынан арбын доңузу.
Таш бакадан дагы чоң
Талооту деген коңузу.
Коңузду коңуз – дейт экен,
Ал жердеги кытайлар
Табылган болсо талаадан
Шекерден мурун жейт экен.
Жер өлчөөсүн алыптыр,
Жетип Алмаң чалыптыр.
Жетимиш миң үй экен,
Үркүп кетип калыптыр.
Куу өрдөк деген жин экен,
Коң төрөсү кол берген,
Кошуунга бүтүн жол берген
Колдой турган пир экен.
Бир Алмамбет болбосо,
Ал өндөнгөн душманга
Кол салуучу ким экен?

Аккулжа деген кайыптан,
Азыр анда жок экен
Адамга бүткөн айыптан.
Бээжинде беш жыл багылган,
Сан коңгуроо тагылган,
Душман көрсө алыстан
Кашып койсо соорусун,
Каңгыр этип кагылган,
Ойротко салган чуулган,
Коңгуроосун бир какса,
Бери болсо каапырай,
Беш күндүк жерге угулган!
Кабарын андан алыптыр,
Калкы кытай, калмагы
Качып кетип калыптыр,
Каапырдын кеткен ордуна
Кан Алмаң бүтүн барыптыр.
Өрдөктү таппай көлүнөн,
Кулжаны таппай белинен,
Жалгыз жанды таппады
Шайыңдын калың элинен.
Душмандын баары акыр – деп,
Туяонган экен каапыр – деп,
Тутааш какан журтуну
Бир чабармын акыр – деп,
Ойлонуп Алмаң ошону,
Түйүндүн Сары-Кыяда
Аз аяңдап токтоду.
Ашайын – деп, белини,
Үчүнчү күндө табармын
Жуңгу кытай элини,
Ооздугун алдырып,
Атын чөпкө чалдырып,
Жаадай болгон Сарала ат,
Жан жолдошу эр Сыргак,
Жакын коштоо Карткүрөң,
Жарап калган Телкызыл
Жаңы жөнөп калганы.

Ашып өтүп кетер – деп,
Араң келген Айбанбоз
Аларга кайдан жетер – деп,
Айкырбасам бекер – деп,
Алтындуу доол карс коюп,
Аккелте мылтык тарс коюп,
Аккелте үнү чаңырды,
Алмамбет, токтоп тургун – деп,
Арстан Манас баатырдын
Ач айкырык жаңырды.
Не болуп элге кетти – деп,
Эр Манас кайдан жетти?! – деп,
Алмамбет оюна алганы,
Артына көзүн салганы.
Алыс экен арасы,
Алмамбет баатыр караса
Кара десе, каргадай,
Карга десе, бутадай
Караанын көрө калганы.
Оң көзгө дүрбү салганы,
Оолжуп карап калганы.
Айнек оозу кызарган,
Алты имерип чойгондо,
Кылабына койгондо
Кез жарымдай узарган,
Тиктегенин өлтүргөн,
Алмамбет чындап караса
Алты күндүк жолдорду
Аркан бою келтирген,
Кармаган Алмаң сабынан,
Сууруп алып кабынан,
Оң көзүнө салынган,
Оён Чубак, эр Манас,-
Ошол экөөн көргөндө
Ойдо жогу табылган.
Кыйратмакка кытайды
Кыргыз жортуп бүлүндү,
Кызматын актап кылсам да,

Кытайлыгым билинди.
Журт укса не дейт сөзүмдү,
Душман ойлоп өзүмдү,
Адамга болбос тек туруш
Ишенбеген кишидей,
Аркамдан чабыш не жумуш!
Башка жактан жоо чыгып,
Башына түйшүк салганбы?
Баштап Манас зардалды,
Акбалтанын Чубагы
Артымдан жөнөп калганбы?
Күдөрү журту күүлөнүп,
Күчтөп уруш салганбы,
Күүлөнөт эле эр Манас,
Күнү каран калганбы,
Күлүгүнөн айрылып,
Айбанбоз минип алганбы,
Айтмак үчүн биздерге
Ашыгып келип калганбы?
Ойронду журтка салганбы,
Ошондой ишин айтмакка
Алып мени кайтмакка
Ашыгып келип калганбы?!
Аны ойлонуп Алмамбет,
Алда кандай болдум? – дейт.
Муну ойлонот Алмамбет,
Буйруганы болор – дейт.
Жаалданып эр Чубак,
Жакын келди ушул чак.
Чубактын калба салганын,
Коюп чабуул кытайга
Кол жөнөлүп калганын,
Жаалын көрүп Чубактын
Жайын билди Алмамбет.
Эрегишип жүргөнүн,
Эл бүлүнтүп сүргөнүн
Эми билди Алмамбет.
Кагышканы жүргөнүн,

Калк бүлүнтүп сүргөнүн
Казыр билди Алмамбет.
Сыймык кушу башында,
Сырттан Сыргак кашында,
Сыдырым шамал, сары жел,
Сыртын желге салыптыр,
Түшкөн жери сары бел,
Жүрүп турган сары жел,
Аркасында бута атым
Арстан Манас калыптыр,
Ат бейлине салыптыр,
Өрү калган Айбанбоз
Өксүп артта калыптыр.
Өкүм күлүк Көктеке
Өргүй басып алыптыр,
Өткүр Чубак бастырып,
Мурда келип калыптыр,
Алмамбет менен Сыргакка
Айтып салам салыптыр.
Эр Сыргак алик алыптыр,
Тетири карап Алмамбет
Тек отуруп алыптыр.
Кызыталак куу кытай,
Кыйырынан азган бу кытай,
Кыйратып ийчү немедей,
Салам айтсам кебелбей,
Тескери карайт мага – деп,
Табайын буга даба – деп,
Ойлонуп Чубак оюна,
Кайраты толуп боюна,
Аркасын салып Алмаңа,
Капталын салып Сыргакка,
Эр Чубак багып бир жакка,
Олтуруп орун алганы.
Ошонгуча болбоду,
Оён Манас баатыры
Буларга келди акыры.
Алмамбет, Сыргак – эки дөө,

Аттан түшкөн булар жөө,
Кол куушуруп боорунда,
Эр Манастын доорунда
Салам берип салганы,
Арстан эр алик алганы.
Атын байлап эр Сыргак
Астына орун салганы.
Белден алган жайы бар,
Бери жактан чыкканда
Белендеп койгон чайы бар.
Мээ кайнаган ысыкта,
Бер жакта жүрүп кызыкта
Ашыгып жолго салгандыр,
Аңкап-чаңкап калгандыр,
Азыр куйгун чайды – деп,
Суусун алар шайды – деп,
Алмамбет айтып мындай кеп,
Жан кесеге куюптур,
Жайдары Сыргак сунуптур.
Арстан Манас баатырың
Ал экөөнүн мүнөзүн
Аңдап турат акырын,
Ачуу басып кетиптир,
Алмамбеттин акылын.
Аны билип бу жерде
Арстан Манас баатырың
Каалгадай кашка тиш,
Калайыктан башка тиш
Кашкайып чыгып алганы,
Кара күчкө канкоруң
Каткырыгын салганы.
«Эки баатыр нетти? – деп,
Эми эле жаңы биз келдик,
Не калба болуп кетти? – деп,
Айтыңарчы акыры
Билинип калган кепти?» – деп,
Минтип сурап калганы.
Акбалтанын Чубагы

Андай-мындай сөзү жок,
Жерге карап бу дагы.
Дөбөдөгү төрт баатыр
Жергелешип турганы.
Оён Алма султаны
Ошо сөзгө келгенде,
Не болдуңар? – дегенде
Окторулуп турганы:
«Ой, ой, Манас, ой Манас,
Айтпасаң да билинди
Аңкоосунбай, кой Манас!
Карап турсам шум жалган,
Өтүрүк жалган дүйнөдө
Өлбөй тирүү ким калган?
Карап турсам каапырай,
Канкорум, ук жайма-жай.
Каапыр да болсо зор экен,
Карап турсам дүнүйө,
Каңгырган эрдин шору экен,
Калкынан азган кор экен!
Кытай да болсо зор экен,
Кыйырынан азган кор экен,
Кыйышкан эрдин шору экен!
Элдүүнүн баары эр экен,
Не деген кеби эм экен.
Элинен азган мен кургур,
Эгем Таала кудурет
Не түрдүү бендем – деди экен?!
Калктуунун баары эр экен,
Канча айтса кеби эм экен.
Калкынан азган мен шордуу,
Кадыр Алла кудурет
Кай түрдүү бендем – деди экен?!
Эрегиштен кан өлсүн,
Эмгек тартпай жан өлсүн,
Эгемдин иши болбосо,
Элиңдин четин ким көрсүн!
Не түрдүү көрдүк мээнетти,

Эмгегиңе ким көнсүн,
Эсерди жүргөн ээрчитип,
Не түрдүү болгон төрөсүң?!
Алтын так сынсын, кан өлсүн,
Азап тартпай жан өлсүн,
Алдамдын иши болбосо,
Айылыңдын четин ким көрсүн!
Ар түрдүү көрдүк мээнетти,
Азабыңа ким көнсүн,
Айбанды коштой чабышың,
Акылсыз кандай төрөсүң?!
Артыкча кордук көргөнчө,
Азыркы турган Алмамбет
Акыретке жөнөсүн,
Айттырып туруп кордогон
Азабыңа ким көнсүн.
Кан кылгын дедим кимиңди?
Кааладым, келдим диниңди.
Каның экөөң биринчи,
Каардансам шу жерде,
Калабалуу Чубагым,
Кагайынбы жиниңди!
Улук кыл дедим кимиңди?
Урматтап келдим диниңди.
Улугуң экөөң бирикчи,
Урайынбы жиниңди,
Туяндуруп кол бузуп,
Душмандыгың билинди.
Бек кылгын дедим кимиңди?
Мелжедим, келдим диниңди,
Бел байлашкын, эр Чубак
Чакырсам чындап жинимди,
Билипсин кытай зилимди,
Кезегиң келди бу күндө,
Кесейинби тилиңди!
Кесип туруп тилиңди,
Мен бузайынбы динимди,
Кызыталак, Чубак, билипсин

Кытайдан болгон зилимди.
Атадан бездим дин үчүн,
Алла Таала бир үчүн,
Акбалтанын Чубагы
Ардыгасың ким үчүн,
Аскерге кызмат кылдырбай,
Аркамдан чабыш кай күчүң?!
Сенин эрегишиң ким үчүн?
Энеден бездим дин үчүн,
Эгем Таала бир үчүн,
Сенин эрегишиң ким үчүн
Элге кызмат кылдырбай,
Ээрчип келиш кай күчүң!?
Көрөйүнбү күчүңдү,
Баатырсыган эр Чубак,
Чечейинби бүчүңдү?
Көрөйүнбү көтүңдү,
Жаалым келди бу кезде,
Жарайынбы өтүңдү!
Аста сүйлөп кеп айтам,
Насаат-акыл мен айтам,
Ар качандан бир качан
Апылдаба – деп, айтам.
Атамдан безген бир кулмун,
Акыры мага тийбе – деп,
Аста тартып кеп айтам.
Ага-ини болгон кырк баатыр,
Артыкча Чубак сени айтам.
Элким жүрүп элдиреп,
Эсинде, Чубак, ушубу?
Эл таба албай келди – деп,
Карайлап жүрүп элдиреп,
Калк таба албай келди – деп,
Кадырыңда ушубу?
Каарданса Алмамбет
Каныңды төгөр тушубу.
Байкагын, Чубак жолборсум,
Баатырым, Сизге жол болсун?

Ар качандан бир качан,
Балта дөөнүн баласы,
Басташканың койбойсуң.
Азыр саа теңелсем,
Мына шу жерде сойлойсуң.
Баянын айтсам журтумду,
Бар кайрат бойго тутулду,
Манжу, Таңшан журтунан
Мына шу турган Алмамбет
Баатырлык менен кутулду.
Баатырлыгым бар болуп,
Бадышам Кудай жар болуп
Аман турат жаныбыз,
Асылган какан каныбыз,
Азканакай туруңуз,
Армандуу сөзүм угуңуз,
Атам болбой мусулман,
Арманым арбын ушундан,
Энем болбой мусулман,
Эмгегим арбын ушундан,
Какандыктын каны элем,
Кашымдан аскер үзүлбөс,
Кайратка толук жан элем.
Жолоочу жүрсөм окустан,
Жол жүрөр болсом кокустан,
Барар жерим башка эмес,
Бир калаадан бир калаа,
Ойротко сөзүм билинген
Он алты жашта бир бала,
Мактанат экен дебегин,
Манжу, кытай журтунун
Баянын айтып берейин,
Шолорго өткөн зорлугум,
Акыреттин камы үчүн
Азыркы көргөн кордугум,
Кыргагын алтын чордогон,
Кырк жылы калса кыянга
Кылайып чети оңбогон

Асылдан килем салчу эле,
Ал килемдин үстүнө
Алтындан такта койдуруп,
Олтургузуп алчу эле,
Колмо-колдоп көтөрүп,
Улук көчө шаардан
Учкан куштай өткөрүп,
Талабыма жетчү элем,
Бир айлык жолго бир күндө
Учкан куштай кетчү элем,
Улуктук немей кеткеним
Он күндүк жерге бир күндө
Ойноп-күлүп жеткеним.
Ошондой дооран сүргөндө,
Орчун Бээжин журтунун
Ортосунда жүргөндө,
Аркы атам аты Чылаба,
Берки атам аты Солобо,
Өз атам аты Соорондук,
Шо жактан болгон биздин жик.
Тунша калаа жеримден
Тумшугум катып келинген.
Кербендерден кеп уктум,
Кенен бир жер деп уктум,
Соодагерден кеп уктум,
Сонун жер бар деп уктум.
Жетигендин тарабы,
Жеринин аты Салаңгү,
Күн батардын тарабы,
Алтайдын оң кол жагы – деп,
Күбөң-Коюр, Салаңгү,
Илеңмөөнүн чөлү – деп,
Эриме деген жери бар,
Элүү тогуз көлү бар,
Айланасы кесенди,
Ары чети дарыя,
Аягы Алтай тоосу бар,
Күн чыгышы Какан шаар,

Күн жүрүшү Жаяса
Жакын жери Кумулду,
Жайы бизге угулду.
Аркары койдой төлдөгөн,
Алжып, карып өлгөнчө
Адам уулун көрбөгөн.
Жаяны көлдө көлбөгөн,
Жайы-көйүн ал жердин
Жандуудан бенде көрбөгөн.
Бугусу киши тааныбас,
Муңдуу бенде наалыбас,
Аркары киши тааныбас,
Арыздуу адам наалыбас.
Жапайы болгон жандар көп,
Жадыма түштү ушу кеп.
Эң артыкча дүйнөдөн
Эрименин жери – деп,
Учуруп кытай жүрсө да
Ушу жерди самадым,
Самаган жерди көрбөсөм
Зади кетпес арманым,
Саңша деген тоо ашып,
Сапар кылып баргамын.
Барамын – деп, ошого
Барабан урдум босого.
Сегиз жүз шумкар таптатып,
Сегиз миң найза саптатып,
Зелдей кылып каптатып,
Ашып өтүп Саңшаны,
Алмамбет жөнөйт дегенде
Бүлүндүрүп Таңшаны,
Жапайы калган жер жакка
Жазалуу калың кол болуп,
Жөнөп калдым бер жакка.
Бир миң кулач келгендей
Камыштын чыккан бийиги,
Ай-талаасы карк толгон
Адамдын болгон кийиги.

Жылаңайлак, жылаңбаш.
Кие чөптөн жеген аш,
Мал ордуна оттогон,
Адамды көрсө алыстан
Кача түшүп, токтогон.
Анын жайын уктук биз,
Андап уккун төрөм сиз,
Акылы бизден кем эмес,
Аларга адам тең эмес.
Он сегиз жашка жеткенче
Балакатка жетпейт – дейт,
Акыреттин жайынан
Алыс жерге кетпейт – дейт.
Өлүккө болуп аралаш
Өзүлөрү жүрөт – дейт,
Эки дүйнө арасын
Дооран кылып сүрөт – дейт,
Тозок жаман экенин
Тоодо жүрүп билет – дейт,
Ургаачысы, эркеги
Он тогуз жашка барганда
Балакатка кирет – дейт.
Башта каар көргөндөн
Казан асып, кар салбай,
Катын алса, үй тикпей,
Кулчулук кылып кудайга
Талаада басып жүрөт – дейт.
Эрименин чөлү экен,
Ар жерине карасам
Арал-арал көл экен.
Канаттуунун баары бар,
Карагандар таң калар.
Аңдасаң сонун ушу бар,
Адам тилин сүйлөгөн
Албан түрдүү кушу бар,
Эримени жай кылып
Жүрөт экен ушулар.
Жалгыз канат кушуну,

Экөө учат бир куштай
Сонун көрдүм ушуну.
Дагы ошо жерден көргөмүн
Адамдук деген кишини,
Кишиден болгон кийиктин
Жеп бүтүрөт ишини.
Убара чаркөө, алаткак,
Ушунун баары анда бар,
Ушуларды угуп ал.
Жабырбаян жандары,
Караанын көргөн өлгөндөй
Чыңыроон деген заңгары,
Аюу, жолборс, кабылан,
Арзыгандын баарысы
Как шо жерден табылган,
Шер арстан деген бар
Куйругу жерге чабылган,
Чабылса жерге куйругу
Арстандын баарына
Ушул экен буйругу,
Баары астынан табылган,
Кесенденин баарысы
Коркуп келип жабылган.
Каалаганын жутат – дейт,
Каарданса ал чиркин
Кара ташты тутат – дейт.
Сийдиги жерди өрттөгөн,
Анын жаткан жеринен
Айбанат аман өтпөгөн,
Туткан ташы бир кыйрайт,
Ачууланса ыркырайт,
Оозунан чыккан илеби
От-жалын болуп шыркырайт.
Ошолорду көргөмүн,
Ит агытып, куш салып,
Оюн менен көнгөмүн.
Ал жерде жүрүп таңыркап,
Ар сонун көрдүм дүйнөдөн,

Аксакалдар мурунтан
Ал сөздү мага сүйлөгөн.
Ордомдон чыгып, ал жерге
Отуз төрт күндө келгемин,
Оюна Кудай не салбайт
Ойрон болгон бенденин.
Суусунда жайнайт кундусу,
Эч керексиз көрүнүп,
Жерде калат мунусу.
Томуктай болгон тоо көрбөй,
Түлкү багар коо көрбөй,
Камыш, жекен, кайың, тал,
Жерге бүткөн киенин
Көптүгүнө айран кал.
Томпойгон дөбө көрсөм – деп,
Айланасын бир карап,
Андан кийин өлсөм – деп,
Күн батышка бет алып,
Туюк жерге жол салып,
Койгон экен кудурет
Дүйнөдө жок чөп кылып,
Ар түрдүү жыгач жасаптыр
Киесинен көп кылып.
Аларды көрүп алгамын,
Жетинчи күндө бир тоонун
Караанын көрүп калгамын.
Чаңгестин кара тоосуна
Чаап чыктым ушунда.
Зумурут саптуу дүрбүнү
Сууруп алып ушуну,
Көзүмө мен да салгамын,
Көрүктүнүн боюнан
Көкжаңгактын оюнан
Эл өлчөөсүн мол көрдүм,
Элүү миңдей кол көрдүм.
Карап көрүп карасын,
Ат чабымдай жол көрдүм
Эки жолдун арасын.

Кайсы түрдүү калк экен,
Кандай түрдүү нарк экен,
Кытайдан бөлөк эл жок – деп,
Какандан бөлөк жер жок – деп,
Кыялымда бу жүрөт,
Карап көрсөм бу колду
Арасында жаркылдап,
Кызыл алтын туу жүрөт.
Бу да биздей уу кылып,
Бет алган жагын чуу кылып,
Элүү миң киши кол болуп,
Элүү миң колду баштаган
Эр Көкчөдөй зор болуп,
Жаңы келген кези экен
Жаарупа менен толгонуп.
Найзага темир аштаган,
Атышкан жоодон шашпаган,
Ары жагы угуздан,
Айдаркан уулу Көкчө кан,
Кыйырында жолдош
кырк миң кан.

Атагы казак болгон журт,
Ар дөөлөткө толгон журт.
Көк күбө чопкут кийгени,
Көгала тулпар мингени,
Кашына жетип мен барсам
Кандыгыңды билгени.
Мүнөзүмдөн билиптир,
Бүлүнтөр сөзгө кириптир.
Келбетимден билиптир
Кейитер сөзгө кириптир.
Мен салам айттым коома – деп,
Ал коомамды айтты ооба – деп,
Улук Какан шаарында
Учкан куштай жүрчү элем,
Мусулман деген бир элди
Мурун дагы көрчү элем.
Бирин, бири көргөндө,

Билимине көнгөндө
Салам берип салчу эле,
Анда бири ал дагы
Алик – деп, айтып калчу эле.
Ошонтер бекен ушу – деп,
Оюма келип ушу кеп,
Айтып салдым салам – деп,
Анда Көкчө муну айтып:
«Кытайдын салам бермеги
Кыйла бизге алаам – деп,
Саламдан кеткин садага,
Жаалым менин кармаса
Табылбас сага эч даба.
Аликтен кеткин айланып,
Чочконун санын чортойтуп,
Жүрүптүрсүң байланып,
Бекер өткөн тирдигиң,
Бербердигер Кудаанын
Билбеген соң бирдигин,
Көкүрөктөн жойбойсуң
Көңүлүңдүн кирдигин.
Байгамбар, бар олуя,
Мактанып каапыр жүрөсүң
Баарын албай оюңа,
Текебериң артыкча,
Жер үстүндө жүргөндү
Теңебейсиң боюңа!»
Жаалданып эр Көкчө,
Жаман тийди бу сөзү,
Ачууланып сүйлөгөн,
Азыр мени сүйбөгөн,
Алиги айткан куу сөзү.
Дөөлөт кушу башында,
Көп жолдошу кашында,
Көкчө экенин билбедим,
Оозуна мурут койбогон,
Айтпай журттун баарысын
Айбанга катар ойлогон

Бу кишиңер ким? – дедим,
Бузук экен мүнөзү,
Мурун жөнүн билбедим».
Минтип сурап турганда
Элимба деген жигити
Элкин келип кеп айтты:
«Не кыласыз Көкчөгө
Эрегишип – деп айтты,
Көкчө деген ушу – деп,
Көп кылган мунун иши – деп,
Көп сөз айтып пайда жок,
Көөдөгүрөөк киши» – деп.
Ал жигити айткан соң,
Каарым бойдон кайткан соң,
Кайтып айттым Көкчөгө:
«Катылган душман катасыз
Акыры түшөт бөксөгө.
Каапыр-каапыр дей бербө,
Калжырап бокту жей бербө.
Доңуз-доңуз дей бербө,
Топтотуп бокту жей бербө.
Каапыр деген немине,
Кадигин айтчы дегеле,
Мусулман деген немине,
Мунуңду айтчы дегеле,
Артыктыгын көргөзүп,
Анан мени жемеле.
Жашаган кыйла жашында
Сапсакалдуу башында,
Көргөн жерден Көкчө жан,
Бир арыш журтка сен да кан,
Каапыр-каапыр – дедиңиз,
Каапырдын кандай экенин
Кабарын айтып бериңиз.
Доңуз-доңуз – дедиңиз,
Адам уулу кытайды
Айбанга теңей бердиңиз.
Доңуз деген айбандыр,

Адамды теңеп айбанга
Сени, тобуңда шайтан
сайгандыр».

Минтип сурап калганда,
Өлбөгөн адам не көрбөйт,
Өзү кадыр Алданын
Өкүмүнө ким көнбөйт,
Өрттөнгөн дүйнө жалганда,
Аскерде Көкчө көзмө көз,
Ай-талаада калбасын,
Арбын-узун биздин сөз,
Байгамбар жолун мага айтты,
Машайык жолун дагы айтты,
Аралаш жүрөт өзүңдө,
Көрө турган көзүңдө,
Айта турган сөзүңдө,
Жаратканың Кудайың
Жайын айтты жудайын.
Эки күнү, эки түн
Эрикпестен бүпбүтүн
Акылымды бүлдүрдү,
Ак бирдигин билдирди.
Бендеден кабар салганын,
Бекердик дүйнө жалганын,
Бербердигер бирдигин
Бериштеден алганын,
Кабар айткан ар ишке
Кабарчысы бериште.
Бар дүйнөгө таралып,
Адамдары жаралып,
Байгамбарлар келишке,
Аты азезил шайтаны,
Анын баарын айтканы.
Эки күн бүтүн уккан соң,
Элим кытай шаарынан
Алмамбет көөнү кайтканы.
Дөө менен берини
Билдирди мага баарыны,

Белгисин бекем туйгузду
Беринин турган жерини.
Адам уулу нече урук,
Алыста калып байгамбар,
Аны билбей кытайлар
Биз жүрүшпүз кутуруп,
Кеп уккан соң Көкчөдөн
Көңүлүм кетти бузулуп.
Бардыгын угуп Кудайдын
Башымды тарттым жамандан,
Баянсыз жалган экенин
Байкап туруп бу жайдан,
Бешинчи күнгө олтурдум,
Көңүлгө кайгы толтурдум.
Байгамбар жолун мага айтты,
Машайык жолун дагы айтты.
Олуя жолун олда айтты,
Айдаркандын баласы
Ашкере Көкчө молдо айтты.
Көз алдында олтуруп,
Көңүлгө ыйман толтуруп,
Келме келди тилиме,
Ыйман кирди дилиме,
Тигилгеним кыямат,
Акбалтанын баласы
Тие бербе жиниме.
Кестешкениң койбосоң
Кесип таштап башыңды,
Кетейинби зилиме.
Эритти Көкчө боюмду,
Көңүлүм сөзгө тоюнду,
Каапырлык бейлим коюлду,
Көңүлдөгү жамандык
Көбү ушу жерде жоюлду.
Бүткөнүмдү кетилтип,
Жоюлганды жетилтип,
Кызыталак Чубагым
Кылайынбы тоюнду!

Айдаркан уулу Көкчөгө
Айттым анан убада
Акыреттин камы үчүн,
Аманат курган жан үчүн
Арканда жүрүп каралаш,
Айылыңда жүрүп аралаш
Айныбаймын аны үчүн.
Эр Көкчөгө кеп айтты,
Ашыкпа Көкчө, – деп айттым.
Атама айтып мактайын,
Айткан сенин сөзүңдү
Акылыма сактайын,
Акырет камын мен айтып,
Аталык тузун актайын.
Энеме айтып мактайын,
Эсиме сөзүң сактайын,
Эне сүтүн актайын.
Курбу, курдаш жар-жоро
Куп баарына айтайын,
Курган бейилден кайтайын.
Ары-бери жүрүшүм
Алтымыш ашык күн болор,
Айрылып чыксам ал жерден
Атама каран түн болор,
Азиз кандын тукуму
Кыргыз болуп кетти – деп,
Кылымга бүтүн дүң болор.
Дүң болгон элдин өзүнө,
Ишендим Көкчө сөзүнө,
Алтымыш күн айтканым,
Алла Таала буйруса
Ага жетпей кайтармын.
Жайыл кытай журтунан,
Жамандык көрүп ушундан
Жалгыздык тартып калбайын,
Жайыңды Көкчө карайын.
Кылым кытай журтунан
Кысталаң көрүп ушундан,

Кыйындык тартып калбайын,
Кырааным Көкчө досум – деп,
Кыядан сени карайын,
Кыяматтын зарпынан
Кыйырымдан кетип барайын
Кылыч, жарак бойго албай,
Кылчайбай мени таштаба
Кыяматты ойго албай.
Ай балта, жарак колго албай,
Анда мени таштаба
Акыретти ойго албай.
Камоосун көрүп кытайдын,
Кайгысын тартып бу жайдын,
Арбынын көрүп кытайдын,
Азабын тартып бу жайдын
Жалгыздык көрүп калбайын,
Жаратканың бардыр – деп,
Жакыныма зардайын.
Элкимдик көрүп калбайын,
Эгең бардыр, билгин – деп,
Эл-журтума зардайын.
Элим душман маа болсо
Эр Көкчө сени карайын.
Каапырлар камап көптөсө,
Кашайган күнүм өтпөсө,
Аздың динден бекер – деп,
Ажалың көптөн жетер – деп,
Ата-энем айтып кектесе,
Алты арыш кытай жектесе,
Айрармын Көкчө сен деймин,
Ажалым туура жетпесе.
Энем айтып кектесе,
Эли-журтум жектесе,
Эмгегим баштан кетпесе,
Эсиме алам Көкчө – деп,
Көңүлүмө келтирем
Көкчөм түшпөс бөксө – деп,
Бирдигин актың билген соң,

Айрылып ата жолунан
Ак динине кирген соң
Камаласа кантемин,
Каапырдын журту көп го – деп,
Кара учар шондо көзгө – деп,
Каапырдан көрсөм жалгыздык
Караша көргүн Көкчө – деп,
Айдаркан уулу Көкчөгө
Арманымды айтып айрылдым,
Ата-энем көздөй кайрылдым.
Чиркин дүйнө жалганы,
Эсима алып кыйланы,
Эскилерден калганы
Миң жашаган жанда жок,
Кара түгүл, канда жок.
Өлүм жакын экенин,
Өкүнчү күндө жетерин,
Ажалдын жакын экенин,
Армандуу күндө жетерин,
Аңдап, анык мен билип
Азаптуу дүйнө бекерин,
Капкасы алтын коргонго
Кайта бардым ордого.
Зумурут алтын тактада,
Кырымы була бактада
Олтурган экен Соорондук,
Зуң кытайдан биздин жик.
Эртеси жок кечинде-
Эл жатар жакын кесинде
Таазим кылбай кытайча,
Салам бердим дин үчүн,
Элимден азып жүргөнүм
Эми ойлогун, Чубагым,
Эгем Таала бир үчүн,
Эрегиштиң ар качан
Эмгегим менин ким үчүн,
Эл кызматын кылды – деп,
Ээрчий чабыш кай күчүн?!

Атакем айтты балам – деп,
Бузулган мусулманга окшоп
Айтасың не үчүн салам – деп,
Саламыбыз коома – деп,
Атаңдын жолу турган соң,
Башкага азып, ообо – деп .
Атам сөздү баштады,
Адегенде билгендей
Энем көзүн жаштады.
Мен айттым-энем, ыйлаба,
Бекерге жаның кыйнаба,
Бербердигер жар болсо
Сөзүм кетер кыйлага.
Асман алыс, жер жакын,
Акырет кеч – деп сүт акың.
Айлананды карагын
Жылдыз да бар, ай да бар,
Жыргалдуу дүйнө кайда бар,
Караңгылык түн да бар,
Жаркырап тийген күн да бар.
Асман канча, жер канча,
Дүнүйөнүн жүзүндө
Жүргөн түрдүү эл канча,
Шамал канча, жел канча,
Дарыя, деңиз, сел канча?
Селдеги жандар сенден көп,
Көлдөгүсү көп сенден,
Көргөн-билген жумушум
Көп сураба сен менден.
Ээсиз жүргөн мал барбы,
Ажал алса жакадан
Кутуларга ал барбы?
Денеси жок жан барбы,
Баарынын ээси Кудай бар,
Салганы менен Кудайдын
Баары жандар куралар.
Кудай деген күч болот,
Кубаты менен Кудайдын

Жан-жаныбар баарына
Куу дүнүйө карк толот.
Көрүнбөйт Кудай көзүнө,
Көрүнбөстөн турса да
Көп жардамчы өзүңө.
Билбейсиң аны эне – деп,
Билип кирдим бир динге,
Кайта жангын дебе – деп .
Энем ыйлап эчкирип,
Эти-боору эзилип,
Күзгүдөй көзү сүзүлүп,
Күдөрү менден үзүлүп,
Кайда барсаң, аман бар,
Айтканыңа түк кирбес,
Ата да болсо душманың
Соорондук деген каман бар.
Тазалайм – деп жолунду
Талапты бүлүк кылыпсың,
Алып кел – деп колунду,
Колумду кармап боздоду,
Наалып ыйлап энекем,
Аш бышымдай токтоду.
Айрылдым, балам, кош – деди,
Болсун жолуң бош – деди.
Атамдын бактым түзүнө,
Кан Соорондук карады
Каары толуп жүзүнө.
«Алмамбет, балам, өзүңбү,
Аман жаным кетет – деп,
Айтып турган сөзүңбү?!
Чантууга коё бергенче
Чаап салып өзүңдү,
Тазалайын көзүңдү!»
Айтып муну Соорондук
Алды кылыч колуна,
Акбалтанын баласы
Аңда сөздүн соңуна,
Арбын калба салгамын,

Атпай кытай тобуна.
Кыны кызыл, сабы алтын,
Байнектери сары алтын
Кылыч кындан суурганда,
Кыйкырып мен да турганда,
Уялбас ултан бетиби,
Урушар каапыр көтүбү.
Атам да наалып токтолду,
Асылар бенде жок болду.
Эшигине байлаган,
Эликтей көзү жайнаган,
Окторулуп ойногон,
Ок жыландай сойлогон
Кылжээрен атка мингемин,
Кылчайбай жолго киргемин.
Кент коңгуроо кагылды,
Тататалаган кытайлар
Туш-тушумдан жабылды,
Душмандын баары камынды.
Барабан согуп, баң тартты,
Көчөнүн боюн чаң тартты.
Кыйгактуу найза, көк түпөк,
Кыйласын, сайдым мылгытып,
Көчөдөгү кытайды
Көгүчкөндөй дыргытып,
Колго тийген каапырды
Коёңдоюн ыргытып.
Бейит көчө, чоң калаа,
Бетимен келген душманга
Мен салгамын чоң балаа.
Кулаты шаар жолдо бар,
Кужулдап калды каапырлар,
Куба чыкты соңумдан
Кытайдан кыйла баатырлар.
Жеткенин жерге жанчтадым,
Жергеме калба баштадым,
Келгенинин кыйласын
Кесип башын таштадым.

Тозгонго калба баштадым,
Тоздуруп жерге жанчтадым,
Толкуп жаткан кытайды
Тоздурууга баштадым.
Тоз-тоз кылып өткөмүн,
Токтобостон кеткемин,
Тогуз күнү жол жүрүп,
Туңша калаа жеткемин.
Туңшада бар Будаңчаң,
Сырты кара, боору көк,
Боору кара, сырты көк,
Болгон колу кумдан көп.
Каргадан экен кабары,
Канаттуудан чабары.
Каргадан кабар алыптыр,
Камданып каапыр калыптыр.
Түлөөгөр тулпар миниптир,
Түшүнүп каапыр билиптир.
Кыркүрөң тулпар миниптир,
Кытайдын баары билиптир.
Кырк миң аскер кол менен,
Чаңталуштун жол менен
Тозгон душман жолумдан,
Согушуп жүрүп үч күнү
Соңумдан жеткен каапырлар
Соо чыкпады колумдан,
Кырылган кытай өлүмү
Кылайып кем болгон жок
Кырдагы кызыл корумдан.
Үстүнө кийген көк темир
Соот менен кыягы,
Үрүстөмдөй сыягы,
Башындагы туулга
Казандай кара темирден,
Карасам түрү кем эмес,
Кара тоонун сеңирден.
Ошондойдон сактаган
Кантип күдөр үзөйүн

Кадыр Алла теңирден!
Качырды менин өзүмдү,
Канкорум уккун сөзүмдү,
Баса мени жыгылса
Кыймылдатар көрүнбөйт
Кызыталак менин өзүмдү.
Кайратым толуп боюма,
Ак таала жардам бергин! – деп
Алып аны оюма,
Аманат жанды безедим,
Найзамды тутуп кесендим.
Качырып каршы жеткени,
Нак жүрөктүн башы – деп,
Алмамбет найза неткени.
Чалкалаган чоң каапыр
Чалкасынан кеткени.
Кыркүрөң аттан жыгылып,
Будаңчаңды сайган – деп,
Кылганым журтка угулду.
Кудуреттин бирдигин
Куп ошондо билгемин,
Кутуруп жолго киргемин.
Жолго кирдим кутуруп,
Жоолордон чыгып кутулуп.
Алты күн жүрдүм арада,
Аралап жүрө бергемин
Кара аламан балаада.
Андан кийин жолуктум
Каспаң шаар калаага,
Каспандагы кан Коңур
Кайраты толук балаага
Каспаңдын кара тоосунда,
Капкалуу Бээжин оозунда,
Чок табылгы жайлаган,
Чоң кара атын байлаган,
Жоо дегенде шайланган,
Алтымыш жайсаң иниси,
Алооке кандын кенжеси,

Калдайдын уулу каапырга
Кан Коңурбай баатырга.
Каршы чыкты жол менен,
Кайнаган жүз миң кол менен,
Алгара ат менен алкылдап,
Алтындуу соот жаркылдап,
Найза өтпөс буулум шым кийип,
Багалеги балкылдап,
Качырып каапыр калганы,
Карасы жок Алмамбет
Кадыр Алла колдо! – деп,
Жаратканга жалбарды.
Как шо жерде кеп ойлоп,
Кайып эрен кырк чилтен
Кайда кеттиң? – деп, ойлоп,
Байгамбардын баарына,
Бар Кудай жардам кылыптыр
Бакырганда зарыма.
Маңдайлашып Коң төрө,
Баркын уксаң Каканда
Бадышадан чоң төрө,
Найзамдын учу жеткени,
Алгара аттын үстүнөн
Алмадай учуп кеткени.
Элким жүргөн Алмамбет
Эрдиги эмей неткени!
Ал каапырды жыккан соң,
Албарс кылыч алгамын,
Аркасында аскерин
Астын, үстүн салгамын.
Атаганат дүнүйө
Айтпасам кетер арманым.
Ойротко Алмаң баш эле,
Ошо күндө Алмамбет
Он сегиз менен он тогуз
Ортосунда жашы эле.
Алмамбет аман жөнөлдү,
Асылышкан душмандын

Ажалы жетип көп өлдү.
Орчун жери кытайдын
Ошолор – деп ойлонуп,
Ок жыландай толгонуп,
Калкка маалим ушул кеп,
Каапырдан кутулдумбу – деп,
Журтка маалим ушул кеп,
Душмандан кутулдумбу – деп,
Мен бакыр жолго салгамын,
Мен-менсиген кытайлар
Бет алалбай калганы.
Мен эрмин – деп айтпаймын,
Бербердигер жалгады.
Жалгабаса неткени,
Жайнап жаткан каапырдан
Кутулуп Алмаң кеткени.
Жарым күндүк келгенде
Жана бир душман жеткени.
Бөлүнгөн жоонун бөрүсү,
Бөгөлдөрдүн төрөсү
Кырмуз шаанын Мурадыл,
Кызыларт деген жолу бар,
Кырк миң аскер колу бар,
Кароолчу экен бир чети,
Канга ылайык келбети.
Каркап жүз миң кол баккан,
Бир чекеси жол баккан,
Атам менин Соорондүк
Ага да кабар салыптыр,
Арбак урган Мурадыл
Келген куштан кабары,
Кенттен кабар алыптыр,
Кенде жаткан көп аскер
Жолумдан чыгып калыптыр.
Жолумдан чыккан калың кол,
Кетер жолум жалгыз жол.
Айткан менен сөз жетпей,
Алды-артына кез жетпей,

Камалаган каапырлар,
Каапырлардын калкында
Канча түрдүү баатыр бар,
Элимден азган мен – дедим,
Эгем жардам бер – дедим.
Кумдай болгон каапырдан,
Кужулдаган жакырдан
Куткаруучу сен – дедим.
Көрүнбөй туруп барсың – деп,
Аман куткар каапырдан,
Көбүрөөк ушул арзым – деп,
Көңүлгө алып мындай кеп,
Жок кыласың барды – деп,
Көңүлгө түшүп мындай кеп,
Бар кыласың жокту – деп,
Маанам менин жоктур – деп,
Ишенгеним Кудaa – деп,
Каапырдан аман мен чыксам
Как шу жерде мудаа – деп,
Ойлонуп аны оюма,
Кайратым толуп боюма,
Андан кийин Алмамбет
Канжар тутуп колума,
Каршы чыктым огуна.
Жамгырдай кылып жаа тартып,
Мөндүрдөй кылып ок атып,
Жебенин огу зыркырап,
Качырып кирип барганда
Мылтыктын огу чыркырап,
Бөлүндү каапыр быркырап.
Алыскысын найзалап,
Кыйырыма келген кытайды
Кылыч менен кайсалап,
Чамбылала чаң кылып,
Кызылала кан кылып,
Астын-үстүн салгамын,
Ал түрдөнгөн душмандан
Аман чыгып алгамын.

Асылган душман бүлүндү,
Түшчүлүк жерге чыккан соң
Амандыгым билинди.
Болжоп көрсөм өзүмдү
Боюмда сакмат жарам жок,
Куржунда толгон огум бар,
Кудайдан бөлөк карам жок,
Курчалышар адам жок,
Көкүрөккө улуу так
Көптүктөн башка алам жок.
Уругум кыргыз-нойгут – деп,
Улуксунуш кандай кеп?!
Асылым кыргыз-нойгут – деп,
Акимсиниш кандай кеп?!
Кыйырынан элким кытай – деп
Кыйынсыныш кандай кеп?
Эгем бардыр элиңе,
Не деймин, Чубак, демиңе?
Кадырым бардыр калкыңа,
Кантемин угуз наркыңа!
Кудурет бардыр өзүңө,
Кутуруп кеткен бадырек
Көрүнөмбү көзүңө?
Келипсиң өлөр кезиңе,
Кедери кеткен бадырек
Түшөйүмбү эсиңе!»
Ачууланып сурданып,
Алмамбет баатыр кырданып,
Азат боюн чыңданып,
Ар түрдүү сөзгө салганы.
Акбалтанын Чубагы,
Азаада бектен бу дагы,
Абыдан ачуу чыксын – деп,
Айтканын угуп кулагы,
Кенебей турган эр экен,
Кебелбей турган неме экен,
Байкаганга бардашы
Манасына тең экен.

Алла Таала Кудайың
Ал кезекте түрккө
Ыкыбал берген жудайын.
Айтып-айтып Алмамбет,
Ар түрдүү сөздү кетирди,
Ар канча сөкөт кылса да,
Акбалтанын Чубагы
Кенебеди, кечирди.
Буларга да бузуку
Мынчалык кылган кесирди.
Ыктап берген Чубакка
Ыраазы болду чунакка.
Мойнуна алган Чубакка
Болду ыраазы чунакка.
Кыймылдабай, кыңк этпей,
Кыраан Чубак былк этпей,
Алмамбеттин күүлөнгөн
Ачуусун алды мойнуна.
Андап көргүн азыркы эл
Арстандардын ойнуна.
Чубакты таштап жиберип,
Султан Манас баатырдын
Өзүнө бакты имерип:
«Арбагы бийик анткорум,
Арстан Манас канкорум,
Алакандай Анжиян
Айыл кылып алгансып,
Алым, зекет салгансып,
Кочуш болгон Коконду
Койдой багып алгансып,
Коркутуп алым салгансып,
Уругу Кабыл кытайга,
Улуксунуп бир жайга,
Узакка сапар жол келип,
Отуз жүз миң кол келип,
Көпсүнөрсүң, көк жалым.
Ой-акылга толбойбу,
Каарданса Какандын

Капкасын ачса кокустан
Анча-мынча калаасы
Отуз жүз миң болбойбу!
Жаратканың жардыгы
Жаныңдын тири бардыгы.
Кыйынсып келип кытайга
Кылып келген ишиң бу,
Эрегиштирип эрбейтип,
Ээрчитип келген кишиң бу!
Каканга каар салдым – деп,
Канча журтун алдым – деп,
Кытайга кыргын салдым – деп,
Кылымдын баарын алдым – деп,
Бээжинге мээнет салдым – деп,
Беттешкендин баарысын
Бекер койбой алдым – деп,
Оюма келген душманды
Ойрон кылып алдым – деп,
Мактангансың, жүргөнсүң,
Байкап эми көрөрсүң
Бакбурчундун дүрбөөнүн.
Аскердин көрсөң көптүгүн,
Алдырап анда жүрбөгүн.
Албаган элим жок – дейсиң,
Атканым мылтык топ – дейсиң,
Сүрбөгөн элим жок – дейсиң,
Жүрбөгөн жерим жок – дейсиң,
Как шу жерде, канкорум,
Баскан жериң бар бекен?
Басташкан эриң бар бекен?
Жүргөн жериң бар бекен?
Сүрүшкөн эриң бар бекен?
Турган жериң бар бекен?
Тутушкан эриң бар бекен?
Бээжин кайда, жер кайда?
Кытай кайда, эл кайда?
Кырда отуруш не пайда,
Билгениңди айтчы мындайда!

Тудша калаа жер кайда,
Тутанган кытай эл кайда?
Туйганынды айтчы мындайда!»
Аны сурап Алмамбет,
Арстан Манас баатырга
Айтып турду албан кеп.
Аны уккан соң эр Манас,
Бир бирине сөзү наз,
Каалгадай кашка тиш
Кашкайып чыгып алганы,
Кабылан Манас баатыры
Каткырыгын салганы.
«Макул, Алмам, баатыр – деп,
Бадырек кытай журтунун
Баянын айтчы акыр – деп,
Кадамым жетип бу жерге
Келгеним жок такыр – деп,
Бу жериңде жүрбөдүм,
Мурун муну көрбөдүм.
Алдам ажал бербесе,
Асылган жоодон өлбөдүм,
Акыр заман журтуна
Айтууга калсын өнөрүм.
Кечээги күнү кечинде
Элим түшүп эсиме,
Эшикке чыгып карасам
Жетиген кетти желкеге,
Үркөрдү көрдүм кут жактан,
Үмүтүм үздүм журтумдан,
Чолпонун тууду чокудан,
Бээжин – жердин чети – деп,
Бендеге толгон экен го
Дүнүйөнүн бети – деп,
Ошондойду ойлонуп,
Токтоло албай толгонуп,
Тоого чыгып карасам,
Көз учканда мунарык,
Көз жетпеген тунарык,

Томуктай тоо көрүнбөйт,
Тозону көктөй бөлүнбөйт,
Кашыктай болгон кары жок,
Кайда болот Бээжиниң,
Кара-бута шаары жок.
Али да болсо карасам,
Атышар жоону кааласам,
Көз учунда мунарык,
Көз жетпеген тунарык
Кайда болот Каканың?
Берен калсын Бээжиниң,
Кыргын алсын кытайың,
Ким билиптир мындайын.
Айтуучу эле карылар,
Андасам, шонун баары бар.
Кулжадан кароол койгон – деп,
Кайыптан кылып кароолчу,
Касташканын сойгон – деп,
Өрдөктөн деп кабарчы,
Кийиктен деп чабарчы,
Баштатадан анык сөз,
Баары журтка канык сөз.
Өрттөнүп кеткен кытайдын
Өрдөгү кончу көл кайда?
Кулжасы жатчу бел кайда?
Кызыталак кытайдын
Аскери жатчу жер кайда?
Ойлоп көрсөң Алмамбет,
Отурушта не пайда!»
Ошону сурап калганы,
Ошо сөзүн айтканда
Оңдонуп Алмаң алганы,
Одурая бир карап,
Баатырга көзүн салганы.
Ошолор да өтүптүр,
Ойрон дүйнө жалганы.
Бакбурчундун баянын
Баатырга сүйлөп калганы:

«Ылаңмөндүн чөлүнө
Лыкылдап биздер келгенде,
Эрименин чөлүнө
Эндээлеп биздер келгенде
Кооп кылып түрктөн,
«Копшоң» деген жиндер бар,
Кытайга сөздү угузган.
Атасынан бабасы
Мурунтан кылган өрнөк бар,
Куу өрдөк деген өрдөк бар.
Канатынын баарысын
Карк алтынга каптаган,
Куйругунун баарысын
Зумурутка чаптаган,
Душмандын жолун сактаган.
Куу өрдөк көлдөн учкандыр,
Куйрукка мөөр баскандыр.
Кулжасы белден качкандыр,
Мүйүзгө жазуу жазгандыр,
Коңурбайга баргандыр,
Коркутуп кабар салгандыр.
Угуз уулу Манас – деп,
Уругун уксаң алач – деп,
Нече түмөн кол алып,
Бээжинди көздөй жол алып,
Арадагы эл байын
Алдыратып далайын,
Амандык бербей калмакка,
Алы келсе Каканга
Алеңгир-дүрбөөн салмакка,
Туунун саны миң – деди,
Душманда мындай ким – деди,
Туондуруп салгандыр,
Туйганын туура бил – деди.
Кытайлар калса туюнуп,
Кыжылдап кумдай куюлуп,
Карсек менен Арсектен,
Абал менен Сабалдан,

Күбөк менен Шыбырдан,
Коңгуроолуу Кыңгырдан,
Кош Убанды, Добурдан,
Шектебестин четинен,
Күн чыгыштын бетинен
Аңгубастын азы бар,
Арсалаң журттун өзү бар.
Тоосу токой, ою тал,
Толкуп жаткан журту бар,
Түгүн койбой жыйгандыр
Түп Бээжиндин калкыны.
Жети жүз калаа Бээжинге
Жете тийип салганы.
Түрк уулу биле албайт
Кытайдын кылар наркыны.
Түтүнгө салык салгандыр,
Түмөндөгөн кытайды
Түк койбой жыйып алгандыр.
Адамга опоо кылбаган
Акыр дүйнө жалгандыр.
Жыгы-жыгы-жыгы – деп,
Жыкылдаган кытайды
Жыйып алып тургандыр,
Жылас болгон Коң төрө
Жыйырма батман туулга
Кийип алып тургандыр,
Алгара атты токунуп,
Минип алып тургандыр,
Келериңди озунуп,
Билип алып тургандыр,
Күндө үч убак кабарлап,
Тилиң алып тургандыр.
Сан көчөгө кат берип,
Саркер деген ат берип,
Алма шагы күбүлүп,
Аскерин көргөн адамдар
Аманат жандан түнүлүп,
Жийде шагы күбүлүп,

Жигити жандан түнүлүп,
Карагай найза боолайм – деп,
Калаамдан кантип оолайм – деп,
Каңкор бурут келди – деп,
Казат кылып жоолайм – деп,
Токсон билге ок артып,
Тогуз билге дары артып,
Тозонду тоодой карартып,
Коңурбай колу азырдыр,
Кооптуу душман ошодур.
Акбалтанын баласы
Компондошун кусурдур.
Коркутуп жетип баргандай,
Койлууга салык салгандай,
Короодон тандап алгандай
Кокондун колу бул эмес,
Коңурбай арзан кул эмес!
Аксым сөз сүйлөп калгандай,
Аргымак алым алгандай,
Ачууланып ар кандай,
Айылына салык салгандай
Анжыян эли бул эмес,
Анжыдагы чоң Коңур
Адам өлчөөр кул эмес.
Какандан чыккан Коң төрө
Касиеттүү чоң төрө.
Бээжинден чыккан Коң төрө
Бели катуу чоң төрө
Беттешкен жерде көрөрмүн,
Бергин, баатыр, уруксат,
Мен шу жерден жөнөрмүн.
Баштап келдим жолунду,
Башкарып келдим колунду,
Баатырым, бергин жообунду.
Кызматын кылдым кыргыздын,
Кыйырымдан азып, тер кыстым.
Намысына талашып
Алтымыш уруу кыргыздын,

Айылымдан азып, тер кыстым.
Байдасын тилеп кыргыздын
Байланып кара тер кыстым.
Ишенериң Чубагың,
Кашыңа жолдош болуптур,
Ышынып карап турбагың.
Жаныма тилеп амандык,
Жанып кайра кетейин,
Жан сактай албас кишидей
Жабыша берип нетейин.
Башыма тилеп амандык,
Мына шу жерден кетейин,
Басташканым эр Чубак
Барып чалсын чалгынын,
Бар намыстан кечейин.
Баатырым, байкап билдиңби,
Бар кудай салган ак динди.
Бабасы душман түрккө
Баш сала келген мен жинди,
Алда салган ак динди,
Акыры каалап кирген соң,
Атасы душман угузга
Арзып келген мен жинди!»
Ал сөздү айтып сурданып,
Ачууланып кырданып,
Минмекчи болду атына.
Акбалтанын Чубагы:
«Аткарбай кармай көргүн!» –
деп,
Астыртан айтты баатырга.
Арстан Сыргак баатыры
Аттын бербей чылбырын:
«Асты аткара көрбө!» – деп,
Акбалтанын Чубагы
Астыртан айтты шыбырын.
Камчысын Алмаң алганы:
«Канетесиң, баатыр!» – деп,
Каңкор айта салганы.

Алып камчы кете албай,
Атына басып жете албай,
Алмамбет токтоп калганы.
Анда Манас кеп айтат:
«Алмамбет, тыңда – деп айтат,
Айта берип Бээжинди
Акылымды бүлдүрдүң,
Албан түрдүү калаасын
Айтып берип билдирдиң.
Бээжиниң бекем жер экен,
Кытайың кылым эл экен,
Кыйыктанып сүйлөөрүң
Кыраан Алмам эп экен,
Кызыталак кытайың
Мен баруучу неме экен.
Чалгынчы болуп чалайын,
Чаркарына барайын,
Кызыталак кытайдын
Кыйынын көрүп алайын.
Өзү жалгыз Куданын
Өкүмүнө көнөйүн,
Жете барып Каканга
Жер сонунун көрөйүн,
Эңсеп кирип кытайга
Эл сонунун көрөйүн.
Басылсын, Алмам, сөзүң – деп,
Баштагың жолду өзүң» – деп,
Баатырың айтты мындай кеп.
Кыраанды кыйып кете албай,
Ачууланган боюнча
Аттанып жүрүп кете албай,
Аскерди көздөй бет албай,
Эр Алмамбет токтолду,
Э дээрге сөзү жок болду.
Аяды Манас баатырын
Алмамбет айтат акылын:
«Барамын – деп Бээжинге
Башта ойлосоң баатырым,

Бас болгон экен акылың
Билсеңайткан датымды,
Мине келсеңатыңды,
Аябас элем өзүңдү,
Алып барып Бээжинге
Көргөзбөйт белем көзүңдү.
Боюңда болсо жарагың,
Кызыталак кытайга
Барууга болсо талабың,
Макул көрүп сөзүңдү,
Баштап алып өзүңдү
Барбас белем Бээжинге.
Мингениң чабал, шайы жок,
Урушка кирер жайы жок,
Кең сооруда майы жок,
Кез-кездеп душман курчаса,
Кенен чуркаар жайы жок.
Өчөшпөйүн Чубакка,
Өткүр тууган чунакка,
Таарынбайын Чубакка,
Жай билбеген чунакка.
Жолдошум Сыргак баатырды,
Жол талашкан Чубакты
Жолдош кылып акыры
Барайын Бакбурчунга –
Баягы кытай журтума».
Аяды Алмам баатырды,
Кызып калган кыраан эр
Алмамбет «барба!» дегенге
Ачуусу келди акыры.
Баткалашта мараган
Кабыланча караган
Каары келди баатырдын,
Чамынганы жолборстой
Жаалы келди баатырдын,
Жан алчудай түстөнүп,
Заары келди баатырдын.
«Ой, Алмамбет, токто! – деп,

Оозуңа келди түрдүү кеп.
Ой, Алмамбет, ойлон – деп,
Өзүңдү жалгыз зордойсуң,
Өзгөнүн баарын кордойсуң.
Башыңды жалгыз зордойсуң,
Башканын баарын кордойсуң,
Кудурет ажал салабы,
Кудурет салган ажалдан,
Куу Коңурбай тажаалдан
Кула ат айрып калабы?
Алдам ажал салабы,
Алда салган ажалдан,
Анжынын каны тажаалдан
Алмамбет айрып калабы?
Жазуудан артык жан өлбөйт,
Тактада жатып кан өлбөйт,
Ажал жалгыз, айда өлбөйт,
Адам уулу кайда өлбөйт,
Өлбөсө бенде не көрбөйт,
Өзү Кадыр Алданын
Өкүмүнө ким көнбөйт.
Арбак берсе кудурет,
Өкүмөтүн Алданын
Өзүнөн бөлөк ким билет,
Астымдагы Айбанбоз
Канат жасап учпайбы,
Кашымдагы кан Сыргак
Кашкайта сулуу кучпайбы,
Кара коргон дарбаза
Каалгасын бузбайбы,
Карадан канын төкпөйбү,
Кабыргасын сөкпөйбү,
Кайсарды жакшы кылдың – деп,
Жанында Манас көппөйбү.
Ажал берсе Кудурет
Асмандан булут минсе да,
Очогор огу жетпейби,
Маа окшогон оёнуң

0 дүйнө жайга кетпейби.
Арбак берсе Кудурет
Ажалы кулдун жетпейби,
Арстан Чубак баатырым,
Найза менен бир койсо,
Аңтарылып кетпейби.
Кашымдагы кан Сыргак
Албарстап башын кеспейби.
Ажал берсе Кудурет,
Арстан Манас баатырың
Акыретке кетпейби!»
Бу сөздү айтып эр Манас
Бууркана калганы.
Бул мүнөзүн көргөн соң,
Баатыр Алмаң бата албай,
Барбагын – деп айта албай,
Кудай бардыр, Чубак – деп,
Атынын жайы жогунан
Алмамбет баатыр кайгы жеп,
Аргасыз атка миништи,
Алда! – деп жолго киришти.
Эки күнү, бир түнү
Эринбей жолдо жүрүштү.
Жалынып жапар теңирге,
Сандыргалуу Алмамбет
Баштап келди баатырды
Саястын кара сеңирге.
Саяс деген улуу тоо,
Сансыган кытай улуу жоо.
Кыраан эр кырга чыкканы:
«Аттан түшүп баарыңар
Аз олтура калыңар,
Айнеги жакут дүрбүнү
Колуңарга алыңар,
Оң көзүңө салыңар,
Ойлонуңар баарыңар!»
Алмамбет буйруп салганы,
Төрөсү баштап, төрт баатыр

Дөбөгө түшө калганы.
Төгөрөгүн көрмөккө
Көзүнө дүрбү салганы.
Калаасын көрүп каапырдын
Канкоруң айран калганы.
Текчеден гүлү ачылган,
Жемиши жерге чачылган,
Торгою сайрап чөлүндө,
Бакасы чардап көлүндө,
Күкүгү сайрап көгүндө,
Булбулу сайрап таңшыган
Булагы агып ташыган
Булар түгүл андаган
Муңдуудан адам жашыган.
«Бурчтанып жаткан мунарык,
Булуңдап жаткан тунарык
Мурунку Бээжин жер эле,
Бул олтурган кулуңдун
Белине таңуу эл эле,
Буталач журту дээр эле,
Оң жагында оркойгон
Алтын тоонун кени эле,
Тоосунун аты Бучала,

Чыккан чөбү күчала.
Кентун, Какан арасы,
Анча-мынча бу жерден
Көрүнүп турат карасы,
Бер жагында көрүнгөн
Чыңшаанын жазы талаасы.
Бакбурчундан бөлүнгөн,
Бас кайкалаң көрүнгөн
Чоң Бээжиндин кайкысы.
Ушунча журттун бир чети
Мусулман болуп калбаган
Бул олтурган кулуңдун
Ырысынын тайкысы.
Оң жагында оркойгон
Алтын тоонун кени эле,
Күн жүрүш жакта бөлүнгөн,
Күзгүдөй жарык көрүнгөн,
Чырпыгы чыгып чынардай,
Чынарлары кадимки
Шаар салган мунардай,
Торгою тоонун улардай,
Толуп жаткан көп калаа,
Тооктору кунандай.

АЛМАМБЕТ БААТЫР МАНАСКА БЭЭЖИНДИ КӨРСӨТҮП, АРМАН КЫЛЫП АЙТКАНЫ

Кунандарын көрсөңүз,
Куруп салган дубалдай.
Эркини элдин нак ушу,
Күүдөрү Кенжун нак ушу.
Алмамбетке күйүүчү
Күүдөрү журту дагы ушу.
Канчалык айтса сөз жетпей,
Караган менен көз жетпей,
Көз учунда мунарык,
Көз жетпеген тунарык
Баш калаасы Бакбурчун,

Байкатайын саа журтум.
Какан калаа, Чынмачын,
Казалдаган Чоң-Бээжин,
Казал деген шаары бар,
Кан төккүчтүн баары бар.
Күрсүлөрү өгүздөй
Күчтүүнүн баары ошондо,
Барскандары өгүздөй
Балбандын баары ошондо,
Басташканын бас кылып,
Алгандын баары ошондо,

Мангүбөнүн уругу,
Зардалдын баары ошондо.
Жетиген жагы тушунда
Жеринин аты Жыянча
Калаасы Туңша, Будача,
Караган калкы бир канча.
Атам менин Соорондүк
Алган журту нак ошо.
Каспаң, Бээжин, Туңшаны
Сураган атам дагы ошо.
Эл таба албай элдиреп,
Элкимдиктин айынан
Эр Чубак жүрөт, келди – деп,
Калк таба албай элдиреп,
Калкындын баары муну ойлойт
Калжырап жүрүп, келди – деп,
Карарган калкым как ошо,
Каңгылуу Бээжин дагы ошо.
Алмасы аттын башындай,
Жаңгагы сайдын ташындай,
Салтанаты ушундай.
Мейиздерин сурасаң,
Беш жашар бала муштумдай.
Машаасы бар баштыктай,
Беченди деген чөбү бар
Беш сугарган аштыктай.
Айбан жесе тойбогон,
Эгер андан бир тойсо,
Алты күнү мингенге
Ачып карды койбогон.
Түйүнчач деген жылан бар
Жүз кулач жерге сойлогон.
Кызыгандан айтамын,
Кызыталак Бээжиндин
Кызыгын көргөн тойбогон,
Таңшаң, Бээжин жерим шол,
Сансыган кытай элим шол,
Кашыңдагы калмактын

Кайыша турган кеби ошол.
Саңоорлуу талаа, Чоң-Бээжин
Менин жерим болсо – деп,
Самабай турган жер бекен?!
Сансып жаткан көп кытай
Менин элим болсо – деп,
Сурабай турган эл бекен?!
Салтанаттуу Коң төрө
Менин бегим болсо – деп,
Самабай турган кеп бекен?
Элдүүсүп Чубак эч койбойт,
Элиңиз менден көп бекен?
Кашыңдагы кулуңдун
Каңырыгы ушундай,
Түтөбөй турган кеп бекен?!
Сен байкабай турусун,
Жер сагынган курусун!
Жеримде аман мен турсам,
Жеткир Чубак баатырдын
Бүтүрбөс белем жумушун,
Жети жылга басылбай,
Болбос беле урушун.
Анжы-Манжы, Таңшаңы,
Айтылуу Бээжин ушу эле,
Азып менин жүргөнүм
Алданын кылган иши эле,
Акимсиген Коңурбай
Мен шу жерде турганда
Анча-мынча киши эле.
Каспандын кара тоосу ошол,
Капкалуу Бээжин оозу ошол.
Как шо жерде көрүнөт
Катаалдын кара бели бар,
Каңгайдын калың эли бар.
Каалап келген жанагы
Кан Коңурбай эри бар.
Кашыңдагы Алмамбет
Кайгыда жүргөн чени бар.

Чет-Бээжиндин жери бар,
Чебечаап шаанын эли бар.
Чекчендеген Чубактан
Кашындагы Алмамбет
Кай жеринде кеми бар?
Көргөндөргө бир сонун
Көтөлөктүн чөлү бар.
Бакбурчундун баашасы
Балдан салган көлү бар.
Мага ишенбей турганын
Барып азыр көрүп ал.
Эсеп жеткис элим бар,
Эрдемсиген Чубакка
Не жеримден кемим бар?
Элимдин чети ушунда,
Бир чекеси элимдин
Күн чыгыштын тушунда.
Эгил менен Төгүлдөн,
Эңгил менен Чеңгилден,
Аңгүрөөнүн азы бар,
Аз моюл кытай өзү бар.
Айбандын баары шондо – деп,
Аалымдар айткан сөзү бар.
Ар жагын айтат Аңгир – деп,
Бер жагын айтат Иңгир» – деп,
Алмамбет аны сүйлөдү:
«Арстаным анык билгин – деп.
Көрөр болсоң ар жагы
Көй-Каптын көңкү жери бар,
Күн чыгыштын тарабы
Дөө менен бери бар,
Аңгемелүү кеби бар.
Аңгир, Иңгир арасы
Ташталактын бели бар,
Адам менен беринин
Чек кылып алган жери бар.
Атты алыс кармаган,
Төөнү жаза муштаган

Чоркоктуң баары ошондо,
Түндө эшикке чыкпаган
Коркоктуң баары ошондо.
Алты казан атала
Ичсе карды тойбогон
Соргоктун баары ошондо,
Адамдын жок санында
Айбандын баары ошондо,
Айдап койдой талаага
Жайгандын баары ошондо.
Адамдан бүткөн арбайган,
Алты буттуу сарбайган
Тайгандын баары ошондо.
Заары бар ашында,
Мүйүзү бар башында,
Адам десең, айбандай,
Башындагы мүйүзү
Найзадан мурун сайгандай,
Албан түрдүү жайы бар,
Ачалы деген тоосунда
Алтымыш түрдүү чайы бар,
Арбак урган кытайда
Ар бир түрдүү байы бар,
Асыл таштан күйү бар,
Алтындан салган үйү бар.
Күмүштөн салган короо бар,
Инжүнү көмгөн ороо бар.
Элим элден кем эмес,
Элсиз киши мен эмес!
Калкым калктан кем эмес,
Калксыз киши мен эмес!»
Эр Алмамбет муну айтып
Эр Манасты муңайтып,
Эскиси түшүп эсине,
Карап туруп Каканга,
Жаш имерип көзүнө,
Оболку түшүп оюна,
Алмамбет баатыр жашыды

Ал неме түшүп оюна.
«Киндик каным тамган жер,
Кимге барсам кытай дээр,
Каным менин тамган жер,
Кайда барсам кытай дээр.
Уругу кытай болгон соң
Бу дүйнөдөн мен жалгыз.
Акыреттен жай бергин
Улугум Кудай колдосоң.
Асилим кытай болгон соң,
Акыреттен жай бергин
Алла Таалам колдосоң!»
Арманын айтып болкулдап,
Наалып ыйлап солкулдап,
Анжыяндан алдырган
Сагаса күлүн салдырган,
Тартса кумар кандырган,
Кара мурчтан буулаган,
Калемпирден суулаган,
Тарткан адам дуулаган
Насыбайды бур тартып,
Алтын канжа бир тартып,
Кайраттанып үшкүрүп,
Кайра баштан түзөлүп
Алда! – деп атка миништи,
Анжы, Туңша жолу – деп,
Токтолбой жолго киришти.
Бара жатып Алмамбет
Баатырына кеп айтып:
«Баатырым, токто! – деп, айтып
Кызыталак каапырдын
Кысмагын көрсөк кокустан,
Кыйындык тартсак окустан,
Билип туруп айтпай – деп,
Башында айтсаң мындайын,
Малынбастан кайтпай – деп,
Баатыр сизге жообум бар,
Арбак урган каапырдан

Бир кишиден кообум бар.
Маңгүбаны жердеген
Сазаңшаң деген эл деген,
Сазаңшанды бийлеген
Макел-Малгун эр деген.
Ошол каапыр келбесе,
Орчун кытай көп журту
Озунуп кабар бербесе,
Башкасынын баарысын,
Баштаган кетпей намысым,
Ала жүргөн колумдур,
Аралай жүргөн жолумдур.
Көрө жүргөн көзүм бул,
Өрттөнгөн кытай журтуна
Өкүмөт айткан сөзүм бул,
Көмө чаап балбанын,
Ала жүргөн өзүм бул.
Аралай жүргөн жолумдур,
Ала жүргөн колумдур,
Арстаным Манас, сен жүрүп,
Эми алдырсам, шорумдур.
Керегети деген жол,
Келген-кеткен кумдан мол.
Бакалчысы мол эле,
Базарчынын жолу эле,
Жүргөн-турган мол эле,
Жүргүнчүнүн жолу эле,
Токтоло албай кытайдын
Жүрүүчү жери шол эле.
Керик көрсөм, бил кармап,
Кербенчиден тил кармап,
Мал ордуна бил кармап,
Базарчыдан тил кармап,
Айттырып сөзгө канайын,
Анжы-Манжы, Таңшандын
Каттай турган жолу бар,
Как шо жерге барайын,
Жоо бөрүсү чунакты-

Жол талашкан Чубакты
Жолдош кылып алайын,
Тобокелге салайын».
Сырттан Сыргак, эр Манас,
Сырдаштан киши аянбас.
Алмамбет, Манас, эр Чубак
Жөнөп калды ушу чак.
Кашында бар кан Сыргак,
Кайраттарын карап бак.
Алмамбет менен Чубагы,
Ар кимдин келип калыптыр
Кайрат кылар убагы,
Маңкадата бастырып,
Деңкеңдете желдирип.
Марал сындуу Сарала ат,
Даңканы жерин каздырып,
Чубактын аты Көктеке,
Айбандан күчтүү как чеке,
Арстан Манас мингени
Айбанбоз сындуу аты бар,
Сыргак минген Телкызыл
Жылкыдан башка заты бар.
Кырга чыгып кыраандар,
Алмадай башын ашырып,
Оно боюн жашырып,
Ээрдей сары элестен,
Кош кайкалаң белестен
Алмамбет көзүн салыптыр,
Аңдап көрсө каапырды
Жол байланып калыптыр.
Базар жолу байланып,
Баскан-турган кытайлар
Башка жак менен айланып,
Кербен жолу кесилип,
Кербендердин жолунан
Келүүдөн үмүт үзүлүп,
Калган экен токтолуп,
Каттоого бенде жок болуп.

Эр Алмамбет эригип,
Кашында Чубак зеригип,
Качан келет каапыр – деп,
Карап турду желигип.
Кытайдан бар Коң төрө,
Кырмуз шаанын Мурадил,
Кызыл чоктуу Нескара,
Калмактардын эр Ушаң,
Кара жалдуу Бороончу,
Каңгайлардан Ороңгу,
Каткаландын Сайкалы,
Кажылдаган каапырдын
Кайсы бирин айталы.
Солоондордун Алооке
Доңуз мүнөз эр Жолой,
Токшукердин Бозкертик,
Солобонун Соорондук,
Катарлардан Тагылык
Кайнап жаткан көп улук,
Он жүз миңден кол менен
Калааларын кайтарып,
Аз гана эмес кол менен,
Аскер өтүп туруптур
Аркы-терки жол менен.
Орчун улук кол болуп,
Колдун өткөн жерлери
Казылган кара жол болуп,
Оңу келип сол болуп,
Солу кайтып оң болуп,
Жанагы айткан суң-дуңдар
Калдай, баңбаң, доотайга
Кайрат айтып, чоң болуп,
Найзанын учу жылтылдап,
Аскердин башы кылкылдап,
Жер союлуп былкылдап,
Көргөндө жүрөк болкулдап,
Көк найзалар солкулдап,
Очогор мылтык жаркылдап,

Кылычтын баары шаркылдап,
Калкандын баары калкылдап,
Аргымак аттар алкылдап,
Алтындуу туулар жаркылдап,
Жебенин огу шартылдап,
Асабалар жалпылдап,
Бир түркүнү кызарып,
Аңдап турса аскердин
Алды, аркасы узарып,
Бир түркүнү саргарып,
Зардабын көргөн таң калып,
Бир түркүнү капкара,
Аскерге толуп ай-талаа,
Бир түркүнү ак болуп,
Каруу-жарак карк толуп,
Бир түркүнү көк болуп,
Кош артканы лөк болуп,
Кужулдаган кытайлар
Кумурскадан көп болуп,
Какандыктын калаасы,
Каспаңдын кара талаасы
Аскер менен карк толуп,
Кара кыргыз Манас – деп,
Кайнап жаткан алач – деп,
Уругу кытай болгонун
Намысыңа талаш – деп,
Манастан коркуп, шек кылып,
Аскерин шаарга чеп кылып,
Аскер менен кол менен
Айланасын бек кылып,
Жаткан экен акыры.
Көптүгүн көрүп кытайдын
Көңүл айнып үшкүрдү
Көк жал Чубак баатыры.

Эми Чубак кеп айтат:
«Баатыр Сыргак! – деп айтат,
Түштүк жагын карасам
Түмөндөп кытай жоо алды,
Жетиген жагын карасам
Ашуусу бийик тоо алды.
Күн батыш жаккы тарабын
Баятадан байкап мен
Баш-аягын карасам,
Беш-алты терең коо алды.
Көрүп калса нетебиз,
Кай көргө кирип кетебиз.
Эрегишип бу кулга
Эрчишип экөөбүз
Бекер келген экенбиз».
Күңкүлдөшүп бир бирин,
Бул сөздү айтып салганы,
Күбүрүн угуп экөөнүн
Көк жал Манас баатырдын
Күлкүсү келип калганы:
«Эл ичинде жүргөндө
Эрсинет элең баатыр» – деп,
Эр Манас айтып салганы.
«Кол ичинде жүргөндө
Компондойт элең акыр – деп,
Жоо караанын көргөндө
Коркуу кирди баатыр» – деп.
Кашында Сыргак, Чубагы,
Кайраттанып бу дагы
Канкор төртөө турганы.
Аларды таштап салыңар,
Алтымыш урук кытайдын
Алда эмине сөзү бар,
Кабарын угуп алыңар.

МАКЕЛ МАЛГУНДУН АЛМАМБЕТТЕН ӨЛГӨНУ

Чыкылдаган Чынмачын,
Кайнап жаткан Каканчын,
Баңги шаар Бакбурчун
Байкатайын көп журтун.
Кумул менен Каспаңы,
Кабарын угуп кыргыздын
Калаасын аскер басканы.
Өкүнчү жок укканга
Өткөндөрдүн дастаны.
Көпчүлүгүн көргөндө
Көк жал Алма султаның
Көзүн шондо жаштады:
«Намысымдан, арымдан
Айрылганым карачы
Ушунча журттун баарынан,
Карасынан, канынан,
Кабыгынан, данынан,
Кан жүргүзүп бөлүндүм
Кайнаган кытай шаарынан.
Айтканда тилди алсачы,
Эч болбосо бир чети
Мусулман болуп калсачы!»
Бу сөздү айтып салганы,
Мында турган төрт баатыр
Муңайып токтоп калганы.
Бул сөз эми токтолсун,
Мусулман кеби жок болсун.
Кулжа кабар салыптыр,
Өрдөктөн кабар алыптыр,
Өңкөй улук жыйылып,
Бандулуну урдуруп,
Өнөрбантын турдуруп,
Каргадан болгон кабары,
Канаттуу куштан чабары

Эсен канга кеп айтып,
Эң кыйын душман – деп айтып,
Башы биздин Кумулда,
Аягы Кыргыз, Урумда,
Күн жүрүшү Гымалай,
Күчөсө түрк бир далай.
Бир чети Мухит көлүндө,
Манас деген чыгыптыр
Түгөнгөн түрктүн элинде.
Ат минбеген жөөлөрү,
Алпы менен дөөлөрү,
Балбан менен баатыры,
Немеси калбай акыры
Кытайга кыргын салууга,
Каканды каптап алууга,
Элемандын Төштүгү,
Эштектенден Жангырчы,
Казактардын Көкчөсү,
Калың кыпчак Үрбүсү,
Анжыянда Санжыбек,
Ак сакалы Музбурчан,
Арстан Манас баш болуп,
Аскери кумдай карк толуп,
Келип калды мында – деп,
Кебибиз ушу тыңда – деп,
Бадышабыз Эсен кан
Бар аскерди чыңда – деп,
Манастан кошуун келди – деп,
Чөптөй көрдүк элди – деп,
Шакылдата сүйлөгөн
Тили бизден бир башка,
Шашпай кылып ибадат
Дини бизден бир башка,
Башы Кумул, аягы Урум

Жери бизден бир башка.
Атасы Угуз, Каракан,
Адамынын баарысы
Ар тарапка тараган,
Эли бизден бир башка.
Уругу угуз түрктүр,
Үлкөн черүү жүрүптүр,
Күлдү журту Азия
Күн чыгышка сүрүптүр,
Андап көрсөк биздерге
Арылбаган түлүктүр.
Ал сөздү айтып ийиптир,
Айлык жолго кабары
Эки күн калбай тийиптир.
Байлаган кагаз катынан
Баянын укту Эсен кан,
Баштарын чайкап калтырап
Баңдулуда канча жан.
Эсен кан баштап элейип,
Эсинен танып селейип,
Тактылуусу далдайып,
Таажылуусу шалдайып,
Урматтуусу умпайып,
Улуктун баары сумсайып,
Көптү көргөн кары бар,
Көсөмдөрдүн баары бар,
Жүргөн журтта нелер жок,
Жүк көтөрчү нары бар.
Токсон калаа Каканды,
Бадышанын үстүнө
Толкута жыйды көп жанды.
«Жаан кескен эр барбы,
Азып-тозуп алыстан
Көптү көргөн эл барбы?
Атагын уксак түрүктүр,
Каканчынга бет алып,
Калың аскер жүрүптүр,
Караган бизге калмакты

Күн чыгышка сүрүптүр,
А да болсо түрк уулу,
Аталган жери калмактыр,
Азыркы турган ченинде
Жалгыз бири калбаптыр,
Колуна тийген жандарды
Койбой тирүү жалмаптыр.
Ушундан барган Алмамбет
Улук болуп алыптыр,
Кытайды көздөй кол алып
Көп черүү жолго салыптыр.
Канетебиз, калкым?» – деп,
Кан Эсен кан айтты кеп.
Чаңгели аттуу дуу-дусу
Сөз баштады мына ушу:
«Жаан кездим башында,
Көй-Кап жакка бет алып,
Көп жүргөнмүн жашымда,
Сыңша деген тоо деген,
Дүнүйөнү айланган
Тоонун чоңу шо деген,
Бизден кыям шашкелик
Күн жүрүштүн тарабы,
Бир чекеси ал жердин
Дөө бериге карады.
Азирети Искендер
Байгамбар деген ушунда,
Бадыша болгон тушунда
Өтпөсүн деп, жин-бери
Чоюндан тоону куйган дейт,
Сыңша тоонун бер жакта,
Чынмачындан ар жакта
Чогулган бойдон турган дейт.
Дөө-бериси мол деген,
Ушу жерден ар жакка
Төрт айчылык жол деген.
Асили адам уулу дейт,
Аралаш жин-бериси,

Айбандан жаман муну дейт.
Алда канча журт болуп,
Нак шо жерге турду дейт.
Маңгүба деген жер деген,
Сазаңшаң деген эл деген,
Сазаңшаңдын улугу
Макел-Малгун эр деген.
Атасы кытай долусу,
Энеси ынды жалабы,
Айтылбай сөзү калабы.
Алар келсе жардамчы,
Угуз уулу болмоктон
Ушу жакта мусулман
Баары бүтүн келсе да,
Бизди женип аларбы!?»
Айтып аны билдирди,
Каарына мингенде
Кайран Угуз балдары
Каканды минтип бүлдүрдү.
«Андай болсо тез тур – деп,
Тулпар минип, камчы ур» – деп,
Катчыга катын жаздырып,
Калдайта мөөрүн бастырып,
Өз колу менен бадыша
Чабарчыны чаптырып,
Аткарды жети калдайды.
Ал мүнөзүн көргөн соң
Алат экен бурут – деп,
Адандын көбү далдайды.
Канатына кат байлап,
Учурду кузгун кушуну,
Уга, көрө билерсиз,
Ойлонгун деп, ушуну.
Андаган экен Эсен кан
Кыргыздын кылар ишини,
Аткарган экен Макелге
Жетимиш күнү мурунтан
Жети калдай кишини,

Баашалыктын жумушу
Жетилтет экен ишини.
Кузгундан кабар алыптыр,
Алда кандай жумуш? – деп,
Алдырап турган кезекте,
Желмогуздай өңдөнүп,
Жети калдай барыптыр.
Маңгүбанын баашасы,
Бүтүлүү бийик тоо экен
Коргон кылган кашаасы,
Үй ордуна киргени
Үлкөн тоонун үңкүрү,
Кирип, чыгып жүргөнү
Көз учкан таштын чуңкуру.
Кытайча сөзүн окуп,
Калдайлар каршы турганы,
Каршысында чокунуп.
Макел дөө дегендин
Баянын айтып берейин.
Ант ургурдун өзү бар,
Бакыраят ачылса,
Маңдайда жалгыз көзү бар,
Адам уулу билгисиз,
Аркы-терки сөзү бар.
Байкаса адам үн өңдүү,
Оозун ачып сүйлөсө,
Обо жарган обозу
Күркүрөгөн күн өңдүү,
Азат бойдон чыккан түк
Апсайган аюу жүнү өңдүү,
Андап көрсө дидаары
Ажыдаар түрү өңдүү.
Чакырганы Эсен кан,
Эч мүнөзү кем эмес
Адам эмес айбандан.
Тоого чыгып акырды,
Доош салып бакырды,
Жүндөн калың аскерин

Жүрүңөр! – деп чакырды.
Нече жүз миң кошууну
Мусап тутат ушуну.
Көбү келди жылаңач,
Көңкү баары жылаң баш.
Басып жүрсө жер сыйпайт
Баштарына чыккан чач.
Кийим ордунда чачтары,
Таанылбайт кары, жаштары,
Эң кичине дегендин
Даш казандай баштары.
Аяк менен буттары,
Ат чабым жерге баргыдай
Коңурсуган жыттары.
Жетимиш кулач карагай
Жеңил желпи таягы,
Мунарадай аягы.
Бири эмес, баарысы,
Жайы-күзү билинбейт
Жашы менен карысы,
Бир кыйкырык үн менен
Миң саны келип калышы.
Жыланды көрсө, жырып жеп,
Кумурскага жолукса,
Эрикпестен кырып жеп,
Суур көрсө, сууруп жеп,
Ободогу канаттуу
Узатпастан уруп жеп,
Бири өлсө, бирин жеп,
Ичи менен жинин жеп,
Бака, жылан, коңузду,
Кашкулак, бөрү, доңузду,
Канжа менен түтүн жеп,
Эчтеме таппай калганы
Карагай, кайың, тал көрсө,
Казып түбүн, бүтүн жеп,
Кайда жүрөт бурут – деп,
Катаалдык кылган биздерге

Бурут деген журут – деп,
Катылганды соо койбой,
Казып түбүн курут – деп .
Мүнөзү бар айбандай,
Кай бирөөсү төрт аяк,
Каргылаган тайгандай,
Байкаганга кай бирөө
Башында бар мүйүзү
Найзадан мурун сайгандай.
Кээ бирөөндө эки баш,
Учку деген уругу
Жергелеше жети баш.
Бузук түрүн ким билет,
Мурункунун сөздөрү,
Кай бирөөнү карасаң,
Мурунунун үстүндө
Муштумдай жалгыз көздөрү.
Айбанга чалыш ал бир журт,
Ар бирөөндө алты бут.
Кай бирөөндө эки кол,
Ар тарапка арбайган,
Айлана чыккан жети кол.
Түрү суук эли бар,
Эгем Таала жасаган,
Не деп айтсак эби бар,
Ишенбесең калайык
Издеп чыгып, эми бар.
Макел дөө жүрдү жол менен,
Нечен түмөн кол менен.
Талаага келсе, көз жетпейт,
Куруп калсын кай бирөө,
Кулагына айтса сөз жетпейт.
Тар жерге келсе жол бербей,
Булакты көрсө суу койбой,
Анча-мынча булакка
Суусуну канып аа тойбой,
Муздакты көрсө кар койбой,
Жолуккан жолго жан койбой,

Аскери жолго салыптыр.
«Келе бергин баарың–деп,
Кетте, кичик, карың–деп,
Какандын калкын колоткон
Кайсы түрдүү жоо экен,
Барып мурун акыры
Байкайынчы аны» – деп,
Макел дөөсү жөнөдү.
Аркасынан аскери
Жүз миңден нечен өмөлдү.
Арасы алыс, аска таш,
Андан учуп көп өлдү.
Баягы барган калдайы
Байкап көрүп далдайды.
Атын, өзүн аябай,
Алды-артына карабай,
Кентке кирип турганы,
Коңгуроосун урганы.
Кош барабан кагылды,
Кошуун чыгып жабылды.
Жаң-жуң, сун-дуң баарысы
Жабылып келип калышты.
Бадышасы Эсен кан,
Баатырлык менен Коң төрө
Керген экен арышты.
Калдайлары кеп айтат:
«Макелге барган чабарчы
Каттам болдук – деп айтат.
Келип калса Бээжинге
Кенендик болбойт элиңе,
Түрлөрү суук, дүңгүрөйт,
Түшүнбөйт адам кебине.
Ар канча душман болсо да,
Буруттун журту мунуңдан
Алда канча жакшы – деп,
Агер келсе сазаңшаң,
Эл-журтуңдан какшы – деп,
Мусулман келсе малды алат,

Мусулман келет экен – деп,
Бу журт неге сандалат,
Бул бадирек сазаңшаң
Буудайды оруп, данды алат.
Мусулман келсе элди алат,
Бу доңуз келсе нени алат?
Сени менен мени алат,
Көзгө илинген жандардын
Көңкү баарын жеп алат,
Астыңа минген такты алат,
Башыңда дөөлөт бакты алат.
Карарган дарак, тамыңды,
Кайың, терек, талыңды,
Карап турсак түрүнө,
Кайсагыдай баарыңды,
Анан кимге айтасың
Арзы, датың, зарыңды,
Сан түмөндөп кол келет
Сапыргыдай шаарыңды!»
Бу сөздү айтып салганы,
Улуктардын баарысы
Убайымга калганы.
Андай болсо камдан – деп,
Аскерге буйруп салганы,
Алты сан ит, миң эшек
Союш үчүн камдады,
Тогуз түмөн доңузду,
Тогуз миң төөгө жүктөттү
Бака, жылан, коңузду.
Алты түмөн кызматкер,
Ал кезекте эрлердин
Аңгемесин андап көр,
Арада Жантак дайра бар,
Адам ар бир жайда бар,
Ар жак менен бери жагы
Алты жүз таш жерде бар,
Алиги көлдүн ичинде
Адыр да бар, бел да бар,

Ал дайранын ичинде
Албан түрдүү эл да бар.
Канча түрдүү калык бар,
Албан түрлүү эл да бар,
Жан сактоосу балыктай
Ар бир түрдүү бенде бар,
Бийиктиги дайранын
Бир миң кулач жерде бар.
Тереңдиги миң кулач,
Текшерип эрлер, көзүң ач.
Адам уулу жүрмөккө
Жыйдырып жыгач алдырган,
Түркүк кылып чоюндан,
Бадышалык салдырган,
Дүнүйө малы түтпөгөн,
Түбүн чоюн түтпөгөн,
Баашалыктан турган бар
Бекер бенде күтпөгөн.
Байкап көргүн ушуну,
Баары темир устуну.
Тегеретме тээги бар,
Тартып салма жери бар.
Мурунку өткөн эрлердин
Тамашалуу кеби бар.
Тартууну алып жол тозуп,
Кызматкердин баарысы
Жолунан чыкты жол кошуп.
Артып барган коңузун,
Айдап барган доңузун,
Жетелеген төөсүн да,
Төө башкарган ээсин да,
Алып барган итини
Тамам кылды ишини.
Айбаны түгүл адамын,
Аман койбой бир жанын,
Кылайып бирөөн куткарбай
Кызматка барган тир жанын,
Жүк арткан төө, билин да,

Жалгызын койбой жалмады,
Куткарбады бирин да.
Аңдап көрдү баарысын
Артынан барган жайсаңы,
Жеткен жандын баарысын
Желмогуздай кайсады.
Жайсандар көрүп алыптыр,
Ашыгын качып токтолбой
Аскерине барыптыр,
Ашыгып кабар салыптыр,
Адамдар айран калыптыр.
«Кол чакырбай комур бол,
Карап турсак мүнөзү
Каткан экен биздин жол.
Кызматка барган адамдан
Кылайган бири калбады,
Кызыталак саңшандык
Жалгызын койбой жалмады.
Көзү көргөн тутулду,
Көрүнбөгөн көй төрө
Кайра качып кутулду,
Маңгуба журту каптаса,
Баашалыгың бузулду,
Байкап көргүн улуктар
Бадөлөк дебей ушуну.
Төө менен билини,
Төкпөйт экен жинини,
Жин экен татты тамагы,
Жигиттин баарын жалмады,
Жалаң эле биз эмес,
Жалпы дүйнө жүзүнө
Тие турган зардабы.
Оор тиер салмагы,
Ойлоп көргүн баарыңар,
Ою терең карыңар,
Улук, кичик, каныңар.
Ушуну колго чыкырып,
Убарага салдыңар.

Эгер өтсө бери жакка,
Ушу дүйнө жалган жай
Уйпаланып калдынар!»
Ал сөздү угуп улуктар,
Акыры жалган дүйнөдө
Албан түрдүү журт бар,
Бандулуну урганы,
Бачым аттан, желдет! – деп,
Жарлык айтып турганы.
Алты миң аскер барганы,
Асылышып жабылып,
Көпүрөсүн алганы.
Көптөп жатып көпүрө,
Көзүн жаштап кай бирөө:
«Эсен кан, эгер оңбо – деп,
Лаат-манат колдо! – деп,
Кырдагы угуз балдары
Кытайга черүү баштады,
Кыргызга кылам – деп, туруп,
Кырып коё таштады».
Бу сөздү айтып буркурап,
Улуктардын астына
Көпүрөнү тарткандар
Көргөнүн айтты чуркурап.
Сазаңшаңды бийлеген,
Душмандан жарак тийбеген,
Темирден бөлөк кийбеген,
Көпүрөнү билбеди,
Көзүнө көлдү илбеди,
Бийиктиги миң кулач
Бир керик экен мингени,
Көзүн салып, көл дебей,
Көлбөктөп сууга киргени.
Кээ жерде тизеден,
Душман десе күчөгөн,
Кээ жери чыгып кериктин
Аркасына, жонуна,
Ал өңдөнгөн наадандын

Адам турбас жолуна,
Кээ жери шыйрактан,
Кармашарга жоо десе,
Кара боюн чыйраткан
Сан керик деген мингени,
Алда канча дайраны
Арыкта суудай билбеди,
Кечип өтүп алганы,
Алла Таала колдосун
Кебимде болсо жалганы,
Капкасына Каканга,
Кадимки тоо жылгандай,
Калдайып келип калганы.
Тар көчөлөр урады,
Табына бенде турабы.
Алыстан көргөн адамдар
Не шумдук? – деп чуулады.
Бак-дарагы кыйрады,
Базарына сыйбады.
Бадышага күүлөнүп,
Барып турду сүйлөнүп,
Барып айтты кыйла кеп,
Баатырларың кайда? – деп.
Кылайтып жазбас мергендер,
Кызматын журту көргөндөр,
Өл – дегени өлгөндөр,
Өкүмүнө көнгөндөр,
Макелди кудай урганы,
Барып айтып турганы.
Макелдин үнүн угуптур,
Баашалык таажын кийинип,
Эсен кан өзү чыгыптыр.
«Кызмат кылып, сыйла – деп,
Кыйындар төмөн кыйла – деп,
Кытайды бүтүн бийле – деп,
Кыйындарга барганга
Кылар ишиң сүйлө» – деп,
Бадыша буйруп ийгени,

Бадиректи байкасан,
Бастырып жолго киргени.
Тар көчөнү уратып,
Күрсү чаап бөлүптүр,
Кейпин көрүп каапырдын
Кыйла кытай өлүптүр.
Күндүк андан бери жакта
Туңша калаа эл жакта,
Казат үчүн камданып,
Кан Коңурдун каарына
Калкы чочуп таңданып,
Айланасы аскери
Алты жүз миң жарданып,
Олтурган экен чоң Коңур,
Ойротту бузган обогур,
Оң жагында олтурган
Отуз алты дуу-дусу,
Ордону бузуп көп чуусу,
Сол жагында дагы бар
Токсон эки баңбаңы.
Адырайган эр Коңур
Арстандай көркү бар,
Алтындуу жыга бөркү бар.
Орчун улук баарысы
Отурган экен жанаша,
Иштеринин баарысы
Оюн, күлкү, тамаша.
Сундун менен калдайы,
Журт билгендин далайы,
Жаң-жуң менен дуу-дусу,
Көпчүлүктүн басылбай
Кулак тунган көп чуусу.
Тыйтай менен чыйтайы,
Доотай менен баңбаңы,
Өкүмөттөр жыйылып,
Өңкөй улук балдары,
Токсон эки баңбаңы,
Салтанат менен Коң төрө

Такта олтурган жерине
Макел дөө барганы.
Коңурбайың кайсы? – деп,
Колуна айгай салганы.
Коңурбайдын колу бар,
Кол бийлеген зору бар,
Жаңы келген үстүнө
Саңшандын Макел чору бар.
Макелдин үнүн укканы,
Улуксунган эр Коңур
Учуп-күйүп чыкканы,
Таазым кылып бүгүлүп,
Макел дөөнүн астына
Коң төрө турду жүгүнүп.
Анда Макел кеп айтат,
Ачууланып бек айтат:
«Адам болбой Коңтөрө,
Азыр өлгүн! – деп айтат.
Коңурбай болбой, комур бол,
Кордуктан чыкты биздин жол,
Калдай болбой, катып кал,
Кара жерге жатып кал.
Манас деген ким эле?
Баянымды укпаган
Бадирек кандай жинди эле?
Манасың кандай бөкө? – деп,
Бадиректи көргөзчү,
Байлайын барып жеке! – деп,
Көрө элегин көргөзүп,
Көз алдында алайын,
Бүтүлүү тоо болсо да
Көмө чаап салайын!»
Макелди көрдү көзмө-көз,
Эр өмүрүн ар качан
Эр кемитпейт деген сөз.
Эр Коңурбай кеп айтат:
«Кеп уккун, Макел! – деп айтат,
Айтып ада кыла албас

Адам уулу сөөмөтүн,
Айтып сизге туюнтам
Ал Манастын сөөлөтүн,
Буйруп ага бериптир
Бу дүйнөнүн дөөлөтүн.
Манастын уксаң маанисин
Башка бенде тең келбейт
Бадышалык шаанисин.
Сайган найза тешпеген
Эримети дагы бар,
Чапкан кылыч кеспеген
Керемети дагы бар,
Мылтык атса, ок өтпөс
Эримети дагы бар,
Отко жакса, чок өтпөс
Керемети дагы бар,
Нече жүз миң кол менен
Келип калган чагы бар.
Кылымдан чыккан кыяры,
Ааламдан чыккан аяры,
Өлүмүн билбей иш кылган
Өнөрмөндүн баары бар,
Дөөлөт кушу башында,
Кырк нөкөрү кашында,
Билип кебим угуруз,
Бир-эки күн туруруз,
Келип калар ушунда.
Кырк чоро деген баары кан,
Кылымдын баары караган,
Кызыр аны даарыган,
Кыйын тууган бу бир жан.
Темирден кийим кийинген,
Теңири бар сыйынган».
Буластаган Коң төрө
Бу сөздү айтып салганы,
Айтканын угуп Макелдин
Ачуусу келип калганы.
«Манасты айтып зор дедиң

Башканын баарын кор –дедиң
Манасты айтып мактайсың
Эгер тирүү мен болсом,
Эч амандык таппайсың
Душманды айтып, зор дейсиң
Тутуп сөзүң мен келсем,
Баркымды билбей кордойсуң.
Бадирек Коңур, оңбойсуң!
Мактап айттык, Манас! – деп,
Байкаганга жаман кеп.
Манасың тирүү тутайын,
Көрсөтүп туруп көзүнө,
Дайындап туруп өзүнө,
Экөөндү бирдей жутайын!
Оболу барып озунуп,
Жолубуздан кан аксын
Суу ордуна жошулуп,
Мактап турган Манасың
Барып кармап келейин,
Тапанытып туруп өзүнө,
Жазанды анан берейин,
Талпагың ташка керейин!»
Бу сөздү айтып булкулдап,
Жутуп ийе тургандай
Коң төрөгө кулкулдап,
Чатындагы кыстарган
Үйдөй күрсү чоюнбаш,
Үксөйдү башка чыккан чач.
Эрдемсиген Коң төрө
Эр болсоң эми көзүңдү ач!
Коңду кудай урганы,
Коркконунан Коңурбай
Көзүн жумуп турганы.
Таазим кылып бүгүлүп,
Улуктуктун урматы
Эңкейип турду жүгүнүп.
Ооздон оту буркурап,
Көзүнөн жалын шыркырап,

Көргөндүн бою дүркүрөп,
Жаалданып Макел дөө
Жазгы күндөй күркүрөп,
Эче келди чоң Малгун
Коң төрөнүн кашына,
Күрсүсүн күүлөп башына.
Таазим кылып Коңурбай
Так алдында турганы,
Таазим үчүн урбады.
Таазимде турган адамды
Урууга заңы жок болду,
Ушун үчүн токтолду.
Таазимин жазбай турганы,
Күркүрөгөн Макел дөө
Ан үчүн күрсү урбады.
Ачуусуна чыдабай,
Акыл ойлоп жайма-жай,
Жанчыкка колун салганы,
Капчыгынан бу доңуз
Канжасын сууруп алганы,
Канжасына салганы
Алтымыш чейрек тамеки,
Аз бөксө болуп калганы.
Акыр анын үстүнө,
Адамдардын баарысы
Айран болду түсүнө,
Жолун үйдөй куу койду,
Жолу каткыр бир сорду.
Каапырда мындай бүтүн жок,
Канжасынын оозунан
Кайра чыккан түтүн жок,
Канжанын ичи кызыл чок,
Кашында киши калган жок,
Ысып кетип чекеси
Ыраак качып кетпеспи!
Канжанын өтүп зардабы,
Кара жоро тургандан
Жанында киши калбады.

Кан Коңур турду кылтыйып,
Катып калган жыгачтай,
Каршы алдында зыңкыйып,
Коң төрө калды бүгүлүп,
Колдун баары качыптыр
Бет-бетине жүгүрүп,
Койбойт тири, жутат деп,
Коңурбайдан түңүлүп.
Алиги келген бу каапыр,
Адырайган куу каапыр
Калган экен ал жерде,
Канжа тартып токтолуп,
Качып кеткен туш-тушка
Калктын баары жок болуп.
Коң төрө турган бекинип,
Колдун баары качыптыр,
Коркуп жандан шекинип.
Коё берди түтүнүн,
Коркуратып кекирип.
Оозунан чыгып түтүнү,
Орчун шаар Туңшанын
Бирин бири көрө албай,
Адашты калаа бүтүнү.
Чыккан түтүн буркурап,
Канаттуудан канча бар,
Карга, таан, сагызган
Мурут менен сакалдан
Учуп чыкты чуркурап.
Ачуусу маска тарады,
Ачып көзүн бул Малгун
Коң төрөгө карады.
«Баарыңжүрсүң бу жерде,
Манас деген не жерде?
Кайда жүрөт Манас – деп,
Караанын мага бир көрсөт,
Каны жерге тамбас – деп,
Бир жашы болсо миң жандуу
Бири да тирүү калбас – деп,

Көрсөт мага көзүн – деп,
Бара турган жолумдун
Баянын айткын өзүң – деп,
Чантуу Манас дегенден
Жалтанган экен көзүң» – деп,
Каарданып каапыр туралы,
Казабын салып сурады.
Коркконунан Коңурбай
Колун жандап бери жакка,
Алмамбет жаткан бел жакка,
Көрсөткөн жагы Коңурдун
Күн батыш тарап жануптур,
Күркүрөп жолго салыптыр.
«Малгун, кете турчу!» – деп,
Коңтөрө токтоп калыптыр.
Кабар берген ушуга
Кандар, эгер оңбо – деп,
Чакырып ийген ушуну
Чынмачындык оңбо – деп,
Кабар берди калкына.
Чынбы, анык көз жетпейт
Чыны менен калпына,
Мындайы жок – деп ким айтат
Мурункунун наркына.
Коңурбай кентке киргени,
Кол-кошуундун баарына
Кабар берип ийгени,
Жыйылып келип калганы.
Өзүнчө намаз окунду,
Кент демеги буткана,
Жүз миң адам чогулду,
Бутканага чокунду.
Макелди чантуу көрсө – деп,
Барган замат чоо кылбай,
Бачагар шайтан өлсө – деп,
Тигилип тилек кылышып,
Тизе деген донуздан
Бир миңчесин кырышып,

Мусулман муну көрсө – деп,
Буруттан барып өлсө – деп,
Чабышса чаркын көрсө – деп,
Кызыталак бу шайтан,
Чантуудан барып өлсө – деп,
Тике туруп чогулуп,
Тиленип жатыр чокунуп.
Аларды таштап салыңар,
Арстан Манас, Алмамбет,
Алда эми не сөзү бар,
Кабарын угуп алыңар.
Сырттан Сыргак, эр Чубак
Чалгынга келген ушул чак.
Аркардан тандап атышып,
Аркардын этин татышып,
Кечинде келип ал жерге
Түндөгү түнтү жатышып,
Эртен эрте турушуп,
Акка моюн сунушуп,
Окуп намаз болушуп,
Алакан жазып, кол ачып,
Бата кылып коюшуп,
Баатыр Алмаң кеп айтат:
«Байка, төрөм – деп айтат,
Күн чыгыш жагы – улуу тоо,
Күн жүрүш жагы – терең коо,
Күн батар жагы үч болгон,
Салынып келип токтолгон,
Саяндан чыккан сары жел,
Көтөлөктүн Сары-Бел
Он бир жолдун ортосу,
Алты жолдун арасы,
Ар жагына караса,
Кентундун кенен талаасы,
Бакалчысы мол эле,
Базарчынын жолу эле,
Кербенчиси мол эле,
Кедей, байы тыйылбас

Жүргүнчүнүн жолу эле,
Кароолчу келсе каапырдан
Токтолчу жери шол эле.
Керик көрсөм, бил кармап,
Кербенинен тил кармап,
Жортуулчу жолун алайын,
Жогу-барын чалайын,
Айттырып сөзгө канайын,
Азыр келе калайын.
Бели катуу, бек айбат,
Берекелүү Чубакты
Жолдош кылып алайын,
Жол өлчөөсүн карайын».
Бул сөздү айтып Алмамбет,
Сарала аты кындыйып,
Сыр найзасы зыңкыйып,
Сарала ат болуп мингени,
Жарагы темир кийгени,
Самаган жолун бет алып,
Алмамбет жолго киргени.
Акбалтанын Чубагы
Көктеке минип кындыйып,
Көк найза колдо зыңкыйып,
Кошулуп жолго киргени.
Жолго кирген бул экөө,
Кийгенинин баарысы
Бадана, соот, күрөөкө,
Атырылтып, аргытып,
Артынан чаңын баргытып,
Алмамбет, Чубак ал экөө
Айткан белге барыптыр.
Атын таштап бер жакка,
Алмамбет басты бел жакка,
Алмадай башын ашырып,
Оно боюн жашырып,
Мергендердей бет менен,
Чекесинин чет менен
Ченеп келип карады.

Алмамбет чыккан белге жөө,
Алиги келген Макел дөө
Канжасын сууруп алыптыр,
Бастырарда бадирек
Күлүн кагып салыптыр,
Бир көчөнү күл бууп,
Адам өтпөй калыптыр.
Ошо бойдон токтолбой,
Оолугуп жолго салыптыр.
Ошо кезде Алмамбет
Кайкаңга чыгып калыптыр.
Мурун куру талаа эле,
Балакеттей бир тоосу
Пайда болуп алыптыр.
Тоо десе дөбөдөй,
Дөбө экен деп караса
Кытайдын кыйын төрөдөй,
Аны көргөн адамдар
Ажалдан кооп кылгандай,
Бүтүн бир тоо жылгандай.
Көрбөгөн Какан шаар беле,
Көчмөн тоосу бар беле.
Жыргалдуу Бээжин шаар эле,
Жылас болгон Туңшанын
Жылуучу тоосу бар беле?
Муну ойлонуп Алмамбет,
Алдам, өзүң колдо – дейт.
Сабын көрсө сары алтын,
Сарканасы баары алтын,
Айнекчеси кызарган,
Алтымыш бурап чойгондо,
Кылабына койгондо
Төш жарыдай узарган,
Жакын жерден тиктесе,
Караганын өлтүргөн,
Алты күндүк жол болсо,
Аркан бою келтирген
Турнабай-дүрбү алыптыр,

Туйгун Алма баатырың
Оң көзүнө салыптыр,
Бет ырайы Макелдин
Жанында турган немедей
Көрүнүп көзгө калыптыр.
Карап көрсө мүнөзү
Каапырдан чыккан кар өңдүү,
Желкесин кырккан нар өңдүү,
Оозу ачылган көр өңдүү,
Жалгыз көзү жаркылдайт
Ноот-обоз көл өңдүү,
Маңдайынын бырышы
Басыра жайлоо-төр өңдүү,
Өчтөшкөнүн соо койбос,
Өкүмөттүү эр өңдүү,
Өң-даалатын караса,
Өрттөнгөн кара жер өңдүү,
Азуу тишин карасаң,
Алгыр жолборс шер өңдүү,
Каш, кирпичин карасаң,
Караңгы токой-чер өңдүү.
Кан Алмаң көзүн салганы,
Калыбын көрүп каапырдын
Айран азыр калганы.
Аты бар да, өзү жок,
Адам уккан сөзү жок,
Көрүнүп турган көзү жок.
«Кадыр Аллам сенсиң – деп,
Карып кулуң менмин – деп,
Казат кылып каапырга
Ак дин үчүн келдим – деп,
Дүнүйөнүн жүзүнө
Түрдүү жандар бердиң – деп,
Аска бийик ар жерде
Тоо жараттың кудурет,
Каапыр менен мусулман
Жоо жараттың кудурет,
Бирди жинди, келесоо,

Кайсы бирин кайраттуу,
Соо жараттың кудурет,
Бир жагы сол, бир жак оң,
Оң жараттың кудурет,
Нечен албан дүйнөгө
Чоң жараттың кудурет,
Ээн чөлдө күйүп жүр,
Эрибеген муз кылып,
Тоң жараттың кудурет.
Ай жараттың күн кылып,
Кызыл эттен чыгарып,
Кыл аралаш жүн кылдың,
Караганга көз жүрбөй,
Караңгы жасап, түн кылдың.
Курулган кубат-күч болдуң,
Адамды баштап ак жолго,
Ийриси жок түз болдуң,
Төрт аягың арбайтып,
Тен жараттың кудурет,
Ушаа окшогон каапырды
Мен байкуштун тушунда,
Кайдан келген ушунда
Сен жараттың кудурет,
Өмүнүндү акыры
Өзүңдөн бөлөк ким билет!»
Мунаажат кылып Кудайга
Бу сөздү айтып салганы,
Андап турса бу каапыр,
Алиги келген куу каапыр
Таш сеңирге такалып,
Туюктанып калганы.
Үйдөй болгон күрсүсүн,
Күрсүсүн колуна алганы,
Күчү менен күүлөнүп,
Сеңирге күрсү салганы.
Өтө албай өзү такалды,
Өткөндөр айткан макалды,
Күүлөнүп келип сеңирди

Күрсүсү менен бир салды.
Таштын көбү кулады,
Тозоңу тоодой булады.
Кантер экен каапыр – деп,
Кан Алмаң карап турады.
Он эки канат ордо үйдөй
Оң колунда чоюн баш,
Обдулуп келип уганда
Быркырады тоодой таш.
Топосу тоонун бурады,
Тоодой болгон сеңир таш
Томкорулуп урады.
Токтоло албай Алмамбет
Чубакты көздөй чурады.
Акбалтанын Чубагы
Аңтаңдап жетип келгенде
Ашыгыпсыз, баатыр – деп,
Эми Чубак сурады.
Шондо Алмамбет кеп айтат:
«Жолборсум Чубак – деп айтат.
Көрбөгөмүн, уккамын,
Угуп туруп каапырды
Көбүрөөк эсим чыккамын.
Маңгүбаны жердеген,
Сазаңшаң деген эл деген,
Сазаңшандын баатыры
Макел Малгун эр деген,
Дөө дагы эмес, бери эмес,
Адамзат болгону
Жөнүн билер неме эмес.
Атасы кытай долусу,
Адам түрүн түк билбейт,
Айбанга чалыш доңузду.
Эңкейтип адам аларбы,
Энеси ынды жалабы,
Аны менен алышкан
Аман тирүү калабы.
Алууга бизди бу каапыр

Болгон окшойт талабы.
Өтүп жүрөр жолу жок,
Өзү жалгыз, колу жок,
Акылдашар эли жок,
Кайрат кылар эри жок,
Аскар тоодон кем эмес,
Чоңдугунун эби жок.
Какандан кабар алган го,
Кандар элчи салган го,
Каарданып каапырың
Бизге жөнөп калган го.
Өлүнүн билбейт бул айбан,
Канча түрдүү жан өскөн,
Каран дүйнө жалган го».
Эми Алмамбет муну айтат,
Эр Чубакты муңайтат.
Акбалтанын Чубагы,
Баатырдын бири бу дагы,
Анда Алмамбет кеп айтып,
Ачууланып бек айтып:
«Жолуна туруп нетели,
Жогололу, кетели,
Жоо бөрүсү Манаска
Жообун айтып жетели.
Карап туруп нетели,
Кайра качып кетели,
Кабылан Манас баатырга
Кабарын айтып жетели.
Баатырыңа биз анын
Баянын айтып баралы,
Мейли, Манас алабы,
Мейли, Манас баатырды
Балакеттүү Макел дөө
Байлап кетип калабы».
Алмамбет аны сөздөдү,
Акбалтанын Чубагы
Айткан сөзүн көздөдү:
«Катүгүн, Алмам, не дейсиң,

Качуунун камын не жейсиң!
Атасынын көрү каапырды,
Ал сөздү айтпа акыры.
Токтолуп уруш салалык,
Тобокел кылып алалык.
Уруш кылып көрөлүк,
Ажал берсе кудурет,
Өкүмүнө акыры
Өзүнөн бөлөк ким билет,
Аман кантип коёрбуз,
Ант ургурду соёрбуз.
Ажал жетсе көрөрбүз,
Ант ургурдан өлөрбүз.
Экөөбүз өлүп калган соң,
Эмине болсо, ал болсун,
Качпай өлгөн эрлер – деп,
Жакшы атгысы саа болсун,
Жолдошу Чубак экен – деп,
Сооп четинен маа болсун!»
Бу сөздү айтып салганы,
Айтканын угуп Алмамбет
Ыраазы болуп калганы.
«Айланайын өзүңдөн,
Айткан кайрат сөзүңдөн.
Кагылайын өзүңдөн,
Кайрат айткан сөзүңдөн.
Эсим чыгып бүлүндү,
Эрдигиң эми билинди.
Көк жалым Чубак экен – деп,
Көзүм эми жеттим – деп,
Көптөн берки каарымды,
Көсөлүм, сенден кечтим» – деп,
Алмамбет мындай кеп айтып:
«Арбак урган чочкону
Ашыгып көрбө – деп айтып,
Жүгүрүп барып көрбөгүн,
Чычкыланып көрөм – деп,
Жүрөгүң чыгып өлбөгүн,

Бирок сага айтарым,
Ок менен удаа жөнөгүн.
Алдынан тосуп жатайын,
Алмабаш менен атайын,
Алла Таалам жар болсо,
Ачык жолуң шар болсо,
Ал-кайратың бар болсо,
Өлчөөгө найза сала көр,
Өчүндү жоодон ала көр,
Өлбөгөн жерде кала көр!»
Бу сөздү айтып Алмамбет
Ойротту бузган Алмабаш,
Ортосу болот, оозу албарс,
Түтүнү туман, түбү ыспан,
Атканга тажаал, огу ажал,
Ашыгыш менен токтоду,
Алмабаш мылтык октоду,
Көк милтени чоктоду.
Айтканын кылып эр Чубак
Көрбөстөн сөзгө токтолду.
Чубактын аты Көктеке,
Тулпардын бири жепжеке,
Ичке мойну бир кучак,
Тартылып ичи кындыйып,
Жарап калган тобурчак,
Балтыры бала белиндей,
Басканы кырдын желиндей,
Жал, куйругу бир кучак,
Жаадай болгон тобурчак,
Жарактап атын мингени,
Жанына кылыч илгени,
Мылтыгын мыктап октоду,
Милтесин бу да чоктоду,
Көктеке минип болкоюп,
Көсөл Чубак токтоду.
Келе жаткан Макел дөө,
Астын тосуп Алмамбет,
Өңүп калды, өзү жөө.

Жерге кирген зор Макел
Жерге багып күнгүрөп,
Күнгүрөгөн добушу
Жашылдуу күндөй дүңгүрөп,
Келе жатыр кеңгиреп,
Мас болгон билдей зеңгиреп.
Өңүп турган Алмамбет
Дүңгөр ээр кашы – деп,
Жүрөгүнүн башы – деп,
Анда Алмамбет ойлонду,
Акылы башка толгонду.
Атканым болор бекер – деп,
Алмабаш огу өтө албай,
Түшүп калар бекен – деп .
Оолуктуруп акыры,
Одурайган каапырды,
Ооздон ары атсам – деп,
Оюна келди мындай кеп.
Анда Алмамбет дагы ойлойт,
Эр Макел келет тепеңдеп,
Аскар тоодой каапырдын
Эрди калың экен – деп,
Мыкты болсо мылтыктан
Бир тиши ыргып кетер – деп.
Алмабаш огу жетер – деп,
Жеткен менен оозуна
Бир тишке шайы кетер – деп.
Огум жерге калар – деп,
Ошондон кийин бу чочко
Ойрон кылып салар – деп.
Каңылжаар, мурунга
Кароолду Алмаң келтирди,
Каңылжаары каңкайып,
Эни кулач төш жары
Келе жатат заңкайып.
Анда Алмамбет муну ойлойт,
Атканым болор бекер – деп,
Мыкты болсо мылтыгым

Төш жарып кирип кетер – деп,
Андан кийин ажалым
Катасы жок жетер – деп.
Арстан Алма султаның,
Апкаарып коркпой неткени,
Акылы баштан кеткени,
Маңдайда жалгыз көзүнө
Мылтыктан кароол жеткени.
Апкаарып калган экенмин,
Ашыгып калган экенмин,
Ант ургур наадан өзү – деп,
Жалгыз эле көзү – деп,
Жалгыз көздөн айрылса,
Өлүмгө катар өзү – деп,
Оюна Алмаң алганы,
Кароолго көзүн салганы.
Атууга келбей бөлөк – деп,
Артылта түшүп кирпичтен
Чечекейдин чети – деп,
Ак чел менен каранын
Аралашкан бети – деп,
Алмамбет өлчөп алыптыр.
Качан атат калмак – деп,
Акбалтанын Чубагы
Акырайып калыптыр.
Айырбай көзүн кайкыдан
Чакырайып калыптыр.
Чечекейдин түбү – деп,
Ченеп турган Алакең
Машасын ирмеп салыптыр.
Ооз оту жарк этти,
Үнүнөн мурун ок жетти.
Көкмилтеден чок жетип,
Алмабаштан ок жетип,
Керигинин үстүнөн
Кез боюдай солк этип,
Ок көзүнө мылгыды,
Чечекейи челектей

Жерди көздөй ыргыды.
Алмабаш огу жеткени,
Башын бузуп кетпеди,
Бузууга күчү жетпеди.
Көк коргошун далп этип,
Ок менен кошо чечекей
Жерге түштү жалп этип.
Ээрден көтү кылтайып,
Үзөңгүдөн бут тайып,
Эстен каапыр танганы,
Зеңгиреп токтой калганы.
Акбалтанын Чубагы
Көктекени чуратып,
Качырып калды бу дагы.
Адам эле деп барган,
Аскар тоодой көргөндө
Айран болду бу дагы.
Тоо экен деп томаяк
Токтолбостон жан аяп,
Оозго найза урганы.
Чубактан найза жеткени,
Тоодой кулап кериктен,
Томкорулуп кеткени.
Сарала ат менен Алмамбет
Салган бойдон жеткени,
Жерден башын алганча,
Эшик эндүү айбалта,
Жетип барып Алмамбет,
Чыкыйга чаап кеткени.
Кайраты бойдо жок болду,
Жер кучактап токтолду.
Төрт аяктай калганы,
Артынан жетип эр Чубак
Айбалта менен салганы.
Жанынан Макел түңүлүп,
Эки аягы бүгүлүп,
Эс-акылдан танганы.
Эгем берип салганы,

Эптеп жатып эки дөө
Элүү-кырктай ок атып,
Эптеп муну жалмады.
Алмамбет сынап салганы:
«Кокус тура качпасын,
Баса калгын, баатыр» – деп,
Чубакка айтып калганы.
Акбалтанын Чубагы
Ала кө .дөк бу дагы,
Аттан түшө чурады,
Ант ургур эми турабы,
Баш жагынан эр Чубак
Барып баса калганы.
Жанталашып бу каапыр,
Оң колун серпип салганы.
Оң колу тийип куланып,
Оолакка Чубак барганы.
Ол кездеги адамдар
Калды бекен арманы.
Коркурап каапыр жан берип,
Бойдон кетти дарманы.
Аты Болот эр Чубак
Айран болуп калганы.
Токтолуп туруп нетели,
Башын кесип каапырдын,
Байланып алып кетели,
Манас дөөгө жетели.
Кыйын жоого сактасын,
Кырааның көрүп бизди да
Кыйла журтка мактасын.
Айтканын макул алганы,
Айры шили, кара куш
Беш менен моюн арасы,
Кесер жериң ушул туш.
Алмамбет айтып салыптыр,
Керилип туруп эр Чубак
Шилиге тартып калыптыр.
Баш кесүүнү ойлоду,

Эшик эндүү айбалта
Кара кушка, шилиге
Уңгусунча бойлоду,
Кайра тартып алам – деп,
Кайрат кылып эр Чубак
Суура албастан койгону.
Ары тартып тырактап,
Алы келбей сырактап,
Бери тартып тырактап,
Күчү жетпей сырактап:
«Айланайын Алаке,
Өлгөнү мунун канаке?
Ооз, омуртка, мойну – деп,
Айбалтамды ант ургур,
Кайтып бербей койду» – деп.
Өткүр Чубак кеп айтып,
Өлбөптүр чочкоң – деп, айтып,
Эр Чубак сүйлөп салганы.
Айтканын угуп Алмамбет
Арбын күлүп калганы.
Андай эмес акыр – деп,
Андагын муну баатыр – деп,
Эс ойлонуп тапкын – деп,
Этин шылай чапкын – деп,
Айбалта, кылыч алышып,
Аркы-терки салышып,
Мандай-тескей турушту,
Болжолу жок каапырдын,
Дигерге чейин тигилип,
Мойну менен урушту.
Көрүп билген көйкашка
Эр жумушу бир башка,
Дигерде башын кесишип,
Ууртунан тешишип,
Кан Алмамбет кеп айтат,
Кантер экен – деп айтат.
Башын кестик акыр – деп,
Байлангын башын, баатыр – деп,

Алмамбет буйруп салыптыр,
Акбалтанын Чубагы
Айтканын макул алыптыр,
Көк жал Алмаң баатырдын
Буйругун кыла салыптыр.
Көктекени бет алып,
Көтөрүп алып дагдандап,
Көсөл Чубак барыптыр.
Байлады Чубак тайышып,
Байлап баса бергенде,
Көркөм күлүк Көктеке
Байлаган жакка майышып,
Баш жагына кайышып,
Көктеке минтип калыптыр.
Көсөл Чубак баатыры
Көзүн салып акыры,
Алмамбетке кеп айтат:
«Атымдын бели сынбасын,
Ант ургур мага кылбасын,
Алаке, көрчү» – деп айтат.
Көөдөктүгүн билиптир,
Көзүнүн жашы чыкканча
Көк жал Алмаң күлүптүр.
Кериктин тилин билчү экен,
Кез-кезінде сонунсуп,
Кериктен Алмаң минчү экен.
Келтирип Алмаң алганы,
«Алып келгин башты – деп,
Аргамжы кылып чачты» – деп,
Бир жагына баш артып,
Бир жагына кериктин
Башка теңдеп таш артып
Айдап алып Алмамбет,
Астында Чубак жетелейт,
Арстан Манас, Сыргакка
Ал экөө келди бу жакка.
Кабар келер бекен – деп,
Качан келер экен – деп,

Кайта-кайта кан Сыргак
Карап турган тепендеп.
Жол караган сактанып,
Жоо бөрүсү Манаска
Эр Сыргак келди мактанып.
«Кагылайын, канкорум,
Айланайын, айкөлүм,
Жалгап кудай салыптыр,
Алмамбет, Чубак барыптыр,
Соодагер чыгып астынан
Сонун олжо алыптыр.
Байкап көрүп ар жолун,
Баатыр, сизге айтмакка
Кайра тартып калыптыр.
Карап турсам эсепсиз,
Калың олжо алыптыр.
Керик менен бил кармап,
Кентундуктан тил кармап,
Келе жаткан кези бар.
Кошко жатып эрикпей,
Колдо жатып зерикпей,
Келгениңиз оң экен,
Коонубу, дарбызбы,
Эсеби жок чоң экен.
Экөөңөр бардың дейлик – деп,
Коон бекен, дарбызбы
Эриккенче жейлик – деп,
Артканын алар жесин – деп,
Арбынын жеген биздерди
Ачыккан экен десин» – деп,
Кеңешин Сыргак бүтүрүп,
Келгенде турду жүгүрүп.
Көз, кулагын көт жакка
Ал экөөнө салыптыр,
Коон – деп, барып кокустан
Башты чечип алыптыр,
Көтөрө албай далк этти.
«Дарбыз десем ташпы – деп,

Баштык десем башпы – деп,
Аргамжы десем чачпы» – деп,
Башты оодара салыптыр.
Баатырсыган эр Сыргак
Байкап карап алыптыр.
Айта берсеңалардын
Аңгемелүү сөзү бар,
Ажыдаар түсү бар.
Эки кулач эрини,
Маңдайда жалгыз көзү бар.
Сакалы жүр сарбайып,
Муруту жүр арбайып,
Алачык үйдөй баш экен,
Аргамжы кылып келгени
Нак өзүнүн чачы экен.
Сырттан Сыргак баатыры
Эчтемени эске алып,
Коркпостун бири акыры,
Түсүн көрүп каапырдын
Түк калбады акылы.
«Айланайын, Алаке,
Ар бир жерде мындай – деп,
Айткан жериң канаке?
Кыргын алсын кытайың,
Ким билиптир мындайын.
Каран калсын каканың,
Кармашкан жерде бу келсе,
Калктын берер азабын.
Берен калсын Бээжиниң,
Бакалчысы бу болсо,
Башка адамы не болот,
Соодагери бу болсо,
Жортормону не болот,
Жоолошкон кайдан оңолот?!
Жөн кишиси бу болсо,
Дөө кишиси не болот,
Жөөлөшкөн кайдан оңолот?!
Уруп кеткен кытайың,

Укпадым да, көрбөдүм,
Укумчудан мындайын,
Манас баатыр болупсуң,
Кыркка жашың толупсуң,
Тууган жериң Алтайда,
Душмандык кылдың далайга,
Чоңойгон жериң Алтайда,
Чоңдук кылдың далайга.
Кытайдан алдың Кумулду,
Кылымга даңкың угулду.
Күн батыштан караттың
Кырым менен Урумду.
Күн жүрүшүң Ымалай,
Ындыстан журтун ыйлатып,
Күчүңдү салдың бир далай,
Сол кол жагың карасам,
Моор деңиз, Кара кум,
Болжосом жайың мына бул.
Улуктук кылдың башынан,
Урматтуу болдуң жашыңдан.
Эч жамандык көрбөдүм
Ээрчип жүрүп кашыңдан.
Көп жашка келдим мен дагы,
Атымды койгон Жаныгул,
Көп жерди көрүп жүрсөм да
Көрүүгө сонун мына бул.
Баатыр сизге да сонун,
Мына бул жаткан башты көр,
Башына чыккан чачты көр,
Оозуна бүткөн тишти көр,
Оңолбогон кулдардын
Кылып келген ишин көр.
Ушундай ээн журт бар – деп,
Алып келген биздерди
Уруштурчу кишиң көр.
Уруксат бергин, кетемин,
Урушат элем буга – деп,
Убара болуп нетемин.

Укпай, билбей бу жерге
Бекерге келген экемин.
Кармашкан менен каапырга
Кантип алым жетемин,
Кайтаргын мени, кетемин!»
Кан Сыргак айта салганы,
Кашына келип Алмамбет
Каткырып күлүп калганы.
Эми Алмамбет кеп айтат:
«Эр Сыргак, уккун сөзүмдү,
Эми ачайын көзүңдү,
Арзан киши ойлобо,
Айткан менин өзүмдү.
Бээжин деген бекем жер,
Кытай деген кылым эл,
Миңи болсо Бээжинде,
Бири экен – деп билгиниң,
Жүк көтөрчү бир жолу,
Били экен – деп билгиниң,
Бири болсо Бээжинде
Өзү ушул – деп билгиниң,
Алмамбеттин айтуучу
Сөзү ушул – деп билгиниң,
Макел Малгун – дегендин
Көзү ушул деп билгиниң.
Маңгубаны жердеген,
Башынан бенде жеңбеген,
Сазаңчаң деген эл деген.
Ажал айдап келгенби,
Ал жердеги айбандар
Адаса мында келбеген.
Ар жагында булардын
Дөөсү менен бери бар,
Бери жагы туюк улуу тоо
Адам өтпөс жери бар.
Алда кандай келген – деп,
Айран-азыр таң болом,
Ант ургурдун атын да

Угуп жүргөн жан болом». Айтканын Сыргак билгени, Арсаң-арсаң күлгөнү. «Баары ушундай экен – деп, Көргөндө чыкты жүрөгүм, Кендигин көрүп Бээжиндин Келгенде чыкты жүрөгүм. Караанын көрдүм Какандын, Кадимден Сыргак атанып Канын төктүм көп жандын, Каапырындын башына Карап көрүп, таңдандым. Белинде турбуз Бээжиндин, Белгисин көрдүм элиндин». Айтып аны басылды Арстан Сыргак баатыры.

Акбалтанын Чубагы Үндөбөдү бу дагы. Эми Алмамбет кеп айтат: «Эр Манаска бек айтат. Бели катуу, бек айбат, Бейли катуу, кара нээт, Өзү баатыр, өткүр эр, Жоругу чоогоол, жоого шер, Жоо бөрүсү Чубакты Жолдош кылып алыңыз, Жолго бизди салыңыз. Кабарын уккун, сиз муну, Каралөк калмак түрк уулу, Каспанга жылкы салуучу, Каканга бүткөн кытайдын Кадимден байы как ушу.

АЛМАМБЕТ БААТЫР СЫРГАКТЫ ЭЭРЧИТИП, БЭЭЖИНДИН ИЧИНЕ БАТЫРА ЧАЛГЫН ЧАЛЫП БАРГАНЫ, КҮН ЖАЙЛАП БЭЭЖИНГЕ КАР ТҮШҮРГӨНҮ

Сыяпуш кытай журтунан Жылкы күткөн эли бар, Чыңкоо деген жери бар, Чыдай албай үркүптүр Какандын Капчын көлүнө, Бээжиндин Кодол чөлүнө, Коргонго жакын жерине. Коога түшүп элине, Жылкысын бекке салгандыр, Чыңданып каапыр калгандыр. Чыңданган менен Алмамбет Чыңырттып кулун, тайларын Жылкысын тийип алгандыр. Кан болуп минген тагымда, Кандыктан кечип дин үчүн Казакта турган чагымда, Жылкысын алып бүлдүрүп,

Баатырдыкты билдирип, Калаасын чаап бүлдүрүп, Кадырым калкка билдирип, Баатыр менен балбанын Кызыл чок ойрот, кытайдын Чыгарып кыйла далдалын, Колго байлап түшүрүп, Кор кылып кыйла зардалын, Анжы-Таңшаң жолумдур, Ала жүргөн колумдур, Арстаным Манас, сен жүрүп, Эми алдырсам шорумдур. Кылып жүргөн ишимдир, Кыйраша жүргөн кишимдир, Баштатадан бу журтка Бата жүргөн тишимдир. Көп чыгардым далдалын,

Көөдөнү бийик зардалын,
Көмө чаап балбанын
Көп өткөн менин зардабым,
Көк жалым Манас сен жүрүп,
Алдырсак эми кытайга
Анда недир арманым». Ал сөздү айтып салганы,
Калгын – деген бу сөзгө
Кабылан Манас баатыры
Капалана калганы.
Анда Манас кеп айтат:
«Ай, Алмамбет! – деп айтат.
Айткан сөздөн торгобо,
Антип мени кордобо!
Кыйладан болду өнүмүм,
Иришемин кытайга,
Издегеним өлүмүм.
Кайда жүрөт жанагы
Кан Коңурбай тажаалың?
Качанка жүрөт бир жаным,
Каалаганым ажалым.
Айтпагын андай сөзүңдү,
Ажалдын ээси кудурет,
Не кыларын эгемдин
Өзүнөн бөлөк ким билет!
Жазуудан артык жан өлбөйт,
Тактада жатып кан өлбөйт,
Ажал жалгыз, айда өлбөйт,
Адам уулу кайда өлбөйт,
Өлбөгөн бенде не көрбөйт,
Өзү кадыр Алданын
Өкүмүнө ким көнбөйт.
Аягын кепти таштагын,
Алмамбет жолду баштагын,
Сонун шаар Бакбурчун,
Соңундан келдим көрмөккө
Чогулган Какан көп журтун,
Азым шаар Бакбурчун,

Артындан келдим көрмөккө
Ант урган кытай көп журтун.
Каапырдан өлсөм казаттан,
Канчалык кылдык күнөөнү,
Айтпасам да коркомун
Акыреттик азаптан,
Сөзгө коркот экен – деп,
Шек кылбагын менден – деп,
Кууп жылкысын алармын,
Кудурет айтса бендем – деп.
Көрмөккө келдим Бээжинди,
Көп бийлеген бегинди,
Алла Таала буйруса,
Аламын – деп келгемин
Ата-бала кегини,
Аядым, баатыр, токто – деп,
Айтпагын мындай кебиңди!»
Байкап көрүп Алмамбет
Баатырына бата албай,
Барбагын – деп айта албай,
Көрмөк үчүн Бээжинди
Көңүлү бар экен – деп,
Көп торгосом бекер – деп,
Аралоого кытайды
Акылы бар экен – деп,
Аяган менен бекер – деп,
Арманы ичке кетер – деп.
Көрбөгөн кытай бул эмес,
Көрсө баатыр көрсүн – деп,
Көк жал Алма баатырдын
Көөнүнө келип мындай кеп,
Орчун Бээжин журтунун
Ойноо жерин көрсүн – деп,
Оюна келип мындай кеп,
Оён Чубак, оңбо – деп,
Минген аты алы жок,
Билектей бүткөн жалы жок,
Бир чуркаарга шайы жок,

Арманы аттан болор – деп,
Алмамбет ойлоп түрдүү кеп,
Барар болсоң Бээжинге,
Баатыр, эми жүргүн – деп,
Абыр-шабыр ат минип,
Ат минсе да бат минип,
Найзаны салып карыга,
Баарысына эп болуп
Аралап Бээжин барууга,
Кылычты байлап белине,
Кырылышып, урушуп,
Кызык кылып келүүгө
Кытайдын кылым элине,
Айбалта илип белине,
Аралап кытай элине,
Азабын салып келүүгө,
Арстаның Манас муну ойлоп,
Атышкан жоону жеңүүгө
Ок өтпөс темир тон менен,
Ойду коюп, жон менен,
Оён Алмаң жөнөдү
Орчун Какан журтуна
Ордого барчу жол менен.
Эки түнү, бир күнү
Эрендер эми жүргөнү.
Көрүндү бүгүн буларга
Көп кытайдын дүрбөөнү.
Төрөсү баштап бу төртөө
Дүрбөөнгө жакын калганда,
Колго жакын барганда
Коркуу кирди Чубак дөө,
Кашында Сыргак баатыры,
Кабылан Манас бул экөө
Кайышпады акыры.
Сырттан Чубак кеп айтат:
«Тыңда, Сыргак,– деп айтат.
Бул Алмамбет неткени,
Жүргөн белем түгөнгүр

Түбүбүзгө жеткени.
Жетпегенде неткени,
Түмөндөгөн Бээжинге
Алып кирип кеткени.
Көрүп калса нетебиз,
Кай көргө кирип кетебиз?
Алыс калды колубуз,
Узун экен жолубуз.
Эрегишип бу кытай,
Каканга кирип кокустан,
Кайнабасын шорубуз,
Жайылбасын торубуз,
Сап болбосун ордубуз?!»
Эр Чубак айтып салганы,
Эсине ар иш алганы.
Не кыларың билем – деп,
Элейип Сыргак калганы.
Ал экөөнүн сырыны,
Айткан Чубак чырыны
Аңдап угуп эр Манас
Болкулдап күлүп калганы.
Болуп калды булар – деп,
Болжолун көрүп алганы.
Асты жагын караса,
Карарып жаткан багы бар,
Каалагандын баары бар,
Кан отурчу тагы бар,
Кайрылбастан кан Алмаң
Аралай турган чагы бар.
Найзанын учу жылтылдайт,
Аскердин башы кылкылдайт,
Жер союлуп былкылдайт.
Аны көрүп, эки дөө
Жүрөктөрү болкулдайт.
Көтөргөнү көк найза,
Көк асманда солкулдайт.
Арстан Алмаң алардан
Асты аянын тартынбайт.

Мылтыктары тарсылдайт,
Асый аттай дөбөт ит
Ар тараптан арсылдайт.
Аны көрүп баатырлар
Азат бою калтылдайт.
Жамандык кылар иш болсо,
Жайын айтар эле – деп,
Арстан Манас тартынбайт.
Акбалтанын Чубагы,
Арстан Сыргак бу дагы,
Кандай болуп кеттик – деп,
Азат бою калтылдайт.
Бараан көрсө мараган,
Каар менен караган,
Жаадай болуп жараган,
Чагарак куйрук, чаар тон,
Када билек, коён жон,
Орто жери улуу жол,
Эки жакта жолунун
Уюп жаткан калың кол,
Урган таштай Алмамбет
Баатырлардын баарысын
Баштап кирген жери ошол.
Жолдун эки жагында
Жолборс отуз күркүрөп,
Соңунда жүрүп Алмаңдын
Жоо бөрүсү баатырлар
Жон териси дүркүрөп,
Аскерди көрсөң буркурап,
Айгай салып чуркурап,
Асты жагын караса,
Ажыдаар жатат аркырап,
Айнектей көзү жаркырап,
Айбатын көргөн адамдын
Акылы калбай калтырап.
Алтымыш кулач узуну,
Аңдатпай Алмаң ушуну,
Андан кийин да көрдү

Тогуз канат үйдөй бар,
Чакчаакы деген кушуну.
Тырмагы бар кылычтай,
Чеңгелдеген адамы
Тез өлгөндөй жылышпай.
Кулагы көккө тигилген,
Куйругу жерге бүгүлгөн,
Айбатын көргөн адамдар
Аманат жандан түңүлгөн.
Өрттөй күйгөн көзү бар,
Бир дөбөдөй өзү бар.
Аларды көрүп Сыргактын
Чубакка айтар сөзү бар:
«Башкасы да бирдеме,
Балакет болуп кокустан,
Баатырыңайтып чоңжеме,
Окус болуп албайлык,
Уга турган не жандар?
Койгулашар шайман жок,
Кокус болуп албайлык?»
Аны булар таңкөрдү,
Айланып өтүп сеңирден,
Асты жактан дагы бар
Айбаты күчтүү жан көрдү.
Туяктары туок таш,
Жеке өзүндө жети баш,
Аркандай болгон көк сур чач.
Чачын көрсөң аркандай,
Чамынганы аргандай,
Айбатын көргөн адамдар
Ажалдан мурун ал жерде
Коркуп өлүп калгандай.
Андан өтө бергенде
Аркан бою коо көрдү,
Коону бийик зоо көрдү.
Коого салган көпүрө,
Чоюндан куйган түркүгү,
Чоң короодой түндүгү,

Темирден салган устуну,
Душман үчүн кытайлар
Кылат экен ушуну.
Көпүрөгө баруучу
Даңгыл таза жол турат,
Коонун эки жагында
Кылыч, найза кармаган
Кыйла калың кол турат
Мылтыктары октолуу,
Милтелери чоктолуу,
Өйүз менен бүйүздө
Аскер турат токтолуу.
Ал ишти көрүп алганы,
Секирип түшмө жалгыз жол,
Алмамбет жолго салганы.
Көпүрөнү бет алып
Көсөл Чубак барганы.
Көсөл Манас баатыры
Алмамбеттин артынан
Кошо кирди акыры.
Көпүрөдөн өтүүгө
Көк жал Чубак акылы.
Көрүп Алмаң айкырды:
«Көмүлгүр, түпкө жеттиң – деп,
Кайта тарт!» – деп бакырды.
Көктөкенин бир колу
Көпүрөгө тийгенде
Топ замбирек туш-туштан
Токсон мылтык атылды,
Чагаалалап кытайлар
Тогуз жүзү бакырды,
Шайманын жаман кетирди
Тоготпостон тоң барган
Баякы Чубак баатырды.
Коркуп Чубак шашыптыр,
Коого кире качыптыр.
Коодон аман чыкканы,
Коркуп Чубак ыктады.

Кашында Сыргак кеп сурайт:
«Кандай жумуш? – деп сурайт.
Туңшага кирер жол көрдүк,
Туш-туштан калың кол көрдүк,
Ажыдаар көрдүк, шер көрдүк.
Титинип кирген адамды
Тирүү койбос жер көрдүк.
Карап туруп биздерди,
Катылбады биздерге,
Кандай душманды издеди?
Көктеке минип эр Чубак
Көпүрө кадам салганы,
Аз болгондо жүз мылтык
Атылып боо калганы,
Адамдар атып турду – деп,
Атынын башын эр Чубак
Абыдан шашып бурду – деп,
Айтып бергин муну» – деп,
Анда Сыргак турады,
Алмамбеттен сурады.
Анда Алмамбет кеп айтат,
Арсандап күлүп, бек айтат:
«Чын шу жердин өзүнө
Сырын билген келбесе,
Сының мурун билбесе,
Сыңар адам келе албайт
Так шу жердин өзүнө.
Жайын мурун билбесе,
Дааналап жолго кирбесе,
Жалгыз адам келе албайт,
Тике кирсе көпүрө
Тирүү коё бере албайт.
Өнөр менен чаптаган,
Өздөрү үчүн сактаган,
Жайнап жаткан кол болгон,
Кумурскадан мол болгон
Баары сүрөт, амал – деп,
Байкабаса жаман – деп,

Көпүрөнө ким кирсе,
Көмө чаап салар – деп,
Көптөп келип сүрөттөр
Аманат жанын алар – деп,
Ажыдаар, жыланы
Баары сүрөт, алар да
Ойноп жаткан куланы,
Баары сүрөт билсеңиз,
Туш-тушундан ок атып,
Айгайлаган уланы,
Арыстаны, жолборсу-
Арип, сүрөт булар – деп,
Баарысынын тетиги
Көпүрөдө турар» – деп,
Алмамбет айтып билдирди,
Арстанын баштап күлдүрдү.
Сүрөттөргө кез болду,
Сүйлөшкөнчө кеч болду.
Ал жерде Алмаң көп айтып:
«Аңдагын баатыр, – деп айтып,
Калдык жакын калаага,
Кагышып калып каапырга
Калбайлык кара балаага.
Сүрдүкпөй турган эр Чубак
Сүрөттөн коркту ушул чак.
Беттен алчуу эр Чубак
Белгиден коркту ушул чак.
Өкүмөт болсоң, кан татты,
Өлүм жаман, жан татты».
Өткүр Чубак кеп айтты:
«Өнөрүн билбей, адам – деп,
Өлө жаздым» – деп айтты.
Кылая багып күлбөгөн,
Күлгөндүн сырын билбеген,
Күңгүрөнүп сүйлөгөн
Кыраан Манас баатыры
Кылайып күлүп акыры:
«Кайда мунун шаары? – деп,

Кармашар душман баары – деп,
Кайда мунун эли? – деп,
Кара шамал-жели – деп,
Карсылдашсак экенбиз
Кандай да болсо мейли» – деп,
Баатыр айтып салганы.
Айтканын угуп Алмамбет
Макул көрүп калганы.
Алмамбет шондо кеп айтат:
«Анжы-манжы, Таңшаң,
Акыр заман журтуна
Айтууга болсун тамашаң.
Кайнап жаткан Каканчын,
Тунуп жаткан Туңша бар,
Түтүнү туман түп Бээжин
Чылан, Дарбаң, Чынмачын
Баш-аягы жыйылып,
Лаанатка сыйынып,
Узун кулак качырын,
Кара соору батылын,
Тотуя деген малы бар,
Соорулары каандай
Сонун жылкы баары бар,
Жыйнап баарын алгандыр,
Чылоочуга салгандыр,
Башы Маран көлү бар,
Аягы Анжы чөлү бар,
Жетиген жагы Кунар тоо,
Жердин сонун көбү бар,
Күн жүрүш жаккы талаасы
Какандын Туңша калаасы,
Бир айчылык жол болот
Айлана жүрсө арасы.
Туюкка жылкы салыптыр,
Туюнсаңыз, баатырым,
Туюнуп душман калыптыр,
Бектикке боюн салыптыр,
Байкап көрсөм, баатырым,

Беленденип калыптыр,
Бери урган кытай калыктыр».
Бу сөздү айтып Алмамбет:
«Бууданым мында токто – деп,
Ат жетпеген жөөсү көп,
Алпы менен дөөсү көп.
Кор болбойлук каапырга
Арбын аскер жокто – деп,
Бели катуу, бек айбат,
Бейли катуу, кара нээт
Калсын Чубак жолдошуң
Кайраты бар жолборсуң.
Капкасынан кирейин,
Кайнап жаткан каапырдын
Кай түрдүүсүн билейин,
Катылар душман бар болсо
Бир кудайдан тилейин».
Бу сөздү айтып Алмамбет
Бууданга камчы салганы,
Манас, Чубак калганы.
Сырдашы Сыргак баатырды
Кошуп алып акыры,
Кайнап жаткан каапырдын,
Кан Алмамбет баш болуп,
Калаасын көздөй кечинде
Жөнөп калды акыры.
Албан түрдүү иш келип
Алакеңдин акылы,
Кайнап жаткан Каканга,
Калаада кытай көп жанга,
Тунган шаар Туңшага
Туштап кирди ошого,
Капкасында коюлган
Карк алтындан босого,
Көрбөгөн жандар шашкандай,
Көрүп турсаң капка үчүн
Көп дүнүйө чачкандай,
Ал-кайраты жык толгон

Алтымыш балбан ачкандай,
Акыл менен тапкандай,
Ал-кайраты карк толгон
Алтымыш балбан жапкандай,
Дарбазасы ачылуу,
Күзөтчүсү жолборстон
Күркүрөгөн азуулуу.
Капкасына бет алып,
Бара турсун акыры
Баатыр Алмаң аттанып.
Буларды таштап салыңар,
Кайнап жаткан каапырдын
Кайсы түрдүү сөзү бар,
Кабарын угуп алыңар.
Бадышага караган
Башкача нече каны бар.
Кытайлардын Коңурбай,
Кырмуз шаанын Мурадил,
Кызыл чоктуу Нескара,
Калмактан бар Ушаңы,
Кадырлаган ошону.
Кара жалдуу Бороончу,
Каткаландын Сайкалы,
Кайнап жаткан каапырдын
Кайсы бирин айталы.
Солоондон бар Алооке,
Доңуз мүнөз эр Жолой,
Токшукердин Бозкерттик,
Ошончо улук баарысы,
Ортосунда урматтайт
Ошол экен карысы
Солобонун Соорондук.
Арасында алардын
Алысты билген аяр бар,
Акылын журтка жаяр бар,
Атышкан жоого даяр бар,
Кылымдан чыккан кыяр бар,
Кыйырына келген душманды

Кызылдай кыргын кылар бар.
Урганын жыккан балбан бар,
Урууну билген зардал бар,
Тилге жүйрү чечен бар,
Тим билгичтер нечен бар.
Алысты көргөн көздүү бар,
Айтканды жеңген сөздүү бар,
Көөдөнү тамдын бетиндей
Алты кары төштүү бар,
Билеги жоон балбан бар,
Билими артык зардал бар,
Салышканда душманга
Заман акыр салган бар.
Урматтуулар жыйылып,
Ушактын баары тыйылып,
Улуктун баары жыйылып,
Баашаны коюп тагында,
Баарысы маңдай жагында,
Манас, Чубак, эр Сыргак
Баштап алып Алмамбет
Барып калган чагында,
Ыраң Көөдөң келгени,
Ырас көрдү эрлерди,
Жыйылган кытай элдерди.
Чоңдордун баары чогулуп,
Жыйылып турган жерине
Жылас Көөдөң келгени,
Ызат кылып каапырлар,
Эсен кан орун бергени.
Көөдөңдүн жайы жазылды,
Көп айтылбай басылды.
Мүрөктүн суусун ашаган,
Үлкөндөр ызат кылмагы
Үч жүз элүү жашаган,
Урматын көрүп келиптир
Үлкөн кыйла баашадан,
Жалтанып жандан калбаган,
Жашы узарып, бу каапыр,

Далай дөөсүн жалмаган.
Ката болбойт айткандан,
Кабарчысы шайтандан.
Ыраң Көөдөң кеп айтат:
«Ырас жери бу Манас
Бизди койбойт – деп айтат.
Кабарчысы азезил,
Катаа айтпаган биздин тил,
Карап турган улуктар
Кары-жашың, баарың бил.
Маңгулдан болгон түрүктөр,
Башка журттун башына
Түрк баласы түлүктүр,
Басташкандын баарысын
Баш көтөртпөй бүлүптүр.
Андан кийин Кара кан,
Кара кандан тараган
Бөксөнүн уулу Бөйөн кан,
Бөрү жолдуу бу бир жан.
Артынан чыкты Чаян – деп,
Оп тартканын соо койбос
Оонабаган жаян – деп,
Артынан чыккан акыры,
Ааламды баскан акылы
Чабуулдун уулу Угуз кан,
Тукуму кумдан көп болгон
Ырыска толук бу бир жан.
Кырдагы Угуз уулунан
Кыйын чыккан бу бир жан –
Ойроттон чыккан Ногой кан,
Ногойдон Жакып болуптур,
Ушу күндө Манастын
Дөөлөтү көлдөй толуптур.
Балтыры жоон балбандын,
Басташканын алгандын
Баары ошондо барыптыр,
Күмүштөн күрсү алгандай,
Күчү толук балбандан

Күчтүүнүн баары барыптыр,
Ажыдаар айбаттуу
Түстүүнүн баары барыптыр.
Беттешкенин мерт кылган
Белдүүнүн баары барыптыр,
Дегени келген ордуна
Демдүүнүн баары барыптыр.
Көрмөйүнчө ишенбес
Көңкү кытай баарысы
Көр кара өскөн калыктыр,
Көрбөсөм да айтайын,
Кеткен Макел дөөндү
Кечээ союп салыптыр.
Аскерине сан жетпей
Ар жагында калыптыр,
Соорондук уулу Алмамбет
Башчы болуп алыптыр.
Манас баштап бу жерге
Өлүмдү билбес баатырдан,
Өзгөчө кыйын акылман,
Төрөсү баштап бу жерге
Төртөө келип калыптыр.
Бет алган бенде соо болбойт,
Бээжинди булар соо койбойт.
Карчашкан бенде соо болбойт,
Каканды булар соо койбойт.
Айтканым макул алсаңар,
Аскерден айла бизге жок,
Айылга салык салсаңар,
Алтымыш миң кыз алып,
Акылга дыйкан уз алып,
Акбоздон жорго мингизип,
Алтындуу торко кийгизип,
Алтымыш миң жамы алып,
Астынан тартуу киргизип,
Сурансаңар урушту,
Ушундай кылып жумушту,
Урушпастан калсаңар,

Ушул сөздү алсаңар.
Ашык бизден өнөрү,
Арстан Манас дегени
Аз калгандыр өлөрү.
Кылайып барган соо калбайт
Манастын барган жолунан,
Кыраан Манас өлөрү
Кытай сенин колуңан.
Аттанып чыккан соо калбайт
Азыр Манас жолунан,
Акыретке кетерде
Ажалы сенин колуңн».
ЫраңКө .дө . бу сөздү
Ырас айтып турганы,
Чабала деген бир каапыр
Аны кудай урганы.
Дуу-ду экен Какан шаарына,
Кайрат айтты баарына,
Карабады карыга.
«Таамай тогуз ай болду,
Камалдыңар шаарыңа.
Үтүрөйүп баарыңар
Үйдөн чыкпай калдыңар.
Кубандың учкан куш үчүн,
Өрдөгүбүз көрдү – деп,
Кужулдадың ушу үчүн.
Кабарчыбыз кулжа – деп,
Качып келди мында – деп,
Кабардыңар баарыңар,
Камалган жериң шаарыңар.
Өзүңөргө эп бекен
Өлчөөсүн көрбөй коркушуң,
Улуктар сага эп бекен
Урушун көрбөй коркушуң.
Ыраң Көөдөң айткандан,
Корксоңор чантуу шайтандан,
Угуңар айткан сөзүмдү,
Узатыңар жол берип,

Уруксат берип өзүмдү!
Аттанайын, барайын,
Айчылык жердин баарысын
Арытып жүрүп карайын.
Сүрөт койгон көпүрө,
Бурут мында келбейт – деп,
Сүйүнүп келет кай бирөө.
Саят койгон көпүрө,
Чантуу мында келбейт – деп,
Чапкылап келет кай бирөө.
Ишенимдүү баатырдан
Издеп бирөө барган жок,
Кызмат кылып кытайга
Иштеп бирөө барган жок.
Мен барайын ага – деп,
Беттешпей туруп душманга
Тартуу бериш кандай кеп!?»
Чабала айтып салганы,
Чакчарылып Коң төрө
Ордунан тура калганы.
«Алжыган Ыраң Көөдөң!» – деп,
Сөзүн макул албады.
Сүйбөгөн соң Көөдөңү
Алмамбет, Сыргак эр жакка,
Аттанып алып, бери жакка,
Аял кылбай жөнөдү.
Көөдөң менен иши жок,
Көргөн, билген киши жок,
Көөдөң жолго салыптыр.
Көк жал Алма султаның
Калаага жакын калыптыр,
Көз байланар кезинде
Алакеңдин үстүнө
Алиги Көөдөң барыптыр.
Алмамбет көрүп бүгүлүп,
Атынан түшө жүгүрүп,
Коомалашып турушту,
Кобурап кебин урушту.

Аз токтолуп кеп айтып,
Азыр келет Чабала,
Алар көр, балам – деп айтып,
Кайра тартып кеткени.
Каапыр да болсо Көөдөңдүн
Көрбөй билген көп жумуш,
Касиет эмей неткени,
Көчөнү Көөдөң айланып,
Көп жолго узап кеткени.
Көөдөңдүн арка жагынан
Алты дуу-ду кошчу алып,
Чабала чаап жеткени.
Кудай кулду берди – деп,
Кууп ажал келди – деп,
Чок-Камыштын четине,
Мылтыгын кармап бетине,
Сырттан Сыргак токтолду,
Алеңгир жаа, сыр жебе
Асып алып мойнуна,
Алмандын кара ойнуна,
Жолуң өңүп калыптыр
Эбак ээси жок болгон
Тегирмендин ордунда.
Алмамбет менен иши жок,
Алмамбет мында турат – деп,
Айта турган киши жок,
Маңкандата бастырып,
Деңкеңдете желдирип,
Каканга дуу-ду Чабала
Кашына келип калганы.
Кыйыгына келгенде,
Кыйып өтө бергенде,
Кыраан Алма баатыры
Кыйкырып чыгып акыры,
Кый сүбөөсүн тушуна
Кыйгактуу найза мылгытты,
Кызыталак каапырды
Тегеретип найзасын,

Тебетейдей ыргытты.
Чандыбоз деген аты бар,
Чала салып бир талга,
Чапты Алмамбет каркыбар.
Чок-Камыштын четинен
Жоо бөрүсү эр Сыргак
Качырып чыкты бетинен.
Берки барган беш жолдош,
Берен Алмаң султандын
Бет алганы соо болбос,
Ырас бизди андабай
Лаанат урган экен – деп,
Бээжинди көздөй бет алып,
Качып берди тепеңдеп,
Бу жерге келип мурунтан
Бурут толгон экен – деп,
Алды-артынан чыккан соң,
Булар качты тепеңдеп,
Кылчайып артын карабай,
Караганга жарабай.
Соорусун жоого салыптыр,
Шоңшоңдоп качып калыптыр.
Жоо бөрүсү эр Сыргак
Жонуна найза салыптыр,
Топ – деп, түшүп калыптыр.
Соңунан жетип Алмамбет
Башын чаап алыптыр.
Сарала менен чуратып,
Алмамбет азыр жеткени,
Дагы калган үчөөнү
Далыга найза неткени.
Тандап туруп бек койду,
Даңкайып аттан кеткени,
Арстан Сыргак артынан
Башын чаап өткөнү,
Жалгызы да куткарбай,
Баарына ажал жеткени.
Экөө жүрүп бешти алган,

Не кылбаган бу жалган.
Алакең көңүл жайлады,
Аралдагы ак токой,
Аттарын аса байлады.
Карынын тилин албаган
Чабала шору кайнады.
Казаттын жолун нээтке алып,
Каспаң тоону бет алып,
Кан Алмаң жөнөп калганы.
Айландырып акылын,
Кайтып ойлоп калганы:
Кытайдын эли кылым кол,
Каспандын жолу кыйла жол,
Кайра тартып калайын,
Кабылан Манас, Чубакка
Кабарымды салайын,
Айтып болуп жай-күйүн,
Анан кийин барайын.
Чабаланын Чандыбоз
Эр Чубакка тапшырып,
Эринбей боо бастырып,
Сыртка жылкы салгандыр,
Кан Коңурбай баш болуп,
Каспандын жолун алгандыр,
Карагул деген аяр бар,
Кандай да болсо келет – деп,
Калкына кабар салгандыр,
Кайраты ашык зардалдыр.
Алмамбет аны ойлонуп,
Азыраак жерде артында,
Бар жарагы каапырдын
Чандыбоздой атында,
Алты атын айдап алганы,
Арстан, Манас, Чубакка
Алмамбет, Сыргак барганы.
«Соога, баатыр, соога!» – деп,
Эр Чубак тура калганы.
«Соогатың кабыл болсун – деп,

Чылбырга колун толсун» – деп,
Алмамбет айтып салганы.
Жаратканга жалбарып,
Жайлаймын күндү баатыр – деп,
Ашыкпастан, шашпастан
Жата бергин акыр – деп,
Алмамбет баатыр муну айтып,
Ал үчөөнү кубантып,
«Кабарын угуп, билип ал,
Карагул деген бири бар,
Жылкычы башы чың ошол,
Катуу аярдын бири ошол.
Бу сөздү айтып Алмамбет,
Бура тартып бу жерде,
Жалынганы Шаймерден,
Каспаңы беттеп алганы,
Камбылдын кара суусуна
Жай таштын төртөөн салганы.
Касыйдадан кат окуп,
Калмакча кара дуба жат окуп,
Барайыздан бат окуп,
Баатыр Алмаң турганы,
Айтып ооз жыйганча
Обону кудай урганы.
Тиктегенин көргөн кул,
Тилегин кудай берген кул,
Тирешкенин көмгөн кул –
Алмамбеттин өнөрү
Артыктыгы мына бул.
Асмандан булут айланып,
Ачып көздү жумганча
Айдын көзү байланып,
Жылдыздын баары жабылды,
Жылгадан туман табылды.
Тоодон булут толгонуп,
Бөксөдөн булут бөлүнүп,
Кыбыладан күркүрөп,
Кызыл мунар көрүнүп,

Көкөктөгөн немедей
Көктөн көк кашка мөндүр
төгүлүп,
Арыктын баары жыгындап,
Аңдын баары тыгындап,
Асмандан алты сай мөндүр
шыбыргак,
Борошосу бургулап,
Адамдын башын көтөртпөй,
Аркы-терки ургулап,
Туурадан туман дүркүрөп,
Каспаңдын улуу тоосунан
Кара шамал күркүрөп,
Айбан менен адамы
Аязына зиркиреп,
Борошосу басылбай,
Жааган күнү ачылбай,
Бирде жамгыр дыбырап,
Бирде келип шыбыргак.
Алакең катуу кармады,
Ак таала бер – деп, тилегим,
Алдасына зардады.
Алты күндүк жолуна
Аркы-терки кардады.
Алтымыш казык, жүз чынжыр,
Токсон баштуу жолум үй
Ар жеринен асылып,
Жылкычылар кармады.
Аңдап туруп Карагул
Акылы башта калбады.
Жылкычы башы Карагул,
Жылмаң, Чакин, Чалыңгыр,
Чоркун, Чыңгыл, Чабыры,
Толук, Шыбан, Шабыры,
Туңшалыктын Атыры,
Жылкычыга баш болгон
Шибендиктин баатыры,
Акыл кылып, кеп айтып,

Аксакалы Карагул,
Аяр экен мына бул:
«Күндүзү бүркөк, түнү ачык,
Күндүн кую бузулду,
Андап көрсөм ушуну,
Аркы-терки шыбыргак
Алмамбет жайы шекилдүү.
Эки күнү, эки түн
Басылбады бүпбүтүн.
Айтканымды угунар,
Ала чаамал кулун бар,
Анын баары кырылар,
Андап камын кылыңар.
Кар түшпөгөн жайлар бар:
Каран калган жылкыда
Кысырак кыйла тайлар бар,
Кырылып кетчү малдар бар.
Ойго жылкы айдаңар,
Ошентип көңүл жайлаңар.
Чөлгө жылкы салалык,
Чөнөрлүү түзгө баралык.
Ар жагы Туңша шаары бар,
Айланасы тең сепил,
Азаптуу жолдун баары бар.
Айтуудан тышкар иш болуп,
Чантуунун баары куш болуп,
Айланып көктөн жетпесе,
Алгыр кара шумкардай
Асмандан илип кетпесе,
Адам жетер жер эмес,
Андап турсаң, балдарым,
Жатышыңар эп эмес.
Мөөрүндү кырып салбайлык,
Болбогон ишке калбайлык.
Амандык жагын карайлык,
Армандуу болуп калбайлык,
Аңдабай жатып албайлык,
Азапка малды салбайлык.

Ашыкпай турган Алмамбет
Жай ташын сууга байлаар – деп,
Жадабастан жайлаар – деп,
Кырылып калып малдары
Кытайдын шору кайнаар» – деп,
Айтып болуп Карагул,
Аксакал экен мына бул,
Алтымыш казык, жүз чынжыр,
Токсон баштуу жолун үй
Баарык чечип бөктөрүп,
Бартал ака жүктөтүп,
Кара кумдай жайнатып,
Тогуз жүз экен жылкычы,
Тоодон ойго айдатып,
Чөнөрлүүнүн боюна,
Чөкмө тоонун оюна,
Бир чекесин жылкынын
Чоң-Бээжиндин боюна,
Чоң-Кучканын оюна
Жайнатып жылкы салганы,
Жайланып жатып калганы.
Жаадай Сарала ат менен,
Жалынганы Шаймерден,
Салып Алмаң барганы,
Жай ташын суудан алганы,
Күн чыгыштын сары жел
Заркырап жөнөп калганы.
Чымын учту чыркурап,
Чымчык учту чуркурап,
Жерден булоо буркурап,
Сасык туман, жөө туман
Тарады көккө быркурап.
Күн ачылып алыптыр,
Тоонун башын курчаган
Куу туман туруп калыптыр.
Сайлар ылдый заркырап
Сары жел жөнөп алыптыр.
Аларды таштап салыңар,

Алмамбет, Сыргак – ал экөө
Алда эминe сөзү бар,
Кабарын угуп алыңар.
Эки күнү, эки түн
Жаап күнү бүпбүтүн,
Кысталды кыйла журут – деп,
Күн жаадырып отуруп,
Кырабы бизди бурут – деп,
Кыргыз-чантуу деген журт
Кыйын аяр экен журут – деп,
Алмамбет кеткен ал элге
Бизди кудай уруп – деп,
Ар тараптын баарына
Ат менен кабар салыптыр,
Атпай Какан журтуну
Аскерге жыйып алыптыр.
Көпчүлүктө келер жок,
Көтөргөнү саадак, ок.
Таш көтөрүп, тоо кучкан,
Ачууланып тартканда
Он күндүк жерге ок учкан,
Күчүнө киши таңданган,
Күмүштөн күрсү көтөргөн
Күчү толук балбандан,
Үйдөй күрсү саптаган,
Бейууда жайга чаппаган,
Тула бойдо туушун
Душман үчүн сактаган,
Кас кылганын жуткан бар,
Эң эле сабал дегени
Казандай күрсү туткан бар.
Кагырган жоосун сулаткан,
Камыш кыйып улаткан,
Тарамышка каптаган,
Желим менен чаптаган,
Душман үчүн сактаган,
Узундугу миңжулач,
Ушундай найза көтөргөн,

Баатырдын баары мында бар,
Уккандар сөзүн тыңдаңар.
Ободогу булуттай
Оодарылып айланган,
Оно бою мунардай,
Он кулач кылыч байланган
Дөөнүн баары мында бар,
Ат мингенди билбеген
Жөөнүн баары мында бар.
Өлүмдү билбес айбан бар,
Өзөндүү жердин чөбүнө
Мал ордуна жайган бар.
Таш жүрөктүү баатыр бар,
Эч өлүмдү билбеген
Эче түрдүү каапыр бар,
Мыктылыктан келген бар,
Мылтыкка андис мерген бар,
Очогор мылтык алган бар.
Оозу кандуу арстан бар,
Оболку элден калыптыр
Кыргызда кыйла дастан бар.
Жазайыл аткан жандар бар,
Жалпы баары дүрбөгөн
Жайыл кытай заңгарлар.
Эче түмөн, эче сан,
Эң улугу Эсен кан,
Элин көргөн болор таң.
Баатыр башы Коң төрө,
Башкасынан чоң төрө,
Кытайлардан Конурбай,
Кырмуз шаанын Мурадил,
Кызыл чоктуу Нескара,
Калмактардын Ушаңы,
Кара жалдуу Бороончу,
Каңгайлардын Ороңгу,
Каткалаңдын Сайкалы,
Кайсы бирин айталы.
Солоондон бар Алооке,

Доңуз мүнөз эр Жолой,
Токшукердин Бозкерттик,
Булардын мусап тутары
Солобонун Соорондук –
Алмамбеттин атасы.
Улуктун баары жыйылып,
Лаанатка сыйынып,
Кабылдан бери калган бар,
Карк алтындан салган бар,
Кадимден берки зыярат –
Азезил чынтак салган бар.
Албан түрдүү күңгүрлөп,
Токсон тогуз коңгуроо
Кулак тунуп дүңгүрлөп,
Таталалап буркурап,
Чагалалап чуркурап,
Кытай деген кылым журт,
Кытайга болгон кызматчы
Кыйындардын сөзүн ук:
«Жааган күнү ачылды,
Жаңы бүгүн басылды,
Келип калды – дедиңер
Кыргыздын кыраан Манасы,
Жалпы келди – дедиңер
Жапастын болгон баласы,
Бүлүнчүлүк көп көрдүк
Бүтүн Бээжин калаасы.
Куу өрдөк учуп келген – деп,
Кулжа кабар берген – деп,
Купу дарбаан сөз менен,
Көңкү кыргыз келгенин
Көрбөй туруп көз менен
Не үчүн мынча дүрбөдүк,
Эл бүлдүрүп жүдөдүк.
Аскерди арбын жыйнадык,
Колго аттанып жүргүн – деп,
Адамдын баарын кыйнадык.
Куу өрдөк келип калды – деп,

Куруп калган кандай кеп,
Өтүрүк шаштык тим эле,
Өрдөктүн түбү – жин эле,
Кулжандын түбү – кайыптыр,
Кумдай аскер жыйышып,
Куру дүрбөш айыптыр,
Башта кетип, кабар жок,
Макелди шайтан сайыптыр.
Эрдикке не үчүн болжойм – деп,
Не айткан кепке болбойм – деп,
Угуз уулу болгонун
Эргежели ойлойм – деп,
Чабала кетти жолунан,
Не да болсо Манасың
Эгер эсен калбайт го
Эки дөөнүн колунан.
Ушунда келген көп аскер
Бирин тутуп, бирин жээр,
Урунарга тоо таппай,
Урушарга жоо таппай,
Убарада биздин эл,
Атышар жоону көрсөк – деп,
Ашыгып жүргөн ар бир эр.
Айткан сөзгө көнсөңөр,
Айдап чыгып аскерди
Чантуу жакка коё бер.
Күн батардын тарабын,
Коё берип аскерди
Күчүн байкап карагын,
Жетигендин тарабын,
Аткарып ийип аскерди
Артын байкап карагын».
Ал сөздү айтып жыйылып,
Акылмандын баарысы
Азезилге сыйынып,
Акылдашып калыптыр.
Арстан Сыргак, Алмамбет

Анжы-Манжы, Туңшага
Аралашып калыптыр.
Аларды таштап коюңар,
Арстан Алмаң не болду,
Кабарынан болуңар.
Ар тарапка аттанса,
Аркасынан түшпөгөн,
Канжыгадан үзбөгөн
Бөктөрүнчөк чабадан,
Не бар – дешип, ичинде
Элебеген көп адам.
Барчадан болгон чабадан,
Не бар, не жок ичинде
Байкабаган көп адам.
Орчун Бээжин журтунун
Баашасы эле башында,
Он тогуз жашар жашында.
Кытай – деп, билип элини,
Кырк уруу кыргыз баласын
Артык көрүп динини,
Уруш кылып Каканга,
Убайым салып көп жанга,
Кеткенде кийген кийими бар,
Азыркы угуз уулунда
Ал өңдөнгөн кими бар?!
Кытайча кылган чамба шым
Аягына салыптыр,
Чобдор өтүк такасыз
Маазысынын сыртынан
Баса кийип алыптыр,
Торгун чепкен жакасыз
Аркасына салыптыр,
Тубары күрмө, туура жең,
Туук өтүк, кончу кең,
Малакай койду башына,
Баягы Сыргак баатырды
Жолдош кылып кашына,
Чабала кийимин кашына,

Чабала кийимин кийгизип,
Чаркын чактап билгизип,
Кылып Сыргак орунун
Кытайча кылып борумун,
Баатыр Сыргак шол жерде
Малакай кийди башына,
Азыр бу да жасанды
Алмамбеттин кашында,
Туулга койду башына.
Туулгасы тултуюп,
Турат Сыргак мултуюп,
Карап көрүп кан Алмаң
Катуу күлдү кутуруп.
Аны көрүп эр Сыргак
Намыстанып ушул чак:
«Чынмачынга киргин – деп,
Чын ушуну кийгин – деп,
Кызыталак кытай борумун,
Келиштирип орунун
Кийгизип өзүң саласың,
Кайта баштан, Алмамбет,
Шылдың кылып каласың.
Бузбаймын – деп, көркүмдү,
Киши болбой калсам да,
Кийбейминчи, Алаке,
Бул итиңдин бөркүнү».
Калабаны баштады,
Башындагы малакай
Кайта жерге таштады.
Кайта баштан Алмамбет
Кантесиң! – деп, шашканы.
Каалаганга чоң эрмек
Кадимки элдин дастаны.
Айткан тилге киргизип,
Алдап-соолап Алмамбет
Чабала кийимин кийгизип,
Жайнап жаткан кытайдын
Жайын айтып билгизип:

«Эми, Сыргак, үндөбө,
Эсеби жок кытайдын
Элин көрүп сүрдөбө,
Аскерин көрүп сүрдөбө,
Колун көрүп колобо,
Кооп кылар аяр көп,
Андайга жакын жолобо.
Кытай болуп кымпыйып,
Жүрө көр – деп, зыңкыйып,
Ушу бизди көргөндө
Урмат кылар улук – деп,
Ушу жолу унчукпай,
Боло көргүн дудук» – деп,
Аркасында желбиреп,
Аталасын сүйрөтүп,
Алмамбет айтып үйрөтүп,
Жоолук салды мойнуна.
Аңдап көргүн адамдар,
Алмамбет кылган ойнуна.
Кыжылдата сүйлөсө,
Кытайдын тили өзүндө,
Кыйгач тартып караса,
Кытайдын сүрү көзүндө.
Балдырата сүйлөсө,
Манжынын тили өзүндө,
Бажырая караса,
Баашалык сүрү көзүндө.
Туңшанын кирди жолуна,
Душмандын кирди колуна.
Туйгун Сыргак баатыры
Ээрчип жүрөт соңуна.
Ар дуу-дудан жүз миң кол
Азырланган жер ошол,
Анжы кытай эл ошол.
Ушаң балбан баатыры,
Ушуну менен болчу эле
Анжылыктын акылы.
Баатыры кеткен кеңешке,

Башкасы боо иши жок,
Баатыр Алмаң, Сыргакты
Байкай турган киши жок.
Эртеси жок, кеч экен,
Көк жал Алмаң барганда
Көз байланган кези экен.
Сундуңунун кошуна
Туштап келип турганы,
Айтканымды уккун – деп,
Аскер башчың чыккын – деп,
Кытайча доол урганы,
Кыйкырып айтып турганы:
«Буруттун журту келиптир,
Келген менен жазасын
Мырдар Макел бериптир.
Кентунга уруш салыптыр,
Кезиккенин Макел дөө
Алмадай кылып алардын
Баштарын үзүп алыптыр.
Башчылары өлгөн соң,
Башкасынын баарысы
Качып кетип калыптыр.
Кеттекендер айткан сөз,
Кебимди уккун көзмө-көз.
Кеттеси түрк журуттун,
Аркасынан акмалап,
Келери барбы буруттун,
Аскер арбын барсын – деп,
Астын тозуп калсын – деп,
Акимдер айткан ушу кеп».
Аттан, ылдам, бачым! – деп,
Кытайча айтып кыжылдап,
Кылым аскер баарысы
Атка минди быжылдап.
Кентундун журту мол экен,
Туңша, Кентун арасы
Кере күндүк жол экен.
Кетирген жагы күн жүрүш,

Арстан Алмаң баатырдын
Алдаганы шол экен.
«Кытайдан чыккан Контөрө –
Кызыл чок ойрот журтуна
Кызматы кыйла чоң төрө,
Бадышасы Эсен кан
Барсын – деп, ылдам силерди
Өкүм кылды канча жан».
Бу сөздү айтып салганы,
Бузулуп аскер калганы.
«Жалганы жок мунумун,
Байкатайын өзүмү,
Бакбурчун кандын уулумун».
Колдун баарын айдады,
Аскери койдой жайнады.
Андан өтүп алганы,
Манжурия колуна
Барып Алмаң калганы.
Баягыдай сөз айтып,
Кете бер – деп, Кентундун
Кең жолуна салганы.
Андан өтүп Алакең
Аңгүктүн жабай журтуна
Аралап кирип барганы,
Анжы-Манжы түрүктүр,
Калмак болуп Каканда
Канчадан бери жүрүптүр.
Алдап Алмаң ар жакка,
Кентунду көздөй сүрүптүр.
Аңгүк жабай журтуна,
Ашкере кытай нуркуна
Аралап азыр кириптир.
Жатканынан турбаган,
Кайсы бири бүгүлүп,
Бүгүлгөн бутун сунбаган.
Айбандын баары мында экен,
Айдап малдай откоруп,
Жайгандын баары мында экен.

Нескара деген баатыры
Кеңешке кеткен акыры.
Алмамбет келип акырды,
Айган салып бакырды:
«Кентунга уруш салыптыр,
Керик минген дөөлөрдөн
Жүз миңи келип калыптыр.
Анжы-Манжы кетти – деп,
Андаңар ушу кепти – деп,
Буйрук угуп, барбасак
Мусулман түпкө жетти!» – деп,
Мындай кабар салганы,
Бузулуп алып мынча кол,
Чуркурап жөнөп калганы.
Бакбурчун, Какан, Чынмачын,
Кирешти деген шаары бар,
Айдалып келген бу колго
Кишисинин баары бар.
Кетирип Кентун жагына,
Адам айран калгандай
Алмамбет сындуу баатырдын
Алда берген багына,
Баштап алып Сыргакты
Барды капка жагына.
Көрбөгөн жандар шашкандай,
Көрүп жүргөн зардалдан,
Көнүк болгон балбандан
Алтымыш араң ачкандай,
Арзыганын тапкандай.
Ачылган болсо капкасы
Алтымыш араң жапкандай.
Орчун көчө жолу бар,
Ол капканы кайтарган
Он эки миң колу бар.
Капка баккан кошууну
Карап көрсөң ушуну,
Көпкөк темир кийинген,
Көсөлдүн баары мында экен,

Көрүнгөн жоону соо койбос
Көсөмдүн баары мында экен.
Балтыры бала белиндей
Балбандын баары мында экен,
Басташканды бас кылган,
Алгандын баары мында экен,
Акимдик кылып, журт билген
Зардалдын баары мында экен,
Качырганын камандай
Чалгандын баары мында экен.
Аралап Алмаң турганы,
Ачылуу көрдү капкасын,
Алтындуу доол урганы.
Доолдун угуп доошун,
Ар кошундун улугу
Алмаңды билбей курганы,
Алдына келип Алмаңдын
Аксайып карап турганы.
Анда Алманбет кеп айтып,
Айбатын салып бек айтып,
«Аттангыла!» – деп, айтып,
Алтындуу тону балкылдап,
Зумураттан жыгасы
Маңдайында жаркылдап,
Таажысы көөкар башында,
Бадыша болуп кытайга
Өкүмөт кылган жашында.
Таажысын көрүп таңыркап,
Чочуду кытай ушунда,
Алакең кылды өкүмдү,
Түккап турган тушунда.
Улуктун баары жыйылып,
Лаанатка сыйынып
Лаанат бар, манат бар,
Жайылган биздин канат бар.
«Ар тарапка аскерге

Айтып кабар бердим – деп,
Астыңрга капкалык,
Азыр мында келдим – деп,
Кентунга кетти көпчүлүк,
Кандарыңдын сөзү ушул-
Калганга салат көп түлүк».
Алмамбет айтып ийгени,
Алдоосуна киргени,
Күзөтчүнүн баарысы
Күпчүндөп атка мингени,
Кентунду көздөй бет алып,
Күүлөнүп жолго киргени.
Атынан калып айрылып,
Каңгайын айтып кайгырып,
Алтоо-бешөө калганы,
Алмамбет, Сыргак эки дөө
Атына камчы салганы,
Кылайган бирин соо койбой,
Кылычтап башын алганы.
Так ошондой ар жерде
Тентиреп жүргөн кытайдын
Кырк-элүүсүн жалмады.
Аркы атасы Чылаба,
Чылаба салган шаар экен,
Чын шу жерге барганы.
Эсирик кытай эл экен,
Сыртынан Туңша дээр экен,
Баң-баң калаа башкы аты,
Энчисине Алмамбет
Эбак алган жер экен,
Баштан-аяк күнчүлүк,
Баң базары дээр экен.
Көлдөлөңү туурасы
Көрөр болсоң алты таш,
Көргөн жерден Алмаңдын
Көзүнөн кетти кара жаш.

АЛМАМБЕТ БААТЫР АТАСЫНЫН САРАЙЫН, ЖЕРИН, СУУСУН КӨРҮП, АРМАН КЫЛГАНЫ

Эр Алмамбет бу жерде
Эскиси түшүп эсине,
Жаш имерди көзүнө,
Оболку иш түшүп оюна,
Такааты турбай боюна,
Төгөрөгүн тең карап,
Төрө Алмаң көөнү сөгүлүп,
Көргөн жерден муңайып,
Көзүнөн жашы төгүлүп,
Өз колу менен сайган бак,
Өксөп барып ошол чак,
Обологон чынарды,
Обозун Алмаң чыгарды,
Аттуу туруп кучактап,
Агып жашы бурчактап:
«Кирди-чыкты жаштыктан
Кишиликке жанган жер,
Дүнүйөсү курусун,
Киндик каным тамган жер,
Адамдыкка турган жер,
Ар ишке моюн сунган жер,
Атадан калган курган жер,
Аз болгондо алты атам
Акимдик кылып турган жер,
Жеке жалгыз мен эмес,
Жети атам өткөн курган жер!»
Ойлонуп Алмаң боздоду,
Оболку дартын козгоду,
Күңгүрөндү, боздоду,
Күлдү боюн боштоду,
Күйүттүү дартын козгоду.
«Жылаңайлак, жылаң баш,
Эки жашар, беш жашар

Ошо кезде биздин жаш,
Көйнөк кийбей жылаңач,
Көзгө жетпей биздин чач,
Ойногон жерим ушу жер,
Оюлган кытай биздин эл.
Орунуна атамдын
Кондурган калды алтын так,
Кучактаган чоң чынар –
Өз колум менен сайган бак.
Өнсө өнүп алар – деп,
Өспөсө куурап калар – деп,
Көңүлкош сайган багым – бул,
Сыргак!
Көрүп турган чагым – бул,
Сыргак!
Көмүлүп калган тагым – бул,
Сыргак!
Чырпыгым чынар болуптур,
Сыргак!
Туурасын азыр көрсөнүз,
Төрт кучакка толуптур, Сыргак!
Как ушуну көргөндө
Кан Алмаң көөнү солуптур,
Сыргак!
Кадыр Алда кудурет
Каңгырып жүргөн бир кулун
Карайлатып коюптур, Сыргак!
Астымда болгон ага жок, Сыргак!
Ажал жетсе даба жок, Сыргак!
Анжы-Манжы, Туңшаны
Ар канча айтсам мага жок, Сыргак!
Артымда болгон ини жок,
Сыргак!

Акыретке бет алсам,
Жайымды билип, жан ачып,
Күйөргө калктын бири жок,
Сыргак!
Жергеси жакын жээн жок, Сыргак!
Таянарга тага жок, Сыргак!
Тагдыр жетсе даба жок, Сыргак!
Бөлөктү койдум, бөлө жок,
Сыргак!
Эңкейип кетсем жөлөк жок,
Сыргак!
Кадырым билер калкым жок,
Ажалдан коркор наркым жок,
Баркымды билер маалам жок,
Байкасам мындай аалам жок,
Кайып болсом дүйнөдөн
Кан атам өткөн экен – деп,
Баркырап ыйлаар балам жок,
Боздоп калар ботом жок!
Айылымдан бездим дин үчүн,
Бирок акырет жайда көөнүм ток.
Жергелеш жакын жерим жок,
Жети ата тууган элим жок, Сыргак!
Каапыр да болсо зор экен, Сыргак,
Карап турсам дүнүйө,
Каңгыраган эрдин шору экен,
Сыргак!
Оң кылган ишиң сол экен,
Сыргак,
Оолаты бөлөк болгон соң,
Ордуна келбей айтканың,
Оңбогон жериң шол экен, Сыргак!
Кытай да болсо зор экен,
Карап турсам дүнүйө,
Кыйырынан азган кор экен,
Сыргак!
Карасам, кыйышкан эрдин шору
экен,

Кызматын кылсаң сол экен,
Кылсаң түздөп кызматты
Кыйшык чыгар ол экен, Сыргак!
Элдүүнүн баары эр экен,
Нени айткан сөзү эм экен,
Элсиздин баары кем экен,
Эгем Таала кудурет,
Мени, не түрдүү бендем – деди,
экен!
Калктуунун баары эр экен,
Канча айткан кеби эм экен,
Калксыздын баары кем экен.
Калкынан азган мен шордуу
Кадыр Алда кудурет
Кай түрдүү бендем – деди, экен!
Алтын так сынсын, кан өлсүн,
Азап тартпай жан өлсүн,
Ак амири болбосо,
Айылындын четин ким көрсүн.
Ар бир жерде күйүт көп,
Азабына ким көнсүн?!
Эрегиштен кан өлсүн,
Эгемдин иши болбосо,
Элиңдин четин ким көрсүн,
Эмгегиңе ким көнсүн!
Жүрөр болсо бир жакка
Жүз миң киши жолумда,
Туткалыгы сары алтын
Баашалык такта колунда,
Учкан куштай көтөргөн,
Колдон колго жиберип,
Урган таштай өткөргөн
Журтум Туңша болгон жер,
Дөөлөткө Алмаң толгон жер.
Калкымдан азып мен барсам,
Кайдан келген кытай дээр.
Билген айтат кытай – деп,
Билбеген айтар калмак – деп,

Минтип жүрүш кандай кеп!
Чын дүйнөнүн жайынан
Чымындай жандын айынан,
Акыреттин жайынан,
Аманат жандын айынан,
Алданып коркуп каарынан,
Анжы-Манжы, чоң Туңша
Айрылыпмын шаарынан.
Кытайдан бөлөк эл жок – деп,
Ойлогон жерим ушу жер,
Кыдыра чуркап өзөндү,
Бойлогон жерим ушу жер,
Жыпжылаңач чардандап,
Баш-аякка кийим жок,
Ойногон жерим ушу жер.
Жалган дүйнө кызыкка
Тойбогон жерим ушу жер,
Бала күндө турпакка
Чаңдаган жерим ушу жер,
Башка жер бар – деп, сүйлөсө,
Таңданган жерим ушу жер,
Дуу-дунун кызы Турнаны
Жандаган жерим ушу жер.
Эми келип бир көрүп,
Калбаптыр жерде бир көрүк.
Аралап андап карасам,
Кашымда нөкөр көп журттан
Калбаган экен жалгыз жан.
Төр үйүм төрткүл болуптур,
Көргөндө көөнүм соолуптур,
Сыр үйүм жылас болуптур,
Сыздап көөнүм солуптур,
Темирден кылган үйлөрдү
Жер семирп сорулуптур.
Бакчам жатыр жыйылып,
Бактарым жатыр кыйылып,
Мына шу жерде мен турам,
Бадышам, акка сыйынып,

Баш көтөргөн журтумдан
Баарысы кетип кырылып.
Дубалдар кулап, ор болуп,
Тузум эрип, шор болуп,
Тууганым куурап, кор болуп,
Душманым күчөп, зор болуп,
Күл багым кулап, ор болуп,
Күкүртүм эрип, бор болуп,
Күйөрүм куурап, кор болуп,
Күндөшүм дуулап, зор болуп,
Күңгүрөнүп мен турам
Күйүттөн жүрөк чор болуп.
Каны качкан каран журт,
Акими качкан арам журт,
Беги качкан берен журт,
Бейпай Туңша деген журт.
Төрөсү качкан төмөн – деп,
Төгөрөктү кытайлар
Төгүнү жок айтып кеп,
Элиме эмгек салыптыр,
Эч койбой бөлүп алыптыр,
Калкымды каран салыптыр,
Катасыз бөлүп алыптыр.
Ажалдуусу өлүптүр,
Арбып журтум өнүптүр,
Ар тарапка бөлүптүр,
Аздырып элди бөлгөндү
Азыр көзүм көрүп тур.
Кыйырымды кытай бөлүптүр,
Кылмыштуулар өлүптүр,
Кызыталак чочконун
Кылганын көзүм көрүп тур.
Эрдинен көзөп жырылтып,
Элимдин көбүн кырылтып,
Ар санааны санатып,
Ар тарапка таратып,
Баарысын бузуп, элимди
Башканын көзүн каратып,

Өкүмөт менен таратып,
Өзгө элдин көзүн каратып,
Шаарма-шаар сыдыртып,
Таңшандын журтун кыдыртып,
Калаама-калаа сыдыртып,
Какандын журтун кыдыртып,
Жолумду бузуп жоюптур,
Жоготуп акыр коюптур.
Уруксат албай жан кирбес,
Кара түгүл, кан кирбес,
Бендеден менмин – деп, кирбес,
Бекер түгүл, бек кирбес
Берен калган Туңшаны
Бейжайлар минтип тутканы!»
Жоругун Алмаңжоктоптур,
Жол боюнда токтоптур.
«Тобумду каапыр шоттоптур,
Тосонун казып чыгарып,
Торопой, доңуз оттоптур.
Калкым тарап бүтүптүр,
Каран калган кара жер
Калыңдыктан түтүптүр.
Кара шаар Туңшаны
Каран кылып бу күндө
Казатман эрлер күтүптүр».
Ал сөздү айтып Алмамбет
Атаганат, дүйнө! – деп,
Анжияндан алдырган,
Сагаса күлүн салдырган,
Тартса кумар кандырган,
Кара мурчтан буулаган,
Калемпирден суулаган,
Тарткан адам уулаган,
Насыбайын алганы,
Алаканга салганы,
Сырттан Алма баатырың
Үшкүрүгү баш жарып,
Үшүнө келип алганы.

Кылжейрен тулпар тери бар,
Кыраан Алмаң жашында
Кыйрашып чыккан жери бар.
Кас тулпардын тери бар,
Калбалашып кан Алмаң
Какандыкты кыйратып,
Качып чыккан жери бар.
Кузбар менен Бороончу
Тозо чыгып жолунан,
Нескара, Жолой – эки дөө
Куба келип соңунан,
Урушта жүрүп Алмамбет
Алтын найлуу канжасы
Кокус түшкөн колунан.
Шоттоп салып ал жолду,
Кабар айтып ой-солду
Баскан жолу байланган,
Башка жол менен айланган.
Ошо күндөн ушу күн
Оёндор барды так бүгүн.
Башка адам кадам салбаган,
Барган жан аман калбаган,
Багып турган кенсү бар,
Баш-аягы түшчүлүк
Көрүнгөн жанды кармаган.
Кытайдын сырын билген эр,
Кылчайбай жолго кирген эр –
Кырааның Алмаң кемеңгер
Ат жарышым барганда
Найзаны сайып бир жерге,
Арстаным, Сыргак, түшкүн – дээр.
Жер семирп алыптыр,
Шибер чайкап калыптыр,
Найза сайган жерине
Эр Сыргак колун салыптыр.
Сыйпалап учун караса,
Алмаңда акыл бир канча,
Алтын найлуу чоң канжа

Жаткан экен дат басып,
Найын жарып ат басып.
Алды Сыргак колуна,
Баштап алып Сыргакты
Алмамбет салды жолуна.
Алмамбеттин асынган
Алтындуу саадак жаасы бар,
Алиги алган канжанын
Аз болгондо, каапырай,
Он жети байтал баасы бар.
Ойрон Алмаң айтып кеп,
Олжоңо, Сыргак, алгын – деп,
Күлүмсүрөп, болкулдап,
Күлүп алып солкулдап,
Алакең жолго салыптыр,
Арстан Сыргак артында
Жылкыны качан көрөм – деп,
Сыргактын ушу дартында.
Каспандын кара суусу бар,
Кара саат ушу бар.

Аяк менен башына
Аргымак салса ойнобойт,
Найза салса бойлобойт,
Тобурчак салса ойнобойт,
Кечүүдөн бөлөк жерине
Тогуз найза бойлобойт.
Шыта кечүү – Таш кечүү,
Алмамбет билген маш кечүү,
Кечүүдөн кечип алганы,
Каршы алдынан Карагул
Каршы чыгып калганы,
Алыстан көзүн салганы,
Алманды көрүп алганы,
Айбаты катуу, заары күч
Алмамбетти көрүптүр.
«Билеги жоон, таш жүрөк,
Душманга салган чоң дүмөк,
Бил мүчөлүү бадирек,
Айбаты арстан жолборстой
Алышкан аман болбостой.

АЛМАМБЕТ БААТЫР КАРАГУЛГА ЖОЛУГУП, КАРТКҮРӨНДҮ ЖЫЛКЫГА КОШУП, ЖЫЛКЫНЫ АЛГАНЫ

Азыр келген сен кимсиң?
Албарстан кылыч байланган,
Асмандагы булуттай,
Аркы-терки айланган,
Атышкан жоосун жайлаган
Алп мүчөлүү сен кимсиң?
Жулкушканын алгандай,
Журт бийлеген зардалдай,
Кармаганын оң кылбас,
Каруусу толук балбандай,
Карап турган сен кимсиң?
Качыруучу жолборстой
Марап турган сен кимсиң?

Карагулду тутууну
Санап турган сен кимсиң?»
Бу сөздү айтып Карагул,
Бура тартып мына бул,
Кекселикке салганы
Кетер жагын бет алып,
Кетенчиктеп калганы.
Кытайча сүйлөп кыжылдап,
Кырааның Алмаң барганы.
Шаарым менин Чынмачын,
Жайымды уксаң тыңдаарсың.
Каңгулардын калкымын,
Бакбурчунга – бадыша,

Бир атадан жалкымын.
Жакындабай неттиңиз,
Жалкоо болгон кейпиңиз.
Бурут кайда, эл кайда,
Мындайчылык кезекте
Бу жерге келер эр кайда,
Бурулушта не пайда.
Чантуу кайда, эл кайда,
Туңшага кирер эр кайда,
Саксынышта не пайда.
Айтканымды туюнчу,
Абыгыйым, сүйүнчү,
Куп тында менин сөзүмдү,
Абыгый көрдүм көзүңдү,
Кубантууга келгемин
Ушу жерге өзүңдү.
Уругу түрк – улуу журт,
Көптүгүн көрсөң – кара курт,
Дини ислам дининде,
Бизге душман зилинде,
Манас деген чыгыптыр
Бакбурчун, Какан, Бээжин – деп,
Баяндап бизди угуптур.
Баштакы кеткен Алмамбет
Кыдырып тентип казактан,
Кутула албай азаптан
Манаска барып туруптур.
Дайынын айтып бул элдин,
Тамырын тартып ал элдин,
Билем – деп, баштап жолуну,
Алачтын алып колуну
Келип мында калыптыр.
Кентун да кыйла калыктар,
Кездешип турган жеринде
Кезенип Макел барыптыр.
Макелди көрүп баарысы,
Баарынын кетип намысы,
Көңкү баары көрүптүр,

Көргөндөрдөн көп адам
Жүрөгү чыгып өлүптүр.
Калгандары качыптыр,
Бээжинди чабам – деп, келип,
Өз дүйнөсүн чачыптыр.
Өлгөнүнөн калганы,
Өрттөнүп кеткен чантуулар,
Өзүнө балаа салганы.
Сүйүнчү! – деймин, абыгый,
Сөзүмдүн жок жалганы».
Алмамбет айткан сөзү бул,
Аяр кулдун өзү бул.
Жаадай учкан Торуайгыр
Бура тартып алганы,
Бута бою барганы,
Сырттан Сыргак баатырга
Көзү түшө калганы.
«Кытайбы – деп, ишенип,
Кыла жаздым өзүмө.
Кыйшыктыгы көрүндү,
Жолдош болгон жигитиң
Жоо көрүндү көзүмө.
Атынын мойну бир кулач,
Узун сакал, такма чач.
Келиштирип ат минген,
Кең соорусу бир кучак,
Кара байыр – тобурчак,
Качыргандан токтолбос,
Каман сыны бар экен,
Касташканын бас кылып,
Алган сыны бар экен,
Кармаганын катырган
Балбан сыны бар экен,
Калк бийлеген, журт кармап
Зардал сыны бар экен.
Ташты чапса кескендей
Албарс сыны бар экен,
Качырганын соо кылбас

Жолборс сыны бар экен.
Миңди көрсө качпаган,
Миң душмандан бир өзү
Көп экен – деп, шашпаган,
Санды көрсө качпаган,
Сан душмандан бир өзү
Санаасын бузуп шашпаган,
Сундуруп найза тартпаган,
Сумсайып жоодон кайтпаган
Султандык сыны көрүнөт.
Адамга сырын айтпаган,
Атышкан жоодон кайтпаган
Арстандык сыны көрүнөт,
Азар түмөн кол болсо,
Айбаты журттан бөлүнөт.
Койгулашкан душманды
Коёндой жерге жанчтаган,
Каптап келген душманга
Коркуп колтук ачпаган,
Комокойлуу сыр найза
Уңгусун болот аштаган,
Сундурганын сулаткан,
Урушканын кулаткан,
Качырган жолборс сынданган,
Казат десе чыңдалган
Кайраты ашык мунуң ким?
Ашык көрдүм сынын – деп,
Айтып берчи сырың?» – деп,
Алмамбеттен сурап кеп,
Карагул каршы турады,
Жакындабай Алмаңдан
Жайы-күйүн сурады.
Эр Алмамбет кеп айтат:
«Анын жайын менден ук,
Атасы анын зор улук,
Какандан келди тоорулуп.
Баатырлыгы башкача,
Балбандыгы бир канча,

Жолукса жоону мыктайт – деп,
Жолу катсын бу жаң-жуң
Кыйкырсаң кулак укпайт – деп,
Сүйлөөгө тили чыкпайт – деп,
Жолуккан жоону мыктайт – деп,
Найзасын канга чыкпайт – деп,
Атышкан жоосун мыктайт» –
деп,

Алмамбет айтты мындай кеп.
Алдыма каршы жолукса
Акыр заман салсам – деп,
Алмамбет жакын барыптыр,
Жаадай болгон Торуайгыр,
Жаалы катуу Карагул,
Жакындабай мына бул,
Алмамбет анык өзү – деп,
Айткандай бирөө шыбыр кеп,
Нарылап жөнөп баратыр.
Кармайын десе жеткирбей,
Кыябына келтирбей,
Кыңгайлап кетип баратыр.
Качар жагын бет алып,
Ыңгайлап кетип баратыр.
Жакындабай кеп сурайт,
Жайы-күйүн бек сурайт:
«Коштогонуң – күрөң ат
Кандай жылкы? – деп, сурайт.
Айгай укса шашпаган,
Азар түмөн жылкынын
Астына түшсө баштаган,
Ай караңгы түн болсо,
Адашып жолдон азбаган,
Билгендей жолду баштаган,
Бир изин ката баспаган
Тулпардан чыккан буудан – деп,
Желигип кулак жапырбас
Жер жарылган чуудан – деп,
Капталын сууга батырбас

Дарыя чалкар суудан – деп,
Тайгылбаган бийиктен,
Ташка басса кем эмес
Зоодо жүргөн кийиктен.
Ар өнөрү бар экен,
Айбандан шаңдуу мал экен.
Башы Какан, Бакбурчун
Баарын көрдүм бу журттун,
Каспаң калаа, Чынмачын –
Каралаган журтум бу Керешти,
Кентун, Туңшаны,
Кездик баарын ошону.
Атагы Бээжин – улуу журт,
Андабаган элим жок.
Айбанат болгон жеринде
Малдан мындай керим жок,
Байкабаган малым жок.
Бекер куйрук жал эмес,
Бээжиндиктин мал эмес.
Жал-куйругу төгүлгөн,
Туяк тийген жерлери
Туш-тушуна бөлүнгөн,
Чуу укканда күч алып,
Тулпардык шаңы көрүнгөн,
Биздин элдин малы эмес
Коштоп жүргөн атыңыз.
Биздин элдин түрү эмес
Экөөңдүн мүчө затыңыз.
Кайдан чыккан мал – деди,
Кабарын айта сал» – деди.
Эр Алмамбет кеп айтат:
«Ээ, абыгый! – деп, айтат.
Кентунга Макел барыптыр,
Кезигип душман калыптыр,
Кезиккенин соо койбой
Кесип башын алыптыр.
Келген чантуу-буруттан,
Чабуулдан түшкөн ат экен

Чантуу деген журуттан,
Соогатка берди бизге – деп,
Жол боюнда кезиктик
Абыгый, азыр сизге» – деп,
Алмамбет сүйлөйт мындай кеп.
Кубанган болуп Алмамбет:
«Куп билесиң, абыгый:
Сонун жылкы дедиң – деп,
Колго кабар берүүгө,
Каспаң, Туңша калаага
Кабар айтып келүүгө
Келген элем өзүм – деп,
Айткан кеңеш сөзүң – деп,
Коржондогон каранды
Коштоп жүрүп нетейин,
Кошуп коюп жылкыга,
Колдон кутулганым соң,
Коштоп алып кетейин».
Айтып туруп Алмамбет
Шыпырып алды жүгөндү.
Ар канча кыйын болсо да,
Акимсиген Карагул
Айласы эми түгөндү.
Түгөнбөсө неткени,
Желе басып Карткүрөң,
Жылмаңдаган союлгур,
Жылкыга кирип кеткени.
Аралашты малына,
Аралап жылкыга кошулса,
Алеңгир салар баарына.
«Баятадан кеп айтсаң
Башканы коюп, мени айтсаң
Чантууну чаап алдык – деп,
Кыргызга ыргын салдык – деп,
Сүйүнчүлөп кеп айтсаң,
Сүрдүк жоону – деп, айтсаң,
Баары бирдей бар атты,
Сен үчүн даяр кылмакмын

Сексен кылдай кара атты.
Баян кылган өзүндү,
Башта айтсаң мындай сөзүндү
Бала окутуп алмакмын,
Дасторкон кылып салмакмын,
Кылсам сонун ишим бар,
Туңшанын оң жак четинде,
Кириши деген шаарда
Кырк миң үйлүү кишим бар,
Жакындан жакын көрмөкмүн,
Кырк миң үйлүү адамды
Кызматыңа бермекмин.
Али дагы кур болбой
Аттан болсун тогуз жүз,
Кирештинин элине
Суктанбагын, күдөр үз».
Чылгый балаа Карагул
Кутулуп менден кетсе – деп,
Кутургурга жакындап,
Чылбырга колум жетсе – деп,
Алмамбет барат жакындап,
Айтып сөзүн баркылдап.
Коё берсе Торайгыр
Учканы туру закымдап.
Алты карыш куржунга
Аябай кумдан салыптыр,
Аткан октой кетер – деп,
Арышын керсе Торайгыр
Ажалым бөөдө жетер – деп,
Кум салынып кутургур,
Карагул ишин карап тур.
Бекер болду Алмаңдын
Мылтык, кылыч жарагы,
Каталдын уулу Карагул
Мыктылыгын карагын,
Карагулду согууга
Кан Алмамбет баатыры
Камдап жүрү жарагын.

«Абжордун бири көрүнөт
Айтып турган сөзүң – деп,
Жаадай Сарала ат минген,
Сары алтындан тон кийген,
Санды түмөн кол болсо,
Жазганбай жоого бир тийген
Сандыргалуу сен жигит,
Жаалың катуу эр жигит,
Жакындаба өзүңүз,
Жалындуу турат көзүңүз,
Канкор бурут келди – деп,
Кападабыз өзүбүз.
Оройлук болот мунуңуз,
Шо жерге токтоп туруңуз.
Дагы жайы-көйүндү
Жакшылардан угурбуз».
Бу сөздү айтып Карагул,
Булуттай учкан Торайгыр,
Бучкакка камчы салганы.
Буркуратып тозонду
Кеңтунга кетти Карагул,
Кетте душман мына бул.
Кулду кудай урду – деп,
Кууганда болбос муну – деп,
Эр Сыргакка кеп айтат:
«Эми туруп иш болбойт
Жылкы тийбей – деп, айтат.
Аныктап бизге ынанбай,
Азыр кетти Карагул,
Аярдын бири мына бул.
Душман азыр келер – деп,
Тутанып өлгөн бадырек
Туш-тушка кабар берер – деп,
Камданса балбан баатыры,
Кайгы салар акыры.
Кан Сыргак сенден кем эмес
Карагулдун акылы».
Бу сөздү айтып салганы,

Мубакүлдүү найзаны
Алмамбет кагып калганы.
Какканда найза күңгүрөп,
Түмөндөп жаткан көп жылкы
Түп көтөрө дүңгүрөп,
Каспаң тоонун оюнда,
Кара суунун боюнда,
Аяк-башы көз жетпей
Аралда жаткан калың мал,
Алмамбет, Сыргак эрдигин
Аңгемесин карап ал.
Алты жүз экен жылкычы,
Үрккөнүндө жылкысы
Кай бирөөндө аты бар,
Кайсы бири бейкабар,
Бир бирине сүйлөгөн
Кайгысыз уктап жатыңар,
Жолум үйдөн дүргүшүп,
Ыштан салды кылгандар
Чалбарына мүргүшүп,
Мүдүрүлүп жыгылып,
Жүрөк оозго тыгылып,
Ычкырларын үзүшүп,
Үстөмөндөн түшүшүп,
Маңдай-тескей жыгылып,
Кочкордон бетер сүзүшүп,
Ашыкпаса не болду,
Акылы баштан жоголду,
Шашып тура калышып,
Чапанынын ордуна
Чалбарын колуна алышып,
Жеңин таппай, желбегей –
Жыпжылаңач калышып,
Чочуп тура калышып,
Тебетейим экен – деп,
Байпагын колуна алышып,
Башына кие салышып,
Найза, кылыч анда жок,

Урушту ойлой калышып,
Укуругун алышып,
Укурук колдо короңдоп,
Уйгу-туйгу сороңдоп,
Ушулар минтип калыптыр.
Алар антип жатканда
Алмамбет айгай салыптыр.
Алмамбет үнү жаңырды,
Алмабаш мылтык чаңырды.
Арстан Сыргак, бу дагы
Арстандай чамынды.
Акыл артык табылды,
Сороюп турган каапырга
Жонго найза кагылды.
Алмамбет, Сыргак – эки дөө,
Азыркысын аңдаса,
Жылкычынын көбү жөө.
Алмамбет, Сыргак аралап,
Аттууларын жаралап,
Жөө турганын сулатып,
Найза сайып кулатып,
Айдаганы көп жылкы,
Кулун-тайын чуулатып,
Агер жакшы болбосо – деп,
Кытайдан чыккан Коң төрө
Кайратына бир келсе,
Кара чаар жолборс – деп,
Каяша кылбай койбос – деп,
Байкасам кыйын биздерге
Малынан албай коюш – деп,
Отуз жүз миң аскерге
Ушу болор союш – деп,
Жүргөн аскер түмөн кол
Камдап берип союшун,
Андан кийин саларбыз
Каапырларга согушун,
Ойлогон экен Алмамбет
Ошо түрлүү жумушун.

Андан кийин саларбыз
Ойротко орчун урушун.
Аны ойлогон Алакең
Ак доолду карс коюп,
Алмабашты тарс коюп,
Аяк-башы күнчүлүк
Аралдагы жылкыны
Алмамбет айгай салыптыр.
Арстан Сыргак баатыры
Атып мылтык акыры,
Аралдагы жылкынын
Башынан ылдый жапырды,
Тозоңун тоодой сапырды.
Атына минген каапырды
Алмамбет найза батырды.
Алмамбет сайып өтүптүр,
Аркасынан эр Сыргак
Башын чаап кетиптир.
Эр Сыргак сайып өтүп жүр,
Аркасынан Алмамбет
Башын чаап кетип жүр.
Баштаганы Карткүрөң,
Баатыр Сыргак, эр Алман
Бакырып салып чоң сүрөөн,
Кыраандарың барында
Кытайга салган чоң дүрбөөн,
Айгайын арбын салыптыр,
Астына түшүп жылкынын
Карткүрөң жөнөп калыптыр.
Желип алып бараандап,
Жылкыны баштап караандап,
Айчылык жолдон азбаган,
Ай караңгы түндөрдө
Бир изин жаза баспаган,
Азар түмөн жылкынын
Астында Күрөң баштаган.
Астында мылтык атылса,
Айбандай үркүп шашпаган,

Баштаганы көп жылкы,
Бара жатыр Күрөң ат.
Шыта кечүү – Таш кечүү
Шыпкаалап жылкы кечиптир,
Капкага жакын калганда
Карагул чочко жетиптир.
Баштаганы көп жылкы,
Бара турсун Карткүрөң.
Аны коё салыңар,
Алиги кеткен Карагул
Кабарын угуп алыңар.
Торайгыр менен чуратып,
Тозоңун алыс чубалтып,
Карагул жолго салыптыр.
Каран калган Торайгыр
Кайра тартып калк этип,
Үркүп кетти жалт этип.
Торайгырга нетти? – деп,
Эгерде үркпөс союлгур,
Неден үркүп кетти? – деп,
Үстүндөгү Карагул
Жыгыла жаздап делп этип,
Ээрден көтү кылтайып,
Үзөңгүдөн бут тайып,
Карагул көрдү кылчайып,
Капка баккан жайсандар
Катар жатыр булайып,
Өлүп жатыр сулайып.
Муну көрүп алганы,
Кентунга барсам белем – деп,
Карагул коркуп элендеп,
Кайнап жаткан буруттан
Каяктан жетип келер – деп,
Эрдемсиген Карагул
Эси чыгып элендеп,
Каспаңдагы кан Коңур
Кайгысыз жаткан, оңбогур,
Кабары ага берем – деп,

Канча түмөн кол жатыр,
Кол ичинде көй баатыр,
Каалаган казат жолум – деп,
Кабарсыз калыш кандай кеп.
Баатырдын башы Коң төрө,
Башкасынан чоң төрө
Баштап алып келем – деп,
Чантуулардын сазайын
Чабышкан жерде берем – деп,
Бура тартып калганы,
Булуттай учкан Торайгыр
Бучкакка камчы салганы.
Шыта кечүү бет алып,
Карагул жөнөп калыптыр
Чылгый ичи от жанып.
Каршы алдынан караса,
Чаң созулуп буркурап,
Тай кулуну чуркурап,
Айдалып келет жылкысы.
Азыр келди Карагул
Жылкыга айла кылгысы,
«Ай-ай, ай-ай, какай!» – деп,
Астынан каршы тозуптур.
Тозгонго болбос Карткүрөң,
Жылкыны баштап озуптур.
Бир четин тозсо, бир чети,
Тозулбай жылкы да кетти.
Бир жагын тозсо, бир жагы,
Көт жагы селдей каптады,
Көпчүлүгүн көргөндө
Карагул чыга качканы.
Көпчүлүк менен нетер – деп,
Көп жылкы тепсеп кетер – деп,
Өрөпкүп алган өз малым,
Өлтүрүп түпкө жетер – деп,
Карагул иши арыптыр,
Капканы көздөй барыптыр.
Көрбөгөн бенде шашкандай,

Көп кубатын чачкандай,
Көргөн көнүк балбандан,
Көзү канык зардалдан
Алтымыш араң ачкандай,
Алтымыш араң жапкандай,
Ага асылган бендеси
Каруусу келбей алдырап,
Капканын даамын таткандай,
Аны көрдү Карагул,
Аярдын бири мына бул,
Бурутка коё бергенче
Мунун баарын кырсам – деп,
Мындай бир ишти кылсам – деп,
Чантууга коё бергенче,
Чабуулу мында келгенче
Жалпы кырып салсам – деп,
Жаным аман калсам – деп,
Жанынан канжар алганы,
Так он алты жылкысын
Жара тартып салганы.
Мал жарылып өлгөнү,
Өлгөнүн көзү көргөнү.
Өлгөнүн айбан билеби,
Арты каптап туш-туштан
Алды-артынан жөнөдү.
«Атаганат дүнүйө,
Алиги келген бир жигит,
Айбаты суук эр жигит
Алмамбеттин өзү экен,
Капылет калган экенмин,
Караган кара көзү экен,
Мен Карагул шордуунун
Кара баскан кези экен».
Муну ойлонуп Карагул
Бура тартты мына бул.
Каспаңды көздөй кетүүгө,
Кара суудан кечүүгө,
Каспаңда Коңур баатырга

Калдык – деп, заман акырга
Кабарын айтып жетүүгө
Карагул ойлоп алыптыр.
Капталынан качырып
Алмамбет найза салыптыр.
Алтындуу кемер чети – деп,
Айдалынын бети – деп,
Арбак урган Карагул,
Ажалы эми жетти – деп,
Алмамбет найза шилтеген.
Жардам тилеп Карагул
Жанында кылыч – тинтеден.
Сыйпалап кылыч алсам – деп,
Найзасын чаап салсам – деп,
Карагул ойлоп калыптыр.
Каары катуу Алмамбет
Далыдан найза салыптыр.
Ээрден көтү кылтайып,
Үзөңгүдөн бут тайып,
Апкаарыбай канетсин,
Артынан жетип жоо сайып,
Карагул барат калпандап,
Эки өңүрү далпандап.
Түндүкчүнүн Торайгыр,
Түмөндөн чыккан зор айгыр,
Желмаяндай союлгур,
Желкайыптын баласы –
Жеткирүүчү мал эмес.
Арышын керип чураган,
Артынан чаңы бураган.
Айдалганы көп жылкы,
Кулун-тайы чуулаган.
Барган сайын Торайгыр
Басып кетип баратыр,
Ар чуркаса бир карыш
Ашып кетип баратыр,
Алмамбеттин Сарала
Жетпесин билип, жер өлчөп,

Шашып кетип баратыр.
Кууп жүргөн Алмамбет,
Кузгун эле Карагул,
Кууган менен жеткирбей
Торайгыр барат мына бул.
Сарала ат жадап алыптыр,
Каспаңдын Кара суусуна
Карагул келип калыптыр.
Алтындуу кемер четине,
Ай далынын бетине,
Абыгый Карагулундун
Найза кирип этине,
Бир баашадан кем эмес,
Карагулдун сыягы,
Чарайна, соот, кыягы,
Кыпкызыл кан быягы.
Найзанын учу тийиптир
Ай далынын бетине.
Далыдан аккан кызыл кан
Жабылган бойдон этине,
Кан куюлуп көтүнө,
Кечүүсүз жерден салыптыр,
Торайгыр чуркап киргенде
Тоодой болгон Карагул
Түк көрүнбөй калыптыр.
Шып коюп айгыр чыкканда
Аярсыган Карагул
Шыпырылып калыптыр.
Сууда калды Карагул,
Суурулган бойдон Торайгыр
Жолго салды мына бул.
Карагул сууга киргени,
Караңгыда Алмамбет
Кай кеткенин билбеди.
Торайгыр кирди октолуп,
Сарала ат калды токтолуп,
Караңгыда көрүнбөй,
Карагул калды жок болуп.

Сууга кирип арылдап,
Суу ичинде Торайгыр
Сүзгөндөй болду барылдап,
Доошу чыкты бырылдап,
Сүзгөндөй болду кырылдап,
Кутулуп бу кул кетти – деп,
Акыр болду, болбоду,
Каапырга кабар жетти – деп,
Карап туруш эппи – деп,
Кайра тартты Алмамбет.
Карагул сууда калганы,
Шыйрагы узун Торайгыр
Шыпырылтып салганы.
Алмамбет аны туйбады,
Аяр кылып турбады.
Жылкынын жүрдү артынан,
Шашкелик жолго буйдалды
Торайгырдын дартынан.
Алмамбет кайра салыптыр,
Арстан Сыргак акырып,
Айгай салып бакырып,
Желегин желге жапырып,
Доол согуп, карс коюп,
Мылтык атып, тарс коюп,
Манас менен Чубакка
Жетсем – деп, аман убакта,
Алмамбет, Сыргак – ал экөө
Ашыгып жолго салыптыр.
Айбандан шаңдуу Торайгыр
Араандай оозу ачылып,
Арышын керип союлгур,
Ак көбүгү чачылып,
Колго кирип калыптыр,
Байкабаган башкасы,
Коң төрөгө барыптыр.
Эр Коңурбай баатырга,
Түркүгү алтын чатырга,
Тушуна барып турганы,

Чарадай болгон чоң туяк
Чапчып жерге урганы.
Коркуу менен жатыптыр,
Коңуругун басыптыр,
Айтарына тили жок,
Айгыр жерди казыптыр.
Күрсүлдөп тушу казылып,
Коңурбай көзү ачылып,
Жүгүрүп чыгып эшикке,
Коңурбай жаман шашылып,
Эшикке чыгып караса,
Эл аманын кааласа,
Улутунуп Торайгыр
Турган экен тушунда.
Чамбылала чаң болуп,
Торайгыр келген ушунда.
Адамсыз көрдү айгырды,
Алган экен малды – деп,
Эр Коңурбай кайгырды.
Бар жарагын байланып,
Жоо жарагын шайланып,
Кайра жаачу булуттай,
Каары жүзүнө айланып,
Этеги жайык Көккүбө,
Ок өтбөгөн бек күбө,
Албарс болот эгетип,
Арасына салдырган,
Сайган найза түк өтпөй,
Кармаган колду талдырган,
Жазайыл атса ок тешпей
Ортосуна калдырган,
Көөкардан топчу муштумдай,
Көркүн көрсөң ушундай,
Көккүбөнү жамынып,
Көрөр болсоң Коң төрө
Көк жолборстой чамынып,
Очогор мылтык асынып,
Октой болгон Алгара ат

Ойку-кайкы бастырып,
Келип Коңур кент урду,
Түн ичинде түмөндөп,
Кент түбүндө эл турду.
Кент дегениң мунара,
Андап көрсөң буларга,
Тогуз миң кулач бийиги,
Коңгуроосун бир урса,
Тогуз күндүк жолуна
Ырас экен тийими.
Кол эсинен жаңылды,
Мунарага панар жагылды,
Коңгуроо бекем кагылды,
Уюп жаткан калың кол
Ат-атына жабылды.
Токсон миң аскер толкуду,
Канча каапыр калкыды.
Жүз миңи жүзгө толгону,
Эр Коңурбай токсон миң,
Эртелеп жүрмөк болгону.
Алдары арбын күчтүүсү,
Найзасы албарс учтуусу,
Кылычы кыйла курчтуусу,
Калканы болот дөөлөрү,
Ат көтөргүс жөөлөрү
Аламандап жөнөдү.
Аларды таштап салыңар,
Мурунку кеткен аскердин
Алда эмиңе сөзү бар,
Кабарын угуп алыңар.
Чантууну Макел алды – деп,
Кыргызга кыргын салды – деп,
Ногой уулу оңбоду,
Макел барып оңдоду,
Манасын баштап сойду – деп,
Шыгай деген карысын
Шып дедире барганда
Тирүү жутуп койду – деп,

Айткан экен Алмамбет.
Ал сөзүнө ишенип,
Аскердин баары ырас – деп,
Барсканды үйдөй тутары,
Бул бадирек Макелдин
Анык ырас чын эле
Адамды тирүү жутары.
Кылымдан ашык тыңдеген,
Кыжылдап кытай баарысы
Калп эмес, ырас чын деген.
Алмамбет алдап, кеп айтып,
Кентунга баргын – деп, айтып,
Жолуккандын баарысын
Жолдон айдап жиберген.
Ал аскердин баарысын
Ажал жетип имерген,
Он эки миңкошууну,
Ойлоп көрсөң ушуну,
Кентунда жаткан Ороңгу
Келгенде көрдү олорду.
Калмактын чоңу Ушаңы,
Карады, көрдү ушуну.
Алиги барган аскердин
Аты-тону бошоду,
Ушаң менен Ороңгу
Уруксатсыз келдиң – деп,
Ушалады олорду.
Ушаланбай неткени,
Кылайган бири калбастан,
Кыргын болуп кеткени.
Кытайдын кара намысын,
Кыргызды билбей келдиң – деп,
Кыйратып кырып салышын.
Аңдасаңчы ага-ини
Алмамбет жылкы алышын.
Бээжин деген бекем жер,
Кытай деген кылым эл.
Өлүгүн ачкан көрүнөн,

Эсеп жеткис жылкысын
Бээжиндин алды төрүнөн,
Арстан Алмаң баатырдын
Ар өнөрү көбүнөн.
Алмамбет деген ал өзү,
Ааламга маалим бу сөзү,
Кытайдан болгон ал өзү,
Кыргызга маалим бу сөзү.
Капкадан сүрүп карартып,
Кас тулпар менен жаратып,
Улук күлүк Сарала ат
Урушка сактап кубатын,
Ылоо минип ортодон
Коң төрөнүн кур атын,

Алмамбет, Сыргак – ал экөө,
Жамынганы, кийгени
Сары алтын, соот, күрөөкө,
Коркуу кирбей жүрөккө,
Манас менен Чубакка
Жылкысын айдап бу чакта,
Жайнатып жолго салыптыр,
Төрөсүнөн кеткени
Төрт күн болуп калыптыр.
Эки күнү, эки түн
Өтүп кеткен бүпбүтүн.
Өткөн күндүн бүтүнү,
Уккандарга улуу сөз
Уруштун болсун күтүнү.

КОҢУРБАЙ ЖЫЛКЫНЫН АРКАСЫНАН КЕЛИП УРУШКАНЫ

Жүз миң баатыр, балбаны
Коңурбай тандап алганы.
Коң төрө жүрдү кол менен,
Алмамбет кеткен жол менен.
Аларды таштап салыңар,
Аскерден кабар алыңар.
Атактуу кыйла каны бар,
Кырмуз шаанын Мырадил,
Кызыл чоктуу Нескара,
Калнактардын Ушаңы,
Кара жалдуу Бороончу,
Каңгайлардын Ороңгу,
Каткаландын Сайкалы,
Кайсы бирин айталы,
Солоондон бар Алооке,
Доңуз мүнөз эр Жолой,
Токшукердин Бозкертик,
Солобонун Соорондук,
Судаң, Ачаң – эки дөө,
Ат минбеген алар жөө,

Жайыл, Кудан, Көдөнү,
Жалпы улуктар жөнөдү.
Он жүз миңден кол алып,
Дүңгүрөгөн көп аскер
Түрк уулуна жол алып,
Атасы Угуз, аты түрк,
Алыстан келген бу бир мүлк.
Уругу угуз – улуу журт,
Көп жерге кеткен чачылып,
Карасаң арбын кара журт.
Карыясы Кошой бар,
Ошол кезек заманда
Канзаадалар кошо бар,
Байгур-уйгур баары бар,
Бадыша бар, каны бар,
Башкы атасы Алач бар,
Атпай түрк журтунан
Арбактуу арстан Манас бар.
Элемандын Төштүгү,
Эштектен бар Жамгырчы,

Казактардан Көкчө бар,
Кара жаак Үрбү бар,
Калмактан Санжы беги бар,
Карыядан Музбурчак,
Кырк баатырдын баары бар,
Кыраан Бакай каны бар,
Кырк жигиттин башчысы
Кыргыз сындуу кары бар.
Күлдүндүн уулу Чалыбай,
Күлдүргүчү Ажыбай,
Кыргыздын беги Кутунай,
Каратоко Мажиги,
Камбар уулу Чалиги,
Сарт уруктун Сатайы,
Алчындардын Атайы,
Үйшүндөрдүн Үмөтү,
Үмөт уулу Жайсаңы,
Аргын Каракожосу,
Бообек, Шаабек, Шүкүрү,
Арбандардын Алтайы,
Дөрбөндөрдүн Төртайы,
Төлгөчү кара Төлөгү –
Өнөрү журттан бөлөгү,
Агыдай далы көрүүчү –
Ашкере айтып берүүчү,
Топтун башы Токотой,
Эл белгиси Элеман,
Калк бийлеген Калкаман,
Серек менен Сыргагы –
Серпишкен жоого чыйрагы,
Коңгуроолуу байдын кош Абыш,
Кош башкарган эр Ыбыш,
Алымдын уулу Алакен,
Арстан Мажик бар экен.
Караңгыда кол жүрсө,
Казатка түрк жол жүрсө,
Карсактын изин жаңылбас
Кадыржайнак Шууту бар –

Калк чайкаган куусу бар.
Түн ичинде кол жүрсө,
Түмөн алач жол жүрсө
Түлкүнүн изин жаңылбас
Түмөнжайнак Шууту бар,
Түмөндөн чыккан ушулар.
Казактан бар Жоорунчу,
Кара тейит журтунан
Кайгыл, Бөкөл, Тоорулчу.
Шаңгынын уулу Кербени,
Шыпты кашка Дөрбөнү.
Бөрү жолдуу Бөгөлү –
Жоону алыстан көргөнү.
Ырчы уул, Боз уул ыктуусу,
Эр Тазбаймат мыктысы,
Казат десе камданып,
Каршы чаап чыкчуусу.
Кара түлөө Кабыке,
Жаңгир уулу Жабыке,
Сай төрөнүн баары бар,
Башчысы Кыргыз кары бар.
Бет алган жагы кызыл өрт,
Себилдүүсү сексен төрт.
Бээжиндиктин бектери,
Мунун түрүн ким көрдү –
Мурункунун кептери.
Алтындуу доол карс коюп,
Алмабаш мылтык тарс коюп,
Айдаганы көп жылкы,
Кара кумдай куюлуп,
Алардын андай жумушун
Каапырлар калды туюнуп,
Очогор мылтык күркүрөп,
Орчун кара кол болуп,
Кылым кытай дүркүрөп.
Кыйгыл-чычкыл үн менен,
Кол камданып түн менен,
Найзанын учу чабышып,

Адамдын башы кагышып,
Адашкан болсо кошунан
Айгайлап жүрүп табышып,
Кылычтын мизи кылтылдап,
Найзанын учу жылтылдап,
Көпчүлүккө көз жетпей,
Жер союлуп былкылдап,
Асаба желек жалпылдап,
Алтындуу туулар жаркылдап,
Аргымак аттар алкылдап,
Атылса мылтык тарсылдап,
Кагылса доол карсылдап,
Тартылса саадак шаркылдап,
Айбатын көргөн адамдын
Азат бою калтылдап,
Каптаган каапыр калың жоо,
Калар эмес андан соо,
Макелди сойгон Базаң тоо,
Базаң тоонун оюнда,
Маралдуу суунун боюнда
Баатыр Манас, эр Чубак
Күтүп турган жолунда,
Күүлөнүшкөн көй баатыр
Күмүштөн күрсү колунда,
Койчагыр мылтык жонунда,
Комокойлуу найза алып,
Карылыктап колуна,
Айбалта кыстап белине,
Кыргыздан чыккан кыраандар
Кытайдын тийип элине,
Жарагын белге чалынып,
Жаратканга жалынып,
Карап турду ал экөө,
Кийгининин баарысы
Кандагай, соот, күрөөкө.
Эки күнү, эки түн
Эр Алмамбет кеткени
Өткөн экен бүпбүтүн.

Алмамбет, Сыргак нетти? – деп,
Не кечигип кетти? – деп,
Канкор Манас кеп айтып:
«Калаасы жакка каапырга
Баргын Чубак – деп, айтып,
Кандай түрдүү кечикти,
Калдайтып жылкы алышар
Каапырдан буйруса насипти.
Асты жакта тунарык,
А береги көрүнгөн –
Айгыр жал жончо мунарык,
Ошого Чубак барчы – деп,
Жолуна көзүң салчы – деп,
Жолдошуң – Сыргак, Алмамбет
Шолорду карап калчы – деп,
Жоо көрсөң кайра келерсиң,
Жообунду мага берерсиң.
Бары-жогун билерсиң,
Куугунчусу мол болсо
Кудайыңдан тилээрсиң,
Же кыжылдаган кызыталак
Кытайдын тилин билбейсиң
Алмамбет менен Сыргакты
Көрсөң көркүн таанырсың,
Көрүңбөсө ал экөө
Көрүңгөңгө уруш саларсың,
Көз көргөн душман бар болсо
Көмө чаап аларсың.
Көрүңсө-көрүңбөсө да
Кайра тартып келегөр,
Кабарды мага берегөр,
Жаныма жаман батыптыр,
Нечен күндөн уктабай
Кирпигим жаман катыптыр.
Катып барат кирпигим,
Көтөрүлбөй ар качан
Көңүлдөгү кирдигим,
Чыканак жерге салайын,

Чырма этип уйку алайын.
Каапыр жактан кол келсе,
Кабарын айткын, эр Чубак,
Анан тура калайын».
Арстан Манас акыры,
Айбанбоз минген баатыры
Барып келгин, Чубак – деп,
Барып алып кечигип,
Жата көрбө, чунак – деп,
Эр Чубакты жиберип,
Элик сындуу Айбанбоз
Башын тартып имерип,
Аз гана кырча жалы бар,
Асты жаккы кабакта
Анча-мынча талы бар,
Аттан түшүп эр Манас,
Кырчынын кыйрай жазданып,
Жата кеткен чагы бар.
Чыканак жерге салыптыр,
Эр Чубак кетип калыптыр,
Сырттан Манас баатыры
Чындап уктап алыптыр.
Ар тарабы өз эли,
Атышаары булардын
Эр Коңурбай көзөлү,
Аркасында калың кол,
Алмамбет кеткен Дуңша жол,
Артынан кетти Чубагы,
Сырдашканы Алмамбет,
Сырттан Сыргак бу дагы.
Кытайга кеткен үч баатыр
Кырылбас – деп, таптакыр,
Курганда бири келер – деп,
Кууса кабар берер – деп,
Ашыккан менен бекер – деп,
Ар канча шашып келсе да
Артынан кытай жетер – деп,
Найза менен бир коюп,

Кабар салып кетер – деп,
Канкор Манас муну ойлоп,
Чыканак жерге салыптыр,
Чындап уктап калыптыр.
Уйкуга болуп убара,
Урушта жүрүп уктаган
Не десе болот буларга.
Буларды таштап салыңар,
Эр Коңурбай – чоң душман,
Не бир түрдүү сөзү бар,
Кабарын угуп алыңар.
Этеги жайык көк күбө,
Эр Коңурбай – улуу дөө,
Топчулугу бир тогуз,
Тоодой болгон чоң доңуз,
Үпчүлүгү бир тогуз,
Үксөндөгөн чоң доңуз.
Тоодой боюн топчулап,
Тула боюн үпчүлөп,
Нардай болгон Алгара,
Найдай кылып жаратып,
Астындагы кара атты
Асман-көккө каратып,
Алгара атын аргытып,
Алтындуу динсе жаргытып,
Өңү суук Калчанын
Өңү бышкан өдкөдөй,
Сакалына караса
Сарапты тешип өткөндөй,
Көзү өгөгөн темирдей,
Мурду тоонун сеңирдей,
Кайратына карк толуп,
Качырган жолборс баштанып,
Алдын-артын карабай,
Намыс үчүн чоң каапыр
Токтолууга жарабай,
Өлгөнүнө ыраазы,
Өңкөй кытай мураасы.

«Өлсөм өлүп жөнөйүн,
Кызыл чок ойрот журтуна
Кызмат кылып көрөйүн,
Кызыталак буруттун
Сазайын сайып берейин,
Сакал менен мурутун
Санап туруп терейин.
Талпагын ташка керейин,
Каарданып мен кирсем,
Катылуучу чантуунун
Кайраты болсо көрөйүн,
Санды түмөн кол келсе,
Сапырып кырып жөнөйүн!»
Бу сөздү ойлоп Коң төрө,
Кытайдан чыккан чоң төрө,
Кыйкырып жолго салыптыр,
Кытайдын журту кылкылдап,
Жер союлуп былкылдап,
Артынан жөнөп калыптыр.
Аскер чукул келатыр,
Алиги көргөн үч баары
Келе жаткан караанын –
Алыстан көрдү бараанын.
Кыйгыл-чычкыл үндөрү,
Кытайдын арбын дүрбөөнү.
Жерге сыйгыс аскерди
Жетимиш дуу-ду сүргөнү.
Арт жагынан Алмамбет
Эр Сыргакка айтат кеп:
«Астынан тосуп алайын,
Жалгыз өзүм калайын.
Чыгарбай чылгый бир добуш,
Баянды-Суу, Жал-Камыш,
Барып тура кала көр,
Сайышпаймын каапырга,
Жанынан кечкен жакырга,
Жакын кирип келгенде
Качып берем калдаңдап.

Эки этегим далдаңдап.
Алмамбет менден качты – деп,
Акылы чындап шашты – деп,
Арбагым андан ашты – деп,
Мактанып куур өзүмдү,
Байкай көр айткан сөзүмдү,
Как тушуңа келгенде,
Өзүңдөн өтө бергенде
Капталынан жете көр,
Калабалуу каапырды
Ыргыта сайып өтө көр.
Коңурбай калса жыгылып,
Кол салары аз калар,
Көп да болсо жазганар,
Найза салар аз калар,
Арбын да болсо жазганар.
Ылдам жөнөй бергин!» – деп,
Алмамбет айтып акыл кеп,
Сыргакты жолго салыптыр.
Келе жаткан кытайга
Кез-кезден өзү калыптыр.
Кыйкырып айдап кыраан эр,
Кыргыздан чыккан кеменгер,
Сыргак жолго салыптыр.
Кытайдын келер жолуна
Алмамбет токтоп калыптыр.
Алмамбет айткан үйрөтүп,
Найзаны жерге сүйрөтүп,
Жал-Камыштын жээгине
Баатыр сыргак барыптыр,
Найзасын кармап тыгыздап,
Карап турат кан Сыргак
Даярданып ыкыстап.
Аны таштап тура тур,
Айбаты катуу Коң төрө –
Адырайган чоң төрө
Аңгемесин уга тур.
Алгараны моюндап,

Көк кутуну коюндап,
Очогор мылтык ийиндеп,
Орчун аскер кийинде,
Алгара ат менен алкылдап,
Багалеге балкылдап,
Ак отого, көк динсе
Далортодо жаркылдап,
Тоту куштун куйругу
Аркасын жаап жалпылдап,
Аркасында алардын
Кылжейрен менен закымдап,
Кырмуз шаанын Мурадил
Кызыл желек, сыр найза
Тоо көчкөндөй бир сайса,
Белинде күрсү казандай,
Бет алган жоодон жазганбай,
Ачыгып калган арстандай,
Аркасында Нескара
Чабдар атты чуратып,
Чаңды артынан буратып,
Чабдар күлүк аты бар,
Азыркысын андасам,
Тажаалдайын заты бар.
Нескара деген баатыры
Эл алды болуп акыры,
Эч бир кимден кем эмес
Бу каапырдын акылы.
Калмактын Ушаң баатыры,
Өнөрлөнгөн каапырлар
Өлүмүн билбей акыры,
Таталалап чуркурап,
Чаң созулуп буркурап,
Күлдү аскер келет дүркүрөп,
Күрсүлүү балбан баарысы
Жашылдуу күндөй күркүрөп,
Аларды көрүп Алмамбет,
Алдадан сурап чоң медет,
Багалчагы малынган,

Маралдай төшү салынган,
Куюшкандык узарган,
Кулжадай көзү кызарган,
Төрт аягын тик салып,
Белин тартып мекчейип,
Кош кулагы коёндой,
Чокусунда чекчейип,
Сарала ат минип чакчайып,
Сандыргалуу Алмамбет
Эр Коңурбай калчанын
Жолун карап какчайып,
Күтүп турган Алмамбет.
Күркүрөгөн Коң төрө
Күчү артыкча чоң төрө,
Нардай болгон чоң Кара ат
Аябай камчы бир салат.
Ач маралдай бүгүлтүп,
Ач күзөндөй түйүлтүп,
Көкүлдү көккө шүйүлтүп,
Көрктүү баатыр чоң Коңур
Көсөм болгон оңбогур,
Көзүн өрттөй күйүнтүп,
Чагалалап чуркурап,
Аркасында калың кол,
Чаң артында буркурап,
Жаадай Кара ат астында,
Жакын келип калыптыр.
Калмактын Ушаң баатыры
Коңурбайдын жанына
Жетип келип акыры,
Жетик экен акылы:
«Миңди көрсө шашпаган,
Миңди көрсө бир өзү
Көп экен – деп, качпаган,
Санды көрсө шашпаган,
Санды көрсө бир өзү
Сабыркап жоодон качпаган,
Миңди көрсө көп дебей,

Билген ишин баштаган,
Жолборс билек, таш жүрөк,
Жоодон корккон жан эмес,
Жолу каткан чантуунун
Өзүнөн тууган бала эмес,
Чылабанын тукуму,
Чырга тууган ушуну,
Соорондуктүн тукуму,
Согушка тууган ушуну,
Аяттын кара суусу бар,
Аңгемелүү ушу бар,
Жээгинде жекен камыш бар,
Андай жерде калбасын,
Алмамбет туруп албасын,
Алактап кирип барганда
Аңтара коюп салбасын,
Астараак жүргүн акыр – деп,
Аялдап чапчы, баатыр – деп,
Калмак Ушаң айтат кеп.
Баатыр Ушаң дээр экен,
Калмак да болсо эр Ушаң
Кыжылдап кытай тилине
Машы чыккан эр экен.
Аны уккан соң эр Коңур,
Ачуусу келди оңбогур.
«Сенин дагы түбүң түрүксүң,
Алсын кытай журтун – деп,
Айгап менен жүрүпсүң,
Угуз уулу жылкы алса,
Кубаныч кылып күлүпсүң.
Солобонун тукуму,
Соолуп калган Алмамбет
Кылып жүргөн ушуну.
Карга учпаган калаага,
Как ушу тирүү кеткен соң
Калганбыз кара балаага,
Атасы дуу-ду болсо да
Алмамбетти сойбой – деп,

Агер кытай оңбосун,
Карадан көзүн ойбой – деп,
Канын ичип тойбой – деп,
Капкадан өтүп мал алган
Кандай кордук дебейсиң,
Алмамбет тосот дегенче,
Кайратты мага бербейсиң.
Төрдөн барып жылкы алган –
Төгүн кордук дебегин,
Кара жан камын жебегин.
Өлгөнүм артык бу көрө,
Өмүлүп келе жатпайбы,
Өңкөй кытай көй төрө.
Өлсөм акыр өлөрмүн,
Артыма калсын өнөрүм.
Өлбөй тирүү бар болсом,
Алмамбет түгүл ар жагы
Манасы кошо турса да,
Башын кесип жөнөөрмүн!»
Бу сөздү айтып эр Коңур,
Кара атка камчы салганы,
Кайраттанып алганы,
Камыштуу-Сууну бет алып,
Коң төрө жөнөп калганы.
Сыр найзаны зыңкыйтып,
Сарала атты кындыйтып,
Күсөгөнү Коңурбай,
Коңурбайды көргөндө,
Баатырчыган чочко – деп,
Эр Алмамбет баатырдын
Күйүккөнү бир далай,
Так тушуна келгенде,
Жаадай Кара ат астында,
Жаалданып Коң төрө,
Жандап өтө бергенде
Кыйкырыгы баш жарып,
Кыраан Алмаң качырды.
Ушаң айткан немедей

Ушу жерден чыкканда
Корголкой да калбаптыр
Коңурбайдын акылы.
Ондуруучу эр беле,
Коңурбайды качырды.
Кара аттын башын бура албай,
Кайрат кылып Коңурбай
Каары катуу Алмаңа
Качырып найза ура албай,
Алмамбетке бет алып,
Асты токтоп тура албай,
Атына камчы салыптыр,
Алапты көздөй бет алып,
Ант ургур качып калыптыр.
Алап деген аз калаа,
Аркасынан Коңурдун
Аскери сыйбайт бир талаа.
Сарала атты моюндап,
Көк кутуну коюндап,
Арбагын баштан учуруп,
Сыймыгын баштан качырып,
Желегин жерге жапырып,
Баатырсыган Коңурдун
Жонуна найза батырып,
Кара аты күлүк болбосо,
Канын төгүп койбоспу,
Кабырганын бетине,
Как кемердин четине,
Чарайнасы чатырап,
Жарылып кетип быркырап,
Кабырганын кара кан
Чачысына найзанын
Жабылып кетип шыркырап
Эрден көтү кылтайып,
Үзөңгүдөн бут тайып,
Алгара мойнун кучактап,
Капталдан аккан кара кан
Жерди көздөй бурчактап,

Алмамбет найза салыптыр,
Кайра тартып Кара аты
Аскерге жакын калыптыр.
Кыйкырыгы баш жарып,
Кызыл жейрен ат минген
Кырмуз шаанын Мурадыл
Алдынан чыгып калыптыр.
Сыр доолду карс коюп,
Сыр бараңды тарс коюп,
Алмамбетке бет алып,
Арстандай көзү кызарып,
Найзасы колдо узарып,
Мурадыл муну беттеген,
Мурунтадан Алмаңдын
Булкушкан жоосу кетпеген.
Коң төрөнү коё берип,
Найзасын тартып алганы,
Мурадылга бет алып,
Алмамбет жөнөп калганы.
Бери тийгендей соолугуп,
Жин тийгендей оолугуп,
Маң тарткандай кеңгиреп,
Мас болгондой зеңгиреп,
Мурунтадан жоо көрбөй,
Буулугуп калган Алмамбет
Алтын кемер чети – деп,
Айбалканын бети – деп,
Калмак ээр кашы – деп,
Как жүрөктүн башы – деп,
Алмамбет тиктеп калыптыр
Чукулдан чыгып Алмамбет,
Чубалып артта чаң калып,
Алдынан чыга калганга,
А Мурадыл таң калып,
Эсинен танып сандалып,
Алмамбеттин түрүнөн,
Арстандай сүрүнөн,
Мурунтадан камынбай,

Бура тартар жайы жок,
Кайра качар шайы жок,
Капталып калып Мурадыл:
«Карууң болсо кайрат кыл!»
Кан Алмамбет бакырды,
Качар шайы жок болуп,
Мурадыл буша качырды.
Алтын ээр кашы – деп,
Ал Алмамбет баатырды
Как жүрөктүн башы – деп,
Кылжейрен менен чуратып,
Кыйырынан чаңды буратып,
Бу да жөнөп калганы.
Мурадылдын найзасын
Кагып ийип Алмамбет
Төшкө найза салганы.
Кытайдын кыйла балбаны
Кыйынсынган Мурадыл
Кырданып кетип калганы.
Мурадыл калды жыгылып,
Чаңга башы тыгылып,
Жыгылган өзү, аты бош,
Алууга Алмаң ою бар,
Ал кезекте эрлердин
Аңгемесин коюңар!
Аркасында кытайдын
Арбын черүү колу бар,
Сырты кара, боору көк
Бороончу деген зору бар.
Үнү күндөй күркүрөп,
Көргөндүн бою дүркүрөп,
Жааган күндөй күркүрөп,
Ооздон түтүн буркурап,
Көздөн жалын шыркырап,
Бороончу келип калганы.
Мурадылдын бул атын
Алмамбет илип албады.
Чылбырын сүйрөп союлгур

Чын шу жерде калганы.
Кол асты келген Коң төрө,
Кордук көргөн чоң төрө,
Кабыргадан найза жеп,
Кайда, калкым, кайда? – деп,
Калың аскер көп колдон
Бир көрсөмчү пайда – деп
Ачынып эти калыптыр,
Акылынан таныптыр.
Атандын көрү, какандык,
Карма, карма, туткун! – деп,
Айгайды андай салыптыр.
Калмактардын Ушаңы
Жолунан чыгып калыптыр.
Өтпөгүн – дедим, мен – деди,
Өлөт белең сен – деди,
Кой – дегемин, мен – деди,
Коркот белең сен – деди.
Өзгө адам ага бара албайт,
Алмамбетти кетирбей,
Өзүң кармай бер! – деди.
Коңурбай колго баш болду,
Коркпойсуң деген какшык сөз,
Ошондо оозу таш болду.
Илегерлер ичинде,
Баштатадан айла жок,
Баашалыктын күчүнө!
Дарыкечтер ичинде,
Коңурбай барат кансырап,
Айтарын билбей тантырап,
Акылдан танып алсырап.
Дарыкерлер табышты,
Жети илегер жыйылып,
Жарага дары жабышты.
Кайраты бойго чачылып,
Кайра баштан Коң төрө
Ооруган жери басылып,
Кара атка минип асылып,

Атына камчы салганы,
Аскердин арка жагынан
Коңурбай жүрүп калганы.
Аны таштап салыңар,
Болжолу жок баатыры –
Бороончу деген бир каапыр
Алмамбет жалгыз турганда
Качырышып келатыр.
Калың аскер кыжылдайт,
Кара курттай быжылдайт.
Таталаган сөздөрү:
«Кайда, кайда чантуу?» – деп,
Чакчаңдаган көздөрү.
Ушаң менен Бороончу,
Улуктун бири Нескара
Бакырыгы баш жарып,
Айгай үнү таш жарып,
Кыйгыл-чычкыл үндөрү,
Кызып жаман күйгөнү,
Алмамбетке бет алып,
Ат коюшуп жүргөнү.
Андай дөөнү көргөндө
Алмамбет баатыр сүрдөдү,
Сүрдөбөсө неткени,
Аяттын Кара суусуна
Алакең качып жеткени.
Акбалтанын Чубагы
Алда кандай болот – деп,
Аңдып турган бу дагы.
Качырып келип Ушаңга
Капталдан найза урганы.
Чубактан найза жеткени,
Калдайган бойдон Ушаң дөө
Камгактай учуп кеткени.
Буруттун журту бар экен,
Жашынып туруп жоо алчу
Мусулман журту кар экен.
Кардыгы эмей неткени,

Капталдан чыгып Ушаңды
Каңтара коюп кеткени.
Муну ойлонуп алыптыр,
Койбоочусу чыгат – деп,
Бура тартып калыптыр.
Муну көрүп Алмамбет
Кайра тартып калыптыр.
Ушаңды сайган Чубакка
Бороон дөө найза салыптыр.
Акбалтанын Чубагы
Найзасын сүйрөп бу дагы,
Кайра тарткан убагы.
Алтын кемер четине,
Айдалынын бетине,
Эр Чубактын бу күндө
Кан куюлду көтүнө.
Көктекени түйүлтүп,
Куйругун жерге шүйүлтүп,
Качып Чубак калыптыр.
Каңгайлардан Нескара:
«Кулду соё көргүн!» – деп,
Айгайды а да салыптыр.
Как тушунан акырып,
Каарданып бакырып,
Айбатын салып Алмамбет
Угуздап ураан чакырып,
Чубакты сайган Бороонго
Найзанын учун батырып
Капталга найза салыптыр.
Ээрден көтү кылтайып,
Үзөңгүдөн бут тайып,
Жыгыла турган болгондо
Чубакка сайган найзасын
Бороон дөө тартып калыптыр.
Найзадан Чубак кутулуп,
Ачуусу келип кутуруп,
Айдаган жылкы артынан,
Жалгыздыктын дартынан

Алмамбет, Чубак жөнөлдү,
Аркасынан кыжылдап,
Кытайдын журту өмөлдү.
Айдаган Сыргак жылкыны,
Азыр айтпайт сырыны,
Акыр заман журт уксун
Арстандар кылган чырыны.
Айдап жылкы өткөрдү,
Арстан Манас баатырдын
Жаткан жерин көз көрдү.
Уктап жаткан баатыр – деп,
Куугандай болуп калды го,
Не кылды экен каапыр – деп,
Эр сыргак көзүн салыптыр.
Аскери кара таандай,
Саадактын огун караса,
Асмандан түшкөн жаандай.
«Жабуу, жабуу, жабуу!» – деп,
Жабуулаган андан көп,
Мылтык атып, жаа тартып,
Мөндүлөгөн сандан көп.
Алмамбет, Чубак – ал экөө
Аянбай качып алыптыр.
Аркасынан каапырлар
Айгайлап кууп калыптыр.
Аны көрүп эр Сыргак,
Астындагы Көкказык,
Атка камчы салганы,
Мубакүлдүү найзаны
Булгап колго алганы,
Азганакай кабактан
Бугуп, тозо калганы.
Беркилер калган чарчашып,
Алмамбет менен Чубакка
Алышып жүрүп карчашып.
Токшукердин Бозкерттик,
Кергүлтүк деген аты бар,
Айбандан башка заты бар.

Кергүлтүктү моюндап,
Бат атарды коюндап,
Бозкерттик келип калганы,
Эр Алмамбет баатырга
Жетип найза салганы.
Уна тоо деген бел экен,
Ушу бүгүн куугуну –
Уюган кытай эл экен.
Ушунда Алмаң ой ойлоп,
Жалгыздыктан бой-бойлоп,
Уна-тоо ашып белде жок,
Уюган кыргыз элде жок,
Андабай жоого чабышка
Айбанда мендей бенде жок,
Айбан болбой не болдум,
Акылым баштан жоголдум.
Кошулуп алып Сыргакка,
Кой десе болбой Чубакка,
Эртелеп элге жетпей – деп,
Эсеби жок каапырдан
Эбак чыгып кетпей – деп,
Жонуна найза сайылып,
Сарынжынын өңүрү,
Астындагы Сарала ат
Омууроого жайылып,
Кара учуптур көзүнөн,
Эми көрсүн чоң пайда
Сырттан Сыргак өзүнөн.
Найзасын кармап колуна,
Асынган мылтык жонуна,
Алмамбет менен Чубактын
Каапырлар түшүп соңуна,
Уруштан алып жайыны,
Кетирген кезде шайыны
Жардам тилеп теңирден,
Салынып келген сеңирден,
Кийим кийген темирден,
Сундурса найза тартпаган

Султан Сыргак баатыры
Жеткен экен акыры.
Боз-Учуктан тозуптур,
Алмамбеттин астына
Качып Чубак озуптур.
Чубактын аты Көктеке,
Эл ичинде жүргөндө
Аңгилик кылып жепжеке,
Бычылбаган мал экен,
Он эки чапса бир баспас
Ошондой кашаң жан экен.
Баятадан урушуп,
Бака-шака жулушуп,
Кыйла кыргын салыптыр,
Жаадай учуп Көктеке
Жаңыдан кызып алыптыр.
Ок жетпесе Чубакка,
Ойроттон жылкы жеткисиз.
Качырып калса душманды
Куюн минип жүрсө да,
Кутулуп душман кеткисиз.
Кара тер басып камыгып,
Кара бою ымыгып,
Сөөгүнөн суу чыгып,
Этине келген союлгур
Эми арыштап алыптыр.
Чубактын аты тең экен,
Тулпардыгы чын экен.
Ажалы жетип өлбөсө,
Күнү жетип толбосо,
Алдырбас Чубак жоого – деп,
Аркасында Бозкертик,
Эр Алмамбет баатырга
Найза салган бу го – деп,
Кыраан Сыргак акырып,
Кыйгактуу найза жапырып,
Кырдан чыкты бакырып.
Карасын көрүп Сыргактын

Кайра тартты Бозкертик,
Калдаңкерди секиртип,
Качканы менен куткарбай,
Сыргак жетип жыгыптыр
Бозкертикти өкүртүп.
Бозкертик калды жыгылып,
Тоодой болгон бадырек
Топого башы тыгылып.
Койчагыр мылтык чаңырып,
Сырттан Сыргак баатырдын
Ач кыйкырык жаңырып,
Сырбараң мылтык октолду,
Боз сеңирдин учунда
Алдыңкы куугун токтолду.
Алмабаш мылтык атыптыр,
Кан Алмамбет султаның
Капкара чаңга батыптыр.
Бозкертик сайган жарасы
Мойнунда экен караса.
Чамбылала чаң болуп,
Соот, чопкут жакасы
Кызылала кан болуп,
Көрүп алып ал ишти
Көсөл Сыргак таң болуп.
Аялдап токтой калыптыр.
Акбалтанын Чубагы
Астындагы Көктеке
Кызып калган убагы.
«Баатыр, ө .дөтургун!» – деп,
Бакырып Чубак барыптыр.
Козголуучу Манас жок – Коңу-
ругу баш жарып,
Чоюлуп уктап калыптыр.
Чочуп барган эр Чубак,
Ошентпесе ойгонбойт,
Кулагына келтирип,
Куру доол кагыптыр.
Коңуругу баш жарып

Козголбой уктап калыптыр.
Баатырсыган Чубагы,
Балбандын бири бу дагы:
«Каапырды кудай урду – деп,
Катыгүн төрөм, тургун!» – деп,
Көтөрүп алып көк жалын,
Күч-кубатын кең кылып,
Өжөрлөнүп эр Чубак,
Өз боюна тең кылып,
Коё берсе далк этип,
Өлүп калган кишидей,
Жатты кулап, шалк этип.
Аны көрдү Чубагы,
Ашыгып келген бу дагы.
«Аныктап кудай урарбы,
Топурак басып алганбы,
Же ажалы жетип калганбы?
Бул эмине шумдук – деп,
Ар качандан бир качан
Азабын тартып курудук – деп,
Кызыталак кытайдын
Колуна түшүп өлгөнчө,
Кордукту андан көргөнчө,
Азыркысын Манасты
Найза сайып жөнөйүн,
Ажалым жетсе өлөйүн,
Акыры кандай болсо да,
Азабын кийин көрөйүн».
Аны ойлонуп эр Чубак,
Ашыккан кыйын ушул чак,
Атына мине калганы,
Найзаны колуна алганы,
Этегин ача салганы,
Качырып келип кан Чубак
Эки эли ченеп тээгин
Как сооруга малганы:
«Эмине болуп кетти?» – деп,
Эр Манас чапчып алганы.

Маша чаккан эмедей,
Шондо да чочуп кебелбей:
«Баатыр Чубак, неттиң? – деп,
Эмине болуп кеттиң? – деп,
Найзаң тийип мага – деп,
Жин тийдиби сага? – деп,
Кулжундаган чунак – деп,
Кутурдуңбу Чубак?» – деп,
Манас сүйлөйт башка кеп.
Анда Чубак кеп айтат,
Ашыгып сөзүн бек айтат:
«Наалат күн, төрөм – деп, айтат,
Оңолбогон кулдарың,
Орчун кол алыс жатканда,
Ойлонбостон буларың
Оодарып жылкы алыптыр,
Каапырга калба салыптыр,
Калабалуу калмагың
Калдайгып жылкы алыптыр,
Кайнап жаткан кытайга
Капилет тийип калыптыр.
Калбаны кыйла салыптыр.
Карсылдашып каапырлар
Бул жерге келип калыптыр.
Ушубу менин айыбым – деп,
Уктадың, баатыр, ойгонбой,
Ушу үчүн сайдым» – деп,
Эр Чубак айтып салыптыр,
Энтелеп чуркап калыптыр.
«Чоң Бээжин сындуу жер болсо,
Чогулган кытай эл болсо,
Согушарың, баатырым,
Чоң Коңурбай эр болсо,
Урпактай көрдүң ушу элди,
Уктай турган шу жерби?
Келген жолуң – алыс жол,
Айдаганың мусулман
Азар түмөн калың кол,

Эчтеме албай оюңа,
Таласыңдын боюнда,
Каныкейдин койнунда,
Колунду артып мойнуна,
Бейкут жаткан немедей,
Не жатасың кебелбей!
Уктай турган жер эмес,
Ушул уйкуң эп эмес!»
Анда Манас кеп айтат:
«Ашыкпа, Чубак – деп, айтат,
Апкаарыба акыры,
Атасынын көрү каапырды.
Урунбай жүргөн тоо барбы,
Урушпай жүргөн жоо барбы,
Азыркысын, Чубагым,
Теги аманат жаның соо барбы?
Жоо болсо нетербиз,
Жолуң болгур, ыйлаба,
Уруша, уруша чыгып кетербиз».
Ал сөздү айтып баатыры,
Ашыгып койбойт акыры.
Кенебейт да, кебелбейт,
Аны үчүн Манаска
Ал жүргөн адам тебелбейт.
Анда Чубак эмне – дейт:
«Аты да Манас турбайбы,
Заты да Манас турбайбы,
Өзү да Манас турбайбы,
Сөзү да Манас турбайбы!
Манас болсо жолборсум,
Алмамбет болсо жолдошум,
Кол келди – деп, кытайдан
Корксом кудай урбайбы!»
Эр Манас минген Айбанбоз
Энтелеп Чубак жүгүрүп,
Туура тартып калыптыр.
Соорусунан кан чыгып,
Арстан Манас баатырдын

Далысынан жал чыгып,
Айбатынан жан чыгып,
Күңгүрөнүп унчугуп,
Бар жарагын байланып,
Жоо-жарагын шайланып,
Каар жүзүнө айланып,
Баткалаш көрсө мараган,
Кабыландай караган,
Чагарак куйрук, чаар тон,
Чамынганы соо болбос,
Шаңы чыгып сур жолборс,
Аккүбөнү жамынып,
Атышар жоого камынып,
Арстандай чамынып,
Накери бутта чойкоюп,
Айбанбоз минип болкоюп,
Сырнайза колдо койкоюп,
Аккелте жонжо жаркылдап,
Найзасы колдо калкылдап,
Ак асаба, сур желек
Шамал тийсе жалпылдап,
Атка минип алыптыр.
Ал аңгыча болбоду,
Алмамбет менен Сыргакты
Кууп алып кужулдап,
Кытай келип калыптыр.
Кенеп койбойт, элебейт,
Кыжылдаган кытайды
Бенде экен – деп, бейлебейт,
Кебелбейт да, кенебейт,
Келе жатыр калың жоо,
Анда Чубак эмне дейт:
«Кызыталак канкордун,
Кылымды баскан анткордун
Эр экени чын экен,
Элден ашык тың экен!
Каптап келген калың кол –
Кужулдаган куу кытай

Дөөлөрүн көрсөң сандан көп,
Ат минбеген артында
Жөөлөрүн көрсөң андан көп.
Буттары бар мунардай,
Колдоруна карасаң,
Көп токтолгон чынардай.
Ат көтөрбөй жөө баскан,
Айбатын көргөн адамдар
Акылынан чын азган.
Айта берсе жомогун,
Ар бирөө – бир дастан.
Алптын зору анда бар,
Айдаган койдой жайнаган
Калктын көбү анда бар,
Күрсүсү үйдөй балбан бар,
Күрөшкөнүн алган бар.
Оозунан тиши оркоюп,
Камандан мурун чалган бар,
Баарысынын баатыры –
Эр Коңурбай зардал бар.
Кытайдан бар Коң төрө,
Кыйла кыйын, чоң төрө.
Кырмаз шаанын Мурадил,
Кызыл чоктуу Нескара,
Калмактардын Ушаңы,
Кара жалдуу Бороончу,
Каңгайлардан Ороңгу,
Каткалаңдын Сайкалы,
Кайсы бирин айталы,
Солоондон бар Алооке,
Доңуз мүнөз эр Жолой,
Токшукердин Бозкертик,
Колун айдап которгон
Солобонун Соорондук.
Миңди бир – деп, санаган,
Баарын айдап Соорондук
Сүрүп Бээжин калаадан,
Азап көргөн Соорондук

Өзүнөн тууган баладан,
Адамсыз жери эч калбай
Анжы-Манжы, Таңшаң,
Туңшанын жазы талаадан,
Түпөктүү найза кылкылдап,
Дүнүйө жүзү былкылдап
Аскерге толуп алыптыр,
Бирин миң – деп, санаса
Токсон миң толуп калыптыр.
Көптүгүнөн жол тийбей,
Жол тийсе да, мол тийбей,
Шыкалып аскер турушуп,
Атыш, чабыш, калаба,
Өз-өзүнөн урушуп,
Шыкырап аскер калыптыр,
Бери жактан барган үч баатыр
Жолун бууп салыптыр.
Алдына келген аскерден
Алты миң киши өлүптүр,
Аркасында жүргөндөр
Аларды кайдан көрүптүр.
Өздөрү жатып өлүшүп,
Баашалык өкүмөтүнө
Баары келген көнүшүп.
Жылдыртып жылкы айдаган,
Баягы келген төрт баатыр
Артынан кууп жеткенде
Алты миңин жайлаган,
Азыр кытай көргөн жок
Адамга бүтөр байдадан.
Туурасы жоон, бою пас,
Дулдугуй беттүү, өңү саз,
Чылгый душман динге кас
Кедердин уулу чоң Жолой
Келген экен жаңыдан,
Кездешкен душман табылган.
Түрк уулунун малы – деп,
Түк койбой баарын алды – деп,

Угуздун калган тукуму
Убарага салды – деп,
Кара калмак калкында
Кара мал калбай калды – деп,
Каражолтой буруттар
Калбаны жаман салды – деп,
Жакыптын уулу Манас – деп,
Кайдан табам аны – деп,
Каршы алдымдан жолукса,
Калбас эле жаны – деп,
Кетер эле саны – деп,
Ачбуудан минип урунуп,
Аскерден чыгып суурулуп,
Ачбуудан атты чуратып,
Артынан тозоң булатып,
Жолго Жолой салыптыр.
Доолбас, мылтык чуусунан
Жылкы үркүп кетип калыптыр.
Кайыптан бүткөн Карткүрөң
Жылкыны баштап алыптыр,
Сызып жолго салыптыр.
Аркасынан көп жылкы
Кулундары куюгуп,
Кунандары жарышып,
Куйругун сыртка салышып,
Аңгинин баары алышып,
Көксөө болгон карысы,
Дарттуусунун баарысы
Көт жагында калышып.
Жылкыга айгай салыптыр
Манас, Чубак баатыры,
Башчы болгон Алмамбет
Бара жатыр акыры.
Жылкынын өзү экен – деп,
Жолойдун шондо акылы:
«Арбак урган кытайлар,
Артына түшүп не айдаар
Айбанга чалыш жакырлар,

Ат минбеген каапырлар.
Жылкы минбес жыластар
Жылкынын сырын биле албай,
Кой дегенге тил албай,
Үркүткөн экен акыр – деп,
Мал көрбөгөн бакыр – деп,
Төлдөтүп жылкы өстүрүп,
Жайын билбес жакыр – деп,
Алдынан тосуп жылкыны
Кайта айдайын акыр» – деп,
Жолой жолго салыптыр.
Жоо бөрүсү Алмамбет
Эр Чубакка айтат кеп:
«Атка өбөктөп ала көр,
Айдаган жылкы чаңына
Көрүнбөй кирип кала көр,
Көт жактан Жолой келатыр,
Жолу каткан доңузду
Көмө коюп сала көр,
Жолойду көмө коё көр,
Жоо бөрүсү каапырды
Жол боюна соё көр!»
Ал сөздү макул алыптыр,
Аттан түшүп капталга,
Өбөктөшүп алыптыр.
Алды-артына карабай,
Аңдаганга жарабай,
Ачбуудан атты аргытып,
Артынан чаңды баргытып,
Алдынан чыгып тозууга,
Ачбуудан менен озууга
Жолго Жолой салыптыр.
Жоо бөрүсү эр Манас
Жогору четте калыптыр.
Күн жүрүш жактан күркүрөп,
Аркасынан Жолойдун
Алда канча көп аскер
Ат коюптур дүркүрөп.

Кыябыма келсин – деп,
Кыйып өтө берсин – деп,
Кызыталак айбан кул,
Акыретти көрсүн – деп,
Ажалы жетсе өлсүн – деп,
Алмамбет баатыр аны ойлоп,
Атка өбөктөп алыптыр,
Арасында жылкынын
Чаңга кирип калыптыр.
Как тушуна келгенде
Нойгуттун оён Чубагы,
Оёндун бири бу дагы,
Астындагы Көктеке
Аткан октой чурады,
Аяр кылып турбады,
Качырып Чубак калганы,
Көрө салып Жолойду,
Атына камчы салганы.
Ачбуудан атты кындыйтып,
Ак найзаны зыңкыйтып,
Качырды бу да Чубакты.
Эми келип калыптыр
Карсылдашар убакты.
Алтын ээр кашы – деп,
Как жүрөктүн башы – деп,
Жолойго Чубак жеткени,
Сырнайза менен неткени.
Ачбуудан аттын үстүнөн
Алиги Жолой баатыры
Аңтарылып кеткени.
Жолойго найза салганча,
Жоо бөрүсү эр Чубак
Найзасын оңдоп алганча,
Каапырдан Ушаң жеткени,
Көсөл Чубак баатырды
Көмө коюп кеткени.
Калды Чубак жыгылып,
Чаңга башы тыгылып.

Көркөм күлүк Көктеке,
Жылкыдан башка көк чеке,
Алда кандай болом – деп,
Жыгылсам кайдан оном – деп,
Эрлердин кылган иши экен,
Калабалуу Чубагың
Чылбырын белге чалыптыр,
Чырмалып аты калыптыр.
Чылбыры белге байланып,
Көрктүү күлүк Көктеке
Эр Чубактын үстүнө
Тегеренип айланып,
Туягын жерге мылгытып,
Тумарын көккө ыргытып,
Көктеке күлүк ойноптур,
Көсөл Чубак сойлоптур.
Ошондо да Алмамбет
Орунуна койбоптур.
Чубакка найза салганда,
Баатырдын бирин жыктым – деп,
Мактангансып калганда,
Найзасын оңдоп алганча,
Андистиги ар канча,
Алмамбет ага жетиптир,
Качырып келип Ушаңды
Капталга найза нетиптир,
Калмактын кыйын Ушаңы
Камгактай учуп кетиптир.
Ушаң дөө калды жыгылып,
Ушунусун карасаң,
Топого башы тыгылып.
Сарала ат менен чуратып,
Сандыргалуу Алмамбет
Чаңды артынан буратып,
Ушаңды сайып сулатып,
Бура тартып алыптыр.
Бура тартып караса,
Буйдалып Чубак калыптыр.

Көтөрүлүп ойноктоп,
Көктеке күлүк сойлоктоп,
Үзөңгү бутун сала албай,
Урматтуу күлүк Көктеке
Үстүнө минип ала албай,
Апкаарып Чубак калыптыр.
Ал ашыгыш үстүндө
Алмамбет жетип барыптыр.
«Катыгүн Чубак неттиң – деп,
Кайратың кайда кетти? – деп,
Камалап каапыр жетти» – деп,
Артынан Алмаң барганы.
Алтын кемер, бото кур
Аткый кармап алыптыр,
Акбалта уулу Чубакты
Арстан Алма султаның
Ат үстүнө салыптыр.
Арстан Манас баатыры
Аларды көздөй бет коюп,
Жөнөп калды акыры.
Аркасынан көп аскер
Каптап келет дүркүрөп,
Кабылан Манас каршы чаап,
Аккелте мылтык күркүрөп,
Аккелте мылтык октолуп,
Машада милте чоктолуп,
Кытайдын кылым аскери
Аярлай калды токтолуп.
Астыңкы келген Жолой дөө
Айрылып калып атынан,
Каңкайып калган, карап жөө.
Жыгылып Жолой сойлогон,
Ачбуудан аты ойногон,
Нескара көрө салыптыр,
Ойноп кеткен ойрондун
Ачбуудан атын алыптыр,
Энтелеп келип Нескара
Жолдо калган Жолойго

Атын бере салыптыр.
Ат койгон кытай баарысы,
Алооке баштап карысы,
Эр Коңурбай баш болуп,
Эми келип калышты.
«Жүрбөй келди атыбыз,
Түшүүгө жакын батыбыз.
Ачбуудан күлүк атыңыз,
Арбактуу Жолой – улуу дөө,
Азыркы жүргөн адамдан
Артык балбан затыңыз.
Аскерден чыгып, озунуп,
Арам өлгөн жылкынын
Астын кайра тозгун» – деп,
Коңурбай айта салганы.
Айтканын угуп эр Жолой
Кара калмак малга бай,
Кайтарды жообун жайма-жай.
«Астын тоз – деп, жылкынын
Айтканың кандай Коңурбай?
Арзан көрбө бурутту,
Азелден бери көрбөдүм
Абжор мындай журутту,
Жылкы экен – деп, тозом – деп,
Жеке жөнөп мен барсам,
Жеткен жерде курутту,
Алды-артын андап карабай,
Арбак мени уруптур.
Бирөө – деп, барсам миң окшойт,
Баары күчтүү бил окшойт.
Жалгыз – деп, барсам, сан окшойт,
Байкап көрсөм баарысы
Жандан тойгон жан окшойт.
Жанымды эптеп сактаймын,
Эми жылкы тозом – деп,
Эгер жалгыз чаппаймын.
Жылкыңдын ичи жык бурут,
Көрбөдүм мындай куу журут.

Малыңдын ичи – баары жоо,
Барган адам калбайт соо,
Бендеси беттеп барууга
Таба албадым акыл шоо.
Бирөөн көрүп жетесиң,
Жакын жетип барганда,
Алда кайда жалп этип,
Аттан кулап кетесиң.
Көрбөдүм мындай журутту,
Жылас болгон бурутту.
Жыгылганда билесиң,
Кыйратып салчу немедей
Кыйын турат мүнөзүң.
Артык көрдүк акылын
Аскеринин жүрүшүн.
Акимсинип барып көр,
Жеткен жерде жер кучуп,
Катасы жок бүлөсүң,
Жолойдун айткан сөзү – деп,
Как ошондо билесиң!»
Бу сөздү айтып салганы,
Улуктардан өтө албай,
Улуу-черүү калың кол
Буйдалып токтой калганы.
Муну коё салыңар,
Мусулмандын аскерге
Мурунку кеткен эр Сыргак
Кабарын угуп алыңар.
Чамбылала чаң болуп,
Кызылала кан болуп,
Жарааты бар боюнда,
Жайнап жаткан аскерге
Кабар бермек оюнда,
Калкына кирип барганы,
Элдин бери четинде,
Улар-Таштын бетинде
Абакеси эр Бакай
Ардеме бар нээтинде,

Кеткени кыйла күн болуп,
Абакениз Бакайдын
Ичи кыйла дүм болуп,
Айбалта, кылыч эгешип,
Алмамбет, Манас кеңешип,
Алмамбет чалгын чалды – деп
Сыргакты жолдош алды – деп
Чубактын кылган чуусунан
Жолу каткан Манасы
Жоголуп кетип калды – деп,
Кеткен жагын көрмөккө,
Кебелбеген эр Бакай,
Атка минип эрмекке,
Кейиш тарткан бир далай,
Айнек оозу кызарган,
Алты имерип чойгондо,
Кылабына койгондо
Төш жарыдай узарган,
Тиктегенин өлтүргөн,
Абакең чындап караса,
Алты күндүк жолдорду
Ат чабым жерге келтирген
Турнабайын алыптыр,
Туйгун Бакай абаңыз
Оң көзүнө салыптыр.
Бер жагында кыры бар,
Абаң аңдап ойлосо
Каапырдын калба чыры бар.
Ары жагында кырынын,
Алеңгир салган чырынын
Көз учунда мунарык,
Көз жетпеген тунарык,
Ошончо жерден көрүнөт
Көккө тозоң буралып.
Алмамбет, Манас, эр Чубак
Тозокто калган көрүнөт.
Алчалуу-Кырдын ары жактан
Асманга чаңы бөлүнөт,

Акисип барган баатырлар
Азапка калган көрүнөт.
Аны көрүп эр Бакай,
Алдырай түштү бир далай.
Канетерин биле албай,
Карап калды бир далай.
Ал аңгыча болбоду,
Аларды Алда колдоду,
Колдобосо неткени,
Көкказыкты койгулап,
Сырттан Сыргак жеткени.
Аскерден чыккан урушуп,
Атыш, чабыш ичинен
Араң чыккан жулушуп,
Көңүлгө коркуу жык толуп,
Кайраты бойго жык болуп,
Куруп барган эр Сыргак
Кулагына чаң толуп,
Көзү көрбөй көр болуп,
Көзүнө тозоң да толуп,
Кулагы укпай кер болуп,
Бойдон кетип кара суу,
Оно бою тер болуп,
Оно бою кара суу,
Кытайдын кылым аскери
Ой-бойлогон ызы-чуу,
Көтөргөнү кызыл туу,
Көк жаңырган улуу чуу,
Көрүп барган Сыргак бу.
Ак сеңирдин жонунан
Апкаарып келген Сыргактын
Абакең тозду жолунан.
Көрөт десе көрбөдү,
Өкүрсө Бакай түк укпайт,
Өкүмүнө көнбөдү.
Кыйкырса Бакай, кылчайбайт,
Кыраан Сыргак токтолбойт,
Өтүп кетип баратыр,

Астындагы Көкказык
Даңканы тийген таштары
Өсүп кетип баратыр,
Туягын жерге мыргытып,
Туяк тийген таштарын
Туш-тушуна ыргытып,
Атып кетип баратыр,
Кара жерге туягы
Батып кетип баратыр.
Абаң Бакай айкырат,
Токтогун! – деп, бакырат.
Кулагын Сыргак салбады,
Эки жагын бир карап,
Элес-булас албады.
Ачуусу келип эр Бакай,
Кайраты кабат бир далай,
«Кызыталак Сыргак кул,
Билгенин бир ооз кеп айтпай,
Билгеним мындай – деп, айтпай,
Кө .үлүнөн кеп айтпай,
Көргөнүм ушу – деп, айтпай,
Ашыгып жолго салууну,
Алдыргандай Манасты
Апкаарып жөнөп калууну».
Аны ойлонуп эр Бакай,
Астындагы Бозжорго
Аткан октой чуркаган
Азыраак жер болжолго,
Кыйгактуу найза, көк түпөк,
Кыраан Бакай абаңыз
Кылар ишин караңыз,
Тегеретип темирин,
Жардам бер – деп, теңирим,
Түпөктөн кармап алганы,
Астындагы Бозжорго
Атка камчы салганы,
Тепендеген Сыргактын
Сол жагынан эр Бакай

Созултуп чыга калганы.
Качырып келип кан Бакай,
Калабалуу Сыргак – деп,
Бөйрөккө найза салганы.
Капталга найза бек койду,
Кыйкырып жатсам карабай
Канетесиң! – деп, койду.
Калбаны Бакай баштады,
Түбү менен найзанын
Түрткөнүндө Бакайдын
Сырттан Сыргак баатыры
Учуп кете таштады.
Атын жалдан бек кармап
Алдам, колдо! – деп, кармап,
Акылы башта калбады,
Найзасын улай карады.
Бакайдын көрдү жаалыны,
Улай карап найзаны
Көрө сала тааныды.
Ашыгып калган эби жок,
Аба, аба, аба! – дейт,
Абадан бөлөк кеби жок.
Ашыгып коркуп алыптыр,
Алты-жети которуп,
Абалап сүйлөп калыптыр.
Ошондо келип ачуусу,
Абакеңиз эр Бакай
Оройго камчы салыптыр:
«Ачылып келген көзүң жок,
Аялдап жыйган эсиң жок,
Адамдыктан кетипсиң,
Абадан бөлөк сөзүң жок.
Эн талаа, эрме чөл,
Эч ким турбайт бул жерде,
Эсиң кимден чыкты – деп,
Эл ичинде жүргөндө
Көптүн баары сени айтат,
Көсөл Сыргак – мыкты – деп,

Көрбөй жатып душманды
Көөдөндөн жаның чыкты – деп,
Казатка минсе бурагың,
Караңгы түндө чырагың,
Ыраакты жакын билгизген,
Ыслам динге киргизген,
Уругу маңгул элинен,
Нуска билер эринен,
Атпай маңгул элинен,
Акылга дыйкан эринен
Урматы журтка толгону,
Уругу угуз болгону,
Капкасы болот коргону –
Канкорун аман-соо барбы?
Кабарын айткын шолордун.
Эрегишкен эки кул
Эсен-аман соо барбы,
Эрмегин айткын олордун».
Эр Бакай сурап калганы,
Анда Сыргак кеп айтат:
«Эмгекке мени салганы,
Ээрчип жүрүп калмакты
Эс-акылы менде калбады,
Кыйырында жүрүп кытайдын
Кылбаганы калбады,
Кыйласын союп жалмады.
Кентун, Туңшаа калаасы,
Көп экен кытай баласы.
Анжы-Манжы, Таңшаң,
Айта берсе көп жатыр
Алмамбетти ээрчийм – деп,
Азыркы көргөн тамашам.
Башы – деди, Бакбурчун,
Чылгый динсиз Чынмачын,
Ортосу орчун Чоң-Бээжин,
Жетиген жаккы тарабы
Жеринин аты Салануу,
Каспаны Кара тоо экен,

Кайгайлаган каапырдын
Баарысы бизге жоо экен.
Ыңкып жаткан кытайда
Алмамбет деген немеге
Ынтымак санаар жок, экен.
Каканды журту – кара курт,
Кайнаган кытай – калың журт.
Басканы барпы чөп экен,
Бадирек кытай ичинде
Маңгулдун журту көп экен.
Аталган жери түрктүр,
Анжы-Манжы, Таңшаңы
Азып динден бүлүптүр,
Кытайдан жаман көрүндү
Кыйырынан азган бүрүктүр,
Ошон үчүн Алмамбет
Ойроттон озуп бүлүптүр.
Каспаң тоонун оюнан,
Кара суунун боюнан,
Аяк-башы көз жеткис,
Айланта карап эс жеткис,
Алдык айдап жылкысын,
Айран-азыр таң болдум
Алмамбеттин кылышын.
Кытайга барса кыжылдайт,
Ар канча кылып тыңшасам
Кулагыма илинбейт,
Калмакка барса кажылдайт,
Карап туруп билбедим,
Баштан-аяк бажылдайт.
Аралап өтүп алганы,
Азар түмөн көп жылкы
Айдап жолго салганы.
Айдаган жолун аман – деп,
Туукта жаткан жеринен
Душман келди, жаман – деп,
Алдаган экен азгырып,
Аны кайдан мен билем,

Өз жолунан жазгырып.
Капкадан чыгып Алмамбет,
Калдайтып жолго салганда,
Туңшанын жазы талаага
Асты келип калганда,
Ажы акемин Карткүрөң
Баштап жылкыны алганда,
Эриме чөлүн бет алып,
Мүнүскө келип калганда,
Чаң жылкыдан суюлуп,
Каапырдын журту туюнуп,
Туш-туштан чыкты душманы
Кара курттай куюлуп,
Зиркилдөөчү баатырлар
Сийдиктери куюлуп,
Калбанын калды ичинде,
Канкоруң баштап сыйынып
Кайрат менен күчүнө.
Найзанын калды учуна,
Нак ишен аба, ушуга,
Мылтыктын калды огуна,
Жазайыл менен тобуна,
Жатып калды баатырың
Жалын менен чогуна,
Барып кабар бергин – деп,
Кара кыргыз тобуна
Айтып баатыр салганы,
Алмамбет айтып калганы.
Не болгонун билбедим,
Эми келдим мында – деп,
Кебим ушу тыңда» – деп,
Эр Сыргак айтып салганы.
Ашыгып Сыргак сүйлөшүн,
Абакең билди мүнөзүн.
«Кыйынга салчу баласың
Кытай курчап калды – деп,
Кыйкырып колго барасың
Бул мүнөзүң барында

Кыраан Манас баатырды
Кыяматка саласың.
Байкабаган баласың,
Басып калды кытай – деп,
Бакырып кирип барасың,
Баатырлардын баарысын
Балакетке саласың.
Кудай кулду берди – деп,
Тилегибиз келди – деп,
Корккондон келген Музбурчак
Кош атын колго албайбы,
Коңторулуп шу жерден
Кайра жөнөп калбайбы,
Ошо бойдон соо кетпей,
Ногой уулу болгонун
Ойрон кылып салбайбы.
Омкоро тартып кадасын,
Ой-бойлотуп баласын,
Ойрон кылып калаасын,
Талап алып кетпейби,
Алакандай Таласын
Журтгун көбү кас жүрөт,
Тууган бизге аз жүрөт,
Кыңк этер шайман жогунан
Кыпчактан Үрбү таз жүрөт.
Кылычын байлап белине,
Кыйкырып кыпчак элине,
Айгайды бийик салбайбы,
Аскерин бөлүп албайбы,
Алакандай кыргызды
Азапка минтип салбайбы,
Он үйлүү ногой уругу
Ойрону чыгып калбайбы.
Ар жагы татар уругу,
Артык сөз дебе мунуму,
Ар качандан, бир качан
Айдалып жүрүп куруду.
Эштектен Жамгырчы

Элиң эмес сенин да,
Энтелеп бара жатканда
Эсим чыкты менин да.
Атасы башка Жамгырчы
Аскерин бүтүн жам кылчу,
Алач уулу болгону
Алмак үчүн кам кылчу,
Кош атын алып колуна,
Журтунун баарын көңтөрүп,
Жунгардын салар жолуна.
Накери өтүк, өкчө бар,
Апылдап жүрөт ушунда
Алты канга сөз берип,
Ак матага бөз берип,
Айдаркандын Көкчө бар.
Казак, кыргыз каралаш,
Айылыбыз жүрөт аралаш,
Кыргызга кыргын салбайбы,
Далактап жүргөн эр Көкчө
Талоонго кетип калбайбы.
Казакка каран салбайбы,
Алыстан келген көй душман
Арзыганын албайбы.
Үйүрүнөн алып көлүгүн,
Үстүңө салып түлүгүн,
Үйүңдөн алып мүлүгүн,
Жетпей жүргөн кеби көп,
Жергенден алар кеги көп,
Ала албай жүргөн өчү көп,
Чаба албай жүргөн көчү көп,
Жара албай жүргөн өтү көп,
Жайын өзүм билемин
Жайнап жаткан бул элдин.
Ашыкпа, Сыргак, акыр – деп,
Акылын элдин мен табам,
Алдыраба баатыр – деп,
Канынды койбой жууп ал,
Белди бекем бууп ал,

Жанагыдай демикпей,
Эсинди жыйып, сууп ал.
Кылым кытай экен – деп,
Арзыганын албайбы,
Кыңк этпеген бекер – деп,
Ээ эмес экен малына,
Бир эле киши болгудай
Миң кытайдын баарына,
Ээсиз экен малы – деп,
Эсер экен баары – деп,
Алсыз экен алы – деп,
Киши-миши дебеймин
Арбын да болсо аны – деп,
Жылкысын айдап алдык – де,
Жылдырып жолго салдык – де,
Кимсиң деген киши жок,
Комсунган бойдон калдык – де.
Айтып барсаң ушинтип,
Алдын-артын жоктобой,
Аламан коюп токтобой,
Каапырга каршы барбайбы,
Калабаны салбайбы,
Кадыр Алда жар болсо,
Канкорду айрып албайбы».
Бул сөздү айтып эр Бакай,
Акылы арбын бир далай,
Бозжорго атты аргытып,
Ак сакалын жаргытып,
Артынан чаңды баргытып,
Кыйгактуу найза зыңкыйып,
Кыраан Сыргак кымпыйып,
Жандап алып Бакайды,
Жай бастырып жөнөлүп,
Шашпаган киши өңдөнүп,
Билмексен болуп кымпыйып,
Калаба көрбөй келгендей,
Кайран Сыргак зымпыйып,
Карысында караса,

Карагай найза зыңкыйып,
Эрчишип экөө калыптыр,
Элге кирип барыптыр.
Абакең Бакай баркылдап,
Ак сакалы жаркылдап,
Колго кирип жакындап:
«Ак жөкөр мылтык атпай кал,
Айылда жүргөн немедей
Ала салып жатпай кал,
Койчагыр мылтык атпай кал,
Короодо жаткан немедей,
Которулуп жатпай кал.
Кудай берип салыптыр,
Куруп калган кытайдан
Кууп жылкы алыптыр,
Үргүлтүп айдап жүрө албай,
Үч баатыр анда калыптыр.
Мөөсүлүн бөлүп алсын – деп,
Сыргактан кабар салыптыр!»
Абакеңиз эр Бакай
Минтип кирип барыптыр.
Айтканын угуп дүрбөшүп,
Аттана көр, жүр – дешип,
Биринен бири уулашып,
Миңи, саны чуулашып,
Найзанын баарын учташып,
Албарстын баарын курчташып,
Айбалта ташка кайрашып,
Аскердин баары жайнашып,
Ат, аттарын кармашып,
Баландын аты күлүк – деп,
Бастандын аты күчтүү – деп,
Баланча жылкы жүйрүк – деп,
Айгайды бийик салышып,
Аттарын оттон алышып,
Кылычты кайрап байланып,
Кылымдын көөнү жайланып,
Алда кандай болот – деп,

Акылмандын баарысы
Ашыкпай ичип чайланып,
Калкандуу калкан тартынып,
Каруу-жарак артынып,
Белдемчи белге байланып,
Бектердин көөнү жайланып,
Бет алсак – деп, душманга
Бел булуттай айланып,
Доолбасын байланып,
Топ башы көөнү жайланып,
Согушсак – деп, душманга
Тоо булуттай айланып,
Арбып, дарбып дүрбөшүп,
Аттана көр, жүр! – дешип,
Найзанын учу чабышып,
Адамдын башы кагышып,
Чөбү чүйгүн, суу тунук,
Чөлдө жаткан кутуруп,
Атынын баары тобурчак,
Агала сакал Музбурчак,
Уругу улуу түрүктүр,
Аскерин айдап сүрүптүр.
Андан мурун озунуп,
Ак куудай мойну созулуп,
Анжыяндын Санжыбек,
Атаны көйрөң журт болбос,
Аттанып азыр алыптыр,
Мүнүстү көздөй бет алып,
Буркуратып тозонун,
Аламан коюп калыптыр.
Куржундарын салынып,
Курун селде чалынып,
Кудайына жалынып,
Асабалар жалпылдап,
Найзалары калкылдап,
Алдына жүрдү аламан
Сарттын баары талпылдап.
Алардын арка жагынан

Туусу тууга урунуп,
Чаңы обого бурулуп,
Эштектердин Жамгырчы,
Татардын журту дабырлап,
Аттанып алып көп татар
Аламан койду жабырлап.
Өзөн тартып буркурап,
Өзүң көргөн көп казак
Өлөнүн айтып чуркурап,
Айдаркандап буркурап,
Аламан коюп чуркурап,
Карк алтын доол күңгүрөп,
Казактын колу дүңгүрөп,
Найзага найза кагышып,
Атышар жоосу кайда? – деп,
Ар тарапка багышып.
Булардын арка жагынан
Элемандын эр Төштүк
Эли менен өмөлдү,
А да кыпчак журту экен,
Айгай салып жөнөлдү.
Көпкөк темир тон менен,
Көк-Арал деген жол менен,
Жазайыл мылтык октошуп,
Калганын каза жоктошуп,
Элүүдөн, жүздөн топтошуп,
Кыйгачтап калпак кийишип,
Кыйкырып жолго киришип,
Таздын уулу эр Үрбү
Аскери менен жөнөлүп,
Колдун арка жагынан
Койдой чуулап өмөлүп.
Ушунда барган мусулман,
Казатка барган канча жан,
Отуз жүз миң санаты,
Аламан чабуул жүргөндө
Жазылды элдин канаты.
Балбан менен баатыры –

Баары жүрдү акыры.
Аскердин арка жагынан,
Адам ашып өтө албас
Алданын берген багынан,
Салтанаты бир башка,
Сандан чыккан сай кашка,
Кыраан Манас жөкөрү –
Кыргыздан чыккан кырк бөрү,
Абасы Бакай карысы,
Арстандардын баарысы,
Көлүктүн бели ийилген,
Көрсө көңүл сүйүнгөн,
Көй төрөлөр жөнөдү
Көпкөк темир кийинген.
Алтын айчык туу аштап,
Ак асаба буластап,
Абаң Бакай жол баштап,
Кырк баатырдын баарысы
Кырк миң черүү кол баштап,
Аккуланы бош коштоп,
Аргымакты жалпооштоп,
Алдыңкы жүргөн аскерди
Ач жолду! – деп, бош-боштоп,
Эр Бакай жолго салыптыр,
Ушунчалык көп аскер
Урушка жөнөп калыптыр.
Тилеген алар урушту,
Берендер жакшы көргөн жок
Тим карап бекер турушту.
Бара турсун ушул кол,
Астыңкы барган эрендер
Ач бөрүдөй жулушту.
Бара турсун ат коюп,
Ат койсо да бат коюп,
Айгай-чуудан жан тоюп.
Аларды таштап салыңар,
Арстан Манас, Чубактын
Алда эмине сөзү бар,

Кабарын угуп алыңар.
Кытайдын колу жөнөлүп,
Кыраан Манас, Чубакка
Кыйгыйлап каптап өмөлүп,
Айгайды бийик салыптыр,
Адырайган чоң Коңур
Аскердин арка жагынан
Азыр келип калыптыр.
Көккүбө соот бөктөрүп,
Көк найзаны көтөрүп,
Бадасын жамынып,
Мас болгон билдей чамынып,
Баатырды көздөй камынып,
Устундан кыйып улаткан,
Учуна болот сулаткан,
Жарды сайса кулаткан
Сайган жоосун нураткан,
Өрттөй көзү кызарып
Өткүр Коңур калчанын,
Кыр мурундуу, кызыл көз,
Жоон билек, жолборс төш,
Кабагы бийик, каар сөз,
Капталы жазы, бою эңчер
Кан Коңурбай деген эр.
Астындагы Алгара
Ач маралдай шаңкайып,
Кайып түрдүү көркү бар,
Казандай соору даңкайып,
Кумдак жерге оонаткан,
Кудуктуу жерге сугарган,
Куланды кууса куткарбас,
Жалы саяң, куйругу аз,
Салышкан жоого болгон маш,
Туранын сөөгү көпкөк таш,
Каз моюндуу кара атка
Кан Коңур камчы салыптыр,
Кара түпөк найзаны,
Мелтирете сундуруп,

Бет алышып калыптыр.
Көрдү Манас баатыры,
Көргөн жерде Коңурду
Көңүлү тынды акыры.
Тиктегеним келди – деп,
Тилекти кудай берди – деп
Соксондогон калча кул
Соо кылбасмын сени – деп,
Кайраты толуп боюна,
Коңурбай келбейт экен – деп,
Капалык келген оюна,
Башкасынын баарысын
Балача көрбөй калыптыр,-
Коң төрөнү көргөндө
Томого тарткан бүркүттөй,
Жылмайып баатыр алыптыр.
Астындагы Айбанбоз
Атка камчы салыптыр,
Арстан Манас Коңурга
Мандайлашып калыптыр.
Алтын кемер чети – деп,
Ай балканын бети – деп,
Арстан Манас баатыры
Шилтеди найза акыры.
Калмак ээр кашына,
Как жүрөктүн башына
Асабасын жайганда,
Айкырып төрө сайганда
Найза төшкө так этип,
Чарайнага чак этип,
Алаптаган Коң төрө
Нардай болгон кара аттын
Сооруга башы шалк этип,
Ошончо найза сайганда
Оңдуруучу эр эмес,
Оён Манас баатырың
Оңой-олтоң неме эмес.
Коңурбай кулап калыптыр,

Коң төрө сайып атынан,
Колуна кылыч алыптыр,
Коңурбайды чабууга
Даярданып калыптыр.
Ошонгуча болбоду,
Чоктуу кара Бороончу
Манаска найза салыптыр,
Чоң баатырдын бири ошо,
Мандайлашып калыптыр.
Ачып көзүн жумганча,
Аны-муну кылганча,
Алмамбет кирди бакырып,
Желегин жерге жапырып,
Жетти Алмамбет акырып,
Жер жайнаган көп колду
Чаң асманга сапырып,
Жүргүзбөдү көп колду,
Кылычтады оң-солду.
Найза тийип бооруна,
Атынын кетип сооруну,
Эр Манас найза салыптыр,
Көмө коюп жиңерип,
Көк жорго башын имерип,
Айбанбоз анын атагы,
Кыйын болду баатырга
Кытайдын кылган чатагы.
Жамгырдай кылып жаа

тартып,

Мөндүрдөй кылып ок атып,
Мөндү, мөндү, мөндү – деп,
Мөндүлөшкөн андан көп,
Жабуу, жабуу, жабуу – деп,
Жабуулашкан сандан көп.
«Кайраты толук эрде жок,
Капилеттен өлөмбү,
Кара кыргыз элде жок,
Баатыр, балбан менде жок,
Бакылдады каапыр – деп,

Коң төрөсүн сайсам да,
Койбойт белем акыр» – деп,
Айбанбоз менен болкулдап,
Ак найза колдо солкулдап,
Асты жагы Ит-Кечпес,
Ит-Кечпес деген кара суу,
Аргымак түшсө ойнобойт,
Найза сайса бойлобойт,
Тобурчак салса ойнобойт,
Терендиги карандын
Тогуз найза бойлобойт.
Айбанбоз атты калкытып,
Асабасы жалп этип,
Айгайлаган кытайлар
Аркасынан жоо жетип,
Жамгырдай кылып жаа тартып,
Жалгыз эрди жадатып
Мөндүрдөй кылып ок атып,
Жазайыл менен топ атып,
Каптаган каапыр калың кол,
Кайнаган душман оңду-сол,
Арстанга жетип кытайлар
Найза сайып жыга албай,
Көк жал Манас баатыры
Көл-Кечүүдөн чыга албай,
Көк жал эр минтип калыптыр,
Көсөмөлдөп көтүнөн
Алмамбет, Чубак барыптыр,
Алмабаш мылтык чаңырып,
Алмамбеттин Алдалап!
Ач кыйкырык чаңырып,
Тула бою көк темир,
Соот менен кыягы –
Баатыр Алма султандын
Баштагы өткөн заманда
Магпыр, Жемшит, Үрүстөм
Мына ушундай сыягы,
Ташты басса талкалап,

Сарала аттын туягы,
Шам күйгөндөй кулагы,
Жанында Чубак бу дагы,
Каңгайлаган каапырга
Аянбай боюн урганы.
Алыскысын найзалап,
Албарс кылыч колунда,
Каршы-терши кайсалап,
Көл-Кечүүнүн оозунда,
Көбүн сайып ушунда,
Жанчканын жыгып кулатып,
Далайын союп сулатып,
Башынан түтүн ачылбай,
Мылтыктын үнү басылбай,
Көк милтеден чок жетип,
Алмабаштан ок кетип,
Ачууланып атканда,
Ат чабым жерге ок жетип,
Алмабаш мылтык күркүрөп,
Ону, беши окко учуп,
Оодарылып жер көчүп,
Жанындагы кытайлар
Жайыла качып дүркүрөп,
Аяк-башы терең суу
Адам боюн салбаган,
Ал сууга түшкөн бендеден
Адам тирүү калбаган.
Мылтыгын мыктап октотту,
Быжылдап келген кытайды
Алмамбет, Чубак токтотту.
Көл-Кечүүдө көк жалың
Чокко байлап өз жанын,
Айбанбоз атты калкытып,
Ак күбө тонду жаркытып,
Соот, чопкут, кыягы,
Каапырдын аткан огуну
Мөндүрдөй көрбөй сыягы,
Чолоосу жок боюнда,

Өлөмүнбү мындан – деп,
Эч кообу жок оюнда,
Жан-жагынан ок өтүп,
Жазайыл огу зыркырап,
Астындагы Айбанбоз
Көлдөн сүзүп шыркырап,
Кош таноосу дердейип,
Коёндой кулак сербейип,
Аткан менен каапыры
Ак күбө, соот, кыяктан
Ок өтпөстөн акыры,
Кечип суудан чыкты эле,
Кенебес төрөң мыкты эле.
Суудан чыгып султаның
Дүнүйөнү каптаган
Кытайдын көрдү көп чаңын.
Тозоңу тоодой бурулуп,
Мингени керик эрлер бар,
Бир бирине урунуп,
Туңшаа калаа Чыңынан,
Жуда кытай козголгон
Султандын кылган чырынан.
Кара жердин топурак
Казылып даңкан изине,
Калайык айран калгандай
Каңкордун кылган ишине.
Катылганы Чоң-Бээжин,
Кантип барган ишенип
Кашында үч-төрт кишиге,
Кентун калаа, Бакбурчун,
Кенебестен кол салып
Каканчындын көп журтун,
Китең, Мудул шаары бар,
Кайнап жаткан каапырдын
Кишисинин баары бар,
Моюл, ачаң эли бар,
Болжолсуз кыйла эри бар,
Бодоң төрө беги бар.

Алмамбет, Чубак – эки дөө
Аркасынан Манастын
Кирсек деген кеби бар,
Кытайдын колу кыжылдап,
Аркасынан түрмөгү
Кара курттай быжылдап.
Найзанын учу жылтылдап,
Аскердин башы кылкылдап,
Жер союлуп былкылдап,
Турпактан тозоң бурулуп,
Туусу тууга урунуп,
Капкасынан Бээжиндин
Кайнап жаткан аскери
Кара курттан мол экен,
Көл-Кечүү менен калаасы,
Ал экөөнүн арасы
Эки күндүк, бир түндүк –
Үч күнчүлүк жол экен.
Күн батар жагы беш күндүк
Аяңдын аскар тоосу бар,
Аралдын Муют коосу бар,
Күн чыгыш жагы үч күндүк
Туңшандын туюк тоосу бар,
Ошончо жерге жык толгон
Кайнаган каапыр жоосу бар.
Башчы болгон баатырлар:
Кытай зуңу Коң төрө –
Кылымдан ашык чоң төрө,
Кырмаз шаанын Мурадыл,
Кызыл чокту Нескара,
Калмактардын Ушаңы,
Кара жалдуу Бороончу,
Каңгайлардын Ороңгу,
Каткалаңдын Сайкалы,
Солоон кандын Алооке,
Доңуз кыял эр Жолой,
Токшукердин Бозкертик,
Солобонун Соорондүк,

Жайсаңдардын Жаялы,
Чагаандардын Баяны,
Жүдөө Дөгөн деген эр,
Урушканда душмандын
Жулуп башын жеген эр,
Бериден алган өнөрү,
Кара кыргыз кайда? – деп,
Калың аскер кол алып,
Каптап бу да жөнөдү,
Алмамбет, Чубак- эгиз эр,
Кара кыргыз журтуна,
Кара Ногой нуркуна
Кайраты ашык кемеңгер
Каңкорун суудан өткөрдү,
Өткөргөнүн көз көрдү.
Атка камчы салыптыр,
Аркасынан баатырдын
Ал экөө кирип калыптыр.
Жамгырдан бетер жаа атып,
Жазайыл мылтык дагы атып,
Койчагыр менен топ атып,
Мөндүрдөн бетер ок атып,
Алмамбет, Чубак артынан,
Мурун алып кечүүнү
Жол бербеген дартынан
Кытайдын баары өмөлүп,
Кыйгыл-кычкыл кыйкырык.
Ал экөөнүн артынан
Туталык – деп, жөнөлүп,
Кошо кирди дайрага
Жан-жагынан жабылып,
Алмамбет, Чубак баатырга
Айбалта, кылыч чабылып.
Өжөрлөнүп көп каапыр
Өмөлүп кирди таптакыр.
Көрдү Манас аларды,
Көзү жетип баатырың
Көптөсө кармап каларды.

Көзү көрдү экөөнү,
Көптөп кытай турушун,
Көңүлүнө муну алды:
Көк жалдардан айрылып,
Кутулганым курусун,
Аскерине жөнөйүн,
Алмамбет менен Чубакты
Ажыратып бөлөйүн,
Ажалым жетсе өлөйүн,
Азелде болгон жазууну
Нак шу жерде көрөйүн!
Аны ойлонуп баатыры
Астындагы Айбанбоз
Камчы салып акыры,
Кайта сууга кириптир.
Катыгүн төрө, келбе! – деп,
Кан Алмамбет баатыры
Айгай салды акыры,
Түгөнгүр не үчүн кирди – деп,
Түк калбады акылы.
Көл-Кечүүдө кытайга
Көк жал Манас кириптир,
Көз көргөндүн баарысын
Көбүн кырып ийиптир.
Көл-Кечүү болду кызыл кан,
Өжөрлөндү кытайлар
Көтүнөн келди канча жан.
Кайта сууга киргенде,
Каапырды кырып ийгенде
Арстан Манас баатырдын
Астында аты Айбанбоз,
Арам өлгөн бу доңуз,
Мурун тердеп алыптыр,
Кайра сууга келгенде
Тонуп калып зоңкоюп,
Эти жашып калыптыр.
Кош таноосу дердейип,
Ичи көөп чердейип,

Көл-Кечүүдөн Айбанбоз
Агып кетип баратыр,
Көт жактан келген Коң төрө
Көзөмөлдөп баатырды
Багып кетип баратыр.
Кысык жерге кыраан эр
Аккан бойдон жеткени,
Найза бою келгенде
Бет алдынан баатырдын
Коңурбай найза неткени.
Кулак тунат каапырдын
Айгайлаган чуусуна,
Адам айран калгандай
Асаба менен туусуна,
Агып төрө киргенде
Көр-Кечүүнүн куушуна
Султан Манас баатырды
Суу ичине соём – деп,
Жутпай кантип коём – деп,
Коң төрө найза салганы,
Өлүмдү билбес өткүр эр
Канетер экен каапыр – деп,
Каршы карап калганы.
Эки көздүн ортосун
Эр Коңурбай өлчөгөн,
Эңкейип найза салганы,
Таш жүрөктүү баатыры
Ирмеп көзүн албады.
Өлчөгөн көзгө найзанын
Учунан Манас кармады.
Коңурбай сайды найзаны
Эр Манасты жутканга,
Бетине найза жеткирбей
Берениң Манас тутканы.
Түпөктөн төрө кармады,
Колуна найза тийген соң,
Түк калбады арманы,
Түрмөгүн кудай жалгады!

Темири Манас колунда,
Сабы баатыр Коңурда.
Сандыргалуу төрөнүз
Жардам тилеп теңирден,
Найзаны тутуп темирден,
Алгара ат менен Коңурбай
Кургакты басып алыптыр.
Айбанбоз менен эр Манас
Сууга сүзүп калыптыр.
Албарсты сууруп кабынан,
Найзасын тутуп сабынан,
Адырайган эр Коңур,
Ачууланып оңбогур,
Атагы чыккан дөөлөрдүн
Аңгемесин ойлоп тур,
Арстан Манас баатыры,
Түртүп ийсе Коңурбай
Арылап кетип акыры,
Каары толгон жүзүнө,
Кабылан Манас баатыры
Калкып суунун үстүндө,
Түртүп ийсе ары жакка,
Тартып алса бери жакка
Ат менен калкып алыптыр.
Ал ошенткен кезекте
Акырганы баш жарып,
Алмамбет келип калыптыр.
Айбаты алгыр жолборстой,
Алышканда душманы
Аман-эсен болбостой,
Өрттөй көзү кызарып,
Өткүр Алма баатыры
Өрдөктөй мойну узарып,
Көл-Кечүүдөн калкылдап,
Аттын жонун ашыртып,
Бел бөксөсүн жашыртып,
Берен Алма баатыры
Кайра тартып суусунан

Качырганда акыры
Ызгаарына чыдабай,
Качып берди кадимки
Кан Коңурбай баатыры.
Аламын – деп, Манасты
Ашыгып найза салыптыр,
Карматып коюп найзасын,
Кайра тартып алууга
Алы келбей калыптыр.
Акырган бойдон Алмамбет,
Качырып кирип барыптыр.
Алууга алы келе албай
Найзасын таштап салыптыр,
Алдындагы Алгара
Бура тартып алыптыр,
Коңурбайдын найзасын
Жулуп Манас калыптыр.
Жулдурган соң найзасын,
Журтун көздөй бет алып
Коңурбай качып барыптыр.
Коңурбайын качырып,
Колдун четин жапырып,
Алмамбет, Чубак – эгиз эр
Алда Таала колдо – дээр,
Жигит пири шаймерден,
Жардам тилеп шол жерден.
Камалап келген каапырды
Кайра сүрүп жапырды,
Чаңды обого сапырды.
Бура тартып калыптыр,
Бура тартып бул экөө
Манасты көздөй салыптыр.
Кайран эрдин барында
Кыймылдаткан алачты,
Дин ислам намысын
Тигилип алар талашты,
Арбагында дуба кыл,
Тим киши дебей Манасты.

Эрдик менен көгөрүп,
Эки найза өнөрүп,
Коңурбайдын найзасын
Кошо жулуп алыптыр,
Айбанбоз менен калкылдап,
Ак күбө тондун бөксөсүн
Суу кылып алып шалпылдап,
Суурулуп суудан кеткени,
Кырылганбы кыргыз! – деп,
Маңдайга төрө чыкканда
Аскердин асты жеткени,
Азаматын сарпоочтоп,
Аргымагын жалпоочтоп,
Аккула атын бош коштоп,
Боз жоргону чайкалтып,
Ак сакалын жайкалтып,
Коштогону Коёнбоз,
Төшөнгөнү баяндос,
Качырганы шандуу кул,
Кармаганы кандуу кул,
Урунганы жамбы бул,
Абакеңиз эр Бакай,
Айбаты калың бир далай,
Акырып жетип калганы,
Аккуладай тулпарды –
Айбандан бүткөн шумкарды
Арстан Манас баатырдын
Астына тарта салганы.
Аркасынан кырк баатыр
Аламан коюп келатыр,
Кырк баатырдын баарысы,
Кыргыз баштап карысы,
Кыргыз алган шол кезде
Кытайга бербей намысты,
Калың аскер, түмөн кол
Кыйкырып кирип калышты.
Элеман уулу эр Төштүк,
Эштекттердин Жамгырчы,

Казактардын Көкчөсү,
Калың кыпчак Үрбүсү,
Кара кыргыз жомогу
Кадимден калган үлгүсү,
Тээжиктен чыккан Музбурчак –
Темир жарак бир кучак.
Калмак-кытай жолунда
Санжы деген шаары бар,
Баштап барып Санжыдан
Баатыр Манас бек койгон,
Баатырлардын баары бар,
Анжыян беги Санжыбек,
Аламандап ат коюп,
Ат койсо да, бат коюп,
Аткычылдар жаа чоюп,
Мылтыктын үнү тарсылдап,
Доолдун үнү карсылдап,
Саадактын огу шартылдап,
Кылычтын баары жаркылдап,
Асаба желек жалпылдап,
Карап турсаң ушуну,
Кара кыргыз кошууну
Каптап кирип калганы,
Жашы менен карыганы,
Жалгызы бура тартпастан,
Жалпы кирип калганы.
Аларды коё туруңуз,
Арстан Манас баатырдын
Алда эминен сөзү бар
Аңгемесин угуңуз.
Маңдайында багы бар
Ай караңгы түн болсо,
Туман баскан жылчыксыз
Жер көрүңүс күн болсо,
Кулагында шамы бар,
Куяндан бүткөн жаныбар,
Тумшугунун үтүндө
Ноктонун кескен тагы бар,

Нак соорунун үстүндө
Абунасыр сылаган
Колунун тийген калы бар,
Кондурбай болгон жаныбар,
Мурунтан минбей чалгынга
Бууругуп калган чагы бар,
Айсыз түндө бөлүнгөн,
Караңгыда жол тартса,
Кулагында шамынан
Жол жоголбой көрүнгөн,
Касиеттүү чоң Кула ат
Канкор баса мингени,
Кадимден берки Сырнайза
Карыга баатыр илгени.
Сары камыш кыйдырып,
Саратанга жыйдырып,
Сал устага кылдырып,
Тарамышка чаптаган,
Желим менен каптаган,
Душман үчүн сактаган,
Алда кандай жыгач? – деп,
Акылын адам таппаган,
Камыш, желим, тарамыш,
Сырткы жагын сырдаган,
Өнөрүнө караңыз,
Сайган жоого мылгыган,
Ар түрдүү адам болсо да,
Аттан жерге ыргыган.
Тартып алса чоюлган,
Жанчышкан душман сойлогон,
Кармай калган душмандын
Беш манжасы кыйылган,
Ак дүрдүндөн алдырган,
Айланасын тайдырган,
Орто жерин Каныкей
Он ачкычтап сайдырган,
Мубакүлдүү Сырнайза
Булгап колго алганы,

Астындагы чоң Кула –
Атка камчы салганы.
Бара жатып баатыры
Кытайга кыргын салмакка
Кылычты суурду акыры.
Көмүрүнө чыдабай,
Көп токойлор кыйылган,
Көөрүгү үчүн кылычтын
Көк букалар кырылган,
Көөрүкчүсү Каратаз,
Алда кудай, колдо! – деп,
Ач билекке сыйынган,
Сугатына бир катар
Суук булак соолгон,
Кылганына чыдабай,
Кырк алты уста жадаган
Жатып Мысыр дөөгөрү
Жай-кышында кадаган,
Учун кайкы чыгарган,
Урум шаар колунда
Уу булактан сугарган,
Түн ичинде суурса,
Өрттөй жанып кызарган,
Уруштуу күндө узарган,
Ободогу мунардан
Арып менен сугарган,
Ажыдаар заарына
Үч ай таштап чыңаган,
Тоого чапса таш кескен,
Бойго чапса баш кескен,
Шиберге койсо өрт кеткен,
Шилтегени мүрт кеткен,
Мисирдин билип алдырган,
Абунасыр дегенден
Ак пайгамбар Мукамбет
Аманатка калтырган
Кылычты кындан алыптыр,
Аккула менен чуратып,

Кытайды беттеп калыптыр.
Кечпес деген ийри суу,
Мусулман менен каапырдын
Маңдайлашкан жери бу.
Айбанбоз менен шалпаңдап,
Араң кечкен Көл-Кечүү,
Ал кезекте эрлерге
Абыдан кыйын бел чечүү,
Алтындан доол карс коюп,
Аккелте мылтык тарс коюп,
Арстаның Манас акырып,
Аскерди көздөй бет алды
Айгай салып бакырып.
Кыйкырып төрө качырса,
Кылычынын мизинде
Кырк душмандын каны бар,
Найзасынын учунда,
Жүрөт кошо айбаты,
Жүз кишинин жаны бар,
Жеке башы баатырдын
Жети миң колдой шаңы бар.
Бет алдына караса,
Ажыдаар түгү бар,
Аз болгондо кийгени
Кара лөктүн жүгү бар,
Өлөмүн деген турбаса,
Өзгө бенде ким турсун,
Ажал жеткен турбаса,
Асылы бенде тургусуз.
Алтымыш кулач найзасын
Карылыктап алыптыр,
Ажыдаар-жыланы
Артынан сойлоп калыптыр,
Көсөө куйрук көк бөрү
Көк жал эрдин жөкөрү
Көтүнөн ээрчип алыптыр.
Алп кара куш арбайтып,
Асмандан бутун салыптыр,

Айдай сулуу эки кыз
Ат менен жандап калыптур,
Көк ала кулжа болуптур,
Көтүнөн даңкан коюптур,
Кара чаар жолборсу
Кайы берен, кырк чилтен –
Канкор эрдин жолдошу.
Айбаты башка көрүнүп,
Асманга тозоң бөлүнүп,
Аккула ат менен чуратып,
Айкырып төрө киргенде
Каапырдын чети өгүлүп,
Аккула менен чуратып,
Астына каршы келгенди
Акнайза менен сулатып,
Алыскысын найзалап,
Жакыныраак келгенин
Ачалбарс менен кайсалап,
Оң көзүнөн от чыгып,
Илебинен оп чыгып,
Сол көзүнөн чок чыгып,
Аккелтеден ок чыгып,
Аткан мылтык Аккелте
Алыскы жуук айныбас,
Ыраакы-жакын ылгабас,
Ортосу болот, оозу албарс,
Түтүнү туман, түбү ыспан
Кароолу тажаал, огу ажал,
Касиет менен калтырган
Абунасыр замандан
Аракет менен алдырган
Аккелте мылтык күркүрөп,
Астын баштап аскердин
Акырып төрө киргенде
Качты каапыр дүркүрөп,
Ат соорусун салганы,
Он жүз миң барган мусулман
Олор каптап киргенде

Уялбас ултан бетиби
Урушар кытай көтүбү,
Капканы көздөй бет алып,
Дин ислам балдары
Казаттын жолун нээтке алып,
Каптап кирди мусулман,
Кан төгүлдү канча жан,
Калаасын көздөй бет алган.
Темири кулач Сырнайза
Теминип кирген баатырлар
Теше сайып мылгытып,
Тебетей сайган немедей,
Таталатып кытайды
Тегеретип ыргытып.
Кыргыз, кытай урушу
Кабылдан бери карата
Кыла келген жумушу.
Качты кытай шаарына,
Каптаганда мусулман
Боло албады кытайдын
Кайрат кылып турушу,
Кайрат кылам дегендин
Каны жерге төгүлүп,
Катаасыз бүттү жумушу.
Бөлөгүнө карабай,
Качты кытай акыры,
Урушууга жарабай.
Канча да болсо жан татты,
Заркыратып жаа тартты,
Карсылдатып ок атты.
Мандайлашкан каапырды
Баатырлар кууп акыры,
Сундун, жаң-жуң, тыйтайдын
Башында калбай акылы.
Я Аллалап буркурап,
Дин ислам баласы
Жар чакырып чуркурап,
Баабедин! – деп, бакырып,

Баатыр Манас ол күнү
Башкасына карабай,
Коң төрөнү көздөптүр.
Көл-Кечүүгө киргенде
Көк жалга найза салыптыр,
Көк жал Манас баатыры
Коңурбайдын найзасын
Колунан сууруп алыптыр,
Ошо бойдон Коңурбай
Алдырып коюп найзасын,
Куру кол бойдон калыптыр.
Кабылан Манас баатыры
Коңурбайды бет алып,
Качырганда акыры,
Башында калбай акылы,
Астындагы Алгара ат,
Атка камчы салганы,
Калааны көздөй бет алып,
Кайра качып калганы.
Тилегени Коңурбай,
Көк жал эр көзүн салганы.
Тиктегени Коң төрө,
Какандын калың журтунда
Каары катуу чоң төрө,
Калаасын көздөй бет алып,
Качып Коңур калганы,
Кара атка камчы салганы,
Көзөмөлдөп артынан
Көк жалың түшүп калганы.
Арстан Манас баатыры
Арбак урган бу доңуз,
Кайрат кылып беттешпей,
Качты го – деп, акыры,
Качарына Коңурдун
Манастын жетип акылы,
Астындагы Аккула
Этине келген как Кула,
Омурткалуу оң Кула,

Ойроттон озгон чоң Кула
Атына камчы салганы.
Баатырдын аты Аккула
Багалчагы малынып,
Маралдай төшү салынып,
Куюшкандык узарып,
Куюндан бүткөн союлгур
Кулжадай көзү кызарып,
Аркан бою түйүлүп,
Аягы жерге тийгенде
Ак күбө чаңы күбүлүп,
Төрт аяктап, тик түшүп,
Басып кеткен жеринен
Баладай ташка жик түшүп,
Элик сындуу Алгара ат
Экинчи жерди бастырбай,
Эркин күлүк кара аттын
Кең колтугун жаздырбай,
Аккула менен чуратып,
Артынан чаңын буратып
Арстаның Манас тез жетти,
Найзанын учу кез жетти,
Коң төрөдөн эс кетти.
Алтын кемер чети – деп,
Айдалынын бети – деп,
Кууланат элең, Коңурбай,
Куп ажал сага жетти – деп,
Найзаны баатыр бек сайды.
Ээрден көтү кылтайып,
Үзөңгүдөн бут тайып,
Аттын кетти мойнуна,
Аңдап көргүн арстандын
Кытайга кылган ойнуна,
Аркадан аккан кызыл кан
Жыпжылуу кирди койнуна.
Чарайнасы чатырап,
Жарылып кетип быркырап,
Чачылуу кара түпөккө

Камчы саптай кара кан
Жаба коюп шыркырап,
Шайманы анык кеткени,
Шайманы кеткен кезинде
Шаарына Коңур жеткени.
Арам өлгөн Алгара ат
Алат кылган мурунтан,
Алтымыш бакса дубалдан
Арыштап чуркап кеткени.
Капкасын кара таш кылган,
Каран калган кара атты
Тай чагында маш кылган,
Бир бакса дубал өндүргөн,
Кайра-кайра чуркатып,
Миң аттатып көндүргөн,
Эртеңки күнү дагы да
Эки бакса өндүргөн,
Эки аттатып көндүргөн,
Үчүнчү күндө үч бакса,
Көнөт экен мал бакса,
Атырылтып октолткон,
Антип жүрүп каранды
Алтымыш бакса токтолткон.
Артынан чаңы бурады,
Алмак үчүн каапырды
Арстан Манас баатыры
Алладан жардам сурады.
Арам өлгөн Алгара ат
Алтымыш бакса дубалдан
Аяр кылбай чурады.
Өлчөп чураар жери бар,
Баштатадан көнбөгөн
Баатырдын аты Аккула
Токтоп калган чени бар.
Жазайылдын тобундай,
Замбиректин огундай,
Алгара чуркап алыптыр,
Кызыган жерде чыгуучу

Капталынан кара аттын
Кара жору куш ө .дүү,
Канат чыгып ушу ө .дүү,
Күркүрөп учуп кетти эми,
Каран калган кара аттын
Күлүктүгү эмей неткени,
Базардын орто жерине
Барып түштү балк этип,
Баатырсыган Коң төрө
Кулап түштү шалк этип.
Алгара аттан кулады,
Мал базарга сулады.
Баатыры минтип барган соң,
Баары кытай чуулады.
Чылбырын кара ат чубады,
Чыркырап кытай чуулады.
Карап көрсө Коң төрө,
Калкына бүтүн чоң төрө
Кан болбогон жери жок,
Кайраттан эме теги жок,
Каны чыгып шоркурап,
Өкүмөттүү Коң төрө
Өңгөчүн тартып коркурап,
Агы чыгып көзүнөн,
Акыл кетип өзүнөн,
Сиркедей неме калбаптыр
Көкүрөктө эсинен.
Көчөдөгү көпчүлүк,
Элине түшүп көп күлүк,
Көргөндүн баары өкүрүп,
Кайдан буга барды – деп,
Көп адамдар өкүнүп.
Кырдагы угуз балдары,
Бирөө эмес бардаары,
Ар качандан, бир качан
Кылбаганы калбады.
Кырк угуз болгон атагы,
Кызыталак чантуунун

Ар качандан, бир качан
Арылдады чатагы.
Ал сөздү айтып алышып,
Акылмандан кары бар,
Ар түрдүү табып баары бар,
Илегерге барышып,
Айтып кабар беришти,
Отуз алты табыпты
Бу жерге алып келишти.
Кыжылдаган жыйын бар,
Кытайда табып кыйын бар,
Кан токтотор дарысын
Алып келип дарылап,
Аябай дары баарысын,
Эсинен танган эр Коңур,
Эки күн жатып оңбогур,
Эсин араң жыйынып,
Лаанатка сыйынып,
Калган экен кансырап,
Кайраты качып алсырап.
Алсырабай канетсин,
Кара бойдо кан калбай
Калган жерге чачылып,
Эки жарым күн жатып,
Эр Коңур көзү ачылып,
Эл көрүндү көзүнө,
Үшкүрүгү баш жарып,
Үчүнчү күндө Коңурбай
Араңдан келди эсине.
Эсин жыйып кеп айтат:
«Кайда кандай, сундунум,
Кабарын айткын журтумун.
Баң-баң менен чыйтайым,
Бадышалык тыйтайым.
Жаң-жуң, Доотай кайдасың,
Журттун кылсын пайдасың.
Кара кыргыз Манастын
Азыркы адам баласы

Табар эмес айласын,
Калкты бекер кырдырбай,
Кара кыргыз журтунун
Мал менен көөнүн жайласын.
Адамдын уулу Кабылды,
Атабыз жаман киши экен,
Өз инисин өлтүргөн
Өзгөчө балаа табылды,
Түмөндөп жаткан көп кытай
Түркстандан чабылды,
Бомбай менен Кабылды,
Баары журт душман болгон соң,
Батырбай кытай элине
Баштатан сүрүп чыгыптыр,
Баары журт бүтүн бир болуп,
Бабабызды кубалап,
Бакбурчунга тыгыптыр.
Угуз кандын уругу
Уу ичкендей чыгыптыр,
Кара кыргыз атанып,
Каканга бизди тыгыптыр,
Карасам менин тушумда
Канкор Манас чыгыптыр.
Кумулду чантуу алыптыр,
Өлтүргөндө Абылды,
Билимдүүлөр ойлосун,
Бизди ошондо акыры
Кудай уруп салыптыр.
Каарданса бул Манас
Какандын баарын карагат,
Калкыңды бүтүн соо койбой,
Капкайда бөлүп таратат.
Күн чыгыштан жай алдык,
Каспандын тоосун таяндык,
Казатка келген чантууга
Кармаш, уруш-калбадан
Кай жерде биз аяндык.
Жер дөңгөлөк, томолок,

Адам уулу болгонго
Күнөөкөр болуп баарыбыз,
Көйкаптын көмө четине,
Көптөн бери жай алып
Күн чыгыш жаккы бетине
Адам болдук жөрмөлөп.
Өрттөнүп кетсин түпкү атаң,
Өз тууганын алыптыр,
Өңкөй адам уулуна
Өчмөндүү болуп калыптыр.
Калааңа келген кол тартып,
Канча күнү жол тартып,
Кара кыргыз калыктыр,
Кара ногой тукуму
Калабаны салыптыр.
Кайраттуусун мен барсам,
Карадыңар, көрдүңөр,
Кара журтум көбүңөр,
Каным жерге калыптыр.
Кармаш, уруш, калаба,
Калдык нындай балаага.
Ажалга кандай даба бар,
Нак өзүмдө карасам
Алтымыш төрт ага бар.
Баарысынан шайланган,
Башы өлүмгө байланган
Коңурбай деген мен элем,
Кооп кылчу душмандын
Кай бирөөнөн кем элем?!
Каптап келген алачтын,
Калайык үчүн токтолбой,
Журт намысын талаштым.
Кайратын көрүп Манастын
Акылымдан адаштым.
Адам өлчөөр неме эмес,
Азыркы жүргөн улуктар
Жер жайнаган чантуунун
Желдетине тең эмес.

Көлүктүн бели ийилген,
Көпкөк темир кийинген
Көзөлдүн баары мында экен,
Көргөнүн көмбөй койбогон,
Көсөмдүн баары мында экен.
Жан чыкканда жаткандай,
Ажалы жетип калбаса,
Алышам деген душмандын
Абыдан шору каткандай.
Угуздун уулу элүү экен,
Ону калып Бабылда,
Ушундай улук эл экен,
Кыркы чыгып бери жакка,
Түркстан, Алтай жер жакка
Кырк уруу кыргыз баласы,
Күн батыш жакта толуптур
Күлдүү кыргыз калаасы,
Ушунчанын баарынын
Угуз экен бабасы.
Жек көрөт экен биздерди,
Жеринин аты Түркстан,
Элчиликти ойлосо
Не үчүн бизди издеди,
Эми айтам журтум сиздерди,
Аябай малды бербесек,
Аман койбойт биздерди.
Айтамын журтум сөз менен,
Адамдан түрү бир башка,
Айбатын көрдүм көз менен.
Мандайы жазы, башы кууш,
Бар боюнда турат тууш.
Кочкор тумшук, кош кирпич,
Көркү калча, көзү тик,
Колуна тийсе кокустан,
Чыгар эмес биздин жик.
Жалаяк ооз, жар кабак,
Арстандай түстөнгөн
Айбатына карап бак,

Эрди калың, көзү үңкүр,
Эр мүнөзү көрүнөт.
Алакан жазык, кол ачык,
Аттанып чыкса жол ачык,
Алдасы жардам көрүнөт.
Айбатын ойлоп санасам,
Азат боюм-денемден
Азыр да жаным бөлүнөт.
Кең көкүрөк, жайык төш,
Жылма кабак, жылдыз көз,
Айбаты катуу, заар жүз,
Ажыдаардай анда түс.
Билгенин бербес бендеге
Бил мүнөзү көрүнөт,
Жолборс моюн, жоон билек,
Жооруну калың, таш жүрөк,
Жылма маңдай, жылдыз көз,
Кайраты ашык, каар сөз,
Катылган душман соо калбас,
Кабыландын бири экен.
Жүргөн бир жалган дүйнөгө
Жүк көтөрөр бил экен.
Жүдөгөн кытай журтунун
Манас менен бет алып,
Баруучусу ким экен?
Малдан алтын, күмүш бар,
Дандан буудай, күрүч бар,
Манас тирүү турганда
Бээжиним,- деп, жай алып,
Кытайга кандай жүрүш бар.
Аңдадым, кытай, алыңды
Аябай бергин малыңды,
Аяп койсоң малыңды
Алек кылат баарыңды,
Кейитет кемпир, чалыңды,
Кетирет эми саныңды.
Жер кылар жектеп калааңды,
Жетим кылар балаңды,

Көрдөй кылар балаңды,
Солго айлантар оңунду,
Өлтүргөндөн калганын
Тоздуруп иер чоңунду.
Дүнүйөгө байланып,
Казатка келген калың журт
Малга калсын айланып,
Катардан койбой нарынды,
Казынада барыңды,
Аябай төгө көргүлө,
Алтын, күмүш, зарыңды.
Кызматка бергин кулунду,
Кылча да бирин аябай,
Кызыл кымкап булунду,
Буулум, бута, соолонду,
Буюм тебе олорду,
Дүнүйөгө көмбөсөк
Жалпы кытай көп журту
Акылым менин жетпеди
Жайың кандай болорду.
Кырмуз шаанын Мурадыл,
Кызыл чоктуу Нескара
Калмактардын Ушаңы,
Каптап чантуу кирди эле
Биле албадым ошону.
Каңгайлардын Оронгу,
Каптады эле олорду,
Кайдан билем мен акыр,
Кандай заман болорду.
Каспанда бийик тоо экен,
Каптап келген биздерди
Кара кыргыз жоо экен,
Кайрат кылар Манаска
Калкымда менден жок экен,
Кара кыргыз уругу
Асынганы, атканы
Жазайыл менен топ экен.
Күлүк экен мингени,

Күлгүн экен кийгени,
Билбейт экен өлүмдү,
Миңге бири тийгени,
Улуксунган суң-дундар
Ушуларды көргөндө
Ыштанына сийгени».
Эсине келип Коңурбай,
Ал сөз менен токтолду,
Андай-мындай сөз айтып,
Үндөгөн адам жок болду.
Аны таштап салыңар,
Арстан Манас не болду,
Кабарын угуп алыңар.
Аккула атты мингени,
Найзаны колго илгени,
Көрбөдүң беле жогортон
Ат коюп жоого киргени,
Коңурбайды сайганы,
Алгара ат чуркап капкадан
Алыс түшүп калганы,
Айбанаттын тайшаны,
Коң төрөсүн жутарда,
Алгара чуркап күл бактан,
Аккула токтоп калганы.
Алда билер бул сөздүн
Чыны канча, жалганы.
Кытай качып, түрк кууп,
Кыжылдаган каапырга
Кыямат күнүн салганы,
Дини ислам күч болду,
Атканы мылтык түз болду,
Акыр заман журтуна
Айтууга калган иш болду,
Сапарга барган эрендер
Салынганы киш болду.
Найзакерден улугу
Аз болгондо боюна
Алты-жети жара жеп,

Алсырашып куруду.
Кылыч тийип мойнуна,
Кан төгүлүп койнуна,
Көтөрө албай башыны,
Көзүнүн төгүп жашыны
Шылкыйганы андан көп,
Жаны чыгып, дени сууп,
Зыңкыйганы сандан көп.
Эки буту тең сынып,
Шалактаган андан көп,
Эси чыгып уруштан,
Эки көзү ирмелбей
Алактаган сандан көп.
Колу сынып, дени аман,
Шалдыраган андан көп,
Урушту көрүп, эси ооп,
Жалдыраган сандан көп.
Амандык сырап кытайлар
Балдыраган андан көп.
Амандыкты сурашып,
Аман жаның барбы? – деп,
Айгайланып, чуулашып,
Аты кетип, өзү аман,
Келип жүргөн мындан көп,
Баланчабыз өлдү – деп,
Өлгөнүн көзүм көрдү – деп,
Желип жүргөн сандан көп.
Кыргыз, кытай эки журт
Кырылышын салыптыр,
Кыпчактын кыраан Төштүгү
Кыйланы сайып алыптыр,
Кылдай жерде жара жок,
Аман-эсен калыптыр.
Жебенин огу жетиптир,
Эр Жамгырчы баатырдын
Ээрдин жырып кетиптир.
Кайсы бири саламат,
Калың кытай журтунун

Калкына түштү алаамат.
Барган кыргыз баатыры,
Башына тийип айбалта
Кара жаак Үрбүнүн
Карайлатып акылын,
Буурул сакал Музбурчак
Сол карыга ок тийип,
Бул жарадар акыры.
Манас күткөн кырк баатыр
Жан аябай таптакыр,
Өлүмгө чабат өздөрү,
Өткөн ата-бабаңдын
Өөдөтөн калган сөздөрү,
Жайнаган кытай журтуна
Чабуул коюп кирген соң
Жалтанбаган көздөрү.
Кумардын уулу Дебеги
Куп бир баатыр дегени,
Кыжылдаган кытайды
Капкасынын оозуна
Кууп кирип келгени.
Кытайдын Ыраң мергени
Мылтык менен капкадан
Ыраң кармай бергени,
Оң колунун карыга
Ок жаңылтып Дебеги
Кайра качып келгени.
Капкага кирген кутулду,
Канчасы колго тутулду.
Көрбөгөн жан шашкандай,
Көргөн көнүк балбандан
Алтымыш балбан ачкандай,
Жетимиш балбан жапкандай,
Дүнүйөнүн жыгачын
Жоктон издеп тапкандай,
Бээжиндин салган коргону –
Көпчүлүк көптөп койгону,
Гүл багы бийик тоо болгон,

Көз учкан көпкөк зоо болгон.
Кытайдын журту бекинген,
Кыргыздан коркуп шекинген,
Жалаң да болсо бир күндөй,
Гүл багынын кырына
Эки араба жүргөндөй.
Коргонуна камады,
Койдой чуулап кытайдын
Коркуп жаны калбады.
Балбан менен баатыры
Баянт болгон кыйла акыры,
Башында калбай акылы.
Кайрат кылар бир жан жок,
Кайта чыгып урушка
Көңүл коёр тири жан жок.
Капкасы калды бекилип,
Кылым кытай баласы
Кара жандан шекинип.
Камады кыргыз калаасын,
Кан ыйлатып баласын,
Урматтуу Угуз балдары
Уюп жаткан каканга
Убайымды салганы.
Улук-кичик жыйылып,
Арбак урсун кытайды,
Аззилге сыйынып,
Каапырдын калкы биле албай,
Канчалык айтса тил албай,
Адамзат бендеси
Башта жалгыз келдеси,
Башында бүткөн мээси бар,
Мээнин өзү төрт бөлөк,
Төрт бөлөк күткөн ээси бар,
Анын канын жүргүзгөн
Эки көздүн тамыры,
Эче түрдүү бериште
Эгемдин койгон амыры.
Баштан чыккан бөлүнүп,

Байкасаңыз билесиз
Көңүлүңө көрүнүп,
Болгон эки кулагы
Кызматыңда бу дагы,
Ичке-жоон дооштун
Баарын угуп турганы.
Ооз менен мурун бар,
Ошолордун баарына
Бир-бир кызмат буйрулар.
Эгенди алсаң эсиңе,
Эчен түрдүү бериште
Кызмат кылып башыңда,
Түк көрүнбөйт көзүңө.
Бериштеге жанаша
Мен да ошону кылсам – деп,
Бендени кылып тамаша,
Шайтан аттуу бири бар,
Адамды жолдон бузууга
Кө .үлүндө кири бар,
Көрбөсөң да көй кашка
Азгыраарын шайтандын
Аны туура билип ал.
Дөөдөндө жүрөк дили бар,
Көп сүйлөгөн тили бар.
Сүйлөтмөк амыр Алладан,
Алда жардам берген соң
Сүйлөбөй адам калбаган.
Тил албайт, дини кар – дешип,
Тигилип түрк камаган.
Адамдын уулу баарысы,
Карасы менен сарысы,
Кызылы бар, агы бар,
Кылган иши куш келбей
Кырылышар чагы бар.
Он жүз миң барган мусулман
Ой-тоосун басып канча жан,
Басыра шаарын кыйратып,
Байталың кууп туйлатып,

Семизин кошко союшуп,
Арыгын тирүү коюшуп,
Кара коргон кыйратып,
Качырын сайга туйлатып,
Кыжылдатып каапырды,
Катын-кызын ыйлатып.
Качканы качып кутулуп,
Канчасы колго тутулуп,
Кыйын жерге жол салган,
Кытайга кыргыз кол салган,
Эчен түрдүү жан өткөн,
Эңгиресин бул жалган.
Доңуз-чочко, какайын,
Тоодо болгон көп жайын,
Тоосун доңуз алыптыр,
Кара кыргыз уругу,
Канкор Манас улугу
Тополоңду салыптыр.
Арыкта суусун аттатпай,
Чынмачын, Какан, Бакбурчун
Бир бирине каттатпай,
Кентун, Тикен, Чоң-Бээжин,
Кадимден Какан чоң элин
Камап алып мусулман,
Казатка барган канча жан,
Кандардан кабар алалбай,
Кайгыланган Эсен кан.
Камоодо журту калганы,
Канаттуу кушка кат байлап,
Каспаңдыктын Коң төрө
Канына кабар салганы.
Корктум – деди, ушундан,
Коёр эмес мусулман,
Баатыр менен балбаны
Магырыптын адамы
Баарын айдап алганы,
Манас деген бадырек
Бизге келип калганы,

Кыжылдаган кытайдын
Кыштагынан калбады.
Бу жерде Бээжин жер түгүл,
Бери урган кытай эл түгүл,
Маңгубада сазаңшаң,
Бадышасы Макел кан
Баары да боо барганы,
Макел дөө баш болуп,
Баргандар өлүп калганы,
Азыр камап урушуп,
Аман бенде калбады.
Алтыммыш капка шаарды,
Аябай чачып заарды,
Азыр минтип камады,
Аргасын тап, каным – деп,
Найза тийген далым – деп,
Акыретке кетүүгө
Аз-аз жерден калдым – деп,
Акыл абар карымсың,
Арбагың бийик канымсың,
Денеме бүткөн жанымсың,
Акыл тапкын бизге – деп,
Арыз айтамын сизге – деп,
Эл бийлеген улугу
Бирин бири көрө албай,
Минтип коркуп куруду,
Камап жаткан биздерди
Угуз кандын уругу.
Андай сөзүн жазыптыр,
Аягына белги басыптыр.
Баштатан сонун ушу бар,
Байласа катты көтөрүп,
Учуп жетер кушу бар.
Куштун аты – Тугалык,
Бир күндө жээри жүз балык.
Баашалыкка бактырган,
Аягына кагаз тактырган,
Тугалык учуп кеткени,

Алты күндүк Бакбурчун
Жарым күндө жеткени.
Тугалык конуп калыптыр,
Коно турган жерине
Коңгуроо байлап салыптыр.
Коңгуроосу шаңгырап,
Эмине кабар келди? – деп,
Эсен кан турду балдырап.
Эсен кан бааша өзү бар,
Эсен кан – деп, айтмакка
Эки түрдүү сөзү бар:
Алда каар салды – деп,
Топондук суусу ташканда
Тоодон таштан ашканда
Сексен бөлөк бөлүнүп,
Селден эсен калды – деп,
Кайсы түрдүү кеп айтат,
Кабарсыз кетип алыска,
Каттаган киши жок болуп,
Элден эсен калды – деп,
Эсен кан – деп, ан үчүн,
Сиздерди айтып салды – деп .
Аттанып чыгар арга жок,
Адам каттаар жолумдан
Эч бири эсен калган жок,
Мусулман менен атышып,
Бурчактай түшөт аткан ок,
Не кыларын биле албай,
Эсим ооп калдым – деп,
Куруп калып аскерим,
Куштан кабар салдым – деп,
Күн батыш менен күн чыгыш
Күлдү кытай колунда,
Күчтүү баатыр балбаным
Күрсүлөрүн көтөрүп,
Чыга албады жолуна,
Азыр орто жолдомун,
Найза тийип жонума.

Ал сөзү чыкты катынан,
Апкаарыды баашасы,
Аскер башчы Коң төрө
Айтып ийген датынан.
Андай болсо каспандык
Алып качып жаныны,
Аябасын малыны,
Алтын, күмүш, зарыны,
Жакут, көөкөр, лагылы,
Жандар өлүп калган соң,
Аны эмине кылалы.
Зумурут, бермет таштарын
Дүнүйөм – деп, карабай
Сактасын аман баштарын.
Казынада зарыны,
Катардагы нарыны
Каптап келген чантууга
Тартуу кылып чыгарып,
Колундагы баарыны.
Алса бурут тоёр – деп,
Дүнүйөгө чөмүлсө
Асылганын коёр – деп,
Караласаң дүйнөгө
Кан Коң төрө баатырым,
Кара көзүң оёр – деп,
Канынан келди мындай кеп.
Канаттуудан кабары,
Кан Эсен кан баашасы
Каргадан келди чабары,
Аны көрүп алышты,
Зундуң менен калдайы
Сүрү качып далдайды.
Канынан кайрат жок болуп,
Аз болгондо аш бышым
Алар турду токтолуп.
Кытайлардын Коңурбай,
Кырмуз шаанын Мурадыл,
Кызыл чоктуу Нескара,

Калмактардын Ушаңы
Жан үчүн кылды бермегин,
Кабыл көрдү ушуну.
Каңгайдан бар Оронгу,
Кан Коңурбай калчасы,
Кашына алды олорду,
Кара жалдуу Бороонду.
Каткалаңдын Сайкалы –
Карындашы Сайкалы,
Кайсы түрүн айталы.
Солоондон бар Алооке,
Доңуз мүнөз эр Жолой,
Токшукердин Бозкерттик,
Токсон эки жашаган
Солобонун Соорондук
Чочунушуп жанынан,
Чокунушуп бутуна,
Жандары тоюп малынан,
Тогуз миң кара нар кылды,
Нар үстүнө артканы
Кызыл дилде зар кылды.
Тогуз миң кызыл нар кылды,
Кызыл нарга артканы
Кыйбат алтын зар кылды.
Сомдоп салган алтын бар
Зоңкоюп төөгө артылар,
Уютуп салган алтын бар
Томпойтуп нарга артылар,
Баарысынын үстүнө
Жибектен аркан тартылар.
Жана арттырып чыгарды
Отуз миң төөгө күмүшүн,
Ак күмүш арткан төө алып,
Амбалдын көргүн жүрүшүн.
Зумурут, көөкар, лагыл таш
Эки миң төөгө арттырып,
Мусулмандын жолуна
Дүнүйө тартуу тарттырып,

Жылкысын жылас алыптыр,
Миң-миң болгон каапырлар
Бир-бир аты калыптыр.
Коюна кылып өкүмөт,
Көйкапка көздөй кетпей – деп,
Толгон кытай өкүнөт.
Тобунан тандап бар атты,
Тогуз миң бирдей кара атты
Сынчылары жаратты.
Тогуз миң байлап сары атты,
Тогуз миң байлап тору атты
Чапса күлүк, минсе көрк
Келишимдүү зор атты,
Тогуз миң байлап кула атты,
Тозону тоодой булады.
Тогуз миң байлап боз атты,
Ар мааладан жыйнатып,
Жүз миң жылкы узатты.
Калаасынан каратып,
Кара чачы кундуздай,
Сүзгөргө чачын таратып,
Акак тиштүү, кыйгач каш,
Өрдөк моюн, түймө баш,
Орто бойлуу, он беш жаш,
Кобул колдуу, колоң чач,
Как тамактан көрүнөт
Кара мейиз –жуткан аш
Тогуз миңсулуу кыз алып,
Тобунан чыккан уз алып,
Тартууга келди баарысы,
Анжияндан качырган
Алооке баштык карысы.
Мурункудан калган кеп
Тийсин найза, сынсын – деп,
Душман да болсо жыгылса
Кордобо, кө .нүтынсын – деп,
Бакай кары, Кыргыз чал
Баатырына барды ал,

Тартууга келген канча мал.
Карыя Бакай кеп айтып:
«Кабыл кылгын тартуусун
Канкор Манас! – деп, айтып.
Каапыр да болсо кандуу журт,
Качантан берки камдуу журт,
Кытай да болсо кылым журт,
Кырааным менин сөзүм тут.
Кыламын десең залымды,
Кың этпей берди бир күндө
Кырк жылда бүтпөс алымды,
Андагын, баатыр, сөзүмү,
Алтын, күмүш ай дүйнө
Тартуу келди өзүнө.
Дүйнөсүн коюп салыңыз,
Жедирдин белең кытайга
Жети атаңдан малыңыз.
Тобунан чыккан уз экен –
Тогуз миң сулуу кыз экен,
Тартууга келди баарысы,
Алооке баштык карысы.
Коркуу түштү акыр – деп,
Коюңуз эми баатыр!» – деп,
Акылман Бакай айтып кеп.
«Карап берип биздерге,
Алымыңды алгын – деп,
Айтып келсе сиздерге
Угуз уулу ток эле,
Отуз жыл алым алсаң да
Ушундай дүйнө жок эле.
Тартуу берди кызынан,
Жай күнү коркуп кышынан,
Калтырбаптыр, келиптир
Казынада зарынан,
Катардаган нарынан,
Чочугандан жанынан.
Кыжылдаган кытайың
Тойгон окшойт малынан.

Кыздан тартуу берген соң
Кырып ийсек кээ болот,
Алты канды чогултуп,
Кылсак акыл не болот?
Акылдашып алалык,
Жоодуратпай буларды
Жообун берип салалык».
Бу кеңешти чыгарып,
Атагы чыккан эрлерден
Акка кылып тобокел,
Казаттын каалап келгенден
Улуу-кичүү кеңешип,
Кызды көргөн боз балдар
Эт жүрөгү дегдешип,
Ушунун бирин алсам! – деп,
Арманым жок дүйнөдө
Ал түнү өлүп калсам – деп,
Кыз көрүшүп кызыгып,
Тер чекеден сызылып,
Суктанганы андан көп,
Сулуусу да курусун,
Узак кылып урушун,
Уйкудан үшүм кетти – деп,
Уктаганы сандан көп.
Арстаны Манас акыры,
Туура келди баатырга
Бакайдын айткан акылы,
Абакеси эр Бакай
Акыл айтып жайма-жай,
Токсон миң төөгө да келди
Качалуу тоонун кара чай,
Качалуу деген жери бар,
Бээжинден чыккан адамдар
Үч айда жетер чени бар.
Жетиген жаккы четинде
Жетимиш уруу бери бар.
Бери алганда адам жок,
Бериге калса беттешип
Ал адамда аман жок.

Адам алса, бери жок,
Бир барганда көп барат –
Эчен түмөн, эчен сан
Көпчүлүктүн эби жок.
Ошондой таза чайы бар,
Чай куткарган бериден
Эче жүз миң байы бар.
Токсон миң төөгө чай келди,
Жана токсон миң төөгө
Атилес, торгун, шай келди.
Тубарды туура бүктөшүп,
Тогуз миң төөгө жүктөшүп,
Отуз жүз миң мусулман
Көптүгүн көрүп дүйнөнүн
Орою чочуп ушундан,
Кылымдан чыккан уз алып,
Кызыкканы кыз алып,
Кайсы бири нар алып,
Оокаты кемчил кай бири
Алтын, күмүш зар алып,
Эки дүйнө жаанда
Эсеп жеткис мал алды,
Элдешип кытай – кыргызы
Жай-жайына таралды.
Үч күн токтоп олтуруп,
Кем-керчигин толтуруп,
Кедейдин бай болтуруп,
Сонундап кийим кийишип,
Эче жүз миң жылкысын
Мурун алган тийишип,
Тополонду салыптыр,
Аскерге барган мусулман
Тогуз миң киши бир жүзү
Согуштан өлүп калыптыр,
Үй үлпөтүн киргизбей,
Үлкөндөрдүн колуна
Үч жүздөн жылкы салыптыр.
Ушу күнгө жеткенче
Үлгү болуп калыптыр.

Кытай, кыргыз мусулман
Кырылышкан калыктар,
Маңгулдан чыгып Тимучун
Бары кегин алганы,
Бадирек дүйнө жалганы.
Арада жүрүп үч айда
Чоң-Бээжинге барганы.
Алты ай кыштап арага,
Тогуз айга толгондо,
Ат кара тил болгондо
Каканга уруш салганы,
Үч айга жатып урушуп,
Акыры жеңип алганы.
Акыр заман журтуна
Айтууга үлгү калганы.
Ата уулунун баарысы,
Аксакалдан карысы
Өрттөнгөн кытай көп экен,
Өкүмөтүн айтыптыр,
Өлбөй калган адамдар
Өлчөөсү жок мал алып,
Үй, элине кайтыптыр.
Өлгөндөрдүн баарысы,
Өңкөй жашы-карысы
Мурунку сөз кылып,
Көкүрөккө салышты:
Учмакты көздөп учкан – дейт,
Нур кызынан кучкан – дейт.
Жетимиш капка Какандын
Жетөөн бузуп алган – дейт,
Жетип кытай журтуна
Кыргынды кыргыз салган – дейт,
Он эки айга толгондо,
Бир жыл, бир ай болгондо
Караттык дешип кытайды
Кайра тартып калган – дейт.
Аз жүрбөстөн мол жүрүп,
Бээжинден чыгып көп аскер

Жер-жерине барган – дейт.
Жакыптын уулу эр Манас,
Жан нөкөрү көп алач,
Энеси Шакан болуптур,
Алган мурун Чыйырды,
Катыны үчүн Чыйырдын
Чыйыр атка конуптур.
Бакдөөлөт аттуу катыны
Жетини тууп акыры,
Абыке менен Көбөшү
Арстан Манас жөлөгү.
Медет менен Седети,
Казат десе камданып
Даяр кылган элетти.
Дебеги менен Кочкорду
Душманга урган чокморду.
Баят аттуу бири бар,
Байкап андан билип ал.
Шооруктун кызы Акылай
Шоодурайт эле каапырай,
Эркеги жок, кызы бар,
Кыйла сулуу, узу бар,
Кара кыргыз тукуму
Бабаң Манас баатырдын
Албан түрдүү сөзү бар.
Аман-эсен шаарына,
Алла Таала кудурет
Арбак берген баарына,
Арбак, демек, айбаттыр,
Арстан Манас барында
Ар душманга белгилүү,
Кылган иши кайраттыр.
Алардын көзү өткөн соң
Бузулуп кыргыз жайнаптыр,
Калгандын шору кайнаптыр.
Тамам болсун казаты,
Аңдаганга билинер
Сагымбай айткан мазааты.

МАЗМУНУ

САГЫМБАЙ ОРОЗБАКОВДУН ВАРИАНТЫНЫН ТЕКСТТЕРИ	3
«КӨКӨТӨЙДҮН АШЫ»	
КӨКӨТӨЙ ООРУП, ӨЛӨРҮНДӨ АЙТКАН КЕРЭЭЗИ	58
КӨКӨТӨЙ ӨЛГӨНДӨ УУЛУ БОКМУРУН	
МАНАСКА КЕҢЕШКЕ БАРГАНЫ	83
БОКМУРУНДУН ЭЛГЕ КАБАР ЖИБЕРГЕНИ	86
БОКМУРУН КӨКӨТӨЙГӨ АШ БЕРҮҮ ҮЧҮН ЭЛДИ	
ЧОГУЛТУП, КЕҢЕШ КЫЛГАНЫ	102
БОКМУРУН КӨКӨТӨЙДҮН АШЫН БЕРҮҮГӨ	
ЭЛИН ЖАЛПЫ КӨЧҮРҮП, КАРКЫРАГА БАРГАНЫ.....	106
БОКМУРУН МААНИКЕРДИ МИНГИЗИП,	
АЙДАРГА ЭЛ ЧАКЫРТКАНЫ	108
КӨКӨТӨЙДҮН АШЫНА МАНАСТЫН КЕЛГЕНИ	126
КОҢУРБАЙ БОКМУРУНДУН МААНИКЕРДИ	
ӨКҮМ МЕНЕН СУРАГАНЫ	132
ЖАМБЫ АТЫЛГАНЫ.....	155
КОШОЙ МЕНЕН ЖОЛОЙДУН КҮРӨШКӨНҮ,	
ЖОЛОЙДУ КОШОЙ ЖЫККАНЫ	164
МАНАС МЕНЕН КОҢУРБАЙДЫН САЙЫШЫ,	
МАНАСТЫН КОҢУРБАЙДЫ САЙГАНЫ	194
ЭР ЭҢИШКЕНИ.....	208
ЧАПКАН АТТАРДЫН КЕЛГЕНИ	210
КЫТАЙ-КАЛМАК БАЙГЕГЕ ЗОРДУК КЫЛЫП, УРУШ БОЛГОНУ	218
ЧОҢ ЧАБУУЛ	
МАНАС БААТЫРДЫН ЧОҢ БЭЭЖИНГЕ БАРГАНЫ	
ЖЕТИ КАН КУРАЛЫП, МАНАСКА КЕЛИШИ	235
ЭЛЧИЛЕРДИН МАНАСКА БАРЫП УЧУРАГАНЫ.....	246
МАНАС БААТЫРДЫН АСТЫНА БАРГАН ЭЛЧИЛЕРДИН	
КАЙТЫП, КӨРГӨН-БИЛГЕНДЕРИН ӨЗДӨРҮНҮН КАНДАРЫНА	
АЙТЫП БАРГАНЫ	253
КАНДАРДЫН МАНАСКА БАРЫП ЖОЛУГУШКАНЫ,	
АЛАРДЫ МАНАС КҮТКӨНҮ.....	259
КАНДАРДЫ ЖЫЙЫП АЛЫП, ТАК ҮСТҮНДӨ МАНАСТЫН	
АЙТКАН СӨЗҮ.....	277
МАНАС БААТЫР ӨЗҮНҮН ЖЫЛКЫЛАРЫН КОЛГО ТАЛАТКАНЫ.	
КОЛДУН АТТАНЫП БЭЭЖИНГЕ ЖӨНӨГӨНҮ	293

МАНАС БААТЫРДЫ КЫРК ЧОРОСУ МЕНЕН ҮЙҮНӨ КАЙТА ТҮШҮРҮП, КАНЫКЕЙДИН АЙТКАН СӨЗДӨРҮ ЖАНА КЫРК ЧОРОГО БЕРГЕН КИЙИМ-КЕЧЕЛЕРИ.....	297
АЛМАМБЕТ БААТЫРДЫ КАН КӨТӨРГӨНҮ, АЛМАМБЕТТИН АСКЕРДИ БАШКАРГАНЫ.....	317
АСКЕРДИН ЖОЛДО БАРА ЖАТКАНЫ. КЫРГЫЛ ЧАЛДЫН АТКА ЖҮРӨ АЛБАГАНЫ.....	327
АЛМАМБЕТ БААТЫРДЫН ЧАЛГЫНГА СЫРГАКТЫ ЭЭРЧИТИП БАРГАНЫ. АЛМАМБЕТ МЕНЕН ЧУБАКТЫН КАПА БОЛГОНУ	352
АЛМАМБЕТ БААТЫР МАНАСКА БЭЭЖИНДИ КӨРСӨТҮП, АРМАН КЫЛЫП АЙТКАНЫ.....	405
МАКЕЛ МАЛГУНДУН АЛМАМБЕТТЕН ӨЛГӨНҮ	411
АЛМАМБЕТ БААТЫР СЫРГАКТЫ ЭЭРЧИТИП, БЭЭЖИНДИН ИЧИНЕ БАТЫРА ЧАЛГЫН ЧАЛЫП БАРГАНЫ, КҮН ЖАЙЛАП БЭЭЖИНГЕ КАР ТҮШҮРГӨНҮ.....	431
АЛМАМБЕТ БААТЫР АТАСЫНЫН САРАЙЫН, ЖЕРИН, СУУСУН КӨРҮП, АРМАН КЫЛГАНЫ.....	450
АЛМАМБЕТ БААТЫР КАРАГУЛГА ЖОЛУГУП, КАРТКҮРӨНДҮ ЖЫЛКЫГА КОШУП, ЖЫЛКЫНЫ АЛГАНЫ.....	454
КОҢУРБАЙ ЖЫЛКЫНЫН АРКАСЫНАН КЕЛИП УРУШКАНЫ	465

Илимий-популярдуу басылма

**«Классикалык изилдөөлөр жана тексттер»
сериясы**

САГЫМБАЙ ОРОЗБАКОВ

«МАНАС»

IV ТОМ

Түзгөндөр

Самар МУСАЕВ, Абдылдажан АКМАТАЛИЕВ,
Мээрим КӨЛБАЕВА

Тех. редактору *Тилекматова Н.*

Корректорлору *М.Касымгелдиева, Ж. Тойчубек кызы*

Компьютерде терген *Тилекматова Н.*

Компьютердик калыпка салган *Б. Өмүров*

Терүүгө 10.09.2018-ж. берилди.

Басууга 30.10.2018-ж. кол коюлду.

Кагаздын форматы 70x100. $\frac{1}{16}$

Көлөмү 32,25 б.т. Нускасы 500. Заказ № _____

Басма-полиграфиялык комплекс

«Принт Экспресс» ЖЧК басмаканасында басылды.

Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Профсоюз көч., 49